PANDELE OLTEANU

GHEORGHE MIHĂILĂ
LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ
EMIL VRABIE
ELENA LINȚA
OLGA STOICOVICI
MIHAI MITU

SLAVA VECHE ȘI SLAVONA ROMÂNEASCĂ

EDITURA
DIDACTICĂ
ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI, 1975

MINISTERUL EDUCAŢIEI ŞI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI
UNIVERSITATEA — BUCUREŞTI
FACULTATEA DE LIMBI SLAVE

Prof. dr. doc. PANDELE OLTEANU
coordonator

Prof. dr. doc. GHEORGHE MIHĂILĂ
Conf. dr. LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ
Prof. dr. EMIL VRABIE
Conf. dr. ELENA LINŢA
Lect. dr. OLGA STOICOVICI
Lect. dr. MIHAI MITU

SLAVA VECHE ŞI SLAVONA ROMÂNEASCĂ

EDITURA
DIDACTICĂ
ŞI PEDAGOGICĂ
Bucureşti 1975

Referenți științifici: prof. dr. doc. DAMIAN BOGDAN
ION RADU MIRCEA

Redactor: ARETIA DICU
Coperta de VICTOR WEGEMAN

CUPRINS

ABREVIERI

a. Abrevieri de termeni mai des folosiți

ac. = acuzativ
abl. = ablativ
abs. = absolut
adj. = adjectiv
adv. = adverb
bg. = bulgar, limba bulgară
card. = (numeral) cardinal
ceh. = ceh, limba cehă
cf. = confer
cls. = clasa
col. = colectiv
conj = conjuncție
cons. = consoană
dat. = dativ
demonstr. = demonstrativ
du. = dual
f. = feminin
gen. = genitiv
germ. = german, limba germană
got. = gotică
gr. = grec, limba greacă
hot. = hotărît
ie. = indoeuropean, limba indoeuropeană comună
imperf. = imperfect
inf. = infinitiv
instr. = instrumental
ipf. = (aspect) imperfectiv
lat. = latin, limba latină
let. = leton, limba letonă
lit. = lituanian, limba lituaniană
loc. = locativ
luz. = luzacian, limba luzaciană
m. = masculin
magh. = maghiar, limba maghiară
m.m.c.p. = mai mult ca perfect
n. = neutru
nehot. = nehotărît
nom. = nominativ
num. = numeral
ord. = ordinal
part. = participiu
perf. = perfect
pers. = persoana; personal
pf. = (aspect) perfectiv
pl. = plural
pol. = polon, limba polonă
pos. = posesiv
prep. = prepoziție
prez. = prezent
pron. = pronume
prus. = prusiană
psl. = paleoslav, limba paleoslavă (= vsl.)
răd. = rădăcină, radical
red. = redacție
refl. = reflexiv
rel. = relativ
rom. = român(esc), limba română
rus. = rus(esc), limba rusă
sanscr. = sanscrită
scr. = sîrbocroat, limba sîrbocroată
sg. = singular
slc. = slovac, limba slovacă
sl. com. = slav comun, limba slavă comună
slov. = sloven, limba slovenă
subst. = substantiv
suf. = sufix
sup. = superior
ș.a. = și alții, și altele
t. = tomul
TI = tema infinitivului
TP = tema prezentului
ucr. = ucrainean, limba ucraineană
v. = vezi
vb. = verb
viit. = viitor
voc. = vocativ
vsl. = vechi slav, limba slavă veche (= psl.)

b. Abrevieri ale unor nume și titluri de opere

Ass. = Codex Assemanianus
Cloz. = Codex Clozianus
Euch. = Euchologium Sinaiticum
F. Ap. = Faptele apostolilor
F. Kiev = Foile de la Kiev
F. Pr. = Foile de la Praga
I. = (evanghelistul) Ioan
Lc. = (evanghelistul) Luca
Mar. = Codex Marianus
Mc. = (evanghelistul) Marcu
Mt. = (evanghelistul) Matei
Nik. Ev. = Evanghelia de la mănăstirea Nikolje
Ostr. = Evanghelia lui Ostromir
Ps. = Psalm, Psaltire
Sav. = Evanghelia lui Sava
Sin. = Psalterium Sinaiticum
Supr. = Codex Suprasliensis
Sviat. = Sbornicul lui Sviatoslav, a.1073
Und. = Foile lui Undolski
Vațlav = Legenda prințului ceh Vațlav (Vaclav)
Zlat. = Zlatostrui („Șuvoiul de aur")
Zogr. = Codex Zographensis

Prefață

Lucrarea de față cuprinde istoria şi gramatica slavei vechi şi slavonei româneşti. *Expunerea e însoțită de texte ilustrative şi de vocabular. Prin apariția acestei lucrări se realizează o prezentare integrală a slavei vechi şi slavonei româneşti, cerută de necesitățile cercetării şi predării în cadrul universităților româneşti.*

Toți autorii acestui manual sînt cadre didactice la Facultatea de limbi slave. Contribuția lor se întemeiază pe o pregătire largă în filologia slavă şi pe o îndelungă experiență de predare. În plus, autorii s-au călăuzit de realizările în acest domeniu apărute în străinătate, pînă la cele mai recente manuale, monografii, articole, care sînt menționate selecționat în bibliografie.

Structura şi istoria slavei vechi ne-au obligat să o prezentăm şi pe redacții, pornind de la baza macedo-bulgară: ceho-moravă, sîrbo-croată, ruso-ucraineană, medio-bulgară *şi* românească. *Textele şi facsimilele, care însoțesc prezentările vor ajuta la cunoaşterea directă şi adîncită a fiecărei redacții.*

Dintre aceste redacții un interes deosebit prezintă slavona românească, pentru că în structura ei de mozaic se oglindesc particularități din toate celelalte redacții, inclusiv influența limbii române, viu simțită atît în lexic cît şi în structura frazei, care trădează o gîndire românească, mai ales în limba de cancelarie a documentelor.

Expunerea structurii slavei vechi s-a făcut adesea într-un cadru mai larg istorico-comparat, cu frecvente referiri şi atestări din indoeuropeană, din slava comună, din limbile şi dialectele slave actuale, din limbile clasice greacă şi latină, din care s-au tradus cele mai multe monumente de slavă veche şi slavonă.

Autorii s-au străduit să păstreze în tratarea compartimentelor slavei vechi, a capitolelor şi în prezentarea textelor ilustrative o anumită proporție. Dezvoltarea anumitor capitole şi compartimente, de exemplu „Verbul", „Sintaxa", „Slavona românească", este justificată. Astfel, verbul prezintă o importanță deosebită în toate limbile şi mai ales în cele slave, care se caracterizează printr-o puternică tendință spre verbalizare. S-a acordat dezvoltarea necesară şi compartimentului sintaxei, care pentru prima oară se tratează la noi într-un curs universitar. Totodată s-a ținut seama şi de faptul că în multe manuale străine acestă parte a gramaticii apare insuficient tratată.

Studiul sintaxei slavei vechi este complex, pentru că în acest compartiment se manifestă destul de puternic influența limbilor greacă, latină, ebraică. În unele monumente, ca Foile de la Freising, în anumite texte juridice de redacție moravă, se constată influența germană. Specificul slav variază pe redacții, pe grupuri de limbi şi dialecte slave. În lumina acestei problematici a cercetării sintaxei slavei vechi, înțelegem de ce, după contribuțiile marilor slavişti

J. DOBROVSKÝ, FR. MIKLOSICH, V. JAGIĆ *și alții, abia în ultimul timp au început să apară cercetări mai adîncite și extinse asupra sintaxei limbii slave vechi. În cadrul sintaxei, se fac referiri la topică și stil.*

În partea a doua a lucrării, s-a dat o deosebită atenție selectării și prezentării textelor aplicative de slavă veche și slavonă românească. Autorii răspund de fidelitatea reproducerii acestor texte. În clasificarea lor s-a ținut seamă atît de ordinea cronologică, cît și de redacții și de genurile literare. Problematica și structura slavonei la români s-a tratat mai dezvoltat pentru că prezintă un interes de prim ordin atît pentru istoria literaturii și culturii române vechi, cît și pentru slavistică în general.

Numeroase fragmente de texte sînt transcrise după manuscrise inedite, originale sau după cele mai vechi copii. În felul acesta, abia acum devin cunoscute într-o lumină nouă opere ca: Codex Bucurestinus, și Triod-Penticostarul Sibiensis, Viața lui Chiril și Metodie, Învățăturile lui Neagoe către fiul său Theodosie, *originalele vechilor* „Cazanii", Fiore di Virtù, *într-o versiune bilingvă slavo-română, unele documente și inscripții etc. O categorie aparte o constituie textele comparate greco-latino-slave și mai ales cele slavo-române.*

Urmărirea aceluiași text mai întîi în original, apoi în diferite traduceri și versiuni va ajuta mult la formarea viitoarelor noastre cadre de cercetare: filologi, slaviști, romaniști și bizantinologi.

Tot prin texte paralele s-au indicat originalele și izvoarele bizantino-slave, latine, italiene ale cîtorva cărți reprezentative din cultura română veche: Floarea darurilor, Cazania I *(1567) a diaconului Coresi, tradusă după* POSTILA DE NEAGOVO *(sec. XVI)*; Cazania a II-a *(1581) a aceluiași cărturar, tradusă după* Cazania de la Zabludov *(1569), care la rîndul ei este o traducere din greacă a colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca (sec. XIV)*; Cazania *mitropolitului Varlaam al Moldovei (1643), tradusă în cea mai mare parte după cuvîntările scriitorului grec Damaschin Studitul (sec. XVI), publicate prima oară la Veneția, în 1557—1558, sub titlul* Θησαβρός „Tezaurul", *precum și după alte izvoare, folosite într-o măsură mai mică: Calist, Grigorie Țamblac și Eftimie, patriarhul de Tîrnovo, Ioan Scărarul, M. Margunios etc.*

Descoperirea și scurta prezentare a acestor texte din izvoare originale și modele bizantino-slave aduc lumini noi în istoria culturii române vechi, a relațiilor culturale, a receptivității înaintașilor pentru însușirea și promovarea creațiilor de valoare culturală și științifică, precum și a creativității lor.

Manualul se adresează atît studenților de la facultățile de limba și literatura română, de limbi slave, de istorie, cît și studenților de la alte limbi străine, care au limba română ori rusă ca a doua specialitate; doctoranzilor și cercetătorilor în aceste specialități, în arheologie, bizantinologie, etnografie, în istoria dreptului românesc. Lucrarea va putea interesa, de asemenea, și pe cercetătorii străini, îndeosebi prin partea referitoare la slavona românească, atît de puțin cunoscută în lumea specialiștilor din alte țări. Astfel, întemeindu-se pe cercetări monografice îndelungi, această lucrare constituie pentru cititori nu numai un manual universitar, ci și un izvor de cercetare, un prilej de adîncire a unor problematici.

P. OLTEANU

I. INTRODUCERE

1. LIMBA SLAVĂ VECHE ȘI REDACȚIILE SLAVONE. SLAVONA ROMÂNEASCĂ

Alături de principalele limbi de cultură ale Europei medievale, latina și greaca bizantină, în a doua jumătate a secolului al IX-lea a apărut o nouă limbă scrisă, numită în știință *slava veche* sau *paleoslava*. La baza ei se aflau graiurile slave din partea de răsărit a Peninsulei Balcanice și, în special, cel din împrejurimile orașului Salonic, de unde erau originari întemeietorii scrierii slave, frații Constantin-Chiril și Metodie.

Limba slavă veche are o importanță deosebită în studierea comparativ-istorică a limbilor slave, în reconstituirea *limbii slave comune* din care acestea provin, în urma unui îndelung și complex proces de diferențiere, petrecut în secolele V-VIII ale erei noastre. Prin aspectul fonetic și, mai ales, prin structura sa gramaticală, limba slavă veche era încă foarte apropiată de slava comună.

Fiind prima limbă scrisă a slavilor, pentru care s-a folosit la început un alfabet special, creat de Constantin-Chiril, numit *glagolitic*, iar apoi alfabetul *chirilic*, slava veche a căpătat o largă răspîndire ca instrument de cultură în majoritatea țărilor slave, la început în Marea Moravie (pe teritoriul Cehoslovaciei de astăzi), apoi foarte curînd în Bulgaria veche, în Serbia, Croația și în Rusia veche. De asemenea, ea a fost adoptată ca limbă de cultură în unele țări neslave, și anume în Țările Române și în Lituania, care se aflau în strînse relații politice și culturale cu țările slave vecine. Treptat, însă, această limbă scrisă a început să fie influențată de idiomurile slave locale și să se modifice sub presiunea graiurilor vii, în continuă prefacere. Astfel au apărut așa-numitele *redacții* sau *variante slavone* ale limbii slave vechi: moravă, sîrbă, croată, rusă (mai tîrziu, și ucraineană) și, evident, medio-bulgară (începînd cu secolul al XII-lea). În textele originale românești (documente, cronici, inscripții, însemnări etc.), această limbă a suferit influența limbii române, în special în vocabular și, parțial, în sintaxă, ceea ce a dus la apariția unei redacții sau variante speciale, numită *slavona românească* (textele respective se numesc adesea *slavo-române*).

Pe teritoriul țării noastre, limba slavă veche scrisă a pătruns în secolul al X-lea, după cum o dovedesc unele inscripții descoperite în ultimii ani în Dobrogea și lîngă Ploiești. În forma mai nouă, slavonă, ea a căpătat o răspîndire mai mare în cancelariile domnești, în mănăstiri și în biserici, începînd cu secolul al XIV-lea, odată cu formarea statelor feudale românești. Slavona românească, avînd la bază medio-bulgara, cu influențe sîrbești și ruso-ucrainene (în proporții diferite, în funcție de caracterul textelor, regiunea unde au fost scrise și epocă), a fost folosită aproape exclusiv în scris, alături de latina medievală, pînă la începutul secolului al XVI-lea, cînd au apărut, după cum se știe, primele texte românești, originale și traduse, iar după aceea, încă aproape două secole, paralel cu limba română, pierzînd treptat din însemnătate. Această limbă de cultură a jucat la noi același rol pe care l-a avut latina medievală în Europa occidentală și centrală, la popoarele

romanice, germanice, la unguri şi la unele popoare slave (cehii, slovacii, croaţii, slovenii, polonii), care au adoptat creştinismul în limba latină. Introducerea ei în Ţările Române se explică prin ambianţa politică, religioasă şi culturală existentă în acel timp în sud-estul european, unde, după o primă fază a creştinismului în limba latină (în nordul Peninsulei Balcanice şi în Dacia), acesta s-a răspîndit şi în limba greacă, iar începînd cu secolul al IX-lea în slava veche. Ulterior, relaţiile politice ale statelor române cu statele vecine au dus la folosirea cu precădere a acestei limbi scrise şi în cancelariile domneşti, pentru actele interne şi externe. În acelaşi timp, au fost folosite în Ţările Române ca limbi scrise: latina, greaca, polona, germana medie şi, începînd din secolul al XVI-lea, româna.

În limba slavonă s-au copiat la noi numeroase cărţi religioase — în special, cele necesare slujbei propriu-zise, apoi cazanii (culegeri de predici), texte dogmatice, ascetice şi apocrife (nerecunoscute de biserica oficială) —, precum şi scrieri juridice, filozofice, istorice, didactice, filologice şi literare. Mai mult, cărturarii români au scris în această limbă opere originale, dintre care cele mai însemnate sînt *Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei* (Letopiseţul lui Ştefan cel Mare), variantele sale din secolul al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea (*Letopiseţul de la Putna* ş.a.), celebrele *Învăţături ale lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* şi *cronicile* lui Macarie, Eftimie şi Azarie din secolul al XVI-lea. De asemenea, un mare număr de acte interne şi externe, inscripţii şi însemnări au fost redactate în secolele al XIV-lea—al XVI-lea, parţial chiar în secolul al XVII-lea, în limba slavonă, evident, cu multe românisme. Primele tipărituri din Ţările Române, începînd cu 1508, sînt scrise în limba slavonă, alături de cele în limba română, care apar la mijlocul secolului al XVI-lea şi al căror număr creşte treptat în deceniile şi secolele următoare.

În sfîrşit, alfabetul chirilic a fost folosit în scrierea românească începînd din secolul al XVI-lea pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd a fost înlocuit treptat cu cel latin, trecerea oficială şi definitivă la noua scriere făcîndu-se la un an după Unirea Principatelor Române, în 1860.

Aşadar, întrucît cultura veche românească a fost exprimată pînă în secolul al XVI-lea, în cea mai mare parte, în limba slavonă, este necesar ca atît viitorii specialişti în limba şi literatura română, istoria României, cît şi, evident, studenţii de la secţiile de limba rusă şi celelalte limbi slave să cunoască această limbă, pentru a putea studia în original monumentele literaturii şi culturii noastre vechi.

§ 2. SLAVII ŞI LIMBILE SLAVE

Înainte de a ne ocupa de apariţia şi dezvoltarea primei limbi scrise a slavilor, este necesar să aruncăm o scurtă privire asupra popoarelor şi limbilor slave şi să determinăm locul pe care îl ocupă slava veche în cadrul acestei familii de limbi.

Se ştie că, în primele secole ale erei noastre, triburile slave, care vorbeau o limbă unică, numită în ştiinţă *slava comună*, erau răspîndite pe teritoriul

de astăzi al Poloniei şi în părţile vestice ale U.R.S.S., de la Nipru pînă la Oder şi din Carpaţii nordici pînă la Marea Baltică.

Primele ştiri scrise despre slavi datează din secolele I şi II ale e.n., cînd aceştia apar menţionaţi la scriitorii antici PLINIU CEL BĂTRÎN, TACIT şi PTOLEMEU sub numele de *venedi* sau *veneti* (nume păstrat pînă tîrziu la germani pentru denumirea slavilor: *Wenden*, *Winden*). Mai tîrziu, slavii sînt consemnaţi într-o hartă romană din secolul al IV-lea (numită Harta Peutingeriană) şi în izvoarele istorice din secolul al VI-lea (PROKOPIOS DIN CEZAREEA, MAURIKIOS, IORDANES) sub numele de *veneti*, *anti*, *sclaveni*, *sclavi* (gr. Σκλαβηνοί, Σκλάβοι).

Ultimele două denumiri reproduc numele pe care slavii înşişi şi-l dădeau — *slověne* — şi pe care l-au păstrat un timp triburile aşezate în răsăritul Peninsulei Balcanice (strămoşii bulgarilor şi macedonenilor slavi de astăzi), precum şi cele asimilate ulterior pe teritoriul ţării noastre (numele lor în forma latină, *sclavi*, s-a păstrat în limba română sub forma *şchei*, sg. *şchiau*). De asemenea, acest nume generic s-a păstrat la tribul *slovenilor* din jurul Novgorodului (nord-vestul Rusiei vechi), la *slovinii* de pe ţărmul Mării Baltice, la poporul *sloven*, aşezat în nord-vestul Iugoslaviei, şi la poporul *slovac*.

Începînd aproximativ din secolele II-III, unele triburi slave se extind spre sud-vest şi est, iar în secolul al VI-lea, altele, traversînd teritoriul ţării noastre şi Panonia, ajung la sudul Dunării. O parte însă se stabilesc aici, printre populaţia daco-romană, asimilîndu-se treptat. Astfel, ca urmare a dispersării triburilor slave, limba slavă comună, care avusese, în perioada imediat premergătoare, două dialecte — apusean şi răsăritean — s-a divizat treptat, în secolele V-VIII, în mai multe limbi, care se grupează astfel:

1) *Limbile slave răsăritene*, dezvoltate din limba *rusă veche*, care a existat ca atare pînă în secolele XII-XIV: *rusa (velicorusa)*, vorbită în R.S.F.S. Rusă, *ucraineana*, în R.S.S. Ucraineană, şi *bielorusa*, în R.S.S. Bielorusă.

2) *Limbile slave sudice*, care formează două subgrupe — răsăriteană şi apuseană. Prima este cunoscută în scris începînd din secolul al IX-lea ca o limbă unică, numită *slava veche*, *paleoslava* sau *bulgara veche*. Slavii asimilaţi pe teritoriul ţării noastre, ca şi pe acela al Ungariei, Albaniei şi Greciei nordice, vorbeau în esenţă această limbă. Astăzi această grupă este reprezentată de două limbi naţionale, *bulgara modernă* (vorbită în R.P. Bulgaria) şi *macedoneana* (slavă), constituită ca limbă literară în timpul celui de-al doilea război mondial, în condiţiile luptei de eliberare a popoarelor Iugoslaviei (vorbită în R.S. Macedonia din cadrul R.S.F. Iugoslavia). În subgrupa apuseană a limbilor slave sudice intră *sîrbocroata* (cu două variante literare — *sîrba*, folosită în R.S. Serbia şi în alte republici şi regiuni ale Iugoslaviei, şi *croata*, folosită în R.S. Croaţia) şi *slovena* (vorbită în R.S. Slovenia).

3) *Limbile slave apusene*, care se împart în trei subgrupe:

a) *nordică* sau *lehitică*, formată din limbile *polonă* (cu dialectul *caşub*, urmaş al graiurilor pomeraniene), vorbită în R.P. Polonă, *slovină*, dispărută la începutul secolului al XX-lea (se vorbea în nordul Poloniei), şi *polabă* (dispărută în secolul al XVIII-lea), care se vorbea în Germania, pe rîul Elba (numit în slavă Laba);

b) *sudică*, din care fac parte *ceha* şi *slovaca* (vorbite în R.S. Cehoslovacă);

c) *apuseană extremă*, reprezentată de *luzaciana (soraba) superioară* şi *luzaciana (soraba) inferioară*, ambele vorbite pe teritoriul R.D. Germane.

3. APARIŢIA ŞI DEZVOLTAREA LIMBII SLAVE VECHI. ACTIVITATEA FRAŢILOR CONSTANTIN-CHIRIL ŞI METODIE ŞI A UCENICILOR LOR

Istoricul bizantin PROKOPIOS DIN CEZAREEA şi istoricul goţilor IORDANES ne dau ştiri precise referitoare la pătrunderea slavilor de sud în Peninsula Balcanică, în secolul al VI-lea e.n. (prima menţiune sigură se referă la anul 527). O parte din aceşti slavi s-au aşezat, cum am spus anterior, pe teritoriul ţării noastre, asimilîndu-se treptat populaţiei daco-romane. Cei mai mulţi însă au ocupat regiunile de la sudul Dunării, ajungînd pînă în Grecia de nord şi pe teritoriul Albaniei de astăzi. Împreună cu *bulgarii (protobulgarii)*, populaţie de neam turanic, venită din Asia, în a doua jumătate a secolului al VII-lea, de la care au luat ulterior numele, slavii din răsăritul Peninsulei Balcanice au organizat primul stat slavo-bulgar (sfîrşitul secolului al VII-lea). Relaţiile cu Imperiul Bizantin au dus, printre altele, la adoptarea oficială a creştinismului, sub ţarul Boris-Mihail (a. 865), şi la răspîndirea culturii bizantine în rîndurile păturii stăpînitoare a statului bulgar. De altfel, slavii aflaţi în cuprinsul Imperiului Bizantin intraseră mai demult în sfera de influenţă directă a culturii greceşti.

Tocmai din acest mediu, al slavilor din oraşul Salonic, aflat în nordul Greciei, pe ţărmul Mării Egee, provin cei doi „apostoli" ai slavilor, Constantin-Chiril şi Metodie, care îşi făcuseră studiile în înalte şcoli greceşti ale vremii. Tatăl lor, Leon, era în prima jumătate a secolului al IX-lea locţiitor al strategului (şeful militar şi civil al oraşului Salonic). Fratele cel mai mare, METODIE, primind o bogată cultură greacă, a fost într-un timp conducător al unei provincii slave din Imperiul Bizantin, iar mai tîrziu s-a călugărit. CONSTANTIN (n. 827) a făcut studii la Constantinopol, în gramatică, literatură, matematică, teologie, retorică, filozofie, devenind bibliotecar al marii biserici Sfînta Sofia de pe lîngă Patriarhie, iar apoi profesor la şcoala în care el însuşi învăţase. Ca unul din cei mai cunoscuţi filozofi şi teologi ai timpului (era supranumit Filozoful), Constantin a fost trimis în două misiuni religioase, mai întîi la arabi, în califatul Bagdad (a. 851), iar apoi, împreună cu METODIE, la hazari, în oraşul Cherson (în Crimeea de astăzi), în anii 858—859.

Dar cea mai importantă misiune religioasă şi culturală încredinţată celor doi fraţi este cea din Marea Moravie, căreia i-au închinat întreaga lor activitate, începînd cu anii 862—863. Această misiune a fost prilejuită de cererea lui Rostislav, cneazul Marii Moravii (846—870), adresată împăratului Bizanţului, Mihail III, în anul 862. În lupta sa împotriva expansiunii germane, exercitată şi prin biserică, Rostislav se orientează spre Bizanţ, cerînd să i se trimită cărturari care să propovăduiască învăţătura creştină în limba slavă, limba poporului său, şi nu în limba latină, sau în greacă, pe care acesta nu le înţelegea:

„Au venit la noi mulţi învăţători din Italia, din Grecia şi din Germania, care ne învaţă în felurite chipuri — spune Rostislav prin intermediul soliei sale. — Dar noi, slavii, sîntem un popor simplu şi nu avem pe nimeni care să ne îndrepte pe drumul adevărului şi să ne arate

înțelepciunea. Trimite-ne deci, stăpîne, un astfel de bărbat, care să ne lămurească tot adevărul" [1].

Împăratul se adresează, pentru îndeplinirea acestei importante misiuni politice, religioase și culturale, lui Constantin Filozoful și fratelui său Metodie, care — avem toate motivele s-o presupunem — începuseră mai înainte acțiunea de creare a unui alfabet slav și de traducere a cărților de cult din limba greacă în slava veche, preocupați de răspîndirea creștinismului la slavii din Imperiul Bizantin:

„Auzi, filozofule, aceste cuvinte? — i se adresează împăratul lui Constantin. —Nimeni altul nu poate face acest lucru, în afară de tine... Ia pe fratele tău, egumenul Metodie, și du-te căci voi doi sînteți din Tesalonic (Salonic), iar toți tesalonicenii vorbesc curat limba slavă" [2].

Cei doi frați se îndreaptă în scurt timp spre Moravia și ajung acolo în anul 863, cu o parte din cărțile fundamentale pentru cult gata traduse. Este evident că această acțiune fără precedent la popoarele slave nu putea fi realizată în mai puțin de un an, deși *Viețile lui Constantin și Metodie* nu ne dau informații mai precise în acest sens. Doar indicația călugărului HRABR (începutul secolului al X-lea) este mai precisă, dar ea este susceptibilă de o dublă interpretare:

„Sfîntul Constantin Filozoful, numit Chiril, împreună cu Metodie, fratele său, ne-a făcut literele și ne-a tradus cărțile... în vremea lui Mihail, împăratul grecesc, a lui Boris, cneazul bulgar, a lui Rastiț (Rostislav), cneazul morav, și a lui Koțel, cneazul de la Balaton, în anul de la facerea lumii 6363" [3].

Continuînd activitatea începută mai înainte, Constantin și Metodie traduc, în decurs de mai puțin de patru ani, cît stau în Moravia, ***Evanghelia, Apostolul, Liturghia,*** părți din ***Psaltire*** și alte cărți bisericești, învățînd pe ucenicii lor localnici regulile slujbei, citirea și scrierea glagolitică slavă. Pentru a-și întări autoritatea și a căpăta confirmarea acțiunii lor, cei doi frați se îndreaptă, împreună cu ucenici ai lor, spre Roma, unde fuseseră chemați de papa NICOLAE I, ca urmare a intervențiilor clerului german. În drum, trecînd prin Panonia de apus, ei se opresc pentru puțin timp la cneazul KOȚEL, care stăpînea peste strămoșii slovenilor de azi și care îi primește cu multă cinste, dîndu-le la învățătură cincizeci de ucenici. În continuare, Constantin și Metodie trec prin Veneția, unde, într-o dispută cu clericii locali, Constantin se manifestă ca un apărător înflăcărat al dreptului slavilor de a avea o cultură în limba lor, combătînd cu argumente istorice și logice „erezia celor trei limbi", potrivit căreia numai greaca, latina și ebraica erau considerate „sfinte".

---

[1] *Viața lui Metodie,* scriere anonimă in limba slavă veche de la sfîrșitul sec. IX, cap. V (cf. *Żywoty Konstantyna i Metodego,* ed. T. LEHR-SPŁAWIŃSKI, Poznań, 1959, p. 107).

[2] Cf. *Viața lui Metodie,* loc. cit. Întrucîtva asemănător și în unele părți mai detaliat sînt relatate evenimentele în *Viața lui Constantin Filozoful,* scrisă curînd după moartea sa (a. 869), de un ucenic, probabil sub supravegherea lui Metodie.

[3] CALUGĂRUL HRABR, *Despre litere* (după un manuscris slavon copiat în Moldova în secolul al XVI-lea, păstrat astăzi la mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos). Dacă se calculează după cronologia alexandrină (din anii de la „facerea lumii" se scad 5500 ani), folosită uneori și la slavi, rezultatul este 863, anul misiunii din Moravia. Dacă însă se ia în considerație cronologia bizantină (se scad 5508 ani), mult mai des folosită în Bizanț, la slavi și la români în epoca veche, rezultatul este anul 855, ceea ce, în acest caz, pare mai puțin probabil (vezi KUIO M. KUEV, *Черноризец Храбър,* Sofia, 1967, p. 85—148; citatul de mai sus la p. 213—214).

Ajunşi la Roma, la sfîrşitul anului 867, cei doi fraţi şi ucenicii lor sînt primiţi de noul papă, ADRIAN al II-lea, care recunoaşte în mod oficial liturghia slavă şi dreptul slavilor apuseni de a avea episcop şi preoţii lor, cu condiţia ca în biserică să se citească *Evanghelia* şi *Apostolul* mai întîi în limba latină şi apoi în limba slavă. Un moment important pentru istoria culturii religioase slave l-a constituit, desigur, oficierea slujbei în limba slavă veche de către Constantin şi Metodie şi ucenicii lor în catedrala „Sf. Petru" din Roma.

Obosit şi bolnav, după ce-şi luă schima monahală şi numele de Chiril, Constantin moare însă aici, la Roma, în ziua de 14 februarie 869, în vîrstă de 42 de ani, lăsînd fratelui său misiunea de a continua opera începută. Într-adevăr, această acţiune îndrăzneaţă, care trecea peste canoanele existente, întîmpină de aici înainte noi greutăţi. Abia în urma insistenţelor lui Koţel, Metodie şi ucenicii săi capătă permisiunea să-şi continue activitatea în Panonia, Metodie fiind sfinţit episcop în anul 870. Aceasta i-a atras adversitatea clerului german, care reuşeşte să-l facă prizonier şi să-l întemniţeze în Bavaria timp de doi ani şi jumătate. Eliberat în anul 873, la porunca papei IOAN al VIII-lea, Metodie se îndreaptă spre Moravia, unde urmaşul lui Rostislav, Svatopluk, îşi schimbase a doua oară orientarea politică (pînă atunci favorabilă germanilor). Metodie devine arhiepiscop al Marii Moravii, cu reşedinţa la Velehrad, şi desfăşoară în decurs de mai mulţi ani o vastă activitate culturală. În anul 881 el vizitează pentru scurt timp Constantinopolul. Întors în Moravia, continuă lupta împotriva episcopilor germani şi a lui Svatopluk însuşi, dar curînd moare, la 6 aprilie 885, lăsînd urmaş pe cel mai bun ucenic al său, pe GORAZD, ca om al locului — adică din Marea Moravie — şi ca „învăţat în cărţile latineşti".

Moartea lui Metodie a constituit un prilej pentru adversarii săi şi ai culturii slave de a împiedica desfăşurarea mai departe a acestei activităţi în Moravia şi Panonia. Ucenicii săi sînt schingiuiţi, vînduţi ca robi şi alungaţi (Gorazd este chiar omorît). Unii dintre ei reuşesc să ajungă în Croaţia, iar alţii, printre care cei mai cunoscuţi erau CLIMENT, NAUM şi ANGHELARIE, îşi găsesc adăpost în Bulgaria. Primiţi de cneazul BORIS-MIHAIL (852—888), la puţin timp după creştinarea oficială a Bulgariei (865), ucenicii lui Chiril şi Metodie încep o intensă acţiune de traducere în continuare, din greacă, a cărţilor religioase şi de copiere a celor traduse. Climent îşi desfăşoară activitatea în regiunea sud-vestică (Kutmiceviţa), devenind în 893 episcop de Ohrida, iar Naum în răsăritul Bulgariei, la Preslav, pe atunci capitala statului bulgar.

După o scurtă domnie a fiului mai mare al lui Boris, VLADIMIR (889—893), vine la tron fratele mai mic al acestuia, SIMEON (893—927). În jurul ţarului se formează o adevărată pleiadă de învăţaţi, pintre care se numără, în afară de primii ucenici ai lui Chiril şi Metodie — CLIMENT şi NAUM —, CONSTANTIN DE LA PRESLAV, IOAN EXARHUL, călugărul HRABR şi alţii.

În epoca chirilo-metodiană (anii 863—885) au fost traduse toate cărţile *Bibliei*, în afară de cărţile Macabeilor din *Vechiul Testament*. În perioada imediat următoare (sfîrşitul secolului al IX-lea — prima jumătate a secolului al X-lea), cînd ucenicii lui Constantin şi Metodie îşi desfăşoară activitatea în Bulgaria şi Macedonia, se continuă traducerea cărţilor religioase, cărora le-au fost adăugate predici, panegirice, opere istorice etc. Activitatea din această perioadă se concentrează în două centre principale: Ohrida (în Mace-

donia) și Preslav. *Viața lui Constantin* a fost scrisă în slava veche curînd după moartea acestuia (869), probabil de Climent sau de un alt ucenic, sub îndrumarea lui Metodie, iar *Viața lui Metodie* a fost scrisă poate tot de Climent sau de un alt ucenic[1]. Pe la începutul secolului al X-lea, călugărul Hrabr a scris în slava veche lucrarea sa *Despre litere*.

După secolul al XI-lea, cultura slavă veche capătă o mare extindere teritorială, fiind răspîndită în diverse centre din Bulgaria, Rusia, Serbia, Croația, Țările Române. Însă, după cum am arătat mai sus, noile texte, elaborate sau copiate în această perioadă, purtau, în ciuda eforturilor traducătorilor sau copiștilor, amprenta lingvistică a epocii și a locului de elaborare. Ele nu mai aparțin deci limbii slave vechi clasice, ci redacțiilor ei slavone.

4. ALFABETELE SLAVE VECHI

Textele vechi slave păstrate pînă astăzi sînt scrise în două alfabete — *glagolitic* (scr. *glagoljica*, bg., rus. *глаголица*) și *chirilic* (bg. *кирилица*, rus. *кириллица*). Denumirea celui de-al doilea alfabet e veche — în slavonă **кѵриловица** —, fiind legată în mod evident de numele lui Chiril (Constantin), deși, cum vom vedea, nu el este creatorul lui. Termenul de *glagolitic* este mai nou, fiind luat din limba sîrbocroată: în Croația, preoții catolici care oficiau liturghia în limba slavonă erau numiți *glagoljaši*, cuvînt derivat de la *glagoljati* „a vorbi, a oficia slujba (în limba slavonă)", provenit din vsl. **глаголати** „a vorbi, a spune". Așadar, în croată *glagoljica* înseamnă „alfabetul cărților religioase slavone". Într-adevăr, acest alfabet, dispărut în alte țări slave, s-a păstrat veacuri de-a rîndul, pînă aproape de zilele noastre, la croații catolici, cu unele modificări în forma literelor.

Între cele două alfabete slave există o serie de asemănări, ceea ce a condus pe cercetători la ipoteza unei origini apropiate: se observă cu ușurință că alfabetul chirilic provine din alfabetul uncial grecesc; cît privește alfabetul glagolitic, se admite, după cum vom vedea, că modelul său principal îl constituie alfabetul minuscul grecesc. Cu toate acestea, deosebirile dintre cele două alfabete slave, mai ales sub aspect grafic, cît și în ceea ce privește sistemul de redare a sunetelor, arată că ele au apărut independent, deși influența unuia asupra celuilalt este evidentă.

Redăm în paginile următoare atît alfabetul grecesc, cît și cele două alfabete vechi slave.

Problema anteriorității unuia din cele două alfabete slave și a modelului care a fost folosit la crearea alfabetului glagolitic — întrucît proveniența majorității literelor chirilice din alfabetul majuscul uncial grecesc este evidentă — a fost decenii de-a rîndul și continuă să fie și astăzi obiectul a numeroase cercetări și dispute științifice. Totuși, în prezent majoritatea cercetătorilor sînt de acord să interpreteze știrile transmise de călugărul Hrabr, în lucrarea sa *Despre litere*, în sensul că Constantin-Chiril a creat alfabetul glagolitic și că înainte de epoca chirilo-metodiană n-a existat o scriere slavă în adevăratul înțeles al cuvîntului, deși rudimente de scriere evident că au putut fi cunoscute de popoarele slave.

---

[1] Cf. ediția recentă: CLIMENT OHRIDSKI, *Събрани съчинения*, t. III, îngrijită de B. St. Angelov și Hr. Kodov, Sofia, 1973.

ALFABETUL GRECESC

Majuscule	Minuscule	Valoarea numerică	Corespondentele latine	Pronunțarea	Denumirea	Observații
Α	α	1	a		alfa	
Β	β	2	b	*b*(gr.mod. *v*)	beta (vita)	
Γ	γ	3	g		gamma	γ înainte de guturale (γ, ϰ, χ, ξ) se pronunță *n* velar
Δ	δ	4	d		delta	
Ε	ε	5	ĕ	*e* scurt	e psilon	
Ζ	ζ	7	z		zeta	
Η	η	8	ē	*e* lung (gr.mod.*i*)	eta (ita)	
Θ	ϑ, θ	9	th		theta	
Ι	ι	10	i		iota	
Κ	κ	20	k		kappa	
Λ	λ	30	l		lambda	
Μ	μ	40	m		mi	
Ν	ν	50	n		ni	
Ξ	ξ	60	x(ks)		xi (ksi)	
Ο	ο	70	ŏ	*o* scurt	o micron	
Π	π	80	p		pi	
Ρ	ρ	100	r		ro	
Σ	σ, ς	200	s		sigma	ς la sfîrșitul cuvintelor, σ în celelalte cazuri
Τ	τ	300	t		tau	
Υ	υ	400	y	*ü*(german)	ü psilon	
Φ	φ	500	ph	*f*	fi	
Χ	χ	600	kh	*h*(gutural)	hi	
Ψ	ψ	700	ps		psi	
Ω	ω	800	ō	*o* lung	o mega	

ALFABETELE SLAVE VECHI

Alfabetul chirilic	Valoarea numerică	Alfabetul glagolitic	Valoarea numerică	Denumirea literelor	Transcrierea in alfabet latin	Observații privind pronunțarea
а	1	Ⰰ	1	азъ	a	
б	—	Ⰱ	2	боукы	b	
в	2	Ⰲ	3	вѣдѣ	v	
г	3	Ⰳ	4	глаголи	g	
д	4	Ⰴ	5	добро	d	
є și ѥ	5	Ⰵ	6	ѥсть	e, je	je = i̯e
ж	—	Ⰶ	7	живѣте	ž	ž=j românesc
ѕ, ꙃ, ꙅ	6	Ⰷ	8	ѕѣло	dz	
ꙁ, з	7	Ⰸ	9	ꙁемлꙗ	z	
и	8	Ⰹ	20	иже	i	
і (și ї)	10	Ⰺ Ⰻ	10	i (iota)		
[ђ]	—	Ⰼ	30	г'ерв	g'	ca în rom. *ghici*
к	20	Ⰽ	40	како	k	
л	30	Ⰾ	50	людиѥ	l	
м	40	Ⰿ	60	мыслите	m	
н	50	Ⱀ	70	нашь	n	
о	70	Ⱁ	80	онъ	o	
п	80	Ⱂ	90	покои	p	
р	100	Ⱃ	100	рьци	r	
с	200	Ⱄ	200	слово	s	
т	300	Ⱅ	300	тврьдо	t	
оу, ꙋ	400	Ⱆ	400	оукъ	u	
ф	500	Ⱇ	500	фрьтъ	f	
х	600	Ⱈ	600	хѣрь	ch, x	

Alfabetul chirilic	Valoarea numerică	Afabetul glagolitic	Valoarea numerică	Denumirea literelor	Transcrierea în alfabet latin	Observații privind pronunțarea
ц	900	Ⱌ	900	ци	c	c = ț românesc
Ү, ч	90	Ⱍ	1000	чрьвь	č	ca românește *cere, cine*
ш	—	Ⱎ	--	ша	š	š = ș românesc
щ (sau шт)	—	Ⱋ	800	ща	št	št = *șt* românesc
ъ	—	Ⱏ	--	ѥръ (ier mare)	ъ (sau ŭ)	apropiat de *ă* românesc
ъı, ъи	—	ⰟⰊ, ⰟⰉ, Ⱏⰹ	—	ѥры	y	apropiat de *î* românesc
ь	—	Ⱐ	—	ѥрь (ier mic)	ь (sau ĭ)	e^{i} redus
ѣ	—	Ⱑ	—	ѣть	ě	e̯a
ю	—	Ⱓ	—		ju	i̯u
ꙗ	—	Ⱑ	—		ja	i̯a
ѧ, ꙙ	900	Ⱔ Ⰵ	—	ius mic	ę	e^{n}
ѩ	—	—	—	—	ję	i̯e^{n}
ѫ	—	Ⱘ	—	ius mare	ǫ	o^{n}
ѭ	—	Ⱙ	—	—	jǫ	i̯o^{n}
ѯ	60	—	—	ѯи	ks	
ѱ	700	—	—	ѱи	ps	
ѳ, д	9	Ⱚ	800	ѳита	gr. θ (th)	
ѵ, ү	400	Ⱛ	—	ѵжица	gr.υ(i)	
ѡ	800	Ⱉ	700	—	o	

Notă : Iată cum erau redate aceste denumiri în tradiția școlii românești dinaintea introducerii alfabetului latin: *Az, Buche, Vede, Glagol, Dobru, Est, Juvete, Dzalu, Zemle, Ije, I, Kaku, Liude, Mislete, Naș, On, Pocoi, Rîță, Slovă, Tferdu, Ucu, Fîrta, Heru, Ți, Cervu, Șa, Ștea, Ier, Ieri, Ioruț, Eatiu, Iu, Ia, Ie, U (Înea), Csi, Psi, Thita, Ipsilon, Omega.* Se adăugau literele specific românești џ *(Gea)* și ꙟ *(În).* Vezi: C. NEGRUZZI, *Cum am învățat românește* (1837), în *Opere*, 1, ed. Liviu Leonte, București, Ed. Minerva, 1974, p. 10. Am completat unele denumiri după I. BUDAI-DELEANU, *Temeiurile gramaticii românești* (cca. 1815–1820), în *Scrieri lingvistice*, ed. Mirela Teodorescu și I. Gheție, București, Ed. științifică, 1970, p. 102–109. Cîteva denumiri mai amintea încă la 1880 ION GHICA, în *Școala acum 50 de ani* (*Opere*, I, ed. I. Roman, București, E.P.L., 1967, p. 151).

Iată ce spune în această privință Hrabr:

„Mai înainte slavii nu aveau scriere, ci citeau și înțelegeau cu ajutorul liniilor și crestăturilor, fiind păgîni. Creștinîndu-se, ei au fost nevoiți să scrie cu litere latinești și grecești în limba lor slavă, dar fără orînduială" [1].

Alfabetul slav — spune Hrabr — a fost alcătuit de Constantin Filozoful, numit Chiril, care a făcut 38 de litere, dintre care 24 după sistemul celor grecești, iar 14 potrivit pronunțării slave. Întrucît nu ne este cunoscut numărul inițial al literelor glagolitice sau al celor chirilice, aceste cifre nu ne pot da indicații precise despre care anume dintre cele două alfabete este vorba în lucrarea lui Hrabr. Totuși, dacă ținem seama de faptul că una din cópii păstrează urme ale unui original glagolitic, precum și de alte considerente de ordin istoric, ajungem la concluzia că Hrabr a scris cu alfabet glagolitic și că și-a închinat lucrarea tocmai acestui alfabet, celui mai vechi alfabet slav, creat de Constantin-Chiril.

Este de presupus că, în vechime, acest alfabet purta numele autorului său. P. I. Šafařík a arătat că, după părăsirea alfabetului glagolitic în țările slave (cu excepția Croației), a fost posibil ca tradiția să atribuie lui Chiril singurul alfabet folosit ulterior, și anume cel pe care astăzi îl numim chirilic. Că și primul alfabet, cel alcătuit de Chiril, purta numele lui, rezultă dintr-o însemnare descoperită tot de Šafařík: într-una din copiile *Cărții Prorocilor*, scrisă în 1047, la Novgorod, de către preotul Upîr Lihoi, acesta menționează că a copiat cartea „ис коурилoвицѣ", deci dintr-o scriere pe care o numea „chirilică" și care era diferită de cea în care transcria. Manuscrisul preotului Upîr Lihoi este scris în alfabetul pe care noi îl numim astăzi chirilic, deci se poate deduce că acesta a transcris după un manuscris glagolitic. O dovadă grăitoare în acest sens o constituie faptul că unele file păstrează litere glagolitice și chiar cuvinte întregi scrise în acest alfabet.

În ceea ce privește alfabetul chirilic, este evident că el este rodul unei evoluții istorice, fiind alcătuit pe baza alfabetului uncial grecesc și sub influența directă a celui glagolitic, la începutul secolului al X-lea. Acest alfabet era mult mai simplu și avea avantajul de a putea fi însușit cu ușurință de cei care cunoșteau alfabetul grecesc, folosit pe atunci în cuprinsul statului slavo-bulgar. Nu este exclus rolul unui cărturar sau al mai multora, din cei grupați în jurul țarului Simeon, în întocmirea alfabetului chirilic ca sistem. Cei care au adaptat alfabetul grecesc necesităților limbii slave l-au completat cu noi litere, orientîndu-se în primul rînd după alfabetul glagolitic, care se folosea nu numai în apusul Bulgariei (de unde provin principalele texte glagolitice păstrate pînă astăzi), ci și în răsăritul țării, după cum o dovedește inscripția glagolitică din biserica lui Simeon, din Preslav. Astfel, la baza celor mai multe litere chirilice stau literele corespunzătoare grecești; acestea sînt: а, в, г, д, є, ѕ, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу, ф, х, ѡ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ. Pe lîngă acestea, au fost introduse litere noi, fie prin modificarea unor litere existente (б este o formă modificată a lui в; ӡ o formă modificată a lui з etc.), fie prin combinarea unor litere (ю, ꙗ etc.), fie prin modificarea unor litere din alfabetul glagolitic (ж din Ⰶ, ц din Ⱌ, ъ și ь din forma modificată a ierului glagolitic etc.), fie, în sfîrșit, prin împrumutarea directă din alfabetul glagolitic (ш).

---

[1] *Despre litere*, la: K. KUEV, *op. cit.*, p. 188.

Deosebit de dificilă este problema modelului pe care l-a avut Constantin-Chiril în față atunci cînd a creat alfabetul glagolitic. De obicei, se admite că la baza alfabetului glagolitic stă scrierea cursivă greacă, mult stilizată și transformată [1], căreia i s-au adăugat unele litere din alfabetele orientale, cum este cel ebraic-samaritean (litera ш); alți cercetători, subliniind caracterul original al alfabetului glagolitic, relevă unele asemănări cu alfabetele vechi orientale. În sfîrșit, unii slaviști atrag atenția asupra faptului că în cazul unor litere avem de-a face cu o influență a semnelor simbolice creștine: -|-, Δ, ○ (cf. Ⰰ, Ⰲ, Ⰱ etc.) [2].

În slavistică există și alte ipoteze, potrivit cărora alfabetul chirilic este anterior celui glagolitic și, deci, epocii chirilo-metodiene [3], sau chiar că alfabetul glagolitic ar fi cel descoperit de Constantin la hazarii din Crimeea (роськъı пнсмєнъı = litere rusești?, în *Viața lui Constantin*), el însuși fiind creatorul alfabetului chirilic. S-a arătat însă că aceștia scriau сγрскъı пнсмєнъı „cu litere siriene", nu ruse. Aceste ipoteze operează de cele mai multe ori cu argumente insuficient documentate și care adesea modifică raportul real dintre alfabetul glagolitic și cel chirilic: analiza atentă a celor două alfabete arată clar că este vorba de o influență a alfabetului glagolitic asupra celui chirilic, și nu invers.

Iată principalele asemănări între cele două alfabete:

1) sunetul *u* este redat în ambele alfabete prin reunirea a două litere, după exemplul gr. ου: chiril. оу, glag. Ⱆ

2) sunetul *š* este redat prin același semn, atît în alfabetul glagolitic, cît și în cel chirilic: ш (împrumutat în alfabetul glagolitic din scrierea ebraică-samariteană);

3) sunetul complex *št* este redat în ambele alfabete prin ligatura *š* + *t*, după același principiu al suprapunerii:

щ < ш, т   Ⱋ < Ⱎ, Ⱅ

4) sunetul *y* este redat prin ligatura ь + *i* în ambele alfabete: chiril. ъı, ъи, glag. Ⱏⰺ, Ⱏⰹ, Ⱏⰻ;

5) literele *i* și *o* sînt redate, ca și în greacă, prin două semne (cu mențiunea că în greaca veche cele două litere diferite marcau deosebiri de cantitate) chiril. ı, и; о, ѡ, glag. Ⰺ, Ⰹ; Ⱁ, Ⱉ;

6) semnul special (titla) folosit la prescurtarea cuvintelor uzuale sau la marcarea cifrelor este același în cele două alfabete: ⌐—, —¬, ⌐—¬, ~.

Între alfabetele glagolitic și cel chirilic există însă și o serie de diferențe, în afară de deosebirea grafică la cele mai multe litere:

---

[1] I. TAYLOR, *The Alphabet*, II, London, 1883, p. 201–207; I.V. JAGIĆ, *Глаголическое письмо*, St. Petersburg, 1911.

[2] Vezi răspunsurile unor slaviști (Ț. TODOROV, J. KURZ, F. MAREŠ, J. HAMM, V. R. KIPARSKY, E. E. GRANSTREM, A. S. LVOV), la întrebările puse participanților la al IV-lea Congres internațional al slaviștilor — *Сборник ответов на вопросы по языкознанию (К IV Международному съезду славистов)*, Moscova, 1958, p. 300–319 (întrebarea nr. 30); ȚVETAN TODOROV, *Произход и авторство на славянските азбуки*, în *Славистичен сборник*, t. I, *Езикознание*, Sofia, 1958, p. 35–72; M. I. PRIVALOVA, *Об источниках глаголицы*, în *Очерки истории языка*, Уч. зап. ЛГУ, nr. 267, Leningrad, 1960, p. 17–33 (cu indicarea bibliografiei mai vechi); V. KIPARSKY, *О происхождении глаголицы*, în vol. *Климент Охридски*, Sofia, 1968, p. 91–97 (în special despre teoria utilizării unor simboluri creștine, formulată de elevul său G. Cernohvostov).

[3] Vezi E. GHEORGHIEV, *Славянская письменность до Кирилла и Мефодия*, Sofia, 1952.

1) În alfabetul glagolitic o singură literă Ⰵ, desemnează două litere chirilice, є și ѥ (*e* iotat);

2) alfabetul glagolitic dispune de un semn special pentru sunetul *g'* (*g* muiat, palatalizat) în cuvintele împrumutate: Ⰼ, de exemplu ⰰⰐⰼⰵⰾⱏ (< gr. ἄγγελος), care este redat astăzi în transcriere chirilică prin litera ђ (corespunde românescului *gi*) din alfabetul sîrbesc (sau ћ = rom. *ci*), de exemplu: анђелъ (în alfabetul chirilic vechi cuvîntul respectiv se scrie анг'елъ, cu г' muiat);

3) alfabetul glagolitic are un singur semn Ⱑ pentru cele două litere chirilice ѣ și ꙗ, redînd două sunete apropiate, dar totuși diferite: *ě*, pronunțat în slava veche ca *ea*, și *ja*(= *ia*), de exemplu, chiril. вѣкъ și ꙗко, glag. ⰲⱑⰽⱏ, ⱑⰽⰵ ; în transcrierea științifică a textelor glagolitice cu alfabetul chirilic se folosește totdeauna unul și același semn chirilic ѣ pentru Ⱑ : вѣкъ, ѣко;

4) în alfabetul chirilic se întîlnesc două litere de proveniență greacă recentă, folosite în redarea cuvintelor grecești: ѯ și ѱ, inexistente în alfabetul glagolitic;

5) valoarea numerică a literelor glagolitice urmează consecvent ordinea lor în alfabet, în timp ce în alfabetul chirilic au valoare numerică numai acele litere care există în alfabetul grecesc.

În manualele de limba slavă veche și în multe ediții de texte, precum și în lucrările științifice, cu excepția celor care tratează special probleme de paleografie glagolitică, textele glagolitice sînt transcrise, de cele mai multe ori, în alfabet chirilic, conform unui principiu unitar, perfect reversibil (de exemplu, Ⰵ este transcris totdeauna є, chiar și acolo unde ortografia chirilică cere ѥ, de exemplu ⰵⱄⱅⱏ = єстъ, în loc de ѥстъ; Ⱑ este transcris totdeauna ѣ, deși în alfabetul chirilic el corespunde și literei ꙗ etc.).

În texte, unele cuvinte des întrebuințate erau scrise de copiști prescurtat, pentru economie de spațiu. Pentru aceasta se folosea un semn special, numit *titlă*, vsl. титло (< gr. τίτλος < lat. *titulus*), scris deasupra cuvîntului: а҃пл҃ъ = апостолъ, б҃ъ = богъ, гл҃ати = глаголати, ц҃рь = цѣсарь etc. Uneori, una din consoane apare suprascrisă (cu omiterea uneia din vocale: гл҇а = глава etc.).

Drept semne de punctuație se foloseau punctul (·), punctul și virgula (;), cu valoare interogativă, două sau mau multe puncte (: , :·), la sfîrșitul unei perioade etc.

După cum s-a putut vedea în tabelele de mai sus, literele erau folosite și pentru redarea numerelor. Astfel, în alfabetul chirilic: .а҃. = 1, .г҃. = 3; pentru notarea cifrelor de la 11 la 19 se trecea întîi litera care însemna unități, iar apoi cea care nota cifra zece: .а҃і. = кдинъ на дєсѧтє (11), .д҃і. = 14; în rest, ordinea era: sute, zeci, unități: .тов҃. = 372; .рпд҃. = 184. Miile erau notate prin cifrele reprezentînd unități avînd un semn special, în colțul din stînga jos: ҂а҃. = 1000, ҂ѕ҃. = 6000; ҂ѕфа҃ = 6501, anul inscripției lui Samuil, respectiv 993 (se scade 5508, după cronologia bizantină); ҂ѕун҃і. = = 6451, anul inscripției dobrogene, respectiv 943 etc.

Iată, prezentate sistematic, valorile numerice ale literelor chirilice, în comparație cu cele grecești, cu precizarea că semnul ꙅ apare numai cu valoarea cifrică 6, nu și pentru a reda vreun sunet; pentru 90 se folosește și semnul ч, iar pentru 900 și semnul ѧ (preluate de la greci):

Alfabetul chirilic

а	в	г	д	є	ѕ (ʒ)	з	и	ѳ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
і	к	л	м	н	ѯ	о	п	ч (ћ)
10	20	30	40	50	60	70	80	90
р	с	т	ѵ	ф	х	ѱ	ѡ	ѧ (ц)
100	200	300	400	500	600	700	800	900

Alfabetul grecesc

α'	β'	γ'	δ'	ε'	ϝ'	ζ'	η'	ϑ'
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ι'	κ'	λ'	μ'	ν'	ξ'	ο'	π'	ϙ'
10	20	30	40	50	60	70	80	90
ρ'	σ'	τ'	υ'	φ'	χ'	ψ'	ω'	ϡ'
100	200	300	400	500	600	700	800	900

Valorile cifrice ale alfabetului glagolitic sînt conforme cu ordinea literelor şi nu corespund decît parţial celor ale literelor greceşti şi chirilice. Întrucît textele glagolitice sînt publicate de cele mai multe ori în transliterare chirilică, marcăm mai jos valoarea acestora, folosindu-ne de corespondentele lor chirilice:

Alfabetul glagolitic

а	б	в	г	д	є	ж	ѕ	з
1	2	3	4	5	6	7	8	9
і	и	ђ	к	л	м	н	о	п
10	20	30	40	50	60	70	80	90
р	с	т	ѵ	ф	х	ѡ	щ (п)	ц
100	200	300	400	500	600	700	800	900

5. BAZA DIALECTALĂ A LIMBII SLAVE VECHI

Cunoscînd faptul că cei doi fraţi slavi, Constantin-Chiril şi Metodie, originari din Salonic, au plecat în anul 863 în Moravia cu unele traduceri începute şi că ei cunoşteau bine dialectul slavilor din Salonic şi din împrejurimi (mai larg spus, din partea de răsărit a Peninsulei Balcanice), se poate presu-

pune de la bun început că limba primelor texte slave vechi s-a constituit tocmai pe baza acestui dialect. În epoca aceea, limbile slave erau încă destul de apropiate unele de altele, pentru ca această limbă scrisă să fie înţeleasă de slavii moravi, iar mai tîrziu să devină limbă de cultură (în primul rînd, pentru necesităţile bisericii, dar şi pentru scrierile filozofice, istorice, didactice, juridice etc.) a tuturor slavilor de sud şi de răsărit. Evident, însă, ea cuprindea o serie de trăsături fonetice, gramaticale şi lexicale specifice graiului slavilor din sud-estul Peninsulei Balcanice.

În această problemă n-a existat totdeauna unitate de vederi între slavişti, teoria general acceptată astăzi conturîndu-se treptat, în urma unor laborioase cercetări, efectuate în special la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru.

Întemeietorul filologiei slave, slavistul ceh JOSEF DOBROVSKÝ (1753—1829), considera în opera sa *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822) că limba slavă veche era „bulgaro-sîrbo-macedoneană". Filologul rus A.H. VOSTOKOV (1781-1864) preciza într-o scrisoare de la sfîrşitul primului sfert al secolului al XIX-lea, adresată lui Dobrovský, că slavii pentru care au fost create literele ѫ şi ѧ pentru a nota vocalele nazale erau slavii bulgari, la care se mai păstrează încă dialectal urme ale acestor vocale. Această părere n-a fost susţinută şi de alţi filologi ai timpului. Mult mai răspîndită, pînă spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, a fost teoria numită „panonică", al cărei iniţiator a fost filologul sloven BARTOLOMEU KOPITAR (1780—1844). Potrivit acestei teorii, limba traducerilor chirilo-metodiene a fost limba slavilor din Panonia, strămoşii slovenilor de astăzi. Teoria panonică a fost acceptată şi de cunoscutul slavist slovac PAVEL JOSEF ŠAFAŘÍK (1795—1861), care în primele sale lucrări împărtăşise ideea lui DOBROVSKÝ şi a lui VOSTOKOV. Dar cel mai mult a contribuit la răspîndirea ei, prin autoritatea sa, marele slavist al secolului al XIX-lea FRANZ MIKLOSICH (de origine sloven, 1813—1891). Argumentele acestor învăţaţi erau atît de ordin istoric, cît şi de ordin strict lingvistic. După părerea lor, Panonia intra, în epoca chirilo-metodiană, în cuprinsul Moraviei, iar strămoşii slovenilor de astăzi erau răspîndiţi şi pe ţărmul stîng al Dunării. Dintre argumentele lingvistice, cele mai puternice păreau a fi împrumuturile de origine latino-germanică, cuvinte care ar fi putut pătrunde numai într-o regiune vecină cu Germania şi aflată sub influenţa religioasă a Romei: **поганъ** (lat. *paganus*), **олтарь** (lat. *altarem)*, **оцьтъ** (lat. *acetum*, althochdeutsch *akeit*), **мьша** (lat. *missa*), **постъ** (althochdeutsch *fasta*), **попъ** (althochdeutsch *pfaffo*) şi altele. Šafařík a adăugat acestei liste chiar unele cuvinte slave care s-ar găsi numai în limba slavă veche, în slovena de astăzi şi în limba cehă.

Din această epocă a rămas în ştiinţă denumirea de *lingua palaeoslovenica* (în germ. *altslovenisch*), adică „limba veche slovenă" — spre deosebire de slovena actuală (germ. *neuslovenisch*). Astăzi această denumire se mai întrebuinţează, prin tradiţie, doar în forma latină, întrucît termenul *slovenicus* poate însemna şi „slav în genere", iar *palaeoslovenicus* — „slav vechi"[1].

Cercetările ulterioare ale slavistului croat VATROSLAV JAGIĆ (1838—1923), mai ales *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (ed. 2, Berlin, 1913), ale lingvistului sloven V. OBLAK *(Macedonische Studien*, 1896*)*, ale

---

[1] Cf., de exemplu, *Lexicon linguae palaeoslovenicae*, care apare în prezent la Praga (1958 şi urm.).

slavistului german A. LESKIEN (*Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, ed. 5, Weimar, 1910) și ale altor cercetători au infirmat argumentele teoriei panonice, arătînd, pe baza datelor istorice și a analizei lingvistice a textelor vechi slave, că acestea sînt scrise în dialectul slavilor din Salonic, adică în limba veche bulgară (bulgaro-macedoneană). Argumentele lui JAGIĆ, OBLAK, LESKIEN, acceptate și dezvoltate în secolul nostru de toți cei care s-au ocupat de această problemă, sînt în esență următoarele:

1) Constantin și Metodie au plecat în Moravia, așa cum am văzut mai sus, cu primele traduceri gata înfăptuite. Evident că ei puteau scrie doar într-un dialect slav pe care îl cunoșteau dinainte, în dialectul slavilor din Salonic și din împrejurimi. De altfel, Panonia n-a făcut parte niciodată în întregime din Moravia, deci dialectul slavilor panonici nu putea fi cunoscut și folosit de Constantin și Metodie nici după venirea lor în Moravia. Dialectul slavilor din Moravia se oglindește, într-adevăr, în cîteva texte slave vechi de redacție moravă, și anume în *Foile de la Kiev* (sec. X) și în *Fragmentele de la Praga* (sec. XI), dar acestea au fost scrise ulterior și nu sînt legate direct de activitatea lui Constantin și Metodie.

2) Trăsăturile lingvistice ale celor mai vechi texte păstrate indică, de asemenea, la o analiză mai temeinică, bazată pe cunoașterea dialectelor bulgaro-macedonene de astăzi, faptul că aceste traduceri au fost efectuate într-o regiune apropiată de Grecia, și anume în mediul slavilor din răsăritul Peninsulei Balcanice. Aceasta se referă, în primul rînd, la vocabular și la sistemul fonetic:

a. Printre particularitățile lexicale ale textelor din slava veche se numără, în primul rînd, unele împrumuturi din limba greacă populară, pătrunse în limba slavilor prin viu grai: **сѫбота** (gr. pop. **σάμβατον**, față de gr. lit. **σάββατον**), **парасків҄ьг҄ии** „ziua dinaintea sîmbetei, vineri" (gr. pop. **παρασκευγί**, față de gr. lit. **παρασκευή**; în dialectele grecești apăruse, în primele secole ale erei noastre, cons. γ după reflexul diftongilor **ευ**, **ου**) etc. În ceea ce privește împrumuturile latine citate de adepții teoriei panonice, acestea nu constituie un argument, întrucît ele au putut pătrunde în vorbirea slavilor din limba populației romanice din Peninsula Balcanică sau prin intermediul limbii grecești.

b. Printre trăsăturile fonetice ale textelor vechi slave specific bulgărești se numără grupurile consonantice **шт**, **жд**, în locul grupurilor slave comune **tj* (și **kt'*), **dj*: **свѣшта**, **нощть**, **мѣжда**, față de variantele corespunzătoare din limbile slave răsăritene, apusene, sîrbocroată și slovenă, care oglindesc alt tratament: rus. ***свеча***, ***ночь***, ***межа***, ceh. *svíce*, ***noc***, ***meze***, slc. ***medza***, scr. *svéća*, ***noć***, ***meda*** (cf. împrumuturile slavo-bulgare în română, maghiară și albaneză: magh. *Pest*, rom. ***peșteră***, *grajd* etc.); **ѣ** pronunțat ca *ä* (anterior) sau *ea*, apropiat de **ꙗ**; într-adevăr, cum am văzut mai sus, în alfabetul glagolitic exista o singură literă pentru **ѣ** și **ꙗ**, și anume **Ⰰ** (cf. și împrumuturile slavo-bulgare în română: *deal* < vsl. **дѣлъ**; *nevastă* < *nevastă* < vsl. **невѣста**).

Așadar, la baza limbii traducerilor chirilo-metodiene din greacă stau graiurile slave din jurul Salonicului (mai larg spus, din răsăritul Peninsulei Balcanice). E adevărat că, mai ales în epoca imediat următoare activității lui Chiril și Metodie, se disting în textele vechi slave unele trăsături particulare, care le împart în apusene (respectiv, macedonene) și răsăritene (specific bulgărești), după regiunea în care au fost copiate sau scrise (Ohrida sau Preslav).

În legătură cu determinarea bazei dialectale a limbii traducerilor chirilo-metodiene apare problema denumirii acestei limbi. Unii cercetători, în primul rînd cei bulgari (dar şi polonezi, germani etc.), o numesc *veche bulgară*, în sensul că această limbă reprezintă, în esenţă, faza veche a limbii bulgare de astăzi. Împotriva acestui termen, foarte precis din punct de vedere geografic, se ridică obiecţiunea că în timpul lui Constantin şi Metodie numele bulgarilor (= proto-bulgarilor) încă nu se extinsese pe deplin asupra slavilor din răsăritul Peninsulei Balcanice, care au format primul stat slavo-bulgar. Slavii aceştia se numeau ei înşişi **словѣнє**, iar limba lor era numită **ѩзꙑкъ словѣньскъ**. Denumirea de *limbă slavă* este însă astăzi prea generală şi nu poate fi folosită în ştiinţă, de aceea este concretizată prin determinativul *veche* — deci *limba slavă veche* sau *paleoslavă* (rus. *старославянский язык*, fr. *le vieux slave*), ţinînd seama atît de caracterul ei vechi (cea mai veche limbă scrisă a slavilor), cît şi de importanţa ei ca limbă de cultură pentru mai multe popoare slave. Termenul de *slavă veche* este totuşi lipsit de preciziune din punct de vedere geografic, căci nu arată locul acestei limbi în aria slavă. Pe acelaşi plan cronologic au existat limbile rusă veche, polonă veche, cehă veche etc., care sînt de asemenea limbi „slave vechi". Se creează, uneori, impresia că termenul de *slavă veche* se asociază cu noţiunea de limbă scrisă, detaşată de baza ei dialectală. (Într-adevăr, unele texte „slave vechi" conţin trăsături de limbă ceho-morave şi ies din sfera noţiunii de „bulgară veche".) În schimb, termenul de *veche bulgară* se ataşează în primul rînd ideii că această limbă oglindeşte dialectele *vorbite* în răsăritul Peninsulei Balcanice (ţinînd seama, evident, de faptul că orice limbă scrisă literară nu e o copie fidelă a unui dialect oarecare, ea cuprinzînd şi elemente culte, împrumutate în lexic, în frazeologie şi în sintaxă).

Fiecare din cei doi termeni are, deci, avantajele şi dezavantajele sale. Noi vom numi această limbă, potrivit uzanţei generale, *slavă veche* sau *paleoslavă*.

În ceea ce priveşte termenul *veche slavă bisericească* (rus. *древнецерковнославянский*, germ. *Altkirchenslavisch*), acesta este astăzi tot mai rar folosit, întrucît introduce o noţiune de prisos în denumirea limbii respective. E adevărat că cele mai multe texte vechi slave sînt religioase, dar acest fapt nu conferă limbii nici o trăsătură în plus, în afară de unii termeni bisericeşti.

6. TEXTELE VECHI SLAVE

După cum s-a arătat mai sus, primele texte vechi slave au fost traduse de Chiril şi Metodie şi de ucenicii lor începînd din a doua jumătate a secolului al IX-lea, în epoca pe care o numim chirilo-metodiană. Aceste texte nu s-au păstrat însă în original, ci în cópii ulterioare, de la sfîrşitul secolului al X-lea şi mai ales din secolul al XI-lea, deci cu 150—200 de ani mai tîrziu. Acest interval aduce unele mici modificări în sistemul fonetic, uşor de constatat în raport cu sistemul fonetic din epoca clasică. Criteriul principal pentru a data un text ca aparţinînd epocii slave vechi (pînă în secolul al XI-lea inclusiv) este întrebuinţarea corectă a iusurilor, căci după această dată, în medio-bulgară, **ѫ** e înlocuit cu **ѧ** şi invers, în anumite condiţii fonetice; în redacţia rusă, **ѫ** este adesea înlocuit cu **оу**, **ѧ** cu **ꙗ**; în redacţia sîrbo-croată, **ѫ** este, de asemenea, înlocuit cu **оу**, iar **ѧ** cu **є**.

Numim deci *texte vechi slave* acelea care au fost scrise în secolele IX, X sau XI. Dar unele dintre ele, deşi au fost scrise în această epocă, fapt stabilit prin mărturiile istorice şi lingvistice, s-au păstrat în cópii tîrzii, ulterioare secolului al XI-lea. Deşi importanţa lor în ceea ce priveşte studierea literaturii vechi slave şi chiar a limbii, mai ales a vocabularului, este incontestabilă, aceste texte nu pot fi folosite cu toată siguranţa la studierea trăsăturilor fonetice şi gramaticale ale limbii slave vechi. Iată de ce în aşa-numitul „canon“ vechi slav intră un număr restrîns de texte, şi anume acelea care, în original sau în cópii, au fost scrise nu mai tîrziu de sfîrşitul secolului al XI-lea.

Unele din aceste texte sînt scrise în alfabet *glagolitic* şi provin mai ales din Macedonia, fiind în genere mai vechi, altele sînt scrise în alfabet *chirilic*, provenind în special din răsăritul Bulgariei.

A. TEXTE GLAGOLITICE

1. *Foile de la Kiev* sau *Missalul de la Kiev* reprezintă, după opinia multor cercetători, cel mai vechi text glagolitic, aparţinînd secolului al X-lea, după cum s-a putut deduce pe baza trăsăturilor paleografice şi fonetice. Acesta este singurul text în care se observă o folosire perfect corectă a ierurilor. Textul este scris pe 7 foi de pergament, în redacţie moravă, cuprinzînd unele trăsături de limbă care îl îndepărtează de textele vechi slave (vechi bulgare) propriu-zise: **ц'** şi **з'** în loc de **шт'** şi **жд'** (ca reflexe ale grupurilor slave comune **tj*, **dj*) etc. Conţine latinisme în sintaxă, în lexic şi în topică. Acest text reprezintă traducerea din latină a unei liturghii (missa) de rit roman, ceea ce se poate observa şi prin elementele lexicale de origine latină neîntîlnite în alte texte vechi slave (**прѣфацие** < lat. *praefatio* etc.). Originalul latin este *Sacramentarium* al lui Grigorie cel Mare. Traducerea în slava moravă ar fi fost făcută, după unele opinii, de GORAZD, ucenicul lui CHIRIL.

Acest text, adus, se zice, de la Ierusalim, a fost descoperit de I. I. SREZNEVSKI în 1874, în Biblioteca Academiei teologice din Kiev.

2. *Codex Zographensis (Codicele* sau *Tetraevanghelul de la Zograf)* este o copie după un text mai vechi, făcută în Macedonia, şi cuprinde 304 file, dintre care 17 (de la 41 la 57) sînt posterioare celorlalte. Păstrat secole de-a rîndul la mănăstirea Zograf (Muntele Athos), acest manuscris se află acum la Biblioteca „Saltîkov-Şcedrin“ — Leningrad.

3. *Codex Marianus (Codicele* sau *Tetraevanghelul de la mănăstirea sf. Maria)* a fost găsit la Athos de către slavistul rus V. GRIGOROVICI, în 1842. Se păstrează în prezent la Biblioteca „Lenin“ din Moscova. Cuprinde 173 de file şi a fost scris în Macedonia.

4. *Codex Assemanianus (Codicele* sau *Evangheliarul lui Assemani)*. A fost adus în secolul al XVIII-lea de la Ierusalim de către orientalistul I. ASSEMANI şi se păstrează în prezent în Biblioteca Vaticanului. Cuprinde 158 de file.

5. *Codex Clozianus* sau *Glagolita Clozianus (Codicele lui Cloz)* reprezintă un fragment dintr-un sbornic de omilii (predici) şi cuprinde 14 file, dintre

care 12 au fost descoperite de B. KOPITAR în biblioteca contelui Cloz (Trident sau Trento — Italia) și editate în 1836. Astăzi se păstrează în „Museo civico" din Trento. Mai tîrziu au fost descoperite încă două file în muzeul din Innsbruck (Austria) și editate de FR. MIKLOSICH în 1860.

6. *Psalterium Sinaiticum (Psaltirea de la Sinai)* se păstrează la mănăstirea sf. Ecaterina de pe Muntele Sinai și cuprinde 177 de file.

7. *Euchologium Sinaiticum (Molitvenicul de la Sinai)* este o culegere de rugăciuni și slujbe, alcătuită din 106 file, ce se păstrează la aceeași mănăstire.

8. *Foile glagolitice de la Ohrida* (fragment de evanghelie pe 2 file) au fost găsite de V. GRIGOROVICI la Ohrida. Se păstrează la Biblioteca Universității din Odesa. Au fost editate de G. ILINSKI: *Охридские глаголические листки. Отрывок древнецерковнославянского евангелия XI в.*, Petrograd, 1915.

9. *Foile glagolitice de la Rila* (Fragmente din „Parenesisul" lui Efrem Sirul și rugăciuni) au fost descoperite pe rînd de V. GRIGOROVICI, K. JIREČEK și I. IVANOV, la mănăstirea Rila (Bulgaria).

B. TEXTE CHIRILICE

Cele mai vechi mărturii ale scrierii chirilice nu sînt manuscrise, ci inscripții cu caracter istoric, funerar sau religios.

1. *Inscripția dobrogeană*. Cea mai veche inscripție chirilică datată este cea descoperită în 1950, în localitatea Mircea Vodă din Dobrogea. Este un text fragmentar din anul 943, publicat de D. P. BOGDAN, mai întîi în revista „Studii" (1951) și apoi în „Romanoslavica", I, 1958 (p. 88—104, reproducerea la p. 89).

Iată textul acestei inscripții:

. . . .
... гърьцѣхъ
[в]ь лѣто ·ѕ҃:үна·
[п]ри Димитрѣ бъ...
. . . . . . жоупанѣ . . . . . .

După cum se vede, textul este păstrat numai în parte, dar cuprinde un element deosebit de prețios, și anume data: 6451 — 5508 = anul 943. Traducerea aproximativă a acestui fragment este următoarea:

... greci ...
în anul 6451 (943),
în timpul lui Dimitrie ...
... jupan ...

2. *Inscripția lui Mostici* de la Preslav, descoperită în 1952, s-a păstrat în întregime pe piatra mormîntului unui mare dregător cu acest nume, din prima jumătate a secolului al X-lea. Pentru datarea ei există indicația în text că Mostici a slujit în timpul țarului Simeon (893—927) și al țarului Petru (927—969), ceea ce înseamnă că inscripția aparține anilor 927—969.

Inscripţia dobrogeană din anul 943.

Tot la Preslav au fost descoperite anterior inscripţii fragmentare pe ruinele bisericii lui Simeon, care sînt considerate ca aparţinînd aceleiaşi epoci [1].

3. *Inscripţia ţarului Samuil* din anul 993 era considerată pînă nu demult drept cea mai veche inscripţie chirilică datată. Închinată de ţarul Samuil memoriei părinţilor şi fratelui său (în anul 993), această inscripţie a fost descoperită în 1888, pe o piatră de mormînt în biserica din satul Gherman, lîngă Lacul Prespa, în Macedonia Egee (Grecia).

4. *Inscripţia ţarului Ioan Vladislav.* În 1956 s-a descoperit la Bitolia, în Macedonia, o inscripţie chirilică din anul 1015—1016. Este scrisă pe o placă de marmură, din porunca ţarului bulgar Ioan Vladislav, în cetatea zidită de el ca loc de refugiu. Textul acestei inscripţii conţine mai multe date istorice decît inscripţia lui Samuil, iar prin limbă ne dă o imagine concretă despre gradul de evoluţie al slavei vechi de la începutul secolului al XI-lea.

După o primă reconstituire (întrucît unele fragmente sînt şterse) şi publicare, aparţinînd lui VL. MOŠIN (*Битолска плоча из 1017 годинe*, în revista „Македонски јазик", Skopje, XVII, 1966, p. 51—61), o nouă ediţie, cu un amplu studiu, au dat I. ZAIMOV şi VASILKA ZAIMOVA: **Битолски надпис на Иван Владислав, самодържец български. Старобългарски паметник от 1015-1016 години**, Sofia, 1970.

5. *Inscripţiile de la Murfatlar (Basarabi).* O altă descoperire deosebit de importantă a fost făcută în ţara noastră, în localitatea Murfatlar (Basarabi), tot în Dobrogea, în anii 1957—1961. În două bisericuţe tăiate în dealul de cretă Tibişirul au fost identificate mai multe inscripţii murale, a căror desci-

[1] Cf. KR. MIATEV, *Симеоновата църква в Преслав и нейният епиграфичен материал* în „*Български преглед*", I, 1, Sofia, 1929, p. 100—124.

frare nu s-a făcut încă pe deplin, alături de cele cu litere chirilice fiind și altele, glagolitice și probabil runice [1].

Tot în anul 1957, pe șantierul arheologic de la Bucov (Ploiești), s-a descoperit un atelier pentru prelucrarea fierului, datat de cercetători în prima jumătate a secolului al X-lea. Pe pereții atelierului s-au păstrat cîteva inscripții cu totul fragmentare: literele ф, ı, д, ү etc. [2], din care însă nu se pot trage concluzii paleografice și lingvistice.

În afară de inscripțiile citate mai sus, pe care vechimea incontestabilă le așază printre cele mai importante mărturii ale scrierii chirilice, există și o serie de manuscrise care fac parte din „canonul" limbii slave vechi:

1. *Evanghelia lui Sava*, cunoscută sub denumirea rusească **Саввина книга**, poartă numele preotului Sava, care apare menționat în două însemnări marginale și este probabil copistul acestui manuscris. Se păstrează în Arhiva Centrală din Moscova.

2. *Codex Suprasliensis (Codicele de la Suprasl)* cuprinde mineele (slujbele sfinților din toate zilele) pe luna martie, legende, omilii ale lui Ioan Gură de Aur etc. (285 file). A fost descoperit la mănăstirea din Suprasl de lîngă Bialystok (Polonia). Prima parte se păstrează astăzi la Ljubljana, a doua parte, cea mai mare (151 file), la Varșovia, iar a treia în Biblioteca „Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad.

3. *Apostolul de la Enina* este ultimul manuscris slav vechi din secolul al XI-lea descoperit, și anume în 1960, în satul Enina din Bulgaria. Este fragmentar, conține 39 file de pergament, în mare parte deteriorate.

4. *Foile de la Hilandar* cuprind un fragment din învățăturile lui Chiril al Ierusalimului, descoperit de V. GRIGOROVICI la mănăstirea Hilandar (Athos). Se păstrează la Biblioteca Universității din Odesa. Au fost editate de S. KUL'BAKIN: *Хиландарские листки*, St. Petersburg, 1900.

De asemenea, pot fi amintite și alte fragmente de texte chirilice din secolul al XI-lea, cum sînt: *Foile lui Undolski*, *Foile de la Zograf* și altele.

O situație specială o au cele mai vechi texte slavone, dintre care cel mai însemnat este *Evanghelia lui Ostromir*, foarte apropiată de protograful slav vechi, scrisă în anii 1056—1057, probabil la Kiev, pentru posadnicul Novgorodului, Ostromir (cu o însemnare a unuia din cei doi copiști, Grigorie). Se păstrează la Biblioteca „M.E. Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad.

---

[1] Vezi I. BARNEA și VIRG. BILCIURESCU, *Șantierul arheologic Basarabi*, în „Materiale și cercetări arheologice", VI, 1959, p. 541—566. În cadrul acestui articol vezi anexa lui D. P. BOGDAN, *Grafitele de la Basarabi* (p. 562—563); Idem, *Grafitele de la Basarabi*, în „Analele Universității București", Seria Științe sociale, Istorie, anul IX, 1961, nr. 16, p. 31—49.

[2] Vezi M. CHIȘVAȘI-COMȘA, *Săpăturile de la Bucov*, în „Materiale și cercetări arheologice", VI, 1959, p. 567—578; MARIA COMȘA, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne din lumina săpăturilor de la Bucov*, în „Studii și cercetări de istorie veche", X, 1, 1959, nr. 1, p. 80—99.

II. FONETICA

Sistemul fonetic al limbii slave vechi oglindește un stadiu arhaic de dezvoltare, caracterizîndu-se, pe de o parte, prin continuarea sistemului slav comun din epoca tîrzie și, pe de altă parte, prin apariția unor trăsături fonetice noi, specifice dialectelor sud-slave răsăritene.

Asupra sistemului fonetic al limbii slave vechi acționează două legi cu caracter general slav, și anume:

— *legea silabelor deschise*, numită și tendința spre o sonoritate ascendentă;

— *legea palatalizării consoanelor.*

Prima dintre acestea, *legea silabelor deschise*, a început să acționeze încă din slava comună — marcînd limita dintre perioadele arhaică și tîrzie ale acestei limbi — și își menține valabilitatea în epoca clasică a slavei vechi. Ea constă în aceea că fiecare silabă, indiferent de locul pe care îl are în cuvînt, trebuie să fie „deschisă", adică să se termine într-un element vocalic (vocală sau sonantă). Deci, structura silabei poate avea următoarele variante: o vocală (V), o sonantă (S), o consoană și o vocală (CV) sau un grup de consoane și o vocală (CCV), de exemplu: за-ко-но-оу-чи-тє-ль „învățător al legii", рє-шти „a spune", бѣ-ство „fugă", влъ-къ „lup", съмрь-ть „moarte".

Fermitatea cu care s-a impus legea silabelor deschise a determinat o serie întreagă de transformări fonetice, unele dintre ele fiind generale, pe toată întinderea ariei slave, altele avînd un caracter local, sud-slav. Dintre aceste procese cităm:

1. *Modificarea limitei silabelor.* Înainte de acțiunea legii silabelor deschise, silabele unui cuvînt erau formate din morfemele sale componente. Prin deschiderea silabelor s-a modificat limita dintre acestea, estompîndu-se totodată și granița dintre morfeme. De exemplu: **rek-ti* > рє-шти „a spune", **chot-ě-ti* > хо-тѣ-ти „a vrea". În urma modificării limitei silabice apar grupuri consonantice noi, adesea incompatibile cu sistemul fonetic al slavei vechi, care sînt supuse unor transformări sau reduceri (v. paragr. *Modificările grupurilor consonantice*).

2. *Înlăturarea desinențelor consonantice.* Ca și în celelalte limbi vechi, existau și în slava comună terminații consonantice în flexiunea nominală, pronominală sau verbală. Aceste desinențe de origine indo-europeană au fost înlăturate în urma acțiunii legii silabelor deschise. De exemplu: **kleu̯os* > слово „cuvînt", **neu̯os* > новъ „nou", **padet* > падє „a căzut", **nesonts* > нєсы „ducînd".

3. *Apariția vocalelor nazale.* Din grupurile diftongale *em (en), om (on), am (an)* aflate la sfîrșitul silabelor și constituind deci silabe închise iau naștere — pentru deschiderea acestora — două foneme vocalice [ę] și [ǫ], numite vocale nazale, din pricina rezonanței nazale care însoțește articularea fonemelor vocalice de bază. De exemplu: **penktis* > пѧть „cinci", **pontis* > пѫть „drum", **kamptos* > кѫтъ „colț, unghi".

4. *Metateza lichidelor* reprezintă modalitatea de deschidere a silabelor prin schimbarea poziției consoanelor lichide în grupurile diftongale [or], [ol], [er], [el], de exemplu: * *orbos* > рабъ „rob", **bergos* > брѣгъ „mal, țărm", **golva* > > глава „cap", * *melko* > млѣко „lapte".

5. *Apariția unor ieruri neetimologice.* Pentru deschiderea silabelor din cuvintele împrumutate sînt adeseori introduse ieruri neetimologice, de exemplu: gr. Κωνσταντίνος > Конъстанътинъ „Constantin".

Fac excepție de la legea silabelor deschise:

1. prefixele въз-, из-, об-, от-, раз-, de exemplu: **ВЪЗ**-нє-на-ви-дѣ-ти „a urî", **ИЗ**-мѣ-ни-ти „a schimba", **ОБ**-ра-шта-ти „a întoarce", **ОТ**-ро-къ „tînăr", **РАЗ**-гъ-на-ти „a izgoni";

2. unele cuvinte în cadrul cărora nu s-a efectuat metateza lichidelor, de exemplu: **БАЛ**-ти-на „baltă, mlaștină", **АЛ**-ка-ти „a flămînzi", deși din aceleași familii de cuvinte există termeni cu metateza realizată: **БЛА**-то „baltă", **ЛА**-ко-мъ „lacom".

Legea silabelor deschise încetează să mai acționeze în epoca tîrzie a slavei vechi, odată cu dispariția ierurilor din poziția slabă.

Cea de-a doua lege fonetică cu caracter general în slava veche, *legea palatalizării consoanelor*, se exercită prin intermediul unor elemente specifice, palatalizante, care modifică articularea consoanelor. Ea generează numeroase variante fonematice poziționale și foneme palatale noi, care îmbogățesc cu mult inventarul consonantic al limbii slave vechi. Această lege va fi analizată pe larg în capitolul consacrat consonantismului.

Accentul în limba slavă veche era dinamic, liber și mobil, asemenea celui din limbile rusă sau bulgară, deși locul nu coincide întotdeauna cu cel din limbile menționate. Prin accent *dinamic* înțelegem pronunțarea cu o intensitate mai mare a uneia dintre silabele cuvîntului. Celelalte două caracteristici ale accentului privesc locul acestuia în cuvînt: accentul este *liber*, ca și în limba română, adică nu e fixat pe o anumită silabă a cuvintelor, și *mobil*, deoarece în cadrul paradigmei se poate muta de pe o silabă pe alta.

Calitatea modificării tonalității în cursul vorbirii, specifică unora dintre limbile slave, se numește *intonație* sau *accent muzical*. În slava comună intonația era de două feluri: *acută* (sau *ascendentă*, manifestată prin urcarea tonului) și *circumflexă* (sau *descendentă*, manifestată prin coborîrea tonului).

A. SISTEMUL VOCALIC

În limba slavă veche au existat următoarele vocale: [a], [e], [ě], [ę], [i], [o], [ǫ], [u], [y], [ъ], [ь], deosebite între ele după locul de articulare și după gradul de apertură. Ţinînd seama de aceste criterii, putem distribui vocalele slave vechi în următorul tablou:

gradul de apertură \ locul de articulare	anterioare	mediale	posterioare
închise	i	y	u
mijlocii	e ę ь		o ǫ ъ
deschise	ě		a

Dintre caracteristicile speciale de articulare menționăm: 1) vocalele [o] și [u] se pronunță rotunjit, labializat; 2) vocala [ě] are pronunțare diftongală [ea]; 3) vocalele [ę] și [ǫ] se pronunță cu rezonanță nazală [eⁿ], [oⁿ], asemenea grupurilor *-in*, *-on* din limba franceză, de exemplu fr. *fin*, *bon*.

Din punct de vedere al *cantității vocalice*, limba slavă veche nu prezintă perechi de vocale scurte și lungi, ca limba latină, spre exemplu. În schimb, în plan diacronic, apar clar deosebiri vocalice cantitative, care generează calități diferite. Astfel, privite retrospectiv, vocalele din limba slavă veche se pot împărți în următoarele categorii:

vocale reduse: [ъ] [ь],
vocale scurte: [e], [o] (și pozițional [y], [i])
vocale lungi: [ę], [ǫ], [ě], [a], [u], [y], [i].

Caracterizînd aceste vocale prin prisma criteriului înmuierii, constatăm că anterioarele sînt moi, în timp ce medialele și posterioarele sînt dure. Se poate realiza o înmuiere suplimentară a vocalelor prin *preiotare*, proces care cuprinde în orbita sa atît vocale anterioare, cît și posterioare. Prin preiotare se obțin o serie de pseudodiftongi (sau diftongi monofonematici), cum sînt: [ie] (ѥ), [ia] (ꙗ), [iu] (ю), [ieⁿ] (ѩ), [ioⁿ] (ѭ). Nu se înmoaie niciodată vocalele [y] și [ъ].

1. PROVENIENȚA VOCALELOR

Analizînd evoluția istorică a sistemului vocalic slav vechi, înțelegem mai bine raportul cantitativ-calitativ preexistent și condiționarea diverselor alternanțe vocalice.

Vocalele [e] și [ě] formează, în principiu, o pereche istoricește cantitativă, deoarece provin în majoritatea cazurilor din același fonem, dar cu cantități diferite: [e] < [ĕ], iar [ě] < [ē].

Vocala [e] provine, în general, din sl. com. [ĕ] < ie. [ĕ], de exemplu: небо „cer" < sl. com. **nebo* < ie. **nebhos*, cf. sanscr. *nábhaḥ* „cer, ceață", gr. νεφος „nor", lat. *nebula* „ceață, nor"; десѧть „zece" < sl. com. **desętь* < ie. **dek'm̥tis*, cf. gr. δεκα, lat. *decem*, lit. *dešimt*; везѫ „eu duc" < sl. com. **vezǫ* < ie. **veh-*,

cf. sanscr. *váhāmi*, lat. *veho*. Vocala [e] mai provine, de asemenea, din [o] după o consoană moale ([j], [č], [ž], [š], [c'], [dz'], [št], [žd]). Datorită acestui proces iau naştere desinenţele variantelor moi din flexiunea nominală, de exemplu, terminaţia *-o* de la nominativul singular al substantivelor de genul neutru (ex. **село** „sat") se transformă în *-e* după [j]: sl. com. **poljo* „cîmp" > **пол'Є**; desinenţa vocativului singular de la substantivele feminine *-o* (ex. **жено**) trece în *-e* atunci cînd se află după consoane palatale, de exemplu **duchjo* > **dušo* > **доушЄ**.

Caracterul moale al vocalei anterioare [e] se oglindeşte în influenţa pe care aceasta o exercită asupra consoanelor precedente înmuindu-le sau, în cazul consoanelor velare, palatalizîndu-le.

La începutul cuvîntului, vocala [e] primeşte proteza [j], de exemplu **Єстъ** „el este" < sl. com. **i̯estь*, cf. gr. ἐστί, lat. *est*, lit. *ẽsti*.

Vocala [ě] este, în plan diacronic, corespondenta lungă a lui [e], deci provine în primul rînd din [ē], de exemplu: **мѣсѧць** „lună" < sl. com. **měsęcь* < ie. **mēs-*, cf. gr. μήν, lat. *mēnsis*, got. *mēna*; **видѣти** „a vedea" < sl. com. **viděti* < ie. **vidē-*, cf. lat. *vidēre*; **вѣра** „credinţă" < sl. com. **věra*, cf. lat. *vērus* „adevărat"; **фарисѣи** „fariseu" < gr. φαρισαῖος.

Vocala [ě] mai poate proveni din diftongii [oi̯], [ai̯] sub intonaţia acută, de exemplu: **лѣвъ** „stîng" < sl. com. **lěvъ* < ie. *lai̯u̯os*, cf. gr. λαιός, lat. *laevus*; **вѣньць** „cunună" < sl. com. **věnьcь*, cf. lit. *vainìkas*; **цѣна** „preţ" < sl. com.* *cěna* < ie. **k^u̯oi̯na*, cf. gr. ποινή „pedeapsă, amendă", lat. *poena* „pedeapsă", lit. *kaina* „preţ"; din aceeaşi categorie face parte şi desinenţa *-ě* de la dativ singular la substantivele feminine cu tema în *-a-*, care provine din ie. *-āi̯*, cf. lat. *-ae (stellae)*.

Vocala [ě] mai provine şi din evoluţia specific sud-slavă a grupurilor diftongale [er] şi [el] interconsonantice, de exemplu: sl. com. **bergъ* > **брѣгъ** „mal", sl. com. **bermen* > **брѣмѧ** „greutate, sarcină", sl. com. **velkti* > **влѣшти** „a tîrî", sl. com. **telkti* > **тлѣшти** „a bate, a lovi".

Valoarea diftongală a acestui fonem se oglindeşte şi în împrumuturile lexicale vechi slave din limba română, în care este redat prin diftongul [e̯a], de exemplu: **дѣлъ** > rom. *deal*, **вѣкъ** > rom. *veac*, **хрѣнъ** > rom. *hrean*.

Vocalele [o] şi [a], analizate prin prismă istorică, sînt foarte apropiate, în sensul că provin din aceleaşi foneme, dar cu cantităţi diferite.

Vocala [o] provine, în majoritatea cazurilor, din [ŏ] sau [ă], de exemplu: **око** „ochi" < sl. com. **oko* < ie. **ok^u̯*, cf. lat. *oculus*, gr. ὄσσε (< **oki̯e*); **осмь** „opt" < sl. com. **osmь*, cf. gr. ὀκτώ, lat. *octō*, got. *ahtan*; **домъ** „casă" < < sl. com. **domъ*, cf. gr. δόμος, lat. *domus*; **добръ** „bun" < sl. com. **dobrъ* < < ie. **dhabros*, cf. lat. *faber* „dibaci"; **ось** „ax, osie" < sl. com. **osь* < ie. **ak's-*, cf. gr. ἄξων, lat. *axis*, lit. *ašis*; **орати** „a ara" < sl. com. **orati* < ie. **ar-*, cf. gr. ἀρόω, lat. *aro*, *arare*.

Vocala [o] mai poate proveni din ie. [ə], de exemplu: **спорь** „abundent" < < sl. com. **sporъ* < ie. **sphə-*, cf. sanscr. *sphirás*; **стоꙗти** „a sta în picioare" < <sl. com. **stojati* <ie. **sthə-*, cf. sanscr. *sthitáh*, gr. στατος, lat. *status*, lit. *statýti*.

În anumite împrejurări fonetice, vocala [o] poate proveni din [e], de exemplu în diftongul [eu̯] transformat în [ov]: **новъ** „nou" < sl. com. **novъ* < ie. **neu̯os*, cf. sanscr. *návah*, gr. νέος (< **neu̯os*), lat. *novus*, lit. *naũjas*; **слово** „cuvînt" < < sl. com. **slovo* < ie. **kleu̯os*, cf. gr. κλέος (< **kleu̯os*) „glorie, veste".

Vocala [a] provine din [ō] sau [ā], de exemplu: **братръ** „frate" < sl. com. **bratrъ* < ie. **bhrāter*, cf. sanscr. *bhrātā*, gr. φρᾱτηρ „membru al fami-

liei", lat. *frāter* „frate" ; мáти „mamă" < sl. com. **mati* < ie. **mātēr*, cf. sanscr. *mātā*, gr. doric μάτηρ, lat. *māter*, let. *māte*; знáти „a şti, a cunoaşte" < sl. com. **znati* < ie. **gnō-*, cf. gr. γιγνώσκω, lat. *cognosco*, lit. *žinóti*; дáмь „eu voi da" < sl. com. **dadmь* < ie. **dō-*, cf. sanscr. *dadāmi*, gr. δίδωμι, lat. *dō*, lit. *dúodu*. Pe aceeaşi linie menţionăm proveninţa vocalei [a] din [o] în grupurile diftongale [or], [ol] iniţiale sau interconsonantice, care evoluează în slava veche în [ra], [la], de exemplu: рáвьнъ „egal" < sl. com. **orvьnъ*; брáда „barbă" < sl. com. **borda*; врáтити „a întoarce" < sl. com. **vortiti*; блáто „baltă, noroi" < sl. com. **bolto*; глáва „cap" < sl. com. **golva*.

Ca variantă poziţională a lui [ě], vocala [a] apare după anumite consoane palatale, de exemplu: чáръ „magie" < sl. com. **čěrъ* < ie. **kᵘer-*; дъшáти „a respira" < sl. com. **dyšěti* < ie. **duchē-*, cf. lit. *dūsēti*.

În poziţie iniţială în cuvînt, [a] primeşte adesea proteza [j], fapt care se manifestă din cele mai vechi manuscrise. Din această cauză, în textele din epoca clasică întîlnim frecvent oscilare între [a] şi [ja] la începutul cuvîntului, de exemplu: áште/ꙗште „dacă", азъ/ꙗзъ „eu", адъ/ꙗдъ „iad".

Vocalele [ь] şi [i] reprezintă, în plan diacronic, o pereche de foneme diferenţiate doar cantitativ, deoarece [ь] < [ĭ], iar [i] < [ī].

Vocala [ь] provine, în principal, din [ĭ], de exemplu: овьца „oaie", cf. sanscr. *avikā*, lat. *ovis*, lit. *avis*; вьдова „văduvă", cf. sanscr. *vidhávā*, lat. *vidua*, got. *widuwō*; дьнь „zi", cf. sanscr. *dinam*, lat. *dies*. Deoarece cuvintele slave vechi nu pot începe cu ieruri, în cazul cînd într-un cuvînt moştenit [ĭ] se afla la începutul cuvîntului, a fost protezat cu [j], de exemplu **ĭmǫ* > **jĭmǫ* > имѫ „eu iau".

Vocala [i] din slava veche are mai multe proveninţe, dintre care cea mai importantă este cea din [ī], de exemplu: живъ „viu" < sl. com. **živъ* < ie. **gᵘuīós*, cf. sanscr. *jīvás*, gr. βίος „viaţă", lat. *vīvus* „viu", lit. *gývas*; пити „a bea" < sl. com. **piti* < ie. **pīt-*, cf. sanscr. *pītaḥ*, gr. πιθι! „bea!", lat. *bibo* (< **pībo*) „eu beau". Ea poate proveni, de asemenea, din diftongul [ei̯], de exemplu: видѣти „a vedea" < sl. com. **viděti* < ie. **u̯eid-*, cf. gr. ϝεῖδος, lit. *véidas*; пишѫ „eu scriu", cf. v. prus. *peisai͠* „ei scriu".

Diftongii [ai̯] şi [oi̯], care sub intonaţie acută au trecut, după cum am văzut, în [ě], aflaţi la sfîrşitul cuvîntului, sub intonaţie circumflexă se transformă în [i], de exemplu: pers. a II-a singular de la imperativ бери „ia!" < sl. com. **beri* < ie. **bheroi̯s*, cf. gr. φέροις; nominativul plural al substantivelor masculine cu tema în *-o-*: вльци „lupi" < sl. com. **vl̥ci* < ie. **u̯l̥kᵘoi̯*, cf. gr. λύκοι, lit. *vilkai͠*.

Vocala [i] mai poate proveni din: [jь] la începutul cuvintelor (иже „care" < sl. com. **jьže*), din [ьj] aflate în interiorul cuvintelor (instrumentalul singular al temelor în *-i-* feminine, de exemplu: костиѭ „os" <sl. com. **kostьjǫ*), sau din [y] după consoane palatale (шити „a coase" < sl. com. **šyti*, cf. sanscr. *si̯ūtas* „cusut", lit. *s'ūti* „a coase").

Vocalele [ъ] şi [y] reprezintă rezultatele evoluţiei celor două variante cantitative ale vocalei sl. com. [ŭ̄].

Vocala [ъ] provine, în majoritatea cazurilor, din [ŭ], de exemplu: дъшти, -тере „fiică" < sl. com. **dъkti* < ie. **dukhəter*, cf. sanscr. *duhitā*, gr. θυγάτηρ, got. *daúhtar*, lit. *duktē*; дъва „doi", cf. sanscr. *duvā*, gr. δύο, lat. *duo*, lit. *dù*; мъхъ „muşchi", cf. lat. *muscus*, lit. *musos* „mucegai". La începutul cuvintelor [ъ] primeşte proteza [v], de exemplu sl. com. **ŭplĭ*> въпль „strigăt, chemare".

Vocala [y] provine, în primul rînd, din [ū], de exemplu: тꙑ „tu" < sl. com. **ty* < ie. **tū*, cf. gr. doric τύ, lat. *tū*, v. germ. sup. *dū*, lit. *tù*; сꙑнъ „fiu" < sl. com. **synъ* < ie. **sūnús*, cf. sanscr. *sūnúḥ*, got. *sunus*, lit. *sūnùs*.

Vocala [y] poate, de asemenea, proveni din grupurile [un], [um] interconsonantice (de exemplu лꙑко „scoarță de copac" < sl. com. **lyko* < ie. **lunk̑os*, cf. lit. *lunkas*) sau din grupurile finale [ōn], [ōs], [ās], [ŏns], [ăns] etc. (de exemplu: влькꙑ ac. pl. „lupi" < sl. com. **vl̥'ky* < ie. **u̯l̥k̑ons*, cf. gr. λύκους < λύκονς).

Evoluția diferită a vocalei [u] în dependență de poziția în cuvînt (la sfîrșitul cuvintelor sau înainte de consoane trece în [y], înaintea vocalelor se transformă în [ъv]) condiționează oscilația numărului de silabe între cazul nominativ și cazurile oblice la substantivele feminine cu tema în *-ū-*, de exemplu: nom. sg. свекрꙑ „soacră" — gen. sg. свекрꙑве, nom. sg. боукꙑ „literă" — gen. sg. боукꙑви.

La începutul cuvintelor, vocala [y] primește proteza consonantică [v], de exemplu sl. com. **ūdra* > вꙑдра „vidră".

Vocala [u] este rezultatul monoftongării diftongilor slavi comuni [au̯], [ou̯], [eu̯], de exemplu: оухо „ureche" < sl. com. **au̯som* < ie. **au̯s-*, cf. lat. *auris*, got. *ausō*, lit. *ausis*; воудити „a trezi" < sl. com. **bou̯diti* < ie. **bhou̯dh-*, cf. sanscr. *bodhá yati*, lit. *pasibaudýti* „a se scula"; соухъ „uscat", cf. gr. αὖος, lit. *sã̃usas*; любъ „drag" < sl. com. **leu̯b-* < ie. **leu̯bhos*, cf. got. *liufs*, germ. *lieb*, lit. *liaupsẽ* „imn".

Vocalele nazale [ę] și [ǫ] sînt foneme noi, apărute în epoca slavă comună, ca urmare a legii silabelor deschise, din grupurile diftongale formate cu vocalele [e], [o] sau [a] și o consoană nazală [m] sau [n].

Vocala [ę] provine din grupurile diftongale [ĕn], [ĕm] finale (în silabă sau în cuvînt), de exemplu: пѧть „cinci" < sl. com. **pentis* < ie. **penk̑tos*, cf. sanscr. *panktì*, gr. πέντε, lat. *quinque*; мѧсо „carne" < sl. com. **mens-*, cf. sanscr. *măinsám*, v. prus. *mensă*; сѣмѧ „sămînță" < sl. com. **sēmēn* < ie. **sēmēn*, cf. lat. *semen*; pronumele personal de persoana I în ac. sg. are forma мѧ „pe mine" < sl. com. **mēm* < ie. **mēm*, cf. sanscr. *măm*, lat. *mē*.

Fonemul [ę] mai poate proveni din sonantele indo-europene [m̥] sau [n̥] aflate înaintea unei consoane, de exemplу: ѩзꙑкъ „limbă" < ie. **n̥ghū-*, cf. lat. *lingua* (< **dingua*), got. *tuggō*, v. prus. *insuwis*; десѧть „zece" < ie. **dek̑m̥tis*, cf. gr. δέκα, lat. *decem*, got. *taihun*, lit. *dēšimt*.

Vocala [ǫ] provine din grupurile diftongale [ŏm], [ŏn], [ăm], [ăn], finale (în silabă sau în cuvînt), de exemplu: зѫбъ „dinte" < sl. com. **zombos* < ie. **ĝombhos*, cf. sanscr. *jámbhaḥ*, lit. *žam̃bas*; пѫть „drum" < sl. com. **pontis* < ie. **ponth-*, cf. sanscr. *pánthāḥ*, lat. *pons*, *-tis*; desinența *-ǫ* de la ac. sg. al substantivelor feminine cu tema în *-a-* provine din *-ām*, de exemplu рѫкѫ, женѫ, cf. lat. *stellam*, gr. ἡμέραν; terminația *-ǫ* pentru pers. I sg. la indicativul prezent al verbelor tematice provine din *-ōm*, de exemplu берѫ „eu iau" < ie. **bherōm*, cf. gr. φέρω, lat. *fero*.

Evoluția ulterioară a vocalelor nazale slave a mers, în general, pe linia denazalizării, adică a pierderii rezonanței nazale și a trecerii la vocale orale, așa cum le întîlnim în majoritatea limbilor slave actuale, și anume:

— [ę] (de exemplu, vsl. пѧть „cinci") → [e], ['e] ['ä]: bg. *pet*, mac. *pet*, scr. *pet*, ceh. *pět*, slc. *piat*, rus. *p'at'*, luẓ. sup. *pjać*;

tongale cu lichide, în limba slavă veche vom avea următoarele rezultate: [or] > [rō] > [ra], [ol] > [lō] > [la], [er] > [rē] > [rě], [el] > [lē] > [lě].

a) Exemple de transformare a grupurilor diftongale în poziție inițială: sl. com. **ORdlo* > рало „plug", sl. com. **ORmo* > рамо „umăr", sl. com. **ORvьno* > равьно „egal", sl. com. **ORsti* > расти „a crește", sl. com. **OLkomъ* > лакомъ „lacom", sl. com. **OLdii* > ладии „barcă", sl. com. **OLkъtъ* > лакътъ „cot".

b) Exemple de transformare a grupurilor diftongale în poziție interconsonantică: sl. com. **kORva* > крава „vacă", sl. com. **stORna* > страна „țară, ținut", sl. com. **bORda* > брада „barbă", sl. com. **zOLto* > злато „aur", sl. com. **bOLto* > блато „baltă, noroi", sl. com. **gOLva* > глава „cap", sl. com. **dERvo* > дрѣво „lemn", sl. com. **bERgъ* > брѣгъ „mal", sl. com. **čERda* > чрѣда „cireadă", sl. com. **tELkti* > тлѣшти „a izbi", sl. com. **mELko* > млѣко „lapte", sl. com. **vELkti* > влѣшти „a tîrî".

Rezultat identic cu cel menționat pentru grupurile diftongale interconsonantice mai întîlnim în limbile: bulgară, macedoneană, sîrbocroată, slovenă, cehă și slovacă. În limbile slave răsăritene, deschiderea acestui tip de silabe se realizează prin procesul numit *plenisonie* sau *polnoglasie*, care constă în dezvoltarea unui element vocalic analog cu cel moștenit, așezat după lichidă; în limbile polonă și luzaciene se produce în acest caz numai metateza lichidei. În acest fel, cuvintele moștenite, care conțineau grupurile diftongale analizate, au structuri fonetice diferite în limbile slave actuale. De exemplu:

sl. com. **gORdъ* „oraș" > bg. g*ra*d, ceh. h*ra*d, rus. g*oro*d, pol. g*ró*d;
sl. com. **gOLva* „cap" > bg. g*la*va, ceh. h*la*va, rus. g*olo*va, pol. g*ło*wa;
sl. com. **bERgъ* „mal" > bg. b*rja*g, ceh. b*ře*h, rus. b*ere*g, pol. b*rze*g.

În limbile polonă, cehă, luzaciană superioară, luzaciană inferioară și în limbile slave răsăritene, grupurile diftongale inițiale [or], [ol] au evoluat diferit în dependență de caracterul intonației. Astfel, sub intonație ascendentă [or] > [ra] (de exemplu, sl. com. **ORdlo* > pol. *ra*dło „plug", ceh. *rá*dlo, luz. sup. *ra*dło, ucr. *ra*lo), în timp ce sub intonație descendentă [or] > [ro] (de exemplu, sl. com. **ORstъ* > pol. *ro*st „înălțime", ceh. *rů*st, luz. sup. *ro*sć, ucr. *ro*sty).

Transformarea diferită a grupurilor diftongale [or], [ol], [er], [el] în limbile slave ajută la marcarea unor isoglose precise și la determinarea influențelor slave în limbile neslave. Astfel, în limba română întîlnim multe cuvinte de origine slavă care au reflexul sud-slav în acest caz (de exemplu, *drag*, *glavă*, *grădină*, *mlădiță*), ceea ce constituie un indiciu clar asupra contactului în vechime dintre români și slavii meridionali.

Pentru stabilirea vechimii procesului analizat se citează, de obicei, pătrunderea în limbile slave a numelui împăratului german Carol cel Mare (742—814) și transformarea lui în substantiv comun, cu sensul „împărat, rege", în care fonemele [ar] au fost supuse aceluiași tratament ca și diftongul [or]: germ. *Karl* > vsl. краль, scr. k*ra*lj, rus. k*orol*', pol. k*ró*l etc.

B. SISTEMUL CONSONANTIC

Distribuite după locul şi modul de articulare, consoanele limbii slave vechi se încadrează în următorul tablou:

locul de articulare / modul de articulare	criteriul de sonoritate	labiale	dentale	palatale	velare
explozive	sonore surde	b p	d t	— —	g k
fricative	sonore surde	v f	z s	ž š j	— ch
africate	sonore surde	— —	dz c	— č	— —
compuse	sonore surde	— —	žd št	— —	— —
nazale		m	n	—	—
lichide		—	r l	—	—

Criteriul de sonoritate nu se aplică la consoanele nazale şi lichide. Dintre toate consoanele slave vechi, cea mai puţin stabilă este africata dentală [dz] (notată în alfabetul chirilic prin ѕ sau ꙃ). Instabilitatea ei constă în trecerea — la început facultativă, apoi generală — în [z].

În afara fonemelor expuse în tabloul de mai sus, proprii sistemului consonantic al slavei vechi, în texte se mai întîlnesc şi alte consoane, care redau foneme greceşti, în cuvintele împrumutate din această limbă, şi anume: [th] (Ѳома „Toma", Ѳекла „Tecla"), [ps] (ѱалмъ „psalm"), [x] (Алеѯандръ „Alexandru").

1. SONANTELE

Sonante sau *lichide silabice* se numesc acele consoane lichide care au calitatea de a forma silabe. Acestea sînt: [ŗ] (r sonant dur), [ŗ'] (r sonant moale), [ļ] (l sonant dur) şi [ļ'] (l sonant moale). Apropierea lor de elementele vocalice ale sistemului se vădeşte şi în pronunţare, căci, de exemplu, [ŗ] se pronunţă [îr], [ļ] se pronunţă [îl] ş. a. m. d. Caracterul vocalic al acestor foneme se marchează în scris (pentru a se deosebi de consoanele lichide obişnuite), printr-un ier (dur sau moale, după calitatea sonantei), alăturat literei cu care se notează consoana respectivă: ръ sau ър pentru [ŗ], рь sau ьр pentru [ŗ'], лъ sau ъл pentru [ļ], ль sau ьл pentru [ļ'], de exemplu: тръгъ (търгъ) „tîrg", кръмити (кърмити) „a hrăni", кръкъ (кръкъ) „ceafă, gît", жрьтва (жьртва) „jertfă", чрьнъ (чьрнъ) „negru", чрьвъ (чьрвь) „vierme", длъгъ (дългъ) „datorie", стлъпъ (стълпъ) „stîlp", плънъ (пълнъ) „plin", жлътъ (жьлтъ) „galben", сльза (сьлза) „lacrimă", тлькѫ (тьлкѫ) „eu lovesc".

O dovadă grăitoare a modului de pronunţare a sonantelor în limba slavă veche o constituie şi reflexul lor în cuvintele româneşti de origine veche sud-slavă: *cÎRmă, tÎRg, stÎLp* ş.a.

2. CONSOANE DURE, MOI, PALATALIZATE

Cel mai important criteriu diferențial în domeniul consonantismului este cel de înmuiere, care, în majoritatea cazurilor, determină opoziții ternare (C dură: C înmuiată: C palatalizată). Înmuierea este condiționată de învecinarea cu vocalele anterioare, în cadrul aceleiași silabe, procesul producîndu-se, de obicei, regresiv. Palatalizarea este o înmuiere radicală a consoanelor, realizată prin diverse modalități și în condiții diferite, determinată de doi factori: 1) de [j], ca element general de palatalizare, pentru toate consoanele; 2) de vocalele anterioare, element de palatalizare special, pentru consoanele velare.

Procesul de palatalizare este deosebit de important, deoarece prin apariția de noi foneme consonantice palatale se modifică inventarul consonantic moștenit.

Consoanele slave vechi prezintă deci o invariantă (dură) și două variante poziționale (moale și palatalizată). De la aceasta fac excepție: 1) consoanele velare [k], [g], [ch], care apar numai în două ipostaze: dură — palatalizată; 2) consoanele [š], [ž], [č], [c'], [dz'], care au numai ipostaza palatală.

Palatalizarea cu [j] a cuprins toate consoanele slave comune, cu excepția palatalelor. Le vom analiza după locul de articulare:

Consoanele labiale prin palatalizare cu iot dezvoltă pe lîngă consoană un apendice palatal [l'], numit *l epentheticum*. De exemplu:

p + j > pl': коупити „a cumpăra", коуПЛ'ꙗ (< **kup-ja*) „cumpărătură";
b + j > bl': любити „a iubi", люБЛ'ѭ (< **ljub-jǫ*) „eu iubesc";
v + j > vl': мрътвъ „mort", оумрьштвЛ'ение (< **umrtv-jenie*) „ucidere";
m + j > ml': земьнъ „de pămînt", зеМЛ'ꙗ (< **zem-ja*) „pămînt, țară".

Consoanele dentale din slava comună prin palatalizare cu iot își modifică articularea, dînd uneori naștere unor consoane compuse:

t + j > št: свѣтъ „lumină", свѣШТа (< **svět-ja*) „luminare";
d + j > žd: оградити „a îngrădi", ограЖДѫ (< **ograd-jǫ*) „eu îngrădesc";
s + j > š: пьсати „a scrie", пиШѫ (< **pis-jǫ*) „eu scriu";
z + j > ž: вѧзати „a lega", вѧЖѫ (< **vęz-jǫ*) „eu leg";
l + j > l': хвалити „a lăuda", хваЛ'ѭ (< **chval-jǫ*) „eu laud";
n + j > n': гонити „a alerga", гоН'ѭ (< **gon-jǫ*) „eu alerg";
r + j > r': корити „a dojeni", коР'ѭ (< **kor-jǫ*) „eu dojenesc".

Consoanele velare se palatalizează atît sub influența lui iot, cît și a vocalelor anterioare.

1) *Palatalizarea consoanelor velare cu iot* duce la următoarele rezultate:

k + j > č: плакати „a plînge", плаЧѫ (< **plak-jǫ*) „eu plîng";
g + j > ž: лъгати „a minți", лъЖа (< **lъg-ja*) „minciună";
ch + j > š: доухъ „spirit", доуШа (< **duch-ja*) „suflet".

2) *Palatalizarea consoanelor velare sub influența vocalelor anterioare* se prezintă sub trei forme diferite, corespunzînd unor stadii de palatalizare distanțate în timp și realizate cu mijloace specifice pentru fiecare stadiu în parte. Respectînd cronologia proceselor, vom numi aceste stadii diferite *palatalizarea I, II* și *III*.

Palatalizarea I se produce atunci cînd *[k], [g], [ch] se află înainte de vocalele [e], [ę], [ě], [ь], [i], sau de sonantele [r̥'], [l̥']*. Rezultatele acestei palatalizări sînt următoarele: [k] > [č], [g] > [ž], [ch] > [š], de exemplu: крикнѫ „eu strig", криЧиши (< **krik-iši*) „tu strigi"; чьловѣкъ „om", чьловѣЧе

(< *čьlověk-e) „omule!"; врагъ „duşman", враже (< *vrag-e) „duşmane!"; двигнѫти „a mişca", движеши (< *dvig-eši) „tu mişti"; соухъ „uscat", соушити (< *such-iti) „a usca"; страхъ „spaimă", страшьнъ (< *strach-ьnъ) „îngrozitor".

Palatalizarea a II-a se produce atunci cînd *[k], [g], [ch] se află înaintea vocalelor [ě] sau [i] provenite din diftongi.* Rezultatele acestei palatalizări sînt: [k] > [c'], [g] > [dz'], [ch] > [s'], de exemplu: рѫка „mînă", рѫцѣ (*rǫk-ai̯ > *rǫk-ě) „două mîini"; чловѣкъ „om", чловѣци (*čьlověk-oi̯ > *čьlověk-i) „oameni"; врагъ „duşman", враѕи (*vrag-oi̯ > *vrag-i) „duşmani"; нога „picior", ноѕѣ (*nog-ai̯ > *nog-ě) „două picioare"; доухъ „spirit", доуси (*duch-oi̯ > *duch-i) „spirite"; женихъ „mire", женисѣ (*ženichoi̯ > *ženi-ch-ě) „la mire".

Palatalizarea a III-a se produce atunci cînd *[k], [g], [ch] se află după [i], [ь], [ę] [ŕ] şi înainte de altă vocală decît [ъ] sau [y].* Rezultatele acestei palatalizări sînt următoarele: [k] > [c'], [g] > [dz'], [ch] > [s'], de exemplu: отьць „tată" < *otьkь; пѣнѧѕь „ban" < v. germ. sup. *pfenning*; кънѧѕь „prinţ, cneaz" < v. germ. sup. *kuning* (dar кънѧгыни „prinţesă"); вьсь „tot" < *vьchь; насмисати „a batjocori" < *nasmichati (din смѣхъ „rîs").

După cum se observă, primele două palatalizări ale consoanelor velare sub influenţa vocalelor anterioare sînt regresive, în timp ce a treia este progresivă. Palatalizarea întîi, cea mai îndepărtată în timp, s-a efectuat uniform în toate limbile slave, spre deosebire de palatalizarea a doua, prin care, de exemplu, [ch] palatalizat trece în [š] în limbile slave apusene. Cu toate că în slava veche rezultatele palatalizărilor a doua şi a treia sînt identice, ele nu se pot confunda, deoarece condiţiile de realizare a procesului sînt cu totul diferite.

În afară de palatalizările analizate mai sus, în care elementul palatalizant venea în contact direct cu consoana supusă modificării, este posibilă şi o *palatalizare la distanţă*, cînd între consoana respectivă şi elementul palatalizant se află o altă consoană. În general, se consideră că în asemenea cazuri avem de-a face cu palatalizarea întregului grup consonantic, deşi, după cum vom vedea, este supusă acestei transformări numai prima consoană a grupului. De exemplu: sl. com. *KVětъ > ЦВѢТЪ „floare", sl. com. *GVězda > ЅВѢЗДА „stea", sl. com. *izoSTRjenъ > ИЗОШТРЄНЪ „ascuţit", sl. com. *umǫDRjǫ > > ОУМѪЖДРѬ „mă cuminţesc". Acest gen de palatalizare la distanţă este cunoscut şi limbii române, în cuvinte ca *nostru - noştri, albastru - albaştri.*

3. MODIFICĂRILE GRUPURILOR CONSONANTICE

Sistemul fonetic slav a tins, în mod vădit, spre înlăturarea aglomerării de consoane. Această tendinţă s-a realizat, în mare măsură, prin acţiunea legii silabelor deschise şi prin procesele complementare provocate de aceasta. În unele cazuri însă, pentru înlăturarea grupurilor consonantice incompatibile cu sistemul fonetic slav vechi, s-au aplicat alte procedee, cum ar fi *reducerea* sau modificarea prin *asimilare* şi *disimilare.*

Dintre *reducerile* de grupuri consonantice realizate în perioada dinainte de apariţia scrierii slave vechi, cităm cîteva: [tl] şi [dl] > [l]: *pleTLъ > плєлъ „împletit", *veDLъ > вєлъ „dus"; [ps] şi [ss] > [s]: *oPSa > оса „viespe", *i̯eSSi > єси „tu eşti"; [pt] şi [bt] > [t]: *suPTi > соути „a aşterne",

**pogreBTi* > погрѣти „a îngropa" ; [pn] și [bn] > [n]: **sъPNъ* > сънъ „somn", **dъBNo* > дъно „fund" ; [tm] și [dm] > [m]: **verTMen* > врѣмѧ „vreme", **daDMь* > дамь „eu voi da" ; [kst] > [st]: **rěKSTe* > рѣсте „ați spus" etc.

Prin *asimilare* și *disimilare* se înlocuiesc grupurile consonantice incompatibile în sistemul slav vechi cu grupuri consonantice compatibile, egale numeric, de exemplu: [tt] > [st]: **gneTTi* > гнести „a apăsa" ; [dt] > [st]: **sěDTi* > сѣсти „a se așeza" ; [zt] > [st]: **vъlěZTi* > вълѣсти „a intra" ; [zg] > [žd]: **roZGije* > рождие „nuiele".

În urma căderii ierurilor în poziție slabă și-au făcut apariția noi grupuri consonantice, multe dintre ele fiind înlăturate sau modificate ulterior prin aceleași procedee, de exemplu: бѣжьство > бѣжство > бѣство „fugă", прѣдъдворъ > прѣддворъ > прѣдворъ „curtea din față", братрьство > братрство > братство „frăție", сьде > сде > здe „aici", къде > кде > где „unde" etc.

În această perioadă însă, toleranța sistemului față de grupurile consonantice nou formate fiind mult mai mare, unele dintre ele se mențin și chiar se refac grupuri consonantice înlăturate în perioada clasică, de exemplu **istoPNǫti* > > истонѫти și apoi истопнѫти, **sъgъBNǫti* > съгънѫти, iar mai tîrziu *съгъбнѫти ș. a.

O modalitate puțin uzitată de transformare a grupurilor consonantice incompatibile este amplificarea lor cu o consoană, de exemplu [sr] > [str]: страмъ „rușine" / срамити "a se rușina" ; [zr] > [zdr]: **vъZRasti* > въздрасти „a crește", **vъZRydati* > въздрыдати „a plînge".

C. ALTERNANȚE FONETICE

Atît în flexiune, cît și în formarea cuvintelor se observă adesea înlocuirea unui fonem prin altul, în forme derivate din aceeași rădăcină. Acest proces poartă numele de *alternanță fonetică*. O parte din alternanțele existente în slava veche sînt moștenite, altele s-au format în această limbă, oglindind diverse transformări fonetice, cum ar fi palatalizările, evoluția ierurilor etc. Vom analiza separat alternanțele din sistemul vocalic de cele din sistemul consonantic.

Alternanțele vocalice pot fi, în dependență de caracterul schimbărilor efectuate, *calitative* sau *cantitative*. Alternanțele vocalice sînt *calitative* atunci cînd în cadrul aceluiași morfem alternează în formele derivate sau flexionate foneme diferite, de exemplu: [e] / [o], [ъ] / [ь], [a] / [e], [y] / [i], [u] / [i̯u], [e] / [i̯e] etc. Numim *cantitative* acele alternanțe vocalice în care fonemul alternant este istoricește același ca timbru, dar de cantități diferite, de exemplu: [e] / [ě] (< [ĕ] / [ē]), [o] / [a] (< [ŏ] / [ō] sau [ă] / [ā]), [ъ] / [y] (<[ŭ] / [ū]) etc.

Unii slaviști împart alternanțele vocalice numai după cantitatea diacronică, fără a ține seama de echivalența de timbru, și stabilesc astfel trei (H. H. Bielfeldt) [1] sau cinci (I. M. Elkina) [2] grade diferite: 1) vocală scurtă:

---

[1] H. H. BIELFELDT, *Altslawische Grammatik*, Halle, 1961, p. 74—75.
[2] I. M. ELKINA, *Staroslavjanskij jazyk*, Moscova, 1960, p. 101.

[e] / [o]; 2) vocală lungă: [ě] / [a] (<[ē] / [ō]); 3) vocală redusă: [ь] / [ъ] (<[ĭ] / [ŭ]); 4) vocală redusă lungită: [i] / [y] (< [ī] / [ū]); 5) vocală redusă dispărută: [ь] / zero.

Împărțirea alternanțelor vocalice în calitative și cantitative este doar teoretică, deoarece ambele tipuri se regăsesc împletite în aceleași șiruri, de exemplu:

[e] / [o] / [ь] / [ě] / [i]: рєкѫ „eu spun" / рокъ „termen" / рьци „spune!" / рѣхъ „am spus" / отрицати „a nega";

[e] / [o] / [ь] / [ě] / [a]: тєчєтъ „curge" / токъ „șuvoi" / тьци „aleargă!" / прѣтѣкати „a alerga" / тѧканиє „alergare";

[e] / [o] / [ě]: плєтѫ „împletesc" / плотъ „împletitură" / съплѣтати „a împleti";

[o] / [a] / [ь] / [i]: ходити „a merge" / хаждати „a umbla" / оушьлъ єстъ „a plecat" / оушидъ „fugar";

[ъ] / [u] / [y]: дъхнѫти „a respira" / доухъ „spirit" / дыхати „a răsufla";

[y] / [o] / [a]: плыти „a pluti" / пловѫ „eu plutesc" / плавати „a naviga";

[i] / [ь] / [Ø] / [o]: назирати „a privi" / зьрѣти „a se uita" / зракъ „privire" / зорıа „aurora";

[e] / [o] / [ъ] / [a]: жєнѫ „eu alerg" / гонити „a goni" / гънати „a alerga"/ изганıати „a izgoni";

[o] / [ь] / [i] / [ę]: коньць „sfîrșit" / начьнѫ „eu voi începe" / начинати „a începe" ipf. / начѧти „a începe" pf.

Numărul șirurilor de alternanțe vocalice este imens, cele de mai sus reprezentînd doar cîteva dintre combinațiile posibile. Spre sfîrșitul perioadei vechi slave, la alternanțele moștenite se alătură altele, condiționate de vocalizarea, respectiv, dispariția ierurilor, de exemplu: [ь] / [e] / [Ø]: дьнь „zi"/ дєнь / дни „zile"; [ъ] / [o] / [Ø]: крѣпъкъ „puternic" / крѣпок / крѣпка „puternică".

Alternanțele consonantice sînt condiționate, în cea mai mare măsură, de transformările articulatorii produse de palatalizare. De exemplu:

[k] / [č] / [c']: влѣкѫ „tîrăsc" / влѣчєтъ „tîrăște" / влѣцѣтє „să tîrîți!";

[g] / [ž] / [dz']: могѫ „pot" / можєтъ „poate" / мoѕѣтє „să puteți!";

[ch] / [š] / [s']: соухъ „uscat" / соушити „a usca" / соуси „uscați";

[s] / [š]: высокъ „înalt" / вышьи „mai înalt";

[z] / [ž]: казати „a spune" / кажєтъ „el spune";

[t] / [št]: съмотрити „a privi" / съмощрѫ „eu privesc";

[b] / [b'] / [bl']: любъ „iubit" / любити „a iubi" / люблѭ „eu iubesc";

[m] / [m'] / [ml']: срамъ „rușine" / срамити „a se rușina" pf. / срамлıати „a se rușina" ipf.

Cunoașterea alternanțelor vocalice și consonantice este foarte utilă pentru buna înțelegere a proceselor fonetice, morfologice și derivative ale limbii slave vechi.

* * *

În încheierea acestui capitol, subliniem importanța deosebită pe care o prezintă studierea structurii fonetice a limbii slave vechi pentru înțelegerea și aprofundarea unor procese arhaice, precum și pentru reconstruirea sistemului vocalic și consonantic al slavei comune. Prin împletirea studiului sincronic, descriptiv al fenomenelor fonetice, cu cel diacronic, se asigură baza aperceptivă necesară pentru însușirea gramaticii limbii slave vechi.

III. MORFOLOGIA

În domeniul morfologiei, slava veche prezintă forme foarte apropiate de cele din slava comună.

Cuvintele din limba slavă veche se grupează în 10 clase lexico-gramaticale: *substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția* și *particula*. Aceste părți de vorbire se împart în două grupe mari: 1) f l e x i b i l e și 2) n e f l e x i b i l e. Sînt flexibile: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul și verbul, iar neflexibile: prepoziția, conjuncția, interjecția și particula. Adverbul ocupă o poziție de mijloc, deoarece este neflexibil, dar prin gradele de comparație se leagă de adjectiv, respectiv de părțile de vorbire flexibile.

SUBSTANTIVUL

Limba slavă veche a moștenit din slava comună următoarele categorii gramaticale:

1. Trei genuri: *masculin, neutru* și *feminin*.
2. Trei numere: *singular, plural* și *dual*.
3. Șapte cazuri: *nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, instrumental, locativ* și *vocativ* (numai la singular) — ale căror valori sînt, în general, indicate de numele lor tradiționale.

Genul. Dintre cele trei genuri, masculinul indica inițial ființe masculine, femininul ființe feminine, iar neutrul, în general, obiecte, noțiuni abstracte și, uneori, ființe tinere, neajunse la maturitate. De pildă: **мѫжь** (m.) „bărbat", **жена** (f.) „femeie" și **отрочѧ** (n.) „copil" sau **овьнъ** (m.) „berbec", **овьца** (f.) „oaie", **овьчѧ** sau **агнѧ** (n.) „miel", **козьлъ** (m.) „țap", **коза** (f.) „capră", **козьлѧ** (n.) „ied", **конь** (m.) „cal", **кобыла** (f.) „iapă" și **жрѣбѧ** (n.) „mînz" etc. În afara acestor nume, la care exista o evidentă corespondență între genul real și cel gramatical, genul substantivelor este determinat de tradiție, de terminația cuvîntului, de tipul de flexiune din care face parte substantivul, astfel că genul rămîne, în primul rînd, gramatical și în strînsă legătură cu derivarea și cu flexiunea. De pildă: **домъ** „casă" (m.), **храмъ** „casă" (m.), **храмина** „casă" (f.) și **жилище** „locuință" (n.); **градъ** „oraș, cetate" (m.), **село** „sat" (n.), **вьсь** „sat" (f.); **дьнь** „zi" (m.) și **ношть** „noapte" (f.); sau **врата** (n.) pluralia tantum „poartă, ușă" și **двьрь** „poartă" (f.) etc.

În cadrul substantivelor de genul masculin, slava veche a creat o nouă categorie, *subgenul personal*, format din nume de persoană, la care acuzativul singular este înlocuit prin genitiv. (La celelalte nume, aparținînd *subgenului impersonal*, acuzativul singular este identic cu nominativul.) Astfel:

Оузьрѣ АВРААМА іѕ далече і ЛАЗАРА на лонѣ его „a văzut de departe *pe Avraam* și *pe Lazăr* în sînul lui" (*Zogr.*, Lc., XVI, 22).

Numărul. Cele trei numere din slava veche erau o categorie vie. Astfel, рабъ „rob, robul", раба „(doi) robi" și раби „robi" (mai mulți). Păstrarea dualului — categorie dispărută în alte limbi europene — este atestată în exemple ca:

ЧЛВКА ДЪВА вънидєтє въ црк҃въ помолитъ сѧ „*doi oameni* au intrat în biserică să se roage" (*Mar.*, Lc., XVIII, 10); приємъі ДЪВА ТАЛАНЪТА рєчє „cel care a primit *doi talanți* spuse" (*Mar.*, Mt., XXV, 22); ч҃къ єтєръ имѣ ДЪВѢ ЧѦДѢ „un om oarecare avea *doi copii*" (*Mar.*, Mt., XXI, 28).

În mod obișnuit, formele nominale de dual apar însoțite de numeralul дъва, дъвѣ, ca în exemplele de mai sus. Formele nominale de dual apar însă și fără numeral, ca în exemplul: шєдъша жє ОУЧЕНИКА и сътворьша ѣжє повєлѣ има „mergînd (cei doi) *ucenici*, au făcut ceea ce le-a poruncit lor" (*Mar.*, Mt., XXI, 6).

Dualul substantivelor care desemnează perechi ca очи „doi ochi", оуши „două urechi", рѫцѣ „două mîini", нозѣ „două picioare" se folosește în locul pluralului, precum reiese din contexte ca: прѣданъ имать быти сн҃ъ чл҃вчєскъі въ РѪЦѢ чл҃вкомъ „Fiul omului va fi dat (predat) *în mîinile* oamenilor" (*Mar.*, Mt., XVII, 22).

Cu excepția limbilor slovenă, luzaciană și a unor graiuri cașube care mai păstrează dualul, în toate celelalte limbi slave, în diversele etape ale dezvoltării lor, categoria dualului a dispărut, fiind absorbită de plural. Unele cuvinte, cum sînt око — очи, оухо — оуши, se păstrează și în celelalte limbi slave ca vestigii ale dualului, cu valoare de plural.

În cîteva cazuri, pluralul substantivelor este suplinit de substantive de genul neutru derivate cu sufixul -ИЄ cu valoarea de *colective*: листъ „frunză", листвИЄ „frunze, frunziș"; трънъ „spin", трънИЄ „spini". De pildă: ничьсожє нє обрѣтє на нєи тъкъмо ЛИСТВЬЄ „și nu a găsit nimic pe el (pe smochin), decît (numai) *frunze*" (*Zogr.*, Mc., XI, 13); ї възидє ТРЪНИЄ ї подави ѥ „și au ieșit *spinii* și l-au înnăbușit" (*Zogr.*, Mt., XIII, 7).

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR

Flexiunea substantivelor din slava veche prezintă mai multe tipuri, determinate de natura elementului final al vechii teme. Conform unei împărțiri clasice, în care se ia în considerație elementul tematic, substantivele se grupează astfel:

A. **Substantive cu teme vocalice:** 1. declinarea I (cu tema în *-a-*); 2. declinarea a II-a (cu tema în *-o-*); 3. declinarea a III-a (cu tema în *-ŭ-*); 4. declinarea a IV-a (cu tema în *-ĭ-*) și 5. declinarea a V-a (cu tema în *-ū-*).

B. **Substantive cu teme consonantice**

A. SUBSTANTIVE CU TEME VOCALICE

Declinarea I: *Temele în -a-*

În cadrul acestui tip de flexiune, în care se includ marea majoritate a substantivelor de genul feminin și cîteva nume de genul masculin, se disting două subtipuri: **subtipul dur** și subtipul **palatalizat**.

Din **subtipul dur** fac parte substantivele terminate la nominativ singular în -А după consoană dură și cu genitivul în -ЪІ:

— Nume feminine primare, cu vechea temă în *-a-*: вьдовꙗ „văduvă", водꙗ „apă", главꙗ „cap", горꙗ „munte", женꙗ „femeie", ногꙗ „picior", ржкꙗ „mînă", сестрꙗ „soră".

— Substantive feminine derivate, formate cu sufixele -ота și -ета ca: добротꙗ „bunătate", красотꙗ „frumusețe", срамотꙗ „rușine", чистотꙗ „curățenie", ништетꙗ „sărăcie", соуетꙗ „deșertăciune" etc., care exprimă noțiuni abstracte.

— Nume derivate cu sufixul -ина: глжбинꙗ „adîncime", годинꙗ „an", истинꙗ „adevăr", коньчинꙗ „sfîrșit", храминꙗ „casă".

— Nume derivate cu sufixele: -ьба și -ьда: мольбꙗ „rugă", слоужьбꙗ „slujbă", татьбꙗ „hoție", вражьдꙗ „dușmănie", правьдꙗ „dreptate".

— Substantive formate cu sufixul -тва: жжтвꙗ „seceriș", жрътвꙗ „jertfă", клжтвꙗ „jurămînt", ловитвꙗ „vînătoare", молитвꙗ „rugăciune".

— Puține substantive masculine: ближикꙗ „rudă", владыкꙗ „conducător", воеводꙗ „voievod", слоугꙗ „servitor", старѣишинꙗ „șef".

În **subtipul palatal**, cu tema în **-ja-*, se includ substantivele feminine și cîteva masculine terminate la nominativ singular în -ꙗ, în -ꙗ (după consoană palatală) sau în -и și cu genitivul în -ѩ sau -ѩ, și anume:

— Nume feminine derivate cu sufixul -ꙗ: вечерꙗ „cină", волꙗ „voie, voință", землꙗ „pămînt, țară", змиꙗ „șarpe", госпождꙗ „doamnă", доушꙗ „suflet", кожꙗ „piele, blană", одеждꙗ „îmbrăcăminte", притъчꙗ „pildă", полѕꙗ „folos".

— Substantive feminine cu sufixul -ыни: благостыни „bunătate", богыни „zeiță", милостыни „milă", поганыни „păgînă", рабыни „roabă".

— Nume feminine cu sufixele: -ица și -ьница: вьдовицꙗ „văduvă", дѣвицꙗ „fecioară", цѣсарицꙗ „împărăteasă", житьницꙗ „grînar, hambar", мытьницꙗ „vamă", тьмьницꙗ „temniță".

— Substantive masculine cu sufixele: -ꙗ și -ии: др҄ѣводѣлꙗ „tîmplar", прѣдътечꙗ „predecesor", юношꙗ „tînăr", балии „doctor", сждии „judecător" etc.

— Nume masculine cu sufixele -ица și -ьца: пиꙗницꙗ „bețiv", винопиицꙗ „băutor de vin", оубиицꙗ „ucigaș", ꙗдьцꙗ „mîncăcios".

— Substantive masculine cu sufixul -чии: кънигъчии „cărturar", ловчии „vînător", сокачии „bucătar" ș.a.

Flexiunea variantei dure

Singular

	Feminin				*Masculin*
N.	жена (femeie)	рѣка (rîu)	нога (picior)	снъха (noră)	слоуга (slugă)
G.	женꙑ	рѣкꙑ	ногꙑ	снъхꙑ	слоугꙑ
D.	женѣ	рѣцѣ	ноѕѣ	снъсѣ	слоуѕѣ
A.	женж	рѣкж	ногж	снъхж	слоугж
I.	женоѭ	рѣкоѭ	ногоѭ	снъхоѭ	слоугоѭ
L.	женѣ	рѣцѣ	ноѕѣ	снъсѣ	слоуѕѣ
V.	жено	рѣко	ного	снъхо	слоуго

Dual

N. A. V.	женѣ	рѫцѣ	ноѕѣ	снъсѣ	слоуѕѣ
G. L.	женоу	рѫкоу	ногоу	снъхоу	слоугоу
D. I.	женама	рѫкама	ногама	снъхама	слоугама

Plural

N. V.	женꙑ	рѫкꙑ	ногꙑ	снъхꙑ	слоугꙑ
G.	женъ	рѫкъ	ногъ	снъхъ	слоугъ
D.	женамъ	рѫкамъ	ногамъ	снъхамъ	слоугамъ
A.	женꙑ	рѫкꙑ	ногꙑ	снъхꙑ	слоугꙑ
I.	женами	рѫками	ногами	снъхами	слоугами
L.	женахъ	рѫкахъ	ногахъ	снъхахъ	слоугахъ

Observații: Înaintea desinenței -ѣ a cazurilor dativ și locativ singular, velarele К,Г,Х se palatalizează. Astfel: К > Ц (рѫка — рѫцѣ), Г > Ж (кънига — кънизѣ), Х > С (снъха — снъсѣ).

Notă: Vocativul în *-o* al unor substantive feminine din limba română, nume comune sau de persoane *(bunico, soro, Anico, Eleno, Mario)*, redă vocativul în *-o* al substantivelor feminine slave cu tema în *-a-*[1].

Flexiunea variantei palatale

Singular

	Feminine			*Masculine*
N.	землꙗ (pămînt)	доуша (suflet)	рабꙑни (roabă)	сѫдии (judecător)
G.	землѩ	доушѧ	рабꙑнѩ	сѫдиѩ
D.	земли	доуши	рабꙑни	сѫдии
A.	землѭ	доушѫ	рабꙑнѭ	сѫдиѭ
I.	землеѭ	доушеѭ	рабꙑнеѭ	сѫдиеѭ
L.	земли	доуши	рабꙑни	сѫдии
V.	земле	доуше	рабꙑне	сѫдии

Dual

N. A. V.	земли	доуши	рабꙑни	сѫдии
G. L.	землю	доушоу	рабꙑню	сѫдию
D. I.	землꙗма	доушама	рабꙑнꙗма	сѫдиꙗма

Plural

N. V.	землѩ	доушѧ	рабꙑнѩ	сѫдиѩ
G.	земль	доушь	рабꙑнь	сѫдии
D.	землꙗмъ	доушамъ	рабꙑнꙗмъ	сѫдиꙗмъ
A.	землѩ	доушѧ	рабꙑнѩ	сѫдиѩ
I.	землꙗми	доушами	рабꙑнꙗми	сѫдиꙗми
L.	землꙗхъ	доушахъ	рабꙑнꙗхъ	сѫдиꙗхъ

[1] Vezi OVID DENSUSIANU, *Istoria limbii române*, vol. I, *Originile*, București, 1961, p. 163; AL. ROSETTI, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române (sec. VI–XII)*, București, 1954, p. 32.

Observații: Alături de nominativul în -ИИ (subtipul сѫдии „judecător", мльнии „fulger"), acest caz apare și cu un singur -И, în exemple ca: СѪДИ бѣ етеръ въ етерѣ градѣ „era un oarecare *judecător* într-un oraș oarecare" (*Zogr.*, Lc., XVIII, 2) sau: ѣкоже бо МЛЪНИ исходитъ отъ въстокъ „căci precum *fulgerul* iese de la răsărit" (*Mar.*, Mt., XXIV, 27). Aceste forme au fost explicate fie ca rezultate ale fenomenului de contracție [1], fie ca dublete vechi [2].

Pe lîngă numeroasele exemple de instrumental singular formate cu desinența -ОѬ (varianta dură) și -ѤѬ (varianta palatală), în textele slave vechi apar, în mod sporadic, și unele forme de instrumental singular cu desinența -Ѫ și -ѬѬ, ca în: тъ прохождааше междю самариѭ и ГАЛИЛѢѬ „acesta mergea (trecea) între Samaria și *Galileia*" (*Zogr.*, Lc., XVII, 11); прѣдани же бѫдете родителъ і БРАТРЬѬ і родомь і дроугъ „veți fi dați de părinți, și *de frați*, și de neam și de prieteni" (*Zogr.*, Lc., XXI, 16). Astfel de instrumentale apar frecvent în *Codex Suprasliensis*: съ ВОѤВОДѪ повелѣ „a poruncit (împreună) cu *conducătorul (voievodul)*" (*Supr.*, 72, 19); съ многѫ НОУЖДѪ възложивъ на плещи свои „așezînd cu multă *trudă* pe umerii săi" (*Supr.*, 41, 12); не исповѣдаатъ съ ѲОМѪ „nu mărturisește *cu Toma*" (*Supr.*, 509, 20).

Exemplele atestate în textele din slava veche tîrzie, de pildă în *Codex Suprasliensis*, sînt, în general, considerate ca trăsături fonetice noi [3], determinate de contracția: *-oj* > *-o* > ѫ. Puținele exemple din textele cele mai vechi sînt considerate ca erori ale copiștilor, și nu ca forme arhaice [4].

Numele de persoană de genul masculin terminate în -ИА, provenite din nume grecești în -ιας, se declină ca și substantivele cu tema în *-ja-*, cu deosebirea că la instrumental singular primesc desinența -ѤМЬ, specifică masculinelor cu tema în *-jo-*.

ORIGINEA DESINENȚELOR

A. Varianta dură

Singular: -А < ie. **-a*; vocală caracteristică a nom., este sufix specific al substantivelor feminine; -Ы, desinența gen. sg. se explică prin extinderea desinenței de ac. pl. asupra gen. sg. (< ie. **-ans*); dat. -Ѣ < ie. **-ai̯ -oi̯*; ac. -Ѫ < ie. **-ām* (lat. *feminam, mensam*); desinența -ОѬ a instr. este împrumutată din flexiunea pronominală, înlocuind desinența -Ѫ < ie. **-ām* (păstrată la flexiunea pronominală a adjectivelor: добрѫѭ); -Ѣ desinența loc. < ie. **-āi*; desinența voc. -О < ie. **-a*.

Plural: desinența -Ы a nom. pl. este aceea a ac. < ie. **-ans*. Confuzia între nom. și ac. pl., apărută în cadrul acestei flexiuni, s-a extins ulterior la toate substantivele feminine, fără deosebire de temă; -Ъ desinența unică a gen. indiferent de temă < ie. **-on*, **-om*; -АМЪ reprezintă -мъ, caracteristica generală a dat. pl. adăugată la vocala tematică *-a* < ie. **-a + mos*; -АМИ desinența instr. este formată din vocala tematică *-a* + ми, desinență specifică a acestui caz < ie. **-a-mis*; desinența -АХЪ a loc. < ie. **-asu*, fiind formată din vocala tematică *a* + хъ — desinența specifică < ie. **-su*.

---

[1] Vezi ST. KUL'BAKIN, *Le vieux slave*, p. 261.
[2] Vezi A. VAILLANT, *Manuel*, p. 99.
[3] Vezi ST. KUL'BAKIN, *Le vieux slave*, p. 261, consideră că în *Codex Suprasliensis* instrumentalul în -ѫ constituie o particularitate dialectală.
[4] A. MEILLET, *Le slave commun*, p. 398, afirmă că instrumentalul în -ѫ este un arhaism.

Dual. În slava veche, flexiunea dualului este redusă la trei forme cazuale: 1. nom. și ac.; 2. gen. și loc.; 3. dat. și instr.; 1. -ѣ marca nom. și a ac. du. < ie. *-*ai̯*; 2. desinența -ОУ a gen. și a loc. < ie. *-*au̯*; 3. -ама, desinența dat. și a instr., este formată din vocala tematică -*a*- + -ма — caracteristică a acestor cazuri.

B. Varianta palatală

Varianta palatală (tema în -*ja*-), în care vocala tematică *a* este precedată de *j*- sau de altă consoană palatală, prezintă unele forme flexionare diferite de cele ale variantei dure. În slava comună, aceste deosebiri erau fonetice: ulterior, în slava veche, au devenit morfologice și s-au păstrat și după durificarea consoanelor.

Apariția unor desinențe diferite de cele ale variantei dure a fost determinată de tratamentul vocalelor și al diftongilor precedați de *j*-.

Desinența -ѩ a gen. sg. și a nom. pl. este luată de la aceea a ac. pl. și provine din ie. *-*jans*; -и, desinența dat. și loc. sg., precum și a nom. și ac. du. este ie. *-*joi̯* > -*jei̯* > -*ji*; -ѭ de la ac. sg. (tipul землѭ, рабыни, сѫдии) <ie. *-*am* precedat de *j*-; -еѭ, -ѥѭ de la instr. sg., ca și la varianta dură, sînt împrumutate de la pronume și se deosebesc de varianta dură prin faptul că -*jo*- > -*je*-; aceeași evoluție -*jo*- > -*je*- apare și la voc. sg.; -ь de la gen. pl. reprezintă -*jъ* > -*jь*; -ю de la cazurile gen. și loc. du. corespunde desinenței -ОУ a substantivelor cu tema în -*a*-, iar -ꙗма este varianta palatală a desinenței -ама a cazurilor dat. și instr. du.

Declinarea a II-a: *Temele în -o-*

Din această flexiune fac parte numeroase substantive de genul masculin și de genul neutru. Inițial a existat un singur tip de flexiune, care, ulterior, datorită influenței exercitate de -*j*- asupra vocalei următoare, s-a împărțit în două subtipuri: **subtipul dur** și **subtipul palatalizat.**

În **subtipul dur** se includ:

a. Masculinele cu nom. singular terminat în -ъ și genitivul în -а, și anume:

— Nume primare cu vechea temă în -*o*-, ca de exemplu: богъ „dumnezeu", братъ „frate", врагъ „dușman", гладъ „foame", градъ „oraș", дроугъ „prieten", зѫбъ „dinte", рабъ „rob, sclav", родъ „neam", столъ „masă" etc.

— Substantive derivate, formate cu sufixele -нкъ, -ькъ, -ьникъ: златникъ „monedă de aur", начѧтъкъ „început", пѧтъкъ „vineri", оучєникъ „ucenic, elev", грѣшьникъ „păcătos".

— Substantive derivate cu sufixele -ьл-, -єл-, -ол-: козьлъ „țap", пѣтєлъ „cocoș", соколъ „șoim" etc.

Derivate cu sufixele -ин-, -ин-, -ꙗнинъ: воинъ „ostaș", господинъ „domn", граждꙗнинъ „locuitor, orășean", римлꙗнинъ „roman" etc.

b. Substantivele de genul neutru cu nominativul singular terminat în -О genitivul în -а, și anume:

— Nume primare, ca: вино „vin", гнѣздо „cuib", гръло „gît", иго „jug", мѧсо „carne", мѣсто „loc", рамо „umăr".

— Substantive abstracte derivate cu sufixul -ьство: богатьство „bogăție", великьство „măreție", мъножьство „mulțime", мѫдрьство „înțelepciune", чловѣчьство „omenie".

— Substantive derivate cu sufixele -ло (< *-dlo), -ѣно: кадило „candelă", мѣрило „măsură", орало și рало „plug", колѣно „genunchi".

În **subtipul palatal** (tema în -jo-) se includ:

a. Substantivele masculine terminate la nominativ singular în -ь (care după vocală trece în -и) și la genitiv în -ꙗ, derivate cu diverse sufixe:

— Nume cu vechea temă în -jo-: вои „ostaș", разбои „tîlhărie", гнои „gunoi".

— Substantive formate cu sufixul -jo-: врачь „medic", вождь „conducător", ключь „cheie", конь „cal", ножь „cuțit".

— Substantive derivate cu sufixul -арь: вратарь „ușier, portar", мытарь „vameș", рыбарь „pescar".

Derivate cu sufixul -тель: дѣлатель „lucrător", житель „locuitor", крьститель „botezător", сѫдитель „judecător", оучитель „învățător".

— Nume formate cu sufixul -ьць: борьць „luptător", градьць „orășel", коупьць „negustor", ловьць „vînător".

— Substantive derivate cu sufixul -ишть: дѣтишть „copil", младеништь „băiat", козьлишть „ied".

— Din acest subtip fac parte și cîțiva termeni împrumutați din limba germană: кънѧѕь „cneaz", пѣнѧѕь „ban, monedă".

b. Substantivele de genul neutru terminate la nominativ singular în -е cu genitivul în -ꙗ, și anume:

— Substantive cu vechea temă în -jo-: море „mare", поле „cîmp", плеште „umăr", ѫже „legătură".

Dintre derivate, cele mai numeroase sînt:

— Numele formate cu sufixul -иште sau -лиште, ca: жилиште „locuință", сѫдиште „loc de judecată", сънъмиште „loc de adunare, sinagogă".

— Termenii derivați cu sufixele -ие și -ение, ca: веселие „veselie", милосрьдие „milostivire", мѫчение „chinuire".

— Nume derivate cu sufixul -ьствие, ca: богатьствие „bogăție", отьчьствие „patrie", цѣсарьствие „împărăție".

— Nume formate cu sufixul -ьце: слъньце „soare", срьдьце „inimă", чѧдьце „copilaș".

Varianta dură se declină astfel:

Singular

	Masculin			*Neutru*	
N.	рабъ (rob)	дроугъ (prieten)	градъ (oraș)	мѣсто (loc)	лѣто (vară)
G.	раба	дроуга	града	мѣста	лѣта
D.	рабоу	дроугоу	градоу	мѣстоу	лѣтоу
A.	раба	дроуга	градъ	мѣсто	лѣто
I.	рабомь	дроугомь	градомь	мѣстомь	лѣтомь
L.	рабѣ	дроуѕѣ	градѣ	мѣстѣ	лѣтѣ
V.	рабе	дроуже	граде	мѣсто	лѣто

Dual

N. A. V.	раба	дроуга	града	мѣстѣ	лѣтѣ
G. L.	рабоу	дроугоу	градоу	мѣстоу	лѣтоу
D. I.	рабома	дроугома	градома	мѣстома	лѣтома

Plural

N. V.	раби	дроуѕи	гради	мѣста	лѣта
G.	рабъ	дроугъ	градъ	мѣстъ	лѣтъ
D.	рабомъ	дроугомъ	градомъ	мѣстомъ	лѣтомъ
A.	рабꙑ	дроугꙑ	градꙑ	мѣста	лѣта
I.	рабꙑ	дроугꙑ	градꙑ	мѣстꙑ	лѣтꙑ
L.	рабѣхъ	дроуѕѣхъ	градѣхъ	мѣстѣхъ	лѣтѣхъ

Notă: Vocativul în *-e* al substantivelor româneşti de genul masculin, care a fost explicat ca influenţă a flexiunii slave, este, de fapt, vocativul latin în *-e* (*domine*, *lupe*), a cărui desinenţă a fost întărită de vocativul slav în -Є (AL. ROSETTI, *Influenţa...*, p. 32).

Varianta palatală se declină astfel:

Singular

Masculin

N.	мѫжь (bărbat)	отьць (tată)	кънѧѕь (cneaz)	конь (cal)	краи (ţinut, ţară)
G.	мѫжа	отьца	кънѧѕа	конꙗ	краꙗ
D.	мѫжоу	отьцоу	кънѧѕоу	коню	краю
A.	мѫжа	отьць	кънѧѕа	конь	краи
I.	мѫжемь	отьцемь	кънѧѕемь	конемь	краемь
L.	мѫжи	отьци	кънѧѕи	кони	краи
V.	мѫжоу	отьче	кънѧже	коню	краю

Neutru

N.	полѥ (cîmpie)	знаменьѥ (cunoaştere, semn)	ѫже (legătură)
G.	полꙗ	знаменьꙗ	ѫжа
D.	полю	знаменью	ѫжоу
A.	полѥ	знаменьѥ	ѫже
I.	полѥмь	знаменьѥмь	ѫжемь
L.	поли	знамении	ѫжи
V.	полѥ	знамении	ѫже

Dual

Masculin

N. A. V.	мѫжа	отьца	кънѧѕа	конꙗ	краꙗ
G. L.	мѫжоу	отьцоу	кънѧѕоу	коню	краю
D. I.	мѫжема	отьцема	кънѧѕема	конема	краема

Neutru

N. A. V.	поли	знамении	ѫжи
G. L.	полю	знаменню	ѫжоу
D. I.	полѥма	знаменѥма	ѫжема

Plural

Masculin

N.	мѫжи	отьци	кънѧѕи	кони	краи
G.	мѫжь	отьць	кънѧѕь	конь	краи
D.	мѫжемъ	отьцемъ	кънѧѕемъ	конемъ	краемъ
A.	мѫжѧ	отьцѧ	кънѧѕѧ	конѩ	краѩ
I.	мѫжи	отьци	кънѧѕи	кони	краи
L.	мѫжихъ	отьцихъ	кънѧѕихъ	конихъ	краихъ

Neutru

N.	полꙗ	знаменꙗ	ѫжа
G.	поль	знамении	ѫжь
D.	полемъ	знамениемъ	ѫжемъ
A.	полꙗ	знаменꙗ	ѫжа
I.	поли	знамении	ѫжи
L.	полихъ	знамениихъ	ѫжихъ

Observații: La substantivele neutre cu nominativ singular în -ИѤ (ca în знаменьѥ), vocala -И este scurtă și se poate reduce în -Ь ; din această cauză, uneori, în manuscrise, paralel cu -ИѤ găsim și -ЬѤ, genitivul singular format în -ЬꙖ, dativul în -ЬЮ; la genitiv plural -ЬИ și la locativ plural -ЬИХЪ.

Înaintea desinenței -Є (< ie.*-*e*) a cazului vocativ singular al substantivelor masculine, consoanele velare К, Г, Х se palatalizează: К > Ч (оученикъ „elev" — voc. оученичє); Г > Ж (дроугъ „prieten" — voc. дроужє), Х > Ш (грѣхъ „păcat" — voc. грѣшє).

Înaintea desinenței -И (< ie. *oi̯) a nom. pl. al masculinelor, consoanele velare К, Г, Х se palatalizează: К > Ц (оученикъ—оученици), Г > Ѕ (дроугъ—дроуѕи), Х > С (грѣхъ—грѣси).

Înaintea desinenței -Ѣ (< ie. *oi̯) a locativ. singular al masculinelor și al neutrelor, precum și a nominativului, acuzativului și vocativului dual al neutrelor, velarele К, Г, Х se palatalizează: К > Ц (оученикъ—оученицѣ, вѣко— вѣцѣ), Г > Ѕ (дроугъ — дроуѕѣ, иго — иѕѣ), Х > С (грѣхъ -грѣсѣ).

Substantivele masculine formate cu sufixul -ЬЦЬ, ca și cele terminate în -ЅЬ și în -ЦЬ rezultate din palatizarea a III-a a velarelor *k* și *g*, cum ar fi отьць „tată" (< **otьkъ*), коупьць „negustor" (< **kupьkъ*), слѣпьць "orb" (< **slěpьkъ*), кънѧѕь „cneaz" (< **kъnęgъ*) etc., au făcut inițial parte din varianta dură a flexiunii și păstrează din vechea flexiune numai vocativul în -Є: отьчє, коупьчє, кънѧжє.

Substantivele masculine formate cu sufixele -АРЬ, -ТЄЛЬ, -ИНИНЪ se declină la singular și la dual ca și cele cu temele în *-o-* și *-jo-*, iar la plural ca și masculinele cu tema în consoană (tipul în *-n-*, vezi mai departe).

Flexiunea substantivelor neutre nu se deosebește de a celor masculine decît la nominativ-acuzativ la cele trei numere.

Deosebirea dintre cele două variante (dură și palatalizată) constă în faptul că la varianta dură masculinele se termină în -Ъ, după o consoană dură, și neutrele în -О, iar la varianta palatală masculinele se termină în -Ь, precedat de o consoană palatală sau muiată, iar neutrele în -Ѥ sau -Є, tot după o consoană palatală (ъ>ь, о>є).

Corespondența -Ъ/-Ь apare și la formele de genitiv plural, atît la substantive masculine, cît și la cele neutre.

Corespondența -О (varianta dură)/-Є, -Ѥ (varianta palatală) apare și la cazurile instrumental singular și dativ plural: рабомь, лѣтомь, dar мѫжемь, конѥмь, полѥмь, ѫжемь.

Vocalei -ѣ, terminaţie a locativului singular — varianta dură — îi corespunde -и la varianta palatală: рабѣ, мѣстѣ, dar мѫжи, кони, поли, ѫжи. Aceeaşi corespondenţă apare şi la loc. pl.: рабѣхъ, мѣстѣхъ, dar мѫжихъ, конихъ, полихъ, ѫжихъ, precum şi la nominativ acuzativ dual.

Desinenţei -ы a instrumentalului plural (varianta dură) îi corespunde la varianta palatalizată -и: рабы, мѣсты, dar мѫжи, кони, поли.

Desinenţei -ы a acuzativului plural al substantivelor masculine —varianta dură— îi corespunde -ѩ la varianta moale: рабы, грады, dar мѫжѩ, врачѩ, краѩ.

Desinenţa vocativului singular -оу de la varianta palatală a substantivelor masculine nu constituie o alternanţă fonetică cu -е (desinenţa variantei dure), ci reprezintă un împrumut de la substantivele cu vechea temă în -ŭ-.

Alături de desinenţele obişnuite ale instrumentalului singular al substantivelor masculine -омь (la cele cu tema în -o-) şi -емь (la cele cu tema în -jo-), apar uneori şi desinenţele -ъмь (specifică substantivelor cu tema în -ŭ-) şi -ьмь, chiar în *Codex Zographensis*, în care găsim: възъпивъ гласъмь велиемь „strigînd *cu glas* tare (mare)" (*Zogr.*, Mc., I, 26); слоухъмь оуслышите „*cu auzul (urechile)* veţi auzi" (*Zogr.*, Mt., XIII, 14); бѫди оумирѣаѩ сѧ съ сѫпьрьмь своимь скоро „împacă-te (fii împăcat) repede *cu pîrîşul* tău" (*Zogr.*, Mt., V. 25).

Instrumentalul singular cu desinenţa -ъмь apare în mod regulat în redacţia ceho-moravă (*F. Kiev)*, în care găsim: надъ оплатъмь „*la jertfă*" (*F. Kiev*, f. 2v, 5v, 6r); образъмь своимь „*cu chipul* tău" (*F. Kiev*, f. 4v); въсѫдъмь симь „*cu* această *împărtăşanie*" (*F. Kiev*, f. 7v).

Instrumentalul singular format cu desinenţa -ъмь se găseşte şi în redacţia rusă, în *Evanghelia lui Ostromir*, în care întîlnim exemple ca: азъ же сьде гладъмь гыбнѫ „iar eu aici pier *de foame*" (Lc., XV, 17).

Influenţa tipului de flexiune cu tema în -ŭ- asupra substantivelor masculine cu tema în -o- se reflectă, în mod special, în forma dativului singular cu desinenţa -ови şi -еви la nume de persoană — asemenea subgenului personal — şi la cuvintele străine. Astfel, găsim: въздаѭщѧ хвалѫ бгви ,au adus laudă *lui Dumnezeu*" (*Zogr.*, Lc., XVIII, 43); принесѣте архитриклинови „aduceţi *nunului*" (*Mar.*, I., II, 8); глаше бо иоанъ иродови „căci Ioan îi spunea *lui Irod*" (*Mar.*,Mc., VI, 18); оуподоблѭ его мѫжеви мѫдроу „il voi asemăna *bărbatului* înţelept" (*Sav.*, Mat., VII, 24); достоитъ ли намъ кесареви дань дати „se cuvine oare să dăm dajdie *Cezarului*"? (*Zogr.*, Lc., XX, 22).

Influenţa flexiunii substantivelor cu tema în -ŭ- asupra substantivelor masculine cu tema în -o- apare şi la cazul genitiv plural, format cu desinenţa -овъ, -евъ, în exemple ca: отъпоуштению грѣховъ „iertării *păcatelor*" (*Mar.*, Lc., XXIV, 47); много пострадавъши отъ многъ врачевъ „suferise mult de la mulţi *doctori*" (*Zogr.*, Mc., V, 26).

Prin analogie cu influenţa exercitată de substantivele cu tema în -ŭ- asupra masculinelor cu tema în -o- se pot explica forme de neutru ca мореви запрѣштаѭштааго „a acelui care porunceşte *mării*" (*Supr.*, 412, 6—7).

În cîteva cazuri, în texte se întîlnesc forme care reflectă influenţa substantivelor cu tema în -i- asupra neutrelor cu tema în -jo-: изидосте съ орѫжьми і дрькольми „aţi ieşit *cu săbii* şi *cu lănci*" (*Zogr.*, Mc., XIV, 48); (*Mar.* are: съ орѫжьемь и дрькольми).

ORIGINEA DESINENŢELOR

A. Varianta dură

Singular. -ъ m. nom. < ie. * *-os ;* gen. а < abl. ie. * *-od*, cu căderea consoanei finale, sub influenţa legii silabelor deschise ; -оу dat. < ie. * *-ōi̯*; ъ ac. < ie. *-*om ;* -ѣ loc. < ie .* *-ŏi̯ ;* -е voc. < ie. * *-e*. Terminaţia -омь a instr. reprezintă o inovaţie a slavei comune. A. VAILLANT [1] consideră că această modificare a fost determinată de perspectiva confuziei cu desinenţa * *-o(d)*

[1] Vezi *Grammaire comparée des langues slaves*, t. II, *Morphologie*, I. *Flexion nominale*, Paris, 1958, p. 31—32.

a genitivului și a ablativului și precizează că slava comună a refăcut desinențele instrumentalului și că -МЬ a devenit desinență generală a instrumentalului singular masculin și neutru.

Desinența -О, specifică nom. și ac. neutru — unica deosebire față de masculine — < ie. *-*on* sau *-*om*.

Plural. Desinența -И a nom. < ie. *-*oi̯* a devenit trăsătură unică a nominativului masculin plural al substantivelor cu tema în -*o*-, fără deosebire între cele două subtipuri. -Ъ de la gen. < ie. *-*ōm*; -ОМЪ de la dativ corespunde cu lit. -*amus* < ie. *-*o-mos* ; -Ы de la acuz. < ie. *-*ōns*, în care *ō* urmat de grupul consonantic -*ns* a trecut la *ū*, iar acesta la -ꙑ; -Ы de la instr. < ie. *-*ōis* ; -ѢХЪ de la loc. < ie. *-*oi̯-su*, cu precizarea că -*su* > -хъ a devenit în vsl. trăsătură caracteristică generală a locativului plural.

Substantivele de genul neutru se deosebesc de cele masculine la nom. și ac. pl. formate cu desinența -А < ie *-*ā*, aceeași cu a nom. sg. al substantivelor feminine cu tema în -*a*- ; această desinență era trăsătură caracteristică a substantivelor colective.

Dual

1. m. -А < ie. *-*ō* ; 2. -ОУ < ie. *-*ou̯s* ; 3. -ОМА < ie. *-*o-mā*.

Desinența -Ѣ a neutrelor, ca și aceea a femininelor cu tema în -*a*-, provine din ie. *-*ai*.

B. **Varianta palatală**

Desinențele celor două subtipuri — tema în -*o*- și tema în -*jo*- au fost, inițial, aceleași. Ca și la substantivele cu tema în -*ja*-, deosebirile de desinențe apărute ulterior la subtipul palatal au fost determinate de influența lui *j*- asupra vocalelor și a diftongilor următori.

-Ь, la nom. și ac. sg. m. și la gen. pl. m. și n., se explică prin influența consoanei palatale precedente ; -Ѥ și -Є, desinența nom. -ac. și voc. sg. n., provine din *-*jo* ; aceeași evoluție a ie. *-*jo* > -Ѥ, -Є apare și la desinența -ѤМЬ, -ЄМЬ a instr. sg. m. și n., la desinența -ѤМЪ, -ЄМЪ a dat. pl. și la desinența -ѤМА, -ЄМА a dat. și instr. du. ; desinența -И a loc. sg. m. și n. și a nom. și ac. du. n. provine din ie. *-*joi* > -*jei* > -*ji* ; -ИХЪ de la loc. pl. < ie. *-*joi* + *sŭ* > хъ ; -Ю de la dat. sg. provine din -*jou̯* < ie. *-*jōi̯*, iar -Ю de la gen. și loc. du. < ie. *-*jou̯s* ; -Ѩ de la ac. pl. m. provine din -*jens* < ie. *-*jons* ; -И de la instr. pl. m. și n. < ie. *-*jōis*.

Desinența -Ю a voc. sg. m. nu este în corelație cu -Є (desinența variantei dure), ci constituie un împrumut de la vechea temă în -*jŭ*-, dispărută în slava comună.

Declinarea a III-a: *Temele în -ŭ-*

Din acest tip de declinare, care chiar în slava comună constituia un grup foarte limitat, ca vestigiu al temelor ie. în *-*eu*- [1], fac parte cîteva substantive de genul masculin terminate la nom. sg. în -Ъ și la gen. în -ОУ: сꙑнъ „fiu", домъ „casă", медъ „miere", полъ „jumătate", волъ „bou", врьхъ „vîrf", рѧдъ „rînd", чинъ „ordine, ierarhie".

[1] Vezi A. MEILLET, *Études*, p. 241.

Flexiunea este următoarea:

	Singular		*Plural*		*Dual*
N.	сынъ (fiu)	N.	сынове	N. A. V.	сыны
G.	сыноу		сыновъ	G. L.	сыновоу
D.	сынови		*сынъмъ	D. I.	сынъма
A.	сынъ		сыны		
I.	*сынъмь		сынъми		
L.	сыноу		*сынъхъ		
V.	сыноу				

Observații: Asupra substantivelor cu tema în -*ŭ*- s-a exercitat o puternică influență a flexiunii numelor masculine cu tema în -*o*-. Alături de desinențele specifice moștenite din slava comună, substantivele cu tema în -*ŭ*- se declină adeseori ca și cele cu tema în -*o*-.

Astfel se explică numeroasele exemple de genitiv СЫНА, în contexte ca: оусрамлѣѭтъ сѧ сна моего „se vor rușina *de fiul meu*" (*Mar.*, Mt., XXI, 37), sau de genitiv-acuzativ: I оузьрѧтъ сна чловѣчьскааго „și vor vedea *pe fiul* omului" (*Mar.*, Mat., XXIV, 30). Dativul apare cu desinența -ОУ, ca în: подобаатъ сноу чловѣчьскоумоу „se cuvine *fiului* omului" (*Zogr.*, Mc., VIII, 31); locativul e format cu desinența -Ѣ: како єс писано о снѣ чловѣчьствмь „precum este scris *despre fiul* omului" (*Zogr.*, Mc., IX, 12). Sub aceeași influență apare și vocativul cu desinența -Е: ісѹсе сне божи „Isuse, *fiule* al lui Dumnezeu" (*Zogr.*, Mt., VIII, 29).

La dual, cazurile nominativ și acuzativ au adesea desinența -А: чл҃къ етеръ імѣ дъва сна „un om oarecare avea doi *fii*" (*Zogr.*, *Mar.*, Lc., XV, 11).

Această influență s-a exercitat, mai slab, și asupra flexiunii pluralului, determinînd apariția unor forme ca: да сни свѣтоу бѫдете „ca să fiți *fiii* luminii" (*Zogr.*, I., XII, 36).

Din contaminarea desinenței -ОВЕ cu desinența -И a apărut desinența -ОВИ, atestată la nom. pl. al unor substantive cu tema în -*ŭ*-, în special în *Ps. Sin.*, în exemple ca: бѫдѫтъ снові его сірі „*fiii* săi vor fi orfani" (*Ps. Sin.*, CVIII, 9).

ORIGINEA DESINENȚELOR

Singular: -**Ъ** nom. < ie. *-*us;* -Оу gen. < ie. *-*ous;* -**ОВИ** dat. < ie. *-*eu̯* + *ai̯;* ac. -**Ъ** < ie. *-*um;* instr. -**ЪМЬ** < ie. *-*umi;* loc. -**ОУ** < ie. *-*ōu* și voc. -**ОУ**- < ie. *-*ou.*

Plural: nom. -**ОВЕ** < ie. *-*eu̯-es* sau *-*ou̯-es;* gen. - **ОВЪ** < ie. *-*eŭ* (tematic) + *-*ōm;* dat. -**ЪМЪ** < ie. *-*umos;* -**Ы** ac. < ie. *-*uns;* -**ЪМИ** instr. < ie. *-*umis;* loc. -**ЪХЪ** < ie. *-*usu.*

Dual: 1. nom., ac. și voc. -**Ы** < ie. *-*ū* ; 2. gen. și loc. -**ОВОУ** < ie. *-*eu̯* + + *ou̯* (caracteristică a gen. du.) și 3. dat. și instr. -**ЪМА** < ie. *-*ŭ* + *ma*.

Declinarea a IV-a: *Temele în -ĭ (ь)*

Din această declinare fac parte substantive de genul feminin și masculin. Tipul substantivelor feminine — în mare majoritate abstracte, la care se adaugă puține nume de lucruri — este bine reprezentat, spre deosebire de cele masculine, care sînt reduse numericește.

a. Dintre cele de genul feminin, unele sînt postverbale în -**Ь**: **заповѣдь** „poruncă" (< **заповѣдѣти**), **вѣдь** „știință, cunoaștere" (< **вѣдѣти**), **ꙗдь** „hrană" (< **ꙗсти**, cu radical **jad-*), **тварь** „creație" (< **творити**) etc. — Altele sînt derivate cu sufixele -**нь**, -**снь** sau -**знь**: **дань** „dare, tribut" (< **дати**), **пѣснь** „cîntec" (< **пѣти**), **боꙗзнь** „frică, teamă" (**боꙗти сѧ**), **жизнь** „viață" (< **жити**), **болѣзнь** „boală" (< **болѣти**) etc.

— O altă categorie sînt derivate cu sufixul **-ѣль:** **гыбѣль** „pierdere" (< **гыбнѫти**), **обитѣль** „locuință, domiciliu" etc.

— Mai numeroase sînt cele formate cu sufixul **-ть:** **вѣсть** „veste" (* *věd* + *tь*), **мощь** „putere" (* *mog* + *tь*), **власть** „putere, stăpînire" (* *vold* + *tь*), **напасть** „încercare, vătămare, nenorocire" (**na* + **pad* + *tь*).

— Cele mai bine reprezentate sînt derivatele din adj. formate cu sufixul **-ость** și cu varianta lui moale **-есть**: **мѫдрость** „înțelepciune" (< **мѫдръ**), **твръдость** „tărie, duritate, consistență" (<**твръдъ**), **старость** „bătrînețe" (< **старъ**), **боуиѥсть** „prostie" (<**боуи**), **доблѥсть** „vitejie, bravură, curaj" (< **добль**).

— La acestea se adaugă cîteva substantive izolate, ca: **соль** „sare", **вьсь** „sat".

— Din aceeași declinare fac parte și unele substantive de origine greacă:

α) femininele terminate la nominativ singular în -ις, cu genitivul în -εως: **ѥрєсь** „erezie" (< αἵρεσις), **барь** „palat" (<βᾶρις), **ѵпостась** „ipostază" (<ὑπόστασις) și

β) substantivele feminine, terminate în consoană: **єлисавєть** „Elisabeta" (< Ἐλισαβετ), **роуть** „Ruth" (< Ῥούθ).

b. Substantivele masculine cu tema în *-i-* (*-ь*) sînt următoarele: **боль** „bolnav", **голѫбь** „porumbel", **гость** „oaspe", **грътань** „gît, gîtlej", **дрьколь** „bîtă, măciucă", **звѣрь** „fiară, animal sălbatec", **зѧть** „ginere", **пѫть** „drum", **тать** „hoț", **тьсть** „socru (tatăl soției)", **оушидь** „fugar", **чрьвь** „vierme", **ѫгль** „cărbune", precum și **людиѥ** „popor", care este un *pluralia tantum.*

— La acestea, în redacțiile slavone se adaugă cîteva substantive ca: **бѣгоунь** „fugar", **медвѣдь** „urs", **рысь** „rîs, linx".

Substantivele **господь** „domn" și **огнь** „foc" se caracterizează printr-o flexiune care oscilează între cele cu tema în *-i-(-ь)* și cele cu tema în *-jo-(-ь)*.

Singular

	Feminin	*Masculin*
N.	**кость** (os)	**пѫть** (drum)
G.	**кости**	**пѫти**
D.	**кости**	**пѫти**
A.	**кость**	**пѫть**
I.	**костиѭ** (**костьѭ**)	**пѫтьмь** (**пѫтемь**)
L.	**кости**	**пѫти**
V.	**кости**	**пѫти**

Plural

N.	**кости**	**пѫтьѥ**
G.	**костии** (**костьи**)	**пѫтии** (**пѫтьи**)
D.	**костьмъ** (**костемъ**)	**пѫтьмъ** (**пѫтемъ**)
A.	**кости**	**пѫти**
I.	**костьми**	**пѫтьми**
L.	**костьхъ** (**костехъ**)	**пѫтьхъ** (**пѫтехъ**)

Dual

N. A.	кости	пѫти
G. L.	костию (костью)	пѫтию (пѫтью)
D. I.	костьма	пѫтьма

Observații: Flexiunea substantivelor masculine se deosebește de aceea a femininelor la instr. sg. și nom. pl. Instrumentalul singular al femininelor este format cu desinența -ИѬ corespunzătoare cu a substantivelor feminine cu tema în *-a-*, iar al celor masculine — cu desinența -ЬМЬ. Nominativul plural al femininelor кости are desinența -И, ca și femininele cu tema consonantică în *-r-*, spre deosebire de masculine, care sînt formate cu desinența -ЬЄ, ca și masculinele cu tema consonantică în *-n-*.

Desinența -ИѬ a instrumentalului singular al femininelor are și varianta -ЬѬ: костиѭ și костьѭ; desinența -ИЮ a genitivului și locativului dual coexistă cu varianta -ЬЮ: костию, пѫтию și костью, пѫтью; gen. pl., de asemenea, se prezintă în două variante: cu desinența -ИИ sau -ЬИ, ca în костии și пѫтии, folosite paralel cu костьи, пѫтьи. Coexistența celor două variante se explică prin faptul că vocala Ь- înaintea unui *j*, în slava veche, a trecut la И.

În unele texte, paralel cu desinența -ЬМЬ a instrumentalului singular masculin, se întîlnește desinența -ЄМЬ: пѫтємь; la dat. plural, la substantivele de ambele genuri, paralel cu desinența -ЬМЪ se întîlnește și -ЄМЪ: пѫтємъ, костємъ, și, de asemenea, pentru cazul locativ plural, paralel cu desinența -ЬХЪ apare și -ЄХЪ: пѫтєхъ, кост. єхъ. În textele în care -Ь în poziție intensă a trecut la -Є, explicația acestui paralelism de desinențe este pur fonetică; în textele în care -Ь n-a trecut la -Є, cum ar fi, de pildă, *Savina kniga* sau *Evanghelia lui Ostromir*, aceste forme reflectă influența exercitată de flexiunea substantivelor masculine cu tema în *-jo-*, tipul врачь, asupra substantivelor masculine cu tema în *-ĭ-*. În felul acesta, avînd unele desinențe identice și formele de nominativ și acuzativ singular terminate în -Ь, deosebirea dintre cele două tipuri de flexiune pare a se șterge, cel puțin parțial.

Influența tipului de flexiune a substantivelor masculine cu tema în *-jo-* asupra celui cu tema în *-ĭ-* apare mai evidentă la substantivele господь și огнь. Astfel, substantivul господь în unul și același text apare uneori în genitivul și dativul singular господѣ și господю (г҃ю). De pildă: вьниди въ радость г҃и своего „intră în bucuria *domnului* tău" (*Zogr.*, Mt., XXV, 21), dar бѫдетъ съврьшение глаголанымъ отъ г҃ѣ „va fi împlinirea celor spuse de *domnul*" (*Zogr.*, Lc., I, 46); sau мъногы с҃нвъ издраилевъ обратитъ къ г҃и б҃у ихъ „pe mulți dintre fiii lui Izrael îi va întoarce (spre) la *domnul* Dumnezeul lor" (*Mar.*, Lc., I, 16), dar: хвалѫ въздавъшѭ г҃ю „aducînd laudă *domnului*" (*Mar.*, I., VI, 23).

Substantivul господь a suferit și influența substantivelor cu tema în *-ŭ*, fapt care a determinat apariția formei de dativ господеви, atestată adescori: рѣшѧ ап҃ли г҃еви „apostolii spuseră *domnului*" (*Zogr.* și *Mar.*, Lc., XVII, 5).

Paralel cu influența exercitată de substantivele cu tema în *-jo-* asupra celor cu tema în *-ĭ-*, a avut loc și influența substantivelor cu tema în *-ĭ-* asupra celor cu tema în *-jo-*, reflectată în apariția unor forme ca: сѫпьрьмь отьцьмь, și ножьмь (instr. sg.) sau отьцьмъ, цѣсарьмъ, съвѣдѣтельмъ (dat. pl.). De pildă: бѫди оувѣштаваѩ сѧ съ сѫпьрьмь своимь скоро „împacă-te (fii împăcat) repede cu *pîrîșul* tău" (*Zogr.*, Mt., V, 25).

Două substantive de genul neutru, ОКО „ochi" și ОУХО „ureche", cu vechea temă consonantică în *-s-*, se declină la dual ca și femininele cu tema în *-ĭ-*:

N. A. V.	очи	оуши
G. L.	очию (очью)	оушию (оушью)
D. I.	очима	оушима

ORIGINEA DESINENȚELOR

Singular: -Ь nom. m. și f. < ie. **-is*; -И gen. < ie. **-eis*; -И dat. < ie. **-ei*; -Ь ac. < ie **-i* + *m*; desinențele cazului instrumental, diferite după gen, se explică astfel: -ЬМЬ < ь(< ĭ) + *мь*; -ЬѬ este adăugarea desinenței -Ѭ a subst. f. cu tema în *-ja-* la cele cu tema în *-ĭ-*; -И loc. < ie. **-ēi*; -И de la voc. < ie. **-ei̯*.

Plural: Desinențele cazului nominativ sînt diferite după gen: m. -ЬІЄ < **ie.** **-ei̯ -es;* f. -И < ie. **-ins* (este forma de ac. cu funcție de nom.-ac.); gen. -ЬИ (-ИИ) reprezintă adăugarea la temă a desinenței **-jь;* -ЬМЪ dat. < ie. **-imos;* -И ac. < ie. **-ins;* -ЬМИ instr. < ie. **-imis;* -ЬХЪ loc. < ie. **-isŭ.*

Dual: 1. nom. și ac. -И < ie. **-ī;* 2. gen. și loc. -ЬЮ (-ИЮ) reprezintă adăugarea la temă a desinenței -ОУ specifică acestor cazuri (< ie. **-ei̯ -ou̯*); 3. dat. și instr. -ЬМА < ie. **-ima.*

Declinarea a V-a: *Temele în -ū-*

Din acest tip de flexiune fac parte cîteva substantive de genul feminin cu nominativul singular în -ЪІ și cu genitivul în -ЪВЄ. Acestea sînt: брадъі „bardă", боукъі „literă", жрънъі „moară", локъі „mlaștină", любъі „iubire", неплодъі „femeie sterilă", свекръі „soacră", смокъі „smochină", хоржгъі „drapel", цръкъі „biserică, templu", цѣлъі „vindecare" și ѧтръі „cumnată, soția fratelui soțului".

Datorită faptului că vechea temă în *-ū-* s-a păstrat numai la nominativ singular și că, înainte de vocală, *ū-* > ъв-, în toate cazurile oblice, iar noua temă se termină în consoană, substantivele din această declinare sînt uneori prezentate împreună cu cele avînd teme în consoană.

	Singular	*Plural*
N.	цръкъі (biserică)	цръкъви
G.	цръкъве	цръкъвъ
D.	цръкъви	цръкъвамъ
A.	цръкъвь	цръкъви
I.	цръкъвиѭ	*цръкъвами
L.	цръкъве	цръкъвахъ

Observații: Instrumentalul plural al acestui cuvînt nu este atestat în textele slave vechi, dar apare în redacțiile slavone.

Dintre formele de dual, numai genitiv-locativul цръкъвоу apare în textele slavone.

Din același tip de declinare face parte și substantivul *кръі, кръвь „sînge", cu vechea temă în *-ū-* (cf. lat. *cruor*), al cărui nominativ nu s-a păstrat, fiind înlocuit de timpuriu de acuzativul кръвь.

La genitiv și locativ singular, paralel cu desinența -Є, sub influența flexiunii substantivelor cu tema în *-ĭ-*, apare și desinența -И, în exemple ca: аще не ... пиете КРЪВИ его „dacă nu ... veți bea (din) *sîngele* lui" (*Zogr.*, I., VI, 53); обрѣтете и въ ЦРКВИ сѣдѧшть „l-au aflat *în templu* șezînd" (*Mar.*, Lc., II, 46).

Desinența -ИѬ a instrumentalului singular este împrumutată de la flexiunea femininelor cu tema în *-ĭ-*, iar desinențele -АМЪ (dat. pl.), -АМИ (instr. pl.) și -АХЪ (loc. pl.) au apărut sub influența flexiunii substantivelor cu tema în *-a-*.

ORIGINEA DESINENȚELOR

Singular: -ЪІ nom. < ie. *ū-s*: (свекръі < **su̯ekrūs*); gen. -Є < ie. **-es* (**su̯ekrū-es* > свекръвє); -И de la dat. sg. < ie. **-ei;* -Ь ac. < ie. **-m* sau **-im.*

Plural: -и (-ъви) la nom. (< ie. *-*i*) este desinența acuzativului plural.[1] Restul desinențelor sînt împrumutate de la alte tipuri de declinar. .

B. SUBSTANTIVE CU TEME CONSONANTICE

Declinarea a VI-a

Declinarea a VI-a include un număr limitat de substantive neutre, masculine și feminine. Acest tip de declinare era în vechea slavă în plin proces de dispariție, fiind puternic influențat de tipurile de declinare ale substantivelor cu teme vocalice, îndeosebi de cele cu tema în -*ĭ*-.

După consoana care apare la genitiv singular se disting următoarele teme: în -*n*-, în -*ęt*-, în -*s*- și în -*r*-.

Exemple: 1. tema consonantică în -*n*-: камы (nom.), кам-ен-е (gen.) „piatră" ; имѧ (nom.), им-ен-е (gen.) „nume" ; 2. tema consonantică în -*ęt*-: телѧ (nom.), тел-ѧт-е (gen.) „vițel" ; 3. tema consonantică în -*s*-: слово(nom.), слов-ес-е (gen.) „cuvînt" ; 4. tema consonantică în -*r*-: мати (nom.), мат-ер-е (gen.) „mamă".

Spre deosebire de declinarea substantivelor cu temă vocalică, desinențele cazuale ale temelor consonantice sînt unice. De exemplu, marca genitivului singular este -е, provenit din ie. -**es*.

Dativul singular -и presupune ie. *-*ei*. Acuzativul singular al substantivelor masculine și feminine este diferit de nominativ, fiind marcat de -ь < ie. -*m̥*. Neutrele păstrează la acuzativ singular identitatea cu nominativul. Originea desinenței -е a locativului singular este neclară.

Nominativul plural -е provine din ie. *-*es*. La genitiv, toate substantivele primesc desinența -ъ. Celelalte desinențe sînt împrumutate de la alte declinări, cu precădere de la temele în -*ĭ*-. De pildă, instrumentalul -ьмь, pentru masculine și neutre, după пѫтьмь, sau -нѭ, pentru feminine, după костиѭ. La locativ plural există o singură desinență, -ьхъ, iar la instrumental plural -ьми, după костьми, atît pentru feminine, cît și pentru masculine. Cele neutre păstrează desinența arhaică -ы.

Tema consonantică în -n-

Această temă o întîlnim la cîteva substantive masculine în -ы și -нь, precum și la unele neutre în -ѧ.

Masculine: au terminația -ы numai substantivele камы „piatră" și пламы „flacără", toate celelalte terminîndu-se în -нь: дьнь „zi", коренъ „rădăcină", ремень „curea, centură", елень „cerb", степень „grad, treaptă", ѩчьмень „orz", кремень „cremene", гребень „pieptene".

---

[1] La substantivele feminine cu tema în -*a*- s-au confundat formele de nominativ și acuzativ plural și, ulterior, această confuzie s-a extins asupra întregii flexiuni feminine, indiferent de temă (A. VAILLANT, *Grammaire*, t. II, 1, p. 83—84).

Neutre: имѧ „nume", врѣмѧ „vreme", сѣмѧ „sămînță", брѣмѧ „sarcină", писмѧ „literă", чисмѧ „număr", племѧ „trib", тѣмѧ „creștet".

Exemple: егда же приближи сѧ ВРѢМѦ плодомъ „cînd s-a apropiat *vremea* roadelor" (*Mar.*, Mt., XXI, 34); овы же КАМЕНИЕМЬ побишѧ „pe alții i-au ucis *cu pietre*" (*Sav.*, Mt., XXI, 35); они же шедъше оутврьдишѧ гробъ знаменавъше КАМЕНЬ „acestia plecînd, au întărit mormîntul, pecetluind *piatra*" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 66); прѣкратѧтъ сѧ ДЬНЄ ти „vor fi scurtate acele *zile*" (*Zogr.*, Mt., XXIV, 22); приде чкъ богатъ отъ аримате ИМЕНЬМЬ иосифъ „a venit un om bogat din Arimateia, *cu numele* de Iosif" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 57); по дъвою же ДЬНОУ „după două *zile*" (dual) (*Zogr.*, I., IV, 43); а ты ли трьми ДЬНЬМИ въздвигнеши ѥ „iar tu oare în trei *zile* o vei ridica?" (*Ostr.*, I., II, 20).

Paradigma declinării acestor substantive este următoarea:

Singular

	Masculine		*Neutru*
N.	камы (piatră)	дьнь (zi)	врѣмѧ (vreme)
G.	камене	дьне	врѣмене
D.	камени	дьни	врѣмени
A.	камень	дьнь	врѣмѧ
I.	каменьмь	дьньмь	врѣменьмь
L.	камене	дьне	врѣмене

Plural

	Masculine		*Neutru*
N.	*камене	дьне	врѣмена
G.	каменъ	дьнъ	врѣменъ
D.	каменьмъ	дьньмъ	врѣменьмъ
A.	камени	дьни	врѣмена
I.	каменьми	дьньми	врѣмены
L.	каменьхъ	дьньхъ	врѣменьхъ

Dual

N. A.	камени	дьни	врѣмени
G. L.	каменоу	дьноу	врѣменоу
D. I.	каменьма	дьньма	врѣменьма

Notă: Nominativul singular камы și пламы este atestat numai în *Codex Suprasliensis*: отъвали КАМЫ отъ двьри гробоу „a dat la o parte *piatra* de la intrarea în mormînt" (*Supr.*, 444,14); расправиста ПЛАМЫ „au împrăștiat *flăcările*" (*Supr.*, 164, 17). În celelalte texte slave vechi, acest nominativ a fost înlocuit cu acuzativul singular камень și пламень. În textele tîrzii apar și variantele камыкъ și пламыкъ. În *Codex Marianus* apare genitivul singular врѣмени, iar în *Psalterium Sinaiticum* камени și имени. Pentru locativ singular, paralel cu desinența -Є, în *Codex Zographensis*, *Marianus* și *Assemanianus*, apar forme cu desinența -И: врѣмени, камени, имени.

Nominativul plural камені nu este atestat, în locul acestuia în textele vsl. fiind întrebuinţat substantivul colectiv камение: землѣ потрѧсе сѧ і КАМЕНИЕ распаде сѧ „pămîntul s-a cutremurat şi *pietrele* s-au despicat" (*Zogr*., Mt., XXVII, 51); рьци да КАМЕНИЕ се хлѣби бѫдѫтъ „zi (porunceşte) ca aceste *pietre* să se facă pîine" (*Zogr*., Mt., IV, 3). De asemenea, корениє şi дьниє se întrebuinţează paralel cu корене şi дьне.

Substantivele masculine derivate cu sufixele -ИНЪ (граждаНИНЪ „cetăţean", словѣниНЪ „slav"), -ТЕЛЬ (дѣлаТЕЛЬ „lucrător", мѫчиТЕЛЬ „călău"), -АРЬ (мытАРЬ „vameş", рыбАРЬ „pescar"), care la singular urmează declinarea temei în -*o, -*jo, la plural primesc desinenţele declinării consonantice: ДѢЛАТЕЛЕ же егда оузьрѣшѧ сꙑнъ „iar cînd *lucrătorii* au zărit pe fiu" (*Mar.*, Mt., XXI, 38); жѧтва оубо мъного, а ДѢЛАТЕЛЪ мало „pentru că mare este secerişul, iar *lucrătorii* puţini" (*Zogr*., Mt., IX, 37); а МЫТАРЬ из далече стоꙗ... „iar *vameşul*, stînd mai departe..." (*Ass.*, Lc., XVIII, 13).

N.	граждане (cetăţeni)	дѣлателе (lucrători)	рыбаре (pescari)
G.	граждань	дѣлатель	рыбарь
D.	гражданемъ	дѣлателемъ (-ьмъ)	рыбаремъ (-ьмъ)
A.	граждань	дѣлатеѧ	рыбарѧ
I.	гражданꙑ	дѣлатели (-ьмі)	рыбари (-рꙑ)
L.	гражданехъ	дѣлателихъ (-ехъ)	рыбарихъ

Pentru dativ în *Savina Kniga* este atestată o variantă cu desinenţa -ЬМЪ: и прѣдасть ДѢЛАТЕЛЬМЪ „şi a dat-o *lucrătorilor*" (*Sav*., Mt., XXI, 33); мъногъмъ же лъжъмъ СЪВѢДѢТЕЛЬМЪ пристѫпьшемъ не обрѣтѫ... „deşi au venit mulţi *martori* mincinoşi, nu au găsit..." (*Sav*., Mt., XXVI, 60). În *Codex Suprasliensis* apare instrumentalul СВѦТИТЕЛИ, ar în *Codex Zographensis* şi *Savina Kniga* ДѢЛАТЕЛИ, РОДИТЕЛИ.

Tema consonantică în -nt-

În această grupă distingem numai substantive neutre care denumesc fiinţe tinere, nematurizate. Toate au la nominativ terminaţia -Ѧ: отрочѧ „copil", агнѧ „miel", жрѣбѧ „mînz", осьлѧ „măgăruş", козьлѧ „ied", овьчѧ „miel", телѧ „viţel", клюсѧ „căluţ, asin mic".

Exemple: і приимъ ОТРОЧѦ, постави е по срѣдѣ ихъ „şi luînd *un copil*, l-a pus în mijlocul lor" (*Zogr*., Mc., IX, 36); ѣко бога благословишѧ сѣдѧщаго на ЖРѢБѦТЕ „pentru că binecuvîntau pe Domnul, care era aşezat *pe un mînz*" (*Cloz*., 36—37); и мьнѣ николиже не далъ еси КОЗЬЛѦТЕ „şi mie niciodată nu mi-ai dat *un ied*" (*Ostr*., Lc., XV, 29); и абие обрѧщета ОСЬЛѦ привѧзано „şi îndată veţi găsi *un măgăruş* legat" (*Sav*., Mt., XXI, 2).

Declinarea acestor substantive este următoarea:

	Singular	*Plural*		*Dualul*
N.	отрочѧ (copil)	отрочѧта	N. A.	отрочѧти
G.	оточѧте	отрочѧтъ	G. L.	отрочѧтоу
D.	отрочѧти	отрочѧтьмъ	D. I.	отрочѧтьма
A.	отрочѧ	отрочѧта		
I.	отроѧтьмь	отрочѧтꙑ		
L.	отрочѧте	отрочѧтьхъ		

Nominativele агнѧ, козьлѧ, телѧ sînt concurate de formele cu sufixe агньць, козьлништь, тельць, de la care se formează, de regulă, pluralul.

În *Codex Assemanianus* pentru locativ singular apare o variantă în -И: отрочѧтИ (Lc., II, 17).

Tema consonantică în -s-

Substantivele care au această temă sînt neutre, cu terminația la nom. sg. -о, resp. -е: словО, -есе „cuvînt, slovă", тѣлО, -есе „corp", чоудО, -есе „minune", небО, -есе „cer", лютО, -есе „asprime, severitate", дрѣвО, -есе „copac", колО, -есе „roată", дѣлО, -есе „lucru, operă", окО, -чесе „ochi", оухО, -шесе „ureche", лицЕ, -цесе „față, obraz".

Exemple: мъзда ваша многа естъ на НЕБЕСЕХЪ „mare este răsplata voastră *în ceruri*" (*Zogr.*, Mt, V, 12); лицемѣре, изъми прѣвѣе бръвъно из ОЧЕСЕ твоего „fățarnicule, scoate mai întîi bîrna *din ochiul* tău" (*Zogr.*, Mt., VII, 5): се ест ТѢЛО мое „acesta este *trupul* meu" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 26); и оурѣза емоу ОУХО „și i-a retezat *urechea*" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 51); НЕБЕСА испов̂ѣдаѭтъ славѫ божиѭ „*cerurile* spun slava lui Dumnezeu" (*Sin.*, XVIII, 1); тако вьсѣко ДРѢВО добро плодъı добрыı творитъ „astfel orice *pom* bun face roade bune" (*Zogr.*, Mt., VII, 17).

	Singular	*Plural*		*Dual*
N.	слово (cuvînt)	словеса	N. A.	словесь
G.	словесе	словесъ	G. L.	словесоу
D.	словеси	словесьмъ	D. I.	словесьма
A.	слово	словеса		
I.	словесьмь -емь	словесъı		
L.	словесе	словесехъ		

Notă: Genitivul cu desinența -Е este frecvent în *Codex Zographensis*, *Codex Marianus* și *Suprasliensis;* desinența -И are preponderență în *Psalterium Sinaiticum* și *Euchologium Sinaiticum*: тѣлесИ, словесИ.

Instrumentalul singular -ОМЬ este atestat în *Codex Suprasliensis*: чоудесоМЪ (299,2), în celelalte texte vsl. fiind curentă desinența -ЕМЪ. De asemenea dativul și locativul plural primesc în mod obișnuit -ЕМЪ și, respectiv, -ЕХЪ: дрѣвесЕМЪ (*Supr.*, 158, 30), небесЕХЪ (*Zogr.*, Mt., VI, 9).

Pluralul substantivelor ОКО și ОУХО exte înlocuit de obicei prin formele dualului (v. declinarea subst. cu tema în *-ĭ-*).

Exemple: г҃и б҃же мои, просвѣти ОЧИ мои „Doamne, Dumnezeul meu, luminează *ochii* mei" (*Sin.*, XII, 4); имѣѧи ОУШИ слышати-да слышитъ „cine are *urechi* de auzit, să audă" (*Zogr.*, Mt., XII, 9).

Deși substantivele acestea sînt neutre, totuși uneori adjectivele care le determină sînt feminine: МИЛОСРЪДЬНАМА очима „cu ochii *compătimitori*" (*Euch.*, 78, 10).

Mai tîrziu și în mod treptat flexiunea acestor substantive s-a contopit cu aceea a substantivelor neutre cu tema în *-o*, de tipul мѣсто „loc". În textele slave vechi se întîlnesc, bunăoară, variantele] pentru genitiv singular: НЕБА (*Sin.*, CXX, 2), СЛОВА (*Supr.*, 132, 1), ТѢЛА (*Mar.*, I., II, 21);

dativul în - ОУ: словОУ (*Ass.*, I., II, 22); чоудОУ (*Supr.*, 56.3, 21); instrumentalul în -ОМЬ: словОМЬ (*Mar.*, Lc., VII, 7), дрѣвОМЬ (*Zogr.*, Lc., XXI, 29); тѣлОМЬ (*Zogr.*, Mt., VI, 25).

La plural este atestat, în *Codex Suprasliensis*, nominativul КОЛЯ (96,7) și СЛОВЯ (476, 20), genitivul КОЛЪ (80, 20), dat. ТѢЛОМЪ (569,7) și ЧОУДОМЪ (300, 18), precum și instrumentalul ЧОУДЪІ (323, 30),

Interferența substantivelor care aparțin unor declinări cu teme diferite, dar întotdeauna de același gen, nu reprezintă un caz izolat. În textele slave vechi poate fi observată tendința de regrupare a substantivelor după criteriul genului, de pildă tipul de flexiune БРАТЪ și СЪІНЪ, КОНЬ și ГОСПОДЬ.

Tema consonantică în -r-

Cu această temă se cunosc numai două substantive, feminine: мати „mamă" și дъщи „fiică".

Exemple: она же ишьдъши рече МАТЕРИ своеи „aceasta, ieșind, a zis *mamei* sale" (*Zogr.*, Mc., VI, 24); она же навеждена МАТЕРЬЖ своеьж рече: „aceasta, îndemnată *de mama* sa, a zis" (*Zogr.*, Mt., XIV, 8); въ вратѣхъ ДЪЩЕРИ Сионовъі „la porțile *fiicei* Sionului" (*Sin.*, IX, 15); рече ей: ДЪЩИ, иди съ миромь „i-a zis: *fiică*, mergi în pace" (*Zogr.*, Mt., V, 34)

	Singular	*Plural*		*Dual*
N.	мати (mamă)	матери	N. A.	матери
G.	матере	матеръ, -рии	G. L.	материю
D.	матери	матеремъ	D. I.	матерьма
A.	матерь	матери		
I.	матерьж	матерьми		
L.	матери	матерехъ		
V.	мати			

Genitivul singular în -Е este dublat de cel în -И, în *Psalterium Sinaiticum, Euchologium Sinaiticum* și *Codex Suprasliensis*: de exemplu, матерИ (*Supr.*, 8, 12). La acuzativ, alături de матерь, дъштерь, apare frecvent, în *Sav.*, *Supr.* și *Ostr.*, матерЕ, дъштерЕ, care sînt forme de genitiv: любя і сына и ДЪШТЕРЕ ... любя і отьца ли МАТЕРЕ „cine iubește pe fiu și *pe fiică*..., cine iubește pe tată sau *pe mamă*" (*Sav.*, X, 37); чьти отьца и МАТЕРЕ „cinstește pe tatăl și *mama*" (*Sav.*, XIX, 19); ими отроча и МАТЕРЕ его „ia pruncul și *pe mama* lui" (*Sav.*, II, 13); обрящете ... его МАТЕРЕ Пуронињ „vei afla... *pe mama* lui, Pyronia" (*Supr.*, 235, 30). Aceste genitive se explică prin influența construcției genitiv-acuzativ, caracteristică substantivelor masculine care desemnează persoane (v. Sintaxa genitivului).

La plural notăm genitivul cu desinența -ИИ (-ЕИ): матерИИ (*Supr.*, 189, 24); дъштерЕИ (*Sin.*, CV, 38).

Pentru formele de dual găsim atestări numai în redacțiile slavone ale slavei vechi.

Urme ale declinării consonantice se păstrează pînă astăzi în toate limbile slave. Cf. de exemplu, în limba bulgară, pluralul unor neutre ca време—

временА, семе —семенА, чудо —чудесА etc., sau în rusă, cazurile oblice de la singular și formele de plural de la substantivele în -мя, de tipul времЯ gen. sg. времениИ, nom. pl. временА etc.

FORMAREA SUBSTANTIVELOR

Formarea cuvintelor din limba slavă veche a fost moștenită, în linii generale, din slava comună.

Derivarea, procedeu foarte productiv în slavă, nu mai păstrează decît în mod izolat vechile sufixe simple din indo-europeană: în general, acestea au fost înlocuite de sufixe mai lungi, complexe, provenite din contopirea a două sau mai multe sufixe vechi[1].

Prin adăugarea unui sufix după altul, s-au format noi derivate din derivate. Astfel, din adj. благъ „bun", cu ajutorul suf. **-ОСТЬ**, s-a format subst. abstract благостъ „bunătate", din care apoi, cu ajutorul suf. **-ЫНИ**, s-a format substantivul abstract: благостыни „bunătate". Din subst. тьма „întuneric" s-a format, cu ajutorul suf. **-ЬНЪ**, adj. тьмьнъ „întunecos", din care apoi, cu ajutorul suf. **-ИЦА**, s-a format subst. тьмьница „temniță, închisoare".

A. VECHI PROCEDEE DE FORMARE A CUVINTELOR

Dintre vechile procedee de formare a cuvintelor din indo-europeană, slava veche a moștenit, prin slava comună, numai cîteva, cum este **sufixarea cu -a.** Astfel cu ajutorul sufixului -а din vsl. < sl. com. *-*ā* < ie. **ā* s-au format:

1) femininul unor substantive masculine: дроуга „prietenă, tovarășă" < дроугъ „prieten, tovarăș"; раба „servitoare, roabă" < рабъ „servitor, rob";

2) cîteva nume de agent masculine: слоуга „servitor", воевода „voievod, conducător de oști" ș.a.

3) suf. -а s-a adăugat, adeseori, unor radicale atematice: тьма „întuneric" (cf. sancr. *támaḥ*).

Formații de tip atematic. Vechiul tip radical atematic din indo-europeană probabil că a dispărut, în cea mai bună parte, încă din perioada slavei comune, căci în slava veche găsim numai cîteva urme:

Cuvinte terminate în **-ь**. Substantivele slave cu tema în -*ĭ*- (**-ь**), ca: осъ „osie, axă" (cf. lat. *axis*, lit. *ašis*), пѫть „drum" (cf. lat. *pons*, *pontis*) reprezintă vestigiile unor termeni cu vechea temă ie. în -*ī*-. La acestea se adaugă puține cuvinte noi formate cu **-ь**;

— Substantive feminine abstracte derivate din teme verbale: заповѣдь „poruncă" < заповѣдѣти „a porunci"; тварь „creație, creatură" < творити „a face, a crea";

— Substantive feminine abstracte formate din tema unor adjective: зъль „răutate" < зълъ „rău"; тврьдь „tărie, firmament, boltă cerească" < тврьдъ „tare".

---

[1] Vezi A. MEILLET, *Le slave commun*, p. 338–339.

Temele în *-ŭ-. Dintre substantivele din indo-europeană cu tema în *-ŭ-*, în slava veche s-au moştenit, din slava comună, numai cîteva, care, datorită faptului că la nom. sg. m. au avut aceeaşi terminaţie cu cele tematice în -ъ, s-au amestecat cu acestea. Din vechea categorie s-au păstrat nume ca: домъ „casă", gen. домоу (cf. lat. *domŭs*, gen. *domūs*), полъ „jumătate", волъ „bou".

Temele în *-ū-. Dintre cele cîteva substantive cu tema în *-ū-* care s-au păstrat în slava veche ca feminine menţionăm: свекры „soacră, mama soţului" (cf. lat. *socrus*) ; ѧтры „cumnată, soţia fratelui soţului". La cele moştenite din indo-europeană prin intermediul slavei comune s-au adăugat ulterior cîteva cuvinte împrumutate din vechea germană, ca цръкы „biserică", care s-au încadrat în acest tip.

Temele în *-en-. Unele substantive masculine cu tema în **-en-*, cum ar fi кленъ „cerb", sînt moştenite prin slava comună din indo-europeană ; altele, ca пръстень „inel" (< пръстъ „deget"), sînt secundare şi reflectă inovaţii slave anterioare perioadei în care a apărut slava veche.

Temele în *-men. S-au păstrat cîteva substantive neutre formate cu sufixul **-men*: сѣмѧ, gen. -ене „sămînţă" (cf. lat. *sēmen*), имѧ, gen. -ене „nume" (cf. lat. *nomen*).

Temele în *-es-, foarte bine reprezentate în alte limbi indo-europene, au lăsat în vsl. numai cîteva urme: небо, gen. -есе „cer", слово, gen. -есе „cuvînt".

Reduplicarea temei. În slava veche reduplicarea temei apare ca un fenomen izolat, atestat numai în cîteva cazuri moştenite din sl. com. Astfel, găsim: глаголъ „cuvînt" < *gol-gol-*ъ* ; кокотъ „cocoş" < *ko-ko-*tъ* ; кокошь „găină" < *ko-ko-*šь* ; пепелъ „cenuşă" < *pe-pe-*lь*[1].

Cînd sînt analizabile, substantivele din limba slavă veche sînt, în majoritatea cazurilor, denominative sau postverbale (deverbative) ; un număr redus este format din numerale. Astfel, substantivele s-au derivat din:

1) **substantive**: братрьство „frăţie" < братръ „frate" ; мытьница „vamă, locul unde se încasa vama" < мыто „vamă, taxă" ;

2) **adjective**: доброcть „bunătate" < добръ „bun" ; чистина şi чистота „curăţenie" < чистъ „curat" ;

3) diferite **forme verbale**: мѫчитель „chinuitor, tiran" < мѫчити „a chinui, a tortura" ; мѫченикъ „mucenic" de la part. мѫченъ „chinuit, torturat" ; сѫдитель „judecător" < сѫдити „a judeca" ;

4) **numerale**: въторьникъ „marţi" < въторъ „al doilea" ; сътьникъ „sutaş" < съто „sută" sau din numeralul ordinal: сътьнъ „al o sutălea" etc.

Substantivele care conţin şi un prefix verbal, cum ar fi оутѣха „mîngîiere" (< оутѣшити „a mîngîia") sau измѣна „schimb" (< измѣнити „a schimba"), sînt derivate postverbale. Cînd cei doi termeni (substantiv şi verb), cum ar fi мѣна „schimb", мѣнити „a schimba", sau краса „frumuseţe" şi красити „a înfrumuseţa", nu au nici un prefix, nu se poate preciza cu uşurinţă dacă substantivele sînt postverbale sau verbale sînt denominative.

---

[1] Vezi A. MEILLET, *Le slave commun*, p. 373; T. LEHR-SPŁAWIŃSKI şi CZESŁAW BARTULA, *Zarys gramatyki*, p. 97.

Dintre formaţiile productive caracteristice slavei comune şi moştenite de slava veche, cele mai cunoscute sînt:

1. *Cuvintele formate cu sufixe avînd elementul -k-*. Trăsătura caracteristică a acestor sufixe o constituie faptul că elementul *-k-* putea fi precedat sau urmat de elemente vocalice.

— Cu suf. -ЪКЪ (<sl. com. **-ĭko*) s-au format substantive masculine:

a. *din teme verbale*: начѧтъкъ „început" (<начѧти „a începe");

b. *din numerale*: четврътъкъ „joi" (<четврътъ „al patrulea"); пѧтъкъ „vineri" (< пѧтъ „al cincilea").

c. Suf. -ИКЪ (<sl. com. **-iko*) apare izolat, în златикъ „monedă de aur" (< злато „aur").

d. Adesea, cu acest sufix se formează substantive masculine din participii sau adjective terminate în -ЄНЪ şi -ЬНЪ: грѣшьникъ „păcătos" (< грѣшьнъ „păcătos").

e. Suf. -ЬНИКЪ, rezultat din adăugarea suf. -ИКЪ la adj. formate cu suf. -ИНЪ, a devenit sufix compus foarte productiv, cu care s-au format substantive masculine: длъжьникъ „datornic" (<длъгъ „datorie"), работьникъ „lucrător" (< работати „a lucra"); съвѣтьникъ „sfetnic" (<съвѣтъ „sfat, consiliu").

f. Suf. -ЬЦЬ (<sl. com. **-ьkъ* <ie. *-īko*)[1], productiv în slava veche, a format substantive masculine:

— din teme verbale, nume de agent: борьць „luptător" (< борити сѧ „a se lupta"); коупьць „negustor" (<коупити „a cumpăra"); ловьць „vînător" (<ловити „a vîna");

— diminutive: градьць „orăşel" (<градъ „oraş"); облачьць „nouraş" (< облакъ „nor");

— nume indicînd fiinţe tinere: агньць şi ıагньць „miel" (alături de агнѧ); жрѣбьць „mînz" (alături de жрѣбѧ);

— derivate din adjective: младеньць „copil, tînăr" (< младенъ „tînăr"); слѣпьць „orb" (<слѣпъ „orb"); хромьць „şchiop" (<хромъ „şchiop"); чрьньць „călugăr" (< чрьнъ „negru").

— Alte derivate: вѣньць „coroană", отьць[2] „tată" (< **otьkъ*) şi compusul прѣотьць „străbun".

g. Suf. -ИЦА (<sl. com. **-ika*), foarte productiv, a format:

— Femininul unor substantive masculine: владычица „stăpînă, doamnă" (<владыка „conducător, domn, stăpîn"); цѣсарица „împărăteasă" (<цѣсарь „împărat"); оученица „ucenică, elevă" (< оученикъ „ucenic, elev");

— Diminutive derivate din feminine terminate în -А, -Ы, sau -И: дъщица „scîndurică" (< дъска „scîndură"); мъшица „musculiţă" (< моуха „muscă"); рыбица „peştişor" (< рыба „peşte").

— Feminine derivate din adjective: десница „mîna dreaptă" (<деснъ „drept"); тьмьница „temniţă" (< тьмьнъ „întunecos").

---

[1] Sufixul *-eţ* a intrat şi în limba română cu funcţiile principale din slava veche (AL. ROSETTI, *Influenţa*, p. 52).

[2] A. MEILLET precizează că în acest caz suf. -ьць a servit la lărgirea substantivelor existente. Astfel, din **oto-* (corespunzător cu lat. *atta*, gr. ἄττα "tată" s-a format отьць (*Le slave commun*, p. 362).

h. Suf. -ЬНИЦА este un sufix complex (< *-ьнй + ika), corespunzător lui -ЬНИКЪ; cu el s-au format:

— Femininele unor substantive masculine, îndeosebi de la cele formate cu suf. -ЬНИКЪ: грѣшЬНИЦА „păcătoasă" (<грѣшьникъ „păcătos"); плѣнЬНИЦА „prizionieră" (<плѣнЬникъ „prizonier").

— Feminine care indică locul: дѣлЬНИЦА „loc de muncă" (< дѣло „muncă, acţiune"); житЬНИЦА „hambar, grînar" (< жито „grîne, cereale"); мытЬНИЦА „vamă, loc de vămuire" (< мыто „vamă").

i. Cu suf. -ЬЦА (<sl. com. *-ьka) s-au format substantive masculine augmentative, ca: винопиЦА „băutor de vin"; ıадЬЦА „mîncău" (< ıасти „a mînca").

j. Suf. -ЬЦЕ (<sl. com. -* ьko(<ie. *-iko) este puţin productiv; cu ajutorul lui s-au format substantive diminutive de genul neutru брашьнЬЦЕ „hrană, mîncărică" (<брашьно „hrană"); имѣнИЦЕ „avere mică" (< имѣние „avere"). Funcţia diminutivală nu se păstrează în cuvintele срьдЬЦЕ „inimă" (<sl. com. *sṛdьko) şi слънЬЦЕ „soare" (<sl. com. *sḷnьko „soare"). Că aceşti termeni sînt formaţi cu acelaşi sufix reiese din faptul că în cuvintele милосрьдъ „milos", милосрьдие „milă" şi беслъньнъ „fără soare", care conţin acelaşi radical, sufixul nu apare.

2a. Cu suf. -ИШТЕ (<ie. *-isk-i̯o) s-au derivat numeroase substantive neutre care arată locul; ele au şi sens colectiv, de mulţime: гребИШТЕ şi гробИШТЕ „cimitir" (<гробъ „mormînt"); селИШТЕ „selişte"[1] (< село „sat"); сѫдИШТЕ „loc de judecată" (<сѫдъ „judecată").

2b. Cu suf. -ЛИШТЕ (variantă a lui -ИШТЕ) s-au format substantive neutre din teme terminate în vocală: жилИШТЕ „domiciliu" (< жити „a trăi"), хранИЛИШТЕ „loc de păstrare, hambar" (< хранити „a păstra").

3. -ЬЧИИ, -ЪЧИИ este un sufix compus. Cu ajutorul acestui sufix erau formate în vechea slavă cîteva substantive masculine: корабЪЧИИ „navigator, corăbier" (<корабль „corabie").

4. *Sufixe cu elementul -j-*[2]:

-ЬЮ, -ИЮ (< sl. com. *-ьje < ie. *-yo şi *-i̯yo[3]). Cu acest sufix, deosebit de productiv, s-au format:

a. substantive neutre abstracte (nume de acţiuni), formate din participii trecute pasive: видѣнИЮ „vedere" (< видѣнъ „văzut"), оубиниИЮ „ucidere" (< оубиенъ „ucis");

b. colective, din substantive: врьбИЮ „răchitiş, sălcii" (< врьба „salcie"), дѫбИЮ „stejăriş, stejar" (< дѫбъ „stejar"); коренИЮ „rădăciniş, rădăcini" (< корень „rădăcină"), листвИЮ „frunziş" (< листъ „frunză");

c. substantive abstracte, din adjective: величИЮ „măreţie" (< великъ „mare"), веселИЮ „veselie" (< веселъ „vesel";

d. Cu suf. -ИИ (< sl. com. *-ьji) s-au format puţine substantive — unele masculine, ca: балИИ „doctor", сѫдИИ „judecător", altele feminine: аладИИ sau ладИИ „corabie" (< sl. com. *oldьji), мльнИИ „fulger".

e. Cu suf. -ija (< sl. com. *-ьja) s-au format:

feminine: вечерІА „cină" (< вечеръ „seară"), госпожДА, „doamnă" (< господь „domn"), лъжА „minciună" (< лъгати „a minţi"), соуша „uscăciune", secetă" (< соухъ „uscat");

---

[1] Sufixul *-işte* a intrat şi în limba română; cu el s-au format numeroase derivate, ca: *inişte, porumbişte, cînepişte* (AL. ROSETTI, *Influenţa*, p. 53).

[2] Vezi T. LEHR-SPŁAWIŃSKI şi CZESŁAW-BARTULA, *Zarys gramatyki*, p. 99.

[3] Vezi A. MEILLET, *Études*, t. II, p. 375.

masculine, nume de agent: дрѣводѣлнИИ „tîmplar" (< дрѣво „lemn" + дѣлати „a lucra"); colective: братрьИИ și братИИ „frați" (< братъ „frate").

f. Cu -ИИ (<sl. com. *-*ěјь*) s-au format cîteva substantive masculine: обычиИ „obicei" (< обыкнѫти „a obișnui"), приключиИ „întîmplare" (< приключити „a se întîmpla").

5. *Sufixe cu elementul -l-:*

a. -ЛО (< sl. com. *-*lo*). Cu acest sufix s-au format:

— Substantive neutre abstracte, de la teme verbale: дѣЛО „faptă, acțiune" (<дѣяти și дѣти „a face, a lucra"), мѣрнЛО „măsură (<мѣрити „a măsura").

— Nume de instrument: каднЛО „candelă" (< кадити „a tămîia"), ораЛО „brăzdar, plug" (< орати „a ara").

b. Cu suf. -ЛО (< sl. com. *-*dlo*[1] < ie. *-*dhlo*, -*thlo*) s-au format puține nume de instrument, de genul neutru: раЛО „plug, brăzdar" (<**ordlo*), крнЛО „aripă" (<**kridlo*).

c. Cu suf. -СЛО (< sl. com. *-*slo*) s-au format cîteva substantive neutre: чиСЛО „număr" (< **čitslo* < vb. чисти < **čitti* „a citi"), маСЛО „ulei" (< **mazslo* < vb. мазати „a unge").

d. Cu suf. -ѢЛЬ (< sl. com. *-*ělь* < ie. *-*ēlī*) s-au format, din teme verbale, substantive feminine abstracte și concrete: гыбѢЛЬ și погыбѢЛЬ „pagubă, pierdere" (< гыбнѫти, погыбнѫти „a pierde"), обитѢЛЬ „adăpost, azil" (< обитати (sl. com. **obvitati*) „a locui").

6. *Sufixe cu elementul -n-:*

a. -ИНА[2] (< sl. com. *-*ina* < ie. *-*īnō*) este un sufix productiv, cu ajutorul căruia s-au derivat:

— Substantive feminine abstracte: 1) din adjective ca: глѫбИНА „profunzime" (< глѫбокъ „adînc"), истИНА „adevăr" (< истъ „adevărat"), тишИНА „liniște" (< тихъ „liniștit"), чистИНА „curățenie" (<чистъ „curat") sau 2) din substantive ca: коньчИНА „sfîrșit" (< коньць „sfîrșit"), отрочИНА „copilărie" (<отрокъ „copil").

— Substantive feminine concrete: маслИНА „măslină" (< масло „ulei"), паствина „pășune" (< паства „cireadă, turmă"), хлѣвИНА „casă, locuință, adăpost, han" (< хлѣвъ „grajd, staul").

— Substantive feminine colective: дроужина „colectivitate" (< дроугъ „prieten"), обштИНА (paralel cu обштие) „obște, colectivitate" (< обштѧ „împreună, laolaltă").

— Izolat, cu acest sufix s-au format substantive masculine: старѣишИНА „șef, conducător, comandant" (< adj. la comparativ старѣи, gen. старѣиша „mai bătrîn").

b. -ИНЪ corespunde sufixului -*īnus* din latină (< ie. *-*ino*). Cu acest sufix singulativ s-a format (în general, din substantive masculine al căror plural are forme atematice) singularul unor substantive care arată starea socială: воИНЪ „ostaș" (< pl. вои „oaste"), господИНЪ „domn, stăpîn" (< sing. господь „domn, stăpîn"), людИНЪ „om din popor" (< pl. людие „oameni").

c. -ѣНИНЪ -ЯНИНЪ, este un sufix compus din -ѣНЪ (-*janъ*) + -ИНЪ; formează substantive masculine care indică locul de origine:

---

[1] În limbile slave de apus, în care grupul -*dl*- nu s-a redus la -*l*, se păstrează suf.-*dlo*, în derivate ca: *křídlo*, *černidlo* în cehă, sau *skrzydło*, *czernidło* în polonă.

[2] A intrat în limba română, în care cu ajutorul acestui sufix s-au format substantive diminutive și colective ca: *baltină*, *ciurdină*, *stupină* (AL. ROSETTI, *Influența*, p. 52).

гражданинъ „orăşean" (< градъ „oraş"), галилеанинъ „locuitor al Galileii" (< галилеа „Galileia"), самаританинъ „samaritean" (< самариа „Samaria");

d. -ЪІНИ (< sl. com. *-*yni*), sufix productiv cu care se formau:

— Substantive feminine abstracte, de regulă din adjective: благЪІНИ „bunătate" (< благъ „bun"), грьдЪІНИ „aroganţă, semeţie" (< грьдъ „arogant"), правЪІНИ „dreptate" (< правъ „drept");

— Femininul unor substantive masculine nume de fiinţă: богЪІНИ „zeiţă" (< богъ „dumnezeu, zeu"), господЪІНИ „doamnă" (< господь „domn"), кънагЪІНИ „cneaghină" (< кънязь „cneaz").

e. Suf. -НЬ (< sl. com. *-*nь*) încetase a fi productiv încă din perioada slavei comune; cu el erau formate cîteva nume feminine abstracte: брaНЬ „luptă" (< брати сѧ „a se lupta"), даНЬ „dare, tribut" (< дати „a da").

f. -ЗНЬ şi -СНЬ. În formele lărgite -знь şi -снь, suf. -НЬ a fost ceva mai productiv; cu ajutorul lui, din unele teme verbale, s-au format substantive abstracte: болѣЗНЬ „boală" (< болѣти „a boli"), жиЗНЬ „viaţă" (< жити „a trăi"), пѣСНЬ „cîntec" (< пѣти „a cînta").

7. *Sufixe cu elementul -t-*. a. Cu suf. -ТЬ (< sl. com. *-*tь* < ie. *-*ti-s*) s-au format:

— Substantive abstracte, de la rădăcini sau teme verbale: вѣсТЬ (< sl. com. **věd-tь*) „veste, ştire" (< вѣдѣти „a şti"), власТЬ (sl. com. **vold-tь*) „putere, stăpînire" (< власти < sl. com. **vold-ti* „a stăpîni").

— Cîteva substantive masculine: госТЬ „oaspe" < ie. **ghostis*, cf. lat. *hostis*, тасТЬ „socru, tatăl soţiei" (< sl. com. **tьt* + *tь*).

b. Suf. -ОСТЬ (şi varianta sa palatală -ѤСТЬ, -ЄСТЬ) este considerat ca o formaţie relativ recentă[1], precum reiese din existenţa în limba lituaniană a suf. *-estis*. Originea suf. -ость nu este suficient de clară.

— Cu sufixul -ОСТЬ s-au format numeroase substantive feminine abstracte din adjective: благОСТЬ „bunătate" (< благъ „bun"), бѣлОСТЬ „albeaţă" (< бѣлъ „alb"), нѣмОСТЬ „muţenie" (< нѣмъ „mut"); -ѤСТЬ, varianta palatală, este mai puţin productivă: боуѤСТЬ „naivitate, prostie" (< боуи „naiv, prost"), добляѤСТЬ „vitejie" (< добль „puternic, viteaz").

c. Cu suf. -ОТА (variantă palatală -ЄТА) (< ie. *-*o-tā*, *-*e-tā*-) s-au format, din adjective, o serie de substantive feminine abstracte, asemenea celor derivate cu suf. -ОСТЬ, -ЪІНИ, sau neutre cu -ИѤ[2]: длъгОТА „lungime" (< длъгъ „lung") добрОТА „bunătate" (< добръ „bun"), лѣпОТА „frumuseţe" (< лѣпъ „frumos"); -ЄТА, varianta palatală, este mai puţin productivă: нищЄТА „sărăcie" (< нищь „sărac"), соуѤТА „deşertăciune" (< соуи „deşert").

d. -ТВА (< ie. *-*teu*). Cu acest sufix s-au format cîteva substantive feminine, derivate de la teme verbale: жаТВА „seceriş" (< жѧти „a secera"), клаТВА „jurămînt, blestem" (< клѧти „a se jura, a blestema"), ловиТВА „vînătoare" (< ловити „a vîna").

e. Cu suf. -ЬСТВО (< sl. com. *-*ьstvo*) s-a format un mare număr de substantive neutre abstracte: unele de la substantive: божЬСТВО „dumnezeire" (< богъ „dumnezeu"), господЬСТВО „domnie (< господь „domn"), мѫжЬСТВО „bărbăţie" (< мѫжь „bărbat"), отьчЬСТВО „patrie" (< отьць „tată"), iar altele

[1] Vezi A. MEILLET, *Études*, t. II, p. 281; T. LEHR SPŁAWIŃSKI şi CZESŁAW BARTULA, *Zarys gramatyki*, p. 106.

[2] A. MEILLET, *Études*, t. II, p. 284, afirmă că, prin formarea unor abstracte din adjective, suf. *-ostь* concurează sufixele *-ota*, *-ynji*, *-ije*, *-i* şi *-ba*.

de la adjective: богатьство „bogăţie" (< богатъ „bogat"), величьство „măreţie" (< великъ „mare").

f. Suf. -ьствие este un afix mai nou, format din *-ьstvo + *-ьje. Cu acest sufix, atît de la substantive, cît şi din adjective, s-au format numeroase substantive neutre abstracte, care apar ca dublete ale termenilor constituiţi cu suf. -ьство: богатьствие, величьствие, господьствие, лѫкавьствие, отьчьствие, цѣсарьствие.

g. Suf. -тель (< ie. *-tel-, *-ter-) corespunde suf. lat. -tor. Este foarte productiv: cu el s-au format numeroase nume de agent din teme verbale, în special de la cele de clasa a IV-a: дѣлатель „lucrător" (< дѣлати „a lucra"), житель „locuitor" (< жити „a trăi"), побѣдитель „învigător" (< побѣдити „a învinge").

8. Sufixe cu elementul -b-. Cu suf. -ьба (< sl. com. *-ьba < ie. *-ĭbha) s-au format substantive abstracte: врачьба „vindecare" (<врачь „doctor"), дроужьба „prietenie" (< дроугъ „prieten"), слоужьба „slujbă" (< слоуга „slugă).

Suf. -оба (< ie. *-o-bha, forma lărgită a suf. ie. *-bha) era puţin productiv. Cu el s-au format nume feminine ca: зълоба „răutate" (< зълъ „rău").

9. Sufixe cu elementul -r-. Suf. -арь (< ie. *-ario) corespunde suf. lat. -arius[1]. Cu el s-au format, de la substantive, numeroase substantive masculine care indică indeletnicirea: боукарь şi боукварь „cărturar" (< боукы „literă"), винарь „viticultor, podgorean" (< вино „vin"), вратарь „portar" (< врата pl. tantum „poartă").

10. Sufixe cu elementul -d-. Cu suf. -ьда (< sl. com. *-ьda) s-au format cîteva substantive feminine abstracte: враждьда „duşmănie, ură" (< врагъ „duşman"), правьда „adevăr" (< правъ „drept"), стражьда „strajă, pază" (< стража „strajă, veghe").

11. Alte sufixe. -ищть (< sl. com. *-iljь). Cu acest sufix s-au format cîteva substantive, nume de fiinţe tinere: дѣтищть „copil" (cf. дѣтѧ „copil"), козлищть „ied" (cf. козьлъ „ţap, berbec"), младенищть „copil mic" (cf. младеньць „copil, băiat" şi младъ „tînăr").

Cu ajutorul sufixului -таи (format din contopirea sufixelor *-ta şi *-je[2]) s-au derivat cîteva substantive masculine nume de agent: позоратаи „spectator, privitor" (< позоръ „spectacol"), ходатаи „mediator, intermediar" (< ходъ „mers, umblet, mişcare").

C. PREFIXAREA

În limba slavă veche, derivarea substantivelor prin prefixare este mult mai redusă decît cea prin sufixare. În general, prefixe au substantivele formate din verbe (postverbale), care păstrează prefixul cu care este format verbul şi care, adesecori, sînt derivate şi cu sufixe. În alte cazuri, prefixarea nominală nu este condiţionată de cea verbală.

без(ъ)- „fără" corespunde ca sens lui α- din greacă. Cu pref. без(ъ)- s-au format substantive care exprimă absenţa sensului din cel de-al doilea termen.

---

[1] A. MEILLET îl consideră element latin, intrat în slavă prin germană (*Le slave commun*, p. 372).

[2] Vezi A. MEILLET, *Études*, t. II, p. 390.

De pildă: **БЄЗаконниѥ** „fărădelege“ (< **bez* + *zakon* + *ьje*), **БЄЗоумниѥ** „prostie, nepricepere“ (< **bez* + *um* + *ije*).

ВЪ- „în“ ca prefix verbal exprimă ideea de intrare, de exemplu: **ВЪлазъ** „intrare“ (< **вълазити** „a intra“), **ВЪходъ** „intrare“ (< **въходити** „a intra“). În alte cazuri, sensul concret al pref. **вь**- slăbise sau se abstractizase: **ВЪкоусъ** „gustare“ (< **въкоусити** „a gusta“) sau **ВЪпросъ** „întrebare“ (< **въпросити** a întreba“).

ВЪЗ(Ъ)- „sus“. Asemenea lui *super* din latină, **ВЪЗЪ**- indica o mişcare ascendentă: **ВЪЗнесениѥ** „înălţare“ (< **възнести** „a înălţa, a ridica“), **ВЪЗношениѥ** „înălţare“ (< **възносити** „a înălţa“).

ДО- „la, pînă la“ este un prefix puţin productiv, cu care se formau derivate: **ДОводитель** „conducător, comandant“ (< **доводити**), **ДОходъ** „venit“ (< **доходити** „a veni“).

ЗА- ca prefix verbal însemna “dincolo de, peste“ şi avea valoare spaţială, sens care se păstrează şi în postverbale: **ЗАходъ** „apus“ (< **заходити** „a apune“). Ulterior sensul concret al pref. a slăbit, indicînd momente ale acţiunii, ca în: **ЗАчѧло** „început“ (< **зачѧти** „a începe“), **ЗАклинаниѥ** „jurămînt, conjurare“ (< **заклѧти** „a jura, a conjura“), sau exprimînd acţiuni care depăşesc o anumită limită: **ЗАповѣданиѥ** „poruncă, ordin“(< **заповѣдѣти** „a porunci“).

ИЗ- şi **ИС**- „din, de la“ (cf. lat. *ex*) exprima ieşirea, sens care se păstrează în derivate postverbale ca: **ИЗводьство** „ieşire“ (< **изводити** „a scoate afară“), **ИЗгънаниѥ** „alungare, izgonire“ (< **изгънати** „a alunga, a izgoni, a scoate din“), **ИСходъ** şi **ИСхождениѥ** „ieşire“ (< **исходити** „a ieşi afară“). În alte cazuri, **из**- are sensul de epuizare a acţiunii: **ИЗѣдениѥ** „devorare“ (< **изѣсти** „a devora, a mînca tot“).

НА- „pe, la, spre“ avea valoare spaţială, indicînd, în general, locul în care se petrece acţiunea sau direcţia mişcării, valoare care se păstrează în substantivele postverbale ca: **НАпадениѥ** „atac“ (< **нападати** „a ataca“), **НАхождениѥ** „intrare, năvălire“ (< **находити** „a intra, a năvăli“) ; adeseori acest sens al prefixului nu s-a mai păstrat ; el a devenit doar un mijloc de perfectivare: **НАоучениѥ** „învăţătură“ (< **наоучити** „a învăţa“), **НАслѣдиѥ** „moştenire“ (< **наслѣдити** „a urma, a moşteni“).

НЄ- (negaţie cu valoare de prefix). Asemenea lui *in*- din latină, **нє**- forma derivate cu sens negativ: **НЄмощь** „slăbiciune, neputinţă“ (< **мощь** „putere, tărie“), **НЄправьда** „nedreptate“ (< **правьда** „dreptate“), **НЄзълоба** „naivitate, nevinovăţie“ (< **зълоба** „răutate“)[1].

ОБ- .Cu pref. **об**- se formează nume, care, în general, exprimă acelaşi sens ca şi termenul de bază: **ОБновлениѥ** „înnoire, reînnoire“ (< adj. **новъ** „nou“); **ОБладаниѥ** „domnie, stăpînire“ (< **обладати** „a domni, a stăpîni“ < *ob* + **vold* + *ti*).

ОТЪ-. Derivatele cu acest prefix subliniau ideea de pornire, de plecare, de îndepărtare, de despărţire, precum şi o idee inversă celei exprimate de cuvîntul de bază: **ОТЪходъ** „plecare, ieşire“ (< **ходъ** „mers, umblet“).

---

[1] Prefixul *ne*- a intrat şi în limba română, cu valoarea prefixului latin *in*-. Cu acest prefix s-au format numeroase derivate, ca: *neadevăr, neastîmpăr, nedreptate, nevinovăţie* etc. O. DENSUSIANU, *Istoria*, I, p. 164; AL. ROSETTI, *Influenţa*, p. 47).

ПА- (<ie. **pō*) este un prefix lipsit de sens concret și cu o folosire restrînsă: **ПАмѧтиѥ** și **ПАмѧть** „pomenire, amintire" (cf. lat. *mens, mentis* și lit. *mintìs*).

ПО- este un prefix puțin productiv, cu ajutorul căruia s-au format substantive care arată o întărire a sensului cuvîntului de bază. De pildă: **ПОмошть** „ajutor" (< **мошть** „putere, forță, tărie"), **ПОоучениѥ** „sfat, îndemn" (< **оученьѥ** „învățătură").

Uneori pref. **по-** avea și valoare spațială, ca în **ПОмориѥ** „țărmul mării, coastă" (< **мориѥ** „mare"), sau valoare temporală, ca în: **ПОнедѣльникъ** „luni" (< **недѣлıа** „duminică").

ПОД(Ъ)- (cf. lat. *sub-*) este un prefix puțin productiv, cu valoare locală: **ПОДЪземиѥ** „subteran" (< răd. **zem-*, cf. **земліа** „pămînt"), **ПОДЪгориѥ** „podgorie" (< **gor-*, cf. **гора** „munte, deal").

ПРИ- „lîngă, pe lîngă" avea sens spațial, subliniind ideea de apropiere: **ПРИходъ** „sosire, venire" (< **ходъ** „mers, umblet"), **ПРИбѣганиѥ** „refugiu, adăpost" (< **прибѣгати** „a se adăposti" < **бѣгати** „a fugi, a alerga"), **ПРИшьствиѥ** „sosire, venire" (< **прити** „a veni").

ПРО- (cf. lat. *ante*, gr. προ) avea uneori sens temporal, subliniind ideea de anticipare: **ПРОрокъ** „proroc, profet" (< **прорешти** „a prooroci"), **ПРОповѣданиѥ** „vestire, prezicere, propovăduire" (< **проповѣдѣти** „a prezice, a vesti"). În alte cazuri, sensul concret al prefixului a slăbit sau s-a abstractizat: **ПРОпадь** și **ПРОпасть** „prăpastie, abis" (< **пасти** „a cădea").

ПРѢ- (cf. lat. *prae*) avea rolul de a intensifica, de a amplifica, uneori, sensul cuvîntului de bază, căruia îi dădea o nuanță de superlativ: **ПРѢмѫдрость** „înțelepciune" (< **мѫдрость** „înțelepciune"), **ПРѢтрьпѣниѥ** „răbdare, perseverență" (< **трьпѣниѥ** „răbdare, perseverență"), **ПРѢстолъ** „tron" (< **столъ** „scaun") ; **прѣ-** putea determina schimbarea sensului cuvîntului de bază: **ПРѢмѣна** „schimbare" (< **мѣна** „transformare, schimbare") ; **прѣ-** mai putea exprima și ideea de trecere dincolo: **ПРѢстѫплениѥ** „traversare" (< vb. **стѫпити** „a păși, a merge, a călca")[1].

ПРѢДЪ- „înainte" avea sens spațial și temporal. Cu prefixul **прѣдъ-** s-au format termeni ca: **ПРѢДЪдвориѥ** „pridvor, tindă" (< **дворъ** „curte"), **ПРѢДъписаниѥ** „scriere de mai înainte" (< **писаниѥ** „scriere").

РАЗ- și РАС- (<**orz-*) exprimă ideea de separare, despărțire, împrăștiere: **РАСпѫтиѥ** „răspîntie[2], încrucișare de drumuri" (< **пѫть** „drum"), **РАЗдѣлениѥ** „împărțire, dezbinare" (< **раздѣлити** „a împărți"); **раз-** exprimă și intensificarea sensului cuvîntului de bază: **РАСѫждениѥ** (**orz* + *sǫždenije*) „judecată, sentință, hotărîre" (< **сѫдити** „a gîndi, a judeca", cf. **сѫдъ** „judecată").

СЪ- „cu", prefix cu sens colectiv și întăritor: **СЪборъ** „sobor, sfat, adunare" (< **събьрати** „a aduna", cf. **бьрати**) ; **СЪмирениѥ** „împăcare" (< **съмирити** „a se împăca"), **СЪтворениѥ** „creație, facere" (< **сътворити** „a crea, a face").

---

[1] Prefixul *prea-, pre-* a intrat și în limba română în care a format derivate ca: *prefacere, prelucrare, preumblare, prevestire* etc. Cu adjective s-au format superlative: *preabogat, preaînalt* etc. (O. DENSUSIANU, *Istoria*, I, p. 165; AL. ROSETTI, *Influența*, p. 48).

[2] În formele *răz-, răs-*, acest prefix a intrat în limba română, în care a format derivate ca: *răscumpărare, răsfrîngere, răsfirare, răsturnare* etc. (O. DENSUSIANU, *Istoria*, I, p. 164–165; AL. ROSETTI, *Influența*, p. 48–49).

СѪ- (< **son*-) a avut sens colectiv, de vecinătate, apropiere: **сѫпротивьникъ** „adversar, potrivnic" (< **противьникъ** idem), **сѫсѣдъ** „vecin" și **сѫсѣдыни** „vecină" (< **сѣсти, сѧдѫ** „a sta").

ОУ- „la, în", prefix care, ca și prepoziția **оу**, inițial avea valoare spațială: **оубѣжаниѥ** „fugă, refugiu" (< **оубѣжати** „a fugi la, a se refugia", cf. **бѣжати** „a fugi"); ulterior, cu acest prefix s-au format derivate care subliniau ideea de creștere, de întărire a sensului cuvîntului de bază: **оуготованиѥ** „pregătire" (< **оуготовати** „a pregăti", < **готовати** „a pregăti"), **оукрашениѥ** „împodobire, podoabă" (< **оукрашати** „a împodobi", cf. **красити** „a împodobi").

D. COMPUNEREA

Cuvintele compuse din slava veche erau destul de numeroase și de diverse tipuri, dar adeseori apare în mod evident calchierea după modelul grecesc, mai rar, după cel latin (în redacția ceho-moravă). De cele mai multe ori, termenul compus era format și cu un sufix. Prima parte a termenului putea fi un prefix, un substantiv, un adjectiv, un numeral sau un adverb, iar partea a doua, în mod obișnuit, o formă nominală.

Cuvinte compuse

1. *cu substantive*: **братоучѧдъ** m. „nepot"; **богородица** f. „născătoare de Dumnezeu"; **виноградъ** m. „vie"; **дрѣводѣлꙗ** m. „tîmplar"; **животворьць** m. „dătător de viață"; **лицемѣрьство** n. „ipocrizie"; **сърєбролюбьць** m. „iubitor de argint, arghirofil";

2. *cu adjective*: **благоволѥниѥ** n. „bunăvoință"; **благодѣть** f. „har, grație"; **дльготрьпѣниѥ** n. „răbdare, perseverență"; **доброродиѥ** n. „nobilime, aristocrație"; **ꙁълодѣи** m. „răufăcător";

3. *cu numerale*: **дъводоушиѥ** n. „îndoială, incertitudine"; **четврьтовластьць** și **четврьтовластьникъ** m. „tetrarh";

4. *cu pronume*: **вьседрьжительство** n. „atotputernicie"; **вьседрьжитель** m. „cel atotputernic", calc. după gr. παντοκράτωρ; **иноплеменьникъ** și **иностраньникъ** „străin, barbar", calc. după gr. ἀλλόφυλος sau ἀλλογενής;

5. *cu adverbe*: **пакыбытиѥ** n. „refacere, primenire, regenerare".

Unele cuvinte compuse sînt calchiate, cum am văzut, după model grecesc; iată și alte cazuri: **благоволѥниѥ** „bunăvoie" εὐδοκία; **благородиѥ** „nobilime, aristocrație" εὐγένεια; **благословлѥниѥ** și **благословєниѥ** „binecuvîntare" εὐλογία; **богородица** „născătoare de Dumnezeu" θεοτόκος; **богословлѥниѥ** „teologie"; θεολογία; **богословъ** „teolog" θεολόγος; **богоꙗвлєниѥ** „arătarea la față", θεοφανεία; **ꙁлатооустъ** „gură de aur" χρυσόστομος ș.a.

SUBSTANTIVE STRĂINE PĂTRUNSE ÎN SLAVA VECHE

Substantivele străine și, în mod special, cele grecești, care au îmbogățit patrimoniul lexical al limbii slave vechi, s-au încadrat după terminație în diverse tipuri de declinare:

Substantivele de genul masculin

a. Cele terminate la nominativ singular în -ος în -ων, ca și cele nedeclinabile terminate în consoană, au trecut la tipul masculinelor în -Ъ, cu tema în -*o*-, varianta dură: ἡγούμενος > игоумѣнъ; ἐπίσκοπος > єпискoпъ și єпискоупъ; φιλόσοφος > философъ; Βασιλίσκος > Василискъ; Πιλᾶτος > Пилатъ; Νικόδημος > Никодимъ.

b. Masculinele terminate în -λ s-au încadrat în flexiunea cu tema în -*o*-, unele în varianta dură, cum ar fi: Δανιήλ > Дани(и)лъ, altele în varianta palatală ca: Ἰσραήλ > Издраиль; Ναθαναήλ > Натаниль.

c. Cele terminate în -ἀρ sau -αρος, ca și masculinele slave formate cu suf. -АРЬ, au trecut la tema în -*o*-, varianta moale: καῖσαρ > к'єсарь; Λάζαρος > Лазарь.

d. Numele terminate în -ιος- au trecut fie la declinarea substantivelor în -ИИ, cum ar fi Γρηγόριος > Григории, Γεώργιος > Георгии, Ἡρακλεῖος > Иракдии, fie la tipul substantivelor cu tema în -*o*-: Βλάσιος > Власъ; uneori, același nume apare în două variante: Πατρίκιος > Патрикии și Патрикъ.

e. Masculinele în -αῖος sau în -εύς (gen. format în -έως) s-au încadrat la tipul celor terminate în -ЬИ sau -ЄИ, cu unele desinențe ale variantei dure a substantivelor masculine cu tema în -*o*-; astfel, φαρισαῖος > фарисѣи, și фарисєи, care prezintă forme ca: nom. și ac. pl. фарисѣи și фарисєи; voc. sg. ФАРИСѢЮ слѣпє „*farisule* orb" (*Mar.*, Mt., XXIII, 26); dat. pl.: єтери... idѫ К'Ь ФАРИСѢОМ'Ь „unii... s-au dus la *farisei*" (*Zogr.*, I., XI, 46); ἱερεύς > єрєи se declină uneori după substantivele cu temă în -*o*-, alteori după cele cu tema în -*jo*-. De pildă, în contextul: нє достоѣшє ѣсти тъкъмо ЄРѢОМ'Ь „nu ajungea să mănînce decît (numai) *preoților*" (*Zogr.*, Lc., VI, 4), dativul plural este ca acela al substantivelor cu tema în -*o*-, dar în contextul: посълашѧ июдѣи... ЄРЄЬѦ „iudeii au trimis... *pe preoți*" (*Zogr.*, I., I, 19), cuvîntul este declinat ca un substantiv cu tema în -*jo*-. Ἰουδαῖος > июдѣи și июдєи, al cărui dativ plural urmează varianta dură a masculinelor cu tema în -*o*-: да нє прѣданъ бимь ЇЮДЄОМ'Ь „ca să nu fiu predat (dat) *iudeilor*" (*Zogr.*, I., XVIII, 36).

f. Numele masculine terminate în -ας se declinau ca masculinele cu tema în -*a*-, varianta dură: Καϊάφας > Каиафа; Ἰούδας > Июда apare în contexte ca ИѦКОВЪ жє роди ИЮДѪ „iar *Iacov* a născut pe *Iuda*" (*Mar.*, Mat., I,2); братръ жє ЇѢКОВОУ ї ОСИЇ ї ИЮДѢ „fratele lui *Iacov* și al lui *Iosie* și al lui *Iuda*" (*Zogr.*, Mc., VI, 3); Ἰωνᾶς > Иона; знамєниє ИОН'Ы пр҃ка „semnul lui *Iona* prorocul" (*Mar.*, Mt,. XII, 3).

g. Substantivele masculine terminate în -ιας au trecut la tipul masculinelor terminate în -ИѦ, cu tema în -*a*-, varianta palatală, dar cu instrumentalul singular cu desinența -ИЄМЬ: Ἠλίας > Илиꙗ, Ἠσαΐας > Исаиꙗ: да събѫдєтъ сѧ рєчєноє пр҃комъ ИСАИЄМЬ „să se împlinească cele spuse de prorocul *Isaia*" (*Mar.*, Mt., XII, 17); Ἰερεμίας > Иєрємиꙗ: събыстъ сѧ рєчєноє пророкомь ЇЄРЄМИЄМЬ „s-au împlinit cele spuse de prorocul *Ieremia*" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 9).

h. Masculinele terminate în -ης, cu genitivul în -ου, se declinau ca masculinele cu tema în -*o*-, varianta dură: Ἰωαννης > Иоанъ; cele terminate în -ης, cu genitivul în -η, se declinau ca masculinele în -ИИ (tema în -*a*-, varianta

palatală): Λευγις > Левьгии, Левьћии: оуэьрѣ мытарѣ имє(нєм) ЛЕВЬЋИЕ „a văzut un vameş cu numele *Levi*" (*Mar.*, Lc., V, 27).

i. Numele terminate în -ω, cum ar fi φαραώ, au intrat în slava veche în două variante: фарасъ şi фараонъ.

Substantivele de genul feminin

a. Numele greceşti terminate în -α, în -ία şi -αία s-au adaptat la declinarea feminină cu tema în *-a-* (unele în varianta dură, altele în cea palatală): Μάρθα > Мар(ъ)та; Μαρία > Мариꙗ; βλασφημία > власвимиꙗ şi власфимиꙗ; γεεννα > геонꙗ; Γολγοθα > Голъгота; Ευφημία > Еуфимиꙗ.

b. Femininele terminate în -η sau -ή s-au adaptat la femininele în -ИИ (cu tema în *-a-*, varianta moale): πάρασκευή > параскевгии; 'Ιουλιανή > Июлиании; Σαλομή > Саломии; 'Ερμιόνη > Ермионии. Numele Μαγδαληνή se întîlneşte în textele vechi slave în două variante: Магдалинии şi Магдалынии.

c. Substantivele terminate în -ις, cu gen. în -εως, au trecut la declinarea femininelor cu tema în *-ĭ-* (-ь): αἵρεσις > ересь; ὑπόσταις > упостась.

Numele de oraşe compuse cu πολις au devenit masculine terminate în -ь, declinîndu-se ca substantivele cu tema în *-o-* varianta palatală (gen. în -ꙗ): Νικόπολις > Никополь; Δεκάπολις > Декаполь; 'Αντινόπολις > Антинополь.

d. Numele feminine terminate în -ίς, -ύς (cu gen. în -ιδος, ύδος) au trecut la declinarea cu tema în *-a-* (varianta dură), formate cu -ИДА, sub influenţa flexiunii din greaca populară în -ίδα, gen. -ίδας: ἀσπίς, ἄσπίδα > аспида; χλαμύς, χλαμίδα > хламида.

e. Substantivele feminine terminate în consoană s-au încadrat alături de femininele cu tema în *-ĭ-* (ь): Ρούδ > Роуть; 'Ελισαβετ > Елисаветь.

Numele 'Ιερουσαλήμ, indeclinabil în greacă, a devenit masculin Иероусалимъ şi declinabil ca substantivele masculine cu temă în *-o-*.

Femininul βηθλεέμ a intrat în vsl. în două variante: Витлеемъ, -а, deci masculin cu tema în *-o-*, şi Вифлеемъ, -и, deci feminin cu tema în *-ĭ-*.

Substantivele de genul neutru

În marea lor majoritate, acestea au intrat în slava veche ca masculine. Astfel, cele mai multe neutre terminate în -ον devenind în vsl. masculine, se declinau ca cele cu tema în *-o-*: κρίνον > кринъ; εἴδολον > идолъ; πραιτώριον > преторъ. Altele, mai puţine la număr, au devenit masculine cu tema în *-jo-* (λέντιον > лентии) sau feminine cu tema în *-ja-* (γαζοφυλάχιον > газофилакии).

Substantivele greceşti cu genul neutru terminate în -μα, gen. -ματος, au devenit în vsl. feminine, declinîndu-se după cele slave cu tema în *-a-*, varianta dură: καταπέτασμα > катапетазма; χρῖσμα > хризма.

Cîteva substantive greceşti de genul neutru au intrat în slava veche tot ca neutre: μύρον > миро, миро; εὐαγγελιον > еван(ь)гелие.

PRONUMELE

Din punctul de vedere al categoriilor gramaticale, pronumele din slava veche se grupează în: **personale** şi **nepersonale.** Pronumele personale prezintă forme, deosebite numai pentru persoanele I şi a II-a, particularitate pe care o aveau şi alte limbi indo-europene, ca limba latină. Tot la grupa pronumelor personale, de care îl apropie atît conţinutul cît şi forma, se include pronumele reflexiv.

Pronumele p e r s o n a l e sînt:

pers. I sg. азъ, pl. мы, du. вѣ;
pers. a II-a sg. ты, pl. вы, du. ва;
pron. reflexiv сѧ (ac.).

Pronumele n e p e r s o n a l e sînt cele a căror flexiune nu cunoaște categoria persoanei, ci a genului. Aceste pronume se grupează în mai multe categorii semantice:

demonstrative: сь, се, си „acesta"; тъ, то, та „acela".
relative: иже, ѥже, ꙗже „care".
anaforic: *jь, *je, *ja „acela".
posesive: мои, моѥ, моꙗ „al meu,..."; твои, твоѥ, твоꙗ „al tău...".
interogative: къто „cine", чьто „ce".
nehotărîte: вьсь, вьсе, вьса „tot".

A. PRONUMELE PERSONALE

Declinarea acestor pronume prezintă anumite particularități specifice. Paradigma lor scoate la iveală o declinare neregulată, bazată pe forme supletive.

Singular

	pers. I	pers. a II-a	Reflexiv
N.	азъ	ты	—
G.	мене	тебе	себе
D.	мьнѣ, ми	тебѣ, ти	себѣ, си
A.	мене, мѧ	тебе, тѧ	себе, сѧ
I.	мъноѭ	тобоѭ	собоѭ
L.	мьнѣ	тебѣ	себѣ

Plural

	pers. I	pers. a II-a
N.	мы	вы
G.	насъ	васъ
D.	намъ, ны	вамъ, вы
A.	насъ, ны	васъ, вы
I.	нами	вами
L.	насъ	васъ

Dual

	pers. I	pers. a II-a
N.	вѣ	ва
A.	на, ны	ва, вы
G.L.	наю	ваю
D.I.	нама	вама

Observăm că aceste pronume nu disting în flexiunea lor genul. Ele continuă, în general, declinarea pronumelor personale din slava comună. O excepție o constituie pronumele pentru pers. I, азъ, care provine din sl. com. **jazъ*.

Forma азъ s-a păstrat în limba bulgară; în toate celelalte limbi slave pronumele de pers. I *ja* a rezultat în urma dispariției ulterioare a consoanei finale: *jazъ* > *jaz* > *ja*. În textele slave vechi este frecventă forma азъ. În *Codex Marianus* este atestată și forma ѣзъ: въпрошѫ и ѢЗЪ вы „și *eu vă* voi întreba" (*Mar*., Mc., XI, 29).

Nominativul азъ, ca și în alte limbi indo-europene, are rădăcină diferită de cea a cazurilor oblice. Forma veche *jazъ* s-a păstrat în unele limbi slave literare pînă în sec. al XVII-lea. E atestată îndeosebi în limbile cehă, rusă etc.

Pentru pers. a II-a, nom. ты presupune o veche formă ie. <* *tū*, în slava veche de obicei accentuată. Exemple: въ істинѫ і ТЫ отъ нихъ еси „într-adevăr, și *tu* ești dintre ei" (*Zogr*., Mt., XXVI, 73); ТЫ ли еси цр҃ь июдеіскъ „*tu* ești oare împăratul iudeilor" (*Sav*., I., XVIII, 33); глагола емоу: ТЫ рече „a spus lui: *tu* ai zis"(*Zogr*., Mt., XXVI, 25); петръ рече емоу: господи, аще ТЫ еси, повели ми прити „Petru i-a zis: Doamne, dacă *tu* ești, poruncește-mi să vin" (*Ass*., Mt., XIV, 28).

Pronumele reflexiv nu are nominativ. Declinarea pronumelor personale азъ și ты, precum și a celui reflexiv, este identică. Astfel, la genitiv și acuzativ singular apare desinența -Є, caracteristică substantivelor cu tema în consoană. Paralel însă cu мене, în *Psalterium Sinaiticum* și *Euchologium Sinaiticum* este atestată varianta мне: не възведи МНЄ въ прѣполовление дьнеи моихъ „nu *mă* lua la jumătatea zilelor mele" (*Sin*., CI, 25); не отъврати лица твоего отъ МНЄ „nu întoarce fața ta *de la mine*" (*Sin*., CI, 3).

De asemenea, forma мне se întîlnește și în *F. Praga*, caracterizînd slava veche de redacție moravă.

Dativul și locativul au desinența -Ѣ, ca și substantivele feminine cu temă vocalică în *-a-*. În texte se întîlnesc variantele grafice мьнѣ și мънѣ; prima este frecventă în *C. Zographensis* și *C. Marianus*, fiind recunoscută ca mai veche: МЬНѢ подобаатъ дѣлати дѣла посълавъшааго мѧ „*mie mi* se cuvine să îndeplinesc lucrările celui care m-a trimis" (*Zogr*., I., IX, 4); бръніе положи МЬНѢ на очию „*mi*-a pus tină pe ochi" (*Zogr*., I., IX, 15).

În varianta МЪНѢ, mai recentă, ierul mare (ъ) a apărut, probabil, prin analogie cu instr. мъноѭ.

Instrumentalul singular мъноѬ, тобоѬ și собоѬ păstrează desinența -ѬѬ, care caracterizează substantivele feminine. În textele tîrzii sînt atestate forme de dat. și loc. мнѣ și de instr. мноѭ, care au rezultat din căderea ierurilor în poziție neintensă. Notăm cîteva exemple din *Ps. Sinaiticum* și *Euch. Sinaiticum*: и срдце мое възмѩте сѧ во МНѢ „și-*mi* este rănită inima înlăuntrul meu" (*Sin*., CVIII, 22); по сихъ в'сѣхъ обратите сѧ къ МНѢ „după toate acestea, întoarceți-vă *către mine*" (*Euch*.); и ты, г҃и, г҃і, створі сь МНОѬ „și tu, Doamne Dumnezeule, lucrează *cu mine*" (*Sin*., CVIII, 21).

Cazurile oblice, la persoana I plural au în rădăcină Н-, spre deosebire de nominativul plural, care continuă o formă primară cu М- din slava comună.

Pentru nominativul plural мы în *F. Kiev* e folosită forma neaccentuată ны și ныи, care poate fi o inovație a slavei vechi de redacție moravă, prin analogie cu nom. -ac. al pers. a II-a вы. Formele scurte ны, вы se foloseau, în cele mai vechi texte, și la genitiv și acuzativ plural și dual. Se consideră ca fiind mai vechi decît насъ, васъ.

Exemple: сътворѭ ВЫ … ловьцѧ „*vă* voi face … vînători" (*Zogr*., *Ass*., Mt., IV, 19); ВЫ глаголета „*voi* doi spuneți" (*Ass*., I., IX, 19); извѣстьно НЫ есть „*ne* este cunoscut" (*Sin*.).

Genitivul plural насъ, васъ este totodată locativ și acuzativ plural accentuat. La dativ și instrumental apar desinențele caracteristice substantivelor feminine: намъ, вамъ și нами, вами. La dativ plural se folosesc și formele enclitice ны, вы.

Nom. du. вѣ de la pers. I este mai frecvent în comparație cu ac. НА și nom. -ac. de la pers. a II-a, ВА. Reține atenția faptul că la pers. I nominativul are o formă diferită de aceea a acuzativului.

Pronumele reflexiv nu are plural. Formele de singular sînt întrebuințate și la plural pentru toate persoanele, precum reiese din ex.: и радоуѭ СѦ васъ ради „și *mă* bucur pentru voi" (*Mar.*, I., XI, 15); радоуи СѦ, цр҃ю июдѣискъ „bucură-*te*, împărat al iudeilor" (*Zogr.*, Mt., XVII, 29); повелѣ емоу г҃ь продати СѦ „i-a poruncit stăpînul să *se* vîndă" (*Sav.*, Mt., XVIII, 25); радоуите СѦ і веселите СѦ „bucurați-*vă* și veseliți-*vă*" (*Zogr.*, Mt., V, 12); рѣсте къ СЕБѢ „(cele două) *și*-au zis" (*Mar.*, Lc., XXIV, 32); дѣлатели же егда оузърѣшѧ сына рѣшѧ вь СЕБѢ „lucrătorii cînd au văzut pe fiu *și*-au zis în sinea lor" (*Mar.*, Mt., XXI, 38); рече же въ СЕБѢ приставьникъ домоу „*și*-a zis în sine ispravnicul casei" (*Zogr.*, Lc., XVI, 3).

Pronumele personal ты și cel reflexiv сѧ, la dativ și locativ singular, pe lîngă formele obișnuite în slava veche, тебѣ, себѣ, cunosc și formele тобѣ, собѣ. Acestea din urmă caracterizează textele slavone de redacție ruso-ucraineană. Forma собѣ se întîlnește și în slavona de redacție moravă.

Formele enclitice ale pronumelui personal

O particularitate caracteristică a pronumelui personal o constituie prezența la dativ și acuzativ singular și plural a unor forme paralele, numite în mod obișnuit accentuate și neaccentuate (sau atone).

Dativul singular ми, ти, си este enclitic, formînd, din punct de vedere al accentului, o unitate cu cuvîntul anterior: о҃че, даждь МИ достоинѫѭ часть имѣниꙗ „tată, dă-*mi* partea cuvenită din avere" (*Sav.*, Lc., XV, 12); проси оу мене емоуже хощеши и дамъ ТИ „cere de la mine ceea ce vrei, și-*ți* voi da" (*Ass.*, Mc., VI, 22); тогда бѫдетъ ТИ слава „atunci *îți* va fi slava" (*Sav.*, Lc., XIV, 10).

Acuzativul мѧ, тѧ, сѧ pentru singular și ны, вы pentru plural poate fi considerat semienclitic, deoarece se întîlnește și la început de propoziție, avînd sens independent și accent propriu: и МѦ единого оставите „și *pe mine mă* veți lăsa singur" (*Zogr.*, *Ass.*, I., XVI, 32); на ТѦ оупъвахъ „*spre tine* am nădăjduit" (*Sin.*, X, 9); и ВЫ изженѫтъ „și *pe voi* vă vor prigoni" (*Ass.*, I., XV, 20).

Prin formele de dativ ми, ти, си, ны și вы se putea exprima și posesia: възлюбиши ближнꙗго СИ (adică своиго „să iubești pe aproapele *tău*").

Formele neaccentuate sînt foarte vechi, fiind moștenite din slava comună. Ele s-au păstrat în majoritatea limbilor slave, cu excepția celor de răsărit. O dovadă că au existat însă și în aceste limbi o constituie particula *-ся* (<sl. com. *sę*), care în limba rusă s-a fixat în encliza verbului și formează diateza reflexivă: *умываться* „a se spăla".

B. PRONUMELE NEPERSONALE

La pronumele nepersonale deosebim categoria genului și a numărului, absentă fiind categoria persoanei. În declinarea lor distingem, ca și la substantive și adjective, două tipuri: **varianta dură** și **varianta moale**, caracterizate prin alternanțele vocalice **о/є, ѣ/и**, și opoziția desinențelor **ꙑ/ѩ**. La prima variantă, tema cuprinde o consoană dură urmată de o vocală posterioară sau centrală; la a doua, o vocală anterioară precedată de o consoană moale.

Următoarele pronume nepersonale se declină după **varianta dură**:

1. *demonstrative*: **тъ, то, та** „acesta", „aceasta"; **онъ, оно, она** „acela", „aceea"; **овъ, ово, ова** „acela"; 2. *nehotărîte*: **инъ, ино, ина** „altul", „alta"; **идинъ, идино, идина** „unul", „una"; 3. *interogative*: **къто** „cine".

Se declină după **varianta moale** pronumele:

1. *demonstrative*: **сь, се, си** „acesta", „aceasta"; 2. *anaforic*: **jь, je, ja* „el", „ea"; 3. *relative*: **иже, еже, ꙗже** „care"; 4. *interogative*: **чьто** „ce"; 5. *posesive*: **мои, мое, моꙗ** „al meu", „a mea"; **твои, твое, твоꙗ** „al tău", „a ta"; **свои, свое, своꙗ** „al său", „a sa".

1. PRONUMELE DEMONSTRATIVE

În limba slavă veche se cunosc cîteva pronume demonstrative, cu un regim adeseori asemănător celor din limba latină.

a. Pronumele **сь, се, си**, care desemnează obiecte, ființe apropiate: **тоу Сь бѣ чл҃къ** „aici era și *acest* om" *(Zogr.*, Mt., XXVI, 71); **а Сь ничьсоже зъла не сътвори** „dar *acesta* nu a făcut nici un rău" *(Zogr.*, Lc., XXIII, 41).

b. **тъ, то, та** se opune primului, dar referindu-se la un obiect sau ființă despre care a mai fost vorba sau sînt relativ depărtate (cf. lat. *iste, ista, istud* și *is, ea, id*): **бѣ же заоутра и ТИ не вънидѫ въ преторъ** „era dimineața și *aceia (aceștia)* nu au intrat în pretorium" *(Sav.*, I., XVIII, 28); **и ТЪ оклеветанъ бꙑстъ къ немоу** „și *acesta (acela)* a fost pîrît lui" *(Zogr.*, Lc., XVI, 1).

c. **онъ, оно, она** denumește numai obiecte depărtate (cf. lat. *ille, illa, illud*): **ОНЪ же отъвѣщавъ рече** „iar *acela* răspunzînd, a zis" *(Sav.*, Lc., X, 27); **ОНА же шедъши рече мт҃ри своеи** „iar *aceea* ieșind, a zis mamei sale" (*Ass.*, Mc., VI, 24); **ОНИ же идѫ** „iar *aceia* s-au dus" *(Zogr.*, Mt., XX, 5).

d. Pronumele demonstrativ **овъ** apare, de obicei, în construcții ca: **овъ... овъ**, sau în corelație cu pronumele **инъ** și **дроугꙑи**: **ОВО съто, ОВО шестьдесѧтъ, ОВО тридесѧти** *„aceasta* o sută, *cealaltă* șasezeci, *alta* treizeci" *(Mar.*, Mt., XIII, 8); **ОВА оубо падѫ при пѫти... ДРОУГАꙖ же падѫ на камене́хъ** „așadar *unele* au căzut lîngă drum..., *celelalte* au căzut pe pietre" *(Mar.*, Mt., XIII, 4).

Dăm mai jos paradigma celor două tipuri de declinare a pronumelor demonstrative:

Varianta dură

	Singular			Plural		
	m.	n.	f.	m.	n.	f.
N.	тъ	то	та	ти	та	тꙑ
G.	того		тоѩ		тѣхъ	
D.	томоу		тои		тѣмъ	
A.	тъ, того	то	тѫ	тꙑ	та	тꙑ
I.	тѣмь		тоѭ		тѣми	
L.	томь		тои		тѣхъ	

Dual

	m.	n.	f.
N.A.	та	тѣ	тѣ
G.L.		тою	
D.I.		тѣма	

Varianta moale

	Singular			*Plural*		
	m.	n.	f.	m.	n.	f.
N.	сь	се	си	сии	си	сиꙗ
G.	сего		сеꙗ		сихъ	
D.	семоу		сеи		симъ	
A.	сь, сего	се	сиѭ	сиꙗ	си	сиꙗ
I.	симь		сеѭ		сими	
L.	семь		сеи		сихъ	

Dual

	m.	n.	f.
N.A.	сиа	си	си
G.L.		сею	
D.I.		сима	

Nom. sg.m. сь apare în texte vechi, bunăoară în *Codex Zographensis* și *Codex Marianus*; în redacțiile slavone, sub influența nominativului plural este atestată varianta сии. Paralel cu сиѭ, la ac. sg. f. este frecventă și varianta сѫѭ.

Ac. sg.m. сь și тъ se folosesc numai cu referire la neanimate, în timp ce сего și того se referă la animate.

În *Savina Kniga* și *Psalterium Sinaiticum* pentru nom. pl.m. se întîlnește forma contrasă си. Nom. ac.pl.f. și ac.pl.m. prezintă două variante: сиꙗ și сꙑꙗ. Un caz particular îl constituie nom. pl.n. сꙗ, deoarece neutrele primesc în mod obișnuit desinența *-a*.

Pronumele demonstrativ тъ are forme lungi ca și adjectivele pentru cazurile: nom. sg.m. тꙑ, nom. pl.m. тии, nom. pl.f. și ac.pl.f. тꙑꙗ. И ТЫѦ ми подобаетъ привести „și *pe acelea* trebuie să le aduc" *(Sav.*, I., X, 16); горе... доѩщиимъ въ тыѧ дьни „vai... celor care vor alăpta în *acele* zile" *(Zogr.*, Mt., XXIV, 19); тогда въсташѧ вьсѧ дѣвꙑ тыѩ „atunci s-au sculat toate *acele* fecioare" (*Sav.*, Mt., XXV, 7).

Pronumele сь și тъ formează împreună cu particula -ЖДЄ derivatele сьжде „acesta", тъжде „același". Declinarea lor este asemănătoare cu a pronumelor din care derivă: gen. сегожде, тогожде; dat. семоужде, томоужде etc.

2. PRONUMELE RELATIV ȘI DEMONSTRATIV - ANAFORIC

Pronumele relativ иже, еже, ꙗже „care" și pronumele anaforic folosit pentru pers. a III-a **jь, *je, *ja* „el, ea", au o declinare identică și nu se deosebesc decît prin elementul postpus -ЖЄ. Pronumele anaforic *jь, je, ja* este atestat în vsl. numai la cazurile oblice. Nominativul său este suplinit de pronumele demonstrativ онъ sau тъ. Aceste pronume se declină astfel:

	Singular			*Plural*		
	m.	n.	f.	m.	n.	f.
N.	и(же)	є(же)	ꙗ(же)	и(же)	ꙗ(же)	ѩ(же)
G.	єго		єѩ		ихъ	
D.	ємоу		єи		имъ	
A.	и	є	ѭ	ѩ	ꙗ	ѩ
I.	имь		єѭ		ими	
L.	ємь		єи		ихъ	

Dual

	m.	n.	f.
N.A.	ꙗ(же)		и(же)
G.L.		єю	
D.I.		има	

Acuzativul masculin singular И provine din sl. com. < *jь. Formele de acuzativ, spre deosebire de limba română, sînt *întotdeauna* enclitice: и въсади И въ темьницѫ „și *l*-a pus în temniță" (*Ass.*, Mt., XVIII, 30); и пригласи И рече ємоу „Și, chemîndu-*l*, i-a zis" (*Zogr.*, Lc., XVI, 2); ѣко видѣ ѬѪ плачѫщѫ сѧ „cînd a văzut-*o* plîngînd" (*Zogr.*, I., XI, 33); и въꙁиде трьние и подави Ѥ „și a crescut mărăcinele și a înăbușit-*o*" (*Zogr.*, Mt., XIII, 7). Formele accentuate sînt redate prin pronumele demonstrativ тъ sau prin genitivul єго.

Pronumele demonstrativ-anaforic și cel relativ, cînd sînt precedate de o prepoziție, primesc pentru eufonie, proteza consonantică Н-: и ѣꙁвы въꙁложьше НА НЬ „și pricinuindu-*i* răni" (*Ass.*, Lc., X, 30); глагола же КЪ НЕМОУ блаженыи григории „și *i*-a vorbit *lui* fericitul Grigorie" (*Supr.*); тогда иродъ таи призъвавъ вльхвы испыта ОТЪ НИХЪ „Atunci Irod, chemînd în taină pe cărturari, a căutat să afle *de la ei*" (*Sav.*, Mt., II, 4); из Н'ЕГОЖЕ изидѫ бѣси „*din el* au ieșit dracii" (*Sav.*, Lc., VIII, 33).

Paralel cu nom. sg.m. ИЖЕ, în *Zographensis* este frecventă și varianta ИЖЬ, ca de exemplu: ИЖЬ бо оубиетъ повиненъ естъ сѫдоу „căci *cel care* ucide supus este judecății" (Mt., V, 21); ИЖЬ бо речетъ братоу своемоу „căci *cel care* va zice fratelui său" (Mt., V, 22); отъ оц҃а вашего ИЖЬ естъ на небесьхъ „de a tatăl vostru *care* este în ceruri" (Mt., VI, 1).

3. PRONUMELE POSESIVE

Pronumele posesive din vsl. arată în același timp obiectul posedat și posesorul. Această dublă referință se manifestă prin forma pronumelui, care indică persoana și numărul posesorului, genul și numărul obiectului posedat.

1. Singularul posesorului și al posesiunii:
   pers. I: мои „al meu", мое „al meu", моꙗ „a mea"
   pers. a II-a: твои „al tău", твое „al tău", твоꙗ „a ta"
   reflexiv: свои „al său", свое „al său", своꙗ „a sa"
2. Singularul posesorului și dualul posesiunii:

pers. I:	моꙗ	мои	мои
pers. a II-a:	твоꙗ	твои	твои
reflexiv:	своꙗ	свои	свои

3. Singularul posesorului și pluralul posesiunii:
   pers. I: мои моꙗ моѩ
   pers. a II-a: твои твоꙗ твоѩ
   reflexiv: свои своꙗ своѩ
4. Pluralul posesorului și singularul posesiunii:
   pers. I: нашь „al nostru", наше „a noastră", наша „a noastră"
   pers. a II-a: вашь „al vostru", ваше „a voastră", ваша „a voastră"
5. Pluralul posesorului și dualul posesiunii:
   pers. I: наша наши наши
   pers. a II-a: ваша ваши ваши
6. Pluralul posesorului și pluralul posesiunii:
   pers. I: наши наша нашѧ
   pers. a II-:a ваши ваша вашѧ

Declinarea pronumelor posesive este identică cu declinarea pronumelui *јь, *јe, *ја, prin urmare genitivul va fi моѥго, dativul моѥмоу etc.

O particularitate a pronumelui свои constă în faptul că se folosea pentru toate persoanele, singular, plural și dual, dacă subiectul și posesorul coincideau: приде въ СВОИ градъ „a venit în orașul *său*" *(Zogr.*, Mt., IX, 1); не пєцѣте сѧ дѹшеѭ своеѭ „nu vă îngrijiți de sufletul *vostru*" *(Zogr.*, Mt., VI, 25); помажи си главѫ своѭ „unge-ți capul *tău*" *(Zogr.*, Mt., VI, 17); посъла къ нимъ сынъ СВОИ „a trimis la ei pe fiul *său*" *(Mar.*, Mt., XXI, 37); и пришьдъ азъ бꙑхъ възѧлъ своѥ съ лихвоѭ „și întorcîndu-mă eu aș fi luat ceea ce este *al meu* cu dobîndă" *(Ostr.*, Mt., XXV, 27).

În texte, la cazurile oblice sînt atestate și forme contrase. De pildă, în *Codex Zographensis* și *Psalterium Sinaiticum* întîlnim la gen. sg.f. formele моѩ, твоѩ, ca în: виждь врагꙑ МОѨ, ѣко оумножишѧ сѧ „vezi cît s-au înmulțit vrăjmașii *mei*" *(Sin.*, XXV, 19).

În *Codex Assemanianus* și *Codex Suprasliensis* se întîlnește pentru dat.-loc. sg. f. forma свои, iar în *Psalterium Sinaiticum*, *Savina Kniga* și *Evanghelia lui Ostromir*, instr. sg.f. своѭ, моѭ: ѣко азъ незълобоѭ МОѬ ходихъ „căci am mers în nevinovăția *mea*" *(Sav.*, Lc., X, 27).

4. PRONUMELE INTEROGATIVE

Pronumele interogative sînt къто „cine", pentru animate, și чьто „ce", pentru inanimate. La aceste pronume nu există forme deosebite după gen și număr, cum nu există, de altfel, nici în română.

Interogativul кꙑи, кои, каꙗ „care" poate avea și valoare de pronume relativ. Se admite că la sfîrșitul perioadei slave vechi apăruse deja tendința înlocuirii de către кꙑи a pronumelui relativ иже. Iată un exemplu din *C. Suprasliensis:* борьѩ... ции „luptătorii... *care*".

Paradigma pronumelui къто și чьто:

N.	къто	чьто
G.	кого	чесо (чьсо), чесого
D.	комоу	чемоу (чьсомоу), чесомоу
A.	кого	чьто
I.	цѣмь	чимь
L.	комь	чемь

Pronumele чьто a păstrat la genitiv desinenţa din ie. *-*so*. Sub influenţa genitivului în -ГО, ea a încetat a mai fi percepută ca atare, astfel că чесо a devenit temă, căreia i s-au adăugat desinenţele obişnuite de genitiv şi dativ: не имѫщю же емоу **ЧЕСО** въздати „pentru că nu avea *ce* să-i plătească" (*Ass.*, Mt., XVIII, 25); **ЧЕСОГО** еще лишѫ сѧ „*ce* îmi mai lipseşte?" (*Sav.*, Mt., XIV, 20); по **ЧЕСОМОУ** разоумѣѭ се „după *ce* voi înţelege lucrul acesta?" (*Zogr.*, Lc., I, 18).

Precedat de conjuncţia аще, interogativul къто capătă valoare de pronume nehotărît: аще **КЪТО** ходитъ въ дьне... аще ли **КЪТО** ходить нощиѭ „dacă *cineva* umblă în timpul zilei..., dacă umblă noaptea" (*Mar.*, I., XI, 10). De asemenea, în propoziţiile interogative: имате ли **ЧЬТО** „Oare aveţi *ceva*?" (*Mar.*, I., XXI, 5); еда **ЧЬТО** сънѣдьно имате „Aveţi *ceva* de mîncare?" (*Mar.*, I., XVII, 8).

Pronumele кыи, în general, se declină după varianta moale, deci, la genitiv va fi коѥго, la dativ коѥмоу etc.

Mai puţin frecvent în textele slave vechi este pronumele которыи „care", întotdeauna determinat, fapt pentru care se declină ca adjectivele determinate: **КОТОРЫИ** отъ васъ „*care* dintre voi?" (*Mar.*, Lc., XVII, 7); **КОТОРАГО** изъ бѫдетъ жена? „*Căruia* dintre ei va fi soţie?" (*Zogr.*, Mt., XXII, 28).

5. PRONUMELE NEHOTĂRÎTE

Cele mai frecvente pronume nehotărîte din vechea slavă sînt: инъ, ино, ина „altul, alta": пакы посъла **ИНЫ** рабы „din nou a trimis *alţi* robi" (*Mar.*, Mt., XXI, 31); **ИНЫ** овьцѧ имамь „am *alte* oi" (*Zogr.*, I., X, 16).

ѥдинъ, ѥдино, ѥдина „unul, una": да **ЕДИНОГО** вамъ отъпоущѫ „ca să vă eliberez *pe unul*" (*Sav.*, I., XVIII, 3); сътвористе **ІЕДИНОМОУ** отъ братиѩ сеѩ „aţi făcut *unuia* dintre fraţii aceştia" (*Supr.*). Ambele pronume se declină ca demonstrativul тъ.

етерь, етеро, етера „oarecare": чкъ **ЕТЕРЪ** съхождааше отъ ілма „un om *oarecare* cobora de la Ierusalim" (*Ass.*, Lc., X, 30); и се жена **ЕТЕРА** „şi iată o femeie *oarecare*" (*Und.*, Mc., V, 25). Acest pronume se declină ca adjectivele nedeterminate вьсь, вьсе, вьса „tot, toată": и се **ВЬСЬ** градъ изиде „şi iată *întregul* oraş a ieşit" (*Zogr.*, Mt., VIII, 34); донъдеже въздастъ емоу длъгъ **ВЬСЬ** „pînă cînd îi va restitui *toată* datoria" (*Sav.*, Mt., XVIII, 34).

Examinarea paradigmei pronumelui вьсь, scoate în evidenţă asemănarea dintre declinarea acestuia şi cea a pronumelui сь, ca şi deosebirile dintre ele:

	Singular m.	n.	f.	*Plural* m.	n.	f.
N.	вьсь	вьсе	вьса	вьси	вьсꙗ	вьсѩ
G.	вьсего		вьсеѩ		вьсѣхъ	
D.	вьсемоу		вьсеи		вьсѣмъ	
A.	вьсь	вьсе	вьсѭ	вьсѩ	вьсꙗ	вьсѩ
I.	вьсѣмь		вьсеѭ		вьсѣми	
L.	вьсемь		вьсеи		вьсѣхъ	

Formele iotate вьсѣ, вьсѩ caracterizează îndeosebi textele glagolitice; în cele chirilice, ca urmare a durificării consoanelor, apar variantele вьса, вьсѧ.

Exemple: *C. Zographensis* și *Evanghelia lui Ostromir*: **и си ВСѢ приложатъ вамъ** „și *toate* acestea vi se vor adăuga vouă" (Mt., VI, 33); **і прихождаше іс грады ВЬСЯ** „și străbătea Isus *toate* cetățile" (Mt., IX, 35); **иждивъшоу же емоу ВЬСѦ** „după ce el a cheltuit *totul*" (Lc., XV, 14).

Ca și **вьсь** se declină pronumele **сицъ, сице, сица** „de acest fel, astfel", care are mai mult funcție adjectivală și este derivat din pronumele demonstrativ **сь**. În medio-bulgară, **сиць** este atestat în variantele **сикъ, сике, сика**, iar în textele de redacție rusă **сякъ, сяке, сяка**.

Sens de pronume nehotărît are și pronumele **къжьдъ, къжьдо, къжьда** „fiecare". Cînd însoțește un substantiv, are funcție adjectivală: **на КЪЖЬДО дьнь** „în *fiecare* zi" *(Sin.*, 83,1); **КОМОУЖДО чловѣкоу** „*fiecărui* om" *(Supr.)*.

Pronume ca **толикъ** „atît", **коликъ** „cît" aveau și funcție de numeral nehotărît. De aceea ele cereau obiectul în cazul genitiv: **ТОЛИКО народа** „*atîta* popor" (*Ass.*, Mt., XV, 33); **ТОЛІКОУ чюдесъ** „*atîtea* minuni" (*Cloz.*, 613).

6. ALTE PRONUME

Numeroase pronume au provenit prin adăugarea unor prefixe sau adverbe la cele existente. De exemplu, din pronumele interogativ **къто, чьто** și **кыи**, în asociație cu negația-prefix **нѣ-** și **ни-**, se formează pronumele nehotărît: **нѣкъто** „cineva", **никътоже** „nimeni", **нѣчьто** „ceva", **ничьто** „nimic", **нѣкыи** „oarecare". În declinarea lor, toate aceste pronume o urmează pe cea a pronumelor din care au derivat: **бога НИКЪТОЖЕ не видѣ** „*nimeni* nu a văzut pe Dumnezeu" *(Mar.*, I., I, 18); **НИКОМОУЖЕ не глаголааше** „nu vorbea *nimănui*" *(Zogr.*, Lc., V, 14); **видѣвъ же пилатъ ѣко НИЧЬСОЖЕ не оуспѣетъ** „văzînd Pilat că *nimic* nu reușește" *(Zogr.*, Mt., XXVIII, 24); **НИЧЬСОМОУЖЕ бѫдетъ** „nu va servi *nimănui*" *(Zogr.*, Mt., V, 13); **члкъ НѢКЪІИ имѣ в сна** „un om *oarecare* avea doi fii" *(Ostr.*, Lc., XV, 11).

Din **коликъ** „cît", prin aceleași mijloace, s-a format **нѣколикъ** „cîtva", **нѣколико** „cîțiva".

O altă categorie de pronume, de asemenea numeroasă, se formează prin derivare cu sufixul **-ЯКЪ**, din pronume sau numerale colective: **вьсѣкъ, вьсѣко, вьсѣка** „fiecare, oricine"; **нѣкакъ, нѣкако, нѣкака** „într-un fel oarecare"; **такъ, тако, така** „astfel"; **якъ, яко, яка** „ce fel"; **инакъ, инако, инака** „în alt fel", **единакъ, єдинако, єдинака** „de un fel"; **дъвоякъ** „de două feluri"; **троякъ** „de trei feluri". Toate aceste pronume se declină ca pronumele demonstrativ **тъ, то, та**: **ВЬСѢКОМОУ просѧщюмоу оу тебе, даі** „dă *oricui* cere de la tine" *(Zogr.*, Lc., VI, 30).

De la pronume ca **такъ, какъ, якъже, сиць** se formează, cu sufixul **-овъ (-евъ)**, pronume de tipul **таковъ, каковъ, яковъже, сицевъ** sau, la formele lungi, **таковыи, сицекая**.

De la **вьсѣкъ** s-au format prin sufixare **вьсѣчьскыи, вьсачьскыи** „de toate felurile, de orice fel".

Forma, frecvența și chiar tipurile de declinare ale pronumelor vsl. variază, de obicei, după vechimea și redacția textului.

ADJECTIVUL

În vechea slavă există trei tipuri de adjective: *calificative, relative* și *posesive.*

1. ADJECTIVELE CALIFICATIVE

Exprimă calități ale obiectelor care pot fi supuse gradației. Acestea se referă la dimensiunea, culoarea, aspectul fizic sau psihic al obiectului sau ființei: велнкъ „mare", малъ „mic", бѣлъ „alb", чрьнъ „negru" красьнъ „frumos", сладъкъ „dulce", младъ „tînăr", старъ „bătrîn", съдравъ „sănătos", мѫдръ „înțelept", драгъ „drag" дрьзъ „dîrz". **Exemple:** чл҃къ единъ бѣ **БОГАТЪ** „era un om *bogat*" *(Sav.*, Mt., XXI, 33); бꙑстъ гладъ **КРѢПЪКЪ** на странѣ тон „a fost o foamete *puternică* (mare) în țara aceea" *(Ostr.*, Lc., XV, 14); коль **ѪЗЪКА** врата и **ТѢСНЪ** пѫть „cît de *îngustă* este poarta și de *strîmt* drumul" *(Zogr.*, Mt., VII, 14); тако вьсѣко дрѣво **ДОБРО** плодꙑ **ДОБРꙐ** творитъ „astfel orice pom *bun* face roade *bune*" *(Zogr.*, Mt., VII, 17).

2. ADJECTIVELE RELATIVE

Exprimă, în general, însușiri ale obiectelor în raport cu ale altor obiecte, în particular definesc materia din care este constituit obiectul: дрѣвѣнъ „de lemn", водьнъ „de apă", златьнъ „de aur". **Exemple:** бѣше тоу водоносъ **КАМѦНЪ** шесть „și erau acolo șase vase *din piatră*" *(Ostr.*, I., II, 6); сѫпрѫгъ **ВОЛОВЬНꙐИХЪ** коупихъ пѧть „am cumpărat cinci perechi *de boi*" *(Mar.*, Lc., XIV, 19); не нмамъ развѣ **СЬРЕБРЬНААГО** блюда „nu am decît un vas *de argint*" *(Supr.)*.

3. ADJECTIVELE POSESIVE

Adjectivele care, însoțind substantivele, determină apartenența acestora sînt **adjective posesive:** сꙑнъ **БОЖИИ** „fiul *lui Dumnezeu*"; дроугъ **КЕСАРЕВЪ** „prietenul *cezarului*".

După genul lor, adjectivele au trei terminații: благъ (m.), благО (n.), благА (f.) „bun, bună" etc.

O altă c l a s i f i c a r e a adjectivelor se referă la *originea* acestora, la *modul lor de formare.* Sub acest aspect ele pot fi:

a) **Primare:** новъ, -о, -а „nou", топлъ, -о, -а „cald", свѧтъ, -о, -а „sfînt", лѣпъ, -о, -а „frumos", bun", простъ, -о, -а „simplu", зълъ, -о, -а, „rău".

b) **Derivate cu sufixe**: cele mai frecvente sufixe care formează adjective calificative sînt:

-ОКЪ, -ЪКЪ, -ЬКЪ: жестОКЪ „crud", глѫбОКЪ „adînc", вꙑсОКЪ „înalt", сладЪКЪ „dulce", гладЪКЪ „neted", тѧжЬКЪ „greu", кротЬКЪ „blînd";

-ЬНЪ: болЬНЪ „bolnav", вьзможЬНЪ „posibil", грѣшЬНЪ „păcătos", чьстЬНЪ „cinstit", вѣрЬНЪ „credincios", истинЬНЪ „adevărat" ș.a.;

-АВЪ: лѫкАВЪ „viclean" (< лѫкъ „viclenie, arc"), кръвАВЪ „sîngeros" (< кръвь „sînge");

-ИВЪ, -ЛИВЪ: милостИВЪ „milostiv" (cf. subst милость „milă"), страшИВЪ „fricos" (< страхъ „frică, groază"), лъжИВЪ „mincinos" (< лъжа „minciună"), льстИВЪ „înșelător" (< льсть „viclenie"), завистЬЛИВЪ „invi-

dios" (< зависть „invidie"), трьпѣливъ „răbdător" (cf. subst. трьпѣнию „răbdare").

Pentru adjectivele relative reținem, ca fiind cele mai frecvente și productive, sufixele:

-ьнъ: водьнъ „de apă, apos" (< вода „apă"), оцьтьнъ „oțetit" (< оцьтъ „oțet"), доуховьнъ „spiritual" (< доухъ „spirit, duh"), желѣзьнъ „de fier, feros" (< желѣзо „fier"), воловьнъ „de bou" (< волъ „bou"), законьнъ „de lege" (< законъ „lege");

-ѣнъ (-ѩнъ, -ꙗнъ): древѣнъ „de lemn" (< древо „lemn"), костѣнъ „osos" (< кость „os"), власѣнъ „de păr, păros" (< власъ „păr"), кожꙗнъ „de piele" (< кожа „piele"), мождꙗнъ „de creier" (< мозгъ „creier"), трьнѣнъ „mărăcinos" (< трьнъ „spini, mărăcine");

-итъ, -овитъ: маститъ „unsuros" (< масть „grăsime"), имѥнитъ „renumit" (< имѧ „nume"); числѧнитъ „numărat" (< чисмѧ „număr"), домовитъ „gospodar" (< домъ „casă"), плодовитъ „roditor" (< плодъ „fruct, rod");

-ꙗтъ: крилꙗтъ „înaripat" (< крило „aripă"), оустꙗтъ „cu gură" (< оуста „gură"), рогꙗтъ „cu coarne, cornorat" (< рогъ „corn"), женꙗтъ „însurat" (< жена „femeie").

O problemă deosebită pun adjectivele posesive, care în slava veche constituie o categorie foarte productivă. Numele de persoană, atribut pe lîngă un substantiv, în cazul în care nu este însoțit de un pronume, adjectiv sau apoziție, este exprimat prin adjectivul posesiv derivat.

Exemple: тьща же **симоновꙗ** лежаше „soacra *lui Simon* era culcată" (*Zogr.*, Mc., I, 30); і оударн раба **архиереовꙗ** „și a lovit pe robul *arhiereului*" (*Mar.*, Mt., XXVI, 51); и поемъ петра и оба сн҃ы **зеведеовꙗ** „și luînd pe Petru și pe cei doi fii *ai lui Zevedei*" (*Ass.*, Mt., XXVII, 37); градьца **мариинꙗ** и мартꙑ сестрꙑ ѥꙗ „orășelul *Mariei* și al Martei, sora ei" (*Mar.*, I., XI, 1). În ultimul caz, numele de persoană *Marta*, fiind însoțit de o apoziție, nu mai este exprimat prin adjectivul posesiv, ca în cazul numelui *Maria*, ci printr-un substantiv la genitiv singular.

Adjectivele posesive sînt derivate mai cu seamă din substantive nume de persoană sau animate. Pentru această categorie, sufixele cele mai productive și cu frecvență mare sînt **-овъ, -ово, -ова** și **-инъ, -ино, -ина**, mai puțin întrebuințate fiind sufixele **-ьскъ, -ь** și **-ии**.

-овъ formează adjective din substantive masculine cu temă în *-*o-*, *-*jo-*: адамовъ „al lui Adam" (< адамъ), архиереовъ „al arhiereului" (< архиереи), зеведеовъ „al lui Zevedei" (< зеведеи), жениховъ „al ginerelui" (< женихъ „ginere"), давыдовъ „a lui David" (< давыдъ), кесаревъ „al Cezarului" (< кесарь „Cezar, împărat");

-инъ formează adjective posesive din substantive masculine și feminine cu tema în *-*a-*, *-*ja-* și *-*ĭ-*. De exemplu, de la subst. мариꙗ, adj. pos. este мариинъ „al Mariei", de la змиꙗ > змиинъ „al șarpelui", de la сестра > сестринъ „al surorii"; лоучинъ „a lui Luca" (< лоука), воеводинъ „al voievodului" (< воевода), голѫбинъ „al porumbelului" (< голѫбь „porumbel"), захариинъ „a lui Zaharia" (< захариꙗ).

-ьскъ formează derivate îndeosebi de la nume de locuri și popoare: галилѣискъ „din Galileia" (< галилѣꙗ), грьчьскъ „grecesc" (< грькъ „grec"), мирьскъ „lumesc" (< миръ „lume"), мѫжьскъ „bărbătesc" (< мѫжь „bărbat"), моравьскъ „din Moravia" (< морава „Moravia"), рим-

ЬСКЪ „latinesc" (< римъ „Roma"), **словѣньСКЪ** „slav" (< словѣнинъ), **горьСКЪ** „muntos" (< гора „munte"), **чловѣчьСКЪ** „omenesc" (< чловѣкъ „om"), **небесьСКЪ** „ceresc" (< небо, gen. небесе „cer");

-ь formează derivate de la nume de persoană. Cînd urmează după labialele в, л, м, н, determină apariţia lui *l* epentetic. Cînd urmează după consoanele guturale, le palatalizează: аврамль „al lui Avram" (< аврамъ), чловѣчь „omenesc" (< чловѣкъ), иаковль „al lui Iacob" (< иаковъ);

-ИИ este un sufix mai puţin productiv: рабИИ „al robului" (< рабъ), пьсИИ „al cîinelui" (< пьсъ). Provoacă de asemenea palatalizarea velarelor: божИИ „al lui Dumnezeu" (< богъ), вражИИ „al duşmanului" (< врагъ).

c) **Adjectivele compuse.** Sînt foarte numeroase în textele slave vechi, fiind calcuri după greacă: благовѣрьнъ „evlavios, cucernic" (< gr. εὔδοξος); благодарьнъ şi благодарьствьнъ „înzestrat" (< gr. εὐχάριστος); благоизвольнъ „binevoitor" (< gr. εὐδόκιμος); богодарьнъ „înzestrat de Dumnezeu" (< gr. θεοθώρητος); богозданъ „creat de Dumnezeu" (< gr. θεοκτιστος); виночрьпьць „paharnic" (<gr. ὀινοχόον); воиноначѧльникъ „conducător de oşti" (<gr. στρατηγός); вьсезълъ „pesimist" (<gr. πάγκακος); злоименитъ „defăimat" (< gr. κακώνυμος); зломысльнъ şi злооумьнъ „invidios" (< gr. κακόνους); сьребролюбивъ şi сьребролюбьнъ „iubitor de arginţi" (< gr. φιλάργυρος); дльгодоушьнъ „suflet larg" (< gr. μακρόδυμος).

Un adjectiv se poate combina cu:

a. o **particulă negativă,** o **prepoziţie** sau un **prefix: НЕ**вѣрьнъ „necredincios"; **НЕ**възможьнъ „neputincios"; **НЕ**правьдьнъ „nedrept"; **БЕЗ**водьнъ „sec, fără apă"; **БЕЗ**аконьнъ „nelegiuit"; **ПОДЪ**небесьскъ „de sub cer"; **ПОДЪ**сльньчьнъ „de sub soare"; **ВЪЗ**дръжаливъ „reţinut, abstinent";

b. un **adverb: МЪНОГО**плодьнъ „mult roditor"; **МЪНОГО**цѣньнъ „foarte preţios"; **ЗЪЛО**лютьнъ „feroce"; **ЗЪЛО**мѫдрьнъ „rău intenţionat, maliţios"; **ДЛЪГО**лѣтьнъ „longeviv"; **ДОБРО**личьнъ „frumos la faţă";

c. un **numeral: ТРИ**ѩзычьнъ „de trei limbi"; **ДВО**ѩзычьнъ „bilingv"; **ДВО**кластьнъ „bicolor"; **СЪТО**кратьнъ „însutit"; **ТРИ**дьневьнъ „de trei zile";

d. un **pronume**: **ВЬСЕ**гдашьнъ „veşnic"; **ВЬСЕ**личьскъ şi **ВЬСЕ**личьнъ „de pretutindeni, variat"; **ВЬСЕ**дръзостливъ „foarte îndrăzneţ"; **ВЬСЕ**богатъ „atotbogat"; **ВЬСЕ**коньчьнъ „perfect, desăvîrşit".

DECLINAREA ADJECTIVELOR

Slava veche a moştenit din slava comună două tipuri de flexiune a adjectivului: *nedeterminată* (nominală) şi *determinată* (pronominală), distincte prin funcţia sintactică şi valoarea lor gramaticală.

Declinarea nedeterminată. Pentru primul tip, flexiunea se realizează prin desinenţe în funcţie de temă, gen, număr şi caz, ca şi substantivele, cu precizarea că adjectivul ţine numai de două tipuri de teme: de tema în **-o-*, *-jo-*, în cazul cînd califică un substantiv masculin sau neutru, şi tema în *-*a-*, **-ja-*, cînd substantivul este feminin. De exemplu: adj. новъ, ново, нова are la masculin şi neutru genitivul нова, dativul новоу etc., iar la feminin genitivul новы, dativul новѣ etc. Adjectivele nedeterminate au adesea şi funcţia de nume predicativ.

F o r m a   d e t e r m i n a t ă reprezintă rezultatul combinării adjectivului nominal și a cazurilor corespunzătoare ale pronumelui * *jь, je, ja,* care servește ca indice de determinare: *novyjь* > новꙑи (m.), *novoje* > новоѥ (n.), *novaja* > новаꙗ (f.).

Această fuziune a apărut din necesitatea de a determina adjectivele scurte. De aceea, se poate spune că pronumele îndeplinește aici funcția articolului enclitic din limbile care cunosc această parte de vorbire.

Adjective cu o singură declinare

Nu toate adjectivele au ambele declinări, nedeterminată și determinată. De pildă, adjectivele posesive sînt, de regulă, nedeterminate: цѣсарь ІЮДѢИСКЪ „împăratul *iudeilor*" (*Zogr.*, Mt., XXXIII, 11); старѣишинамъ ГАЛИЛЕИСКАМЪ „fruntașilor *din Galileia*" (*Mar.*, Mc., VI, 21). Același adjectiv în *C. Assemanianus* apare în forma lui determinată: старѣишинамъ ГАЛИЛЕСКꙐИМЪ (asemenea forme sînt însă izolate); сꙑнъ ЧЛОВѢЧЬСКЪ възлюбитъ бо паче славѫ чл҃чьѭ „căci fiul *omului* va iubi mai mult slava omenească" (*Ass.*, Mc., VIII, 14); а дроугъ ЖЕНИХОВЪ стоѩ и послоушаѩ ѥго „iar prietenul *mirelui*, stînd și ascultîndu-l" (*Mar.*, I., III, 8); тꙑ ѥси симонъ с҃нъ ИОАНИНЪ „tu ești Simon, *fiul lui Ioan*" (*Mar.*, I.,I, 21).

Adjective nedeclinabile

Un număr redus de adjective sînt invariabile: свободь „liber": да мꙑ СВОБОДЬ бѫдемъ „pentru ca noi să fim *liberi*" (*Supr.*, 484, 4); различь „diferit, felurit": многоу и РАЗЛИЧЬ гнѣвоу „mînici mari și *felurite*" (*Supr.*, 303,4); исплъиь „plin": скръби ИСПЛЪНЬ сръдьца ваша „inimile voastre sînt *pline* de tristețe" (*Sin.*, 37, 5); оудобь „ușor, plăcut, potrivit": вѣдꙑ . . . ОУДОБЬ погꙑбение „cunoscînd pierderea *ușoară*" (*Euch.*, 24,8); соугоубь „dublu, îndoit": СОУГОУБЬ . . . пришьствие „*îndoită* (este) venirea" (*Euch.*, 27,5).

Perechea declinabilă a acestor adjective, pe care de obicei le găsim ca adverbe, este următoarea: свободьнъ, различьнъ, плъчьнъ, оудобьнъ, соугоубъ (соугоубьнъ).

Paradigma declinării determinate

În cadrul declinării determinate se disting, ca și în declinarea nominală, două variante — dură și moale, după cum tema adjectivului cuprinde o consoană dură, palatală, sau o vocală anterioară precedată de *j*. Așa, de pildă, adjective ca новъ, ново, нова și добръ, добро, добра vor avea o flexiune dură, determinată de prezența în temă a consoanelor dure -в- și -б-, iar тъшть, тъште, тъшта „subțire" și ништь, ниште, ништа „sărac", vor avea o flexiune palatală, cerută de prezența consoanei palatale шт.

Varianta dură

	Singular m.	Singular n.	Singular f.	Plural m.	Plural n.	Plural f.
N.	новꙑи	новоѥ	новаꙗ	новии	новаꙗ	новꙑѩ
G.	новаѥго		новꙑѩ		новꙑихъ	
D.	новоѥмоу		новѣи		новꙑимъ	
A.	новꙑи	новои				
	новаѥго (pentru pers.)		новѫѭ	новꙑѩ	новаꙗ	новꙑѩ
I.	новꙑимь		новоѭ		новꙑими	
L.	новꙑѥмь		новѣи		новꙑихъ	

Dual

	m.	n.	f.
N. A.	новаꙗ	новѣи	новѣи
G. L.		новоую	
D. I.		новꙑима	

Varianta moale

	Singular m.	Singular n.	Singular f.	Plural m.	Plural n.	Plural f.
N.	тъштии	тъштеѥ	тъштаꙗ	тъштии	тъштаꙗ	тъштѧѩ
G.	тъштаѥго		тъштѧѩ		тъштиихъ	
D.	тъштоуѥмоу		тъштии		тъштиимъ	
A. = N.G.		тъштеѥ	тъштѫѭ	тъштѧѩ	тъштаꙗ	тъштѧѩ
I.	тъштиимь		тъштеѭ		тъштиими	
L.	тъштиѥмь		тъштии		тъштиихъ	

Dual

	m.	n.	f.
N. A.	тъштаꙗ	тъштии	тъштии
G. L.		тъштею	
D. I.		тъштиима	

Observaţii: Nominativul singular masculin, paralel cu forma новꙑи, mai veche, are şi varianta новъи, cît şi o formă contrasă новꙑ, cărora le corespund în varianta moale formele тъшти şi тъштьи.

La nominativ feminin singular, forma новаꙗ este concurată de новаа, în care avem un caz tipic de cădere a lui *j* intervocalic.

La genitiv şi dativ singular, adjectivele masculine şi neutre, în foarte multe cazuri, sînt atestate în formele lor asimilate şi contrase, apărute ulterior. Prin dispariţia lui *j* intervocalic au rezultat formele asimilate новааго şi новоуоумоу, iar în urma contracţiei, новаго şi новоумоу. În textele slave vechi aparţinînd secolelor al X-lea şi al XI-lea sînt folosite toate trei variantele. Se observă, bunăoară, o frecvenţă mai mare a desinenţei -ааго şi -оуоумоу în *C. Zographensis*, în timp ce în *C. Marianus* şi *Glagolita Clozianus* predomină formele contrase; în *Evanghelia lui Ostromir* cele asimilate, iar în *F. Kiev*, arhaice prin fonetismul lor, de asemenea formele contrase: и видѣвъ ... вѣрѫ ихъ рече ослабѣнѫоумоу „şi, văzînd... credinţa lor, a zis *slăbănogului*" (*Zogr.*, Mt., IX, 2); а прѣжде патриаршьства црьнорисьць бѣ въ манастыри сватааго апостола андреа нарицаѥмааго кланоскаура „iar înainte de a fi patriarh,

a fost călugăr în mănăstirea *sfîntului* apostol Andrei, *zis* Clioscaur" *(Supr.)*; не можааше ли сь, отвръзыи очи **СЛѢПООУМОУ** „nu putea oare acesta, cel care a dezlegat ochii *orbului*" (*Mar.*, I., XI, 37); послоушаи оубо **БЛАЖЕНААГО** павьла глѫшта „așadar, ascultă pe *fericitul* Pavel, care zice" (*Cloz.*, II, 24—77).

Asupra flexiunii adjectivului s-a exercitat o foarte accentuată influență din partea pronumelui de tipul тъ, то, та, din care au rezultat forme noi de genitiv, în **-ОГО**, și de dativ, în **-ОМОУ**. Asemenea forme se întîlnesc izolat în *Savina Kniga* și devin curente în textele slavonei de redacție medio-bulgară și ruso-ucraineană.

Exemple din Savina Kniga: и оставльше и елѣ **ЖИВОГО** сѫща „și l-a lăsat abia *viu*" (Lc., X, 30); и дроугомоу **РАСПАТОМОУ** съ нимь „și celuilalt, *răstignit* cu el" (I., XIX, 32).

La plural, formele sînt omonime pentru toate cele trei genuri, exceptînd nominativul și acuzativul. Adjectivele neutre au întotdeauна acuzativul identic cu nominativul, iar cele masculine împrumută forma de nom. ac. feminin: приходитъ сквозѣ **БЕЗВОДЬНАА** мѣста „umblă prin locuri *fără de apă* (sterpe)" (*Zogr.*, Mt., XII, 43); и придошѧ птицѧ **НБСКЫѦ** „și au venit păsările *cerești*" (*Zogr.*, Mt., XII, 21); и **НИЩѦѦ** и **БѢДЬНЫѦ** и **ХРОМЫѦ** и **СЛѢПЫѦ** въведи сѣмо „și adu încoace *pe cei săraci* și *sărmani*, *pe cei șchiopi* și *pe cei orbi*" (*Mar.*, Lc., XIV, 18).

La toate celelalte cazuri oblice s-a generalizat tema instr. m. și n.sg. *novy*, care rămîne invariabilă, declinîndu-se, propriu-zis, numai pronumele **jь,je,ja*: въставъ отъ **МРЪТВЫИХЪ** „sculîndu-se (înviind) *din morți*" (*Ass.*, I., XXI, 14); горе же **НЕПРАЗДЬНЫИМЪ** „vai, femeilor *însărcinate*" (*Zogr.*, Mt., XXIV, 19); вечерѭ твораше... старѣишинамъ **ГАЛИЛЕИСКЫИМЪ** „dădea un ospăț... fruntașilor *din Galileia*" (*Ass.*, Mc., VI, 21).

La *vocativ*, adjectivele au, de obicei, aceeași formă ca și la nominativ: о роде **НЕВѢРЬНЪ** и **РАЗВРАЩЕНЪ** „o, popor *necredincios* și *răzvrătit*" (*Ostr.*, Mt., XVII, 17). Cele masculine pot primi uneori desinența -е a substantivelor cu temă în *-o-*: рече же емоу бъ: **БЕЗОУМНЕ** „i-a spus Dumnezeu: *nebunule*!" (*Mar.*, Lc., XII, 20); фарисеѥ **СЛѢПЕ** „fariseu *orb*!" (*Mar.*, Mt., XXIII, 26).

De cele mai multe ori însă, adjectivul la cazul vocativ apare în forma lui determinată: рабе **ЛѪКАВЫИ** „*vicleanule* rob!" (*Ass.*, Mt., XVIII, 32); оучителю **БЛАГЫИ** „*bunule* învățător!" (*Ass.*, Mt., XIX, 16); **ЗЪЛЫИ** рабе и **ЛѢНИВЫИ** „robule *rău* și *leneș*!" (*Ostr.*, Mt., XXV, 26); не бои сѧ, **МАЛОЕ** стадо „nu te teme, turmă *mică*!" (*Sav.*, Lc., XII, 32).

Cîteodată sînt folosite, paralel, ambele forme: **ДОБРЫИ** рабе **БЛАГЫ** и **ВѢРНЕ** „robule *bun*, *drept* și *credincios!*" (*Ostr.*, Mt., XXV, 23).

La adjectivele posesive, vocativul este exprimat prin nominativul nedeterminat: сыне **ДАВЫДОВЪ** „*fiu al lui David!*" (*Zogr.*, Mc., X, 48); радоуи сѧ цѣсарю **ЮДѢИСКЪ** „bucură-te, împărat *al Iudeilor!*" (*Ass.*, Mc., XV, 18).

Gradele de comparație

Pot avea grade de comparație numai adjectivele calificative:
еда кто **ЧЬСТЬНѢИ** тебе бѫдетъ зъваныхъ „ca nu cumva printre cei chemați să fie altul *mai onorat* decît tine" (*Sav.*, Lc., XIV, 8); бѣ же снъ его **СТАРѢИ** на селѣ „fiul lui *mai în vîrstă* era pe cîmp" (*Ostr.*, Lc., XV, 25); и бѫдетъ послѣдънѣа лесть **ГОРЬШИ** пръвыѩ „și va fi minciuna cea de pe urmă *mai amară* decît prima" (*Mar.*, Mt., XXVII, 14).

Ca și în limba română, adjectivele au în slava veche două grade de comparație: *comparativul* și *superlativul*.

Comparativul

După modul de formare, se cunosc două tipuri ale comparativului: forma scurtă și forma lungă. Prima, mai veche și mai puțin frecventă în textele slave vechi, s-a format cu suf. *-jьs* (m.), *-jes* (n.), *-jьsь* (f.), care se adăuga direct la rădăcina adjectivului:
драгъ „drag", comparativ дражь (m.) < **dorgjьs*; драже (n.) < **dorgjes*; дражьши (f.) < **dorgjьsjь*.

Comparativul masculin singular s-a format cu suf. *-jьs*. Consoana finală *-s* a căzut, în virtutea legii silabelor deschise, iar *j* a palatalizat consoana velară din rădăcină. În exemplul dat, *g* > *ž*. În poziție finală, în afară de velare, se mai pot afla dentale sau labiale, care de asemenea sînt supuse palatalizării:

лихъ „rău", la comparativ: **lichjьs* > лишь (m.), **lichjes* > лише (n.), **lichjьsjь* > лишьши (f.) ;

хоудъ „slab", la comparativ: **chudjьs* > хоуждь (m.), **chudjes* > хоужде (n.), **chudьsjь* > хоуждьши (f.) ;

грѫбъ „grosolan", la comparativ: **grǫbjьs* > грѫбль (m.), **grǫbjes* > грѫбле (n.), **grǫbjьsjь* > грѫбльши (f.).

La masculin singular apar variante în -ЬИ sau -ИИ, probabil, prin analogie cu forma de bază determinată ; de exemplu, paralel cu лишь este atestată forma лишьи și лишии.

Același sufix participă și la formarea comparativului unor adjective derivate cu suf. -ЪКЪ, -ЬКЪ sau -ОКЪ. Acestea însă cad, sufixul comparativului fiind adăugat direct la rădăcina adjectivului. Dacă aici întîlnește o consoană velară, dentală sau labială, aceasta este de asemenea supusă palatalizării:

низъкъ „scund", la comparativ: **nizjьs* > нижии (m.), **nizjes* > ниже (n.), **nizjьsjь* > нижьши (f.) ;

высокъ „înalt", la comparativ: **vysjьs* > вышии (m.), **vysjes* > выше (n.), **vysjьsjь* > вышьши (f.) ;

кратъкъ „scurt", la comparativ: **kratjьs* > краштии (m.), **kratjes* > крашта (n.), **kratjьsjь* > краштьши (f.) ;

сладъкъ „dulce", la comparativ: **sladjьs* > слаждии (m.), **sladjes* > слажде (n.), **sladjьsjь* > слаждьши (f.).

Al doilea tip al comparativului, mai recent, este denumit forma lungă, întrucît la formarea lui participă sufixul lărgit *-ějьs* > ѢИ (m.), *-ějes* > ѢѤ (n.), *-ějьsjь* > ѢИШИ (f.). Poate apărea deopotrivă la adjective primare și derivate, fiind foarte productiv:

новъ „nou", la comparativ: **nověјьs* > новѣи (m.), **nověјes* > новѣѥ (n.), **nověјьsjь* > новѣиши (f.) ;

старъ „bătrîn", la comparativ: старѣи (m.), старѣѥ (n.), старѣиши (f.) ;

чистъ „curat", la comparativ: чистѣи (m.), чистѣѥ (n.), чистѣиши (f.) ;

славъ „slab", la comparativ: славѣи (m.), славѣѥ (n.), славѣиши (f.).

În cazul în care tema sau sufixul au o consoană velară, -Ѣ- determină palatalizarea acesteia și trece apoi în *-а-*, modificare cerută de consoana șuierătoare nou apărută:

мъногъ „mult", la comparativ: **mъnogějьs* > мъножаи (m.), **mъnogějes* > мъножаѥ (n.), **mъnogějьsjь* > мъножаиши (f.) ;

горькъ „amar", la comparativ: горьчаи, горьчаѥ, горьчаиши ;

соухъ „uscat", la comparativ: соушаи, соушаѥ, соушаиши.

După consoană palatală, sufixul comparativului -ѢИ se modifică în -ѦИ: добль „viteaz", comp. доблѩи, доблѩѥ, доблѩиши.

Ca şi în limba latină, următoarele adjective formează gradele de comparaţie neregulat:

малъ „mic" (cf. lat. parvus), comparativ: мьнии, мьнѥ, мьньши;

великъ „mare" (cf. lat. magnus), comparativ: { больи, болѥ, болъши, sau вѧштии, вѧште, вѧштьши.

добръ „bun" (cf. lat. bonus), comparativ: { лоучии, лоучѥ, лоучьши, sau оунии, оуне, оуньши.

зълъ „rău" (cf. lat. malus), comparativ: { горьи, горе, горьши, sau поуштии, поуштьше, поуштьши.

Declinarea adjectivelor la comparativ

Comparativul adjectivelor apare declinat după flexiunea nominală, cînd este nedeterminat: новѣи, новѣѥ, новѣиши, sau după flexiunea pronominală, cînd este determinat: новѣи, новѣишеѥ, новѣишиꙗ.

Singular

	m.		n.	f.
N.	новѣи		новѣѥ	новѣиши
G.		новѣиша		новѣишѧ
D.		новѣишоу		новѣиши
A.	N. G.		новѣѥ	новѣишѫ
I.		новѣишемь		новѣишеѭ
L.		новѣиши		новѣиши

Plural

	m.		n.	f.
N.	нозѣише		новѣиша	новѣишѧ
G.		новѣишь		новѣишь
D.		новѣишемъ		новѣишамъ
A.	новьншѧ		нокѣиша	новѣишѧ
I.		новѣиши		новѣишами
L.		новѣиших҄ъ		новѣишахъ

Dual

	m.		n.	f.
N. A.	новѣиша		новѣиши	новѣиши
G. L.			новѣишоу	
D. I.		новѣишема		новѣишама

Nominativul masculin singular este atestat, la adjectivele de tipul хоуждь, în variantele хоуждьи şi хоуждии.

Cazurile oblice ale comparativului masculin şi neutru, la toate cele trei numere, au tema lărgită cu sufixul *-jь*, care la feminin apare şi la nominativ. De pildă, gen. sg. m. хоуждьша < **chudjьsja*, новѣиша < *novějьsja.*

Nominativul masculin plural se formează cu desinenţa -е, caracteristică

flexiunii consonantice. În *C. Assemanianus* şi *C. Suprasliensis* frecventă este şi desinenţa **-и**: **лоучьши** „mai bun“ (Mt., X, 31).

Pentru nominativ masculin singular nedeterminat şi determinat, forma este identică: **новѣи**. La celelalte cazuri, flexiunea determinată a comparativului este asemănătoare cu a adjectivului în forma lui obişnuită. Vom avea deci:

Singular

	m.	n.	f.
N.	**новѣи**	**новѣише**	**новѣиши**
D.		**новѣишаего**	**новѣишѧѩ**
G.		**новѣишоуемоу**	**новѣишии**
		etc.	

Reţinem, ca o particularitate a comparativului, faptul că, de regulă, termenul al doilea de comparaţie stă la genitiv: **пакы посъла ины рабы мъножаишѧ прьвыхъ** „A trimis din nou alţi robi *mai numeroşi decît primii*“ (*Mar.*, Mt., XXI, 36) ; **горьши себе** „*mai rău decît el*“ (*Ass.*, Lc., XI, 26) ; **цръкъве болии естъ сьде** „aici se află unul *mai mare* decît templul“ (*Zogr.*, Mt., XII, 6) ; **и бѫдѫтъ послѣдьнѣѣ чл҃ка того горьша прьвыхъ** „şi (starea) omului acestuia va fi *mai rea* decît a celor dintîi“ (*Zogr.*, Mt., XII, 45).

S u p e r l a t i v u l

Superlativul este mai puţin folosit în textele slave vechi. Poate fi *absolut* şi *relativ*.

— Superlativul absolut, care nu implică o comparaţie, se forma cu ajutorul adverbelor **ѕѣло** (**зѣло**) şi **вельми**, care însoţesc adjectivul, ori cu prefixul augumentativ **прѣ-**: **и бѣ разорение и велие зѣло** „şi prăbuşirea ei a fost *foarte mare*“ (*Sav.*, Mt., VII, 27) ; **съ прѣисподьними прѣвышьнии** „cu (oamenii) *cei mai de jos* este *cel preaînalt*“ (*Cloz.*, 852) ; **і тъмѫ прѣмрачьнѫѭ іюдеомъ сътвори** „şi s-a lăsat peste Iudeia un întuneric *foarte puternic* (întunecat)“ (*Cloz.*, 784) ; **прѣчистыѩ ради матере его** „în numele *preacuratei* lui maici“ (*Supr.*, 124).

— Superlativul relativ se exprima prin comparativul adjectivului şi prefixul **наи-**: **бѣ .а҃. отъ нихъ же наивѧште** „unul dintre ei era *cel mai mare*“ (*Supr.*, 48) ; **и чоувьства иже сѫтъ наитрѣбьши** „şi simţămintele care sînt *cele mai trebuincioase*“ (*Supr.*, 339).

Superlativul relativ mai poate fi exprimat printr-un comparativ precedat de genitivul plural al pronumelui **вьсь**: **аште къто хоштетъ старѣи быти да бѫдетъ вьсѣхъ мьнии** „dacă cineva vrea să fie *mai mare*, să fie *mai mic* decît toţi“ (*Zogr.*, Mc., IX, 35).

Numeralele din slava veche erau: cardinale, ordinale, colective, multiplicative şi distributive.

1. NUMERALELE CARDINALE

Numerale de la 1 pînă la 10:

1 = ѥдинъ, ѥдьнъ m. „un, unic, singur", ѥдино n., ѥдина f. „una";
2 = дъва m. „doi", дъвѣ n. şi f. „două";
3 = трьѥ, триѥ m. „trei", три n. şi f;
4 = четыре m. „patru", четыри n. şi f;
5 = пѧть „cinci"; 6 = шесть „şase"; 7 = седмь „şapte"; 8 = осмь „opt";
9 = девѧть „nouă"; 10 = десѧть „zece".

Numeralele de la 1 la 4 au valoare de adjective, au forme diferite după gen şi se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul pe care îl însoţesc. Paralel cu дъва s-a folosit şi оба „amîndoi, ambii". Numeralele de la 5 la 10 nu au forme diferite după gen.

Numeralele ѥдинъ, ѥдино, ѥдина, дъва, дъвѣ şi оба, обѣ se declină ca pronumele demonstrativ тъ, то, та (ѥдинъ numai la singular, iar дъва şi оба numai la dual).

	m.		n.	f.
N.	ѥдинъ		ѥдино	ѥдина
G.		ѥдиного		ѥдиноѩ
D.		ѥдиномоу		ѥдинои
A.	fiinţă ѥдиного lucru ѥдинъ		ѥдино	ѥдинѫ
I.		ѥдинѣмь		ѥдиноѭ
L.		ѥдиномь		ѥдинои

ѥдинъ mai înseamnă şi „un oarecare, singur, unic" şi, ca adjectiv, poate avea şi forme determinate.

Folosit ca pronume nehotărît, ѥдинъ, asemenea pronumelui nehotărît *unul*, *unii* din limba română, are şi plural: ѥдини „unii". De pildă: **ѥдини же отъ нихъ рѣшѧ** „*unii* dintre ei spuseră" (*Mar.*, *I.*, XI, 37); **приступишѧ къ немоу оучєници ѥдини** „au venit spre el *unii* ucenici" (*Zogr.*, Mt., XXIV, 3).

		m.		n.		f.	
N.	A.	дъва	оба	дъвѣ	обѣ	дъвѣ	обѣ
G.	L.	дъвою	обою	дъвою	обою	дъвою	обою
D.	I.	дъвѣма	обѣма	дъвѣма	обѣма	дъвѣма	обѣма

трьѥ şi три se declină numai la plural, ca substantivele cu tema în -*ĭ*- (masculinul după tipul пѫть, iar neutrul şi femininul după tipul кость).

	m.	n.	f.
N.	трьѥ (триѥ)	три	три
G.	трьи (трии)	трьи (трии)	трьи (трии)
D.	трьмъ (трємъ)	трьмъ (трємъ)	трьмъ (трємъ)
A.	три	три	три
I.	трьми	трьми	трьми
L.	трьхъ (трєхъ)	трьхъ (трєхъ)	трьхъ (трєхъ)

Numeralul четыре, четыри se declină ca pluralul substantivelor cu temă consonantică în *-r-*, cu precizarea că masculinul formează nominativul plural după tipul камене, iar nominativul plural neutru este identic cu femininul.

	m.	n.	f.
N.	четыре	четыри	четыри
G.	четыръ	четыръ	четыръ
D.	четырьмъ (четыремъ)	четырьмъ (четыремъ)	четырьмъ (четыремъ)
A.	четыри	четыри	четыри
I.	четырьми	четырьми	четырьми
L.	четырьхъ (четырехъ)	четырьхъ (четырехъ)	четырьхъ (четырехъ)

Exemple: чл҃къ **ЕДИНЪ** бѣ богатъ „era *un* om bogat" (*Sav*., Mt., XXI, 33) ; чл҃коу **ЕДИНОМОУ** богатоу оугобъзи сѧ нива „*unui* om bogat i-a rodit ogorul" (*Sav*., Lc., XII, 16) ; пристѫпь же и приємꙑ **ДЪВА** таланъта „apropiindu-se și cel care a primit *doi* talanți" (*Mar*., Mt. ,XXV, 22) ; никотеръ же рабъ не можетъ **ДЪВАМА** г҃нома работати „nici un rob (slugă) nu poate sluji la *doi* stăpîni" (*Zogr*., Lc., XVI, 13) ; кого хощетє отъ **ОБОЮ** отъпоущѫ вамъ „pe care îl voiți *din cei doi*, îl voi elibera" (*Zogr*., Mt., XXVII, 17) ; могѫ разорити цр҃ковь б҃жиѭ і **ТРЬМИ** дьньми съзъдати ѭ „pot să dărîm biserica lui Dumnezeu și în *trei* zile s-o clădesc "(*Zogr*., Mt., XXVI, 61) ; придошѧ къ немоу носѧще ослабленъ жилами носимъ **ЧЕТЫРЬМИ** „au venit la el aducînd un slăbănog (care era) purtat de *patru* (inși)" (*Zogr*., Mc., II, 3) ; бѣше же тоу водоносъ каменъ шесть въмѣстѧщь по **ДЪВѢМА** ли по **ТРЬМЪ** мѣрамъ „erau acolo *șase* vase de apă care cuprindeau cîte *două* sau *trei* vedre" (*Ostr*., I., II, 6).

Numeralele de la пѧть la девѧть sînt substantive feminine și se declină numai la singular ca substantivele cu tema în *-ĭ-* de tipul кость.

N.	пѧть	A.	пѧть
G.	пѧти	I.	пѧтьѭ (пѧтиѭ)
D.	пѧти	L.	пѧти

Numeralul десѧть este substantiv masculin declinat ca cele cu temă consonantică în *-t-* (*ęt*), dar, sub influența numeralelor de la пѧть la девѧть, tinde spre declinarea substantivelor feminine, precum reiese din forma cazului instrumental singular. Astfel, declinarea se face în parte după tema în *-ęt-*, iar în parte după tema în *-ĭ-*.

	Singular		Dual		Plural
N.	десѧть	N. și A.	десѧти	N.	десѧте
G.	десѧти (десѧте)	G. și L.	десѧтоу	G.	десѧтъ
D.	десѧти	D. și I.	десѧтьма	D.	десѧтьмъ (десѧтемъ)
A.	десѧть			A.	десѧти
I.	десѧтьѭ			I.	десѧтꙑ
L.	десѧте (десѧти)			L.	десѧтьхъ (десѧтехъ)

Substantivele care însoțesc numeralele de la пѧть la десѧть sînt la genitiv plural. În ceea ce privește topica, substantivul care însoțește un numeral stă, de obicei, după numeral, dar, uneori, îl poate și preceda.

Exemple: не ПѦТЬ ли пьтицъ вѣнитъ сѧ пѣнѧзема Д'ВѢМА „oare nu se vînd *cinci* păsări cu *doi* bani?" (*Zogr*., Lc., XII, 6) ; не імамъ сьде вѧште ПѦТИ хлѣбъ „nu avem aici mai mult ca *cinci* pîini" (*Zogr*., Lc., IX, 13); сѫпрѧгъ воловьнꙑихъ коупихъ ПѦТЬ „am cumpărat *cinci* perechi de boi" (*Mar*., Lc., XIV, 19) ; оуподобитъ сѧ цѣсарствие нбское ДЕСѦТИ дѣвъ „împărăția cerurilor se aseamănă cu *zece* fecioare" (*Mar*., Mt., XXV, 1) ; призъвавъ же и ДЕСѦТЬ рабъ своихъ і дастъ имъ ДЕСѦТЬ мънасъ „a chemat *zece* robi ai săi și le-a dat *zece* mine (talanți)" (*Mar*., Lc., XIX, 13).

Numeralele compuse între 11 și 19 (inclusiv) se formează astfel: unitățile sînt urmate de prepoziția на și de locativul singular al numeralului десѧть. 11 = ѥдинъ (ѥдино, ѥдина) на десѧте, 12 = дъва (дъвѣ) на десѧте și оба (обѣ) на десѧте, 13 = трьѥ (три) на десѧте, 14 = четꙑре (четꙑри) на десѧте, 15 = пѧть на десѧте, 16 = шесть на десѧте etc.

Declinarea numeralelor compuse de la 11 la 19 se caracterizează prin faptul că se declină numai unitatea, iar на десѧте rămîne invariabil. Astfel: G. m. și n. ѥдиного на десѧте, D. m. și n. ѥдиномоу на десѧте etc.

Sistemul numeric slav are la bază sistemul zecimal. Zecile se formează prin multiplicare, astfel: 20 = дъва десѧти, 30 = трьѥ десѧте, 40 = четꙑре десѧте, 50 = пѧть десѧтъ, 60 = шесть десѧтъ etc., cu numeralul десѧть la nominativ dual, nominativ plural sau genitiv plural.

Notă. Numeralele 11—19 din limba română reproduc sistemul slav: *unsprezece, doisprezece* etc., în care prepoziției **НА** îi corespunde *spre* < (lat. *super* „deasupra, peste"). FR. MIKLOSICH a relevat primul influența slavă asupra formării numeralelor din limba română (*Die slavischen Elemente im Rumänishen*, Viena, 1861, p. 69).

Numeralele compuse 21—29, 31—39, 41—49 etc. se formează cu zecile respective urmate de conjuncția copulativă **И** sau **ТИ** și apoi de unități: 21 = дъва десѧти и ѥдинъ (ѥдино, ѥдина), 22 = дъва десѧти и дъва (дъвѣ) etc.

La numeralele compuse de la 11 la 19, substantivul care le însoțește se acordă cu unitatea, iar la cele de la 21 în sus cu ultimul element component. De pildă: ЄДИНЪ же НА ДЕСѦТЕ ОУЧЕНИКЪ идѫ въ галилеѭ „cei *unsprezece* ucenici s-au dus în Galileia" (*Mar*., Mt., XXVIII, 16) ; вьзѧсѧ избꙑтъкꙑ оукроухъ ДЪВА НА ДЕСѦТЕ КОШЬ исплънь „și au ridicat *douăsprezece* coșuri pline din fărîmiturile rămase" (*Mar*., Mt., XIV, 20);

не дъвѣ ли на десѧте годинѣ єстє въ дьни „nu sînt oare *douăsprezece* ore într-o zi?" (*Mar.*, I., XI, 9) ; сѧдєтє и вы на двою на десѧте прѣстолоу „veți ședea și voi în *douăsprezece* jețuri" (*Ass.*, Mt., XIX, 28) ; бѣ жє витаниѣ близъ илма ѣко пѧть на десѧте стадии „Vitania era aproape de Ierusalim ca la *15* stadii" (*Mar.*, I., XI, 18).

Numeralele compuse între 21—99 se declină prin flexionarea în parte a fiecărui element component, ca în exemplul: четырьми десѧты и шестиѭ лѣтъ съзьдана бы цр҃кы си „biserica aceasta a fost zidită în *46* de ani" (*Mar.*, I., II, 20).

Numeralul съто „sută" este substantiv neutru care se declină după substantivele cu temă în *-o-*.

	Singular	*Plural*	*Dual*	
N.	съто	съта	N. și A.	сътѣ
G.	съта	сътъ	G. și L.	сътоу
D.	сътоу	сътомъ	D. și I.	сътома
A.	съто	съта		
I.	сътомь	съты		
L.	сътѣ	сътѣхъ		

De la 100 în sus numeralele se formează adăugîndu-se la „sută" conjuncția copulativă и sau ти, apoi zecile și unitățile: 101 = съто и єдинъ, 102 = съто и дъва, 111 = съто и єдинъ на десѧтє etc.

Ca și zecile, sutele se formează prin multiplicare: 200 = дъвѣ сътѣ, 300 = трьи съта, 400 = четыри съта, 500 = пѧть сътъ, 600 = шєсть сътъ etc., cu numeralul съто la nominativ dual, nominativ plural sau genitiv plural.

тысѫшти și varianta fonetică тысѧшти „mic" este un substantiv feminin, declinat ca și cele cu tema în *-a-*, varianta moale (tipul рабыни).

	Singular	*Plural*	*Dual*	
N.	тысѫшти (тысѧшти)	тысѫштѧ (тысѧштѧ)	N. și A.	тысѫшти (тысѧшти)
G.	тысѫштѧ	тысѫшти	G. și L.	тысѫштоу
D.	тысѫшти	тысѫштамъ	D. și I.	тысѫштама
A.	тысѫштѫ	тысѫштѧ		
I.	тысѫштеѭ	тысѫштами		
L.	тысѫшти	тысѫштахъ		

Substantivul feminin тьма „întuneric" folosit ca numeral înseamnă „un mare număr, miriade" și uneori „zece mii"[1]. Cu același sens de „miriade,

---

[1] Traducîndu-se vsl. тьма, în *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voroneţean*, și în alte texte române vechi, s-a folosit termenul *întunerec*, cu semnificația „zece mii" și „mare mulțime, număr infinit" (AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, București, 1968, p. 540).

număr infinit" apar și substantivele несъвѣдá și легеонъ. тьма și несъвѣдá se declină ca substantivele cu tema în -*a*-, varianta dură. Exemple: даахѫ плодъı ово **СЪТО**, ово **ШЕСТЬ ДЕСѦТЬ** „dădeau roade una *o sută*, alta *șase zeci*" (*Zogr.*, Mt., XVI, 8); не бѣшѧ бо далече отъ земѧ, нъ ѣко **ДЪВѢ СЪТѢ** лакотъ „căci nu erau departe de pămînt, ci ca la vreo *două sute* de coți" (*Ass.*, I., XXI, 8); бѣше мѫжь **ПѦТЬ ТЪІСѦШТЬ** „erau *cinci mii* de bărbați" (*Zogr.*, Mt., XIV, 21); съ **ДЕСѦТИѪ ТЪІСѪШТЬ** сърѣсти грѧдѫштааго съ **ДЪВѢМИ ДЕСѦТЬМИ ТЪІСѪШТАМИ** на нъ „să întîmpine cu *zece mii* pe cel ce vine împotriva lui cu *douăzeci de mii*" (*Mar.*, Lc., XIV, 31).

2. NUMERALELE ORDINALE

Sînt adjective cu forme diferite după gen. Ca și adjectivele, pot fi nedeterminate și determinate; în texte apar mai frecvent formele determinate. Numeralele ordinale simple sînt următoarele:

masculine: прьвъıи, вътoрыи, третии (третии), четврьтыи, пѧтыи, шестыи, седмыи, осмыи, девѧтыи, десѧтыи;

neutre: прьвое, вътороѥ, третиѥ, четврьтое, пѧтое, шестое, седмое, осмое, девѧтое, десѧтое;

feminine: прьваꙗ, въторaꙗ, третиꙗ, четврьтаꙗ, пѧтаꙗ, шестаꙗ, седмаꙗ, осмаꙗ, девѧтаꙗ, десѧтаꙗ.

Cu excepția numerelor прьвыи și въторыи, formate din altă temă, numeralele ordinale se formează din tema celor cardinale.

Declinarea numeralelor ordinale

În afară de третии, care se declină ca substantivele cu tema în -*o*-, varianta palatală, numeralele ordinale masculine se declină după tema -*o*-, varianta tare, cele neutre după aceeași temă și variantă, iar cele feminine ca substantivele cu temă în -*a*-, varianta tare. Nedeterminat: N. прьвъ, G. прьва, D. прьвоу etc.; determinat: N. прьвъıи, G. прьваего, D. прьвоуемоу etc.

Numeralele compuse de la 11 la 19 se formează obișnuit din unitățile numeralului ordinal urmate de на десѧте, de pildă: прьвыи на десѧте, въторыи на десѧте, третии на десѧте, четврьтыи на десѧте etc. Se mai pot forma din unitățile numeralului cardinal urmate de prepoziția на și de numeralul ordinal десѧтыи: ѥдинъ на десѧтыи, дъва на десѧтыи, трьѥ на десѧтыи, четыре на десѧтыи etc.

Al treilea mod de formare este din unitățile numeralului cardinal urmate de prepoziția на și de numeralul ordinal десѧтьнъ (format cu suf. -ьнъ): ѥдинъ на десѧтьнъıи, дъва на десѧтьнъıи, трьѥ на десѧтьнъıи, четыре на десѧтьнъıи etc.

Cu sufixul -ьнъ se formează numeralul ordinal al zecilor, sutelor și miilor: дъвадесѧтьнъıи „al douăzecilea", пѧтьдесѧтьнъıи „al cincizecilea", сътьнъıи „al o sutălea", тъıсѧштьнъıи „al o mielea" etc.

În textele de redacție slavonă, pentru numeralele ordinale între 21 și 29 se mai întîlnește o formă, alcătuită din unitatea numeralului ordinal + междоу + forma de dat. și instr. a dualului numeralului десѧть, ca în четврьтыи междоу десѧтьма „al douăzeci și patrulea".

Exemple din textele slave vechi: приде же **ПРЬВЪІ** глѧ ... приде **ВЪТОРЪІ** глѧ „a venit *primul* spunînd... a venit *al doilea* spunînd" (*Mar.*, Lc., XIX, 16, 18); пришедъ къ **ПРЬВОУМОУ** рече ... i пристѫпь къ **ДРОУГОУМОУ** рече такожде „mergînd la *primul*, îi spuse... apropriindu-se de al *doilea*, îi spuse de asemenea" (*Mar.*, Mt., XXI, 18, 30); се **ТРЕТИЕ** лѣто отъ неликже прихождѫ „iată, *al*

treilea an de cînd vin" (*Zogr*., Lc., XIII, 7) ; при **ЧЕТВРЪТѢИ** стражи ноштьнѣи „către *a patra* strajă a nopții" (*Zogr*., Mc., VI, 48) ; бѣ же ѣко година **ШЕСТАꙖ** і тьма бы по всеи земли до годины **ДЕВѦТЫꙖ** „era ca la ceasul *al șaselea* și întuneric s-a făcut peste tot pămîntul pînă la ceasul *al nouălea*" (*Zogr*., Lc., XXIII, 44) ; въ **ШЕСТЫ** же мѣсѧць „în luna *a șasea*" (*Mar*., Lc., I, 26) ; ишедъ въ **ТРЕТИѬ** годинѫ ... ишедъ въ **ШЕСТѪѬ** и въ **ДЕВѦТѪѬ** годинѫ ... въ **ЕДИНѪ ЖЕ НА ДЕСѦТЕ** годинѫ ишедъ „ieșind la ceasul *al treilea*..., ieșind la ceasul *al șaselea* și *al nouălea*..., la ceasul *al unsprezecelea* ieșind" (*Mar*., Mt., XX, 3, 5, 6).

3. NUMERALELE COLECTIVE

În slava veche numeralele colective se folosesc la numărul singular, precum și la dual și plural, la cele trei genuri. Acestea, avînd și valoare distributivă, indică fie un grup de mai multe lucruri sau persoane, fie lucruri de diferite feluri. Formele de singular sînt: дъвои, дъвоє și обои, обоє „amîndoi, ambii, cîte doi, grup de doi, de două feluri" ; în mod analog: трои, троє ; четворъ, четворо și четверъ, четверо; пѧторъ, пѧторо și пѧтеръ, пѧтеро; шесторъ, шестороо și шестеръ, шестеро ; седморъ, седморо și седмеръ, седмеро ; осморъ, осморо și осмеръ, осмеро ; девѧторъ, девѧторо și девѧтеръ, девѧтеро ; десѧторъ, десѧторо și десѧтеръ, десѧтеро.

Numeralele дъвоє, обоє și троє se declină ca pronumele demonstrativ. De pildă: G. дъвоєго, обоєго, D. дъвоємоу, обоємоу etc., iar cele de la четворо la десѧторо se declină ca substantivele cu tema în *-o-*: G. четвора, пѧтора, D. четвороу, пѧтороу etc.

Singularul este însoțit de substantive colective în cazul genitiv, iar pluralul este însoțit de substantive care au numai numărul plural, la cazul nominativ. De pildă: **ДЕСѦТОРО** братиꙗ „*zece* frați" (*Supr*., 279, 15) ; **ДЪВОИ** людьє „*două* popoare" (*Cloz*., 840) ; и опонꙗ црькъвнаꙗ раздъра сѧ **НА ДЪВОЄ** „și catapeteasma bisericii s-a despicat *în două*" (*Mar*., Mc., XV, 38) ; плѣвелъ ... і пьшеницѫ ... оставите коупьно расти **ОБОЄ** до жѧтвы „neghină... și grîu... lăsați-le să crească *ambele* pînă la seceriș" (*Zogr*., Mt., XIII, 29—30).

4. NUMERALELE MULTIPLICATIVE

Se formează din numerale cardinale urmate de substantivul masculin: кратъ „oară, dată" (declinat în parte ca substantivele cu tema în *-ŭ-*): дъва краты „de două ori" ; три краты „de trei ori" etc. **Exemple:** пощѫ сѧ **ДЪВА КРАТЫ** въ сѫботѫ „postesc *de două ori* pe săptămînă" (*Ass*., Lc., VIII, 12) ; прѣжде даже кокотъ не възгласитъ **ДЪВА КРАТЫ**, отъвръжеши сѧ мене **ТРИ КРАТЫ** „mai înainte ca cocoșul să cînte *de două ori*, te vei lepăda de mine *de trei ori*" (*Mar*., Mc., XIV, 72) ; не глѭ тебѣ до **ЗЕДМЬ КРАТЪ**, нъ до **СЕДЪМЬ ДЕСѦТЪ КРАТЪ** „nu-ți spun ție *de șapte* ori, ci de *șaptezeci de ori cîte șapte*" (*Zogr*., Mt., XVIII, 22).

5. NUMERALELE DISTRIBUTIVE

Pentru a exprima repartizarea și gruparea obiectelor sau a persoanelor, s-au folosit și numerale distributive, formate din numerale cardinale însoțite de prepoziția по: по дъвѣма „cîte doi", по трьмъ „cîte trei" etc.

посъла ѩ **ПО ДЪВѢМА** „i-a trimis *cîte doi*" (*Zogr*., Lc., X, 1) ; въмѣсташтѧ **ПО ДЪВѢМА** ли **ПО ТРЕМЪ** мѣрамъ „care cuprindeau *cîte două* sau *cîte trei* măsuri (vedre)" (*Zogr*., I., II, 6).

Fracțiile. În monumentele de limbă slavă veche sînt atestate numai formele: **полъ** „jumătate“, **четврътъ** „sfert, pătrar“ [1] și **десѧтина** „a zecea parte, zecime, zeciuială“, iar în redacțiile slavone apare și **третина** „a treia parte, treime“.

Exemple: **дамь ти до ПОЛЪ црѣства моего** „îți voi da pînă *la jumătate* din împărăția mea“ (*Ass.*, Marc., VI, 23) ; **ДЕСѦТИНѪ даѭ** „dau *zeciuială* (*zecime*)“ (*Ass.*, Lc., VIII, 12).

VERBUL

Dintre toate părțile de vorbire din slava veche, cea mai bogată în forme și, totodată, cea mai complexă este verbul. Ținînd seama de frecvența sa înaltă în textele ajunse pînă la noi și de rolul sintactic important pe care îl deține în propoziție, verbul din slava veche trebuie studiat cu deosebită atenție, deoarece o bună cunoaștere a formelor sale și a funcțiilor lor asigură, în mare parte, posibilitatea înțelegerii, traducerii corecte și a interpretării lingvistice aprofundate a textelor.

Totodată, grație cunoașterii amănunțite a structurii verbului din slava veche, specialiștii în domeniul diverselor limbi și literaturi slave moderne (rusă, polonă, cehă, slovacă, sîrbocroată, bulgară etc.) pot să studieze mai ușor și să înțeleagă mai profund evoluția istorică și structura actuală a sistemului verbal din aceste limbi.

Categoriile morfologice ale verbului

(modurile, timpurile, diatezele, aspectul)

În slava veche, ca și în alte limbi indo-europene slave și neslave, verbul se distinge printr-un număr mare de categorii morfologice. Unele dintre acestea sînt comune verbului și altor părți de vorbire, în timp ce altele sînt specifice numai pentru verb. Astfel, de exemplu, categoria gramaticală a *persoanei* este proprie verbului și pronumelui personal, iar cea a *numărului* — verbului, substantivului, adjectivului, pronumelui. Proprii numai verbului sînt următoarele categorii gramaticale (morfologice): *modul*, *timpul*, *diateza* și *aspectul*.

A. **Modurile**

Din punctul de vedere al prezenței sau absenței persoanei și numărului, formele verbale din slava veche pot fi clasificate în două mari grupe: *forme verbale personale* și *forme verbale nepersonale*.

Formelor verbale personale din slava veche le sînt proprii următoarele trei moduri: *indicativul*, *imperativul* și *condiționalul* (sau *optativul*). În slava

[1] Cuvîntul rom. *sfert* provine din slava veche. Amănunte la G. MIHĂILĂ, *Împrumuturi*, p. 59.

veche, ca şi în celelalte limbi slave, vechi şi moderne, nu există un mod *conjuctiv*, ca, de pildă, în română, în celelalte limbi romanice, în limbile germanice.

Formele verbale nepersonale ale verbului în slava veche sînt, de asemenea, trei: *participiul*, *infinitivul* şi *supinul*.

B. Timpurile

În slava veche, categoria timpului se manifestă la modurile personale şi la participiu. Infinitivul şi supinul nu au în slava veche timpuri.

Corelaţia dintre moduri şi timpuri este următoarea:

la modul i n d i c a t i v se disting forme speciale de *prezent*, *aorist*, *imperfect*, *perfect*, *mai mult ca perfect*, *viitor I* şi *viitor II* (*viitor anterior*) ;

modul i m p e r a t i v are numai forme de *prezent*;

modul c o n d i ţ i o n a l (sau o p t a t i v), deşi poate să aibă, de la caz la caz, înţeles de condiţional (sau optativ) prezent sau de condiţional (sau optativ) trecut, nu dispune decît de forme de *prezent*.

Dintre formele verbale nepersonale cunosc categoria gramaticală a timpului numai p a r t i c i p i i l e, care pot fi: participii *prezente* şi participii *trecute*.

C. Diatezele

Pe plan morfologic, categoria gramaticală a diatezei se manifestă în mod vădit *numai la nivelul participiilor*, care disting net forme *active* şi *forme pasive*. Cf. opoziţia de diateză **нєсꙑи** „cel care duce" (activ) ∾ **нєсомꙑи** „cel care este dus" (*pasiv*)[1].

La modurile personale, verbul în slava veche nu cunoaşte categoria *diatezei pasive*, în sensul că nu dispune, ca verbul din latină, de pildă, de o conjugare specială, *pasivă*, care să se opună morfologic celei *active*. (Cf. în lat.: *orno* „eu împodobesc" ∾ *ornor* „eu sînt împodobit", *ornas* „tu împodobeşti" ∾ *ornaris* „tu eşti împodobit" etc.).

Pentru exprimarea stărilor pasive în slava veche se recurge la *procedee sintactice*, în primul rînd la construcţii constînd din formele personale ale auxiliarului **бꙑти** „a fi" şi un participiu pasiv. În funcţie de modul şi timpul auxiliarului **бꙑти**, asemenea construcţii se opun, sub raportul diatezei, formelor respective active. Cf., de exemplu, opoziţia **нєсѫ** „eu duc" (pers. I sg. prez. *activ*) ∾ **нєсомъ ѥсмь** „eu sînt dus" (pers. I sg. prez. *pasiv*).

Schimbîndu-se rînd pe rînd persoana, modul şi timpul auxiliarului **бꙑти**, *se pot construi adevărate paradigme pasive*. Totuşi *o conjugare pasivă ca atare, cu indici morfologici specifici, nu există în paleoslavă*.

În ceea ce priveşte *diateza reflexivă*, ea se exprimă printr-un procedeu sintactic cunoscut tuturor limbilor slave şi altor limbi indo-europene, inclusiv limbii române: cu ajutorul unei particule invariabile provenite dintr-un pronume reflexiv. În slava veche această particulă este **сѧ**. Ea poate urma sau preceda verbul la care se referă. Cf. opoziţia de diateză: **готовити** „a pregăti" (inf. *activ*) ∾ **готовити сѧ** „a se pregăti" (inf. *reflexiv*).

---

[1] Semnul ∾ arată opoziţia (fonologică, morfologică, sintactică, semantică, stilistică) dintre două unităţi lingvistice oarecare.

În vechea slavă, ca și în celelalte limbi slave, vechi și moderne, există multe verbe cu particula сѧ al căror înțeles nu este propriu-zis reflexiv (cf. бράти сѧ „a se lupta") sau nu este de loc reflexiv, ci activ (cf. смѣıати сѧ „a rîde"). Sub raport formal, adică din punctul de vedere al conjugării, aceste verbe se comportă la fel cu cele propriu-zis reflexive: готовлѭ „eu pregătesc", готовлѭ сѧ „eu mă pregătesc" etc. Se înțelege însă că verbele reflexive nu pot să aibă participii pasive.

Verbele cu *formă reflexivă* pot uneori să aibă *înțeles pasiv*, ca în: блаженни съмирѣıѫшти, ѣко ти с҃нове б҃жи нарекѫтъ сѧ (*Zogr.*, Mt., V, 9). „Fericiți cei smeriți, căci aceștia *se vor numi* fiii lui Dumnezeu." Aici нарекѫтъ сѧ are înțeles de pers. a III-a pl. viit. pasiv: „vor fi numiți".

D. **Aspectul**

Categoria morfologică a aspectului, necunoscută limbii române, constituie o trăsătură caracteristică fundamentală a sistemului verbal al limbilor slave, inclusiv al vechii slave.

Aspectul verbal este o *categorie gramaticală r e l a ț i o n a l ă*, și anume *b i n a r ă*. Cele două ipostaze în care își găsește expresie și prin care se realizează aspectul verbelor slave sînt *perfectivitatea* și *imperfectivitatea*. Un verb oarecare din limbile slave nu poate fi decît perfectiv, imperfectiv, sau perfectiv și imperfectiv în același timp. *Nu există verbe în afara categoriei gramaticale a aspectului.*

Într-o definiție concisă, s-ar putea spune că *aspectul verbal este modalitatea conceperii de către vorbitori a caracterului acțiunii exprimate de un verb sub raportul g l o b a l i t ă ț i i sau n e g l o b a l i t ă ț i i acesteia*.

A existat cîndva în idiomurile slave o perioadă în decursul căreia categoria gramaticală a aspectului verbal abia se constituia. Pe atunci, unul și același verb se putea folosi fie cu valoare perfectivă, fie cu valoare imperfectivă, deosebirile de aspect — adică de modalitate a conceperii caracterului global sau neglobal al acțiunii — rezultînd din contextul comunicării. Sfîrșitul acestei perioade din evoluția sistemului gramatical al limbilor slave își găsește reflectare, într-o anumită măsură, și în textele din slava veche, ceea ce înseamnă că în secolele X—XI categoria aspectului verbal încă nu se gramaticalizase pe de-a-întregul. Așa se explică faptul că un număr — e drept, destul de mic — de verbe din slava veche funcționează și ca perfective, și ca imperfective. În astfel de cazuri, unul dintre cele două aspecte era însă predominant. Verbul ити „a merge", „a se duce", de pildă, apare cu valoare imperfectivă în идѫ длъгъ вамъ отъдатъ (*Supr.*, 498, 14). „*Mă duc* să vă plătesc datoriile", dar cu valoare perfectivă în въставъ идѫ къ о҃цю и рекѫ емоу о҃че съгрѣшихъ (*Ass.*, Lc., XV, 18). „Ridicîndu-mă, *mă voi duce* la tatăl (meu) și îi voi spune: Tată, am greșit!"

Din analiza lingvistică a textelor din slava veche rezultă însă că în secolele IX—XI *marea majoritate a verbelor erau deja „specializate" pentru exprimarea numai a unuia dintre cele două aspecte posibile*: *fie a celui perfectiv, fie a celui imperfectiv.* Astfel, dintre verbele simple (adică nederivate de la alte verbe), în textele slave vechi apar *numai ca perfective*, de pildă, următoarele:

врѣшти, врьгѫ, врьжеши[1] „a arunca", пасти, падѫ, падеши „a cădea", сѣсти, сѧдѫ, сѧдеши „a se aşeza", ѩти, имѫ, имеши „a lua", „a apuca" ş.a. (cls. I); двигнѫти, двигнѫ, двигнеши „a mişca", „a urni", дрьзнѫти, дрьзнѫ, дрьзнеши „a îndrăzni", дъхнѫти, дъхнѫ, дъхнеши „a sufla" стати, станѫ, станеши „a se ridica" ş.a. (cls. a II-a); лобъзати, лобъжѫ, лобъжеши „a săruta" ş.a. (cls. a III-a); врѣдити, врѣждѫ, врѣдиши „a răni", коупити, коуплѭ, коупиши „a cumpăra", поустити, поуштѫ, поустиши „a permite", „a lăsa", родити, рождѫ, родиши „a naşte" ş.a. (cls. a IV-a); дати, дамь, даси „a da" (cls. a V-a).

Numai de aspect imperfectiv erau în slava veche de pildă, următoarele verbe simple: грѧсти, грѧдѫ, грѧдеши „a veni", жити, живѫ, живеши „a trăi", красти, крадѫ, крадеши „a fura", нести, несѫ, несеши „a duce" ş.a. (cls. I); въкнѫти, въкнѫ, въкнеши „a se obişnui" (cls. a II-a); въпити, въпиѭ, въпиєши „a striga", глаголати, глаголѭ, глаголеши „a vorbi", знати, знаѭ знаєши „a şti", мыти, мыѭ, мыєши „a spăla" ş.a. (cls. a III-a); боıати сѧ, боѭ сѧ, боиши сѧ „a se teme", висѣти, вишѫ, висиши „a atîrna", гоубити, гоублѭ, гоубиши „a pierde", дарити, дарѭ, дариши „a dărui", ловити, ловлѭ, ловиши „a prinde", „a vîna", молити, молѭ, молиши „a ruga", хотѣти, хоштѫ, хотиши „a vrea" ş.a. (cls. a IV-a); вѣдѣти, вѣмь, вѣси „a şti" (cls. a V-a).

Pe măsură ce verbele slave au început a se specializa în ceea ce priveşte aspectul gramatical, devenind unele *perfective*, iar altele *imperfective*, a apărut *ipso facto* necesitatea unor *verbe-pereche*, adică a unor verbe echivalente semantic cu cele specializate ca aspect, dar care să exprime *aspectul opus*, adică *cealaltă modalitate de concepere a acţiunii*. Aşa s-au constituit în mod treptat, *cuplurile de aspect*.

Notă. Cine studiază limbi slave moderne ştie că unui verb oarecare din limba română îi corespund în acestea *două verbe*, cu exact acelaşi înţeles, dar de aspect diferit. Astfel, de exemplu, verbului rom. „a scrie" îi corespund în diverse limbi slave: în rusă писать şi написать, în polonă *pisać* şi *napisać*, în cehă *psáti* şi *napsati*, în slovacă *pisat'* şi *napisat'*, în soraba superioară *pisać* şi *napisać*, în soraba inferioară *pisaś* şi *napisaś*, în sîrbocroată пи́сати şi напи́сати, în bulgară пи́ша şi напи́ша, în macedoneană пи́ше şi напи́ше, în slovenă *pisáti* şi *napisáti*.

Un anumit rol în procesul de constituire a *cuplurilor verbale de aspect* trebuie să-l fi jucat în idiomurile slave opoziţia, mai veche decît cea de aspect, dintre verbele *neiterative* şi cele *iterative*. (Acţiunea primelor era *momentană*, *singulară*, iar în cazul verbelor de mişcare, *liniară*, pe cînd acţiunea celor iterative era concepută ca una ce *se repetă*, ce *durează*, ce se efectuează *în direcţii diferite*.) Într-o asemenea opoziţie se aflau, încă înainte de constituirea categoriei gramaticale a aspectului, verbe slave ca *pasti*, *padǫ*, *padeši* (neiterative) faţă de *padati*, *padajǫ*, *padaješi* (iterativ) „a cădea", cf. în vsl. пасти, падѫ, падеши (pf.) ∾ падати, падаѭ, падаєши (ipf.). Unele dintre cuplurile verbale de *iterativitate — neiterativitate* au devenit ulterior în slavă *cupluri de aspect*, ca vsl. сѣсти, сѧдѫ, сѧдеши „a se aşeza" (acţiune singulară, momentană, deci *neiterativă*), faţă de сѣдѣти, сѣждѫ, сѣдиши, de asemenea „a se aşeza" (acţiune *iterativă*). Primul dintre ele este în vsl. de *aspect perfectiv*, cel de-al

---

[1] Prima formă este a *infinitivului*, iar următoarele două — ale pers. I şi a II-a *prezent* (respectiv *viitor*). Amănunte despre necesitatea acestui procedeu de citare a verbelor din slava veche, mai departe. În traducerea în limba română dăm, pentru economie, numai infinitivul.

doilea — de *aspect imperfectiv.* Păstrîndu-și înțelesul de verbe iterative, numeroase verbe din slavă au devenit totodată *imperfective,* adică s-au specializat pentru exprimarea — la toate timpurile și modurile — a caracterului neglobal al acțiunii. Un proces analog a dus la dobîndirea de către verbele neiterative a categoriei aspectului, ele devenind, de multe ori, verbe *perfective.*

Se observă însă că vechile opoziții *verb neiterativ* ∼ *verb iterativ* nu coincid decît în parte cu opozițiile de aspect. De pildă, **нести, несѫ, несеши** „a duce" (verb liniar, neiterativ) este în slava veche de aspect imperfectiv, la fel ca și **носити, ношѫ, носиши** „a duce" (verb iterativ). Cazurile de acest fel sînt multe în slava veche ca, de altfel, și în limbile slave moderne.

E. **Procedeele de perfectivare și imperfectivare**

Formarea verbelor perfective de la cele imperfective și a verbelor imperfective de la cele perfective are la bază cîteva procedee mai productive.

1) *Prefixele perfectivează verbele simple imperfective.* Principalele prefixe care au dus în slava veche la formarea unor verbe perfective de la verbe simple imperfective sînt, *în ordine alfabetică,* următoarele: **въ-, въз-, до-, за-, из-, на-, о-, об-, от-, по-, под-, при-, про-, прѣ-, прѣд-, раз-, съ-, оу-.** Dintre acestea, mai productive sînt, în primul rînd, **по-, оу-, съ-, про-, на-.** Cîteva exemple: „a porunci" **велѣти** (ipf.) ∾ **повелѣти** (pf.), „a lăuda" **хвалити** (ipf.) ∾ **похвалити** (pf.), „a pieri" **гыбати** (ipf.) ∾ **погыбати** (pf.), „a fura" **красти** (ipf.) ∾ **оукрасти** (pf.), „a muri" **мрѣти** (ipf.) ∾ **оумрѣти** (pf.), „a face" **чинити** (ipf.) ∾ **оучинити** (pf.), „a lega" **вѧзати** (ipf.) ∾ **съвѧзати** (pf.), „a crea" **творити** (ipf.) ∾ **сътворити** (pf.), „a vorbi" **глаголати** (ipf.) ∾ **проглаголати** (pf.), „a învăța" **оучити** (ipf.) ∾ **наоучити** (pf.) etc.

De multe ori însă, prefixarea duce nu numai la perfectivarea verbelor imperfective ci, totodată, și la modificarea, într-o măsură sau alta, a semanticii verbului cu prefix (față de sensul verbului-bază). Astfel, de la **бити** (ipf.) „a bate" existau în vsl. următoarele verbe formate cu prefixe: **избити** (pf.) „a lovi", „a înjunghia", **побити** (pf.) „a ucide", **прѣбити** (pf.) „a frînge", **разбити** (pf.) „a doborî", **оубити** (pf.) „a omorî". Foarte limpede apare deosebirea semantică dintre un verb imperfectiv fără prefix și derivatele sale perfective formate cu diverse prefixe, în cazul *verbelor de mișcare.* Cf., de exemplu, **нести** (ipf.) „a duce", de la care textele în slava veche atestă următoarele derivate de aspect perfectiv formate prin prefixare: **вънести** „a introduce", **възнести** „a ridica", „a arbora", **изнести** „a scoate", **нанести** „a pune", „a aplica", **отънести** „a duce", „a îndepărta", **понести** „a suporta", **принести** „a aduce", **пронести** „a rosti", **прѣнести** „a muta", „a transfera".

Pe de altă parte, formarea unor verbe perfective cu valoare semantică diferită de cea a verbului-bază se constată și în cazuri cînd însăși baza este un verb perfectiv. Cf., de exemplu, **решти** „a spune", verb simplu (nederivat) de aspect perfectiv, de la care s-a format, cu prefixul **про-** un alt verb, **прорешти** „a proroci", tot de aspect perfectiv. Acest fenomen este frecvent în vechea slavă.

Din cele de mai sus se desprinde o concluzie de însemnătate principială: *cupluri gramaticale de aspect formează numai verbele de aspect opus care au* **aceeași** *valoare semantică* (de exemplu, **велѣти** ∾ **повелѣти** și celelalte, cita-

te anterior). În cazurile de tipul ipf. **бити** „a bate" — pf. **оубити** „a omorî", deşi este vorba tot de verbe de aspect diferit, *nu avem un cuplu de aspect,* căci valoarea semantică a acestor verbe nu coincide. Aşadar, în unele cazuri prefixarea verbelor a avut caracter *lexico-gramatical,* pe cînd în altele — numai caracterul unei schimbări *lexico-semantice.*

2) Verbele perfective cu sufixul **-нѫ-** se opun celor imperfective cu sufixul **-а-**. Acţiunea celor dintîi este m o m e n t a n ă, iar a celorlalte — *iterativă.*

Exemple: **дрьзнѫти** (pf.) „a îndrăzni" ∾ **дрьзати** (ipf.), **дъхнѫти** (pf.) „a sufla" ∾ **дыхати** (ipf.), **кликнѫти** (ipf.) „a striga" ∾ **кликати** (ipf.), **коснѫти сѧ** (pf.) „a se atinge" ∾ **касати сѧ** (ipf.) etc.

Trebuie să se aibă însă în vedere că nu toate verbele cu sufixul **-нѫ-** sînt în slava veche de aspect perfectiv. Iată cîteva de aspect imperfectiv: **вꙑкнѫти** „a se obişnui", **гꙑбнѫти** a pieri" ş.a., a căror pereche pf. era **навꙑкнѫти**, respectiv **погꙑбнѫти** (cf. tipul 1 de mai sus).

3) Verbele perfective cu prefix se opun celor imperfective formate cu acelaşi prefix, dar au în plus şi un sufix de imperfectivare, cel mai adesea **-а-** sau, după o vocală, **-ва-**. Totodată, se constată alternanţa în vocalismul radical, şi anume lungirea vocalelor scurte (*e* > *ě*, *ь* > *i*, *ъ* > *y*, *-ьr* > *-rě*), fenomen pe care slava veche îl reflectă prin alternanţele **Є/Ѣ, Ь/И, Ъ/Ꙑ, ЬРѢ/ИРА.** Vocalele radicale lungi la perfective au rămas neschimbate.

Exemple: **въпасти** (pf.) „a cădea" ∾ **въпадати** (ipf.), **съблюсти** (pf.) „a respecta", „a păzi" ∾ **съблюдати** (ipf.), **оугнести** (pf.) „a apăsa" ∾ **оугнетати** (ipf.), **начѧти** (pf.) „a începe" (< **na-čьn-ti*) ∾ **начинати** (ipf.), **пропѧти** (pf.) „a răstigni" ∾ **пропинати** (ipf.), **позъвати** (pf.) „a chema" (**позовѫ, позовеши**) ∾ **позꙑвати** (ipf.), ale cărui forme de prezent sînt **позꙑваѭ, позꙑваеши**; **оумрѣти** (pf.) „a muri" ∾ **оумирати** (ipf.) etc. Cf. şi alternanţa vocalică radicală **е/и**, ca în: **отрещи** (pf.) „a nega" (< **ot-rek-ti*) ∾ **отрицати** (ipf.).

Înainte de o vocală, sufixul **-а-** se manifestă ca **-ва-**: **познати** (pf.) „a recunoaşte" ∾ **познавати** (ipf.), **оубити** (pf.) „a omorî" ∾ **оубивати** (ipf.), **оумꙑти** (pf.) „a spăla" ∾ **оумꙑвати** (ipf.), **възпѣти** (pf.) „a preaslăvi" ∾ **възпѣвати** (ipf.) etc.

Notă. Sufixul **-ва-** nu trebuie confundat cu sufixul **-ова-**, care formează verbe imperfective iterative de la verbe imperfective neiterative: **гобьзити** (ipf.) „a trăi îndestulat" — **гобьзовати** (ipf.), **жалити** (ipf.) „a jeli" — **жаловати** (ipf.), **зълобити** (ipf.) „a mînia" — **зълобовати** (ipf.), **краси и** (ipf.) „a orna", a împodobi" — **красовати сѧ** (ipf.), **хоулити** (ipf.) „a huli" — **хоуловати** (ip.f.).

Totuşi, **-ова-** asigură şi opoziţia de aspect, în **коупити** (pf.) „a cumpăra" ∾ **коуповати** (ipf.). Acest procedeu, care ulterior a căpătat mare extindere în limbile slave, *nu era productiv* în vechea slavă.

Sufixul **-а-** cunoaşte şi o variantă fonetică preiotată *(-ia)*. Datorită consoanei *j (i̯)*, consoanele radicale imediat precedente acestui sufix apar alterate în vechea slavă: *bj, pj, vj, mj* au dezvoltat *l* „epentheticum"; *tj* şi *dj* au devenit, respectiv, *št'* şi *žd'*; *sj* şi *zj* apar ca *š'*, respectiv *ž'*; *lj, rj, nj* au dat *l', r', n'*.

Exemple: **погоубити** (pf.) „a pierde" ∾ **погоублꙗти** (ipf.), **оукрѣпити** (pf.) „a întări" ∾ **оукрѣплꙗти** (ipf.), **прѣломити** (pf.) „a frînge" ∾ **прѣламлꙗти** (ipf.), **исправити** (pf.) „a îndrepta" ∾ **исправлꙗти** (ipf.), **отъмьстити** (pf.) „a răzbuna" ∾ **отъмьщати** (ipf.), **възбоудити** (pf.) „a trezi" ∾ **възбоуждати** (ipf.), **искоусити** (pf.) „a ispiti" ∾ **искоушати** (ipf.), **поразити** (pf.) „a lovi"

∾ порaжати (ipf.), оуддлити (pf.) „a îndepărta“ ∾ оуддлꙗти (ipf.), рaзорити (pf.) „a distruge“ ∾ рaзaрꙗти (ipf.), изгонити (pf.) „a izgoni“), ∾ изгaнꙗти (ipf.) etc.

Din punct de vedere flexionar, verbele perfective și imperfective se comportă identic, fiecare conjugîndu-se după modelul clasei verbale de care aparține.

În ceea ce privește *corelația dintre aspecte și timpuri*, de la verbele perfective și de la cele imperfective se formează *aceleași* timpuri, cu *aceleași* procedee morfologice, deosebirea constînd doar în frecvența *întrebuințării* lor. Astfel, de pildă, *aoristul* perfectiv este atestat în textele din slava veche mult mai des decît aoristul imperfectiv, pe cînd *imperfectul* apare mai frecvent în cazul verbelor imperfective.

În sfîrșit, forma de *prezent* a verbelor perfective are valoare de *viitor, o acțiune oarecare neputînd fi concepută ca globală decît în viitor sau în trecut*: принесѫ „eu voi aduce“, принесеши „tu vei aduce“, de la verbul pf. принести „a aduce“ (ipf. приносити). Valoarea de prezent a formelor personale ale prezentului este un indiciu sigur asupra aspectului imperfectiv al verbului dat [1].

Temele verbale

Toate formele simple ale verbului din slava veche derivă de la două teme, numite *teme verbale*. Acestea sînt: tema prezentului (abrev. TP) și *tema infinitivului* (abrev. TI, sau, cu un alt termen, *tema aoristului*).

Cunoașterea exactă a celor două teme verbale, pentru fiecare verb în parte, asigură identificarea *clasei verbale* după care se conjugă verbul respectiv și, implicit, cunoașterea tuturor formelor sale.

Tema prezentului. În mod practic, tema prezentului se poate afla prin înlăturarea desinenței-**ши** de la pers. a II-a singular a prezentului. Să considerăm, de exemplu, verbul imperfectiv нести „a duce“. Prezentul acestui verb are la pers. I sg. forma несѫ „eu duc“, iar la pers. a II-a sg. forma несеши „tu duci“. Îndepărtîndu-se desinența -ши, se obține tema prezentului, care este несе-.

Tema prezentului verbelor din slava veche *nu este aceeași* pentru toate verbele: несе- se termină în vocala е, глаголѥ- se termină în ѥ, види- în и.

Tema infinitivului. Tema infinitivului unui verb oarecare din slava veche se poate afla prin înlăturarea de la infinitiv a sufixului caracteristic acestei categorii, -ти.

Astfel, tema infinitivului verbelor нести, принести, глаголати, видѣти, citate ceva mai sus, este respectiv: нес-, принес-, глагола-, видѣ-.

Se observă că *tema prezentului* și *tema infinitivului de la unul și același verb diferă, deși au același radical*. Cf. несе- (tema prez.) față de нес- (tema inf.) etc. Totuși, există și cazuri cînd tema prezentului și tema infinitivului de la

[1] În slavistică s-au scris multe studii, de ansamblu și de amănunt, consacrate aspectului verbal. Menționăm doar cîteva, referitoare la slava veche:

B. HAVRÁNEK, *Aspect et temps du verbe en vieux slave*, în „Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally“, Geneva, 1939, p. 223—230, și cuprinzătoarea monografie a lui A. DOSTÁL, *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praga, 1954.

Despre problemele aspectului în limbile slave vezi culegerea de articole și studii „*Вопросы глагольного вида*“, Moskva, 1962.

unul şi acelaşi verb coincid (v., de exemplu, verbul **дати** „a da“, cls. a V-a). Ele constituie însă, în slava veche, o infimă minoritate.

Notă. Dicționarele indică întotdeauna aceste forme de bază ale verbului din vechea slavă. De obicei, alături de inf. şi de pers. a II-a sg. prez., ele indică şi pers. I sg. prez. Iată cîteva exemple din marele dicționar al slavei vechi, în curs de elaborare şi publicare la Praga, *Slovník jazyka staroslověnského* (fasc. 1 — 1958, fasc. 24—1973): **вєсти, вєдѫ, вєдєши** ipf. şi pf. „a duce“, **вєзти, вєзѫ, вєзєши** ipf. „a căra“, „a transporta“, **вєтъшати, -ашѫ, -аєши** ipf. „a îmbătrîni“, **вєчєрѣти, -рѣѭ, -рѣєши** ipf. „a cina“, „a lua masa“, **видовати, -доуѭ, -доуєши** ipf. „a vedea“, „a contempla“, **видѣти, виждѫ, видиши** ipf. şi pf. „a vedea“ etc.

În alte surse lexicografice ale vechii slave verbele pot să apară numai la infinitiv şi la pers. a II-a sg. prez., ceea ce este, precum am văzut mai sus, suficient pentru aflarea celorlalte forme. În glosarul la vol. II al lucrării sale *Manuel du vieux slave* (ed. II, Paris, Institut d'Études slaves, 1963), ANDRÉ VAILLANT prezintă numai infinitivul şi tema prezentului verbelor (**вєсти, вєд-** „mener“, imperf., **видѣти, вид-** „voir“, imperf., **воѥвати, воюѥ** „guerroier“, imperf. etc.), ceea ce este, de asemenea, suficient.

De altfel, cunoaşterea celor două teme verbale, pentru fiecare verb în parte, este *o condiție sine qua non* pentru conjugarea lor şi în limbile slave moderne. Se ştie, de pildă, că infinitivul verbului rusesc imperfectiv cu sensul de „a lua“ nu poate fi dedus din prez. *ты берёшь* „tu iei“, după cum nici formele de prez. nu pot fi deduse din inf. *брать*. De aceea, dicționarele limbii ruse indică, în afara infinitivului, formele de pers. I şi a II-a sg. prez. *брать, беру, берёшь*. Se pot cita exemple similare din toate limbile slave.

Formele verbale din slava veche derivate *de la tema prezentului* sînt: *prezentul, imperfectul* (de la un număr restrîns de verbe), *imperativul, participiul prezent activ, participiul prezent pasiv.*

Următoarele forme verbale din slava veche derivă din tema infinitivului: *aoristul, imperfectul* (de la majoritatea verbelor), *participiul trecut activ I, participiul trecut activ II* (numit, cu un alt termen, *participiul în* **-лъ**), *participiul trecut pasiv, infinitivul, supinul.*

Clasele verbale

În funcție de structura temei prezentului, verbele din slava veche permit a fi grupate în **cinci** categorii, numite *c l a s e v e r b a l e.* Clasele verbale I—IV se numesc *tematice,* iar clasa a V-a — *atematică.*

Deosebirea dintre clasele verbale tematice şi clasa celor atematice constă în următoarele: în timp ce tema prezentului verbelor din primele patru clase este alcătuită din radical şi un sufix, numit *sufix tematic al prezentului,* tema prezentului verbelor de clasa a V-a coincide cu radicalul însuşi, adică nu cuprinde vreun sufix tematic. (De aici şi denumirea de *atematice* pe care o poartă verbele aparținînd de această clasă.)

Clasele verbale tematice (I—IV). Cele patru clase verbale tematice se deosebesc între ele prin sufixul tematic caracteristic fiecăreia în parte.

C l a s a I

Tema prezentului verbelor de această clasă se caracterizează prin sufixul tematic *-e-*, care alternează la pers. I sg. şi a III-a pl. cu *-o-*. (Notăm această alternanță prin *-e-/-o-*.) Sufixul *-e-/-o-* este precedat de o consoană radicală, care poate fi: *p, b, v, m, t, d, r, s, z, k, g*. Cf. **тєти, тєпѫ, тєпєши** „a lovi“, **грєти, грєбѫ, грєбєши** „a vîsli“, **жити, живѫ, живєши** „a trăi“, **ѩти, имѫ, имєши** „a apuca“, **плєсти, плєтѫ, плєтєши** „a împleti“, **пасти, падѫ, падєши** „a cădea“, **мрѣти, мьрѫ, мьрєши** „a muri“, **нєсти, нєсѫ, нєсєши** „a duce“, **вєсти,**

везѫ, везеши „a căra", решти, рекѫ, печеши „a spune", мошти, могѫ, можеши „a putea".

Varianta *-o-* a sufixului tematic *-e-/-o-* nu apare în mod manifest, dar ea este implicită la pers. I sg. și a III-a pl. De exemplu, тепѫ < sl. com. **tep-ŏ-ō-m* (sau **tep-ŏ-ōn*), гребѫ < sl. com. **greb-ŏ-ō-m(n)* etc., тепѫтъ „ei lovesc" < < sl. com. **tep-ŏ-ntь*, гребѫтъ „ei vîslesc" < sl. c. **greb-ŏ-ntь* etc.

Înainte de sufixul tematic *-e-*, consoanele radicale *k* și *g* apar în vechea slavă modificate în *č'*, *ž'*, ca rezultat al „primei palatalizări" a velarelor. Cf. печеши, можеши de mai sus.

Tema infinitivului verbelor de clasa I fie coincide cu radicalul verbului, fie constă din radical și un sufix, numit *sufix tematic al infinitivului*. În mod practic, pentru stabilirea temei infinitivului, neextinsă cu un sufix, se înlătură *-ti* (-ти) și se restabilește consoana radicală alterată sau dispărută în urma proceselor fonetice petrecute înainte de apariția scrierii în vechea slavă. Ca orientare în această privință trebuie luată pers. I sg. prez. De exemplu, tema infinitivului de la тети este *tep-*, de la грети — *greb-*, de la жити — *živ-*, de la ꙗти — *jьm-*, de la пасти — *pad-*, de la мрѣти — *mьr-*, de la нести — *nes-*, de la вести — *vez-* (cînd înseamnă „a căra" și *ved-* — cînd înseamnă „a duce", cf. везѫ „eu car", dar ведѫ „eu duc"), de la решти — *rek-*, de la мошти — *mog-*.

Tema infinitivului unor verbe de cls. I conține sufixul tematic *-a-*. Unele dintre aceste verbe se caracterizează prin gradul redus (ъ, ь) al vocalei tematice la infinitiv (în raport cu tema prezentului).

Exemple: зъвати, зовѫ, зовеши „a chema", гънати, женѫ, женеши „a goni", бьрати, берѫ, береши „a lua", жьдати, жидѫ, жидеши „a aștepta". Tot de cls. I aparțin și verbele плоути, пловѫ, плoвеши „a pluti", рюти, ревѫ, ревеши „a urla", слоути, словѫ, словеши „a se duce vestea", al căror vocalism radical de la infinitiv prezintă cazuri particulare[1].

Clasa a II-a

Tema prezentului verbelor de cls. a II-a conține sufixul tematic *-n-e-*, care alternează, la pers. I sg. și a III-a pl. cu *-n-o-*. Sufixul *-n-e-/-n-o-* este precedat fie de o consoană radicală (ca în выкнѫти, выкнѫ, выкнеши „a se obișnui", оужаснѫти сѧ, оужаснѫ сѧ, оужаснеши сѧ „a se înspăimînta" etc.), fie de o vocală radicală (ca în доунѫти, доунѫ, доунеши „a sufla").

Tema infinitivului celor mai multe verbe de cls. a II-a nu păstrează sufixul -нѫ- în mod ferm la toate formele derivate de la ea. (Cf., de exemplu, participiul trecut activ дрьзнѫвъ, dar pers. I sg. aorist дрьзохъ, de la verbul дрьзнѫти „a îndrăzni".)

Clasa a III-a

Tema prezentului verbelor de cls. a III-a se caracterizează prin sufixul tematic *-j-e-/-j-o-*. În mod efectiv *-j-* apare în vechea slavă numai după o vocală. În pozițiile postconsonantice, *j* tematic a dispărut încă în sl. com., după ce însă a modificat consoana precedentă.

În afara sufixului permanent *-j-e-/-j-o-*, tema prezentului multor verbe de cls. a III-a cuprinde *și alte* sufixe: *-a-*, *-ě-*, *-u-*. Se pot institui 7 tipuri (*a — g*).

---

[1] Vezi despre aceasta, de exemplu, A. MEILLET, *Le slave commun*, ed. a II-a, Paris, 1934, § 67.

a. Tema prezentului constă din radical (terminat într-o vocală) și sufixul *-j-e-/-j-o-*. De exemplu: **знати, знаѭ, знаѥши** „a ști" (radical: *zna-*), **сѣти, сѣѭ, сѣѥши** „a semăna" (radical: *sě-*), **бити, биѭ, биѥши** „a bate" (radical: *bi-*), **мꙑти, мꙑѭ, мꙑѥши** „a spăla" (radical: *my-*), **чоути, чоуѭ, чоуѥши** „a simți" (radical: *ču-*) etc. Tema infinitivului acestor verbe coincide cu radicalul (*zna-*, *sě-*, *bi-*, *my-*, *ču-*).

b. Tema prezentului se termină în *-j-e-/-j-o-* precedat de o vocală radicală, iar tema infinitivului se termină în *-j-a-*. De exemplu: **таꙗти, таѭ, таѥши** „a se topi", **каꙗти сѧ, каѭ сѧ, каѥши сѧ** „a se căi", **грѣꙗти сѧ, грѣѭ сѧ, грѣѥши сѧ** „a se încălzi", **смиꙗти сѧ** (sau **смѣꙗти сѧ**), **смѣѭ сѧ, смѣѥши сѧ** „a rîde" etc.

c. Tema prezentului constă din radicalul terminat într-o consoană și sufixul *-j-e-/-j-o-*, consoana fiind „alterată" de *j*, iar tema infinitivului conține sufixul *-a-*.

Exemple: **гꙑбати, гꙑблѭ, гꙑблѥши** „a pieri" (radical: *gyb-*), **хапати, хаплѭ, хаплѥши** „a mușca" (radical: *xap-*), **дрѣмати, дрѣмлѭ, дрѣмлѥши** „a moțăi" (radical: *drěm-*), **глаголати, глаголѭ, глаголѥши** „a vorbi" (radical: *glagol-*), **стенати, стенѭ, стенѥши** „a geme" (radical: *sten-*), **трепетати, трепештѫ, трепештеши** „a tremura" (radical: *trepet-*), **страдати, страждѫ, страждеши** „a suferi" (radical: *strad-*), **пьсати, пишѫ, пишеши** „a scrie" (radical: *pis-*), **рѣзати, рѣжѫ, рѣжеши** „a tăia" (radical: *rěz-*), **лъгати, лъжѫ, лъжеши** „a minți" (radical: *lъg-*), **плакати, плачѫ, плачеши** „a plînge" (radical: *plak-*), **доухати, доушѫ, доушеши** „a respira", „a sufla" etc.

d. Tema prezentului constă din radicalul terminat într-o consoană, vocala tematică *-a-* și sufixul tematic *-j-e/-j-o-*, iar tema infinitivului — din radical și vocala tematică *-a-*. De exemplu: **глѧдати, глѧдаѭ, глѧдаѥши** „a privi", **гнѣвати сѧ, гнѣваѭ, гнѣваѥши сѧ** „a se mînia", **дѣлати, дѣлаѭ, дѣлаѥши** „a face" etc.

e. Tema prezentului constă din radicalul terminat într-o consoană, vocala tematică *-ě-* și sufixul tematic *-j-e-/-j-o-*, iar tema infinitivului — din radical și vocala tematică *-ě-*. De exemplu: **богатѣти, богатѣѭ, богатѣѥши** „a se îmbogăți", **вѣтъшати, вѣтъшаѭ, вѣтъшаѥши** „a îmbătrîni", **оумѣти, оумѣѭ, оумѣѥши** „a ști", „a putea", **цѣлѣти, цѣлѣѭ, цѣлѣѥши** „a se vindeca" etc.

f. Tema prezentului constă din radicalul verbului, sufixul *-u-* și sufixul *-j-e-/-j-o-*, iar tema infinitivului — din radical și sufixul *-ova-*. Această subgrupă este foarte numeroasă în vechea slavă. De exemplu: **апостольствовати, апостольствоуѭ, апостольствоуѥши** „a fi apostol", **бесѣдовати, бесѣдоуѭ, бесѣдоуѥши** „a sta de vorbă", **вѣровати, вѣроуѭ, вѣроуѥши** „a crede", **даровати, дароуѭ, дароуѥши** „a dărui", **ликовати, ликоуѭ, ликоуѥши** „a se bucura" etc.

În poziția după o consoană moale, *-ova-* din tema infinitivului apare ca *-eva-*; cf., de exemplu, **врачевати, врачоуѭ, врачоуѥши** „a îngriji, a vindeca".

g. Un grup restrîns de verbe se caracterizează prin tema prezentului de tipul **tor(t)*, **tel(t)*, urmat de sufixul *-j-e-/-j-o-*, iar tema infinitivului — de tipul **tra(t)*, **tlě(t)*.

Exemple: **брати сѧ, борѭ сѧ, борѥши сѧ** „a lupta" (respectiv, din sl. com. **borti sę*, **borjǫ sę*, **borješi sę*), **клати, колѭ, колѥши** „a tăia" (< sl. com. **kolti*, **koljǫ* **kolješi*), **млѣти, мелѭ, мелѥши** „a măcina" (< sl. c. **melti*, **meljǫ*, **melješi*).

Deosebite de acestea, însă de aceeași natură în ceea ce privește relația dintre cele două teme, sînt verbele de tipul **жѧти, жьнѭ, жьнеши** „a secera" (< sl. com. **žьnti, *žьnjǫ, *žьnješi*).

Clasa a IV-a

Tema prezentului verbelor de cls. a IV-a se caracterizează prin sufixul tematic *-i-*, iar tema infinitivului — prin sufixul *-i-* (majoritatea verbelor), sau *-ě-*. După o consoană moale, *-ě-* din tema infinitivului a trecut la *-a-*. La pers. I sg., *-i-* din tema prezentului a trecut la *-j-*, aflîndu-se înaintea unei vocale (desinența *-ǫ*). Acest *j* a modificat consoana radicală precedentă. La pers. a III-a pl., *-i-* tematic s-a contopit cu *n* din desinența personală primară *-nt*, de unde a rezultat *ę* (**ѧ**). La toate celelalte persoane, *-i-* tematic se menține efectiv. Exemplele le împărțim în două grupe (a și **b**), în funcție de vocala tematică de la infinitiv.

a. **любити, люблѭ, любиши** „a iubi" (radical: *l'ub-*), **коупити, коуплѭ, коупиши** „a cumpăra" (radical: *kup-*), **ловити, ловлѭ, ловиши** „a prinde" (radical: *lov-*), **ломити, ломлѭ, ломиши** „a frînge" (radical: *lom-*), **дѣлити, дѣлѭ, дѣлиши** „a împărți" (radical: *děl-*), **хранити, хранѭ, храниши** „a păstra" (radical: *xran-*), **мѣрити, мѣрѭ, мѣриши** „a măsura" (radical: *měr-*), **водити, вождѫ, водиши** „a conduce" (radical: *vod-*), **мѫтити, мѫштѫ, мѫтиши** „a turbura" (radical: *mǫt-*), **казити, каждѫ, казиши** „a strica" (radical: *kaz-*), **вꙑсити сѧ, вꙑшѫ сѧ, вꙑсиши сѧ** „a se înălța" (radical: *vys-*), **блажити, блажѫ, блажиши** „a binecuvînta", „a lăuda" (radical: *blag-*), **ключити сѧ, ключѫ сѧ, ключиши сѧ** „a se potrivi" (radical: *kl'uk-*), **роушити, роушѫ, роушиши** „a desființa", „a nimici" (radical: *rux-*) etc.

b. **скрьбѣти, скрьблѭ, скрьбиши** „a se întrista" (radical: *skrьb-*), **кꙑпѣти, кꙑплѭ, кꙑпиши** „a fierbe" (radical: *kyp-*), **болѣти, болѭ, болиши** „a boli" (radical: *bol'-*), **горѣти, горѭ, гориши** „a arde" (radical: *gor'-*), **къснѣти, къснѫ, късниши** „a zăbovi" (radical: *kъsn-*), **грьмѣти, грьмлѭ, грьмиши** „a tuna" (radical: *grьm-*), **сѣдѣти, сѣждѫ, сидиши** „a ședea" (radical: *sěd-*), **хотѣти, хоштѫ, хотиши** „a voi", „a vrea" (radical: *xot-*), **висѣти, вишѫ, висиши** „a atîrna" (radical: *vis-*), **лежати, лежѫ, лежиши** „a sta culcat" (radical: *leg-*), **кричати, кричѫ, кричиши** „a striga" (radical: *krik-*), **стоꙗти, стоѭ, стоиши** „a sta în picioare" (radical: *stoj-*) etc.

De această grupă ține și **съпати, съплѭ, съпиши** „a dormi", care are în tema infinitivului *-a-*.

Notă. Numărul verbelor de cls. a IV-a este foarte ridicat mai ales datorită celor cu *-i-* în tema infinitivului (grupa a de mai sus). Verbele de cls. a IV-a în **-ити** nu trebuie confundate cu cele de cls. a III-a de tipul **бити** „a bate", **гнити** „a putrezi", **шити** „a coase", în care *-i-* este *vocală radicală*.

Clasa a V-a (atematică)

Această clasă, cîndva mai numeroasă, a ajuns să aibă în slava veche numai 4 verbe, și anume: **дати** „a da", **ꙗсти** „a mînca", **вѣдѣти** „a ști" și **бꙑти** „a fi". Ele s-au păstrat ca grupă morfologică aparte, grație, desigur, înaltei lor frecvențe în vorbire, ținînd seamă de înțelesurile, fundamentale pentru viața și activitatea omului, pe care le au.

Primul dintre ele, **дати** este de aspect perfectiv, celelalte trei sînt imperfective.

Verbele de cls. a V-a se deosebesc morfologic de verbele aparținînd claselor I—IV prin două particularități: **a.** desinențele personale *-mь* la pers. I sg. prez. (față de *-ǫ* la celelalte clase) și *-si* la pers. a II-a sg. prez. (față de *-ši* la celelalte clase) și **b.** lipsa vreunui sufix sau alt „element tematic" între radical și desinențele personale de la prezent. Radicalul acestor verbe este: *dad-*, *jad-*, *věd-* și *by-*.

Unele forme ale verbului **БЪІТИ** au la bază radicalul *(je)s-* (cf. lat. *sum* „eu sînt" < **esm*) ; cf., de ex., **ѥсмь** „eu sînt".

Despre verbul **ИМѢТИ, ИМАМЬ, ИМАШИ** „a avea" vezi mai departe *Prezentul*.

Conjugarea

A. MODUL INDICATIV

În vechea slavă modul indicativ are 7 timpuri, și anume: *prezent*, *aorist*, *imperfect*, *perfect*, *mai mult ca perfect*, *viitor I* și *viitor II* (viitor anterior). Primele 3 sînt *timpuri simple*, în sensul că se exprimă numai prin verbul de conjugat, care variază după număr și persoană. Celelalte 4 sînt *timpuri compuse*, deoarece se exprimă prin verbul de conjugat și auxiliarul.

1. PREZENTUL

Formele personale de prezent se formează de la tema prezentului verbului de conjugat, cu ajutorul unor desinențe personale speciale, numite *desinențe primare*.

Pentru slava veche au fost reconstituite următoarele desinențe primare:

Singular	*Plural*	*Dual*
-mь și *-ǫ*	*-mъ*	*-vě*
-si, *-ši*	*-te*	*-ta*
-tь, *-tъ*	*-ntь*, *-ntъ*	*-te*

Notă asupra desinențelor primare. Se presupune că în indo-europeană verbele aveau două serii de desinențe personale: *primare*, pentru formele de prezent, și *secundare*, pentru formele de aorist.

Pe baza metodei comparativ-istorice s-a procedat la reconstituirea desinențelor verbale *primare* și *secundare* și s-au făcut diverse încercări de a se explica evoluția ulterioară a acestor desinențe în diferitele dialecte ale limbii indo-europene comune, inclusiv în slava comună, din care s-au desprins idiomurile slave de sud, deci și cel pe care îl vorbeau Chiril și Metodie.

La pers. I sg. au fost reconstituite două desinențe primare: *-mĭ* și *-ō*. (În greaca veche, de pildă, pers. I sg. de la verbul „a fi" este εἰμι, iar de la „a duce" — φέρω; cf. și lat. *ferō* „eu duc".) Acest *-mĭ* exista și în sl. com., unde a evoluat ulterior la *-mь*. Cf., de exemplu, ѥсмь și celelalte verbe de cls. a V-a.

Cît privește evoluția în slava comună a desinenței primare *-ō*, în această privință nu există încă un punct de vedere unanim acceptat. În sl. com., după desinența *-ō* urma un *m* (sau un *n*?) datorat, poate, analogiei cu *m* (sau *n*?) — desinența secundară de pers I sg. Există însă și ipoteza că în sl. com. forma de pers. I sg. prez. de tipul *berǫ* (> vsl. берѫ „eu iau") nu provine dintr-un stadiu mai vechi **berō-ōm* (sau **berō-ōn*), ci dintr-o formă, ulterior dispărută, de conjunctiv prezent, care ar fi avut la pers. I sg. desinența *-ām* (sau *-ān*), cf. în latină formele de conjunctiv prez. de tipul *feram* etc.

La pers. a II-a sg. a fost reconstituită desinența *-sĭ*, care în slava comună a evoluat la *-si*. Cîndva, această desinență era comună pentru pers. a II-a sg. a verbelor de toate clasele. Ulterior, la prezentul verbelor de cls. a IV-a, *s* din *-si* a trecut la *x* (velara *ch*), dat fiind că era precedat de un *i*. Verbele de cls. I—III, neavînd condiții pentru trecerea lui *s* la *x*, l-au păstrat. Mai tîrziu, tot în slava comună, s-a produs prima palatalizare a velarelor înainte de o vocală anterioară,

ceea ce a făcut ca *-xi* să treacă la *-ši*. De la verbele de cls. a IV-a, acest *-ši* s-a extins, prin analogie morfologică, şi la pers. a II-a sg. de la cls. I—III. În vechea slavă desinenţa *-si* nu apare niciodată la vreun verb de cls. I, II sau III, ceea ce arată că analogia s-a produs şi generalizat încă *înainte* de apariţia scrierii slave. Singurele care au păstrat desinenţa *-si* sînt verbele de cls. a V-a [1].

La pers. a III-a sg. a fost reconstituită desinenţa primară *-ti* (cf. gr. ἐστί „el este"), care a evoluat la *-tь* (cf. în rusa veche несеть „el duce") sau la *-tъ* (cf. în vsl. несетъ „el duce").

La pers. I pl. a fost reconstituită desinenţa primară *-mъ* (< *-mŭs* < *-mŏs*, cf. lat. *laudāmŭs* „noi lăudăm").

La pers. a II-a pl. a fost reconstituită desinenţa sl. com. *-te* (cf. gr. κοσμεῖτε „voi înfrumuseţaţi").

În sfîrşit, la pers. a III-a pl. au fost reconstituite *-(e)nti*, *-(o)nti*, moştenite şi de sl. com. În loc de *ь* (< *i*), în vsl. apare *ъ*. Cf. în rusa veche несоуть „ei duc", faţă de vsl. несѫтъ.

Desinenţele primare de dual nu necesită comentarii speciale.

În cele ce urmează se dau cîteva paradigme-model de prezent, pe clase verbale.

Clasa I: нести, несѫ, несеши „a duce" (tema prezentului: *nes-e-/nes-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
несѫ	несемъ	несевѣ
несеши	несете	несета
несетъ	несѫтъ	несете

Clasa a II-a: вꙑкнѫти, вꙑкнѫ, вꙑкнеши „a se obişnui" (tema prezentului: *vyk-n-e-/vyk-n-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
вꙑкнѫ	вꙑкнемъ	вꙑкневѣ
вꙑкнеши	вꙑкнете	вꙑкнета
вꙑкнетъ	вꙑкнѫтъ	вꙑкнете

Clasa a III-a: Tipul **a**: знати, знаѭ, знаеши „a şti" (tema prezentului: *zna-j-e-/zna-j-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
знаѭ	знаемъ	знаевѣ
знаеши	знаете	знаета
знаетъ	знаѭтъ	знаете

Tipul **b**: таꙗти, таѭ, таеши „a se topi" (tema prezentului: *ta-j-e-/-ta-j-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
таѭ	таемъ	таевѣ
таеши	таете	таета
таетъ	таѭтъ	таете

---

[1] Despre discuţiile în legătură cu aceasta, vezi, de exemplu, M. M. GUCHMAN, *Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков*, Moskva, 1956, p. 228. Cf. şi J. OTRĘBSKI, *Славяно-балтийское языковое единство*, în „Вопросы языкознания", nr. 6(1954), p. 33.

Tipul **c**: **гыбати, гыблѭ, гыблѥши** „a pieri" (tema prezentului: *gybl'-e-/gybl'-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
гыблѭ	гыблѥмъ	гыблѥвѣ
гыблѥши	гыблѥте	гыблѥта
гыблѥтъ	гыблѭтъ	гыблѥте

Tipul **d**: **дѣлати, дѣлаѭ, дѣлаѥши** „a face" (tema prezentului: *děl-a-j-e-/děl-a-j-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
дѣлаѭ	дѣлаѥмъ	дѣлаѥвѣ
дѣлаѥши	дѣлаѥте	дѣлаѥта
дѣлаѥтъ	дѣлаѭтъ	дѣлаѥте

Tipul **e**: **вѣтъшати, вѣтъшаѭ, вѣтъшаѥши** „a îmbătrîni" (tema prezentului: *větъš-a-j-e-/větъš-a-j-o-*, dintr-un stadiu mai vechi **větъx-ě-j-e-/*větъx-ě-j-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
вѣтъшаѭ	вѣтъшаѥмъ	вѣтъшаѥвѣ
вѣтъшаѥши	вѣтъшаѥте	вѣтъшаѥта
вѣтъшаѥтъ	вѣтъшаѭтъ	вѣтъшаѥте

Tipul **f**: **вѣровати, вѣроуѭ, вѣроуѥши** „a crede" (tema prezentului: *věr-u-j-e-/věr-u-j-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
вѣроуѭ	вѣроуѥмъ	вѣроуѥвѣ
вѣроуѥши	вѣроуѥте	вѣроуѥта
вѣроуѥтъ	вѣроуѭтъ	вѣроуѥте

Tipul **g**: **млѣти, мелѭ, мелѥши** „a măcina" (tema prezentului: *mel-j-e-/mel-j-o-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
мелѭ	мелѥмъ	мелѥвѣ
мелѥши	мелѥте	мелѥта
мелѥтъ	мелѭтъ	мелѥте

Clasa a IV-a. Tipul **a**: **любити, люблѭ, любиши** „a iubi" (tema prezentului: *l'ub-i-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
люблѭ	любимъ	любивѣ
любиши	любите	любита
любитъ	любѧтъ	любите

Tipul h: **хотѣти, хоштѫ, хотиши** „a voi" (tema prezentului: *xot-i-*):

Singular	*Plural*	*Dual*
хоштѫ	**хотимъ**	**хотивѣ**
хотиши	**хотите**	**хотита**
хотитъ	**хотѧтъ**	**хотите**

Clasa a V-a: Verbele **дати, ıасти** și **вѣдѣти** au radicalul terminat în *-d* (faza sl. c.). Procesele fonetice legate de „legea silabelor deschise" au fost aceleași pentru toate trei: simplificarea unor grupuri de consoane devenite „intolerabile" și formarea nazalei *ę*. Vom considera prezentul verbului **ıасти** „a mînca".

Tema prezentului, identică cu radicalul, este *jad-*.

Singular	*Plural*	*Dual*
ıамь	**ıамъ**	**ıавѣ**
ıаси	**ıасте**	**ıаста**
ıастъ	**ıадѧтъ**	**ıасте**

Comentarii. La pers. I sg. **ıамь** < **jadmь*, după simplificarea grupului consonantic *dm* > *m*. La pers. a II-a sg. **ıаси** < **jadsi*, după ce *ds* > *s*. La pers. a III-a sg. **ıастъ** < **jadtъ*, după ce *dt* > *tt*, iar apoi, prin disimilarea celor două dentale momentane surde, *tt* > *st*. La pers. I pl. **ıамъ** < **jadmъ*, iar la pers. a II-a pl. **ıасте** < **jadte*. La pers. a III-a pl. **ıадѧтъ** < **jadntъ*. Aici, *n* interconsonantic a devenit silabic (*n̥*), de unde **jadn̥tъ*. Cum ulterior în sistemul fonetic al slavei comune *n̥* (ca și *m̥*) nu s-au menținut, înaintea lui s-a dezvoltat un element vocalic de sprijin, de timbru anterior, pe care l-am putea nota prin ᵇ. Așadar, sl. com. **jadn̥tъ* > **jadᵇnt*. În perioada formării vocalelor nazale *ǫ* și *ę*, din ᵇ*n* a apărut *ę*, cf. vsl. **ıадѧтъ**.

Aceleași explicații sînt valabile și pentru **дати** și **вѣдѣти**. Acesta din urmă nu trebuie confundat cu verbul de cls. a III-a **вѣдати, вѣдаѭ, вѣдаеши** „a ști", atestat în cîteva texte slavone din sec. XIII—XVI. Din punct de vedere etimologic însă, **вѣдати** nu este decît o continuare a verbului **вѣдѣти**.

Prezentul verbului **быти** „a fi":

Singular	*Plural*	*Dual*
есмь	**есмъ**	**есвѣ**
еси	**есте**	**еста**
естъ	**сѫтъ**	**есте**

În ceea ce privește verbul **имѣти** „a avea", unii autori de manuale îl grupează împreună cu verbele de cls. a V-a, pe baza faptului că la pers. I sg. apare desinența **-мь**. Clasificarea verbului **имѣти** printre celelalte verbe de cls. a V-a nu este însă întemeiată, căci acesta nu are alte particularități caracteristice pentru **дати, ıасти, вѣдѣти** și **быти**, și anume: a) **имѣти** are în tema prezentului elementul tematic *-a-* (radicalul: *j-ьm-*); b) pers. a II-a sg. are desinența *-ši* (**-ши**), iar nu *-si* (**-си**); c) infinitivul prezintă și el un element tematic, anume *-ě-* (**ѣ**). Iată paradigma:

Singular	*Plural*	*Dual*
имамь	имамъ	имавѣ
имаши	иматє	имата
иматъ	имѫтъ	иматє

De aceea, este mai potrivit să se spună că verbul имѣти are o conjugare mixtă.

Verbul бъıти „a fi" are, în afară de prezentul propriu-zis ѥсмь etc., și o formă de prezent cu înțeles de viitor. Tema acestui prezent-viitor este de cls. I: *bǫd-e-/bǫd-o-*:

Singular	*Plural*	*Dual*
бѫдѫ	бѫдємъ	бѫдєвѣ
бѫдєши	бѫдєтє	бѫдєта
бѫдєтъ	бѫдѫтъ	бѫдєтє

2. AORISTUL

Termenul de *aorist* vine de la particula privativă gr. ἀ „fără", „ne-" și de la adj. verbal ὁριστός „delimitat", „definit". Ad litteram *aorist* înseamnă deci „timp nedelimitat", „timp nedefinit". Într-adevăr, în slava veche, ca și în greaca veche, acest timp exprimă o acțiune trecută, fără vreo delimitare a acesteia și fără vreo raportare la alte acțiuni trecute.

În limba română aoristul din vechea slavă se poate traduce prin *perfectul simplu* sau prin *perfectul compus*, iar uneori și prin *mai mult ca perfect* (vezi mai departe, p. 125).

Formarea aoristului. Aoristul se formează de la tema infinitivului, numită uneori, tocmai de aceea, și *tema aoristului*, cu ajutorul unor desinențe personale speciale, numite *desinențe secundare.*

Pe baza metodei comparativ-istorice au fost reconstituite următoarele desinențe secundare slave:

Singular	*Plural*	*Dual*
-m (sau *-n*?)	*-mъ*(< *-mŭs* < *-mŏs*)	*-vě*
-s	*-te*	*-ta*
-t	*-nt*, *-ont*, *-ent*	*-te* [1]

În slava veche există mai multe feluri de aorist, clasificabile în două tipuri: a) *aoristul simplu* și b) *aoristul sigmatic.*

a. *Aoristul simplu*

Aoristul *simplu*, numit, cu alți termeni, *arhaic* sau *asigmatic*, se întîlnește în cele mai vechi texte din slava veche. El e format de la verbele de cls. I și a II-a (cu radicalul terminat într-o consoană).

---

[1] Pentru amănunte, vezi, de exemplu, M. M. GUCHMAN, *op. cit.*, p. 222—223.

O altă caracteristică a acestui tip de aorist constă în faptul că *nu posedă forme proprii pentru pers. a II-a şi a III-a sg., ci le împrumută de la aoristul simplu.*

Să considerăm, deocamdată, paradigma de aorist sigmatic a verbului цвьсти (< **kvitti*):

Singular	*Plural*	*Dual*
цвисъ	цвисомъ	цвисовѣ
цвьте	цвисте	цвиста
цвьте	цвисѧ	цвисте

La pers. I sg. цвисъ < sl.c. **kvьtsōm(n)*, după lungirea vocalei radicale ь > *i* şi după simplificarea grupului consonantic intolerabil *ts* > *s*. Fenomene analoge s-au produs şi la celelalte pers. (I—III pl. şi I—III du.).

La pers. a II-a şi a III-a sg. цвьте este un aorist simplu, provenit, respectiv, din **kvьtes* (pers. a II-a sg.) şi **kvьtet* (pers. a III-a sg.).

Aparent, după *i* (vsl. и), *s* urmat de o vocală ar fi trebuit să fie reprezentat prin *x*. Acest lucru nu s-a produs însă, căci în perioada slavă comună timpurie, cînd *s* precedat de *ĭ*, *ŭ*, *i̯*, *u̯*, *r*, *k* a trecut la *x*, sufixul -*s*- era precedat de *t* radical, ulterior dispărut. Cînd grupul *ts* s-a simplificat în *s*, procesul apariţiei lui *x* din *s* se încheiase. Aceasta a dus la menţinerea lui *s* nealterat.

Paradigma de aorist sigmatic a verbului решти „a spune" (< **rekti*):

Singular	*Plural*	*Dual*
рѣхъ	рѣхомъ	рѣховѣ
рече	рѣсте	рѣста
рече	рѣшѧ	рѣсте

La pers. I sg. рѣхъ < sl. com. ** rĕksŏm(n)*. Aici *s* a trecut de timpuriu la *x*, căci era precedat de un *k*. Putem deci presupune o fază sl. com. ** rekxŏm(n)*. Prin lungirea lui *e* la *ē* (> *ĕ*, vsl. ѣ), prin căderea consoanei finale, prin simplificarea grupului consonantic *kx* la *x* şi prin închiderea lui *ŏ* la *ŭ*, iar apoi la ъ, s-a ajuns la *rĕxъ*, stadiu atestat de vsl.

La pers. a II-a pl. рѣсте < **rĕkste*. Aici *s*, fiind urmat de *t*, s-a menţinut.

La pers. a III-a pl. рѣшѧ < ** rĕksn̥t*, care a evoluat la **rĕkxьnt* > *rĕšę*.

Încă un exemplu de aorist sigmatic cu *ĕ* > *ē* > *ĕ* (ѣ): вести „a duce" (< **vedti*):

Singular	*Plural*	*Dual*
вѣсъ	вѣсомъ	вѣсовѣ
веде	вѣсте	вѣста
веде	вѣсѧ	вѣсте

Aici, la toate persoanele, în afară, bineînţeles, de pers. a II-a şi a III-a sg., s-a produs simplificarea grupului consonantic *ds* > *s*. Cf., la pers. I: **vĕdsōm(n)* > *vĕsъ* etc.

Ca ilustrare pentru vocala radicală *ŏ* lungită la *ō*, din care apoi apare *a*, cf. aoristul sigmatic de la бости „a împunge" (< **bodti*):

Singular	*Plural*	*Dual*
басъ	басомъ	басовѣ
боде	басте	баста
боде	басѧ	басте

În toate aceste forme, în afară de pers. a II-a și a III-a sg., s-a produs simplificarea grupului consonantic *ds* > *s*: **bōdsŏm(n)* > *basъ* etc.

În sfîrșit, un exemplu cu lungirea *ьr* > *rě*: оумрѣти „a muri" (< *u-mьr-ĕ-ti*):

Singular	*Plural*	*Dual*
оумрѣхъ	оумрѣхомъ	оумрѣховѣ
(оумрѣтъ)	оумрѣсте	оумрѣста
(оумрѣтъ)	оумрѣшѧ	оумрѣсте

Despre оумрѣтъ de la pers. II—III sg. — v. nota de mai jos.

Aoristul sigmatic de tipul **b** este arhaic, deoarece se întîlnește în textele cele mai vechi ale slavei vechi. El nu mai era, în perioada scrierii acestora, un tip morfologic productiv. Cel mai îndelung persistă aoristul sigmatic de tipul **b** cu tema infinitivului în *ę* (ѧ) provenit din *ьm-* sau *ьn-*, de la verbe ca: ѩти, имѫ, имеши „a lua" (< **jьmti*, radicalul fiind *-ьm-*) și compusele sale cu diverse prefixe (приѩти „a primi", сънѧти „a scoate", отъѩти „a retrage" ș.a.), пѧти, пьнѫ, пьнеши „a întinde" (< **pьnti*) și compusele sale cu prefixe (пропѧти „a răstigni", запѧти „a împiedica", „a dăuna" ș.a.), начѧти „a începe" (< **načьnti*) ș.a. Aici nu mai constatăm însă lungirea vocalei radicale:

Singular	*Plural*	*Dual*
ѩсъ	ѩсомъ	ѩсовѣ
(ѩтъ)	ѩсте	ѩста
(ѩтъ)	ѩсѧ	ѩсте

Pers. I sg. ѩсъ < **jьmsŏm(n)*. Pers. I—III pl. și du. nu necesită comentarii.

Notă. O seamă de verbe din slava veche au la aoristul sigmatic, de tipul *a* sau de tipul *b*, desinența de pers. II—III sg. -тъ, ca în: пихъ, питъ, питъ, de la пити „a bea", ѩсъ, ѩтъ, ѩтъ, de la ѩти „a lua" оумрѣхъ, оумрѣтъ, оумрѣтъ, de la оумрѣти „a muri" ș.a.

Verbele de cls. a V-a ꙗсти, дати și быти au la pers. a II-a și a III-a sg. aorist sigmatic desinența -стъ. Iată paradigmele (numai la sg.):

ꙗсти	дати	быти
ꙗсъ	дахъ	быхъ
ꙗстъ	дастъ (sau да)	быстъ (sau бы)
ꙗстъ	дастъ (sau да)	быстъ (sau бы)

În ceea ce privește desinențele -тъ și -стъ de mai sus, se poate presupune că este vorba de o influență a paradigmelor de prezent. Cf. la prezent: иметъ, пиетъ, оумьретъ, cu

-тъ și, respectiv, мстъ,ластъ, юсгъ cu -стъ. În acest caz trebuie să admitem că s-a produs o falsă analiză a acestor ultime trei forme de prezent, căci în ele s este, de fapt, parte a radicalurilor respective.

În afară de aoristul бꙑхъ, бꙑ(стъ) etc. (v. mai sus), verbul бꙑти mai avea o paradigmă de aorist, care se folosea cu valoare de imperfect:

sg.	*pl.*	*du.*
бѣхъ	бѣхомъ	бѣховѣ
бѣ	бѣсте	бѣста
бѣ	бѣшѧ	бѣсте

Exemple pentru cazurile din notă:

I егда **БЪІСТЪ** дьнь пригласи оучєникꙑ своѩ (*Zogr.*, Lc., VI, 13). „Și cînd *se făcu* ziuă (ad lit. „cînd *a fost* ziuă"), îi chemă pe ucenicii săi."

I сє сътворьшє **ОБѦШѦ** множьство рꙑбъ много (*Zogr.*, L.,V, 6). „Și făcînd ei așa, *prinseră* mulțime mare de pește" (inf. обѧти).

I оужасъ **IIРИѨ** вьсѧ (*Zogr.*, Lc., V, 26). „Și uimirea i-*a cuprins* pe toți." (Uneori, la pers. a II-a și a III-a sg., compusele lui ѩти apar fără -тъ, de care s-a vorbit în nota de mai înainte.)

Не ѨСѦ же вѣрꙑ июдеи о немь ѣко **БѢ** слѣпъ и **ПРОЗЬРѢ** доньдеже **IIРИЗЪВАШѦ** родителѣ того прозьрѣвъшааго (*Mar.*, I., IX, 18). „Dar iudeii *nu au crezut* (ad lit. „nu au luat credință") despre el că *a fost* orb și (apoi) *a văzut*, pînă ce *n-au chemat* pe părinții celui care a văzut)."

Exemple de aorist sigmatic (subtipul **b***) :*

I ПРИВѢСѦ емоу вьсѧ болѧштѧѩ различьнꙑими недѫгꙑ (*Zogr.*, Mt., IV, 24). „Și îi *aduseră* pe toți cei care sufereau de diferite boli." **Како ти СѦ ОТВРѢСТЕ** очи (*Mar.*, I., IX, 10). „Cum ți *s-au deschis* ochii?" (pers. a III-a du. de la отъврѣшти сѧ, отъврьгѫ сѧ, отъврьжеши сѧ). **Отъвѣштасте же имъ родителѣ его и РѢСТЕ** (*Mar.*, I., IX, 20). „Și le răspunseră părinții săi și *ziseră*" (III du.).

Aoristul sigmatic nou

În textele slave vechi din secolul al XI-lea se întîlnește frecvent un *tip hibrid de aorist sigmatic*, format pe baza tipurilor deja existente. El poate fi numit *aorist sigmatic „nou"*, în opoziție cu aoristul sigmatic de tipul **b** („arhaic").

Ca și aoristul sigmatic arhaic, aoristul nou *nu are forme proprii pentru pers. a II-a și a III-a sg.*, recurgînd pentru acestea la paradigma aoristului simplu.

Caracteristic pentru aoristul sigmatic nou este sufixul -ох- / -ос- /-ош-: primul, la pers. I sg., pl. și du., cel de-al doilea—la pers. a II-a și a III-a du., iar ultimul, la pers. a III-a pl.

Iată aoristul nou de la verbul ити, идѫ, идеши „a merge", „a se duce":

Singular	*Plural*	*Dual*
идохъ	идохомъ	идоховѣ
иде	идосте	идоста
иде	идошѧ	идосте

Exemple de aorist sigmatic „nou“:

І оставльше вьсе вь слѣдъ его ІДОШѦ (*Zogr.*, Lc., V, 11). „Şi lăsînd totul, *merseră* după el.“ **Онꙗ же абие оставьша мрѣжѧ по немь ІДОСТЕ** (*Zogr.*, Mt., IV, 20). „Iar ei doi, lăsînd deîndată mrejele, *merseră* după el“ (pers. a **III-a** du.).

Notă. Din cele expuse mai sus rezultă că verbele de cls. I cu tema infinitivului în consoană pot să aibă în vechea slavă trei tipuri de aorist: simplu, sigmatic arhaic şi sigmatic nou. Dăm ca ilustrare paradigmele posibile de aorist de la verbul рещти, рекѫ, речеши „a spune“:

A	*Bb*	*Bč*
рекъ	рѣхъ	рекохъ
рече	рече	рече
рече	рече	рече
рекомъ	рѣхомъ	рекохомъ
речете	рѣсте	рекосте
рекѫ	рѣшѧ	рекошѧ
рековѣ	рѣховѣ	рекоховѣ
речета	рѣста	рекоста
речете	рѣсте	рекосте

3. IMPERFECTUL

În slava veche imperfectul este un timp simplu, care exprimă o acţiune trecută, repetată sau continuă, fără precizarea dacă ea mai durează sau nu în prezent. (De cele mai multe ori, acest lucru rezultă însă din contextul comunicării.)

Imperfectul se traduce în limba română tot prin imperfect. De exemplu: **Чл҃къ единъ СЪХОЖДААШЕ отъ Ѥр҃лма въ Ѥрихѫ** (*Mar.*, Lc., X, 30). „Un om *cobora* de la Ierusalim la Ierihon“ (pers. a III-a sg. de la **съходити, съхождѫ, съходиши** „a coborî“, „a merge în jos“).

Sufixul imperfectului: *-ĕax-*. Încă din perioada slavei comune, formele personale de imperfect se caracterizau prin sufixul *-ĕax-* (sau *-ax-*), a cărui origine nu este întru totul clară.

Notă. Se presupune că elementul *x* din sufixul *-ĕax-* ar fi de aceeaşi origine cu *-s-* din paradigma aoristului sigmatic, deşi la imperfect *x* în loc de *s* nu poate fi explicat satisfăcător pe cale fonetică. Este posibil însă ca *x* să fi pătruns în sufixul *-ĕax- prin analogie morfologică*, sub influenţa paradigmelor de aorist sigmatic de tipul vsl. знахъ.

Imperfectul din slava veche este format, de regulă, de la tema infinitivului, cu ajutorul desinenţelor secundare.

Între sufixul caracteristic *-ĕax-* şi desinenţele secundare participă un sufix tematic *-o-/-e-*, cu aceeaşi distribuţie ca la aoristul simplu: *-o-* la pers. I sg., pl. şi du. şi la pers. a III-a pl., iar *-e-* la celelalte persoane.

Să considerăm imperfectul de la verbul de cls. I **нести**, a cărui temă a infinitivului este *nes-*:

I sg. **несѣахъ** < **nes-ĕax-ōm(-n)*; a II-a sg. **несѣаше** < **nes-ĕax-ĕ-s*, cu trecerea *x* > *š*, în urma primei palatalizări a velarelor; a III sg. **несѣаше** < **nes-ĕax-ĕ-t*; I pl. **несѣахомъ** < **nes-ĕax-ō-mъ*; a II-a pl. **несѣашете** < **nes-ĕax-ĕ-te*; a III-a pl. **несѣахѫ** < **nes-ĕax-ō-nt*; I du. **несѣаховѣ** < **nes-ĕax-ō-vĕ*; **несѣашета** < **nes-ĕax-ĕ-ta*; **несѣашете** < **nes-ĕax-ĕ-te.*

Cînd consoana radicală dinaintea sufixului *-ĕax-* era un *k* sau un *g*, în slava veche apare ч, respectiv ж (urmare a primei palatalizări a velarelor). După

ч și **ж**, ca, de altfel, și după orice altă consoană moale, *ě* (**ѣ**) din sufixul *-ěax-* a trecut la *a*, fenomen oglindit în textele păstrate. Dăm paradigmele de imperfect ale verbelor **пешти** (< **pelti*) „a coace" și **мошти** (< **mogti*) „a putea":

Singular	Plural	Dual
печаахъ	**печаахомъ**	**печааховѣ**
печааше	**печаашете**	**печаашета**
печааше	**печаахѫ**	**печаашете**

și

можаахъ	**можаахомъ**	**можааховѣ**
можааше	**можаашете**	**можаашета**
можааше	**можаахѫ**	**можаашете**

Dacă tema infinitivului se termină în *i*, acesta trece la *j* (ca întotdeauna înainte de o vocală). După acest *j*, consoană prin excelență moale, *ě* din sufixul *-ěax-* trece, cum am spus și mai sus, la *a*. Astfel, tema infinitivului de la **носити** „a duce" este *nosi-*, dar imperfectul: I sg. **ношаахъ** < **nosi-ěax-ŏ-m(-n)* etc. Consoana *j* (< *i*) a alterat în toate cazurile consoana radicală precedentă, ceea ce se reflectă în toate formele de imperfect cu tema infinitivului în *-i-*: **любити** „a iubi", la pers. I sg. a imperfectului — **любл҄аахъ**, la pers. a II-a **любл҄ааше** etc.; **коупити** „a cumpăra", la pers. I — **коупл҄аахъ**, la pers. a II-a **коупл҄ааше** etc.; **дѣлити** „a împărți", la pers. I — **дѣл҄аахъ**, la pers. a II-a **дѣл҄ааше** etc.; **мѫтити** „a turbura", la pers. I — **мѫштаахъ**, la pers. a II-a **мѫштааше** etc.

Sufixul *-ax-* (î.l.d. *-ěax-*) se constată la verbele care au deja în tema infinitivului un *ě* sau un *a*. Cf., de exemplu: **видѣти**, iar la imperfect: **видѣахъ, видѣаше** etc.; **знати**, iar la imperfect: **знаахъ, знааше** etc.

Notă. În **брати сѧ** „a se lupta" (< **borti sę*) vechea temă a infinitivului, dinainte de metateza **tort>trat*, era **bor-*, ceea ce explică imperfectul v.sl. **борꙗахъ сѧ, борꙗаше сѧ** etc

F o r m e   c o n t r a s e. În textele din slava veche, mai cu seamă în cele „tîrzii", apar și *forme contrase* de imperfect, în care grupurile vocalice **-аа-**, **-ꙗа-**, **-ѣа-** s-au contopit în **-а-** sau **-ѣ-**, ca, de exemplu, **съхождааше** „(el) cobora" (*Sav.*, Lc., X, 30), în loc de **съхождааше** (< **sъxodiěaxět*, v. mai sus).

I m p e r f e c t u l   de la verbul **быти**. Am spus mai înainte că aoristul sigmatic **бѣхъ** etc. avea în slava veche și funcție de imperfect.

Prin analogie cu imperfectul propriu-zis, formele de aorist de tipul **бѣхъ** (cu valoare de imperfect), devin adevărate imperfecte, de unde paralelismul întregii paradigme. La rîndul său, *imperfectul analogic* de tipul **бѣахъ** etc. poate să aibă, ca orice imperfect, variante contrase.

Iată formele coexistente:

Singular			Plural			Dual		
бѣхъ	sau	**бѣахъ**	**бѣхомъ**	sau	**бѣахомъ**	**бѣховѣ**	sau	**бѣаховѣ**
бѣ	sau	**бѣаше**	**бѣсте**	sau	**бѣашете**	**бѣста**	sau	**бѣашета**
бѣ	sau	**бѣаше**	**бѣшѧ**	sau	**бѣахѫ**	**бѣсте**	sau	**бѣашете**

La acestea se adaugă formele contrase posibile: **бѣхъ, бѣшє, бѣшєтє, бѣхѫ, бѣшєта, бѣшєтє.**

Exemple:

Пєтръ жє вънѣ СѢДѢАШЕ на дворѣ (*Zogr.*, Mt., XXVI, 69). „Iară Petru *stătea* afară, în curte." **И ПРИХОЖДААХѪ къ нємоу и гл҃ахѫ** (=**ГЛАГОЛААХѪ**) (*Sav.*, I., XIX, 3). „Şi *veneau* la el şi îi spuneau."

ПРОХОЖДААШЕ сквозѣ градꙑ (*Zogr.*, Lc., VIII, 1). „*Trecea* prin oraşe" (inf.: **проходити**, cls. a IV-a). **I ХОЖДААШЕТЕ родитєлѣ єго по вьсѣ лѣта къ і҆лмъ** (=**иєроусалимъ**) (*Mar.*, Lc., II, 41). „Şi *mergeau* părinţii săi în fiecare an la Ierusalim" (inf. **Ходити**, cls. a IV-a). **Сє отєцъ твои и азъ скрьбѧшта ИСКААХОВѢ тєбє** (*Mar.*, Lc., II, 48). „Iată că tatăl tău şi cu mine te *căutam*, întristaţi" (inf.: **искати** cls. a III-a). **Оба заматорѣвъша вь дьнєхъ своихъ БѢАШЕТЕ** (*Mar.*, Lc., I, 7). „Amîndoi *erau* înaintaţi în vîrstă" (ad litteram: „înaintaţi în zilele lor").

4. PERFECTUL

Perfectul din slava veche este un timp trecut *compus*, el constă din prezentul verbului **бꙑти** (cu valoare de auxiliar) şi din participiul trecut activ II (participiul „în *-lъ*") al verbului de conjugat.

Să considerăm perfectul de la verbul **сѣти, сѣѭ, сѣєши** „a semăna" (part. „în *-lъ*" al acestui verb este: m. **сѣлъ**, f. **сѣла**, n. **сѣло** — la sg.; m. **сѣли**, f. **сѣлꙑ**, n. **сѣла** — la pl. şi m. **сѣла**, f. **сѣлѣ**, n. **сѣлѣ** — la du.):

Singular

	m.	f.	n.
	сѣлъ ѥсмь	сѣла ѥсмь	сѣло ѥсмь
	сѣлъ ѥси	сѣла ѥси	сѣло ѥси
	сѣлъ ѥстъ	сѣла ѥстъ	сѣло ѥстъ

Plural

	m.	f.	n.
	сѣли ѥсмъ	сѣлꙑ ѥсмъ	сѣла ѥсмъ
	сѣли ѥстє	сѣлꙑ ѥстє	сѣла ѥстє
	сѣли сѫтъ	сѣлꙑ сѫтъ	сѣла сѫтъ

Dual

	m.	f.	n.
	сѣла ѥсвѣ	сѣлѣ ѥсвѣ	сѣлѣ ѥсвѣ
	сѣла ѥста	сѣлѣ ѥста	сѣлѣ ѥста
	сѣла ѥстє	сѣлѣ ѥстє	сѣлѣ ѥстє

сѣлъ ѥсмь înseamnă „eu am semănat", cînd subiectul acţiunii este o persoană de sex masculin, iar **сѣла ѥсмь** — „eu am semănat", cînd subiectul e o persoană de sex feminin. Aceeaşi deosebire se constată şi la pers. a II-a şi a III-a sg., pl. şi du.

Formele de neutru (să spunem, **сѣло ѥстъ** „a semănat") se folosesc pentru subiectele exprimate prin substantive sau pronume de genul neutru.

O r d i n e a celor două componente ale perfectului poate fi şi alta decît cea din paradigma de mai sus: verbul auxiliar + part. în **-лъ**. Iată un exemplu

din *Euchologium Sinaiticum*: плоды ꙗ же ЄСИ ДАЛЪ намъ *(Euch.*, 12 b). „Roadele pe care ni le-*ai dat*..."

Mai mult, între componentele perfectului pot interveni diverse cuvinte din afara sistemului verbal (particule, pronume, chiar sintagme întregi): ПРИШЄЛЪ ли ЄСИ сѣмо прѣжде врѣмене мѫчитъ насъ (*Zogr.*, Mt., VIII, 29). „*Ai venit* oare încoace să ne chinuieşti înainte de vreme?" (Între part. în *-lъ* şi verbul auxiliar stă particula interogativă ли). СЪГЪБИЛЪ ЄСИ вса негъбла всѣкѫ болѣзнь і ПОДЪЛОЖИЛЪ ѭ ЄСИ подъ ноѕѣ твои (*Euch.*, 35b). „*Înduplecat-ai* toate cele neînduplecate şi toată răutatea şi *ai pus*-o sub picioarele tale." (Între part. în *-lъ* şi verbul auxiliar se află pron. ѭ.)

Omiterea auxiliarului. Uneori, mai cu seamă în *Codex Suprasliensis*, din componenţa perfectului lipseşte pers. a III-a sg. a auxiliarului, ca în următorul pasaj: Гь (= господь) из мрьтвыихъ ВЪСТАЛЪ (*Supr.*, 479/7). „Domnul *a înviat* din morţi". (Ar fi fost de aşteptat:... въсталъ естъ.)

Omiterea auxiliarului la pers. a III-a sg. a perfectului avea în secolele al X-lea—al XI-lea caracter facultativ, atît în graiurile care au stat la baza slavei vechi, cît şi în alte graiuri slave. Ulterior, în unele limbi slave omisiunea auxiliarului s-a statornicit numai la pers. a III-a sg. şi pl. (de ex., în polonă), în timp ce în altele auxiliarul a fost eliminat (de ex., în rusă). Auxiliarul de la perfect se menţine pînă în ziua de astăzi, la toate persoanele, în sorabă.

Înţelesul perfectului faţă de cel al aoristului. În slava veche perfectul exprimă, ca şi aoristul, o acţiune petrecută în trecut. Spre deosebire însă de aorist, perfectul arată o acţiune al cărei rezultat dăinuie în momentul vorbirii. De exemplu, cînd citim în *Foile de la Kiev* propoziţia ЄСИ намъ вѣчьное обѣщѧние ПРИНЄСЛЪ „*Adusu*-ne-*ai* făgăduinţa din veac", perfectul еси принеслъ înseamnă „ai adus *şi continuă să fie adusă*, ai adus *şi o avem* etc." Dacă în locul perfectului s-ar fi folosit un aorist de la acelaşi verb, înţelesul propoziţiei ar fi fost *în aparenţă* acelaşi („Adusu-ne-ai făgăduinţa din veac"), însă, fără nuanţa menţionată, căci aoristul nu lasă a se înţelege că efectul acţiunii exprimate de participiul în *-lъ* mai dăinuie în momentul vorbirii.

În următoarele două propoziţii, deosebirea dintre aorist şi perfect apare în mod pregnant, căci este vorba de una şi aceeaşi situaţie, precizată tocmai pe baza opoziţiei dintre aceste două categorii gramaticale:

1) ОУМРѢТЪ дъшти твоѣ „*A murit* fiică-ta" (*Zogr.*, Lc., VIII, 49). Prin aoristul оумрѣтъ în această propoziţie se exprimă o acţiune petrecută în trecut, fără vreo referire la rezultatul acţiunii în prezent, adică în momentul comunicării acestei veşti.

2) НѢСТЪ[1] ОУМРЪЛА дѣвица, нъ съпитъ „Fata *nu a murit* (= *nu este moartă*), ci doarme" (*Zogr.*, Lc., VIII, 52).

Exemple:

Гн, НЄ добро ли сѣмѧ СѢЛЪ ЄСИ на селѣ твоемь (*Zogr.*, Mt., XIII, 27). „Doamne, *n-ai semănat* tu oare sămînţa bună în ţarina ta?" Ни ли сего ЄСТЄ ЧЬЛИ еже сътвори дадъ (= давыдъ) (*Zogr.*, Lc., VI, 3). „*Nu aţi citit* oare ce a făcut David?" въ грѣсѣхъ ты РОДИЛЪ СѦ ЄСИ весь і ты ли ны оучиши (*Mar.*, I., IX, 34). „Tu *te-ai născut* tot în păcate şi tu oare ne înveţi pe noi?" Нъ тъꙗ оубъкавъша отьцѣ наші, оубъвъша і ІЗБИВЪША ꙗ ЄСІ

1 Нѣстъ = не естъ.

(*Sin.*, XXI, 5). „În tine au nădăjduit părinții noștri, nădăjduind, și i-*ai mîntuit*." **Къ тебѣ возъвашѧ, сп҃лі (= СЪПАСЛІ) СѦ СѪТЪ** (*Sin.*, XXI, 6) „Către tine strigară (Doamne) și *s-au salvat*."

5. MAI MULT CA PERFECTUL

Ca și perfectul, mai mult ca perfectul este un timp trecut compus. El constă din imperfectul verbului **бꙑти** cu valoare de auxiliar și din participiul trecut activ II (part. „în -**лъ**") al verbului de conjugat. Să luăm ca ilustrare tot verbul **сѣти**, pe care l-am folosit și pentru perfect:

Singular

	m.		f.		n.
сѣлъ	бѣахъ	сѣла	бѣахъ	сѣло	бѣахъ
сѣлъ	бѣаше	сѣла	бѣаше	сѣло	бѣаше
сѣлъ	бѣаше	сѣла	бѣаше	сѣло	бѣаше

Plural

	m.		f.		n.
сѣли	бѣахомъ	сѣлꙑ	бѣахомъ	сѣла	бѣахомъ
сѣли	бѣашете	сѣлꙑ	бѣашете	сѣла	бѣашете
сѣли	бѣахѫ	сѣлꙑ	бѣахѫ	сѣла	бѣахѫ

Dual

	m.		f.		n.
сѣла	бѣаховѣ	сѣлѣ	бѣаховѣ	сѣлѣ	бѣаховѣ
сѣла	бѣашета	сѣлѣ	бѣашета	сѣлѣ	бѣашета
сѣла	бѣахѫ	сѣлѣ	бѣашете	сѣлѣ	бѣашете

Ca și la perfect, auxiliarul poate să preceadă participiul „în -**лъ**".

În slava veche, mai mult ca perfectul arată, ca, de altfel, și în limba română, o acțiune trecută, *anterioară altei acțiuni din trecut.*

În texte, mai mult ca perfectul se întîlnește mult mai rar decît aoristul și chiar decît perfectul, care este un timp cu o frecvență relativ scăzută în slava veche.

Exemple:

Тъ бѣ оучѧ і бѣахѫ сѣдѧште фарисѣі і законооучителе іже БѢАХѪ ПРИШЬЛИ отъ вьсѣкоѩ веси (*Zogr.*, Lc., V, 17). „El propovăduia, iar (de față) ședeau fariseii și cărturarii care *veniseră* din toate satele." **Сѫсѣди же и иже и БѢАХѪ ВИДѢЛИ прѣжде ѣко слѣпъ бѣ гл҃аахѫ** (= **глаголаахѫ**) (*Mar.*, I., IX, 8). „Iară vecinii și cei care îl *văzuseră* mai înainte că era orb, spuneau..." **И пришедъшемъ имъ на мѣсто идеже БѢШѦ СЪБЪРАЛИ СѦ, испльни же сѧ вьсе то мѣсто** (*Supr.*, 125/26—28). „Și cînd au ajuns ei pe locul unde *se adunaseră*, se umplu tot acel loc".

6. VIITORUL I (NUMIT ȘI VIITORUL „COMPUS")

În afara *prezentului perfectiv*, care, după cum am arătat, avea *valoare de viitor* și care, ținînd seamă de structura sa, este numit de obicei *viitorul* simplu, în slava veche exista și un tip de *viitor* compus, care consta din formele

de prezent ale unui auxiliar cu valoare modală (**имѣти, начѧти** sau **хотѣти**) şi din infinitivul verbului de conjugat.

Nuanţele modale pe care le introduc uneori auxiliarele sînt: valoarea *debitivă* (paradigma cu **имѣти**), *incoativă* (paradigma cu **начѧти**) şi *volitivă* (paradigma cu **хотѣти**).

Dăm cele trei variante posibile de *viitor I* de la verbul **видѣти** „a vedea":

Singular		*Plural*		*Dual*	
имамь	**видѣти**	**имамъ**	**видѣти**	**имавѣ**	**видѣти**
имаши	**видѣти**	**имате**	**видѣти**	**имата**	**видѣти**
иматъ	**видѣти**	**имѫтъ**	**видѣти**	**имате**	**видѣти**

sau:

Singular		*Plural*		*Dual*	
начьнѫ	**видѣти**	**начьнемъ**	**видѣти**	**начьневѣ**	**видѣти**
начьнеши	**видѣти**	**начьнете**	**видѣти**	**начьнета**	**видѣти**
начьнетъ	**видѣти**	**начьнѫтъ**	**видѣти**	**начьнете**	**видѣти**

sau, în sfîrşit:

Singular		*Plural*		*Dual*	
хощѫ	**видѣти**	**хотимъ**	**видѣти**	**хотивѣ**	**видѣти**
хотиши	**видѣти**	**хотите**	**видѣти**	**хотита**	**видѣти**
хотитъ	**видѣти**	**хотѧтъ**	**видѣти**	**хотите**	**видѣти**

Exemple:

Слоухъмь оуслышите и не ИМАТЕ РАЗОУМѢТИ, зьрѧште оузьрите і не ИМАТЕ ВИДѢТИ (*Zogr.*, Mt., XIII, 14). „Cu auzul veţi auzi şi nu *veţi înţelege*, uitîndu-vă veţi privi şi nu *veţi vedea*." **И тогда НАЧЬНЕШИ съ стоудомь послѣдьнее мѣсто ДРЬЖАТИ** (*Sav.*, Lc., XIV, 9). „Şi atunci *vei ţine* cu ruşine cel din urmă loc" (ad litt.: „vei începe a ţine"). **И НЕНАВИДѢТИ СѦ НАЧЬНѪТЪ** (î.l.d. **начьнѫтъ**) (*Sav.*, Mt., XXIV, 10). „Şi *se vor urî*" (ad litt.: „vor începe a se urî"). **Чьто ХОШТЕТЕ** (î.l.d. **хотите**) **ми ДАТИ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 15). „Ce-mi *veţi da*?" (ad litteram „Ce vreţi a-mi da?")

7. VIITORUL II

Viitorul II, denumit, cu alţi termeni, *viitorul anterior* sau *futurum exactum*, exprimă o acţiune viitoare, care se petrece înaintea altei acţiuni, de asemenea viitoare.

În slava veche, viitorul II este un timp compus şi constă din viitorul auxiliarului **бѫти** şi participiul „în **-лъ**" al verbului de conjugat. Viitorul II se întîlneşte extrem de rar [1]. Iată un exemplu, din *Euchologium Sinaiticum*: **Да аште ны десѧтъ дьнь съмрьтьнъ въ грѣсѣхъ то въскѫѭ сѧ и РОДИЛИ БѪДЕМЪ** (*Euch.*, 71a, 4). „Dacă ziua morţii ne va găsi în păcate, atunci pentru ce *ne vom* mai *fi născut*?"

[1] A. DOSTÁL, *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praga, 1954, p. 613, dă lista celor 8 cazuri cunoscute de viitor II (1 în *Psalterium Sinaiticum*, 4 în *Euchologicum Sinaiticum*, 2 în *Codex Suprasliensis*, toate din sec. XI, şi 1 în *Praxapostolus Achridanus*, text datînd din sec. XII).

Să considerăm pentru paradigma-model tot verbul видѣти „a vedea":

Singular

m.	бѫдѫ видѣлъ		f.	бѫдѫ видѣла		n.	бѫдѫ видѣло
	бѫдеши видѣлъ			бѫдеши видѣла			бѫдеши видѣло
	бѫдетъ видѣлъ			бѫдетъ видѣла			бѫдетъ видѣло

Plural

.	бѫдемъ видѣли		f.	бѫдемъ видѣлы		n.	бѫдемъ видѣла
	бѫдете видѣли			бѫдете видѣлы			бѫдете видѣла
	бѫдѫтъ видѣли			бѫдѫтъ видѣлы			бѫдѫтъ видѣла

Dual

m.	бѫдевѣ видѣла		f.	бѫдевѣ видѣлѣ		n.	бѫдевѣ видѣлѣ
	бѫдета видѣла			бѫдета видѣлѣ			бѫдета видѣлѣ
	бѫдете видѣла			бѫдете видѣлѣ			бѫдете видѣлѣ

Exemple: Аще ли БѪДЕ недобрѣ ПОКААЛЪ, то да не приѩтъ бѫде въ свое отьчьство (*Euch.*, 102 a). „Iar dacă *se va fi pocăit* neîndeajuns, atunci nu va fi primit în țara sa" (каꙗти сѧ „a se pocăi", cls. a III-a, ipf.).

Аще кто разбои сътвори или отъ рождениѣ своего оубиетъ, і҃ лѣ да покаетъ сѧ въ инои области, толи потомь да приѩ БѪДЕ въ свое отьчьство, аще БѪДЕ правѣно ПОКААЛЪ о хлѣбѣ о водѣ (*Euch.*, 102 a). „Dacă cineva va săvîrși omor, sau de va ucide din neamul său, să se pocăiască 10 ani în alt ținut, și numai după aceea va fi primit în țara sa, dacă *se va fi pocăit* după legea creștinească, cu pîine (și) cu apă."

B. MODUL IMPERATIV

În slava veche, imperativul este o formă verbală simplă, derivată de la tema prezentului, cu ajutorul sufixului *-i-* (pentru cls. I—IV) și al desinențelor personale secundare. Verbele de cls. a V-a au ca sufix al imperativului *-jь-*(< **-je-*) la singular și *-i-* la plural și dual.

Notă. Imperativul slav derivă din optativul indo-european. În perioada slavei comune, vechiul optativ-deziderativ a căpătat valoare de imperativ și s-a generalizat cu această valoare. Cînd vorbim de imperativul din slava veche, avem în vedere tocmai acest imperativ, dezvoltat din vechiul optativ-deziderativ.

La verbele de cls. I—II, imperativul e format de la gradul *-o-*, iar nu *-e-*, al temei prezentului. Vom considera verbele нести, несѫ, несеши „a duce" (cls. I), двигнѫти, двигнѫ, двигнеши „a mișca" (cls. a II-a), знати, знаѭ, знаеши „a ști" (cls. a III-a) și молити, молѭ, молиши „a ruga" (cls. a IV-a).

	Singular	*Plural*	*Dual*
pers. I	—	несѣмъ (< **nesoimōs*)	несѣвѣ (< **nesoivē*)
pers. a II-a	неси (< **nesois*)	несѣте (< **nesoite*)	несѣта (< **nesoita*)
pers. a III-a	неси (< **nesoit*)	—	—

Notă. Aflat în poziție după o vocală, sufixul *-i-* a trecut la *i̯*, iar diftongul *oi̯*, astfel apărut, s-a monoftongat, încă în perioada pregrafică, la $ě_2$ (*ě* „secundar") sau i_2 (*i* „secundar"). Înaintea unui asemenea *ě* sau *i*, consoanele velare *k* și *g* s-au transformat în *c* și *dz* („a doua palatalizare"). Așa se explică vsl. ц și ѕ de la imperativul verbelor рещи „a spune", мощи „a putea" și al altora de acest fel, cu radicalul terminat în *k* sau *g*. Cf.:

Singular	Plural	Dual
—	рьцѣмъ „să spunem!"	рьцѣвѣ „să spunem!"
рьци „spune!"	рьцѣте „(să) spuneți!"	рьцѣта „să spuneți!"
рьци „spună!"	—	—

și

Singular	Plural	Dual
моѕи „să poți!"	моѕѣмъ „să putem!"	моѕѣвѣ „să putem!"
моѕи „să poată!"	моѕѣте „să puteți!"	моѕѣта „să puteți!"

din **rьkois* > **rьkoi̯s* > **rьkoi̯* > **rьki₂* > *rьci* și, în mod analog, **mogois* > *mogoi̯s* etc., pînă la stadiul *modzi*, atestat de slava veche.

Verbele de cls. a II-a nu diferă de cele de cls. I:

Singular	Plural	Dual
—	двигнѣмъ	двигнѣвѣ
двигни	двигнѣте	двигнѣта
двигни	—	—

La verbele de cls. a III-a, suf. *-o-* al temei prezentului a evoluat la *e*, sub influența lui *j* precedent, iar diftongul *ei̯*, apărut după trecerea lui *-i-* la *-i̯-*, s-a monoftongat în i_2. Vezi paradigma:

Singular	Plural	Dual
—	знаимъ (< * *znajoimŏs*)	знаивѣ (< **znajoivě*)
знаи (< * *znajois*)	знаите (< **znajoite*)	знаита (< **znajoita*)
знаи (< **znajoit*)	—	—

La cls. a IV-a, *-i-* (sufixul imperativului) s-a contopit cu *-i-* al temei prezentului:

Singular	Plural	Dual
—	молимъ	моливѣ
моли	молите	молита
моли	—	—

Notă. Verbul de cls. a IV-a видѣти „a vedea" formează imperativul sg. ca verbele atematice de cls. a V-a (v. mai jos): виждь „Să vezi! Să vadă!"

Verbele de cls. a V-a дати, ꙗсти și вѣдѣти au imperativul sg. format, cum am arătat mai înainte, cu sufixul *-jь-*; la pl. și du. — sufixul *-i-*. Să considerăm primul dintre aceste verbe:

Singular	*Plural*	*Dual*
—	дадимъ	дадивѣ
даждь	дадите	дадита
даждь	—	—

Formele даждь provin din **dadjьs* la pers. a II-a sg. și **dadjьt* la pers. a III-a sg.

Imperativul verbului бъіти e format de la tema prezentului (viit. simplu) *bǫd-o-*:

Singular	*Plural*	*Dual*
—	бѫдѣмъ	бѫдѣвѣ
бѫди	бѫдѣте	бѫдѣта
бѫди	—	—

Uneori apare şi o formă de pers. a III-a pl.: бѫдѫ „Să fie (ei, ele)!", ca în **БѪДѪ** чѧда его въ пагѹбѫ (*Sin.*, 108, 13). „*Să-i fie* copiii în pieire (= Să piară!)."

Construcțiile cu да. La pers. I sg. şi a III-a pl., iar uneori şi la alte persoane, în vsl. se întîlnesc construcții echivalente cu imperativul. Ele constau din particula да, însoțită de prezentul sau de viitorul simplu al verbului de conjugat, ca în: **ДА НАПИШѪТЪ СѦ** си въ родъ інъ (*Sin.*, 101/19). „*Să se scrie* acestea pentru alt neam! (= pentru generația viitoare)."

Exemple:

ІДИ въ миръ (*Zogr.*, Lc., VII, 50). „*Mergi* în pace!" Піоние, аште не хоштеши (= хотиши) жръти, понѣ **ПРИДИ** на мѣсто коумирьско (*Supr.*, 131/4—6). „Pioane, dacă nu vrei să aduci jertfă, *vino* cel puțin la locul sacrificiului!" **ПРѢІДѢМЪ** на онъ полъ езера (*Zogr.*, Lc., VIII, 22). „*Să trecem* de partea cealaltă a lacului!" **І** г҃ла има **ГРѦДѢТА** въ слѣдъ мене (*Zogr.*, Mt., IV, 19). „Şi le spuse celor doi: „*Veniți* după mine!" (inf.: грѧсти). Ничимже **НЕ ПЬЦѢТЕ СѦ** (*Supr.*, 479/7—8). „*Nu vă îngrijiți* de nimic!" (пешти сѧ, пекѫ сѧ, печеши сѧ „a se îngriji", „a se preocupa"). Хлѣбъ нашь настоѩшт... **ДАЖДЬ**н намъ днесь (*Zogr.*, Mt., VI, 11). „Pîinea noastră cea de toate zilele *dă*-ne-o nouă astăzi!" Близъ насъ **БѪДІ**, господі (*F. Kiev*, v. *Leskien*, ed. a V-a, p. 232). „*Fii* aproape de noi, Doamne!" **БѪДѢТЕ** оубо милосрьди ѣкоже оц҃ь (= отьць) милосрьдъ естъ (*Zogr.*, Lc., VI, 36). „*Fiți* milostivi, precum şi Tatăl (vostru) este milostiv!"

Exemple de imperativ cu construcția да + *prezentul (viitorul simplu):*

Въпль мої къ тебѣ **ДА ПРІДЕТЪ** (*Sin.*, 101/2). „Strigarea mea pînă la tine *să ajungă*!" **І** отъвѣштавъши мати его рече: ни, нъ **ДА НАРЕЧЕТЪ СѦ** іоанъ (*Mar.*, Lc., I, 60). „Şi răspunzînd, mama sa a spus: Nu, ci *să se numească* Ioan!"

C. MODUL CONDIȚIONAL

Modul condițional din slava veche constă din formele vechiului deziderativ al verbului бъіти (бимь etc.), care au rolul de auxiliar, şi din participiul „în *-lъ*" al verbului de conjugat.

De multe ori, în funcţie de auxiliar se constată formele unui aorist sigmatic al verbului **бꙑти** (**бꙑхъ** etc.). Acest auxiliar este caracteristic pentru textele din slava veche mai tîrzii, din secolul al XI-lea, de exemplu, pentru *Codex Suprasliensis*, unde se întîlneşte relativ des.

Dăm în partea stîngă formele dezideratívului, iar în dreapta pe cele ale aoristului cu rol de verb auxiliar, folosite în exprimarea condiţionalului din slava veche.

sg.	*pl.*	*du.*	*sg.*	*pl.*	*du.*
бимь	(**бимъ**)	—	**бꙑхъ**	**бꙑхомъ**	**бꙑховѣ**
би	**бисте**	—	**бꙑ**	**бꙑсте**	—
би	**бѫ**	—	**бꙑ**	**бꙑшѧ**	—

Pentru pers. I pl. şi I—III du. (paradigma **бимь**) şi pentru pers. II—III du. (paradigma **бꙑхъ**), textele nu conţin atestări. Se presupune că la pers. I pl. (tipul **бимь**) a existat forma **бимъ**.

Există cîteva forme intermediare, datorate, desigur, interacţiunii dintre aceste două tipuri: la pers. I sg. **бꙑмь**, la pers. I pl. **бихомъ**, la pers. a III-a pl. **бишѧ**. De exemplu, în unul şi acelaşi pasaj din *Evanghelie*, trei texte din vechea slavă prezintă la pers. I pl. variante diferite ale auxiliarului: **аще не БИ сь БЪИЛЪ зълодѣи, не БИМЪ ПРѢДАЛИ его тебѣ** (*Ass.*, I., XVIII, 30). „Dacă nu *ar fi* acesta răufăcător, nu ţi l-*am preda* ţie." În *Zogr.* apare **не бихомъ прѣдали**, iar în *Sav.* **не бꙑхомъ (его) прѣдали**.

Participiul în **-лъ** poate să preceadă sau să succeadă auxiliarul. Între ele se pot afla cuvinte sau sintagme întregi, întocmai ca şi în cazul celorlalte formaţii verbale din slava veche compuse cu participiul în **-лъ** (vezi perfectul şi mai mult ca perfectul).

Dăm mai jos o paradigmă-model (condiţionalul de la verbul **сътворити** „a face", pf., cls. a IV-a):

Singular		*Plural*	
бимь (sau **бꙑхъ**)	**сътворилъ** (-**а**, -**о**)	**бимъ** (sau **бꙑхомъ**)	**сътворили** (-**ꙑ**, -**а**)
би (sau **бꙑ**)	**сътворилъ** (-**а**, -**о**)	**бисте** (sau **бꙑсте**)	**сътворили** (-**ꙑ**, -**а**)
би (sau **бꙑ**)	**сътворилъ** (-**а**, -**о**)	**бѫ** (sau **бꙑшѧ**)	**сътворили** (-**ꙑ**, -**а**)

Pe baza textelor din slava veche păstrate nu se pot stabili cu preciziune formele pers. I—III du. ale condiţionalului.

Timpul formelor de condiţional din slava veche nu este marcat din punct de vedere morfologic. Înţelesul de *condiţional prezent* sau cel de *condiţional trecut* rezultă, de obicei, din context, ca în exemplele:

a. *Înţeles de condiţional* **prezent: аще БИ ВѢДѢЛА даръ бж҃ии и кто естъ гл҃ѧи ти дадь ми пити, тꙑ БІ ПРОСИЛА оу него и ДАЛЪ ти БИ водѫ живѫ** (*Mar.*, I., IV, 10). „Dacă *ai şti* darul lui Dumnezeu şi cine este cel care îţi vorbeşte «Dă-mi să beau!», *ai cere* tu de la el apă vie, şi ţi-*ar da*."

b. *Înţeles de condiţional* **trecut: Се же вѣдите ѣко аще бі вѣдѣ(лъ) гн҃ъ храминꙑ въ къ ча͠с тать придетъ, БЪДѢЛЪ оубо БИ и не БІ ДАЛЪ подъръти домоу своего** (*Ass.*, Lc., XII, 39). „Şi să ştiţi că, dacă stăpînul casei *ar fi ştiut* la ce ceas va veni furul, apoi *ar fi vegheat* şi *nu ar fi dat* (voie) să i se

spargă casa"; sau un exemplu şi mai concludent: **Добрѣе емоу БИ БИЛО аште СѦ БИ не РОДИЛЪ чкъ тъ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 24). „Mai bine *ar fi fost* dacă nu *s-ar fi născut* acest om."

Exemple: **Глаахѫ (= глаголаахѫ) дроугъ къ дроугоу чьто оубо БИШѦ СЪТВОРИЛИ** (*Zogr.*, Lc., VI, 11). „Vorbeau între ei ce i-*ar face*." **Сь аште БИ БЫЛЪ пророкъ ВѢДѢЛЪ БИ оубо** (*Zogr.*, Lc., VII, 39). „Acesta, dacă *ar fi* proroc, *ar şti* doar!" **Аште не БЪХЪ** (î.l.d. **бъхъ**) **ПРИШЬЛЪ и ГЛЪ имъ грѣха не БЫШѦ ИМѢЛИ** (*Sav.*, 1., XV, 22). „Dacă nu *aş fi venit* şi le-*aş fi vorbit*, nu *ar avea păcat*." **аште не БИМ ПРИШЕЛЪ и ГЛАЛЪ имъ, грѣха не БѪ ИМѢЛИ** (*Ass.*, I., XV, 22) „idem".

D. PARTICIPIILE

Verbul în slava veche are cinci participii: trei active şi două pasive. Participiile active se formează de la aceleaşi teme ca şi cele pasive, şi anume: participiul prezent activ şi participiul prezent pasiv de la tema prezentului, iar participiul trecut activ şi participiul trecut pasiv — de la tema infinitivului.

I. Participiile în slava veche au următoarele particularităţi gramaticale *comune cu adjectivele* propriu-zise:

a. Disting *forme de gen*, la toate numerele, ca, de exemplu: **несы** „care duce" (m. şi n.), **несѫшти** „care duce" (f.); **несѫште** „care duc" (m. pl.), **несѫштѧ** „care duc" (f. pl.), **несѫшта** „care duc" (n. pl.); **несѫшта** „doi care duc" (m. şi n. du.), **несѫшти** „două care duc" (f. du.).

b. Au *forme scurte* (nearticulate) şi *forme lungi* (articulate), ca, de exemplu: **несы** „care duce", dar **несыи** „cel care duce" — la N. sg. m., **несѫшта** şi **несѫштаего** — la G. sg. m. etc. (cf. la adj.: **синь** „albastru" şi forma articulată **синии** — la N. sg. m., **синя** şi forma articulată **синяего** — la G. sg. m. etc.).

c. *Se declină*, avînd forme cazuale pentru toate genurile şi la toate numerele. De exemplu, N. sg. m. **несы** „care duce", G. sg. m. **несѫшта** etc. Omonimia cazuală se aseamănă mult cu cea a adjectivelor.

d. Pot căpăta *valoare de substantive*. Cf., de exemplu, **сѣꙗи** „semănător", subst. m., la nom. sg.; de fapt, ca origine şi comportare morfologică, participiu prezent activ articulat: „cel care seamănă".

II. Participiile aparţin verbului prin următoarele particularităţi:

a. Cunosc *categoria gramaticală a timpului*, străină adjectivelor propriu-zise. De exemplu, **несыи** „cel care duce" — part. *prezent* activ, dar **несъи** „cel care a dus" — part. *trecut* activ (Nu există participii în afara categoriei timpului!).

b. Disting *categoria gramaticală a diatezei*, necunoscută adjectivelor propriu-zise. Cf. **несы** „care duce" — diateza *activă*, faţă de **несомъ** „care este dus" — diateza *pasivă*.

c. Au *acelaşi regim cazual ca şi formele verbale personale*. De exemplu, participiul prezent activ **имꙑи** „cel care are" cere cazul acuzativ, ca şi verbul **имати** „a avea". Cf.: **Онъ же... рече мѫжеви имѫштюемоу соухѫ рѫкѫ** (*Zogr.*, Lc., VI, 8). „Iară el ... spuse bărbatului care avea o mînă uscată." Ac. sg. **рѫкѫ** este „cerut" de participiul **имѫштюемоу**.

d. În sfîrşit, participiile cunosc *aspectul verbal*, putînd fi imperfective sau perfective, după cum verbul de la care s-au format este de un aspect sau altul. Cf. **хвалль** „care a lăudat" (ipf., ca şi **хвалити** „a lăuda"), însă **похвалль** „care a lăudat" (pf., ca şi **похвалити** „a lăuda").

1. PARTICIPIUL PREZENT ACTIV

Participiul prezent activ e format de la tema prezentului cu sufixul caracteristic *-nt-* (la N. sg. m. și n.), extins cu sufixul *-j-* (la celelalte cazuri), după care urmează desinențele cazuale (de la temele *-j-ŏ-* pentru m. și n., de la temele *-j-a-* — pentru f.).

Vom urmări mai întîi N. sg. m. și n., pe clase verbale.

Cls. I: **нести, несѫ, несеши** „a duce". Tema prezentului *nes-e-/nes-o-*. Participiul prezent activ e format de la varianta cu *-o-*, adică de la *neso-*. Se poate postula o fază sl. c. * *nesonts* „care duce", unde *-nt-* era sufixul specific pentru participiul prezent activ, iar *-s* — desinența cazuală pentru N. sg. În poziție interconsonantică *t* a căzut, de unde * *nesons* (*-o-* tematic, ca și *-e-*, era scurt, adică *ŏ*). În silabă finală, *-ŏns* > *-ōns*. Prin trecerea lui *ū* la *y* (**ꙑ**) și prin căderea consoanelor finale în perioada acțiunii legii silabelor deschise, s-a ajuns la *nesy*, formă de participiu atestată în texte: **несꙑ** „care duce", „ducător".

Cls. a II-a: **двигнѫти, двигнѫ, двигнеши** „a mișca". Participiul prezent activ s-a format în mod analog cu cls. I: **двигнꙑ** „care mișcă", „mișcător".

Cls. a III-a: **знати, знаѭ, знаеши** „a ști". Participiul prezent activ **знаѧ** „care știe", „știutor" < * *znajonts*. După *j* vocala *o* a trecut la *e*, deci * *znajents*. Prin căderea consoanelor finale și în urma monoftongării diftongului *en* > *ę*, s-a ajuns la *znaję*.

Cls. a IV-a: **хвалити, хвалѭ, хвалиши** „a lăuda". Participiul prezent activ **хвалѧ** „care laudă", „lăudător" < * *xvalints*.

Cls. a V-a: Verbele **дати, ꙗсти** și **вѣдѣти** au participiul prezent activ analog cu al verbelor de cls. I, adică: **дадꙑ** „care dă", **ꙗдꙑ** „care mănîncă", „mîncător", **вѣдꙑ** „care știe", „știutor".

Participiul prezent de la **бꙑти** era **сꙑ** „care este", „existent", „aflător" (și alte traduceri posibile, în funcție de context).

Celelalte cazuri. Datorită elementului de extensie *-j-*, celelalte cazuri ale participiului prezent activ au o înfățișare destul de diferită de N. sg. m. și n. De exemplu, la G. sg. m. și n., participiile **несꙑ, двигнꙑ, знаѧ, хвалѧ, дадꙑ, ꙗдꙑ, сꙑ** se prezintă astfel: **несѫшта, двигнѫшта, знаѭшта, хвалѧшта, дадѫшта, ꙗдѫшта, сѫшта.** Aceste forme sînt pe deplin explicabile din punct de vedere istoric. De exemplu, * *nesontja* > în graiurile slave de tip bulgaro-macedonean, *nesǫšta*, căci *t* + *j* în această ramură a idiomurilor slave dinainte de apariția scrierii vechi slave a evoluat, precum se știe, la [š't'] (sau, poate, [š'č']).

Declinarea participiului prezent activ

Singular

Masculin și Neutru

	cls. I	cls. a III-a	cls. a IV-a
N.	несꙑ	знаѧ	хвалѧ
G.	несѫшта	знаѭшта	хвалѧшта
D.	несѫштоу	знаѭштоу	хвалѧштоу
A.	несѫшть (m.) несѫште (n.)	знаѭшть (m.) знаѭште (n.)	хвалѧшть (m.) хвалѧште (n.)
I.	несѫштемь	знаѭштемь	хвалѧштемь
L.	несѫшти	знаѭшти	хвалѧшти

Feminin

N.	несѫшти	знаѭшти	хвалѧшти
G.	несѫштѧ	знаѭштѧ	хвалѧштѧ
D.	несѫшти	знаѭшти	хвалѧшти
A.	несѫштѫ	знаѭштѫ	хвалѧштѫ
I.	несѫштеѭ	знаѭштеѭ	хвалѧштеѭ
L.	несѫшти	знаѭшти	хвалѧшти

Plural

Masculin și Neutru

N.	несѫште (m.) несѫшта (n.)	знаѭште (m.) знаѭшта (n.)	хвалѧште (m.) хвалѧшта (n.)
G.	несѫшть	знаѭшть	хвалѧшть
D.	несѫштемъ	знаѭштемъ	хвалѧштемъ
A.	несѫштѧ (m.) несѫшта (n.)	знаѭштѧ (m.) знаѭшта (n.)	хвалѧштѧ (m.) хвалѧшта (n.)
I.	несѫшти	знаѭшти	хвалѧшти
L.	несѫштихъ	знаѭштихъ	хвалѧштихъ

Feminin

N.	несѫштѧ	знаѭштѧ	хвалѧштѧ
G.	несѫшть	знаѭшть	хвалѧшть
D.	несѫштамъ	знаѭштамъ	хвалѧштамъ
A.	несѫштѧ	знаѭштѧ	хвалѧштѧ
I.	несѫштами	знаѭштами	хвалѧштами
L.	несѫштахъ	знаѭштахъ	хвалѧштахъ

Dual

Masculin și Neutru

N.A.	несѫшта (m.) несѫшти (n.)	знаѭшта (m.) знаѭшти (n.)	хвалѧшта (m.) хвалѧшти (n.)
G.L.	несѫштоу	знаѭштоу	хвалѧштоу
D. .	несѫштема	знаѭштема	хвалѧштема

Feminin

N.A.	несѫшти	знаѭшти	хвалѧшти
G.L.	несѫштоу	знаѭштоу	хвалѧштоу
D.I.	несѫштама	знаѭштама	хвалѧштама

Notă. La N.pl.m. întîlnim -е, în loc de -и de la substantivele cu teme moi. De exemplu: кони „cai", dar несѫште „care duc", „ducători". Aici -е este un arhaism, şi anume el reprezintă vechea desinenţă de N.pl. al substantivelor cu teme consonantice (cf. N. pl. камене „pietre", sg. камꙑ „piatră", subst. m. cu temă consonantică).

Formele articulate („lungi") ale participiului prezent activ se declină ca formele articulate („lungi") ale adjectivelor. De exemplu: N. sg. m. несꙑи

„cel care duce“, la G. sg. m. devine **нєсѫштаєго**, tot așa cum adjectivul cu temă moale **син'ии** „albastru“ devenea la G. sg. m. **синѣаго** etc.

Traducerea participiului prezent activ în limba română

Traducerea part. prez. activ vsl. în limba română se face în chipuri diferite, în funcție de tipul construcției sintactice slave și, pe de altă parte, de construcțiile gramaticale ale limbii române. Dăm principalele cazuri:

1. Pron. (cel, cea, cei, cele) *care* + *prezentul indicativ* al verbului corespunzător: **Блажени ПЛАЧѪШТЕИ** ꙗко ти оутѣшатъ сѧ (*Zogr.*, Mt., V,4). „Fericiți *cei care plîng*, căci ei se vor alina."

2. Pron. (cel, cea, cei, cele) *care* + *imperfectul indicativ* al verbului semantic corespunzător: Онъ же... рече мѫжеви **ІМѪШТЮЕМОУ** соухѫ рѫкѫ (*Zogr.*, Lc., VI, 8). „Iară el... spuse bărbatului *care avea* o mînă uscată."

3. *Substantiv sau adjectiv de origine verbală*: Се изиде **СѢІѦІ** да сѣетъ (*Zogr.*, Mt., XIII, 3). „Iată a ieșit *semănătorul* să semene." Aici *semănătorul* înseamnă, de fapt, „cel care seamănă" (vezi cazul 1 de mai sus).

4. *Gerunziu*: I мимо **ИДЫ**..., видѣ ч҃лка (= чловѣка) слѣпа отъ рождьства (*Mar.*, I., IX, 1). „Și *mergînd* pe alături,... văzu un orb din naștere."

5. Construcțiile active de tipul *verb auxiliar* + *participiul prezent activ*. În slava veche se întîlnește uneori participiul prezent activ însoțit de forme personale ale verbului быти. Sensul acestor construcții este dat de verbul de la care derivă participiul și are aceeași valoare cu modul și timpul indicat de verbul auxiliar. Astfel, în **Тъ БѢ ОУЧѦ** и **БѢАХѪ СѢДѦШТЕ** фарисѣи і законооучители иже бѣахѫ пришьли отъ вьсѣкоѩ вси (*Zogr.*, Lc., V, 17) avem part. prez. active оучѧ, N.sg.m. (de la оучити „a învăța", „a propovădui" cls. a IV-a) și сѣдѧште, N.pl.m. (de la сѣдѣти „a ședea", cls. a IV-a), însoțite — primul de бѣ (pers. a III-a sg. imperfect), iar al doilea de бѣахѫ (pers. a III-a pl. imperfect). Construcțiile acestea sînt sinonime cu formele corespunzătoare ale imperfectului:

бѣ оучѧ = оучаааше „(el) propovăduia"
бѣахѫ сѣдѧште = сѣдѣахѫ „(ei) stăteau".

Prin urmare, fraza citată mai înainte se poate traduce astfel: „El *propovăduia*, iar de față *stăteau* fariseii și cărturarii care veniseră din toate satele."

6. Participiile prezente active *în construcțiile „dativul absolut"*. În construcțiile cu dativul absolut participiul prezent activ se traduce: fie printr-o formă verbală personală, fie printr-un gerunziu. Astfel, fraza **Не ІМѪШТЕМА** же има въздати, обѣма има отъда (*Zogr.*, Lc., VII, 42) se poate traduce prin construcția personală „Și cum cei doi (datornici) *nu aveau* cu ce să plătească, el (cămătarul) i-a iertat pe amîndoi", sau prin construcția gerunzială „Și *neavînd* (ei) cu ce să plătească, (el) i-a iertat pe amîndoi".

Exemple:

Вьсѣкъ бо **ПРОСѦІ** приемлетъ і **ИШТѦІ** обрѣтаетъ (*Zogr.*, Lc., XI, 10). „Căci fiecare *care cere* va primi și *care caută* va afla." Онъ же **ВѢДЫ** ихъ помышлениѣ рече имъ (*Zogr.*, Lc., XI, 17). „Iară el, *știindu*-le gîndurile, le spuse." не трѣбоуѭтъ съдрави врачевъ, нъ **БОЛѦШТЕІ** (*Zogr.*, Lc., V ,31). „Nu cei sănătoși au trebuință de doctori, ci *bolnavii* (= *cei care bolesc*)." **Сѫтъ** етери отъ **СТОІѦШТИХЪ** сьде іже не имѫтъ вькоусити съмрьти (*Zogr.*, Lc., IX, 27). „Sînt unii *dintre cei care stau* aici, care nu au a gusta (= care nu vor gusta) moartea." Горе вамъ **СМѢЬѪШТІІМЪ СѦ** нынѣ (*Zogr.*, Lc., VI, 25). „Vai vouă, *celor care rîdeți* astăzi."

Exemple cu *construcții de tipul* verb auxiliar (быти) + participiul prezent activ (v. mai sus, pct. 5): **I бѣ** иосифъ и мати его **ЧЮДѦШТА СѦ** о г҃лѥ... ыхъ (*Mar.*, Lc., II, 33) (= глаголемыихъ) о немь. „Iară Iosif și mama lui *se mirau* de cele spuse despre el." I вьсе мъножьство людии **БѢ** молитѫ

дѣꙗ (*Mar.*, Lc., I, 10). „Și toată mulțimea de oameni *făcea* rugăciunea." **І се бѫдеши млъчѧ...**, зане не вѣрова словесемъ моимъ (*Mar.*, Lc., I, 20). „Și iată că *vei amuți* ..., pentru că nu ai crezut în cuvintele mele."

2. PARTICIPIUL TRECUT ACTIV I

Participiul trecut activ e format de la *tema infinitivului*, cu sufixul caracteristic *-*ъs* (< *-*ūs*), care, ca și sufixul *-nt-* al participiului prezent activ, este însoțit de *-j-* la toate cazurile, în afară de N. sg. m. și n.

Ca și la participiul prezent activ, ne vom opri mai întîi la formele de N. sg. m. și n. ale participiului trecut activ pe clase verbale. Vom considera aceleași verbe pe care le-am luat ca exemplu în expunerea participiului prezent activ.

Cls. I: **nes-ъs-s* > vsl. несъ „care a dus".

Cls. a II-a: **dvig-ъs-s* > vsl. двигъ „care a mișcat".

Cls. a III-a: **zna-ъs-s* > *znavъ*, de unde vsl. знавъ „care a știut" (ъ la inițială de silabă, fiind în hiatus, a dezvoltat un *v*, care ar putea fi considerat un fel de „proteză interioară").

Cls. a IV-a: **xvali-ъs-s* a evoluat la **xvaljьs*(*s*), căci *i* în hiatus devine în slavă *j*, după cum am avut prilejul să constatăm și în altă parte. Ulterior, *lj* > *l'*, iar ъ, aflat după o consoană palatală, a trecut la ь, de unde vsl. хвал'ь „care a lăudat". Așadar, la verbele de cls. a IV-a consoana finală a radicalului apare la part. trecut activ alterată de *j* (Cf. și alte part. trecute active: л'оубл'ь „care a iubit", коупл'ь „care a cumpărat", ловл'ь „care a prins", ломл'ь „care a frînt", хран'ь „care a păstrat", мѫщь „care a turburat", вождь „care a condus", кажь „care a stricat" etc.).

Cls. a V-a: давъ, ꙗдъ, вѣдѣвъ, бывъ.

Participiul trecut activ de la ити, идѫ, идеши „a merge" este шьдъ, „care a mers", „care s-a dus", format cu același sufix *-ъs-*, de la tema verbală, **xьd-*. În urma primei palatalizări a velarelor, iar apoi a căderii consoanelor finale, **xьdъs*(*s*) > *šьdъ*, de unde și forma din slava veche.

Celelalte cazuri. La toate celelalte cazuri (în afară de N. sg. m. și n.), *s* din- *ъs* s-a conservat, apărînd însă în slava veche *-š'*, din cauza lui *j* (se știe că **sj* > *š'*). De exemplu, la G. sg. m. și n. participiile несъ, двигъ, знавъ, хвал'ь, дашъ se prezintă astfel: несъша, двигъша, знавъша, хвал'ьша, дашьша etc.

Declinarea participiului trecut activ

Participiul trecut activ se declină întocmai ca și participiul prezent activ, adică (dăm numai N. și G. m., f. și n., la sg. pl. și du.):

несъ,	несъша	etc.,	знавъ,	знавъша	etc.	(m. și n. sg.);
несъши,	несъшѧ	etc.,	знавъши,	знавъшѧ	etc.	(f.sg.);
несъше,	несъшь	etc.,	знавъше,	знавъшь	etc.	(m.pl.);
несъша,	несъшь	etc.,	знавъша,	знавъшь	etc.	(n. pl.);
несъшѧ,	несъшь	etc.,	знавъшѧ,	знавъшь	etc.	(f.pl.);
несъша,	несъшоу	etc.,	знавъша,	знавъшоу	etc.	(m. du.);
несъши,	несъшоу	etc.,	знавъши,	знавъшоу	etc.	(f. și n.du.).

Formele articulate („lungi") ale participiului trecut activ se declină la fel ca formele corespunzătoare ale participiului prezent activ. De exemplu: N. sg. m. несъи „cel care a dus" la G. sg. m. devine несъшаго etc.

Traducerea participiului trecut activ în limba română

Traducerea participiilor trecute active I din slava veche în română se face, de regulă, în trei feluri:

1. Prin pronumele (cel, cea, cei, cele) *care* + *perfectul compus* al indicativului, ca în: **А СЛЫШАВЪІ І НЕ ТВОРЬ** подобьнъ естъ чкоу (= чловѣкоу) **СЪЗЪДАВЪШОУ** храминѫ безъ основаньѣ (*Zogr.*, Lc., VI, 49). „Iară *cel care a auzit* (cuvintele mele) şi *care nu le-a făcut* (= care nu le-a îndeplinit), asemănător este omului *care şi-a clădit* casă fără temelie."

2. Printr-un *gerunziu*, ca în: **РАЗОУМѢВЪ** же помышлениѣ іхъ **ОТЪВѢШТАВЪ**, рече імъ (*Zogr.*, Lc., V, 22). „*Şi înțelegînd* gîndurile lor, *răspunzînd*, le-a zis."

3. În *construcțiile cu dativul absolut*, part. trecut activ se traduce: fie printr-o formă verbală personală (de obicei, la perf. compus ori la imperfect), fie printr-un gerunziu. De exemplu: **І ВЪЛѢЗЪШЕМА** іма въ корабь, прѣста вѣтръ (*Zogr.*, Mt., XIV, 32). „Şi după ce (cei doi apostoli) *s-au urcat* în barcă, vîntul s-a oprit" sau: Дьни же **БЫВЪШОУ** розьства иродова, пласа дъшти иродиѣдина срѣдѣ и оугоди иродови (*Mar.*, Mt., XIV, 7). „Şi fiind ziua de naştere a lui Irod, jucă fiica sa la mijloc şi(-i) plăcu lui Irod" (vezi, şi *Sintaxa*).

Exemple:

І СЪШЬДЪ съ н'ими, ста на мѣстѣ равьнѣ (*Zogr.*, Lc., VI, 17). „Şi *coborînd* cu ei, se opri pe un loc drept." **ІШЕДЪ** же, не можааше глати (= глаголати) къ людемъ (*Mar.*, Lc., I, 22). „Şi *ieşind* (din biserică, Zaharia) nu putea să vorbească oamenilor" (part. trecut activ de la изити „a ieşi", cls. I, cu asimilarea consonantică *zš* > *šš* > *š*). Блажено чрѣво **НОШЬШЕЕ** тѧ (*Zogr.*, Lc., XI, 27). „Fericit pîntecele *care te-a purtat!*" Мьнѣ подобаатъ дѣлати дѣла **ПОСЪЛАВЪШААГО** мѧ (*Mar.*, I., IX, 4). „Cade-mi-se să fac lucrurile *celui care m-a trimis*." І надро **ШЬДЪШИ**, рьцѣта оучеником̆ъ его ѣко въста отъ мрътвыхъ (*Mar.*, Mt., XXVIII, 5—7). „*Mergînd* repede, spuneți ucenicilor săi că s-a sculat din morți!" (part. trecut activ, la N. du. f.). Онѣ же, **ПРИСТѪПЬШИ**, ѩсте сѧ за ноѕѣ его (*Mar.*, Mt., XXVIII, 9). „Iară ele (cele două femei), *apropiindu-se* îi cuprinseră picioarele".

3. PARTICIPIUL TRECUT ACTIV II (AŞA-ZISUL „PARTICIPIU ÎN -ЛЪ")

Acest participiu, în slava veche i n d e c l i n a b i l, avea numai forme de gen şi număr. El este format de la tema infinitivului cu sufixul *-l-*, după care urmează desinențele de gen ale adjectivelor „scurte" (nominale):

	Singular	*Plural*	*Dual*
m.	-лъ	-ли	-ла
f.	-ла	-лы	-лѣ
n.	-ло	-ла	-лѣ

Astfel, participiul „în *-lъ*" de la нести este:

	Singular	*Plural*	*Dual*
m.	неслъ	несли	несла
f.	несла	неслы	неслѣ
n.	несло	несла	неслѣ

Uneori, din cauza simplificării unor grupuri de consoane din sl. com., în vsl. consoana radicală a verbelor de cls. I nu mai apare la participiul „în *-lъ*". De exemplu, **čitti* „a citi", „a socoti", cf. vsl. чисти, cu grupul *tt* disi-

milat în *st,* a avut ca part. „în *-l*" forma **čitlъ*. Cum în sl. com. tîrzie *tl* > *l*, vsl. a păstrat doar stadiul cu *l*: чьлъ, чьла, чьло etc. Tot așa, *jьmti* „a apuca", „a lua" avea ca part. „în *-lъ*" forma **jьmlъ*. Ulterior *ml* > *l*, de unde vsl. ѩлъ, ѩла, ѩло etc. (inf. ѩти, prez, имѫ, имеши etc.).

Notă. Part. „în *-lъ* „de la ити „a merge" e format, ca și part. trecut activ, de la radicalul **xъd-*: шьлъ (< *xъdlъ*), шьла, шьло etc. Cf. în limba rusă contemporană *я шёл* < vechi rus шьлъ ѥсмь „(eu) am mers" < **šьdlъ jesmь*.

Folosirea participiului „în -лъ". În slava veche acest participiu se folosește la formarea viitorului II, a perfectului și mai mult ca perfectului indicativ, precum și la formarea condiționalului.

4. PARTICIPIUL PREZENT PASIV

Participiul prezent pasiv din slava veche este format de la *tema prezentului,* cu ajutorul sufixului *-m-* și al desinențelor adjectivale de gen. Cf., de ex., part. prez. pasiv de la нести, несѫ, несеши:

	Singular	*Plural*	*Dual*
m.	несомъ	несоми	несома
f.	несома	несомꙑ	несомѣ
n.	несомо	несома	несомѣ

Participiul prezent pasiv se declină ca adjectivele cu tema în *-ŏ-* și în *-ā-*. El are și forme „lungi", articulate, de exemplu: несомꙑи „cel dus" (m.), несомаꙗ „cea dusă", несомоѥ „cel dus" (n.) etc.

Verbele atematice ꙗсти și вѣдѣти au participiul prezent pasiv format în mod analog, după cls. I: ꙗдомъ „mîncat", вѣдомъ „știut".

Notă. Ca și în limba română, unele verbe nu au part. prez. pasiv din cauza înțelesului lor, care nu poate fi conceput la diateza pasivă. De exemplu, бꙑти „a fi", nu are part. prez. pasiv, dealtfel, ca și echivalentul său semantic românesc.

Exemple: Вꙑходꙑ и въсходꙑ его избави отъ снѣга и отъ мраза и отъ града НОСИМА боурѭ (*Euch.*, 14a). „Vîrfurile și rădăcinile ei (ale vițci de vie) scapă-le de zăpadă și de ger și de grindina *purtată* de furtună." Владꙑко, свѧти водѫ сиѭ и сътвори ѭ бꙑти вьсѣкомоу зълоу, ВИДИМОУ же и НЕВИДИМОУ отъгонение (probabil greșit, î.l.d. отъгониник) (*Euch.*, 6b). „Stăpîne, sfințește apa aceasta și fă-o să fie izgonire oricărei răutăți, *văzute* și *nevăzute*." Горе вамъ...ꙗже есте ꙗко і гроби НЕВѢДОМИ (*Zogr.*, Lc., XI, 44). „Vai vouă, că sînteți ca mormintele cele *care sînt neștiute*." Да мьстить сѧ кръвь вьсѣхъ пророкъ, ПРОЛИВАЕМѢ отъ съложениѣ вьсего мира (*Zogr.*, Lc., XI, 50). „Ca să se răzbune sîngele tuturor prorocilor, *vărsat* de la facerea întregii lumi."

5. PARTICIPIUL TRECUT PASIV

În slava veche, participiul trecut pasiv e format de la *tema infinitivului,* cu unul dintre următoarele sufixe: *-n*, *-en* sau *-t*. De exemplu: знанъ „(care a fost) știut" (inf. -знати), несенъ „(care a fost) dus" (inf. нести), ѩтъ „(care a fost) luat" (inf. ѩти).

Ca și participiul prezent activ, și ca și participiul trecut activ (în afară de cel „în -лъ“), participiul trecut pasiv are forme de gen la toate trei numerele și se declină, după modelul substantivelor și adjectivelor cu tema în -ŏ- (la m. și n., și cu tema în -ā- (la f.).

În sfîrșit, ca și celelalte participii declinabile, participiul trecut pasiv are și forme articulate („lungi“), ca, de exemplu, знаньи „(cel care a fost) știut“ „știutul“ (m), знаная (f.), знаное (n.) etc.

Ne oprim asupra formațiilor participiale alcătuite cu fiecare dintre cele 3 sufixe în parte.

Participiul trecut pasiv cu sufixul -n. Acest tip se constată la verbele cu tema infinitivului în -a- sau -e-, ca de exemplu: дати „a da“, participiul trecut pasiv — данъ, съдѣлати „a face“, participiul trecut pasiv — съдѣланъ, видѣти „a vedea“, participiul trecut pasiv — видѣнъ, повелѣти „a porunci“, participiul trecut pasiv повелѣнъ etc.

Participiul trecut pasiv cu sufixul *-en*. Sufixul *-en* apare la participiul trecut pasiv al verbelor cu tema infinitivului în consoană (verbele de cls. I și a II-a), în *-i-* tematic (verbe de cls. a IV-a) și în *i*, *y*, sau *u* radicali (verbe de cls. a III-a).

Astfel, вести, ведѫ, ведеши „a conduce“ are participiul trecut pasiv веденъ; пешти, пекѫ, печеши „a coace“ are participiul trecut pasiv печенъ, двигнѫти, двигнѫ двигнеши „a mișca“ are participiul trecut pasiv движенъ etc. (cls. I și a II-a).

Cînd tema infinitivului se termină în *-i-* tematic, acesta, devenit *j* (înainte de *e* din sufixul *-en*), a alterat consoana radicală precedentă: **tj* > vsl. *št'*, **dj* > vsl. *žd'*, **bj* > vsl. *bl'*, **lj* > vsl. *l'* etc. De exemplu, поустити „a lăsa“, part. trecut pasiv — поуштенъ, родити „a naște“, part. trecut pasiv — рожденъ, любити „a iubi“, part. trecut pasiv — любленъ, хвалити „a lăuda“, part. trecut pasiv — хваленъ etc.

Exemple pentru tema infinitivului în i, y *și* u *radicali:*
бити „a bate“ — биенъ; забыти „a uita“ — забъвенъ (cu alternanța —*y/ъv*), обоути „a încălța“ — обоувенъ etc.

Participiul trecut pasiv cu sufixul *-t*. În textele slave vechi, participiul trecut pasiv cu sufixul *-t* este relativ rar. El se constată mai ales în următoarele 3 cazuri: la verbele cu tema infinitivului în *-ę-* (ѧ), la unele verbe cu tema infinitivului în *-i-* și *-ē-* radicali și la verbe cu tema infinitivului *-rě-*, provenită din -ьр-.

Exemple:

ıѧти „a lua“, „a prinde“, пропѧти „a răstigni“, проклѧти „a blestema“, начѧти „a începe“, жѧти „a secera“ etc. au part. trecut pasiv, respectiv: ıѧтъ, пропѧтъ, проклѧтъ, начѧтъ, жѧтъ etc.; пити „a bea“ și пѣти „a cînta“ au part. trecut pasiv питъ și пѣтъ; пожрѣти „a jertfi“, прострѣти „a întinde“, трѣти „a freca“ au part. trecut pasiv, respectiv, пожрътъ, прострътъ, трътъ.

Exemple:

Радоуите же сѧ ѣко имена ваша НАПИСАНА сѧтъ на небесехъ (*Zogr.*, Lc., X, 20). „Bucurați-vă, căci numele voastre *sînt scrise* (= au fost scrise) în ceruri.“ Жено ОТЪПОУШТЕНА еси отъ недѫга твоего (*Zogr.*, Lc., XIII, 12). „Femeie, ești *izbăvită* de boala ta.“ Сь естъ снъ (=сынъ) мои ВЪЗЛЮБЛЕНЪ (*Zogr.*, Lc., IX, 35). „Acesta este fiul meu *cel preaiubit.*“ Не боита вы сѧ, вѣмь бо ѣко ıс҃ (= исоуса) ПРОПѦТААГО иштета (*Mar.*, Mt., XXVIII, 5).

„Nu vă temeți, fiindcă știu că îl căutați pe Isus *cel* care a fost răstignit".
Придѫтъ же дьньє єгда ОТЪѨТЪ бѫдєтъ отъ н҄ихъ жєн҄ихъ (*Zogr.*, Lc., V, 35).
„Vor veni zile cînd mirele va fi *luat* de la ei."

E. INFINITIVUL

În slava veche infinitivul se recunoaște ușor, datorită sufixului **-ти**, specific pentru această categorie morfologică.

Notă. Prin originea sa, *-ti* de la infinitiv reprezintă, după cît se pare, desinența de dativ sg. a unor vechi teme nominale în *-tei*, dispărute încă în perioada slavei comune timpurii [1].

În slava veche, sufixul **-ТИ** fie că urmează imediat după rădăcină (de exemplu **мошТИ** „a putea" < **mogti*, **знаТИ** „a ști < **znati*, **пѣТИ** „a cînta" < **pojti*), fie că este legat de rădăcina printr-un sufix, *-a-*, *-e-*, *-i-*, *-no-* (de exemplu, **бьрАти** „a lua", **висѢти** „a atîrna", **водИти** „a conduce", **двигНѪти** „a mișca").

Din cauza diverselor procese fonetice petrecute în perioada dinainte de apariția scrierii paleoslave, înainte de *t* din sufixul *-ti* consoana radicală a verbelor de cls. I sau apare modificată, sau lipsește cu totul în slava veche (v. despre aceasta și capitolul *Clasele verbale*). În exemplele de mai jos se dau principalele cazuri de transformări fonetice petrecute în slava comună tîrzie la jonctura dintre rădăcina verbelor de cls. I și III și sufixul *-ti*:

Sl. com. **čertti* „a tăia" > **črětti* (metateză de tipul sl.c. **tert* > vsl.*trět*) > *črěsti* (disimilare *tt* > *st*): vsl. **чрѣсти, чрьтѫ, чрьтєши.**

Sl. com. **vezti* „a căra" > *vesti* (asimilare *zt* > *st*): vsl. **вєсти, вєзѫ, вєзєши.**

Sl. com. **vedti* „a conduce" > **vetti* (asimilare *dt* > *tt*) > *vesti* (disimilare *tt* > *st*): vsl. **вєсти, вєдѫ, вєдєши.**

Sl.com. **rekti* „a spune" > *rešti*: vsl. **рєшти, рєкѫ, рєчєши.**

Sl. com. **mogti* „a putea" > **mokti* (asimilare *gt* > *kt*) > *mošti*: vsl. **мошти, могѫ, можєши.**

Sl. com. **jьmti* „a lua", „a apuca", „a prinde" > *jęti* (prin monoftongarea diftongului *ьm* > *ę*): vsl. **ѩти, имѫ, имєши.**

Sl. com. **načьnti* „a începe" > *načęti* (prin monoftongarea diftongului *ьn* > *ę*): vsl. **начѧти, начьнѫ, начьнєши.**

Sl. com. **kolti* „a despica" > *klati*: vsl. **клати, колѭ, колєши.**

Sl. com. **terti* „a freca" > *trěti*: vsl. **трѣти, тьрѫ, тьрєши.**

Sl. com. **tepti* „a lovi" > *teti* (prin simplificarea grupului consonantic *pt* > *t*): vsl. **тєти, тєпѫ, тєпєши.**

Sl. com. **grebti* „a vîsli" > *greti* (*bt* > *t*): vsl. **грєти, грєбѫ, грєбєши.**

Sl. com. **živti* „a trăi" > *žiti* (*vt* > *t*): vsl. **жити, живѫ, живєши.**

Infinitivul din slava veche se poate traduce în română prin infinitiv sau prin conjunctiv. De exemplu: **Чьто творитє єгожє нє достоитъ ТВОРИТИ въ**

---

[1] Vezi despre aceasta A. MEILLET, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. VIII, Paris, 1937, p. 273, pct. 19.

сѫботѫ (*Zogr.*, Lc., VI, 2). „De ce faceți ceea ce nu se cade *a face* (sau: *să faceți*) sîmbăta?"

F. SUPINUL

În slava veche supinul este o categorie morfologică invariabilă. Marca formală a supinului este sufixul **-тъ.**

Notă. La origine, *-tъ* este o veche desinență de acuzativ sg. a temelor nominale în *-tu-* (cf. în lat. *-tum* de la supinul *amatum*, inf. *amare* „a iubi" etc.).

Deosebirea formală dintre infinitiv și supin în vsl. constă în faptul că primul se termină în **-ТИ**, de exemplu, **видѣти** „a vedea", iar cel de-al doilea în **-ТЪ**, de exemplu **видѣТЪ**.

Infinitivelor în **-ШТИ** le corespund supinuri în **-ШТЬ**, de exemplu: **рєШТИ** „a spune", la supin — **рєШТЬ** etc.

Supinul exprimă un complement circumstanțial de scop sau o propoziție circumstanțială finală. El se constată în slava veche numai pe lîngă verbele care arată o mișcare, o deplasare în spațiu, și indică *scopul deplasării*.

Complementul direct al supinului verbelor tranzitive stă, de regulă, la genitiv: **Приде марию магдал'ꙑни і дроугаѣ марию ВИДѢТЪ ГРОБА** (*Mar.*, Mt., XXVIII, 1). „Veni Maria Magdalena și cealaltă Marie *să vadă mormîntul*" (nom. sg. **гробъ**, subst. cu tema în *-ŏ-*).

Sînt însă și cazuri cînd complementul direct al supinului stă la acuzativ, iar nu la genitiv. Mai mult decît atît, pronumele personal reflexiv **сѧ** nu apare pe lîngă supin decît la acuzativ.

Textele slave vechi arată că supinul începuse să cedeze locul infinitivului, care, în cele din urmă, avea să-l înlocuiască integral, aproape în toate limbile slave. Iată un caz în care *Savina Kniga* a conservat supinul, în timp ce *Evangelium Assemani* l-a înlocuit cu infinitivul: **Идѫ ОУГОТОВАТЪ мѣста вамъ** (*Sav.*, I., XIV, 2). „Mă duc *să* vă *pregătesc* locul", față de **идѫ ОУГОТОВАТИ мѣсто вамъ** (*Ass.*, ibid.).

Exemple:

Не могѫ въстати ДАТЪ тебѣ (*Zogr.*, Lc., XI, 7). „Nu mă pot scula *să-ți dau*". **гл҃а имъ петръ идѫ рꙑбъ ЛОВИТЪ** (*Ass.*, I., XXI, 3). „Petru le spuse: Mă duc *să prind* pești." **Идѫ дл'ъгъ камъ ОТЪДАТЪ** (*Supr.*, 498/14). „Mă duc *să vă plătesc* datoriile." **Не мьните ѣко приДъ РАЗОРИТЪ закона** (*Zogr.*, Mt., V, 17). „Să nu credeți că am venit *să stric* legea."

ADVERBUL

În slava veche, adverbele erau primare și derivate. Dintre adverbele primare, puține la număr, citām: **абьѥ** (**абиѥ**) „îndată, imediat", **кдъва** „abia, cu greu", **н'ꙑнꙗ** „acum", **оу҆же** (**юже**) „deja, de pe atunci", **еште** „încă", **понѣ** „măcar, cel puțin", **близъ** (adv. de loc și de timp) „aproape" etc.

Exemple de adverbe *primare* din textele slave vechi: **она же АБИѤ оставьшїа мрѣжа по немь идосте** „iar ei (cei doi), lăsîndu-și mrejele, *îndată* au mers după el" (*Zogr.*, Mt., IV, 20); **ЄДЪВА оходитъ отъ него съкроушаѩ**

„*cu greu* se duce de la el zdrobindu-l" (*Zogr.*, Lc., IX, 39) ; **НЪІНѢ** искаахѫ тебе каменнемь побити „*acum* căutau să te ucidă cu pietre" (*Mar.*, I. ,XI, 8) ; аште прикоснѫ сѧ **ПОНѢ** ризѣ его „dacă mă voi atinge *măcar* de haina lui" (*Zogr.*, Mc., V, 28) ; вѣсте ѣко **БЛИЗЪ** есть жѧтва „știți că secerișul este *aproape*" (*Zogr.*, Mt., XXIV, 32).

I. ADVERBELE DERIVATE

Majoritatea adverbelor din slava veche sînt derivate din: pronume, adjective, substantive și numerale.

A. Adverbele derivate de la pronume sînt: de loc, de timp, de mod și de cantitate.

1. Adverbele de loc se împart în trei categorii:

a. Adverbe *care arată locul în care se întîmplă o acțiune sau se află ceva* (indică starea pe loc) și răspund la întrebarea „unde?" (care corespunde lat. *ubi*) și sînt derivate cu sufixul **-ДЄ**: идє și идєжє, cu valoare de adv. relativ (formate din răd. *jo-*), „unde", къдє (din răd. *ko-*) „unde" (este interogativ), сьдє (răd. *sь-*) „aici", овъдє (răd. *ovo-*) „aici", онъдє (răd. *ono-*) „acolo", инъдє (răd. *ino-*) „în altă parte", вьсьдє (răd. *vьs-*) „pretutindeni". Ca excepție, тоу (răd. *to-*) „acolo, aici" este format fără sufixul -дє.

b. *Adverbe care arată direcția* (după verbe de mișcare) și răspund la întrebarea „încotro?" (care corespunde lat. *quo*) se formează cu sufixul **-ѦМО**: тамо (răd. *to-*) „acolo, într-acolo", камо (răd. *ko-*) „încotro" (interogativ), сѣмо (răd. *sь-*) „încoace", овамо (răd. *ovo-*) „încoace", онамо (răd. *ono-*) „încolo", ıамо și ıаможє (răd. *jo-*) „unde" (relativ), инамо (răd. *ino-*) „în altă parte", вьсѣмо (răd. *vьs-*) „pretutindeni". Cu sens modal: тъкъмо, „numai", вѫхъмо „în întregime".

c. *Adverbe care arată locul pe unde se trece, punctul de plecare* și răspund la întrebările „pe unde?" și „de unde?" (care corespund lat. *unde* și *qua*); se formează cu sufixele **-ЖДОУ** și **-ЖДѢ**. Astfel: тѫдоу și тѫдѣ (răd. *to-*) „pe acolo", кѫдоу și кѫдѣ (răd. *ko-*) „pe unde" (interogativ), сѫдоу și сѫдѣ (răd. *sь-*) „pe aici", вьсѫдоу și вьсѫдѣ (răd. *vьs-*) „pretutindeni", овѫдоу (răd. *ovo-*) „pe acolo", инѫдоу (răd. *ino-*) „din altă parte", онѫдоу (răd. *ono-*) „pe acolo".

Însoțite de prepoziția **ОТЪ**, aceste adverbe arată locul, punctul inițial de plecare: отъ тѫдоу, отъ тѫдѣ „de acolo", отъ кѫдоу, отъ кѫдѣ „de unde" (interogativ), отъ сѫдоу, отъ сѫдѣ „de aici", отъ вьсѫдоу, отъ вьсѫдѣ „de pretutindeni".

Exemple:

се **СЬДЄ** ли **ОВЬДЄ** „iată *aici* sau *dincolo*" (*Zogr.*, Lc., XVII, 21) ; пождѣте **СЬДЄ** і бъдите съ мноѭ „rămîneți *aici* și privegheați cu mine" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 38) ; и рече **КЪДЄ** положисте и „și spuse: *unde* l-ați așezat?" (*Mar.*, I., XI, 34) ; помолѭ сѧ **ТАМО** „mă voi ruga *acolo*" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 36) ; принесѣте ми ıа **СѢМО** „aduceți-mi-i *încoace*" (*Zogr.*, Mt., XIV, 18) ; съ нимь ина дъва **СѪДОУ** и **ОВѪДОУ** „(împreună) cu el alți doi: de *o parte* și *de alta*" (*Mar.*, I., XIX, 18).

2. **Adverbele de timp,** derivate din pronume, se formează cu sufixul **-ГДѦ**: тъгда și тогда (răd. *to-*) „atunci", къгда și когда (răd. *ko-*) „cînd", овъгда și овогда (răd. *ovo-*) „atunci", вьсегда (răd. *vьs-*) „totdeauna", инъгда și иногда (răd. *ino-*) „odinioară", онъгда (răd. *ono-*) „în vremea aceea", егда (răd. *jo-*) „cînd, pe cînd" (relativ).

Exemple:

ЄГДѦ на нь глаахѫ... **ТЪГДѦ** гла емоу пилатъ „*cînd* vorbeau împotriva lui... *atunci* Pilat i-a vorbit lui" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 12, 13); **ВЬСЄГДѦ** ме(не) послоушаеши „*totdeauna* mă vei asculta pe mine" (*Mar.*, I., XI, 42).

3. **Adverbele de mod** sînt formate cu sufixul **-ѦКО**: тако (răd. *to-*) „astfel, așa", како (răd. *ko-*) „cum, precum", инако (răd. *ino-*) „altfel", сико (răd. *sь-*) „astfel", вьсяко și вьсяко, вьсяко (răd. *vьs-*) „în orice fel, în totul", іако și іакоже (răd. *jo-*) „cum, precum" (relativ). Unele din ele mai au o variantă cu **-ЖДЄ**: такожде „astfel, asemenea", iar altele sînt derivate cu sufixul **-ѦЧЄ**: таче (răd. *to-*) „apoi, pe urmă, în sfîrșit", иначе (răd. *ino-*) „altfel".

Exemple:

ТѦКО і вы творите імъ „*așa* faceți-le și voi" (*Zogr.*, Mt., VII, 12); **ѢКОЖЄ** єстъ писано о немь „*precum* este scris despre el" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 24); **КѦКО** речеши „*cum* vei spune" (*Zogr.*, Mt., VII, 4).

4. **Adverbele de cantitate** sînt derivate cu sufixele **-ЛЬ, -ЛИ -ЛѢ, -ЛЬМИ** și **-ЛЬМѦ**: коль, коли, кольми (răd. *ko-*) „cît", толь, толи, тольми (răd. *to-*) „atît", іель, іели, іелѣ, іельми (răd. *jo-*) „cît, atît cît" (relativ). Din коль s-a format николиже „niciodată".

Exemple:

КОЛЬ ѫзъка врата „*cît* de strîmtă (este) poarta" (*Zogr.*, Mt., VII, 14); **КОЛЬМИ** паче „*cu atît* mai mult" (*Zogr.*, Mt., VII, 11); оставльше і **ЄЛѢ** живъ сѫшть „lăsîndu-l *abia* fiind viu" (*Zogr.*, Lc., X, 30).

B. **Adverbele derivate de la adjective** sînt destul de numeroase; majoritatea lor sînt de mod și, în parte, de loc.

a. În genere, aproape de la fiecare adjectiv s-a format un adverb a cărui formă reprezintă nom.-ac. sg. al genului neutru. Astfel: мъного „mult", мало „puțin", добро „bine", горько „amar", сладъко „dulce", тѧжько „greu", бъıстро „repede, iute", чисто „curat", кротъко „blînd", скоро „iute" прилежьно „în mod sîrguincios", различьно „în mod diferit".

b. Un al doilea tip de adverbe derivate de la adjective, terminate în **-Ѣ**, reprezintă cazul locativ singular al adjectivelor.

Aceste adverbe, întîlnite mai rar în monumentele mai vechi și mai des în cele mai noi, în redacțiile slavone, se prezintă ca dublete ale adverbelor terminate în -O: добрѣ „bine", горьцѣ „amar", сладъцѣ „dulce", тѧжьцѣ „greu", бъıстрѣ „repede", достоинѣ „demn", правѣ „drept" etc. Unele au numai forma în **-Ѣ**: мѫдрѣ „înțelepțește", лютѣ „în mod crud, strașnic", простѣ „simplu" etc., iar altele numai forma în -O: весело „vesel", коупьно „împreună", часто „adeseori", іадро „repede", чисто „curat" etc.

Exemple:

МНОГО бо пострадахъ „căci am suferit *mult*" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 19); **ДОБРО** єстъ н намъ сьде бъıти „ne este *bine* să fim (să ne aflăm) aici" (*Ass.*, Mt., XVII, 4);

въстѫ ѩдро „s-a sculat *imediat*" (*Mar.*, I., XI, 29); изиди скоро на распѫтиꙗ „ieşi *iute* la răspîntii" (*Ostr.*, Lc., XIV, 21); ѣже (ѥ)стъ прѣмо васъ „care este *înaintea* voastră" (*Mar.*, Lc., XI, 2); плачѧ сѧ горцѣ „plîngînd amar" (*Suprs.*, 551,11).

c. Din adjective derivate cu sufixul -ьскъ s-au format adverbe terminate în -ꙑ, care reprezintă forma de instrumental plural (instr. de mod) al declinării nominale cu tema în *-o-*: враждьскꙑ (<враждьскъ) „duşmăneşte, în mod duşmănos", мѫжьскꙑ (<мѫжьскъ) „bărbăteşte", рабьскꙑ (< рабьскъ) „ca un rob", пьсьскꙑ (< пьсьскъ) „ca un cîine, cîineşte", храбрьскꙑ (< храбрьскъ) „vitejeşte", поганьскꙑ (< поганьскъ) „păgîneşte", грьчьскꙑ (< грьчьскъ) „greceşte", словѣньскꙑ (< словѣньскъ) „slavoneşte".

Exemple:

бѣ написано евреискꙑ, грьчьскꙑ и латиньскꙑ „era scris *evreieşte*, *greceşte* şi *latineşte*" (*Mar.*, I., XIX, 20).

Pe lîngă acestea, s-au format puţine adverbe în -ꙑ, de la adjective: малꙑ, alături de мало (<малъ) „puţin", правꙑ alături de право şi правь (<правъ) „drept".

d. De la adjective s-au format şi unele adverbe în -ь: близь (<близъ) „aproape", прѣмь (<прѣмъ) „drept, înainte", искрь (<искрьнь) „aproape", стрьмь (< стрьмъ) „drept înainte", правь (< правъ) „drept, adevărat", оудобь (< оудобьнъ) „potrivit, uşor".

Exemple:

правь сѫдилъ єси „ai judecat *drept*" (*Zogr.*, Lc., VII, 43); не оудобь имѫщеи богатьство ... вънидѫтъ „nu vor intra *uşor*... acei care au bogăţie" (*Zogr.*, Lc., XVIII, 24).

e. Puţine adverbe s-au format din adjective cu sufixul *-je*: вꙑсоче (< вꙑсокъ) „în înălţime", глѫбоче (< глѫбокъ) „în profunzime, în adîncime", далече (< далеко) „departe".

Exemple:

отиде на странѫ далече „a plecat *departe* într-o ţară" (*Sav.*, Lc., XV, 13).

C. Adverbele derivate de la substantive sînt: de loc şi de timp.

Unele adverbe provenite din substantive mai păstrează urme ale declinării. Astfel: вънъ şi perechea sa вънѣ „afară", sau низъ şi perechea sa низоу „jos"; вънъ şi низъ reprezintă cazul acuzativ singular şi se folosesc după verbe de mişcare, iar вънѣ şi низоу reprezintă locativul singular şi se folosesc numai după verbe care arată o stare pe loc. Spre deosebire de acestea altele, ca оутро „dimineaţă" şi вечеръ „seară", nu păstrează urme de declinare.

Exemple:

ишьдъ вънѣ „ieşind *afară*" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 75); сѫштоу петрови низоу „pe cînd Petru era (se afla) *jos*" (*Mar.*, Mc., XIV, 66)

a. *Adverbele formate de la cazul locativ al substantivelor* se folosesc, în general, atît după verbe de mişcare, cît şi după cele care arată o stare pe loc. Se formează de la substantive de orice gen, de obicei, din forma de singular: горѣ „sus, în sus" (< гора „munte"), зимѣ „în timpul iernii" (< зима „iarnă"), срѣдѣ „în mijlocul" (< срѣда „mijloc"), кромѣ „pe margine, pe lîngă, în afară de" (< кромa „margine"), междоу „între" (< loc. du. de la межда „limită, margine"), долѣ „jos, dedesubt" (< долъ „vale").

b. *Adverbele formate de la cazul dativ* sînt puţine şi indică direcţia: домови „spre casă" (< домъ „casă"). Acesta se deosebeşte de домa „acasă", care arată starea pe loc ; долоу „în jos, în vale" (< долъ „vale").

c. *Adverbe formate de la cazul instrumental*: нощиѭ „în timpul nopţii, noaptea" (< нощь) ; дьниѭ „în timpul zilei" (< дьнь).

Exemple:

поусти себе ДОЛОУ „aruncă-te *în jos*" (*Zogr.*, Mt., IV, 6) ; а ОУТРѢ въ огнь въмѣтаемо „iar *mîine* va fi aruncată în foc" (*Zogr.*, Mt., VI, 30) ; да не бѫдетъ бѣство ваше ЗИМѢ „ca să nu fie fuga voastră *iarna*" (*Zogr.*, Mc., XIII, 18).

d. De la substantive s-au format adverbe în -ь: развлич „diferit" şi разноличь „de aspect diferit" (< лице „faţă, chip, obraz"), въспѧть „înapoi, îndărăt", опѧть „iarăşi, din nou" şi запѧть „după" (< пѧта „călcîi").

D. Adverbele derivate de la numerale sînt puţin numeroase.

a. Numeralele ordinale de genul neutru în formă determinată au devenit adverbe: прьвое şi прѣжде „mai întîi", второе „a doua oară", третиее „a treia oară" etc.

b. Au devenit adverbe şi formele de instrumental singular ale numeralelor formate cu sufixul -ИЦИ: вьтoрицеѭ „a doua oară, îndoit", третицеѭ „a treia oară", четворицеѭ „a patra oară, împătrit", седморицеѭ şi седмицеѭ „a şaptea oară", сьторицеѭ „de o sută de ori, însutit".

c. Unele numerale însoţite de elementul -ШЬДИ (< шьдъ, participiul verbului ИТИ[1]), cu variantele fonetice -ШТИ sau -ЖДЬ, au format noi adverbe: дъвашди „de două ori", тришди şi триштн „de trei ori", четыриждн „de patru ori". În acelaşi fel s-au format şi adverbele: мъногашди „adeseori, de multe ori", колишди „de cîte ori", елишди „de atîtea ori".

Exemple:

ізъми ПРЬВѢЕ бръвъно „scoate *mai întîi* bîrna" (*Zogr.*, Mt., VII, 5) ; пакы ВЪТОРИЦЕѬ помоли сѧ ... помоли сѧ ТРЕТИЦЕѬ „iarăşi s-a rugat *a doua oară* ... s-a rugat *a treia oară*" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 42, 44) ; сътвори плодъ СЪТОРИЦЕѬ „a făcut rod *însutit*" (*Zogr.*, Lc., VIII, 8).

II. LOCUŢIUNI ADVERBIALE

Locuţiunile adverbiale sînt formate, în general, din adverbe, pronume sau substantive precedate de prepoziţii: отъ нынѣ „de acum", до нынѣ „pînă acum", до сьде „pînă aici", изъ далече „de departe", въ коупѣ „împreună", до дьньсь „pînă astăzi", до колѣ „pînă cînd", по томь „apoi, după aceea", съ выше „de sus", искони „la început", въ истинѫ „într-adevăr", въ правьдѫ „într-adevăr", из давьна „de demult", въ скорѣ „în curînd", из лиха „mai mult", въ незапѫ „deodată", въ соуе „în zadar".

Exemple:

ИСКОНИ бѣ слово „*la început* era cuvîntul" (*Ass.*, I., I, 1) ; ПО ТОМЬ глагола „*după aceea* a vorbit" (*Mar.*, I., XI, 7) ; ВЪ ІСТИНѪ і ты отъ нихъ еси „*într-adevăr*, şi tu eşti dintre ei" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 73) ; ОТЪ СЕЛѢ блажѧтъ мѧ „*de acuma* mă vor ferici" (*Zogr.*, Lc., I, 48) ;

[1] A. VAILLANT consideră că elementul -*šidi* este de fapt pluralul şi dualul unui substantiv cu tema în -*i*-, **šidi* „mers, umblet", provenit din rădăcina verbală *šidŭ*, dar substantivul nu s-a păstrat (*Grammaire comparée des langues slaves*, tom II, partea a II-a, p. 715).

мытарь ИЗ ДАЛЕЧЕ стоꙗ „vameşul stînd *de departe*" (*Ass.*, Lc., XVIII, 13) ; ДОКОЛѢ отъвраштаеши „*pînă cînd* te vei întoarce". (*Sin.*, XII, 2) ; ЇЗ ЛИХА въпиѣаше „*mai mult* (tare) striga" (*Zogr.*, Mc., X, 48).

Notă: Unele adverbe, pe lîngă faptul că arată caracteristica unei acţiuni, stări sau însuşiri, mai pot îndeplini şi funcţia de prepoziţii, ca de pildă: близъ, междоу, врьхоу, кромѣ etc., sau de conjuncţii: егда, къде, ꙗко etc.

Gradele de comparaţie

În general, adverbele nu sînt flexibile ; totuşi, caşi adjectivele, unele adverbe, îndeosebi cele de mod, identice ca formă cu adjectivele, precum şi unele adverbe de loc şi de timp, au grade de comparaţie.

Comparativul adverbelor se formează la fel cu comparativul adjectivelor neutre.

De pildă: вѧште (мъного) „mai mult", добрѣе (добро) „mai bine", оудобѣе (оудобь) „mai lesne, mai uşor", прѣжде (прѣдъ) „mai înainte", послѣжде (послѣдь) „mai tîrziu", ниже (низъ) „mai jos", скорѣе (скоро) „mai repede (curînd)" etc.

Superlativul relativ al adverbelor se formează la fel cu cel al adjectivelor: cu particula НАИ urmată de forma gradului comparativ: наискорѣе „cel mai repede (curînd)", наивѧште „cel mai mult" etc.

Superlativul absolut se formează cu un adverb de cantitate ѕѣло, мъного sau вельми „foarte", însoţit de forma adverbului la gradul pozitiv.

Exemple:

ДОБРѢЕ емоу би было „i-ar fi fost *mai bine*" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 24) ; есть ОУДОБѢЕ решти „este *mai uşor* a zice" (*Zogr.*, Mt., IX, 5) ; повели ми ДРЕВЛ҄Е „porunceşte-mi *mai întîi*" (*Zogr.*, Lc., IX, 59) ; ЅѢЛО РАНО придошѧ „au venit *foarte de dimineaţă*" (*Zogr.*, Lc., XXIV, 1).

III. ADVERBELE DE AFIRMAŢIE ŞI NEGAŢIE

Pentru exprimarea afirmaţiei, în slava veche s-a folosit adverbul primar ЕИ „da, ba da", prin care se răspunde afirmativ la o întrebare sau se exprimă o afirmaţie: глаголаше емоу ЕИ ги҃ „(cei 2) i-au spus lui: *da* doamne" (*Zogr.*, Mt., IX, 28) ; бѫди же слово ваше. ЕИ. ЕИ. і ни ни. „Cuvîntul vostru să fie: *da*, *da* şi nu, nu" (*Zogr.*, Mt., V, 37).

În slava veche s-au folosit două adverbe de negaţie: НЕ „nu" şi НИ „nici". не „nu" este negaţia predicatului, înaintea căruia stă de obicei: НЕ осѫждаите да НЕ осѫждени бѫдете „*nu* judecaţi ca să *nu* fiţi judecaţi" (*Zogr.*, Mt., VII, 1) ; НЕ можааше гл҃ати „*nu* putea vorbi" (*Mar.*, Lc., I, 22). Uneori, topica suferă anumite schimbări:

1) negaţia НЕ *precede cuvîntul care se află sub accent logic*: НЕ ю приде години моѣ „încă *n*-a venit ceasul meu" (*Zogr.*, I., II, 4) ;

2) negaţia *precede adverbul de cantitate*: юже НЕ много гл҃ѭ съ вами „*nu* voi mai vorbi mult cu voi" (*Zogr.*, I., XIV, 30).

Negaţia НЕ intră în construirea unor substantive, adjective şi verbe, ca de pildă: неволꙗ „nevoie", невѣрьство „necredinţă", недѫгъ „boală", невѣрьнъ „necredincios", недостоинъ „nevrednic, nedemn", немоштьнъ „neputincios, slab", невѣдѣти „a nu şti", небрѣшти „a dispreţui, a desconsidera" etc.

НИ „nu, nicidecum, nici“ este adverb de negație și conjuncție prin care se răspunde negativ la o întrebare: **хоштеши ли оубо да шьдъше исплѣвемъ ꙗ. онъ же рече НИ** „așadar, vrei să ne ducem și s-o plivim? El spuse: *nu*“ (*Zogr.*, Mt., XIII, 28—29).

Din punct de vedere topic, **НИ** poate precede orice părți de vorbire: **НИ мене вѣсте НИ о҃ца моего** „*nici* pe mine nu mă știți, *nici* pe tatăl meu“ (*Zogr.*, I., VIII, 19). Cînd urmează după **не** ca negație generală, **ни** are sferă mai restrînsă, referindu-se la un caz special; **НЕ хотѣаше НИ очию своею вьзвести на н҃бо** „*nu* voia *nici* ochii să-și ridice la cer“ (*Zogr.*, Lc., XVIII, 13).

Cînd se succedă două sau mai multe propoziții negative, după prima propoziție în care se folosește **не**, celelalte au negația **ни**: **въззьрите на птица небесьныꙗ. како НЕ сѣѭтъ НИ жьнѭтъ. НИ събираѭтъ въ житьницѧ** „priviți la păsările cerului că *nu* seamănă, *nici* nu seceră, *nici* nu adună în hambar“ (*Zogr.*, Mt., VI, 26); **НЕ троуждаѭтъ сѧ НИ прѧдѫтъ** „*nu* se trudesc, *nici* nu torc“ (*Zogr.*, Lc., XII, 27).

Într-o propoziție în care negația **ни** precede predicatul (chiar sub forma unui pronume negativ: **никъто, ничьто**), acesta mai putea primi și negația **не**, fără ca să fie absolut necesară, deoarece prin negația **ни** se subînțelege și predicatul negativ.

Exemple:

1) **НИ ... НЕ**: **азъ НИ единоꙗ вины НЕ обрѣтаѭ вь немъ** „eu *nu* găsesc în el (*nu*-i găsesc) *nici* o vină“ (*Zogr.*, I., XVIII, 38); **НИктоже НЕ даꙗше емоу** „nimeni *nu*-i dădea lui“ (*Sav.*, Lc., XV, 16); **НИКОѬЖЕ вины НЕ обрѣтаѭ въ ч҃цѣ семь** „*nici* o vină *nu* găsesc la omul acesta“ (*Zogr.*, Lc., XXIII, 4);

2) **НИ**: **НИ соломонъ въ всеи славѣ своеи облѣче сѧ. ѣко единъ отъ сихъ** „*nici* Solomon, în toată mărirea lui, *nu* se îmbrăca ca unul dintre aceștia“ (*Zogr.*, Mt., VI, 29); **НИкътоже даꙗше моу** „nimeni *nu*-i dădea lui“ (*Zogr.*, Lc., XV, 16); **азъ НИ единоꙗ же вины обрѣтаѭ вь немь** „eu nu găsesc în el (*nu*-i găsesc) *nici* o vină“ (*Sav.*, I., XVIII, 38).

Cu negația **ни** s-au format unele pronume și adverbe ca: **никъто** „nimeni“ **ничьто** „nimic“, **никъде** „nicăieri“, **никогда** „niciodată“, **никакоже** „în nici un fel“ etc.

НИ ... НИ „nici ... nici“ este conjuncție care se opune lui **и**, cînd exprimă cumularea în sens negativ: **ничьсоже не възьмѣте на пѫть. НИ жьзла. НИ пиры. НИ хлѣба. НИ сьребра. НИ дъвою ризоу имѣти** „nimic să *nu* luați pe drum; *nici* toiag, *nici* traistă, *nici* pîine, *nici* argint și *nici* să aveți două haine“ (*Zogr.*, Lc., IX, 3).

PREPOZIȚIA

Prepozițiile au exprimat mai întîi raporturi concrete: spațiale și apoi temporale, finale, sociative, cauzale etc. Evoluția funcțională a prepozițiilor a mers de la concret la exprimarea celor mai abstracte raporturi.

În slava veche, unele prepoziții se construiesc cu un singur caz, altele cu două sau trei cazuri; cele care se construiesc cu două sau trei cazuri pot

avea valori diferite. Valoarea prepoziției într-un anumit context este determinată și de sensul cuvintelor pe care le leagă.

Din punct de vedere topic, prepoziția este un cuvînt proclitic [1], care nu se poate despărți de numele pe care îl însoțește, ci formează o singură unitate cu cuvîntul tonic care îi succede. Dovada o constituie faptul că ierurile din prepoziții se vocalizează în aceleași condiții ca și ierurile din interiorul cuvîntului sau din prefixele verbale: ѥда когда оуснѫ ВО съмрътн „să nu cumva să adoarmă *în* moarte" (*Sin.*, XII, 14). Rar, prepozițiile pot fi separate de cuvintele pe care le însoțesc; uneori, între acestea se interpun adjective: Въ с҃тъі градъ „*în* sfînta cetate" (*Zogr.*, Mt., IV, 5).

Majoritatea prepozițiilor din slava veche sînt și prefixe verbale, dar sensul lor nu concordă întotdeauna.

Pe lîngă prepozițiile *primare*, în slava veche s-au folosit unele adverbe care au căpătat funcții de prepoziții.

A. **Prepoziții care se construiesc cu un singur caz**

1. **Cu cazul genitiv** (în ordine alfabetică):

без [2] „fără" se întîlnește în forme fonetice diferite, cum sînt: безъ, бес, беж, бе, беш — determinate de felul consoanei inițiale a cuvîntului următor, ca o consecință a procesului de asimilare: посълахъ вы БЕЗЪ вълагалишта і БЕС пиры „v-am trimis *fără* pungă și *fără* traistă" (*Zogr.*, Lc., XXII,35); БЕЖ нѥго нічесоже не бъість „*fără* el n-a fost (nu s-a făcut) nimic" (*Ass.*, I., I, 4); оумрѣтъ і БЕШТъ чѧдъ „a murit *fără* copii" (*Zogr.*, Lc., XX, 29).

блнзъ „aproape", adverb cu funcție de prepoziție: бѣ же вітаніѣ БЛИЗЪ і҃ерлма „Vitania era *aproape* de Ierusalim" (*Mar.*, I., XI, 18).

връхоу „pe deasupra", adverb cu funcție de prepoziție: не можеть градъ оукрыти сѧ ВРЪХОУ горы стоѩ „nu poate să se ascundă orașul care stă *deasupra* muntelui" (*Zogr.*, Mt., V, 14).

вънѣ „afară, în afară", adverb cu funcție de prepoziție: овца ВЪНѢ оградъі блѫждаѭше „oaia rătăcea *în afara* țarcului" (*Supr.*, 498,29).

до „la, pînă la" introduce complemente circumstanțiale: a. de loc și b. de timp:

a. до *cu valoare spațială*: і ты капернаоумѣ ДО нб҃се вьзнесъ сѧ. ДО ада съвеѕешн сѧ. „și tu, Capernaume, te-ai înălțat *pînă la* cer, *pînă la* iad te vei pogorî" (*Zogr.*, Lc., X, 15).

b. до *cu valoare temporală*: прискръбьна есть д҃ша моѣ ДО съмрьти „întristat este sufletul meu *pînă la* moarte" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 38); оставите е коупьно расти обое ДО жѧтвы „lăsați-le să crească împreună *pînă la* seceriș" (*Mar.*, Mt., XIII, 30).

c. Uneori, prepoziția до are sens de *„împotriva, în contra"*: аште имаши что ДО брата твоѥго „dacă ai ceva *împotriva* fratelui tău" (*Supr.*, 421,26).

дѣлꙗ sau дѣльма „pentru", adverb cu funcție de prepoziție, este enclitic: и придоша не і҃са ДѢЛѢ тъкмо нъ да и лазора видѧтъ „și au venit nu numai *pentru* Isus, ci ca să-l vadă și pe Lazăr" (*Sav.*, I., XII, 9).

из [3] „de la, din" se întîlnește în formele fonetice: изъ изь, ис-, иж, и- și indică o acțiune care exprimă ieșirea, locul de plecare: и се гласъ ИЗЬ

[1] Ca excepții, ради și дѣлꙗ „pentru, din cauză" sînt în mod obișnuit enclitice.
[2] Alături de alte cîteva cuvinte proclitice, без este silabă închisă.
[3] Ca și без, из este silabă închisă.

облака „și iată o voce *din* nor" (*Ass.*, Mt., XVII, 5) ; мѫжь ІѪ негоже ізидѣ бѣсъ „bărbatul *din* care a ieșit demonul" (*Zogr.*, Lc., VIII, 38).

кромѣ „în afară de, în afară", adverb cu funcție de prepoziție:... да не посълетъ іхъ КРОМѢ страны „să nu-i trimită *afară din* țară" (*Zogr.*, Mc., V, 10).

окрьсть „împrejur", adverb de loc cu funcție de prepoziție: оузьрѣ же ісъ мъногы народы ОКРЬСТЬ себе „văzu Isus mulțime de oameni (multă lume) *împrejurul* său" (*Mar.*, Mt., VIII, 18).

отъ „de la, din, de, dintre" are sensuri diferite, dar este predominant acela de plecare, despărțire, îndepărtare.

a. отъ *cu valoare locală*: іcходѧште ОТЪ града того „ieșind *din* cetatea aceea" (*Zogr.*, Lc., IX, 5).

b. отъ *cu valoare temporală*: оуготованое... ОТЪ съложениѣ всего мира „pregătit ... *de la* facerea lumii întregi" (*Zogr.*, Mt., XXV, 34) ; ОТЪ лѣтъ многъ „*de* mulți ani" (*Zogr.*, Lc., VIII, 27) ;

c. отъ *cu valoare partitivă*: дадите намъ ОТЪ олѣѣ вашего „dați-ne nouă *din* untdelemnul vostru" (*Zogr.*, Mt., XXV, 8) ; рече етеръ ОТЪ оученикъ его „un oarecare *dintre* ucenicii săi spuse" (*Zogr.*, Lc., XI, 1) ;

d. отъ introduce *atributul substantival* care arată materia: съплетъше вѣнецъ ОТЪ трьниѣ „împletindu-i cunună *de* spini" (*Mar.*, Mt., XXVII, 29) ;

e. отъ introduce *complementul de agent* al unui verb la diateza pasivă: прѣдана бышѧ ОТЪ оца моего „au fost date *de* tatăl meu" (*Zogr.*, Lc., X, 22).

Cu ajutorul prepoziției отъ s-au format numeroase verbe ca: отъвѣштати „a răspunde", отити „a pleca", отъдати „a da, a restitui", отъѩти și отѧти „a lua, a ridica" etc.

прѣжде „înainte, înainte de" este adverb cu funcție de prepoziție: пришелъ ли еси сѣмо ПРѢЖДЕ врѣмене „ai venit oare aici *înainte de* vreme?" (*Zogr.*, Mt., VIII, 29) ; ѣко бо бѣхѫ вь дьни ПРѢЖДЕ потопа „căci precum erau în zilele *dinainte de* potop" (*Mar.*, Mt., XXIV, 38).

ради și радьма „pentru, din cauză" sînt enclitice: блажени изгнани правъды РАДИ „fericiți cei prigoniți *pentru* dreptate" (*Zogr.*, Mt., V, 10) ; завистиРАДИ прѣдашѧ и „l-au predat *din* invidie" (*Mar.*, Mt., XXVII, 18).

разве „în afară de, numai" este conjuncție cu funcție de prepoziție: бѣаше мѫжь ... РАЗВЕ женъ і дѣтеи „erau bărbați ... *în afară de* femei și copii" (*Zogr.*, Mt., XIV, 21).

оу „lîngă, la, de la" are două sensuri diferite:

a. *sens local*: да обѣдоуетъ ОУ него „să prînzească *la* el" (*Zogr.*, Lc., XI, 37).

b. оу însoțește verbul ПРОСИТИ „a cere": аште чесо просите ОУ оца въ імѧ мое „orice veți cere *de la* tatăl (meu) în numele meu" (*Zogr.*, I., XVI, 23).

2. **Cu cazul dativ:**

къ „către, spre, la" indică:

a. *destinația* la propriu sau figurat și se întîlnește în mod frecvent după verbele: ити „a merge", грѧсти „a merge, a veni", глаголати „a vorbi", рештн „a spune", тешти „a curge, a alerga": іде КЪ оцю своемоу „merse *spre* tatăl său" (*Zogr.*, Lc., XV, 20) ; рѣшѧ дроугъ КЪ дроугоу „își spuseră unul *către* altul" (*Mar.*, Lc., II, 15).

b. Prepoziţia **къ** are şi *sens temporal*: **бѣ парасковьѵи еже есть КЪ съботѣ** „era vineri, care este *spre* (în ajun de) sîmbătă" (*Zogr.*, Mc., XV, 42) ; sau în locuţiuni temporale, ca: **КЪ оутроу** „spre dimineaţă", **КЪ вечероу** „spre seară".

противѫ „împotriva, în întîmpinare, după, conform" este adverb cu funcţie de prepoziţie: **не възможеши стати ПРОТИВѪ врагомъ своимъ** „nu vei putea sta *împotriva* duşmanilor tăi" (*Supr.*, 195, 11) ; **ізидошѧ ПРОТИВѪ женихоу** „au ieşit *în întîmpinarea* mirelui" (*Zogr.*, Mt., XXV, 1) ; **комоуждо ПРОТИВѪ силѣ своеи** „fiecăruia *după (conform cu)* puterea sa" (*Mar.*, Mt., XXV, 55).

прѣмо „în faţă, înaintea" este adverb de loc cu funcţie de prepoziţie: **сѣдѧшти ПРѢМО гробоу** „(cele două) stînd *în faţa* mormîntului" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 61) ; **идѣта въ весь ѣже есть ПРѢМО вама** „mergeţi (voi doi) în satul care este *în faţa* voastră" (*Mar.*, Mc., XI, 2).

3. **Cu cazul acuzativ:**

възъ şi **въс**[1] „pentru, în schimb" apare rar în textele slave vechi: **вьси приѩхомъ благодѣть ВЪЗ благодѣть** „toţi am primit har *pentru* har" (*Zogr.*, I., I, 16).

объ „de" este o variantă a prepoziţiei **о**: **ѣже есть ОБ онъ полъ галилеѩ** „care este *de* partea cealaltă a Galileii" (*Zogr.*, Lc., VIII, 26) ; **и бѣ ОБ нощь въ молитвѣ** „şi era *de* cu noapte în rugăciune" (*Mar.*, Lc., VI, 12).

сквозѣ sau **сквозѣ** „prin, de-a lungul" este adverb de loc cu funcţie de prepoziţie: **прохождааше СКВОЗѢ градъі і веси** „străbătea *prin* oraşe şi sate" (*Zogr.*, Lc., XIII, 22) ; **СКОЗѢ оуши игълинѣ пронти** „să treacă *prin* urechile acului" (*Ass.*, Mt., XIX, 24).

4. **Cu cazul instrumental** se construieşte adverbul de loc **между** „între": **погыбшааго МЕЖДЮ олтаремь і храмомь** „care a pierit *între* altar şi templu" (*Zogr.*, Lc., XI, 51).

5. **Cu cazul locativ** se construieşte prepoziţia **при** „lîngă, la, spre", care are sens local (ca sens principal) şi temporal:

a. **при** *cu sens local*: **ходѧ же ПРИ мори галилѣисцѣмь** „umblînd *pe lîngă* Marea Galileei (Tiberiadei)" (*Zogr.*, Mc., I, 16) ;

b. *cu sens temporal*: **ПРИ девѧтѣі же годинѣ** „*către* ceasul al nouălea" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 46) ; **ПРИ вечерѣ есть** „este *spre* seară" (*Mar.*, Lc., XXIV, 29).

c. Rarcori, **при** „despre, de" este folosit cu sens figurat (în locul prepoziţici **о**): **ПРИ одежди что сѧ печете** „ce vă îngrijiţi *de* veşmînt" (*Sav.*, Mt., VI, 28).

B. **Prepoziţii care se construiesc cu două cazuri**

Cu cazurile **acuzativ şi locativ** se construiesc prepoziţiile **НА** şi **О**.

на „la, pe, în, de" are, în primul rînd, valoare *locală* şi *temporală*. Cu valoare locală, se construieşte cu cazul acuzativ (după verbe de mişcare) şi indică destinaţia, iar cu cazul locativ arată starea pe loc, în aceeaşi situaţie cu prepoziţia **ВЪ**[2].

[1] **възъ** de asemenea are silabă închisă.

[2] Prepoziţia **въ** folosindu-se, rareori, şi cu cazul genitiv a fost încadrată printre prepoziţiile care se construiesc cu trei cazuri.

1) на *cu valoare locală*: a. *cu cazul* **acuzativ: не хотѣаше очи възвести НА небо** „nu voia să-și ridice ochii *la* cer“ (*Ass.*, Lc., XVIII, 13) ;

b. *cu cazul* **locativ: да ми даси ... НА блюдѣ** „să-mi dai... *pe* tipsie“ (*Ass.*, Mc., VI, 25) ; **прободенааго НА крьстѣ** „a celui străpuns *pe* cruce“ (*Euch.*, 50 b).

2) на *cu valoare temporală* se construiește obișnuit cu cazul **acuzativ: да единого отъпоущѫ НА пасхѫ** „ca să vă eliberez pe unul *de* paști“ (*Zogr.*, I., XVIII, 39) ; rareori, **НА** cu valoare temporală se construiește și cu cazul **locativ: не хотѣаше НА дльзѣ же врѣмени** „vreme îndelungată nu voia“ (*Zogr.*, Lc., XVIII, 4).

3) *Alte valori ale prepoziției* на:

a. Construită cu cazul acuzativ, prepoziția на are sensul „în contra, împotriva“: **раздѣлѧтъ сѧ оць НА сна і снъ НА оца мати НА дъштерь і дъшти НА матерь і свекръве НА невѣстѫ своѭ** „se vor dezbina tatăl *împotriva* fiului, fiul *împotriva* tatălui, mama *împotriva* fiicei, fiica *împotriva* mamei, soacra *împotriva* nurorii sale“ (*Zogr.*, Lc, XII, 53).

b. Cu cazul acuzativ, prepoziția **НА** *indică și scopul* „spre, pentru“: **се лежитъ сь НА падание і НА въстание многомъ** „iată, acesta este pus *spre* căderea și *spre* ridicarea multora“ (*Zogr.*, Lc., II, 34).

c. Prepoziția на cu cazul acuzativ indica și *modul* „în“: **опона... раздъра сѧ НА дъвое** „catapeteasma... s-a despicat *în* două“ (*Zogr.*, Mc., XV, 38).

d. Prepoziția на cu cazul locativ indică și *obiectul unui schimb* „pentru, pe“: **можааше бо се мѵро продано быти НА мнозѣ** „mirul acesta putea fi vîndut *pe* mulți (bani)“ (*Zogr.*, Mt., XXVI, 9).

Prepoziția о se construiește *cu cazurile* **acuzativ** și **locativ** și are sensuri variate.

1) *Cu cazul* **acuzativ**, prepoziția о „de“ se folosește după verbe de mișcare: **вьврьзѣте О деснѫѭ странѫ мрѣжѧ** „aruncați mreaja *de*-a dreapta“ (*Zogr.*, I., XXI, 6) și, cu sens figurat „despre, de“, sau în expresia „a trage la sorți“: **О метанѧ мои меташа жрѣбиѩ** „au tras la sorți haina mea“ (*Mar.*, I., XIX, 24) ; de asemenea, în locuțiuni ca: **О деснѫѭ** „de-a dreapta“, **О лѣвѫѭ** „de-a stînga“, **О шюѭ** „de-a stînga“: **поставитъ овьцѧ О деснѫѭ себе а козьлиштѧ О лѣвоѭ себе... сѫштиимъ О деснѫѭ его...сѫштиимъ О шюѭ его** „va așeza oile *de-a dreapta* sa, iar caprele *de-a stînga*... celor ce se află *de-a dreapta* lui... celor ce se află *de-a stînga lui*“ (*Zogr.*, Mt., XXV, 33, 34, 41).

2) Prepoziția о *cu cazul* **locativ** înseamnă:

a. „în jur“: **събьра сѧ народъ многъ О немь** „s-a strîns mult popor *în jurul* lui“ (*Zogr.*, Mc., V, 21) ;

b. o relație nedefinită „despre, relativ la, pentru, cu, întru“: **О дьни томь і О годинѣ тои никтоже не вѣстъ** „*de* (*despre*) ziua aceea și *despre* ceasul acela nimeni nu știe“ (*Zogr.*, Mt., XXIV, 36) ; **оужасаахѫ же сѧ... О разоумѣ і О отвѣтѣхъ его** „se minunau... *de* priceperea și *de* răspunsurile lui“ (*Zogr.*, Lc., II, 47).

Prepozițiile care *se construiesc cu cazurile* **acuzativ** *și* **instrumental** sînt: **надъ, подъ** și **прѣдъ.**

надъ „deasupra, peste, pe, la“ are *sens local*. După verbe de mișcare se construiește cu cazul *acuzativ*, iar cu *instrumentalul* cînd arată o stare pe loc:

a. *cu cazul* **acuzativ** o găsim în exemple ca: **съходѧшта НАДЪ сна чскааго** „coborîndu-se *peste* fiul omului“ (*Zogr.*, I., I, 52) ;

b. *cu cazul* **instrumental** apare în astfel de contexte: **поставитъ го НАДЪ домомь своимь... НАДЪ всѣмь имѣниемь своимь поставитъ і** „îl așază stăpînul *peste* casa sa... îl așază *peste* toată averea sa" (*Zogr.*, Mt., XXIV,45, 47) ;

c. tot *cu cazul* **instrumental, НАДЪ** are și *sens figurat*: **НАДЪ вьсѣми сими** „și *peste* toate acestea" (*Zogr.*, Lc., XVI. 26).

подъ „sub" are sens local și se construiește cu **acuzativul** (după verbe de mișcare) și cu **instrumentalul** (cînd arată o stare pe loc). De exemplu:

a. *cu cazul* **acuzativ: нѣсмь бо достоинъ да ПОДЪ кровъ мои въниде̑ши** „căci nu sînt vrednic ca să intri *sub* acoperișul meu" (*Zogr.*, Lc., VII, 6) ;

b. *cu cazul* **instrumental: иже есть ПОДЪ ногами вашими** „care este *sub* picioarele voastre" (*Mar.*, Mc., VI, 11).

прѣдъ „înainte, în față" are *sens local* și *temporal.*

a. *Cu cazul* **acuzativ** se construiește după verbe de mișcare și are numai *sens local*: **низъвѣсиша і съ ложемь ПРѢДЪ іса** „l-au coborît cu patul *în fața* lui Isus" (*Zogr.*, Lc., V, 19).

b. *Cu cazul* **instrumental,** prepoziția **прѣдъ** indică *starea pe loc* sau *timpul* ; **отъврьже сѧ ПРѢДЪ всѣми** „s-a lepădat *înaintea* tuturor" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 70) ; **оумꙑ ржцѣ ПРѢДЪ народомь** „și-a spălat mîinile *în fața* poporului" (*Mar.*, Mt., XXVII, 24).

Prepoziția **съ** se construiește *cu cazurile* **genitiv** și **instrumental,** cu valori diferite.

a. *Cu cazul* **genitiv** are, în primul rînd, *sens local* și arată o acțiune de sus în jos, coborîrea „de la, de pe, din": **сълѣзи СЪ креста... да сълѣзетъ нꙑнѣ СЪ креста** „coboară *de pe* cruce... să coboare acuma *de pe* cruce" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 40, 42) ; **знамениꙗ ꙇскаахѫ СЪ небесе** „căutau semne (minuni) *din* cer" (*Zogr.*, Lc., XI, 16). Cu cazul genitiv are uneori *sens temporal* în locuțiuni ca: **СЪ вечера** „*de cu* seară", **СЪ пръва** „*de la* început".

b. *Cu* **cazul instrumental,** prepoziția **съ** indică 1) *asocierea* și 2) *instrumentul* cu care se face acțiunea. De pildă 1) **СЪ мꙑтарми... ѣстъ** „mănîncă... *cu* vameșii" (*Zogr.*, Mt., IX, 11) ; și 2) *instrumentul:* **приде... СЪ орѫжии ꙇ дрьколии... ꙇзидосте СЪ орѫжиемь ꙇ дрьколии** „a venit... *cu* săbii și lănci... ați ieșit *cu* săbii și lănci" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 47, 55).

C. **Prepoziții care se construiesc cu mai multe cazuri**

Unele prepoziții se construiesc cu cazuri diferite. Cu trei cazuri se construiesc următoarele prepoziții.

Prepoziția **къ** „la, în, pentru, spre" are *sens local, temporal, modal* și *final* ; se construiește în mod obișnuit cu cazurile *acuzativ* și *locativ* și, uneori, cu cazul *genitiv.* Cu sens local, **въ** se construiește cu cazul *acuzativ* după verbe de mișcare, indicînd direcția, iar cu *locativul* cînd arată starea pe loc.

1) **въ** cu *sens local*: a. construită cu *cazul* **acuzativ** după verbe de mișcare apare în exemple ca: **отиде ВЪ галилеѭ** „a plecat *în* Galileia" (*Zogr.*, Mt., IV, 12) ; **приведе же і ВЪ гостинѫ** „l-a dus *la* un han" (*Sav.*, Lc., X, 34) ;

b. construită cu *cazul* **locativ** după verbe care arată o stare pe loc, o găsim în contexte ca: **ВЪ храминѣ сѫтъ** „sînt (se află) *în* casă" (*Zogr.*, Mt., V, 15).

2) Cu *sens temporal,* **въ** se construiește, de obicei, cu *cazul* **acuzativ** și, uneori, cu *cazul* **locativ**: **ицѣлѣ дъшти ѥѩ ВЪ тъ часъ** „s-a tămăduit fiica ei

din (*în*) ora aceea" (*Zogr.*, Mt., XV, 28): **ВЪ оно врѣмѧ... ВЪ тѫ ноштъ** „*în* vremea aceea... *în* noaptea aceea" (*Ass.*, I., XXI, 1,3).

3) Cu *sens modal*: **ВЪ нѭже мѣрѫ мѣрите** „*cu* măsura cu care măsurați" (*Zogr.*, Mt., VII, 2); **облачаше сѧ ВЪ порфѵрѫ** „se îmbrăca *în* porfiră" (*Mar.*, Lc., XVI, 19).

4) Prepoziția **въ** construită cu *cazul* **acuzativ** introduce și complementul circumstanțial de scop: **коупишѧ ими село скѫдельниково ВЪ погребаниѥ страньнъıмъ** „au cumpărat cu el (cu argintul) Țarina Olarului, *pentru* înmormîntarea străinilor" (*Zogr.* Mt., XXVII, 7); **дати разоумъ... ВЪ оставлениѥ ВЪ отъпоуштениѥ грѣхъ нашихъ** „să le dai înțelepciune... *spre* (*pentru*) lăsarea, *spre* iertarea păcatelor noastre" (*Zogr.*, Lc., I, 77).

Prepoziția **за** se construiește cu cazurile: *genitiv*, *acuzativ* și *instrumental* și exprimă raporturi variate.

1) cu *cazul* **genitiv, за** apare:

a. cu *sens temporal* în locuțiuni ca: **ЗА оутра** „*de* dimineață" (*Zogr.*, I., XX,1; *Mar.*, Mc., XVI, 9; *Sav.*, I., XVIII, 28); **ЗА рана** „*în* zori", **ЗА прьва** „*de la* început" etc.

b. cu *sens cauzal* „de, din cauza": **прискрьбьнъ бъıстъ цр҃ь ЗА клѧтвъı** „împăratul s-a întristat *din cauza* jurămîntului" (*Zogr.*, Mc., VI, 26); **развѣгошѧ сѧ ЗА страха** „s-au împrăștiat *de* teamă" (*Supr.*, 483, 11).

2) cu *cazul* **acuzativ,** prepoziția **за** are diferite valori:

a. *cauzală* „pentru, din cauză": **ЗА оумножениѥ беззаконии** „*din cauza* înmulțirii nelegiuirilor" (*Mar.*, Mt., XXIV, 12); **ЗА безочьство его** „*pentru* cutezanța lui" (*Zogr.*, Lc., XI, 8); de asemenea apare în expresii ca: **око ЗА око і зѫбъ ЗА зѫбъ** „ochi *pentru* ochi și dinte *pentru* dinte" (*Zogr.*, Mt., V, 38);

b. după verbe de mișcare, **за** înseamnă „după, în urmă": **иди ЗА мѧ** „vino *după* mine" (*Zogr.*, Mt., IV, 10);

c. indică *locul de atingere*: **имъ ѭ ЗА рѫкѫ** „luînd-o *de* mînă" (*Zogr.*, Lc., VIII, 54); **ови же ЗА ланитѫ оударишѧ** „unii l-au lovit *peste* obraz" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 67).

3. cu *cazul* **instrumental,** prepoziția **за** înseamnă „după, în urmă" și se folosește numai după verbe care arată o stare pe loc: **зади ЗА вьсѣми стоѧ** „stînd *în urma* tuturor" (*Supr.*, 99,9).

Prepoziția **по** se construiește cu cazurile *dativ*, *acuzativ* și *locativ*.

1) *Construită* cu *cazul* **dativ,** după verbe de mișcare, indică:

a. *locul* și înseamnă „prin, pe": **иде ПО вьсемоу градоу** „merse *prin* tot orașul" (*Zogr.*, Lc., VIII, 39);

b. are sens *modal* „potrivit cu, după, în conformitate cu": **ПО вѣрѣ ваю бѫди** „să fie *după* (*conform cu*) credința voastră" (*Zogr.*, Mt., IX, 29); **ПО законоу вашемоу сѫдите ѥмоу** „judecați-l *după* legea voastră" (*Sav.*, I., XVIII, 31);

c. prepoziția **по** cu cazul dativ are și sens distributiv „cîte": **исхождахѫ единъ ПО единомоу** „au ieșit unul *cîte* unul" (*Zogr.*, I., VIII, 9); **посъла ѩ ПО дьвѣма** „i-a trimis *cîte* doi" (*Mar.*, Lc., X, 1);

d. prepoziția **по** „pentru" poate să indice și scopul: **бѣ же тоу водоносъ каменъ шесть ПО очиштению іюдѣискоу лежѧшть** „erau așezate acolo șase vase de apă, din piatră, *pentru* curățirea iudeilor" (*Zogr.*, I., II, 6).

2) *Prepoziția* по *construită cu cazul* **acuzativ,** numai la numărul plural are sens *spațial* și *temporal* „prin, în": бѫдѫтъ ... трѫси ПО мѣста „vor fi cutremure *prin* orașe" (*Mar.*, Mt., XXIV 7); хождаашете родителѣ его ПО вьсѣ лѣта „părinții lui mergeau *în* fiecare an (în toți anii)" *(Zogr.*, Lc., II, 41).

3) *Construită cu cazul* **locativ,** prepoziția по are valoare *locală* sau *temporală* „după, în urmă":

a. *local*: ПО немь ідошѧ „au mers *după* el" (*Zogr.*, Mt., IV, 25).

b. *temporal*: ПО дъвою дьнъу „*după* două zile (*Zogr.*, Mt., XXVI, 2) ; молитва ПО обѣдѣ „rugăciune *după* prînz" (*Euch*, 17 b) ;

c. Prepoziția по cu cazul locativ mai înseamnă și „pentru, în favoarea, de partea": іже бо нѣстъ на вы ПО васъ естъ „cine nu este împotriva voastră este *pentru* voi (*de partea* voastră)" (*Zogr.*, Mc., IX, 40 și Lc., IX, 50).

În legătură cu întrebuințarea prepozițiilor, observăm că atunci cînd într-o propoziție sînt mai multe substantive (sau substitute ale acestora) coordonate, repetarea prepoziției nu este obligatorie: по немь ідошѧ народи мнози ОТЪ галилеѩ і декаполѣа і ОТЪ ілма і июдеѩ „după el mergeau noroade (mulțimi) multe *din* Galileia, și (*din*) Decapole și *din* Ierusalim și (*din*) Iudeia" (*Zogr.*, Mt., IV, 25) ; видѣвъше і ѣдѫшть СЪ мытари і грѣшьникы „văzîndu-l că mînca *cu* vameșii și *(cu)* păcătoșii" (*Zogr.*, Mc., II, 16).

Prepoziții și adverbe cu valoare de prepoziții

a. care se construiesc cu un singur caz

G	D	A	I	L
без	къ	възъ	между	при
близъ	противѫ	о		
врьхоу	прѣмо	сквозѣ		
вънѣ				
до				
дѣлѧ (дѣльма)				
из				
кромѣ				
окрьсть				
отъ				
прѣжде				
ради (ральма)				
развѣ				
оу				

b. care se construiesc cu mai multe cazuri

G	D	A	I	L
въ		въ		въ
за		за	за	
		на		на
		надъ	надъ	
		о		о
	по	по		по
		подъ	подъ	
		прѣдъ	прѣдъ	
съ			съ	

CONJUNCȚIA

Menționăm cele mai frecvente conjuncții din slava veche, în ordinea lor alfabetică și pe bază de exemple din care reies diferitele raporturi sintactice pe care le exprimă aceste conjuncții.

а „dar, iar, însă, ci, și", conjuncție coordonatoare slab adversativă și, uneori, cu funcție de conjuncție copulativă:

a. ово паде при пѫти... А дроугое паде на камене... А дроугое паде по срѣдѣ трьньѣ... А дроугое паде на земли добрѣ „una a căzut lîngă drum... *iar* alta a căzut pe piatră..., *iar* alta a căzut în mijlocul spinilor... *iar* alta a căzut pe pămînt bun" (*Zogr.*, Lc., VIII, 5—8) ; А болеи васъ да бѫдетъ вамъ слоуга „iar (cel care este) mai mare între voi să vă fie vouă slugă" (*Mar.*, Mt., XXIII, 11).

b. În *Foile de la Kiev*, ca o particularitate a redacției morave, conjuncției А (copulativă) îi corespund în textul latin *et* și *que*, fiind folosită alături de И: ї доуша нашѧ і тѣлеса очисті А молитвѫ нашѫ приїми „și curăță sufletele și trupurile noastre *și* primește rugăciunea noastră" (*F. Kiev*, 4).

акы, vezi ꙗко.

али „însă, dar, ci" sau А... ЛИ este formată din conjuncția А și particula interogativă -ЛИ: іны спс҃е АЛИ себе не можетъ сьпасти „pe alții i-a mîntuit, *dar* pe sine nu se poate mîntui" (*Zogr.*, Mc., XV, 31) ; азъ трѣбоуѭ отъ тебе крьстити сѧ. А ты ЛИ къ мнѣ грѧдеши „eu trebuie să fiu botezat de tine, *iar* tu vii la mine? (*Zogr.*, Mt., III, 14) (*Sav.* are али).

аште „dacă, chiar dacă", conjuncție subordonatoare, condițională, se poate construi cu modul indicativ sau condițional.

a. Propoziția condițională introdusă cu conjuncția аште *cu modul* **indicativ** exprimă o *acțiune realizabilă*: АШТЕ хоштеши можеши мѧ очистити „*dacă* vrei, poți să mă curețі" (*Zogr.*, Lc., V, 12) ; АШТЕ грѣшьникъ естъ не вѣмъ „*dacă* este păcătos, nu știu" (*Mar.*, I., IX, 25) ;

b. Propoziția condițională introdusă cu conjuncția аштє construită cu **condiționalul** exprimă o *acțiune ireală*: **АШТЄ** бистє слѣпи бꙑли нє бистє имѣли грѣха „*dacă* ați fi fost orbi, n-ați fi avut păcat" (*Zogr.*, I., IX, 41) ; **АШТЄ** би сьдє бꙑлъ нє би братръ мои оумрълъ „*dacă* ai fi fost aici, fratele meu n-ar fi murit" (*Mar.*, I., XI, 21).

Dacă după conjuncția аштє urmează un pronume relativ sau interogativ, acestea au sens de pronume nehotărîte: **АШТЄ** кто ходитъ въ дьнє... **АШТЄ** ли кто ходитъ ноштиѭ „*dacă* cineva umblă ziua ...*dacă* cineva umblă noaptea (*Mar.*, I., XI, 9—10).

Dacă urmează după adverbul идєжє, аштє își pierde valoarea de conjuncție condițională: ідєжє бо **АШТЄ** бѫдєтъ трѹпъ, тоу събєрѫтъ сѧ орьли „oriunde va fi stîrv, *acolo* se vor aduna vulturii" (*Mar.*, Mt., XXIV, 28).

бо „căci, pentru că, deoarece", conjuncție subordonatoare enclitică ; introduce *propoziții cauzale*: нє падє сѧ, основана **БО** бѣ на камєни „n-a căzut *căci* era zidită pe piatră" (*Zogr.*, Mt., VII, 25) ; и нє можаашє, иродъ **БО** боѣашє сѧ иоана „și nu putea, *căci* Irod se temea de Ioan" (*Ass.*, Mc., VI, 19—20).

Așadar, conjucția бо stă întotdeauna după primul cuvînt tonic din propoziție.

да „ca să, să, pentru ca să", este o conjuncție foarte des folosită, cu funcții variate ; de obicei introduce *propoziții finale* sau completive directe.

a. introduce *propoziții finale*: съвѣтъ сътвориша... **ДА** льстиѭ імѫтъ і „au făcut sfat *ca să*-l prindă prin vicleșug" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 4) ; uneori да poate fi urmată de *modul* **condițional:** посълаша дѣлатєлѧ... **ДА** імѫтъ і въ словєси **ДА** бѧ и прѣдали владꙑчьствоу „au trimis lucrători... *ca să*-prindă în vorbe și *ca să*-l predea stăpînirii" (*Zogr.*, Lc., XX, 20) ;

b. de regulă, *propozițiile completive* directe introduse cu conjuncția да urmează după verbele хотѣти, повєлѣти, рєшти, глаголати etc.: чєсомоу хоштєши **ДА** сътвориѭ тєбѣ „ce voiești *să*-ți fac"? (*Zogr.*, Mt., X, 51) ; рьци **ДА** камєниє сє хлѣби бѫдѫтъ „spune *ca* pietrele acestea *să* se facă pîini" (*Zogr.*, Mt., IV, 3).

c. rar, conjuncția да urmată de aorist introduce o *propoziție consecutivă* „de, încît": къто съгрѣши... **ДА** слѣпъ роди сѧ „cine a păcătuit... *încît* (*de*) s-a născut orb" (*Zogr.*, I., IX, 2).

дажє нє „mai înainte ca", conjuncție subordonatoare, care introduce o *propoziție temporală*. прѣждє **ДАЖЄ НЄ** възгласитъ коуръ три крата отъвръжєши сѧ мєнє „*mai înainte ca* cocoșul să cînte de trei ori, te vei lepăda de mine" (*Zogr.*, Lc., XXII, 61).

доньдєжє și rar дондєжє „pînă cînd, atît timp cît", conjuncție subordonatoare care introduce o *propoziție temporală*; predicatul propoziției temporale poate fi prezentul (viitorul) unui verb perfectiv, al unui verb imperfectiv sau un aorist:

a. *prezentul* (viitorul) *perfectiv*: остави ѭ... **ДОНДЄЖЄ** ѭ окопаѭ окрьстъ „las-o... *pînă ce* o voi săpa împrejur" (*Zogr.*, I., XIII, 8) ; идєтъ въ слѣдъ погꙑбъшаѩ **ДОНДЄЖЄ** обрѧштєтъ ѩ „va merge în urma celei (oii) pierdute *pînă ce* o va găsi" (*Zogr.*, Lc., XV, 4) ;

b. *prezentul inperfectiv*: **ДОНЬДЄЖЄ** съ ними єстъ жєнихъ „*atîta timp cît* mirele este cu ei" (*Zogr.*, Lc., II, 19) ; ходитє **ДОНЬДЄЖЄ** свѣтъ иматє „umblați *pînă cînd* aveți lumină "(*Mar.*, I., XII, 35) ;

c. *aoristul*: не оштютиша ДОНЬДЕЖЕ приде вода и възатъ вьса „n-au știut *pînă ce* a venit apa și i-a luat pe toți" (*Mar.*, Mt., XXIV, 39).

егда (=кгда, кгдаже) și въ негда „cînd, atît timp cît", adverb de timp cu valoare de conjuncție subordonatoare; introduce o *propoziție temporală*: ЕГДА бысть д҃нь пригласи оученикы своꙗ „*cînd* s-a făcut ziuă, a chemat pe ucenicii săi" (*Zogr.*, Lc., VI, 13).

еда este particulă interogativă „oare" și conjuncție „oare, dacă" ; introduce o *propoziție finală* cu sens negativ „pentru ca să nu, ca nu cumva să": ЕДА како не достанетъ вамъ и намъ „*ca nu cumva* să nu vă ajungă nici vouă, nici nouă" (*Zogr.*, Mt., XXV, 9).

Uneori, conjuncția еда este urmată de adverbele когда sau како: просвѣти очи мои ЕДА КОГЪДА оусънѫ во съмръти ЕДА КОГДА речетъ врагъ мoi „luminează ochii mei *ca nu cumva* s-adoarmă în moarte, *ca nu cumva* să nu spună dușmanul meu" (*Sin.*, XII, 4, 5).

еже=иже, „căci, că, pentru că" ; pronume relativ neutru cu funcție de conjuncție subordonatoare; introduce o *propoziție cauzală*: чюждаахѫ сѧ ЕЖЕ къшнѣаше тъ въ цръкъве „se mirau *că* zăbovea în biserică" (*Mar.*, Lc., I, 21).

ильма „fiindcă, pentru că, deoarece, întrucît", conjuncție coordonatoare ; introduce o *propoziție cauzală*: ІЕЛИМА не послоуша мене... то да вѣси ꙗко „*pentru că* nu m-ai ascultat... să ști că" (*Supr.*, 195, 5).

же „iar, însă, ci, dar", particulă și conjuncție coordonatoare, slab adversativă, enclitică: слѣпъ бѣхъ, нынѣ ЖЕ виждѫ „orb am fost, *dar* acum văd" (*Mar.*, I., IX, 25).

зане și занеже „căci, fiindcă, pentru că, deoarece", conjuncție subordonatoare care introduce *propoziții circumstanțiale de cauză*: мили емоу бышѧ ЗАНЕ бѣахѫ ꙗко овьцѧ не имѫщѧ пастоуха „i-a fost milă *căci* erau ca oile care nu au păstor" (*Zogr.*, Mc., VI, 34) ; положи і вь ꙗслехъ ЗАНЕ не бѣ има мѣста „l-a așezat în iesle *deoarece* (ei doi) n-aveau loc" (*Mar.*, Lc., II, 7).

и „și", cea mai frecventă conjuncție coordonatoare copulativă care leagă a. părți de propoziție și b. propoziții:

a. люблѣаше... мартѫ И сестрѫ ея И лазарѣ „iubea... pe Marta *și* pe sora ei *și* pe Lazăr" (*Mar.*, I., XI, 5) ;

b. И изидѫ И въсѣдѫ въ корабль „*și* au ieșit *și* s-au suit în luntre" (*Ass.*, I., XXI, 3) ; азъ же оусънѫхъ І съпахъ „eu am adormit *și* am dormit" (*Sin.*, III, 6).

ибо (format din и+бо) „căci, deoarece, din cauză că, cum, precum" introduce: a. *propoziții circumstanțiale* de cauză sau, uneori, b. de mod (spre deosebire de бо, ибо este proclitic):

a. *circumstanțială de cauză:* каꙗ вамъ хвала естъ ІБО і грѣшьници любѧштаꙗ любѧтъ... ІБО и грѣшьници тожде творѧтъ... ІБО і грѣшьници грѣшьникомъ въ заимъ даѭтъ „care este mulțumirea voastră, *căci* și păcătoșii iubesc pe (acei) ce-i iubesc pe ei... *căci* și păcătoșii fac la fel... *căci* și păcătoșii dau cu împrumut păcătoșilor" (*Zogr.*, Lc., VI, 32-34); отъ нихъ еси ІБО галилѣанинъ еси „ești dintre ei *căci* ești galilean" (*Mar.*, Mc., XIV, 70);

b. *circumstanțială de mod*: оставы намъ грѣхы наша ІБО і сами оставлѣемъ всѣкомоу длъжьникоу нашемоу „ne iartă (lasă) nouă greșelile noastre *precum* și noi iertăm (lăsăm) oricărui datornic al nostru“ (*Zogr.*, Lc., XI, 4).

иде=ижде „căci, pentru că, deoarece“, adverb cu valoare de conjuncție subordonatoare; introduce, de obicei, o *propoziție cauzală*: како бѫдетъ се ИДЕ мѫжа не знаѭ „cum va fi aceasta, *deoarece* eu nu știu de bărbat“ (*Mar.*, Lc., I, 34); (în *Codex Zographensis*, іжде); даждь ми въ заемъ три хлѣбы ІЖДЕ къ мнѣ дроугъ ми приде съ пѫти „dă-mi cu împrumut trei pîini *deoarece* un prieten mi-a venit de pe drum“ (*Zogr.*, Lc., XI, 5—6).

идеже „unde“, adverb cu funcție de conjuncție, introduce o *propoziție circumstanțială de loc*: ведоша и къ каиѣфѣ. архиереови. ІДЕЖЕ кънижьници і старци събьраша сѧ „l-au dus la arhiereul Caiafa, *unde* s-au strîns arhiereii și bătrînii“ (*Zogr.*, Mt., XXVI, 57).

имьже „pentru că, deoarece“ - este, de fapt, cazul instrumental al pronumelui relativ иже „care“ — cu funcție de conjuncție subordonatoare — și introduce o *propoziție cauzală*: не въдааше себе въ вѣрѫ іхъ ІМЬЖЕ самъ вѣдѣаше вьсе „nu se încredea în el, *deoarece* el însuși știa tot“ (*Zogr.*, I., II, 24).

ли și forma mai nouă или „sau, fie, ori“, conjuncție coordonatoare disjunctivă: достоітъ ЛИ кѣнисъ дати кесаревии ІЛИ ни дамъ ли ІЛИ не дамъ „se cuvine a da dajdie cezarului *sau* nu, să dăm *sau* să nu dăm“? (*Zogr.*, Mc., XII, 14); іже оставитъ братиѭ ЛИ сестры ЛИ оца ЛИ матерь „oricine a lăsat frați *sau* surori, *sau* tată, *sau* mamă“ (*Ass.*, Mt., XIX, 29).

любо „sau, fie, ori“, conjuncție coordonatoare disjunctivă: ЛЮБО въ въторѫѭ. ЛЮБО въ третиѭ стражѫ придетъ „va veni *sau* în straja a doua, *sau* în straja a treia“ (*Zogr.*, Lc., XII, 38).

небонъ „căci, deoarece, pentru că“: НЕБОНЪ и азъ издраилитѣнинъ есмъ „*căci* și eu sînt izraelit“ (*Supr.*, 347, 10).

неже „decît“ (formată din negația не + же; uneori se adaugă și particula -ли: неже ли), conjuncție subordonatoare care introduce o *propoziție circumstanțială de mod* după un comparativ: оудобѣе бо естъ вельбѫдоу сквозѣ іглинѣ оуши проити НЕЖЕ богатоу... „este mai ușor cămilei să treacă prin urechile acului *decît* bogatului...“ (*Zogr.*, Lc., XVIII, 25).

нъ „dar, însă, ci“, conjuncție coordonatoare adversativă, cea mai expresivă în redarea opoziției: н(е) вы мене ізбърасте. НЪ азъ ізбърахъ вы „nu m-ați ales voi pe mine, *ci* eu v-am ales pe voi“ (*Zogr.*, I., XV, 16); не мьнитеѣко придъ разоритъ закона ли прркъ; не придъ разоритъ НЪ испльнитъ „să nu credeți că am venit să stric legea sau proorocii; n-am venit să stric, *ci* să împlinesc“ (*Ass.*, Mt., V, 17).

нъ mai înseamnă și „decît ca să, numai ca să, doar ca să“: тать не приходитъ НЪ да оукрадетъ і оубиетъ „hoțul nu vine *decît* ca să fure și să omoare“ (*Zogr.*, I., X, 10).

нъ se întîlnește uneori cu sens de „cîte“, distributiv, corespunzător prepoziției ПО: начѧтъ сълати. дъва НЪ дъва „a început să-i trimită doi *cîte* doi“ (*Zogr.*, Marcu VI, 7) (cf. посъла ѩ ПО двѣма — *Zogr.*, Lc., X, 1).

обаче „dar, însă, ci“, conjuncție coordonatoare adversativă: да минмо ідетъ чаша си ОБАЧЕ не ѣкоже азъ хощѫ „să treacă acest pahar, *dar* nu cum vreau eu“ (*Zogr.*, Mt., XXVI, 39).

поне și, mai des, понеже „căci, pentru că, deoarece, de cînd", conjuncție subordonatoare ; de obicei, exprimă: a. raporturi cauzale și, rareori, b. temporale:

a. *raporturi cauzale*: весь длъгъ твои отъпоустихъ тебѣ ПОНЕЖЕ оумоли мѧ „ți-am iertat toată datoria *pentru că* m-ai rugat" (*Ass.*, Mt., XVIII, 32); не достоіно естъ въложити его въ кѫр҄ванѫ. ПОН҃ЕЖЕ цѣна кръве естъ „nu se cade să-l punem în vistierie, *căci* este preț al sîngelui" (*Zogr.*, Mt., XXVII, 7) ;

b. понеже cu *sens temporal* „de cînd": ꙗждь, се бо третиі день ѥсть ПОНЕЖЕ ничьсоже въкоуси „mănîncă *pentru că* este a treia zi de cînd n-ai gustat nimic" (*Supr.*).

ти „și", conjuncție coordonatoare copulativă: лакъть съта ТИ дъвоу десѧтоу „o sută *și* două zeci de coturi" (*Sviat.*, f. 158). Se întîlnește, de obicei, în textele slavone de redacție ruso-ucraineană.

то „atunci, în acest caz", conjuncție cu care începe o propoziție principală, cînd este precedată de subordonată: рѣшѧ же слышавъшеи: ТО къто можетъ сп҃нъ быти „Cei care au auzit au spus: *atunci*, cine poate fi mîntuit?" (*Zogr.*, Lc., XVIII, 26) ; аште ли не хоштетъ, ТО въ скорѣ съмрьтиѭ погоубитъ „dacă nu vrea, atunci în curînd îl va pierde prin moarte" (*Supr.*).

тѣ „atunci", variantă a conjuncției то, rar întîlnită: аште оубо свѣтъ... тьма естъ ТѢ тъма кольми „dacă lumina... este întuneric, *atunci* cu atît mai mult întunericul" (*Zogr.*, Mt., VI, 23).

тѣмь și, mai obișnuit, тѣмьже „deci, de aceea, prin urmare, așadar", conjuncție care introduce a. *propoziții conclusive* și b. *cauzale.*

a. *conclusive:* вьсѣко дрѣво добро плодъі добръі творитъ... ТѢМЬ ЖЕ оубо отъ плодъ ихъ познаете ꙗ „fiecare pom bun face roade bune... *de aceea* după roadele lor îi veți cunoaște" (*Zogr.*, Mt., VII, 17, 20) ; ТѢМЬ ЖЕ достоитъ въ соботѫ добро творити „*așadar* se cuvine sîmbăta să faci bine" (*Mar.*, Mt., XII, 12).

b. *cauzale*: оугоди иродоу. ТѢМЬ ЖЕ клѧтвоѭ издрече еи дати „i-a plăcut lui Irod ; *de aceea* i-a spus (promis) cu jurămînt să-i dea" (*Zogr.*, Mt., XIV, 7).

оубо „deci, prin urmare, așadar", conjuncție coordonatoare (enclitică) ; introduce propoziții conclusive: подобааше ти ОУБО въдати сребро мое тръжьникомъ „*așadar* se cuvenea să dai argintul meu zarafilor" (*Zogr.*, Mt., XXV, 27).

ꙗко (=ꙗкоже=акъі=ако), adverb de mod cu funcție de conjuncție subordonatoare, cu largă răspîndire și cu sensuri diferite:

a. introduce o *propoziție completivă directă*, după verbele: глаголати „a vorbi", отъвѣштати „a răspunde", рещи „a spune", оуслышати „a auzi", наоучити „a învăța" etc. Se traduce prin „cum, că": наоучитъ въі въ тъ часъ ꙖКОЖЕ подобаетъ гл҃ати „vă va învăța, în ceasul acela, *cum* se cuvine a vorbi" (*Zogr.*, Lc., XII, 12) ; въі гл҃ете ꙖКО слѣпъ сѧ роди „voi spuneți *că* s-a născut orb" (*Mar.*, I., IX, 19) ;

b. ѩко „pentru că, fiindcă, deoarece" introduce o *propoziție cauzală*: не потъкнетъ сѧ, ѨКО свѣтъ мира сего видитъ... потъкнетъ сѧ ѨКО нѣстъ свѣта „nu se poticneşte *pentru că* vede lumina lumii acesteia ... se poticneşte *pentru că* nu este lumină" (*Mar.*, I., XI, 9, 10) ;

c. ѩко introduce o *propoziție temporală* şi se traduce prin: „cum, cînd, de îndată ce, după ce": ѢКО съконьчашѧ сѧ вьсѣ ... възвратишѧ сѧ въ галилеѭ „*după ce* s-au terminat toate ... s-au întors în Galileia" (*Zogr.*, Lc., II, 39) ;

d. ѩко „încît, de, aşa ca" introduce o *propoziție consecutivă*: къто сь естъ ѨКО вѣтри и море послоушаѭтъ его „cine este acesta *că (încît)* îl ascultă vînturile şi marea?" (*Zogr.*, Mt., VIII, 27) ; исцѣли и ѨКО слѣпъ і нѣмъ глаше і глѧдаше „l-a vindecat *încît* orbul şi mutul vorbea şi vedea" (*Mar.*, Mt., XII, 22) ;

e. ѩко introduce o *propoziție circumstanțială de mod comparativă* şi se traduce prin „cum, precum": не подобааше ли и тебѣ помиловати клевръта твоего ѨКО и азъ тѧ помиловахъ „nu ți se cuvenea oare să miluieşti pe tovarăşul tău de muncă *precum* şi eu te-am miluit pe tine"? (*Ass.*, Mt., XVIII, 33) ; иави сѧ вьсѣмъ ѦКЪІ старица растръзана тѣломь „şi s-a arătat tuturor *ca* o bătrînă cu corpul sfîşiat" (*Supr.*, 36, 20) ;

f. ѩко „cum, precum", introduce o *propoziție circumstanțială de mod* propriu-zisă: сътворишѧ оученици ѨКОЖЕ повелѣ імъ „ucenicii au făcut *precum* le-a poruncit" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 19) ;

g. de obicei, urmată de да, conjuncția ѩко introduce o *propoziție finală*: „ca să, pentru ca să": іскахѧ лъжа съвѣдѣтелѣ ... ѨКО да оубиѭтъ і „căutau mărturie mincinoasă, *ca să*-l omoare" (*Zogr.*, Mt., XXVI, 59).

INTERJECȚIA

Dăm mai jos principalele interjecții întîlnite în textele vechi slave горе „vai", în mod obişnuit este urmată de cazul dativ: обаче ГОРЕ вамъ богатꙑимъ ... ГОРЕ вамъ. насъштеннии ... ГОРЕ вамъ смѣѭштеи сѧ нꙑнѣ ... ГОРЕ егда рекѫтъ добрѣ о васъ вьси чл҃в(ц)и „dar *vai* vouă bogaților ... *vai* vouă celor sătui ... *vai* vouă celor ce rîdeți acum ... *vai* vouă cînd toți oamenii vor zice bine de voi" (*Mar.*, Lc., VI, 24—26).

о (ѡ) „o, of, oh" este urmată, de obicei, de vocativ: Ѡ жено, велиѣ естъ вѣра твоѣ „*o*, femeie, mare este credința ta" (*Zogr.*, Mat., 28).

оу҆ва (оувва) „vai, aoleu, au": гл҃ште ОУВА. разарѣꙗи цръкве „zicînd: *vai* (ție) cel ce dărîmi templul" (*Mar.*, Mc., XV, 29).

се „iată": і СЕ гласъ съ нбсе „şi *iată* o voce din cer" (*Zogr.*, Mt., III, 17) ; гл҃а матери своеи. жено. СЕ снъ твои. по томь же гл҃а оученикоу СЕ мати твоѣ „a spus mamei sale: femeie, *iată* pe fiul tău ; iar apoi a spus ucenicului: *iată* pe mama ta" (*Mar.*, I., XIX, 26—27).

Acelaşi sens de „iată, priviți" are adesea şi ТО, care stă tot la începutul propoziției, pentru a atrage atenția asupra celor ce urmează. философъ же рече: ТО кто можетъ на водѫ бесѣдѫ написати? „Iar filozoful zise: *Iată*, cine poate să scrie vorbele pe apă?" (*Viața lui Constantin*, XIV).

Dăm aici cele mai folosite particule din limba slavă veche.

жє apare ca a. particulă enclitică, de multe ori intraductibilă (ca și grec. δε), cît și ca b. element postpus la pronume și adverbe, constituind o particularitate a formelor relative:

a. **чьто ЖЄ видиши сѫчьць** „ce vezi așchia" (*Zogr.*, Mt., VII, 3) ; **видѣвъшє ЖЄ народи чюдишѧ сѧ** „văzînd mulțimile s-au minunat" (*Ass.*, Mt., IX, 8) ; **воини ЖЄ оубо си сътворишѧ** „așadar, ostașii au făcut aceasta" (*Mar.*, I., XIX, 24).

b. Cu particula **жє** s-au format pronume, ca **ижє** „care", **никътожє** „nimeni", **ничьтожє** „nimic" etc., sau adverbe, ca **идєжє** „unde", **тъгдажє** „atunci", **ꙗкожє** „cum", **никакожє** „în nici un fel", **такожє** „astfel", **никъдєжє** „nicăieri" etc.

ли „oare" este particulă interogativă enclitică utilizată în formularea întrebărilor ipotetice directe: **можєта ЛИ пити чашѫ южє азъ пиѭ** „puteți *oare* (voi doi) să beți paharul pe care îl beau eu?" (*Zogr.*, Mc., X, 38).

єда „oare, nu cumva" este particulă interogativă și conjuncție: **ЄДА обємлѭтъ отъ трьнѣ гроздъı** „*oare*, se culeg struguri din mărăcini?" (*Zogr.*, Mt., VII, 16).

наи este particula care se pune înaintea formelor gradului comparativ și servește la formarea gradului superlativ relativ al adjectivelor și al adverbelor, cu o folosire mai largă în *Codex Suprasliensis*: **НАИскорѣє** „cel mai repede (curînd)", **НАИвѧштє** „cel mai mult" ; nu este atestat în textele evanghelice cele mai vechi.

-ждє s-a atașat unor pronume și adverbe: **тъждє (тъ + ждє)** „același", **сьждє (сь + ждє)** „același", **кыиждє (кыи + ждє)** „oricare", **такождє (тако + ждє)** „în același fel", **тъгдаждє (тъгда + ждє)** „atunci", **вьсьждє (вьсь + ждє)** „pretutindeni", **инъждє (инъ + ждє)** „în altă parte".

Cu particula **-жьдо** s-au format pronume ca: **къжьдо** „fiecare", **кыижьдо (кыи + жьдо)** „fiecare, oricare".

IV. SINTAXA

În structura sintactică a vechii slave se deosebesc trei aspecte: arhaic, inovator și un aspect străin slavei, rezultat al interacțiunii unor influențe provenite din limbile greacă, latină și germană, concretizat prin construcții speciale, prin calcuri, topică etc.

Vom sublinia acest întreit aspect în cursul expunerii, prin care ne străduim să acordăm compartimentului sintaxei locul ce i se cuvine într-o astfel de lucrare.

PROPOZIȚIA

FELURILE PROPOZIȚIEI

1. PROPOZIȚIILE INTERJECȚIONALE ȘI NOMINALE

În textele slave vechi întîlnim propoziții exprimate printr-o interjecție sau printr-un substantiv, de cele mai multe ori în cazul vocativ, sau în nominativ, dar cu valoare de vocativ, de atragere a atenției: ꙋва „ah“; о олє „vai“, „oh“, cf. gr. φεῦ.

Aceste propoziții s-au dezvoltat din străvechile propoziții interjecționale.

Propozițiile constituite dintr-un substantiv, cu determinări sau nu, sînt *propoziții nominale*:

a. Uneori, substantivul este precedat de interjecția о: **о, скврънны ГЛАСЪ! о, ДРЪЗОСТЬ бєстоудъна!** (*Cloz.*, 19, p. 61—62). „O, *glas* murdar! O, *îndrăzneală* nerușinată!“

b. Interjecțiile pot fi urmate de un substantiv în nominativ, în genitiv sau dativ. Interjecția **ОЛЄ** „vai“, urmată de substantiv în nominativ: **олє, ЛИКЪ свѧтъ, олє, СЬНЄМЪ свѧщєнъ, олє, ТРѪТЪ нєпобѣдимъ** (*Supr.*, 72, 7). „O, *ceată* sfîntă, o *senat* (sfat) sfințit, o *legiune* de neînvins.“ Interjecția **ОЛЄ** e urmată de un substantiv în genitiv, ca și în greacă: **олє СТРАСТИ** — φεῦ παθοῦς „O, *patimă*“ (*Minei pe sept. ian.* — apud Fr. Miklosich, *Lexicon* ..., p. 501).

Sau, cu dativul: **олє, СИЛѢ и НОУЖДИ** „O, *putere* și *nevoie* (*Prol. pe martie*, loc. cit.).

În urările de bine, ori în zicale, în amenințări se păstrează același fond afectiv: **и глагола имъ МИРЪ ВАМЪ!** (*Ass.*, I, 20, 19). „Și le zise: *Pace vouă*!“

2. PROPOZIȚIILE EXCLAMATIVE

Propozițiile exclamative se exprimă prin:

a. *dativ însoțit de unul sau de mai multe vocative*: **ГОРЄ вамъ книжьници и фарисєи, лицємѣри...** (*Mar.*, Mt., 23, 14). „Amar (vai) *vouă* cărturarilor, fari-

seilor şi făţarnicilor..." Adesea se spunea şi БѢДЯ ВЯМЪ „*nenorocire, vai vouă*". După ce substantivele ГОРЄ, БѢДЯ au căpătat — prin funcţia lor de vocativ — valoarea de interjecţie, propoziţii exclamative ca acelea de mai sus s-au simplificat în expresii ca: ахъ вамъ, ахъ мнѣ (мн) „*ah, vai vouă, vai mie*"; ГОРЄ же чл҃вкоу томоу имъ же сынъ чл҃вскы продаатъ сѧ (*Mar.*, Mc., XIV, 21). „Dar *vai* omului aceluia, prin care fiul omului va fi vîndut!"

b. Alteori, propoziţia exclamativă e introdusă printr-o interjecţie şi exprimă o surprindere: ОУВЯ, раздрѣшаѧ цръкъвь... съпаси сѧ самъ (*Mar.*, Mc., 15, 30). „*Ah*, tu, care dărîmi biserica... mîntuie-te singur!"

— Exprimă totodată o dorinţă, admiraţia: блсви дш҃е моѣ г҃ѣ (*Sin.* 12, 1) „Binecuvîntează, *suflete al meu* pe Domnul!" ПЯВЛЄ, мироу оутвръжение (*F. Praga*, IB, 19—24). „*Pavele*, întărirea păcii!" ГОСПОДИ, спаси ны! погыбнемъ! „*Doamne*, mîntuieşte-ne! Pierim!" (*Zogr.*, Mt. VIII, 25). Петръ... възъпи глаголѧ: ГОСПОДИ, спаси мѧ! (*Zogr.*, Mt., 14-30). „Iar Petru strigă, zicînd: *Doamne*, mîntuie-mă!" ГОСПОДИ НЯШЬ, ѩко чюдно имѧ твое по вьсеи земли! (*Sin.*, 8, 1). „*Dumnezeul nostru*, ce minunat este numele tău peste tot pămîntul!"

c. Vocativul stă uneori între celelalte părţi ale propoziţiei, vădind o influenţă a topicii latine: оударишѧ тѧ, ЦѢСЯРЮ, за ланитоу! „Te-au lovit, *împărate*, peste faţă!" (*F. Praga*, II A, 3—6).

— Vocativul păstrează această topică şi atunci cînd prin exclamaţie se exprimă o rugăminte: [да]розание, ГИ҃, принесенъıе свѧти (*F. Kiev*, 1 v), cf. lat. Munera, *domine*, oblata sanctificas— „*Doamne*, sfinţeşte darurile pe care ţi le-am adus!"

— De obicei, însă, vocativul stă la începutul propoziţiei exclamative, chiar şi cînd se reproduce o astfel de propoziţie din limba ebraică: ЄЛИ, ЄЛИ лимаѧ савахтани, еже естъ съказаемое: боже, боже мои, въскѫѭ мѧ остави (*Mar.*, Mc., 15, 34). „*Dumnezeule, Dumnezeul* meu, de ce m-ai părăsit?"

— Sau vocativul e însoţit şi de nominativ: СЪІНЄ давидовъ ИСОУСЪ, помилоуи мѧ (*Mar.*, Mc., 10, 47). „*Isuse, fiul* lui David, miluieşte-mă!"

— Sub influenţa originalului latin se foloseşte în slavă nom. în loc de voc.: БОГЪ, иже ны... веселиши. — *Deus*, qui nos ... laetificas „*Dumnezeule*, care ne ... veseleşti" (*F. Kiev*, I). Tendinţa înlocuirii vocativului prin nominativ se cunoaşte şi în alte limbi slave. Alteori, substantivul *Deus* — БОГЪ stă în vocativ; БОЖЄ, cum era, de fapt, după sens, şi în originalul latin: quaesumus, *domine*, *Deus* noster — ПРОСИМ Г‹ОСПОД›И Б‹О›ЖЄ НЯШЬ (*F. Kiev*, 4 f, 2r). „Te rugăm *doamne*, *Dumnezeul* nostru."

3. PROPOZIŢIILE ENUNŢIATIVE

Sînt cele mai frecvente în textele slave vechi. Predicatul propoziţiilor enunţiative stă la modul *indicativ* sau la *condiţional*.

a. Exemple cu predicatul la modul *indicativ*, forma afirmativă: мнози же БѢХѪ отъ июдеи ПРИШЛИ къ мартѣ и марии (*Sav.*, I., 11, 19). „Şi mulţi dintre iudei *veniseră* la Marta şi Maria..."

Forma negativă: кръвь же его по три дьни НЄРЯЧИ въ землѭ ИТИ (Vaţlav, prop. 79 — M. Weingart, *Čsl. typ.*, p. 51). „Iar sîngele lui nici după trei zile *nu binevoi să intre* în pămînt."

b. Predicatul poate fi şi la modul *condiţional*: г҃и, аште би сьде былъ, НЄ БИ братръ мои ОУМРѢЛЪ (*Mar.*, I., XI, 21). „Doamne, dacă ai fi fost aici, *nu ar fi murit* fratele meu."

4. PROPOZIŢIILE INTEROGATIVE

Propoziţiile interogative din slava veche au multe trăsături comune cu cele din alte limbi indo-europene vechi.

a. Cele mai simple sînt constituite dintr-un singur cuvînt.

b. Cele dezvoltate se introduc, de obicei, printr-un pronume: **ЧЬТО** „ce?" **КЪТО** „cine?" **КОТОРИ** „care", **КЪІИ** „ce fel". **ЧЬТО** хощете ми дати? (*Mar.*, Mt., XXVI, 15) „*Ce* vreţi să-mi daţi?" Sau: **КЪТО** естъ мати моѣ и **КТО** сѫтъ братриѣ моѣ? (*Mar.*, Mt., XII, 48) „*Cine* este mama mea şi *cine* (care) sînt fraţii mei?" **КОЕѬ** властиѭ си твориши и **КТО** дастъ область сиѭ? (*Mar.*, Mt., XXI, 23) „Cu *ce* putere faci acestea? Şi: *Cine* ţi-a dat puterea aceasta?"

c. Propoziţiile interogative, uneori, încep cu un pronume în genitiv, urmat de conjuncţia cauzală **РАДИ**, cu valoarea unui adverb interogativ: **ЧЕСО РАДИ** гыбѣль си? (*Mar.*, Mt., XXVI, 8) „*De ce* pierderea aceasta?"

d. *Cînd sensul propoziţiei interogative este dubitativ*, se foloseşte particula **ЛИ** „oare", care stă întotdeauna după cel mai important cuvînt din propoziţie, asupra căruia stăruie întrebarea: **ТЫ ЛИ** еси цѣсарь июдеискъ? (*Mar.*, Mt., XXVII, 11) „*Tu* eşti *oare* regele iudeilor?"

e. Uneori, la începutul propoziţiei interogative, stă conjuncţia **ЕДА**, gr. μή, lat. *utinam*, cu rol de particulă „oare?" O astfel de propoziţie urmează adesea după o condiţională: ... аще въспроситъ сынъ твои хлѣба, **ЕДА** камень подастъ емоу? (*Zogr.*, Mt., VII, 9) „Dacă-i va cere fiul său pîine, îi va da *oare* piatră?"

În propoziţii similare ѥда se înlocuieşte uneori cu ли, atît **ЕДА**, cît şi **ЛИ** fiind caracteristice pentru întrebările retorice: **ЛИ** аще сынъ свои въспроситъ рыбы подаси **ЛИ** емоу змиѭ? (*Zogr.*, Mt., VII, 10) „*Sau* dacă fiul său îi va cere peşte, îi va da *oare* şarpe?"

Într-o perioadă de propoziţii interogative, **ЕДА** alternează uneori cu **ЛИ**: **ЕДА** обьемлѭтъ отъ трънинѣ гроздъі **ЛИ** отъ рѣпьѣ смоквьи (*Zogr.*, Mt., VII, 16). „*Au doară* culeg oamenii struguri din mărăcini, *ori* smochine din ciulini?"

f. Propoziţiile interogative încep adesea şi cu un *adverb interogativ* de loc, de timp, de mod: **КЪДЕ, КАМО, КОГДА, КАКО** etc.: **КЪДЕ** есть отьць твои? (*Mar.*, I., VIII, 19) „*Unde* este tatăl tău?" Sau: **КТОРЫИ ЕСТЬ ОТЬЦЬ ТВОИ**? „*Care* este tatăl tău?" Sau: **КОГДА** тѧ видѣхомъ алчѫща? (*Mar.*, Mat., XXV, 37) „*Cînd* te-am văzut flămînd?" Adverbul este precedat alteori de un vocativ, care atrage atenţia: **ГИ**, камо идеши? (*Mar.*, I., XIII, 36). „*Doamne*, unde mergi?"

Propoziţiile interogative introduse cu adverbul de mod како „cum" sînt folosite în stilul oratoric, pentru a influenţa pe ascultători şi pentru a obţine efectul dorit: ... **КАКО** изъ оустъ испоусти гласъ? **КАКО** ѩзыкъ подвижа? **КАКО** не искочи доуша іс тѣлесе того? **КАКО** не оцѣпѣнѣ? **КАКО** не оужасе сѧ оумъ его. (*Cloz.* 4 a, 20—24 ; Dostál, p. 61—62). „*Cum* a putut scoate din gură aşa glas? *Cum* şi-a mişcat limba? *Cum* nu a sărit sufletul din trupul lui? *Cum* nu a înţepenit? *Cum* nu s-a înspăimîntat mintea sa?"

Astfel de întrebări se introduc şi cu particula еза, ca în *F. Praga.* Ele caracterizează textele vechi cu un stil simplu, în care domină parataxa.

5. PROPOZIŢIILE IMPERATIVE ŞI DE DORINŢĂ

Dorinţa se exprimă în limba slavă veche prin mai multe feluri de propoziţii. Clasificarea acestor propoziţii se face după modul verbal întrebuinţat, după intonaţie şi după nuanţa de sens:

a. Printre cele mai frecvente sînt propozițiile *imperative*. Predicatul lor stă la *modul imperativ*. Aceste propoziții sînt foarte vechi. Ele continuă, de fapt, diferite modele din indo-europeană.

Porunca se exprimă adesea numai prin imperativ: **ПРОСИТЕ... ІШТѢТЕ... ТЛЪЦѢТЕ** (*Zogr.*, Mc., VII, 7). „*Cereți... căutați... bateți*..." Sau: **ДРЪЗАИ! ВЪСТАНИ!** (*Mar.*, Mc., X, 49) „*Îndrăznește, scoală-te*!" Sau: **БѪДИ же слово ваше ей, ей, і ни, ни** (*Zogr.*, Mt., V, 37). „*Fie* cuvîntul vostru da, da și nu, nu." Dubletul **ей, ей, ни, ни** se consideră un moravism. Se păstrează pînă azi în slovaca centrală de sud.

Poruncile sînt, de obicei, scurte. Înaintea predicatului stă uneori substantivul în vocativ, pentru a atrage atenția: **ЛАЗАРЕ, грѧди вънъ** (*Ass.*, I., XI, 43). „*Lazăre*, vino afară!"

— Tot prin imperativ se exprimă o dorință sau o rugăminte: **ПРОСИМЪ тѧ г͠и, ДАЗЬ намъ... ОЧИСТІ срьдьцѣ наше...** (*F. Kiev*, 11, 3 r). „*Te rugăm* Doamne, *dă*-ne nouă ..., *curăță* inimile noastre..."

— Porunca sau rugămintea este exprimată frecvent și în formă *negativă:* **НЕ ОСѪЖДАИТЕ...** (*Zogr.*, Mt., VI, 1). „*Nu judecați*..." Sau: **НЕ ДАДИТЕ ст͠аго псомъ ни помѣтаите бисьръ вашихъ прѣдъ свиньѣми** (*Mar.*, Mt., VII, 6). „*Nu dați* ceea ce e sfînt cîinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor." **і НЕ ОТДАЗЬ нашего тоүзімь и не обрати насъ въ плѣнъ народомъ поганьскъимъ** (*F. Kiev*, 20, 4 v). „Și *nu da* străinilor ceea ce e al nostru și *nu ne întoarce* în robia popoarelor păgîne."

— Porunca e urmată uneori de întrebări ipotetice: **рьци ми: семоу ЛИ тѧ наоучи оучитель? тако ЛИ скоро забы чѧстоеоученье?** (*Cloz.*, 4 a, 25—29) „Spune-mi: *Oare* aceasta te-a învățat învățătorul? *Oare* așa de repede ai uitat învățătura lui înțeleaptă?"

— Poruncile cu caracter general se exprimă prin verbul **ДѢІАТИ** la **imperativ** forma negativă, sau, mai frecvent, prin **infinitiv**: **НЕ ДѢИ, да видимъ** (*Mar.*, Mt., XXVII, 49). „*Nu fă* (lasă) să vedem". Sau: **НЕ ДѢИТЕ дѣти приходити къ мнѣ** (*Mar.*, Lc., XVIII, 16). „*Lăsați* (nu împiedecați) copiii să vină la mine." Sau prin **infinitiv: нъ вино ново въ мѣхи новы ВЪЛИВАТИ** (*Zogr.*, Lc., V, 38). „Dar vinul nou *să se toarne* în burdufuri noi."

— Pentru exprimarea poruncii sau rugăminții într-un mod mai distins, mai reverențios, se folosește uneori, în textele morave, verbul **РАЧИТИ** „a binevoi, a pofti", la **imperativ**, **рачи, рачите: РАЧИ ми помощи твоемоу рабоу** (*Euch.* Sin., 72 b). „*Binevoiește* să-mi ajuți mie, robului tău." Același lucru este exprimat în *Codex Marianus* fără această formulă de politețe: **ПОМОЗИ ми** (Mt., XV, 25). „*Ajută-mi*."

b. Propozițiile imperative se construiesc și cu predicatul la **indicativul prezent,** precedat adesea de particula **ДА**, căreia în limba română îi corespunde conjunctivul cu „să". Construcția cu **да** caracterizează limbile slave de sud, îndeosebi limba bulgară. Se întîlnește însă și în limba rusă, mai ales în dialecte.

— Propozițiile cu **ДА** plus indicativul, de obicei la pers. a III-a, au o nuanță *de dorință, de urare*: **ДА СВѦТИТЪ СѦ имѧ твое, ДА ПРИДЕТЪ царствие твое, ДА БѪДЕТЬ волѣ твоѣ** (*Zogr.*, Mt., VI, 9—10). „*Sfințească-se* numele tău, *vie* împărăția ta, *facă-se* voia ta ..." Sau în formă negativă: **ДА НЕЧЮЕТЪ шюица твоѣ** (*Mar.*, Mt., VI, 3). „*Să nu simtă (știe)* stînga ta." **ДАСТЪ ей кънигы распоустъныѩ** (*Zogr.*, Mt., V, 31). „*Să-i dea* ei cărțile de despărțire."

Mai rare sînt propozițiile de dorință sau urare cu **ДА** plus predicatul la perfectul indicativului, pers. a II-a singular. Și mai rar întîlnim în astfel de propoziții verbul **РАЧИТИ** urmat de un **infinitiv: ДА ТЫ ЛИ РАЧИЛЪ животъ и милость подати** (*Euch.*, 72 a, 21—22). „Ca tu să fi binevoit *să-mi dai* viață și milostenie."

c. Nu se întîlnesc frecvent în *Suprasliensis* și *Psalterium Sinaiticum* propoziții exclamative, exprimînd dorința sau urarea, introduse cu particulele **ѤРОУ** sau **ЮША**, lat. *uti*, *utinam*, gr. εἴθε „ca să", „de"+condiționalul: **ѤРОУ дабы обрѣлъ** (*Supr.*, 156, 11). „*De* l-ar găsi"; **ѤРОУ и того да быхъ невѣдѣлъ** (*Supr.*, 306, 16) ; lat. utinam ne ipsum quidem nossem; gr. εἴθε μὴ τοῦτον ἐγύνωσκον. „*De* nu l-aș fi știut pe acesta." **ѤРОУ тоу зълоби прѣсталъ коньцъ** (*Supr.*, 286, 20). „*De* s-ar pune acolo sfîrșit răutății." Sau cu **ЮША**: **ЮША исправили сѧ бышѧ пѫтиѥ моѥ** (*Sin.*, 118, 5). „*De* s-ar fi îndreptat căile mele."

d. Un alt mod de exprimare a poruncii, a unei hotărîri, este înlocuirea imperativului cu o *propoziție enunțiativă* cu verbul **ГЛАГОЛАТИ** „a vorbi", urmată de o propoziție completivă dreaptă, exprimată, de obicei, prin construcția „dativ cu infinitiv": **азъ ГЛАГОЛѬѪ вамъ: не КЛѦТИ СѦ ВАМЪ** (*Zogr.*, Mt., V, 34). „Iar eu vă spun: *să nu vă jurați.*"

e. Alteori, dorința sau porunca este exprimată prin diferite maxime și proverbe, care au devenit curente în limba vorbită și provin din diferite originale (grecesc, latin, ebraic): **око за око и зѫбъ за зѫбъ** (*Zogr.*, Mt., V, 38). În greacă: ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφταλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. În latină: *Oculum pro oculo*, et *dentem pro dente*!" Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte."

f. Propozițiile exclamative de cerere se împletesc cu cele imperative: **подазъ намъ просимъ тѧ вьсемогꙑи боже...** Praesta quaesumus, omnipotens Deus ... (*F. Kiev*, 5 f, 2 r) „Dă-ne nouă, te rugăm pe tine, atotputernice Dumnezeule ..."

Din alternarea propoziției imperative cu cea exclamativă de cerere s-a creat un paralelism, o simetrie de exprimare, chiar cu asonanțe: **мѫченикъ твоіхъ г‹оспод›і чьсті чьстѧще, молимъ тѧ просьще да...** (*F. Kiev*, 32, 6 v). „Pe ucenicii tăi, Doamne, cinstește-i cu cinste, te rugăm, te implorăm." Traducătorul a realizat valori poetice și o împodobire retorică mai impresionantă decît în originalul latin: Martyrum tuorum domine ille natalitia praecuntes supplices te rogamus ut ...

PĂRȚILE PROPOZIȚIEI

SUBIECTUL

În limba slavă veche, subiectul este exprimat — ca și în limba indo-europeană și în slava comună — cel mai frecvent prin substantiv, comun sau propriu, precum și prin pronume. Ulterior, acesta s-a exprimat și prin alte părți de vorbire, ca: adjectiv substantivat, numeral, participii, infinitiv. Urmează exemple care ilustrează modalitățile de exprimare a subiectului în slava veche.

Exprimarea subiectului

a. *Prin substantiv*:

МАРИМ домA сѣдѣаше (*Zogr.*, I., XI, 20). „*Maria* şedea acasă." и пристѫпи къ немоу **ДІЯВОЛЪ** (*Zogr.*, Mt., IV, 3). „Şi s-a apropiat de el *Diavolul*." и сънидѥ **ДЪЖДЪ**. и придѫ **РѢКЫ** и възвѣꙗшѧ **ВѢТРЫ** (*Sav.*, Mt., VII, 25). „A căzut *ploaia*, şi au venit *rîurile* mari, şi au suflat *vînturile*." **ДѢЛАТЕЛЕ** же... рѣшѧ (*Sav.*, Mt., XXI, 38). „Iar, *lucrătorii* ziseră." и придошѧ **ПТИЦѦ** небескꙑѩ і позобашѧ ѥ (*Zogr.*, Mt., XII, 4). „Şi veniră *păsările* cerului şi le ciuguliră."

Alteori, subiectul e dublat prin apoziţie: **ЛАЗАРЬ, ДРОУГЪ НАШЬ, ОУСЪПЕ** (*Zogr.*, I., XI, 11). „*Lazăr, prietenul nostru*, a adormit."

Cazuri prin care se exprimă subiectul:

Din exemplele de mai sus reiese că forma obişnuită şi dominantă de exprimare a subiectului este nominativul. În limba slavă veche găsim însă numeroase cazuri în care subiectul este exprimat prin *genitiv*. Este vorba de aşa-zisul subiect logic. Se întîlneşte:

1) *după verbe în forma negativă*, îndeosebi după verbele care exprimă o lipsă şi sînt, de obicei, la pers. a III-a sau la infinitiv: не бѣ има чѧда (*Zogr.*, Lc., I, 7). Textual: „Nu era la ei *copil*", adică: „*EI* nu aveau copil". Sau: **ИСОУСА** не бꙑстъ ни **ОУЧЕНИКЪ** его (*Mar.*, I,. VI, 24). Lat.: *Iesus* non esset ibi, neque *discipuli* ejus. „*Isus* nu a fost, nici *ucenicii* lui." да николиже **ПЛОДА** отъ тебе не бѫдетъ въ вѣкъ (*Mar.*, Mt., XXI, 19). „*Rod* din tine nu va fi în veci." наипаче же никакоже бѣаше **ВОДЪІ** питиѥмꙑѩ (*Supr.*, 549, 11—12). „Mai cu seamă nu era de fel *apă* de băut."

2) *după numerale nehotărîte*, sau cardinale de la 5 în sus, pentru substantivele de gen masculin şi, de la 3 în sus, pentru cele de gen feminin: бѣше въ насъ седмь **БРАТРИѤ** (*Mar.*, Mt., XXII, 25). „Iar la noi au fost şapte *fraţi*." Sau: бꙑстъ же **ДЬНІИ** осмь (*Mar.*, Lc., IX, 28). „A fost însă ca la opt *zile*".

3) *cînd predicatul este verbul* **БЪІТИ** *cu sensul de a exista, a se afla, a se găsi*: несть **ВОДЪІ**. „Există *apă*."

Subiectul se exprimă şi prin cazul *dativ* şi *acuzativ*, ceea ce vom arăta în capitolul „Construcţii speciale".

b. *Prin pronume*:

ОНЪ же отъврьже сѧ глѧ (*Mar.*, Mc., XIV, 68). „*El*, însă, se lepădă zicînd." въ истинѫ і **ТЪІ** отъ нихъ еси (*Zogr.*, Mt., XXVI, 73). „Într-adevăr şi *tu* eşti dintre ei." **ИЖЕ** твори храмь свои на камене „*care* a făcut casa sa pe piatră" (*Sav.*, Mt., VII, 24). **ОВО** паде при пѫти (*Lc.*, VIII, 5—6). „*Una* a căzut lîngă drum." и **ДРОУГОЕ** паде на камене (*Lc.*, VIII, 7). „Şi *alta* a căzut pe piatră." **КТО** ходитъ въ дьне не потъкнетъ сѧ (*Mar.*, I., XI, 9). „*Cine* umblă ziua nu se va împiedica." Aci кто „cine" e subiectul predicatului ходитъ „umblă", iar toată propoziţia e subiectul predicatului не потъкнетъ сѧ „nu se va împiedica".

Uneori, pronumele ca subiect formează o unitate cu participiul: **И ВСЯКЪ СЛЪІШѦ** ми словеса си... оуподобитъ сѧ... (*Sav.*, Mt., VII, 24). „*Orici-ne care-mi ascultă* cuvintele acestea se va asemăna ..."

c. *Prin adjectiv*:

не оудобь вънидетъ **БОГАТЪ** въ цѣсарьствие небесьное (*Mar.*, Mt., XIX, 23). „*Bogatul* nu va intra ușor în împărăția cerească." глагола къ немоу **БЛАЖЕНЪІ** (*Supr.*, 120, 25). „(Iar) *fericitul (sfîntul)* zise către el."

d. *Prin pronume nehotărît*:

МЪНОЗИ о рождьствѣ его въздрадоуіжтъ (*Mar.*, Lc., I, 14). „*Mulți* se vor bucura de nașterea lui."

e. În slava veche, subiectul se exprimă frecvent *prin participiul prezent activ*, care se traduce substantival sau printr-o propoziție subiectivă:

Се изиде **СѢІАИ** да сѣетъ (*Zogr.*, Mt., XIII, 3). „Iată a ieșit *semănătorul* să semene." да егда придетъ **ЗЪВАВЪІ** тѧ... (*Sav.*, Lc., XIV, 10). Cînd va veni *cel care te-a chemat* (chemătorul)." **ИМѢѦИ** оуши слъішати, да слъішатъ (Lc., VIII, 7—8). „*Cel care are* urechi de auzit să audă." и не по мноѕоу же пристѫпьше **СТОІАШТЕІ** рѣшѧ петрови (*Zogr.*, Mt., XXVI, 73). „Și nu după mult timp, apropiindu-se *cei care stăteau în picioare*, ziseră lui Petru." и придошѧ къ немоу **НОСѦШТЕ** ослаблена жилами (*Zogr.*, Mc. II, 3). „Și veniră la el *cei care purtau* pe cel slăbit la vine."

f. *Prin infinitiv*:

Printre numeroasele funcții sintactice ale infinitivului este și aceea de subiect. Ca subiect, infinitivul exprimă „caracteristica, însușirea sau calitatea acțiunii"[1]. Infinitivul-subiect urmează de obicei după verbe impersonale: нѣсть достоити, подобати. În românește se traduce printr-o propoziție subiectivă: въпрошѫ въі, аште достоитъ въ съботъі добро **ТВОРИТИ** (*Zogr.*, Lc., VI, 9). „Vă întreb dacă se cuvine *ca să faci bine* sîmbăta?" аште ми сѧ ключитъ і съ тобоѭ **ОУМРѢТИ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 35). „Chiar dacă ar trebui *să mor cu tine*." како то естъ **РАЗОУМѢТИ** (*Supr.*, 332, 6); lat. Quomodo hoc intelligendum est? „Cum trebuie *să se înțeleagă* aceasta?" нѣстъ намъ **ОУБИТИ** „*Noi* nu trebuie *să omorîm*"; lat. *occidere* non fas est (*Supr.*, 325, 1).

Subiect dezvoltat sau multiplu

Adesea subiectul este *dezvoltat* sau *multiplu*: и мнози **МЪІТАРЕ** и **ГРѢШЬНИЦИ** възлежаахѫ съ иѹсомъ (*Zogr.*, Mc., II, 15). „Și mulți *vameși* și *păcătoși* ședeau cu Isus." и сънидѫ сѧ къ немоу вьси **АРХИЕРЕИ** и **СТАРЬЦИ** и **КЪНИЖЪНИЦИ** (*Mar.*, Mc., XIV, 53). „Și s-au strîns la el toți *arhiereii* și *bătrînii* și *cărturarii*."

Propoziții eliptice de subiect

În limba slavă veche, întîlnim adesea propoziții fără subiect. Aceasta se întîmplă:

a. Cînd subiectul este subînțeles sau inclus: глагола има: идѣта въ весь... (*Mar.*, Mc., XI, 1—2). „Și le vorbi: duceți-vă în satul..." Adică **ОНЪ** „el le vorbi" și **ВА** „voi amîndoi duceți-vă". Sau: глаголѭ же вамъ (*Mar.*, Mt., VIII, 11). „Grăiesc vouă", adică **АЗЪ** „eu". Sau: и потъкѫ сѧ храминѣ тои и паде (*Sav.*, Mt., VII, 27). „Și s-au izbit de casa aceea și a căzut." Adică **ВѢТРИ** „vînturile" s-au izbit și **ХРАМИНА** „casa" a căzut.

b. Sînt eliptice de subiect și propozițiile al căror predicat e un verb impersonal, obișnuit în maxime, în cugetări, care au caracter general: речено же

[1] *Грамматика русского языка*, II, Синтаксис, Moskva, 1960, p. 447—448.

бысть (*Zogr.*, Mt., V, 31). „A fost spus." сѫдѧтъ вамъ... възмѣрѧтъ вамъ (*Zogr.*, Mt., VII, 2). „Vi se va judeca ... vi se va măsura."

c. Nu au subiect nici propozițiile al căror predicat este un verb impersonal, care exprimă acțiunea fenomenelor din natură sau din viața psiho-fizică a omului. De exemplu: къ вечероу бо бѣше (*Supr.*, 76, 15). „Căci era spre seară". посъла тьмѫ и помрьче (*Sin.*, 104, 28). „Trimise întunerec și se întunecă ..." сѫщи поздѣ въ тъ дьнь... приде ісоусъ (*Ass.*, I, 20, 19). „Cînd era (fiind) tîrziu în ziua aceea ... a venit Isus" — în gr. οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρα ἐκείνῃ ... ἦλθεν ὁ Ἰσοῦς. În lat. Cum ergo sero esset die illo ... нѣ ли ти тѧжько? нѣ ли ти печально? (*Supr.*, 330, 20—21) „Nu ți-i greu? Nu ți-i supărare?"

PREDICATUL

1. PREDICATUL VERBAL

Ca și în alte limbi indo-europene, *predicatul verbal* se exprima în slava veche printr-un verb la un mod personal, iar în anumite construcții prin participiu, prin supin și infinitiv.

Predicatul verbal poate fi *simplu* sau *compus*:

a. *Simplu*: и ГЛАГОЛѬѪ семоу ИДИ и ИДЕТЪ (*Zogr.*, Lc., VII, 8). „Și-i *spun* acestuia: *mergi* și *merge*." и ГЛАГОЛА емоу: ПРИМИ боукъви твоꙗ и НАПИШИ (*Zogr.*, Lc., XVI, 7). „Și-i *zise*: *ia* zapisul tău și *scrie*." Sau cu viitorul verbelor perfective: азъ егда възвраштѫ сѧ ВЪЗДАМЪ ти (*Sav.*, Lc., X, 35). „Eu cînd *mă voi întoarce*, îți *voi da (plăti)*."

b. Predicatul *compus* este exprimat prin forme descriptive ale modurilor personale:

— prin **perf. compus:** моиси НАПИСАЛЪ ЕСТЪ намъ (*Zogr.*, Lc., XX, 28). „Moise ne-*a scris*."

— prin **mai mult ca perf.:** мноѕи же БѢАХѪ ПРИШЛИ къ марѳѣ... (*Zogr.*, I., XI, 9). „Mulți *veniseră* la Marta ..."

— Uneori, cînd aceste forme verbale sînt la diateza pasivă, lipsește copula: мои обѣдъ ОУГОТОВАНЪ (*Ass.*, Mt., XXII, 4). „Prînzul meu *(este* sau *a fost) pregătit*." Copula însă nu lipsește cînd e vorba de viitor: егда ЗЪВАНЪ БѪДЕШИ на бракъ (*Sav.*, Lc., XIV, 8). „Cînd *vei fi chemat* la nuntă."

— prin **viitorul I** al verbelor imperfective, care se exprimă cu ajutorul verbelor copulative, modale și de aspect: БѪДѪ „voi fi", ИМАТИ „a avea", ХОТѢТИ „a vrea", НАЧѧТИ, НАЧЪНѪТИ „a începe", și cu infinitivul verbului de conjugat: НЕ ИМАТЪ ХОДИТИ къ тьмѣ (*Zogr.*, *Mar.*, I., VIII, 12). „*Nu va umbla* în întuneric." Sau: „*Nu trebuie, nu are să umble* prin întuneric." намъ ХОШТЕШИ СѦ ꙗвити (*Zogr.*, *Mar.*, I., XIV, 22). „*Te vei arăta* nouă?" Sau: „Nouă *vrei să te arăți*?" и НЕНАВИДѢТИ СѦ НАЧЪНѪТЪ (*Sav.*, Mt., XXIV, 10). „Și *se vor urî*." Sau: „Și vor *începe să se urască*". Cînd aceste verbe de aspect sau modale au sens independent, de predicat, infinitivul formează un alt predicat.

— În slava veche și verbul быти „a fi" are sensmodal „a trebui". Infinitivul care urmează după el e predicativ: како мнѣ сѧ естъ тебѣ ПОКОРИТИ (*Supr.*, 61, 18—19). „Trebuie ca eu *să mă supun* ție."

— După verbul modal мощи, infinitivul are și funcție completivă: не могѫ васъ ОПОУСТИТИ въ... „nu pot *să vă părăsesc* în ..." Sau după verbe de

aspect: позно бывшу, зачалъ ихъ просити ... „Fiind tîrziu a început *să-i roage ...*" (a-i ruga).

— prin **futurum exactum** sau **viitorul al II-lea**: аще ны десять день съмрътьны въ грѣсѣхъ, то къскжж сѧ и РОДИЛИ БЖДЕМЪ? (*Euch.*, 71 a, 4—6) „Dacă ziua morții ne va sugruma întru păcate, atunci de ce *ne vom mai fi născut?*"

— prin *formele compuse ale* **condiționalului irealității**: и не оумѣахѫ чьто БИШѦ ОТЪВѢЩАЛИ емоу (*Zogr.*, Mc., XIV, 40). „Și nu știau ce i-*ar răspunde.*"

Forme arhaice de predicat simplu și compus

Predicatul verbal simplu se exprimă în textele cele mai vechi și prin *participiul activ prezent* și *trecut I*. Predicativitatea acestor participii reiese atît din context, cît și din faptul că participiile se unesc cu predicatul, care e la mod personal, prin conjuncția и „și", sau а „și, iar": ПРѢЛОМЪ ісоусъ хлѣбъ И даѣше оучеником (*Mar.*, Mt., XXVI, 26). „Isus *a rupt* pîinea *și* o dădea ucenicilor." În alte versiuni slave ale *Evangheliilor*, part. trecut activ I: ПРѢЛОМЪ, -ШИ este înlocuit cu *aoristul* ПРѢЛОМИ *(Marianus)*. Aoristul e și în unele versiuni ale originalului grec: ἔκλασε καὶ δοὺς.[1] Aceasta înseamnă că part. trecut activ I avea aceeași valoare de predicat ca și *aoristul* sau *perfectul*:[2] ВЪЗЬМЪ ... и иде (*Mar.*, *Zogr.*, Lc., V., 25) „*a luat* ... și *a plecat*", sau *cu aoristul*: ВЪЗѦТЪ и иде (*Ass.*, Lc., V, 25). отвѣщав... и рече (*Mar.*, *Zogr.*, loc. cit.), ca și în greacă: ἀπεκρίθη ... καὶ εἶπεν. Ori: ВЪЗВЕДЪ очи свои на небо И рече (*Ass.*, I., XVII, 1). „*A ridicat* ochii săi spre cer *și* a spus." În alte versiuni este aoristul: ВЪЗВЕДЕ, ca și în greacă: ... ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε.

— Conjuncția И „și" poate fi confundată cu forma mai veche a pron. pers. a III-a ac. sg. и (pentru его), „pe el, -l", și în acest caz nu mai poate fi o dovadă de predicativitate a participiului: и ЕМЪ И давлѣаше глаголѧ (*Ass.*, Mt., XVIII, 28). „Și prinzîndu-*l* (după ce l-a prins), *îl* bătea zicînd."

— Sînt mai rare cazurile cînd în aceeași construcție participială este atît и (его) „pe el", cît și и „și": и ПРИЕМЪ И (его) И (și) исцѣлъ и отпусти (*Ass.*, Lc., XIV, 4). „Și l-a primit și l-a vindecat și i-a dat drumul."

— *Participiul prezent* ИМѢ „care are, avînd" e atestat ca predicat în *Mar.* cu valoare de imperfect: ИМѢАШЕ (care apare în unele texte de mai tîrziu și în greacă εἶχεν „avea"): человѣкъ етеръ ИМѢ дъвѣ чадѣ (*Mar.*, Mt., XXI, 28). „Un om oarecare *avea* doi copii"; gr. ἄνθρωπος τὶς εἶχεν δύο τέκνα. Sau: иже ИМѢ бѣсы отъ лѣтъ мъногъ (*Mar.*, Lc., VIII, 27) „care *avea* demoni de mulți ani". Unele versiuni grecești au aici tot participiul, ἔχων „avînd", altele însă au imperfectul: εἶχεν: ὅς εἶχεν (ἔχων) δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. Cu timpul, sensul acestor participii s-a abstractizat, ele s-au adverbializat în gerunzii, dar valoarea lor de predicat este foarte veche. O dovadă a acestei vechimi este faptul că se foloseau și cu verbul

---

[1] Vezi. K. HORÁLEK, *Evangeliáře a čtveroevangelia*, Praga, 1954, p. 180.

[2] Vezi JAGIĆ, *Beiträge zur slavischen Syntax*, 1899, p. 58 și u.; B. HAVRÁNEK, *Genera verbi*, II, Praga, 1957, p. 115; R. RUŽIČKA, *Das syntaktische System der altslavischen Partizipien und sein Verhältnis zum Griechischen*, Berlin, 1963, p. 202—224; R. VEČERKA, *Syntaks aktivních participií v staroslověnštině*, Praga, 1961, p. 74 șu.; FR. TRÁVNÍČEK, *Historická mluvnice česká*, 3 *Skladba*, Brno, 1961, p. 182—189.

copulativ **БЪІТИ**, formînd un predicat verbal descriptiv. **бѣ оучѧ** „era învățînd".

Copula determina modul, timpul, persoana, numărul verbului principal, care era la participiu. Alți cercetători însă consideră că formele acestea nu erau morfologizate. Participiul avea funcția unui nume predicativ, ca orice adjectiv substantival[1].

E un tip de predicat foarte vechi, dar care în textele slave vechi s-a reprodus probabil și după originalele grecești: în slavă **бѣаше бьдѧ** (*Supr.*, 8, 58, 78, 4,) „era veghind"; în gr. ἦν ἀγρυπνῶν „era veghind". Sensul e de imperfect: *veghea* — lat. *vigilabat.* Sau: **БѢ ПРОПОВѢДАЯ на сънорищихъ ихъ**... (*Ostr.* Mc. I, 39). „*Era propovăduind* (propovăduia) în sinagogile lor." În greacă: καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν.

— *Participiul* sau *gerunziul* e uneori multiplu: **петръ... БѢ СѢДѦ съ слоугами и ГРѢѦ СѦ при свѣщи** (*Mar.*, Mc., 14, 54). „Iar Petru... *era șezînd* (ședea) cu slugile și *era încălzindu-se* (se încălzea) la foc." În greacă: Ὁ Πέτρος ... ἦν συγκαθήμενος, μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς.

— Alteori acest *participiu* — *gerunziu* se traduce printr-o propoziție relativă sau finală: **егда НЕ БѢ никътоже ОУЧѦ его** (*Cloz.*, I, 226). „Cînd nu era nimeni *care să-l învețe (pentru a-l învăța).*" Acest imperfect descriptiv e foarte frecvent. Exista și în limba română veche, îndeosebi în textele traduse din slavonă: **царь БѢ РАТОУѦ СѦ**... „împăratul *era luptîndu-se* (se lupta)". În *Psaltirea Voronețeană* (s. XVI) se spune: „Picioarele noastre *erau stînd* în curțile tale, Ierusalime" — adică *ședeau.* În slavă participiul e la plural, ca și copula: **СТОѦЩЕ БѢХѦ ногы наша**[2].

Chiar și acest participiu era uneori multiplu: **и бѣхѫ пастыри въ тоижде странѣ БЬДѦЩЕ и СТРѢГѪЩЕ** (*Mar.*, Lc., II. 8). „Iar în partea aceea erau păstori *care vegheau* și *străjuiau.*" Și în originalul grecesc participiile sînt la plural: Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρα τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες (*Mar.*, Lc., II, 8). Și: **БѢАХѪ СѢДѦЩЕ фарисеи** (*Mar.*, Lc., V, 17). „Fariseii *erau stînd* (ședeau)." Sau, la dual: **и се два отъ нихъ БѢСТА ИДѪЩА въ тъжде день** (*Mar.*, Lc., XXIV, 13). „Și iată doi dintre ei *erau mergînd* (mergeau, se duceau) în aceeași zi ..."

În greacă e același imperfect descriptiv, cu participiul de la verbul πορεύομαι la diateza medie „a merge, a se duce": Καὶ ἰδού, δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ... În latină însă îi corespunde imperfectul simplu: *ibant* „se duceau": *Et ecce duo ex illis* ibant *ipsa die* ...

La celelalte timpuri și moduri acest predicat este atestat mai rar. De exemplu, la *prezent*: **не вы бо ЕСТЕ ГЛАГОЛѬѪЩЕИ, нъ доухъ отьца вашего <естъ> ГЛАГОЛѦИ въ васъ** (*Mar.*, Mt., X, 20). „Fiindcă nu voi sînteți, *care vorbiți,* ci duhul tatălui vostru *vorbește* întru voi." Interesant este că și în originalul grecesc participiul din fraza aceasta este articulat: οὐ γὰρ ὑμεῖς ἔστε οἱ λαλοῦντες ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν (Mt., X, 20). La impf.: **оба ЗАМАТОРѢВЪША въ дьнехъ своихъ БѢАШЕТЕ** (Lc., I, 7). „Amîndoi *erați îmbătrîniți* în zilele voastre." Aci avem part. tr. a. I. Mai frecvent e part. prez. a. În gr. ἀκρότεροι προβεκηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις.

---

[1] Vezi R. VEČERKA, *Syntaxis aktivných participií v staroslověnštině*, Praga, 1961, p. 74—87.
[2] Vezi P. OLTEANU, *Imperfectul în slava de la noi și traducerea lui în limba română*, în Rsl, III, 1958, p. 43—60.

La viitor sing.: человѣкы БѪДЕШИ ЛОВѦ (*Mar.*, Lc., V, 10). „*Vei fi vînînd* (vei vîna) oameni." Gr. ἀπο τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Și la plural: и звѣзды БОУДОУТЪ съ небесе ПАДАЮЩЕ (*Nik.*, *Ev.*, Mc., XIII, 25). „Și stelele *vor cădea* de pe cer (vor fi căzînde)." În originalul grec avem de asemenea viit. de la *a fi*: ἔσονται și part. tot la plural: πίπτοντες: καὶ οἱ ἀστέρες ἔσονται ἐκτοῦ οὐρανοῦ πίπτοντες. Observăm și aceeași topică: „Și stelele *vor fi* de pe cer *căzînde.*"

La imperativ: БѪДИ ОУБѢЩѦ сѧ съ сѫпрьмь своимь скоро (*Mar.*, Mt., V, 25). „*Împacă-te* curînd cu potrivnicul tău" — „Fii împăciuitor, binevoitor", ca și în greacă: ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ.

Acest predicat arhaic este atestat în toate limbile slave vechi, iar în unele dialecte ruse de nord este activ și astăzi: ОЖЕНИВШИСЬ „s-a însurat". E cunoscut și în alte limbi. A dispărut, fiind înlocuit treptat de formele verbale mai precise și mai simple: НЕСѪ „eu port" în loc de ЕСМЬ НЕСѪЩЬ „eu sînt purtînd". Sau БЬДѢАШЕ „veghea", în loc de БѢАШЕ БЬДѦ „era veghind" etc.

Participiul ca element predicativ suplimentar

Probabil a pierit mai întîi copula. Participiul, rămas singur, s-a adverbializat treptat. În anumite cazuri, însă, a păstrat mai bine și funcția predicativă, devenind *element predicativ suplimentar*. Aceasta s-a întîmplat îndeosebi după verbe de mișcare și care exprimau acțiuni senzoriale, ca: ХОДИТИ „a umbla", ВИДѢТИ „a vedea", ОУЗЬРѢТИ „a zări", СЛЪШАТИ „a auzi" etc. Participiul, ca *element predicativ suplimentar*, se referă atît la subiect ori la complement, cît și la predicat. Se acordă cu substantivul în gen, număr și caz: ісус'ъ . . . приде къ нимъ по морю ХОДѦ и ХОТѦ ихъ минѫти (*Mar.*, Mc., VI, 48). „Isus ... a venit la dînșii, *mergînd* pe mare și *voind* să treacă pe lîngă ei."

— Cînd elementul predicativ suplimentar are ca subiect complementul predicatului principal, avem aceeași situație ca în construcția specială acuzativul cu participiul: видѣ ГОСПОДА по срѣдѣ ВИСѪШТА (*Supr.*, 319, 16). În latină e tot participiul prezent: Vidit dominum in medio *pendentem*. „Văzu pe Domnul *plutind* (*care plutea)* prin mijloc." Și: оузрѧтъ СЫНА человѣчьскаго ИДѪШТА на облацѣхъ (Mt., XXIV, 30). „Vor vedea pe fiul omului *mergînd* (care va merge) pe nouri." În originalul grecesc se întîlnește tot acuzativul cu participiul: ὄψονται τόν υἱόν τοῦ ἀντρώπου ἐρχομένον τῶν νεφελῶν (Mt., XXIV, 30).

Participiul singur are funcție de predicat și în alte construcții speciale, ca *dativul absolut*:

Бысть же ИДѪЩИМЪ НАМЪ на молитвѫ, отроковица нѣкаꙗ, срѣте насъ (F. Ap., XVI, 16). „S-a întîmplat însă că, *pe cînd noi ne duceam* la rugăciune, ne-a întîmpinat o copilă oarecare." În lat: Factum est autem *euntibus nobis* ad orationem, *puellam quamdam ... obviare nobis*. Observăm că, în locul dativului absolut din slavă, în latină e *ablativul absolut*: *euntis nobis*, iar propoziția a doua este exprimată prin acuzativ cu infinitiv, fiind o subiectivă după verbul impersonal „factum est" — sl. бысть „s-a întîmplat". (Vezi capitolul „*Construcții speciale*".)

— Alteori participiile active au sensul unei propoziții interogative sau relative. Aceasta e încă o dovadă a predicativității lor, mai ales că în latină și greacă le corespunde un verb la mod personal: нѣсть кто МИЛУѦ (*Supr.*, 41, 24) ; cf. lat. Non est, quod *misereatur*. „Nu este *cine să se milos-*

tivească." Sau: сами вѣдѣше чьто ХОТѦ сътворити (*Zogr.*, I., VI, 6). Ἀυτὸς ᾔδει τί ἔμελλε ποιεῖν „Singur ştia *ce vrea să facă.*" Ori: не вѣста сѧ чесо ПРОСѦЩИТА (*Zogr.*, Mt., XX, 22); Οὐκ οἴδατε, τί αἰτεῖσθε „Nu ştiţi *ce cereţi.*" Tot aşa se întrebuinţa şi participiul trecut activ I: СЛЪШАВШЕ сѫтъ гласы (*Cloz.*, 5 a, 17—20; I., XVIII, 6). „Sînt glasuri *care s-au auzit.*"

În alte cazuri participiile active înlocuiesc o propoziţie subiectivă sau o completivă directă. În limba greacă şi latină această construcţie este redată de cele mai multe ori prin acuzativ cu infinitiv. În slava veche se exprimă prin acuzativ cu participiu şi, mai rar, prin acuzativ cu infinitiv.

Юже ты мьниши ДѢВѪ СѪЩѪ (*Supr.*, 3. 18)... quam tu putas *virginem esse* — „pe care tu o socoteşti *că este fecioară*". Sau: вѣдѣ тѧ сынъ ИМѪЩА (*Supr.*, 185, 13); scio *te* filium *habere* — „te ştiu *că ai un fiu*". мнѧ сего ЧЛОВѢКА СѪЩА (*Supr.*, 18, 21); „putans *hunc hominem esse* — „crezînd *că acesta este un om.*" егда видиши ОУЧЕНИКА ПРѢДАЮЩА (*Supr.*, 408, 19 — sau 305, 2) „quando vides *discipulum tradentem* — „cînd vezi pe *ucenicul care trădează* (trădător)". Acest participiu ar putea fi considerat şi ca un atribut verbal. Este însă un *participiu predicativ*, pentru că în alte cazuri identice în slavă este înlocuit cu infinitivul, iar în greacă şi latină îi corespunde sau infinitivul predicativ sau chiar un predicat la formă personală.

Infinitivul predicativ

În slava veche predicatul verbal se exprimă şi prin *infinitiv*, de exemplu în propoziţiile imperative cu caracter general: „... ИЗИТИ изъ него и къ томоу НЕ ВЬНИТИ въ нь (*Ass.*, Mc., IX, 25) „... *să ieşi* dintr-însul şi de acum *să nu mai intri* în el".

Dovadă că aceste infinitive trebuie considerate *predicative* este faptul că în originalul grecesc aceleaşi verbe sînt la forme personale, deci predicative: ...ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς εἰς αὐτόν. Infinitivul la forma negativă e frecvent în propoziţiile imperative: не боꙗти сѧ „să nu se teamă".

Infinitivul este predicat în construcţia *dativ cu infinitiv* sau în propoziţii *completive*: не имамъ ЧЕСО ПРѢЛОЖИТИ (*Mar.*, XI, 6). „Nu am ce *să-i pun înainte*";

— în propoziţiile *subiective*, după verbe impersonale în regentă, ca: есть, бысть „s-a întîmplat": НЕВЪЗМОЖНО ЕСТЬ „nu se poate". Exemplu: и бысть ВЬЗЛЕЖАЩИ ЕМОУ въ храминѣ (Mt., IX, 10). „Şi s-a întîmplat ca *el să intre* în casă.";

— în construcţia *acuzativ* cu *infinitiv*: кого МѦ глаголѭтъ человѣци БЫТИ (*Ass.*, Mt., XVI, 15). Aceeaşi construcţie este exprimată mai sus prin acuzativ cu participiu: сего сѫща. În originalul grec este aceeaşi construcţie cu infinitivul şi aceeaşi topică: τίνα μελεγοῦσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; „Cine spun oamenii *că sînt eu?*" (Vezi *Construcţii speciale.*)

2. PREDICATUL NOMINAL

Predicatul nominal se exprimă printr-un verb copulativ ca БЫТИ „a fi", НАРЕЩИ СѦ „a se numi", ПОСТАВИТИ „a pune, a numi" etc., şi un substantiv, adjectiv, care stau de obicei în nominativ, aşa cum era în indoeuropeană, în greacă, latină, în slava comună etc.

a. **Verbe copulative:**

a) **БЪІТИ:** нбо азъ чловѣкъ **ѥСМЪ** (*Zogr.*, Mt., VIII, 9). „Fiindcă eu *sînt* om." În gr.: Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπος εἰμι· În latină: *Nam ego homo sum.*

b) **БѪДѪТЪ** — ca verb copulativ, dar cu sensul de „vor deveni, se vor preface": аще сынъ еси божїи, рьци да камени се хлѣби **БѪДѪТЪ** (*Zogr.*, Mt., IV, 3). „Dacă ești fiul lui Dumnezeu, spune ca pietrele acestea *să fie* pîini."

c) **НАРЕЩИ СѦ:** ѣко ти сынове божии **НАРЕ ѰТЪ** сѧ (*Zogr.*, Mt., V, 9). „Că aceștia *se vor numi* fiii lui Dumnezeu." тѣмь же **НАРЕЧЕ СѦ** село то, село кръве (*Mar.*, Mt., XXVII, 8). „De aceea ogorul acesta *s-a numit* ogorul sîngelui".

d) **ПОСТАВИТИ** „a pune, a numi pe cineva într-un post": григорни **ПОСТАВЛѤНЪ** бысть патриархъ (*Supr.*, 119, 16—17). „Grigorie *a fost pus* (numit) *patriarh.*"

e) **ОСТАВИТИ**: и бывъ пѧтѧ на десѧте лѣтъ, **СИРОТОѬѪ** отъ родитель **ОСТАВЛѤНЪ БЪІСТЬ** (*Supr.*, 546, 21). „Și, cînd a fost de cincisprezece ani, *a rămas orfan* de părinți."

f₁) *Copula* lipsește adesea din propozițiile nominale: ѩко **ПРОСТРАНА** врата и **ШИРОКЪ** пѫть водѧи въ пагубѫ (*Mat.*, VII, 13). „Pentru că largă *(este)* poarta și lată *(este)* calea care duce la pieire."

f₂) Sub influența originalului grecesc, copula lipsește în propozițiile relative introduse cu иже: о Іосифѣ, иже отъ аримати (*Cloz.*, 1, 12 a, 33—34). În gr.: εἰς τὸν Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας „Despre Iosif cel *(care este)* din Arimateea".

f₃) Copula lipsește și după interjecția **СЕ** „iată, priviți": глагола матери: жено, **СЕ** сынъ твои (*Zogr.*, I., XIX, 26) „zise mamei: femeie, iată fiul tău (acesta este)."

Unele proverbe, cugetări sînt eliptice de predicat: око за око, зѫбъ за зѫбъ, (*Mar.*, Mt., V, 38) „(Să fie) ochi pentru ochi și dintre pentru dinte." Ori în exclamații: горе вамъ! (*Mar.*, Mt., XXIII, 14). „Nenorocire vouă."

b. **Numele predicativ:**

Numele predicativ se exprimă prin:

a) **substantiv** în cazul *nominativ*: свѣтильникъ тѣлоу естъ **ОКО** (*Zogr.* Mt., VI, 22). вы есте **СОЛЬ** земи, вы есте **СВѢТЪ** мироу. „Voi sînteți *sarea* pămîntului, voi sînteți *lumina* lumii" (*Zogr.*, Mt., V, 13—14).

b) **substantiv** în *instrumental*:

În textele evanghelice, numele predicativ stă în cazul *nominativ*, cum era în indo-europeană. În textele de mai tîrziu, exprimarea numelui predicativ se face și prin *instrumental*: **ДѢВИЦЕѬ** пакы быти (*Supr.*, 237, 18). „Ca iarăși să fie *fecioară.*" небѫди никтоже **ИЮДОѬ** (*Supr.*, 420, 10). „Nimeni să nu fie *Iuda.*" не бо кестъ **ЦѢСАРЕМЬ** того нарещи (*Supr.*, 14, 23). „Fiindcă nu trebuie ca aceasta să se numească *împărat.*"

c) **adjectiv:** о жено, **ВЕЛИѢ** есть вѣра твоѣ (*Mar.*, XV, 28). „O, femeie, *mare* este credința ta!" чловѣкъ єдинъ бѣ **БОГАТЪ** (*Sav.*, 21, 33). „Un om oarecare era *bogat*".

d) **participiu activ:** нищь и **БОЛѦ** есмь азъ (*Ps. Sin.*, 68, 30). „Eu sînt sărac și *zăcînd.*" сице бѣшѧ **НЕПОЧОУѪЩЕ** (*Supr.*, 417, 11—12). „Fură *neauzindu-se*" (Ei nu auziră.)

e) **participiu pasiv:** În cadrul diatezei pasive, numele predicativ este exprimat prin *participiul prezent* sau *trecut pasiv*: они **СЪПАСАЕМЫ** сѫтъ а

дрѹзии осѫждаеми (*Supr.*, 362, 23—24). „Unii sînt *mîntuiţi*, iar alţii sînt *osîndiţi*." прѣданъ бѫдеть на пропѧтие (Mt., XXVI, 31). „Va fi *vîndut* pentru răstignire."

f) **adverb:** Exprimarea numelui predicativ prin *adverb* este frecventă cu formele verbale impersonale ca: извѣстно бо бѣ (*Mar.*, Lc., XX, 6). „Fiindcă, era cunoscut, se cunoştea că..." нѣстъ достоино (*Mar.*, Mt., XXVII, 6). „Nu se cuvine."

Cînd se renunţă la copulă, adverbul devine predicativ: извѣстно, тѧжко . . . „*Se ştie ... greu că ...*" Acestea sînt propoziţii principale eliptice de subiect.[1] De aceea propoziţia care urmează este subiectivă.

Acordul predicatului cu subiectul

a. Într-o propoziţie cu subiect multiplu, *acordul* se face cu acela dintre subiecte care stă lîngă predicat: приде іисѹсъ и ѹченици его (I., III, 22). „A venit *Isus* şi ucenicii lui."

b. Cînd subiectul este colectiv, acordul cu predicatul se face la plural: весь народъ дивѣахѫ сѧ „Tot poporul *se mira (se mirau)*." вьсь градъ изидѫ „Toată cetatea *au ieşit*".

ATRIBUTUL

În slava veche deosebim atributul *substantival*, *adjectival*, *verbal* etc. Cel mai frecvent este atributul adjectival.

1. ATRIBUTUL ADJECTIVAL

Se exprimă prin: a. **adjectiv:** Se acordă cu substantivul pe care-l determină în gen, număr şi caz. иже кто тѧ ѹдарить вь деснѫѭ ланитѫ, обрати емѹ и дрѹгѫѭ (*Mar.*, Mt., V, 39). „Dacă te va lovi cineva peste obrazul *drept*, întoarce-i şi pe *celălalt*." În greacă adjectivul stă tot în acuzativ şi în procliză: ἀλλ' ὅστις σε ῥαπύσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα στρέψον αὐτῷ τὴν ἄλλην. Atributul adjectival stă şi în encliza substantivului, mai ales cînd vorbitorul accentuează însuşirea substantivului: дрѣво добро, плоды... добрꙑ, зъло дрѣво, плодъı зълꙑ (*Zogr.*, Mt., VII, 17). Topica atributului este aproape aceeaşi în latină şi greacă: Lat. arbor *bona*, fructus *bonos*, *mala* arbor, *malos* fructus. În greacă: δένδρον ἀγαθόν, καρποὺς καλοὺς... σαπρὸν δένδρον, καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ.

a_1) Atributul adjectival e frecvent în *formele nominale*: чловѣкъ грѣшенъ (*Mar.*, I., IX, 16) „om *păcătos*" ; свѧто имѧ (*Mar.*, Lc., I, 49) „nume *sfînt*".

a_2) Atributele adjectivale în forma determinată şi contrasă sînt rare: въ вѣчнꙑѩ кровꙑ (*Mar.*, Lc., XVI, 9) „în locaşurile *de veci*". лъжихъ пророкъ (*Mar.*, Mt., VII, 15) „al proorocilor *mincinoşi*". сь есть крьстѧи доѹхомь свѧтꙑимь (*Mar.*, I., I, 33). „Aceasta este cel care botează cu duh *sfînt*." În greacă îi corespunde dat. cu prepoziţie: Ἐν: οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι Ἁγίῳ. În formă contrasă: просимъ тѧ вьсемогꙑи вѣчнꙑ боже . . . Qaesumnus *omnipotens* < *aeternus* > *Deus*... (*F. Kiev*, 12). „Te rugăm pe tine, *atotputernice*, *veşnice* Dumnezeule ..."

[1] Vezi R. VEČERKA, *K problematice vět s jmennym a sponove jmenným přisudkem v staroslověnštině*, în „Otázky slovanské syntaxe", Brno, 1968, p. 372.

a_3. În slava veche şi în limbile slave în general au o mare frecvenţă atributele exprimate prin *adjective posesive*. În limba română, în greacă etc. le corespunde atributul substantival genitival: **сынъ БОЖЇИ** (*Mar.*, Mt., XXVII, 40) „fiul *lui Dumnezeu*"; εἰ υἱὸς ... τοῦ Θεοῦ. **сынъ МАРИИНЪ** (*Mar.*, Mc., VI, 3) „Fiul Mariei". În greacă substantivul e în gen.: ὁ υἱὸς Μαρίας. Adjectivele posesive în **-ИНЪ -ИНА, -ИНО** aveau o nuanţă afectivă, denotînd o gingăşie, o desmierdare: **рабა АРХИЕРЕОВА** (*Mar.*, Mc., XIV, 47) „pe un rob *al arhiereului*"; în greacă e gen. posesiv: τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως. **цѣсаръ ІЮДЕИСКЪ** (*Mar.*, I., XIX, 19) „împăratul *iudeilor*" — ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

a_4. Atributul exprimat printr-un adjectiv care indică materia din care e constituit substantivul său se traduce printr-un atribut substantival prepoziţional: **КАМЕНЬНЪ** домъ „casă *de piatră*", **ЖЕЛѢЗНЪІИ** блѣскъ *(Sviat.)* „fulger *de fier*"; în latină este adjectiv: „materiae *ferreus*." Sau, cînd exprimă posesia: **аггелъ ГОСПОДЕНЪ**... (*Mar.*, Mt., XXVIII, 2) „Îngerul *Domnului*": gr. ἄγγελος γὰρ Κυρίου.

b. *Atributul adjectival* se exprimă şi prin **numeral:**

Numeralul poate fi de orice categorie. Atributul exprimat printr-un numeral pînă la cinci se acordă cu substantivul în gen, număr şi caz, iar de la cinci în sus, pentru subst. masc., şi de la trei în sus, pentru cele feminine, substantivul se foloseşte la genitiv plural: **ПѦТЬ** хлѣбъ и **ДЪВѢ** рыбѣ (*Mar.*, Mt., XIV, 17) „*cinci* pîini şi *doi* peşti". Care (cîte) pîini? Care (cîţi) peşti? În originalul grecesc se respectă genitivul plural şi dualul: πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας. **ДЬВѢМА** господьма (*Mar.*, Mt., VI, 24) „*la doi* domni" — dativ dual. **ТРЕТИИ** дьнь (*Mar.*, Mt., XVI, 21), gr. καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ „*a treia* zi". **ДЪВОИ** людье (*Cloz.*, 840—841) „*amîndoi* oamenii"; **ДЕСѦТОРО** братиı (*Supr.*, 279, 15) „*cei zece* fraţi".

c. *Atributul adjectival pronominal* se exprimă şi prin **pronume:**

c_1) printr-un **pronume demonstrativ: СЬ** человѣкъ (*Mar.*, Mt., XI, 19) „*acest* om"; gr. Ἰδοὺ ἄνθρωπος. Sau în acuz. fem. cu adjectivul pronominal în encliză: азъ разорѭ цръкъвь **СИѬ** (*Mar.*, Mc., XIV, 58). „Eu voi strica biserica *aceasta*." Aceeaşi topică în encliză este şi în originalul grecesc: Ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον...

— adjectivul pronominal în procliză poate fi despărţit de substantivul său prin conjuncţia cauzală бо „căci", care avea în propoziţie un loc fix, atît în greacă, cît şi în slavă: **ТЪ** бо иродъ посълавъ ѩтъ иоана (*Zogr.*, Mc., VI, 17). „Căci *acest* Irod a trimis să prindă pe Ioan." Topica e reprodusă după originalul grecesc: Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρῴδης ἀποστείλας ἐκράτησε τὸν Ἰωάννην. (Mc., VI, 17).

c_2) prin **pronume nehotărît: ВЕСЬ** сънемъ (*Mar.*, Mc., XIV, 55); lat. *omne* consilium; gr. ...ὅλον τὸ συνέδριον „*tot* consiliul"; **ЕДИНЪ** кънижъникъ (*Mar.*, Mt., VIII, 19) „*un* cărturar"; gr. εἷς γραμματεὺς.

Въ ОНО врѣмѧ (*Ass.*, Lc., II, 1) „în vremea *aceea*"; lat. *in illo* tempore; în gr. e dat. pl.: δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις. рече господь **ИНѪ** притъчѫ (*Mar.*, Mt., XIII, 24 şi 31). „Domnul spuse o *altă* pildă", lat. Dixit Dominus *aliam* parabolam; în gr. Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς... (Mt., XIII, 31).

Atributele pronominale se pot interpreta ca subiect logic: съгрѣшеніе **ИХЪ** (*Mar.*, Mt., VI, 14) „păcătuirea *lor*" — **ei** au păcătuit **-ОНИ** съгрѣшили. Această interpretare e posibilă numai cînd substantivul e verbal. Are sens de acţiune ca şi în: волꙗ отца (*Mar.*, Mt., 7. 21); în greacă: τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς „voinţa *tatălui*" — adică: „*Tatăl* vrea" — отьць волитъ.

2. ATRIBUTUL SUBSTANTIVAL

Atributul substantival se exprimă prin *genitiv* sau *dativ*, cînd indică posesia:

a. Prin *genitiv:* аггелъ господенъ... отвали камень ѠТЪ двери ГРОБА (*Mar.*, Mt., XXVIII, 2). „Îngerul Domnului... a prăvălit piatra de pe ușa *mormîntului*." Care ușă, a cui ușă? ѣко градъ... есть великаго ЦѢСАРѢ (*Zogr.*, Mt., V, 35): „Căci cetatea (orașul) este (a)l marelui *împărat*." În latină și greacă acest atribut este exprimat tot prin genitivul posesiv: civitas *regis*; ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ βασιλέως. брѣмѧ ГРѢХОВЪ нашихъ (*Euch.*, 71. a) „povara *păcatelor* noastre".

b. Prin *dativul posesiv*, căruia în latină, greacă, română îi corespunde, de regulă, genitivul posesiv: егда же приближи сѧ врѣмѧ ПЛОДОМЪ (*Mar.*, Mt., XXI, 34) „iar cînd s-a apropiat vremea *roadelor*"; gr. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν...; în latină: Cum autem tempus *fructuum* appropinquasset.

c. Pe lîngă substantivele verbale care indică o acțiune, atributul substantival stă în *genitiv* sau *dativ:* о ловитвѣ РЫБЪ (*Mar.*, Lc., V, 9) „de prinderea *peștilor*"; în gr. întîlnim tot genitivul plural: ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχτύων, sau dativul posesiv: тѹ бѫдетъ плачь и скрьжетъ ЗѪБОМЪ. (*Mar.*, Mt., VIII, 12) „Aci va fi plîngere și scrîșnetul *dinților*." Aceste atribute au și o nuanță de complement, cînd determină un subst. verbal: scrîșnet „*din*" sau „*cu dinții*". În greacă se păstrează genitivul: ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

d_1) Atributul substantival prepozițional se exprimă, de obicei, prin *genitiv* cu prepoziția ОТЪ „de la, din" și indică originea sau determină îndeaproape un complement: иосифъ ОТЪ АРИМАТѢѦ (*Mar.*, Mc., XV, 43). „Iosif *din Arimatea*." În greacă îi corespunde genitivul cu prepoziția ἀπὸ: ἦλθεν Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας. Sau: камень ОТЪ ДВЕРЕИ (*Mar.*, Mt., XXVIII, 2) „piatra *de la ușă*". În gr. τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας.

d_2) Acest atribut determină și un numeral sau pronume: приде една ОТЪ РАБЪІНЬ архиереовъ (*Mar.*, Mc., XIV, 66). „A venit una *dintre roabele* arhiereului." În greacă e genit. posesiv: ἔρχεται μία τῶν παιδισκῶν τοῦ ἀρχιερέως.

e. *Atributul substantival apozițional* stă în *nominativ* sau în cazul substantivului pe care-l determină și-l singularizează: цѣсарь КОНСТАНТИНЪ (*Supr.*, 186, 3) „împăratul *Constantin*" — care împărat?; аггелъ ГАВРИЛЪ (*Mar.*, Lc., 1, 26) — ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ — care înger? „Gavriil." Sau în instrumental: реченое исаиѥмь ПРОРОКОМЪ (*Mar.*, Mt., XII, 17) „ceea ce s-a spus de către Isaia *proorocul*". În latină, construcția e exprimată prin acuz. cu prep. *per*, iar în greacă prin genitiv cu prep. διὰ.

— Apoziția păstrează acordul în caz, număr și gen cu substantivul determinat: quod dictus est per Isaiam *PROPHETAM*. τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου. Care Isaia? Ori în vocativ: отьче АВРААМЕ (*Mar.*, Lc., XVI, 30) „părinte, *Avraame*!" Πάτερ Ἀβραάμ.

3. ATRIBUTUL DESCRIPTIV ȘI CIRCUMSTANȚIAL

Uneori, atributul descrie, caracterizează îndeaproape prin mai multe cuvinte substantivul la care se referă. Alteori exprimă și o idee circumstanțială, care se referă și la predicat sau verb. Astfel e atributul adjectival și substantival exprimat prin *locativ* cu prepozițiile ВЪ „în" și НА „pe": слава ВЪ ВЫШЪНИХЪ богоу и НА ЗЕМИ миръ, ВЪ ЧЛОВѢЦѢХЪ благоволение (*Mar.*, Lc., II, 14). „Slavă *întru cei de sus* lui Dumnezeu și *pe pămînt pace*, *între*

oameni bunăvoire." Deci: Care slavă? Ce fel de „pace" și „bunăvoire"? Dar și *Unde* să dăm *slavă*? Cui? Unde să fie pacea? Dar „bunăvoirea"?

4. ATRIBUTUL VERBAL

Se exprimă cel mai frecvent prin **participii.** Aceasta constituie un arhaism al slavei vechi, păstrat încă din epoca slavei comune:

— **prin part. prez. activ și pasiv:** видѧ тъштѫ его ЛЕЖѪШТѪ, огнемь ЖЕГОМѪ (*Zogr.*, Mt. 8, 14). „A văzut pe soacra lui *zăcînd* aprinsă *de friguri.*" În greacă sînt aceleași participii: εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν. и видѣвши петра ГРѢѪШТѦ СѦ (*Mar.*, Mc., XIV, 67). „Și a văzut pe Petru *încălzindu-se.*" În gr.: καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον θερμαινόμενον. În limba română aceste participii se pot traduce: a) gerunzial (încălzindu-se) și b) printr-o propoziție atributivă, deoarece ca participii au dispărut din limbă, păstrîndu-se doar ca arhaisme cu rol stilistic în limba poetică — „frunză *tremurîndă*", „rază *luminîndă*" etc. În locul lor, avem gerunziul cu funcție de atribut: „Ogrăzi băltoase, cu viței *mugind* sub șoproane sparte" (Cezar Petrescu). Sau „frunze *tremurînde*" (M. Eminescu).

Tradus prin propoziție: къде естъ РОЖДЫ СѦ цѣсарь юдеискъıи? (*Sav.*, Mt., II, 2) se traduce astfel: „unde este regele Iudeilor, *cel ce s-a născut?*" În greacă: Ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. реченное исаиемь пророкомь ГЛАГОЛЮШТИМЬ (*Mar.*, Mt., VIII, 17) se traduce: „Cele spuse de Isaia prorocul, *care zice*". În gr.: τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος.

—**prin participiu trecut activ și pasiv:** и инъı мъногъı (женъı) ВЪШЕДЪШѦ съ нимь (*Mar.*, Mc., XV, 41) „și multe alte (femei) *care veniseră* cu el". обрѧштета жребецъ ПРИВѦЗАНЪ (*Mar.*, Mc., VIII, 2) „și veți găsi un mînz *legat*..."

— Atributul verbal se exprimă și prin **infinitiv și supin,** care e mai frecvent în slavonă și în limbile slave de mai tîrziu. Se spunea: мѣсто СТОЯТИ „locul *pentru a sta*" sau „*de stat*" — care, ce fel de loc? — ключь ОТЪМЪІКАТИ врата „cheia *pentru a descuia poarta*". Care cheie? страхъı ОУБОЯТИ СѦ *(Supr.)* „frica de *a ne teme*". приде врѣмѧ ОТИТИ „a venit timpul *pentru a pleca*". Atributul acesta însă se poate interpreta și ca un complement circumstanțial de relație sau de scop, cum e considerat în gramatica limbii ceho, slovace etc.

Sensul atributiv este mai categoric atunci cînd infinitivul sau supinul stă lîngă substantivul determinat și exprimă voință, necesitate, posibilitate, cauză, scop [1] etc. Astfel într-o omilie din *Sbornicul lui Sviatoslav* se spune: ... сьрьдьца ВѢДѢТИ и оушеса СЛЪІШАТИ[2] „inimi *pentru a ști* și urechi *pentru a auzi*". Sau: имѣѩ оуши слъıшати да слъıшитъ „Cine are urechi *de auzit* să audă" (*Mar.*, Mc., IV, 9). Infinitivul cu rol de atribut este și în originalul grecesc: Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω. Nuanța finală a acestui infinitiv atributiv e mai accentuată în ex. următor: възложиша емоу крьстъ НОСИТИ... (*Zogr.*, Lc., XXIII, 26). „I-au pus în spate crucea *pentru a o duce* ..." (Care cruce? Dar și: Cu ce scop i-au pus crucea în spate?) În greacă: ...ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν φέρειν...

---

[1] Vezi I. RUŽIČKA, ***Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku,*** Bratislava, 1956, p. 157—164.

[2] *Apud* FR. MIKLOSICH, ***Lexicon,*** p. 1080.

Ca parte secundară a propoziției, complementul determină un verb, un adjectiv, un substantiv verbal, un adverb și o interjecție predicativă.

În determinarea complementelor trebuie să îmbinăm criteriul logic cu cel gramatical. Unele complemente au valori mixte.

În slava veche determinarea complementelor este mai dificilă decît în limba română.

A. Complementul direct, indirect și de agent

1. COMPLEMENTUL DIRECT

Se exprimă prin următoarele cazuri:

— prin *acuzativ*, considerat și cazul obiectului. De aceea adesea în greacă, în latină și în alte limbi, acest complement se exprimă tot prin acuzativ: **Исоусъ видѣ НАРОДЪ мъногъ** (*Mar.*, Mt., XIV, 14). În greacă: ὁ Ἰησους εἶδε πολὺν ὄχλον. În latină: Jezus vidit *turbam multam*. „Isus a văzut *norod* mult." Sau **Иже слышитъ СЛОВЕСА МОѢ** (*Mar.*, Mt., VII, 24). În latină: Qui audit *verba* mea. În greacă topica atributului e în procliză: ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους. „Cine ascultă *cuvintele* mele."

— prin *genitiv*: Complementul direct se exprimă în slava veche prin *genitivul de negație*, care alternează uneori cu acuzativul, deși e o construcție foarte veche. Se păstrează și în limbile baltice: **Иже не почьтетъ ОТЬЦА ли МАТЕРЕ своѩ** (*Mar.*, Mt., XV, 5). „Cine nu va cinsti *pe tatăl* său sau *pe mama* sa ..." În greacă și latină se păstrează cazul acuzativ: Οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. În latină: Qui non honorificabit *patrem* suum aut *matrem* suam. **Не оумываѭтъ бо РѪКЪ своихъ** (*Mar.*, Mt., XV, 2). În greacă e acuzativ: ...οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν. „Căci nu își vor spăla *mîinile* lor."

Sub influența limbii vorbite a traducătorului și sub influența originalului grecesc ori latinesc, genitivul de negație s-a înlocuit prin acuzativ: **не знаѭ ЧЛОВѢКЪ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 72). „Nu cunosc *pe omul* ..." Se spunea însă și: **человѣка**. Folosirea acuzativului cu negație depindea și de natura semantică a obiectului.

Exprimarea complementului direct prin genitivul de negație s-a păstrat mai bine atunci cînd genitivul avea și sens *partitiv*, care la rîndul său s-a dezvoltat dintr-un sens mai vechi de separare, de despărțire: **не въливаѭ ВИНА нова въ мѣхы вєтъхъ**. „Nu vor vărsa *vin* nou în burdufe vechi."

Complementul direct care indica *o parte* dintr-un întreg se exprima prin genitiv, chiar dacă nu era la forma negativă: **въкоусивше ХЛѢБА и ВОДЫ** (*Supr.*, 95, 6). „Gustînd ei *pîine* și *apă*." În latină îi corespunde acuzativul, nu genitivul partitiv: Gustantes *panem et aquam*.

Complementul direct exprimat prin genitiv este cerut de *verbe modale sau care exprimă o acțiune senzorială*: **СЛОУШАТИ** „a asculta", **АЛЪКАТИ** „a flămînzi", **ПРОСИТИ** „a cere", **СМОТРИТИ** „a privi" etc.: **видѧще ДѪБА** (*Supr.*, XVIII, 16-17) „văzînd *stejarul*". **проси ТѢЛА ісусова**

[1] Vezi A. MEILLET, *Le slave commun*, Paris, 1934, p. 465.

(*Mar.*, Mt., XXVII, 58). „Și a cerut *trupul* lui Isus." În greacă și latină e acuzativul: Καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ...; et petit *corpus* Iesu. Sau cu altă topică: **сѧтꙑѫ СЛОВЕСЪ да слꙑшимъ** (*Supr.*, 452, 26). „Sfintele *cuvinte* să le ascultăm."

Genitivul s-a folosit în locul acuzativului și pentru a evita confuzia între subiect și obiect la substantivele masculine, persoane, care aveau aceeași formă atît la nominativ cît și la acuzativ. Astfel propoziția: **бьетъ отьць сꙑнъ** sau **сꙑнъ отьць бьетъ** s-ar fi putut înțelege: „*Tatăl bate pe fiul*", dar și „*Fiul bate pe tată*", pentru că în slavă topica este liberă. De aceea complementul s-a pus în genit.-acuz.: **бьетъ отьць СЪІНА**. Această construcție, *denumită genitiv-acuzativ*, se consideră una din formele genului personal în slavă. E o inovație a slavei și nu se folosește consecvent: **Прославишѧ БОГА** (*Zogr.*, Mt., IX, 8). „Au preamărit *pe Dumnezeu.*" În greacă și latină e acuzativul: ἐδόξασαν τὸν Θεὸν; lat. ... et glorificavērunt *Deum*. În aceeași propoziție, complementul direct inanimat e exprimat prin acuzativ, iar cel animat — persoană — e exprimat prin genitiv: **она же оставльъша КОРАБЬ и ОТЬЦА своего** (*Zogr.*, Mt., IV, 22). În greacă, ambele substantive din acest complement direct multiplu sînt exprimate prin acuzativ: Εὐθέως ἀφέντες τὸ πλεῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν. „Iar ea a părăsit *corabia și pe tatăl* său."

Tot prin genitiv se exprimă complementul direct — *obiect al supinului*: **ꙗко прїидохъ разоритъ ЗАКОНА ли пророк** (*Zogr.*, Mt., V, 17). „... Că am venit să stric *legea* și prorocii." Sau: **... вънидє ХЛѢБА ѣстъ** (Lc., XIV, 1). „A intrat să mănînce *pîine*." În greacă verbul e la infinitiv, urmat de complement în acuzativ: ...ἐλθεῖν αὐτὸν... φαγεῖν ἄρτον. Sau **придѫ обрѣзатъ отрочѧте** (Lc., I, 59). „Au venit să taie împrejur *pruncul*." În greacă: ...ἦλθον περίτεμεῖν τὸ παιδίον.

— Complementul direct se exprimă *prin infinitiv* după verbe ca: **МОЩИ** „a putea", **ПОВЕЛѢТИ** „a porunci", **ХОТѢТИ** „a vrea", **НАЧАТИ** „a începe" etc.: **а себе не можетъ СЪПАСТИ** (Mc., XV, 31). În greacă: ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι „... iar pe sine nu poate *a se mîntui*". Sau: **и начѧша цѣловати его** (*Mar.*, Mc., XV, 18). În greacă: ...καὶ ἤρξαντο ἀσπάζεσθαι αὐτόν. „Și începură *a-l săruta.*"

2. COMPLEMENTUL INDIRECT

a. Complementul indirect se exprimă cel mai frecvent prin *dativ*, indicînd cui i se atribuie o acțiune sau însușire caracteristică. Exprimarea complementului indirect prin dativ era cerută de anumite verbe ca: **ОУГОДИТИ** „a plăcea", **СѪДИТИ** „a judeca", **ПОДОБИТИ СѦ** „a se asemăna", **МЬСТИТИ** „a se răzbuna" etc., sau de *verba dicendi* și *de mișcare*: **ИЗРѢЩИ** „a expune", **ПОКЛОНИТИ СѦ** „a se închina", **ГРѢСТИ** „a merge" etc.

Acest complement al *atribuirii* se exprimă tot prin dativ și în alte limbi indoeuropene: lat.: ... et salutam *nobis*... operare (*Codex Padovanus*, D. 47, IX). „Și dă-ne *nouă* sănătate." **молимь сѧ ИСОУСОУ ХРИСТОУ, СЪІНОУ ТВОЕМОУ, ГОСПОДИ НАШЕМОУ** (*F. Kiev*, 63, 30). „Ne rugăm *lui Isus Hristos, fiului tău și Domnului nostru.*" După cum se observă aici complementul indirect e dezvoltat prin apoziții.

Ori: **стоꙗштеи рѣшѧ ПЕТРОВИ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 73). „Cei care stăteau în picioare, spuseră *lui Petru.*" În greacă: ...οἱ ἑστῶτες εἶπον τῷ Πέτρῳ.

— După *verbele de mișcare*, complementul indirect are și sens spațial, indicînd direcția: **Се цѣсарь твои грѧдет ТЕБѢ**. În greacă: Ὁ βασιλεύς

σου ἔρχεταί σοι (*Mar.*, Mt., XXI, 5). „Împăratul tău vine *la tine.*" Mai tîrziu, acest complement s-a exprimat prin *dativ cu prepoziția* **къ**: ѥштє ѥмоу глаголѭштю **КЪ НАРОДОМЪ** (*Zogr.*, *Mar.*, Mt., XII, 46). În greacă e dat. simplu: ...ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντας τοῖς ὄχλοις „... în timp ce el vorbea *mulțimilor...*"

— În textele slavone, mai ales în cele de redacție sud-slavă, *dativul* alternează cu *genitivul* însoțit de prepoziția до: до нєго „la el." În fond, e vorba de același complement indirect.

Pentru determinarea cît mai corectă a complementului indirect în slava veche trebuie să ținem seama atît de criteriul logic, cît și de regimul verbelor: сѫди **СИРОУМОУ и СЪМѢРЕННОМОУ** (*Sin.*, IX, 38). „Judecă *celui smerit* și *sărac.*" (cui? Dar și: pe cine?)

Dativul caz *„al interesului"* exprimă, de asemenea, și în folosul cui se face acțiunea. Atunci complementul indirect este exprimat prin *dativus commodi*: свѣтъ восиѣ **ПРАВЕДНИКОУ** (*Sin.*, 96, 11). „Lumina a strălucit *celui drept.*"

— Complementul indirect determină și *adverbe, interjecții*, mai ales în cadrul unor expresii afective, în care adesea predicatul sau copula lipsește:

горє **ВАМЪ БОГАТЪІМЪ** (*Mar.*, Lc., VI, 24). În greacă: Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις. „Dar amar *vouă, bogaților!*" обаче близь **БОѬШТИМЪ** сѧ єго съпасєниє єго (*Sin.*, 84, 10). „Însă mîntuirea lui <este> aproape *celor ce se tem* de dînsul." добро **НАМЪ** сьдѣ бъіти (*Mar.*, Mc., IX, 5). „Bine ne < este > *nouă* să fim aici." În greacă apare și copula, dar pronumele e în *acuzativ*, ca subiect al propoziției subiective exprimată prin acuzativ cu infinitiv: καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι. „Este bine ca *noi să fim aici.*"

b. *Exprimarea complementului indirect prin genitiv.* În slava veche, complementul indirect se redă prin genitivul simplu sau prepozițional după *verba „simplicia"*, care exprimau o teamă, o emoție, precum și după anumite verbe prefixate: блюдѣтє сѧ **ОТЪ КВАСА** фарисєиска и садоукєиска (*Mar.*, Mt., XVI, 6). „Feriți-vă *de aluatul* fariseilor și al saducheilor." În greacă, acest complement indirect este exprimat prin genitiv cu prepoziția ἀπό, iar în latină prin ablativ cu prepoziția *a* „de, de la"; gr. ...προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων καὶ Σαδουκαίων, în latină: ... cavete *a fermento.*

— Cînd complementul indirect determină *verba timendi* și anumite *verba sentiendi*, are și o nuanță de sens cauzal: оусрамиси сѧ **СЪ СЄДИНЪ** своихъ (*Supr.*, 166, 17). „Rușinează-te *de căruntețele* tale." оужасьша сѧ **ВИДА** того (*Supr.*, 155, 10). „S-a înspăimîntat *de* această *vedere.*" În latinește, același complement este exprimat prin ablativul simplu cu topica înaintea participiului: *hoc aspectu* preterritus.

Această nuanță cauzală dispare atunci cînd complementul indirect determină verbe ca **ЛИШИТИ** „a lipsi", **БЛЮСТИ** „a veghea", „a se feri": єза дара **ЦѢЛЕНИЄ** тѧ лиши? (*F. Praga* II A, 23). „Te-a lipsit oare *de darul* vindecării?" блюдѣтє сѧ **ВРАГА** да нє нагъі сътворитъ въі (*Treb. Sin.*, 97 b, 8). „Feriți-vă *de dușmani* ca să nu vă lase goi."

Complementul indirect se exprimă prin *genitivul simplu*: алчѫштєѩ **ПРАВЬДЪІ** насъіти (*Supr.*, 301, 17). „Pe cei flămînzi *după dreptate* i-a săturat." Sau cu prepoziția **ОТЪ, ОУ** etc., cînd determină verbe prefixate cu **ИЗ-, ВЪЗ-, НА-, ОТ-, РАЗ-, ОУ-**. Sensul dominant este al unui genitiv *separationis* sau de *despărțire*: въставъ **ОТЪ СНА** (*Supr.*, 215—26). „Scu-

lîndu-se *din somn*." În latină e ablativul cu *a*: Surgens *a somno*. съвлѣчє мѧ ОТЪ ОДЄЖДЯ (*Supr.*, 50, 13). „M-a dezbrăcat *de haină*." ...нъ избави ны ОТЪ НЕПРИЄЗНИ (лѫкаваго) (*Mar.*, Mt., VI, 13). „Ci ne izbăvește *de cel rău*."

— Complementul indirect care determină verbe prefixate cu ИЗ-, ОУ- se exprimă adesea prin *genitiv cu prepoziția* ОУ. Redă sensul de îndepărtare, care continuă semantica vechiului ablativ.[1] испроситє ОУ БОГЯ пищѧ себѣ (*Sin.*, 103, 21). „Cereți hrană pentru voi *de la Dumnezeu*." În greacă îi corespunde genitivul cu prepoziția παρά: αἰτεῖτε παρὰ θεοῦ. (De la cine?)

— Verbele prefixate cu на- cer complementul în *genitiv*. Uneori, acest complement se apropie prin semantică de complementul instrumental, indicînd mijlocul prin care se realizează o acțiune: начрьпаимъ сѧ оубо и мы... нєбєсныаго БОГАТЪСТВИЯ (*Supr.*, 327). ἀντλήσωμεν τοιγαροῦν... τὸν ἀναφαίρετον πλοῦτον. „Să sorbim și noi *din bogăția* cerească." напльнитє водоносы ВОДЪI (*Mar.*, I., II, 7). Γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. „Umpleți vasele *cu apă*!" În greacă și latină acest complement se exprimă tot prin genitivul simplu.

Complementul indirect determină și adjective ca: плънъ „plin", истъи „sigur" etc. Semantica dominantă este a unui *genitivus materiae*. Exprimă însă și un raport circumstanțial de relație: съсѫдъ жє стоꙗшє плънъ ОЦЬТЯ (*Mar.*, I., XIX, 29). În greacă: Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. „Iar vasul ședea plin *cu* (*de*) *oțet*."

— Uneori genitivul alternează cu *instrumentalul*, iar acesta alternează cu *acuzativul*, însoțit de prepoziția О după verbe ca ПЄЩИ СѦ „a se îngriji" etc.: и о одєждИ чьто пєчєтє сѧ (*Zogr.*, Mt., VI, 28). „Și *de haine* de ce vă îngrijiți?" Cu instrumentalul: аштє сѧ нє пєчєтъ богъ МНОѬ (*Supr.*, 292, 14—15). „Dacă Dumnezeu nu se îngrijește *de mine*?"

— După alte verbe acest complement se exprimă prin *locativ* cu aceeași prepoziție О: ...глаголаашє о ЦРЪКЪВИ тѣла своєго (*Ass.*, I., II, 21) „...vorbea *despre biserica* trupului său." În greacă îi corespunde *genitivul* cu prepoziția περί „despre": ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος. Alteori însă îi corespunde *acuzativul* cu prepoziția ἐπί „de", „pe", ori εἰς „la": милосрьдоуѭ о НАРОДѢ (*Ass.*, Mt., XV, 32). „Îmi este milă *de norod*". Ἐπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον.

— Verbul коснѫтисѧ „a se atinge" cerea complementul indirect în *dativ-locativ* și *genitiv-locativ*. Din cauza identității de formă determinarea cazului respectiv e mai dificilă[2]. Oricum, domină locativul: коснѫ сѧ ДВЄРЄХЪ (*Supr.*, 297, 18). „M-am atins *de uși*."

— *Locativul* e frecvent și după verbe prefixate cu ПРИ-, НА-, ЗА-, ПО- etc. Numai sub influența originalului grecesc locativul este înlocuit cu *genitivul* sau *dativul*: ѩзыкъ мои прилъпє сѧ ГРЪТАНИ моємъ (*Ps. Sin.*, 21, 16). „Lipească-se limba mea *de gîtlejul* meu." În greacă e dativul: ἡ γλῶσσα μου κεκόλληται τῷ λαρυγγί μου.

Sau: припадє рѣка ХРАМИНѢ тои (*Mar.*, Lc., VI, 48). προσέρριξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ—„Și puhoiul s-a izbit *de casa* aceea."

---

[1] Vezi ST. HERODES, *Старославянские предлоги*, în „Исследование по синтаксису старославянского языка", Praga, 1963, p. 353.

[2] Vezi N. TOPOROV, *Локатив в славянских языках*, Moskva, 1961, p. 188; 297. JAROSLAV BAUER, *Беспредложный локатив в старославянском языке*, în „Исследование по синтаксису...", Praga, 1963, p. 274.

— Complementul indirect se exprima deci prin *locativ* atunci cînd verbul prefixat cu **ПРИ-** avea sens sociativ sau de mişcare: **свѧтѣи ТРАПЕЗѢ причѧстника и сътвори** (*Cloz.*, 7, h. 38). „L-a făcut părtaş sfintei *mese*" („sau „la sfînta masă"). **ЦѢСАРЬСТВѢ нашемь, господи, милостиѭ твоеѭ призьри** (*F. Kiev.*, 20, 4). „Doamne, prin milostivirea ta priveşte (ia seama) *la* (de) *împărăţia noastră*."

— Locativul simplu s-a păstrat mai persistent pe lîngă verbele prefixate cu **ПРИ-**, îndeosebi cînd aveau un sens abstract. În exprimarea raporturilor mai concrete, cu nuanţe circumstanţiale, s-au folosit cazuri prepoziţionale, îndeosebi dativul cu prepoziţia **КЪ** „la, spre"[1]: **жена приде и припаде КЪ НЕМОУ** (*Zogr.*, Mc., V, 33). În greacă îi corespunde dativul simplu: ἡ δὲ γυνὴ... ἦλθε καὶ προσέπεσεν αὐτῷ. „Iar femeia a venit şi a căzut *înaintea lui*."

— Locativul s-a păstrat îndelung cu funcţia de complement indirect cerut de verbe prefixate cu **НА-**: **и ОУПЪВАНИИ божии надѣѭ сѧ** (*Supr.*, 552, 14). „Nădăjduiesc *în loialitatea* lui Dumnezeu."

— Cînd verbul indică direcţia, locativul alternează cu *acuzativul*: **нападаахѫ ЕМЬ** (*Zogr.*, Mt., III, 10). „Năvăleau *asupra lui*." **нападѫ НА ХРАМИНѪ тѫ** (*Zogr.*, Mt., VII, 25). „S-au năpustit *peste casa* aceea." În greacă îi corespunde consecvent *dativul*: προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ.

— După verbe cu prefixul **ПО-**: **потъкѫ сѧ О НАКОВАЛѢ непобѣдимѣемь** (*Cloz.*, 12b, 24). „S-au izbit *de nicovala* cea de neînvins." În greacă e *dativul*: ... προσέκρουσαν τῷ ἀηττήτῳ ἄκμονι.

— După verbe prefixate cu **ЗА-, СЪ-, ВЪЗЪ- ОУ-**, locativul are şi sens circumstanţial de relaţie, sociativ, spaţial[3] etc.: **съчетати сѧ ЕМЬ** (*Supr.*, 22, 38). „Să se unească *cu el*." Sau: **господь въсклонѣаше сѧ ЕИ (лѣствици)** (*Gen.*, 28, 13). „Iar domnul se pleca *asupra ei* (scării)."

Construcţiile cu locativul sînt foarte vechi. În funcţie de complement indirect este frecvent pe lîngă verbele cu sens mai abstract, figurat sau reflexive. Cu timpul s-au dezvoltat construcţiile analitice, formele cazuale prepoziţionale, care aduceau mai multă precizie şi concretizau acţiunea verbală asupra obiectului[4]. Unele inconsecvenţe în modul de exprimare al complementului indirect se explică şi prin influenţa originalului grec, latin etc., din care s-au tradus atestările respective. Dar procesul, în mare, al formelor de exprimare, cu inovaţiile specifice slavei vechi, a urmat legile interne de dezvoltare ale limbilor slave în general.

3. COMPLEMENTUL DE AGENT

Complementul de agent arată de cine este făcută acţiunea pe care o suferă subiectul. Determină verbe la diateza pasivă, la modul participiu sau la diateza reflexivă cu valoare pasivă. Este în fond subiectul logic al acţiunii exprimate de verbul respectiv. Prin aceasta se deosebeşte de complementul circumstanţial instrumental, de care se apropie mai ales cînd complementul de agent nu este persoană. În slava veche, complementul de agent se exprimă

---

[1] Vezi J. BAUER, *op. cit.*, p. 281.
[2] Vezi FR. MIKLOSICH, *op. cit.*, p. 641
[3] Vezi ST. SŁOŃSKI, *Funkcje prefiksów werbalnych w języku staroslowiańskim*, Varşovia, 1937, p. 83.
[4] Vezi JAROSLAV BAUER, *op. cit.*, p. 284—285.

frecvent prin *instrumental*, indiferent dacă e persoană sau inanimat. Acesta pare să fie şi cel mai vechi mod de exprimare a complementului de agent în slava veche. S-a păstrat mai mult în limbile rusă, cehă şi slovacă, pe cînd în limba polonă etc. s-a afirmat mai mult complementul de agent—persoană şi animat în general.

Determină **verbe la moduri personale**, diateza pasivă, cu *a fi:* любимъ ѥстъ **БОГОМЬ**, чьтомъ же ѥстъ **КЪНѦЗИ** (*Supr.*, 219, 2a). „Este iubit *de Dumnezeu* şi este stimat *de cnezi.*" да не ꙑпана бѫдетъ вънъ и попираема **ЧЕЛОВѢКЫ** (*Zogr.*, Mt., V, 13—14u). „Să fie aruncată afară şi călcată *de către oameni.*" În latină, complementul de agent este exprimat prin ablativ cu prepoziţia *ab*: ... *ab hominibus*, iar în greacă prin genitiv cu prepoziţia ὑπὸ: ...εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων (Mt., V, 13, 14).

— Determină **participii pasive**, mai frecvent pe cel trecut: да събѫдетъ сѧ реченое **ПРОРОКОМЬ ИСАИЕМЬ** глаголѭщиимь (*Mar.*, Mt., IV, 14 ; 8.17) „ca să se îmlinească ceea ce s-a spus *de către proorocul Isaia*, care zice..." În latină acest complement de agent este exprimat prin acuzativ cu prepoziţia *per*, iar în greacă prin genitiv cu prepoziţia διὰ „prin, de către": lat quod dictum est *per Isaiam prophetam* ; gr.: ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος (Mt., VIII, 17).

Funcţia complementului de agent o îndeplinesc substantive care denumesc elementele naturii: и ти ѕѣло **ВѢТРЫ** и **ВЛЬНАМИ** мѫчими възвраштаахѫ сѧ въспѧтъ (*Supr.*, 151, 13). „Şi aceştia, fiind chinuiţi foarte tare *de vînturi şi de valuri*, se întorceau înapoi."

— Ca agenţi ai realizării acţiunii apar şi noţiuni abstracte, ca gînd, boală, patimă etc.: различьнꙑими **НЕДѪГЫ** и **СТРАСТЬМИ** одръжимꙑѩ (*Zogr.*, Mt., IV, 24) „care erau stăpîniţi de diferite *boale şi chinuri* (patimi)". În greacă agentul acţiunii e exprimat prin dativ: ποικίλαις νόσοις καὶ βασάνοις συνεχομένους (Mt., IV, 24).

— Determină **verbe la diateza reflexivă,** dar cu valoare pasivă: приими мѧ да прославитъ сѧ имѧ твое **МНОѬ ОУБОГЫИМЬ РАБОМЬ ТВОИМЬ** (*Supr.*, 103, 21). „Primeşte-mă, ca să se preamărească numele tău *de către mine, sărmanul tău rob.*" Sensul e „ca numele tău *să fie preamărit* de către mine".

— Verbul reflexiv putea fi şi la *infinitiv* cu rol de subiect: тебѣ бо тоу ѥстъ дано прославити сѧ **ЧЛОВѢКЫ** (*Supr.*, 236, 4). „Fiindcă aici ţie îţi este dat să fii preamărit *de către oameni.*"

— Complementul de agent se exprimă şi prin *pronume*: горе же чловѣкоу томоу **ИМЬЖЕ** сꙑнъ чловѣческꙑи прѣдатъ сѧ (*Mar.*, Mc., XIV, 21). „Dar vai omului aceluia *prin care* fiul omului va fi vîndut." În greacă e genitivul cu prepoziţia διὰ: ...δι' οὗ ο υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται (Mc., XIV, 21).

— În virtutea tendinţei spre analitism şi precizie, complementul de agent se exprimă, rareori, încă din perioada slavei vechi, şi prin *cazul genitiv* cu *prepoziţia* **ОТЪ**: ꙗко да прославѧтъ сѧ **ОТЪ ЧЛОВѢКЪ** (*Zogr.*, Mt., VI, 2) „pentru ca să fie lăudaţi (preamăriţi) *de către oameni*". Poate că la schimbarea instrumentalului prin genitiv cu prepoziţie a contribuit şi originalul grecesc, în care era un caz prepoziţional, de obicei genitivul cu prepoziţia ὑπὸ: ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Mai mare importanţă a avut însă tendinţa generală spre analitism, datorită căreia *genitivul* cu **ОТЪ** a înlocuit încă de prin secolul al XII-lea instrumen-

talul, ajungînd îndeosebi în limbile slave de apus, în croată şi slovenă, forma cea mai frecventă în exprimarea complementului de agent.

La aceasta s-a adăugat *acuzativul cu prepoziția* **ЧРѢЗЪ,** pol. **przez,** ceh. **přez,** slovac **cez** „prin" etc.

B. Complementele circumstanțiale

Diferitele împrejurări în care se săvîrșește acțiunea verbală se exprimă în slava veche prin adverbe, substantive, adjective, numerale, fie singure, fie însoțite de prepoziții, precum și prin verbe nepredicative. Exprimarea raporturilor circumstanțiale în cadrul propoziției exista atît în slava comună, cît şi în indo-europeană. Cu privire la inovațiile petrecute în slava veche în redarea acestor raporturi, se poate afirma că modul de exprimare a devenit mai analitic. Au dispărut forme sintetice şi unele cazuri, ca ablativul, funcțiile lor au fost preluate în slava veche de genitiv, de instrumental etc. De asemenea, în slava veche şi în limbile slave de mai tîrziu s-a ajuns la o dezvoltare a exprimării raporturilor de subordonare mai abstracte, de exemplu de relație, de scop, de cauză etc. De aceea şi expunerea noastră va urma, în mare, firul evoluției complementelor circumstanțiale de la concret la abstract, oprindu-ne la ceea ce e mai caracteristic şi important.

1. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE LOC

Complementul circumstanțial de loc indică împrejurările spațiale, deci cele mai concrete, ale acțiunii verbale. Se exprimă ca şi în toate limbile indo-europene:

a) prin **adverbe de loc**: **тамо** „acolo", **тоу** şi **сьде** „aici", **близъ** „aproape", **долоу** „jos", **горѣ** „sus", **вьнѣ** „afară", **вънѫтрь** „înăuntru", **въспрь** „în sus", **обѫдоу** „acolo", **домоу** „acasă" etc.: **КАМО идетъ**? (*Mar.*, I., III, 8) „*Încotro* merge?" **КЪДЕ положисте и**? (*Mar.*, I., XI, 34) „*Unde* l-ați pus?" **и пропѧсѧ съ нимъ ина дъва СѪДОУ и ОБѪДОУ** (*Mar.*, I., XIX, 18). „Şi împreună cu el au mai răstignit alți doi *de o parte* şi *de alta*" — aici şi acolo".

b) prin **instrumental fără prepoziție: по приключаю же иерей етеръ съхождааше ПѪТЕМЪ тѣмь** (*Ass.*, Lc., X, 31). „Dar din întîmplare un preot oarecare cobora *pe calea* aceea." În greacă şi latină, exprimarea e analitică: ...κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ — deci prin dativ cu prep. ἐν, sau prin genit. cu prepoziția διὰ: διὰ ὁδου ἐκείνης, iar în latină prin acuzativ cu prep. *per*: *per viam illam.*

După verbele de mişcare, instrumentalul indică spațiul anumit prin care se petrece acțiunea: **вьнидѣте ѫзъкъими ВРАТЫ**... (*Ass.*, Mt., VII, 12—13). „Intrați *pe poarta* cea strîmtă..."

Ori după verbe ca **слышати** „a auzi", **съмотрѣти** „a privi": ...**и ДВЕРЬЦАМИ съмоштраахѫ ДОЛОУ** (*Supr.*, 184, 8). „Şi priveau în jos *prin uşulițe.*" (Pe unde priveau? Şi: Unde priveau? — Jos).

c) prin **instrumental cu prepoziție: остави тоу даръ твои ПРѢДЪ ОЛЬТАРЕМЪ** (*Mar.*, Mc., V, 24). „Lasă darul tău aci, *înaintea altarului.*" **и не поставлѣѭтъ его ПОДЪ СПѪДОМЪ** (*Zogr.*, Mt., V, 15). „Şi nu o pun *sub obroc.*"

d) prin **locativ fără prepoziție.** Într-o epocă mai veche decît cea din care ni s-au păstrat textele, complementul circumstanțial de loc se exprima frecvent prin locativul simplu, fără prepoziție. Dovadă e că multe forme de locativ s-au împietrit și au devenit adverbe: **долоу** „jos", **врьхоу** „sus", **кромѣ** și **развѣ** „în afară de" etc.[1]

Tendința a fost ca locativul să se folosească numai cu prepoziție. Locativul „simplu" se întrebuința și în epoca slavei vechi pentru a exprima locul, dar cînd era de obicei pe lîngă verbe prefixate cu prepoziții care cereau locativul: **кто прикоснѫ сѧ РИЗАХЪ моихъ?** (*Mar.*, Mc., V, 30). „Cine s-a atins *de hainele* mele?" În originalul grecesc este de obicei dativul și mai rar genitivul, acuzativul cu prep. ἐπί și genitivul plural: Τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων; **животъ мои АДѢ приближи сѧ** (*Sin.*, 1150). „Viața mea s-a apropiat *de iad.*" Aceeași formă **адѣ** se construia însă și cu dativul, care s-a putut calchia după originalul grecesc: ἡ ζωή μου τῷ ᾅδῃ ἤγγισε.

— Adjectivul, însă, și pronumele prin forma lor specifică de locativ evită confuzia cu dativul: **ПРИЛЬПЕ ѩзыкъ мои ГРЪТАНИ моемь** (*Sin.*, 1773). „Lipească-se limba mea *de gîtlejul* meu." În originalul grecesc e dativul: κολληθείν ἡ γλόσσα μοῦ τῷ λαρυγγί μου. **НАпадахѫ ЕМЪ** (Mc., III, 10). „Năvăleau *la el.*" În greacă e dativul: ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ. **и въмѣстити пишемыхъ ВЪ КНИГАХЪ** (și **кънигъ**) (*Sav.*, I., XXI, 25). „Nu ar fi încăput *în cărțile* scrise." **Потькѫ сѧ ХРАМИНѢ тоi** (*Sav.*, Mt., 7, 27). „Și s-au izbit *de casa* aceea." În greacă: καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ.

Locativul fără prepoziție este rareori atestat și după verbe simple ca: **коснѫти сѧ** „a se atinge": **коснѫ сѧ ЕМЬ** (*Sav.*, Mt., VIII, 3). „Mă voi atinge *de el.*" În greacă ἥψατο αὐτοῦ. **коснѫхъ сѧ ДВЕРЕХЪ** (*Supr.*, 297). „M-am atins *de ușă.*"[2]

e) prin **locativ cu prepoziție:** Cu ajutorul prepoziției se determină mai precis locul sau suprafața unde se desfășoară acțiunea:

Astfel, prepoziția **ПРИ** exprima apropierea de ceva sau de cineva: ...**сѣдѣаше ПРИ МОРИ** (*Mar.*, Mt., XIII, 1). „...ședea *lîngă mare.*" În greacă avem acuzativul cu prep: παρά: Ἰησοῦς ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν...

— Prepoziția **ПО** cu locativul exprimă spațiul sau direcția: **и изиде вѣсть ПО ВЬСЕИ ЗЕМЛИ** (*Mar.*, Mt., IX, 26). „Și a ieșit vestea *peste tot pămîntul.*" În greacă se folosea ἐπί sau εἰς cu acuz.: εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην.

— Sau prin **ПО** însoțit de pronume, indicînd direcția: **и овьцѧ ПО НЕМЪ идѫтъ** (*Mar.*, I., X, 4). „Și oile vor merge *după el.*"

Locativul cu prepozițiile **НА** „la", **ВЪ** „în" delimitează strict locul în care se petrece acțiunea: **иже създа храминѫ своѭ НА КАМЕНЕ** (*Zogr.*, Mt., VII, 24) „care și-a zidit casa sa *pe piatră*". În greacă se folosește acuzativul cu prep. ἐπί: ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πετράν (Mt., VII, 24). **ВЪ поустѣхъ МѢСТѢХЪ бѣ** (Mc., 1, 45). „Era *în locuri* pustii." În greacă e dat. cu prep. ἐν: ἐν ἐρήμοις τόποις ἦν. **ВЪ ѢСЛЕХЪ раждаѭ сѧ** (*Cloz.*, 867) „*în iesle* (grajd) născîndu-se".

— Locativul cu prepoziția **О** exprimă *spațiul dimprejurul* unui obiect sau persoane unde se petrece acțiunea ; în greacă îi corespunde *acuzativul* și

[1] Vezi V. N. TOPOROV, *Локатив в славянских языках*, Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moskva, 1961, p. 182–193.

[2] J. BAUER, *Berzpreložkový lokál v staroslověnských evangeliach*, în „Slavia", XX, 1951, p. 40–56. *Беспредложный локатив в старославянском языке*, în „Исследования по синтаксиса старославянского языка", Praga, 1963, p. 263–285.

În limba română complementul verbului **коснѫти сѧ** „a se atinge" este indirect.

dativul cu prep. ἐπὶ, περὶ și ἐν etc. сѣдѣаше О НЕМЬ народъ (*Mar.*, Mc., III, 32). „Poporul ședea *împrejurul lui*" (περὶ αὐτόν). и вьсѧ сѫщиѧ съ нимь О ЛОВИТВѢ рыбъ (*Mar.*, Lc., V, 9). „Și toți care erau cu el *la pescuit* pește." În greacă: ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων.

f. prin **acuzativ cu prepozițiile** НА „la, spre", ВЪ „în", ЧРЕЗЬ, СКВОЗѢ „prin" etc., după verbele de mișcare. În greacă le corespunde acuzativul cu prep. εἰς, iar în latină tot acuzativul cu prepozițiile *in* și *ad*: възнесе сѧ НА НЕБО (*Mar.*, Mc., XV, 19). „S-a înălțat la cer." În greacă: ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν, iar în lat.: ...*in coelum*. въводѧи ВЪ ЖИВОТЪ (*Zogr.*, Mt., VI, 14) „care duce *la viață*"; lat.: ...*ad vitam*, gr.: ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.

— **acuzativ cu prepoziția** ЧРЕЗЬ „prin": не преводитъ насъ ЧРЕЗЬ ІОРДАНЪ (Num., XXXII, 5). „Nu ne trece *prin Iordan*"; СКВОЗѢ „prin": прошьдъ СКВОЗѢ НАРОДЪ (*Supr.*, 74, 21). „A trecut *prin popor*."

— **acuzativ cu prepoziția** О: да единъ О ДЕСНОѬ тебе и единъ О ШЮѬ тебе сѧдевѣ (*Mar.*, Mc., X, 37) „ca să ședem unul *de-a dreapta ta* și altul *de-a stînga ta*". În greacă îi corespunde genitivul cu prep. ἐκ: ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν...

g. prin **cazul dativ**, uneori singur și frecvent cu prepozițiile КЪ „la, spre" și ПО „pe, după": аще прикоснѫ сѧ РИЗАМЪ его спасенѣ бѫдѫ (*Ev. Praga*, Mc., V, 28). „Dacă mă voi atinge *de hainele* lui, voi fi mîntuită." În greacă e genitivul: ...κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι. Și: прикасаахѫ сѧ ЕМОУ (Mc., VI, 56). „Se atingeau *de el*." припаде КЪ КОЛѢНОМА ісоусова (*Mar.*, Lc., 8). „A căzut *la genunchii* lui Isus." În greacă e atestat dativul fără prepoziție: προσέπεσε τοῖς γόνασι τοῦ Ἰσοῦ.

— cu prepoziția ПО: ПО ПѢНАМЪ влънъныимъ ходи (*Supr.*, 254. 11). „A umblat *pe spuma* valurilor." идетъ ТЕБЕ кротъкъ (*Sav.*, 72). „Vine blînd *la tine*." — lat. venit *ad te*.

h. prin **cazul genitiv** cu prepoziția ИЗЪ „din" (lat. *ex. de*; gr. ἐκ cu genit.), rareori cu prepoziția ДО „la, în, spre" și ОТЪ „de la, din": нъ исходѧштее ИЗЪ ОУСТЪ (*Mar.*, Mt., XV, 11) „dar ceea ce iese *din gură*". În greacă: ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος (Mt., XV, 11).

— Exprimarea locului prin genitiv cu prepoziția ДО e generală și frecventă: ДО СВѢТА „în lume", ДО ДОМОУ „în casă" sau „pînă acasă". Dar cînd e vorba de persoane, construcția aceasta caracterizează textele slave de sud: иде плачѫщи сѧ ДО СВѦТААГО МѪЖА (*Supr.*, 43, 28—29). „S-a dus cel care plîngea *pînă la omul cel sfînt*."

— În opoziție cu ДО se folosește ОТЪ tot cu genitivul, exprimînd despărțire, locul de unde se pleacă: не изидеши ОТЪ ТѪДѢ (*Mar.*, Mt., V, 26). „Nu vei ieși *de aici*." În greacă: ἐκεῖθεν.

2. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE TIMP

1) Complementul circumstanțial de timp se exprimă cel mai frecvent prin **adverbe de timp**, ca: ИСКОНИ „la început", НЫНѢ „acum", ПОЗДѢ „tîrziu", КЪГДА „cînd", ТЪГДА „atunci", ЛАНИ „anul trecut" etc. ПРИСНО „totdeauna", lat. semper", АБИѤ „imediat": ИСКОНИ бѣ слово... (*Mar.*, I., 1). „*La început* era cuvîntul." да съльзетъ НЫНѢ съ креста (*Mar.*, Mt., XXVII, 42). „Să coboare *acum* de pe cruce"; gr. νῦν, lat. *nunc*. ТЪГДА глагола (*Zogr.*, Mt., IV, 10). „Atunci a spus"; lat. tunc dicit; gr. τότε λέγει. и АБИЕ прозѧбошѧ (*Zogr.*, Mt., XII, 4—5). „Și *îndată* au încolțit."

2) Timpul se exprimă *prin forme cazuale simple* sau *cu prepoziții*, de exemplu

a. cu **genitivul,** care a preluat și o parte din funcțiile fostului ablativ, dispărut din slavă (*ablativus temporis > genitivus temporis*): съвраша сѧ **МѢСѦЦА МАІА** епископи же и цѣсари (*Supr.*, 201, 22). „Iar episcopii și împărații s-au adunat *în luna mai*." **ПОЛОУНОЩІИ** же въпль бысть (*Mar.*, Mt., XXV, 6). „Iar *la miezul nopții* a fost strigare." În greacă e tot genitivul: μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν.

b. prin **genitivul „temporis"** care poate fi însoțit de prepozițiile **ОТЪ, ДО, ИЗЪ, СЪ**: **ОТЪ ДѢТЬСТВА** „de copil", **ОТЪ ВЕЧЕРА** „de aseară", **ОТЪ СЕЛѢ** „de acum", **ДО ВЕЧЕРА** „pînă seara": се азъ есмь съ вами. вьсѩ дьни **ДО СКОНЬЧАНИѢ** вѣка (*Mar.*, Mt., XXVIII, 20). „Iată eu sînt cu voi toate zilele *pînă la sfîrșitul veacului*." În greacă e tot genitivul cu adv. ἕως: καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ'ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. **СЪ ВЕЧЕРА ДО ОУТРИА** (*Sb. Pereaslav*, 46, 26) „*de seara pînă dimineața*".

c. prin **dativ cu prepoziția КЪ**: **КЪ ОУТРОУ** „spre dimineață"; бысть **КЪ ВЕЧЕРОУ** „a fost *spre seară*"; слоужи иподиаконмь **ДВѢ КЬ ТРЕМЬ ЛѢТОМЬ** (*Mineiul Mihanović* — Fr. Mikl., 624). „A slujit ipodiaconilor (sau „ca ipodiacon") *doi spre trei ani*." În slavă este, probabil, un calc după dativul cu prepoziția πρὸς „spre, către" din greacă: ... δύο πρὸς τοῖς τρίσιν ἔτεσιν.

d. prin **acuzativ fără prepoziție** și, mai frecvent, **cu prepoziții** ca: **ВЪ** „în", **НА** „la, spre", **ОБЪ** și **ЧРЕЗЪ** „prin, în timpul", **СЪ** „aproximativ, vreo, ca la": обрѣте и **ЧЕТЫРИ ДЬНИ** юже имѫщь въ гробѣ (*Mar.*, I., XI, 17). „L-a găsit și *de patru zile* era în mormînt." се азъ есмь съ вами вьсѩ **ДЬНИ...** (*Mar.*, Mt., XXVIII, 20). „Iată eu sînt cu voi *în toate zilele*." и оубиѭтъ и и **ТРЕТИ ДЕНЬ** въстанетъ (*Mar.*, Mt., XVII, 23). „Și-l vor omorî și *a treia zi va* învia." бысть же **ВЪ ДЬНИ Т..** , изиде повелѣние (*Zogr.*, Lc., XI, 1). „Și s-a întîmplat că *în acele zile* a ieșit porunca..." наставьниче **ОБЪ НОЩЬ** вьсѭ трѹждъше сѩ, ничесоже не яхомъ (*Mar.*, Lc., V, 5). „Învățătorule toată *noaptea* ne-am trudit, nu am prins nimic."

e. prin **locativ**: молите сѩ да не бѫдетъ бѣгство ваше **ЗИМѢ** ни **ВЪ СѪБОТѪ** (*Mar.*, Mt., XXIV, 20). „Rugați-vă ca fuga voastră să nu se întîmple *iarna*, nici *sîmbăta*"; иже бѣ архиереи **ТОМЬ ЛѢТѢ** (*Sav.*, I., XVIII, 13) „care era arhiereu *în anul* acela."

— Unele substantive care exprimau timpul s-au adverbializat, păstrînd vechea formă de locativ: **ЛАНИ** „anul trecut", **ПОЗДѢ** „tîrziu", **НЫНѢ** „acum."

— Aceeași formă de locativ cu sens temporal este atestată în unele texte și cu prepoziție: **ВѢЦѢ СЕМЬ** și **ВЪ ВѢЦѢ СЕМЬ** (*Ps.*, *Bol.*, 125.5) „*în veacul acesta*", богъ **ВЪ МАЛѢ** оуснѫ (*Supr.*, 456). „Domnul a adormit *în scurt timp*."

— Locativul mai avea sens temporal și atunci cînd era însoțit de prepozițiile **НА, ПО, ПРИ**: не пьцѣте сѩ оубо **НА ОУТРѢИ** (*Mar.*, Mt., VI, 34). „Dar nu vă îngrijiți *pentru ziua* de mîine." **ПО МНОЗѢХЪ ЖЕ ВРѢМЕНЕХЪ** приде господь (Mt., XXV, 19). „*După îndelung timp* a venit Domnul." În originalul grecesc e acuzativul singular cu prepoziția μετὰ „după": μετὰ δὲ χρόνον πολὺν, ἔρχεται ὁ Κύριος. Alteori însă locativului cu по din slavă îi corespunde în greacă ἐν cu *dativul* sau διὰ cu *genitivul*. De aici rezultă că prepoziția по însemna și „în timpul", nu numai „după": **ПО ДЬНЬХЪ** цара ирода пришли въ иерусалимъ вльхви (Mt., II, 1). „*În zilele* (*în vremea*) lui

Irod împărat au venit în Ierusalim niște magi." În greacă: δὶ ἡμερῶν și ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ Βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι... εἰς Ἱεροσολύμα.

— Același sens de durată îl are și prepoziția ПРИ, gr. πρὸς cu locativul: ѣко ПРИ ВЕЧЕРѢ есть (*Zogr.*, Lc., XXIV, 29) „căci este *în timpul serii*", gr. ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ. распѧтъи ПРИ пѫнтьстѣмь ПИЛАТѢ (*Supr.*, 173) „răstignit *în timpul lui Pilat* din Pont".

— Locativul cu prepoziția при nu este frecvent în textele slave vechi. În cele evanghelice, de exemplu, sînt doar 40 de atestări, în majoritate cu sens spațial, nu temporal, iar locativul cu prepoziția о cu sens temporal este aproape inexistent[1].

În schimb, exprimarea timpului prin cazul **instrumental** este mult mai frecventă: аще къто ходитъ НОШТИѬ потъкнетъ сѧ (*Zogr.* I., XI, 10). „Dacă umblă cineva *noaptea*, se va împiedica (poticni)." ДЬНЬѬ же орлоу тожде съкончавлѣѭштоу (*Supr.* 537, 30). „Dar *în timpul zilei* vulturul de asemenea murea." Instrumentalul de timp s-a abstractizat treptat, ajungînd la adverbializare: ЧАСОМЪ „cîteodată, întîmplător", МИГОМЪ „într-o clipă", РАЗОМЪ „deodată, momentan". Sub noua formă adverbializată instrumentalul nu mai putea exprima toate nuanțele de sens. De aceea s-au dezvoltat încă din epoca slavei vechi mijloace noi, cum sînt cazurile prepoziționale. Instrumentalul fără prepoziție și cu funcție temporală s-a păstrat mai bine în limbile slave de răsărit, îndeosebi în rusă[2]. Se spune și în limba slovacă: *tým časom* „în acel timp", dar și *pod tým časom*[3].

În multe cazuri, instrumentalul a fost înlocuit de acuzativ, apoi de locativ etc. Exprimarea dublă este și în latină: *illo tempore* și *in illo tempore*.

Instrumentalul cu ПРѢДЪ „înainte" exprimă timpul, mai ales cînd e vorba de substantive cu sens temporal: ПРѢДЪ СЪНѢМЬ (*Supr.*, 201) „înainte de somn"; прѣдъ зорıами (Profeții) „înaintea zorilor".

3. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE MOD

Complementul circumstanțial de mod se exprima prin **adverbe de mod,** prin **cazul instrumental** cu și fără prepoziție:

отъшедъши ѪДРО отъ гробл СЪ СТРАХОМЪ И РАДОСТНѬ велиѭ; lat. *cum timore et gaudio magno* (*Mar.*, Mt., XXVIII, 8). „Și plecînd *repede* de la mormînt *cu frică* și *cu bucurie* mare." и бѣ написано ЕВРЕИСКЪІ ГРЬЧЬСКЫ и ЛАТИНСКЫ (*Mar.*, I., XIX, 20). „Și era scrisă *evreiește, grecește* și *latinește*";

рече къ цѣсарю ДРЪЗОСТЬѬ (*Supr.*, 194,7). „A spus către împărat *cu dîrzenie*." ВЕЛИЕМЪ ГЛАСОМЪ възъпи (*Mar.*, Lc., 1, 42) „a strigat *cu mare glas*".

Acest instrumental modal exprimă o stare a subiectului. Este foarte apropiat de complementul circumstanțial sociativ, care se exprimă tot prin instrumental cu prepoziția съ „cu": иже възрить на женѫ СЪ ПОХОТИѬ (*Zogr.*, Mt., VII, 16) „Cine privește la femeie *cu poftă*..."

[1] Vezi V. N. TOPOROV, *Локатив в славянских языках*, Moskva, 1961, p. 194 și 202; FR. MIKLOSICH, *Der praeposition lokal in den slavischen Sprachen*, Sitzungsberichte der, kais. Akad. der Wissenschaften, în Phil. hist. kl., 2, XVII, 1867, nr. 8, p. 351—358.

[2] Vezi *Творительный падеж в славянских языках*, Ed. Acad. de Științe U.R.S.S., Moskva, 1958, p. 222—245.

[3] *Дательный приглагольный в старославянском и в древнерусском языках*, Moskva, 1956, de A. V. Pravdin, în „Уч. зап. Инст. славяновед.", XIII; J. STANISLAV, *op. cit.*, IV, 2, Bratislava, 1965, p. 42.

Complementul circumstanţial de mod poate fi şi multiplu: жнвѫштѧ **ВЪЗДРЬЖАНИИМЬ** великомъ и **НИШТЕТОѬ** (*Supr.*, 547, 16) „care trăia *cu* (*în*) *abstinenţă* mare şi *în sărăcie*".

— Complementul circumstanţial modal exprimă şi *comparaţia*: и сънидѫ доухъ свѧтыи **ТѢЛЕСНЫМЬ ЗРАКОМЬ ѢКО ГОЛѪБЬ НА НЬ** (Lc., III, 22 ; 28). „Şi duhul sfînt s-a coborît peste el, *sub înfăţişare trupească ca un porumbel.*"

— Prin alte complemente circumstanţiale modale se determină *măsura, gradul, cantitatea.* Se exprimă prin gradele de comparaţie ale adverbelor, ale adjectivelor sau prin numerale: камень бѣ бо **ВЕЛИИ ЅѢЛО** (*Mar.*, Mc., XVI, 4). „Căci piatra era *foarte mare.*" ; lat. *magnus valde.* **КОЛЬ ѪЗЪКА** врата и **ТЕСНЪ** пѫть (*Zogr.*, Mt., VII, 14). „Cît de *strîmtă* este poarta şi de *îngustă* este calea." Deşi sînt complemente modale, ele îndeplinesc în slava veche şi funcţia de nume predicativ.

— Prin **numerale adverbiale:** и **ВЪТОРИЦЕѬ** кокотъ въз̇пѣтъ (*Mar.*, Mc., XIV, 72). „Şi cocoşul a cîntat *a doua oară.*" În greacă: δευτέρον. **КРАТЬ, РАЗЪ** „o dată" însoţit de numeral: прѣжде даже кокотъ не възгласитъ **ДЪВА КРАТЪІ**, отъврьжеши сѧ мене **ТРИ КРАТЪІ** (*Mar.*, Mc., XIV, 72). „Chiar mai înainte de va fi cîntat cocoşul *de două ori*, te vei lepăda de mine *de trei ori.*" În greacă: Ὅτι πρὶν ἀλεκτόρα φωνῆσαι δίς, ἀπαρνήσῃ μέβρις. Aceste complemente au şi o nuanţă temporală.

— Sensul modal e mai categoric cînd complementul este exprimat printr-un **numeral cardinal** sau **substantiv** în instrumental: иже бѣ дльженъ емоу **СЪТОМЬ ПѢНѦѮЬ** (*Ass.*, Mt., XVIII, 28) „care-i era dator *cu o sută de dinari.*" În greacă: ὅς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια. Se spunea: **СТОРИЦАМИ** „cu sutele", **ТЫСѪШТАМИ** „cu miile", sau: **ТЬМОѬ** талантъ длъженъ (*Ass.*, Mt., XVIII, 24) „dator *cu o mulţime mare (întunerec)* de talanţi".

4. TAUTOLOGIA

Complementul circumstanţial de mod devine tautologic atunci cînd acţiunea sau modalitatea se subliniază prin repetarea aceluiaşi cuvînt, dar în formă diferită şi cu altă funcţie sintactică. Astfel, verbul se repetă în formă substantivală, dar cu funcţie modală, sau substantivul se repetă în formă verbală. Substantivul din construcţia tautologică se exprimă de obicei prin instrumental şi stă deci atît în encliza, cît şi în procliza verbului:

În procliză: иже зълословитъ отца ли матерь **СЪМРЬТЬѬ ОУМЬРЕТЪ** (*Mar.*, Mt., XV, 4). „Şi cel ce va grăi de rău pe tatăl sau pe mama *cu moarte să moară* (să se pedepsească)." În originalul grecesc, exprimarea nu e tautologică: Θανάτῳ τελευτάτω. дьнесь **РАДОСТИѬ РАДОУЕТЬ** сѧ блаженыи давидъ (*Supr.*, 320, 14). „Astăzi, fericitul David *se bucură cu bucurie.*" Tautologia se realizează şi prin semantismul cuvîntului repetat: и рече къ нимъ **ЖЕЛѢНИЕМЬ ЖЕЛАХЪ** (*Mar.*, Lc., XII, 15). „Şi zise către ei: *cu dorinţă am dorit.*" Adică: a dorit nespus de mult.

Cînd instrumentalul tautologic stă în **encliză,** de obicei este însoţit de adjectiv, care accentuează şi mai mult acţiunea: **ОУЖАСНѪШѦ СѦ ОУЖАСОМЬ ВЕЛИЕМЬ** (*Zogr.*, 42). „Şi *s-au înspăimîntat* toţi *cu spaimă* mare." Aceeaşi construcţie tautologică este şi în originalul grecesc: καὶ ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ.

Complementul circumstanțial de scop se exprima în slava veche prin:

—**supin**: **не мьните, ꙗко придъ ВЪВРѢШТЪ МИРА на землѭ не придъ ВЪВРѢШТЪ МИРА нъ мечь. придъ бо РАЗЛОУЧИТЪ ЧЕЛОВѢКА на отца своего...** (*Mar.*, Mt., X, 34—35). „Să nu credeți că am venit *să arunc pacea* la pămînt, nu am venit *să arunc pacea*, ci *sabia*. Fiindcă am venit *să despart pe om* de tatăl său..." Observăm că supinul se traduce în limba română prin propoziții circumstanțiale de scop. În latină era *ut* cu imperf. conj.: „missum contra christianos, *ut excruciaret eos*" „trimis împotriva creștinilor *ca să-i chinuie*" — **посла ні крьстиꙗнъ МѪЧИТЪ ИХЪ** (*Supr.*, 318, 2).

— Cînd supinul a fost înlocuit cu **infinitivul**, cu care se asemăna, obiectul apare în **acuzativ**. S-a spus deci: **ВЪВРѢШТИ МИРЪ, РАЗЛОУЧИТИ ЧЕЛОВѢКЪ.** Construcția cu infinitivul se traduce în limba română fie printr-un complement circumstanțial de scop: „am venit *pentru a arunca sabia, ...a despărți pe om*", fie printr-o propoziție circumstanțială finală: *„ca să arunc sabia... ca să despart..."*

— **acuzativ** *cu* **prepozițiile ВЪ** și **ЗА**: **придоша НА ПОМОШТЬ свѧтаго закона** (*Supr.*, 50, 30). „Au venit *în ajutorul* sfintei *legi*."

НА ЖИВОТЪ сѧ роди (*Cloz.*, I., 623). „S-a născut *spre viață*", „ca să trăiască." În greacă e tot acuzativul cu o prepoziție, εἰς sau ἐπὶ etc.: εἰς ζωήν. În latină se folosea tot acuzativul cu prepoziția *in*, *ad*: colliget apicas *in cibum sibi*. — Slav.: **съберетъ класы НА ПИШТѪ себѣ** (*Supr.*, 31, 20). „Culege spice *pentru hrana* sa." Patres *ad caedem* se parant — **отьци сѧ НА ОУБОИ творѧтъ** (*Supr.*, 245, 19). „Părinții se pregătesc *de luptă*." Același semantism are și acuz. cu **ВЪ**, care alterna cu acuz. cu prep. **НА**: **нъ придъ призъватъ грѣшьникы ВЪ ПОКААНИЕ** — gr. εἰς μετάνοιαν — „Am venit să chem pe cei păcătoși *la pocăință*" (*Mar.*, *Zogr.*, Mc., 2, 17)

Scopul se exprimă și prin **acuzativ** cu **ЗА**: **посла мѧ ЗА СМОКВЪІ.** „M-a trimis *după smochine*" — „să găsesc și să aduc smochine" (Min. Vuk.). **ИТИ ЗА МѪЖЬ** *„a se căsători"* — lat. *nubere*. **выдати дъштерь ЗА МѪЖЬ** (Min. Mihanovč — apud Fr. Miklosich, *op. cit.*, IV, 410): „își va da fiica *după bărbat* = o va căsători". **си болѣзнь нѣсть НА СЪМРЬТЬ, нъ ЗА СЛАВѪ божиѭ** (*Supr.*, 313, 4 ; 484, 21). „Această boală nu este *spre moartea*, ci *spre mărirea* lui Dumnezeu."

— **genitiv cu prepoziția РАДИ** „pentru": **чесо РАДИ ГЫБЕЛЬ си** (*Mar.*, Mt., XXVI, 8) „pentru ce s-a făcut această *pagubă?*"

— **locativ cu prepoziția ПО**, îndeosebi după verbele de mișcare: **идетъ ПО ХЛѢБЪ** „se duce *după pîine*" ; **ПО БЛАГОЧЬСТИИ очи ходити** (*Ciudov*, *Ps.*, 27 v). „A umbla *după ochi* bine cinstitori" — „cuvioși."

— Tot după verbele de mișcare s-a dezvoltat probabil din complementul sociativ un complement circumstanțial final, exprimat prin **instrumental** cu **prepoziția СЪ**: **приѥхати СЪ ПОСОЛЬСТВОМЪ** „a veni *cu solie*" — deci cu scopul de *a trata*.

— prin **dativ simplu**: **повѣдаѩ крьштение ПОКААНИЮ въ отъпоуштение грѣхомъ** (*Zogr.*, Mc., I, 4). „Propovăduind botezul *spre pocăința* întru iertarea păcatelor."

— **dativ cu prepoziția КЪ**: **брата своего женѫ КЪ БРАКОУ приведе** (Prol. martie, apud Fr. Miklosich, *Vergl.*, *Syntax*, IV, p. 624). „A adus pe femeia fratelui său *pentru căsătorie*". În greacă: πρὸς γάμον, **леж КЪ СЪПАНИЮ** „S-a culcat *pentru a dormi*" — gr. ἀνεκλίθη πρὸς ὕπνον.

Acțiunea exprimată de complementul circumstanțial de scop e posterioară acțiunii predicatului, se îndeplinește în viitor. Acest sens de viitor se confirmă și prin faptul că în latină se folosește pentru exprimarea scopului **participiul viitor activ** sau **pasiv**, pe cînd în slava veche **acuzativul** cu **НА**: тажє пришєдъ **НА ПРОПОВѢДЬ** (*Supr.*, 180, 5). „Apoi, a venit *spre propovăduire.*" Postquam venit *praedicaturus.* „După aceea a venit *pentru a predica*". исхождашє **НА РАТЬ** (*Supr.*, 142. 27). „Ieșea „*la luptă.*" În lat.: Exibat *ad bellum gerendum.* — „Ieșea pentru războiul *ce va trebui purtat.*" Prin acest sens de viitor, raportul de finalitate se deosebește de cel de cauzalitate, a cărui acțiune e anterioară celei din predicat sau din regentă.

— Unele complemente circumstanțiale de scop au și sens local: идєтъ **НА ЛОВЪ** „se duce *la vînat*" = „spre a vîna" (cu ce scop?, dar și: unde se duce?").

Alteori sensul e și modal — consecutiv: **НА СЪМРЬТЬ** оубиєго (*Supr.*, 237, 7). „L-a bătut *de moarte*" — adică *„pentru a muri*" ; lat. *ad mortem.* Dar și „l-a bătut în *așa fel, încît să moară*" ; lat. ... *ita ut moraretur.*

6. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE CAUZĂ

Complementul circumstanțial de cauză exprimă motivarea internă sau pricina acțiunii verbale. Acest raport sintactic se consideră ca fiind cel mai abstract și s-a dezvoltat din sensul de promotor, de izvor sau determinant al acțiunii verbale. În epoca textelor slave vechi este atestat categoric numai sensul cel nou, cauzal.

Raportul de cauzalitate se exprimă cel mai frecvent prin **instrumental** și apoi prin **genitiv** cu **prepoziție.** Complementul stă pe lîngă verbe intranzitive care exprimă o stare: азъ жє сьдє **ГЛАДОМЪ** гыбнѫ (*Ass.*, Lc., XV, 17). „Iar eu aici voi pieri *de foame.*" În greacă e dat.: ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι.

— Uneori, acest complement de cauză are o nuanță slabă de complement circumstanțial instrumental modal: вы вєсєлитє сѧ **СМѢХОМЪ**, азъ жє **ПѢТИЄМЪ** (*Supr.*, 19,20). „Voi veseliți-vă *cu rîsul*, iar eu *cu cîntarea.*"

— Alteori complementul circumstanțial de cauză este cerut de verbe intranzitive de mișcare, dicendi etc: **ЗАВИСТИѬ** диꙗволѭ съмрьть вънидє въ мира (*Supr.*, 389, 8). „Moartea a intrat în lume *prin ura* diavolului." вѣровахъ **ТѢМЬЖЕ** възглаголахъ... (*Ps. Sin*, 115, 1). „Am crezut, *de aceea* am vorbit."

— **Instrumentalul de cauză** se întîlnește mai rar pe lîngă verbe tranzitive: **КОЄѬ ВЛАСТИѬ** си твориши... (*Zogr.*, Mt., XXI, 23). *„Cu ce putere* faci acestea?" În greacă: Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς.

— Instrumentalul de cauză stă și pe lîngă verbe modale: і іскашє видѣти исоуса къто єсть и нє можаашє **НАРОДОМЪ** (*Mar.*, Lc., XIX, 3). „Căuta să vadă pe Isus cine este, dar nu putea *din cauza mulțimii.*" În greacă cauza este exprimată prin **genitiv** cu **prepoziția** ἀπὸ: καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν τίς ἐστι, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου...

— Instrumentalul de cauză este cerut și de un predicat nominal: мокры бышѧ ногы нашѧ **КРЪВЬѬ НАШЄѬ** (*Supr.*, 77, 24). „Picioarele noastre erau ude *de sîngele nostru.*"

Mai tîrziu, în limbile slave instrumentalul de cauză a împietrit, abstractizîndu-se în adverb: rus. **СЛУЧАЄМЪ** „din întîmplare", **СЧАСТІЄМЪ** „din fericire". Procesul de adverbializare a instrumentalului începuse chiar din epoca textelor slave vechi: ...нь єда како въскрьсъшоу кмоу мьнѣти начь-

нжть гако **СЪЛОУЧЛЮЕМЪ НѢКЪІИМЪ** ожи лазаръ (*Supr.*, 314,4) „Şi îndată ce a înviat el, au început să-şi dea părerea că Lazăr ar fi înviat *printr-o întîmplare oarecare*" (din cauza vreunei întîmplări). Instrumentalul de cauzalitate s-a păstrat mai îndelung pe lîngă verbele intranzitive, mai ales în limba cehă şi slovacă.

— Treptat, instrumentalul de cauză s-a înlocuit prin alte cazuri prepoziţionale. Această tendinţă spre analitism s-a afirmat cel mai de timpuriu prin **genitiv** cu **prepoziţiile ОТЪ, ДѢЛИ** şi **РАДИ**. Astfel, în loc de въскочити страхомъ s-a spus: въскочити **ОТЪ СТРАХЯ** (*Supr.*, 13, 23) „a sări *de frică*". онои **ОТЪ ПЕЧАЛИ** не могжщи исповѣдати (*Supr.*, 32, 7). „Nu putea să spună aceea *din cauza tristeţei*" ; lat. *quum* **prae tristitia** *dicere non posset*. În greacă îi corespunde tot genitivul cu prepoziţia ἀπὸ: **ОТЪ РАДОСТИ** = ἀπὸ τῆς χαρᾶς *„din cauza bucuriei"*.

— **genitiv** cu **prepoziţiile РАДИ, РАДЬМА** „pentru" ; lat. *propter;* gr. ...ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου; спаси мѧ **МИЛОСТИЮ РАДИ** твоею (*Ps.*, 6, 5). „Mîntuie-mă *pentru* (propter) *milostivirea* ta."

Prepoziţia **РАДИ** stă de regulă în encliza genitivului: **ТОГО РАДИ** „pentru aceea", **СЕГО РАДИ** „pentru aceasta", **БОГА РАДИ** „pentru Dumnezeu": **СЕГО РАДИ** притъчами имъ глаголѭ (*Zogr.*, Mt., XIII, 13). *„Pentru aceasta* (de aceea) le vorbesc prin pilde." În greacă: ...διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ.

— **genitiv cu ЗА,** căruia în latină îi corespunde acuzativ cu prep. *propter,* „pentru, din cauză": разбѣгошѧ сѧ **ЗА СТРАХЯ** июдеиска (*Supr.*, 369, 3). „Au fugit în toate părţile, *din cauza groazei* evreilor." În latină: diffugerunt *propter terrorem* Iudaeorum". În greacă îi corespunde acuzativul cu prep. διὰ şi mai rar genitivul cu prep. ὑπὲρ: **ЗА** человѣчьскааго **СЪПАСЕНЬЯ** веселѧтъ сѧ (*Supr.*, 375, 19). „Se veselesc *din cauza mîntuirii* oamenilor." În greacă: ...διὰ τὴν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

— **cazul dativ** cu **prepoziţia ПО**: мы **ПО ПРАВДѢ** не сътрьпимъ ли съмрьти? (*Supr.*, 68, 9). „Oare noi nu vom suferi moartea *pentru adevăr?*" În lat.: nos non ne *pro veritate* mortem patiemur?

— **acuzativ** cu **prepoziţia ЗА**: стоıати хотѣхѫ **ЗА МРЪТВЫЦА** (*Supr.*, 332, 2). „Voiau să rămînă *pentru mort* (*din cauza mortului*)." În greacă îi corespunde genitivul cu prep. ὑπὲρ:... στῆναι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ. Sau: исколенъ бѫдетъ **ЗА НЪІ** христосъ (*Supr.*, 244, 23). „Christos va fi înjunghiat *pentru noi*", lat. *pro nobis* „din cauza noastră". Deci în latină îi corespunde ablativul cu prepoziţia *pro.*

Cu timpul, chiar locativul cu prepoziţia при a ajuns să exprime un raport de subordonare, cu nuanţă de cauzalitate: немощно ничтоже **ПРИ ТЕБѢ** (*Omil. Mih.*). „Nimic nu este cu putinţă *din cauza ta.*" абие при коснокении **ТОПЛОТОУ ПАЬТИ** его растаавши (*Supr.*, 69, 21). „Şi s-a topit îndată ce s-a atins *de căldura trupului.*"

7. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL SOCIATIV

Complementul circumstanţial sociativ exprimă participarea la acţiunea subiectului sau complementului direct. La început, raportul sociativ se exprima prin formele cazului instrumental fără prepoziţie: и **КЪМОТРАМИ** своими и **ДЪЩЕРЬМИ** иже отъ скѧтаго крьщениꙗ не съмешати сѧ (*Cloz.*, 2a ; 20—22, p. 53—54). „Şi să nu se amestece *cu cumetrele* sale şi *cu fiicele* sale, pe care le are prin sfîntul botez."

Complementul sociativ este și colectiv: **и веселѣахѫ сѧ ВЬСѢМЬ ДОМОМЪ** (*Supr.*, 541, 18). „Și se veseleau *împreună cu toată casa.*"

Acest instrumental sociativ a căpătat și o nuanță modală mai ales atunci cînd era vorba de unele noțiuni abstracte: **нъ иже ЧИСТОМЬ ОУМОМЪ... прихоꙁѧтъ** (*Supr.*, 238, 5). „Dar cei care vor veni *cu cuget curat.*"

Pentru a se evita confuzia, instrumentalul sociativ s-a exprimat prin instrumentalul cu prepoziția **СЪ** „cu" și, mai rar, prin genitiv cu aceeași prepoziție. În latină îi corespunde prep. *cum* cu ablativul, iar în greacă σὺν „împreună, la un loc". Prepoziția σὺν se construia cu dativul. Exprimarea raportului sociativ prin prepoziția **съ** cu instrumentalul devine caracteristică și dominantă încă din epoca slavei vechi: **и шедъ прѣжде, съмири сѧ СЪ БРАТОМЬ СВОИМЬ,... дондеже еси на пѫти СЪ НИМЪ** (*Mar.*, Mt., V, 24—25). „Și mergi întîi și împacă-te *cu fratele tău...*, cît timp ești încă pe cale *cu el.*" În greacă s-a folosit dat. și gen. cu prep. μετὰ: ...καὶ ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. **тъгда пропѧ сѧ СЪ НИМЬ дъва разбойника** (*Mar.*, Mt., XXVII, 38). „Atunci au răstignit *împreună cu el* doi tîlhari." În latină: crucifixi sunt *cum eo* duos latrones — deci ablativ cu prep. *cum*, iar în greacă e dativ cu prep. σὺν: σταυροῦται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταί.

— Participarea altor persoane la acțiunea subiectului se exprimă și prin locuțiuni prepoziționale: **мы СЪ НИМИ КОУПЬНО ликоуимъ** (*Supr.* 326, 7). „Noi petrecem *împreună cu ei.*" Dar exprimarea raportului sociativ prin cazul instrumental cu prep. **съ** „cu" este cea mai frecventă: **исоусъ же отиде СЪ ОУЧЕНИКЫ своими къ морю** (*Mar.*, Mc., III, 7). „Iar Isus a plecat *cu ucenicii* săi spre mare." În originalul grecesc, raportul sociativ din această frază s-a exprimat prin cazul genitiv cu prepoziția μετὰ „cu": Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν...

— Pe lîngă verbele tranzitive, complementul circumstanțial sociativ exprimă participarea altei persoane nu la acțiunea subiectului, ci la acțiunea complementului direct: **и въшедъше въ храмінѫ видѣшѧ отрочѧ СЪ МАРІЕѬ матерьнѭ его...** (*Ass.*, Mt., II, 11). „Și intrînd ei în casă, văzură *pruncul-* (compl. direct) *împreună cu Maria,* mama lui..." În greacă este tot prepoziția μετὰ cu genitivul: Καὶ ἐλθόντες, εἰς τὴν οἰκίαν, εὗρον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρός αὐτοῦ...

— După verbele de mișcare pot fi în rolul de complement sociativ substantive indicînd obiecte neînsuflețite: ...**ѣко на разбойника ли изидете СЪ ОРѪЖІЕМЬ И ДРЬКОЛЬМИ ѩти мѧ** (*Mar.*, Mt., XXVI 55). „Ca și asupra unui tîlhar ați ieșit asupra mea *cu săbii* și *cu măciuci* ca să mă prindeți." În greacă, raportul sociativ se exprimă tot prin cazul *genitiv* cu μετὰ, deși aci e vorba de obiecte, nu de persoane: ...ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με.

— Acțiunea exprimată prin instrumentalul sociativ e comună sau reciprocă cu acțiunea subiectului mai ales după *verba dicendi*: **ГЛАГОЛАТИ**, ori **ПРИМИРИТИ СѦ** „a se împăca", apoi „a se uni, a se lupta, a se certa" etc.: **примири сѧ СЪ ПРАВОВѢРЪНЫИМИ** (*Supr.*, 200, 6). „Împacă-te *cu cei dreptcredincioși.*" **аггелъ СЪ ДѢВОѬ глаголетъ** (*Supr.*, 244, 2). „Îngerul vorbește *cu fecioara.*"

— Din diferitele nuanțe ale instrumentalului sociativ s-au dezvoltat mai multe complemente circumstanțiale, ca acela de instrument, de timp, de mod, de scop etc. Exprimarea este în slava veche aceeași: prin forma cazului instrumental cu prepoziția **съ** „cu".

Pentru a nu le confunda, trebuie să analizăm foarte atent, apelînd la logică, prin întrebări şi transpunîndu-ne în situaţia vorbitorului. De exemplu, un complement care nu participă la acţiunea subiectului nu va fi sociativ, ci mai degrabă indirect, deşi e exprimat tot prin cazul instrumental şi съ „cu": благо сътворилъ єси СЪ РАБОМЬ твоимь, господи (*Sin.* 118, 65). „Doamne, ai făcut bine *cu robul* tău."

Acelaşi instrumental poate avea sens temporal sau modal: оударишѧ тѧ цѣсарю за ланитоу ОУДАРЄНІЄМЪ въпрашахѫ тѧ (*F. Praga*, A., 3—6). „Te-au lovit, împărate, peste faţă şi *odată cu lovirea* te întrebau." аноупатъ проплака сѧ СЪ СТЄНАНИМЪ ВЄЛИКОМЪ (*Supr.*, 102). „Anupat plînse *cu geamăt amar.*"

Exprimarea raportului sociativ prin cazul genitiv cu prepoziţia СЪ „cu" este cunoscută şi în slava veche, dar nu e frecventă şi se limitează de obicei la persoane, nu şi la obiecte.

Probabil ca în unele texte traduse din greacă să fie un calc după genitivul cu prepoziţia μετά „cu": μετά αὐτοῦ—vsl. съ него „cu el". În greacă se folosea şi prepoziţia κατά cu genitivul. În slavă genitivul cu prepoziţia съ, сиръ, з — exprima ideea de despărţire, de timp, de loc, şi nu trebuie confundată cu prepoziţia съ „cu" avînd sens sociativ: СЪ ВЄЧЄРА „de seara"; сънидѣ СЪ НЄБЄСЄ (*Supr.*, 4. 15). „A coborît din cer" — (postquam) descendit *de coelo*. Aci съ = lat. *ex*, gr. ἐκ „din": сътворивъ СЪ ЖЄЖЄНААГО МѢЛА кѫпѣль (*Supr.* 423, 4). „A făcut baie *din (cu) cretă arsă*" (sau *dintr-o groapă de cretă arsă*"). Nici aci însă sensul genit. cu съ nu e sociativ pentru că exprimă materia sau mijlocul cu care s-a făcut baia. Sensul sociativ al genitivului cu съ „cu" e mult mai rar, fiind condiţionat de sensul colectiv al prepoziţiei съ întărit uneori şi de verbe perfective prefixate cu aceeaşi prepoziţie съ, cu sens colectiv şi întăritor (comp. творити „a face" şi сътворити „a face din toate părţile, a crea ceva împreună").

Acest genitiv sociativ cu съ e mai frecvent în textele slavone de sud, политъ... имаше враждѫ СЪ НѢКОЄГО ЧЄЛОВѢКА, имѧ ємоу листигиє (*FdV.*, *Mss.* 4620, f. 486 v). „Polit avea vrajbă *cu un om oarecare*, numele lui Listighie." Sau cu verbul *dicendi:* соломонъ рече: не глаголи никогда СЪ БОУЄГО... „Solomon a zis: „Nu vorbi niciodată *cu nebunul.*" Аще же кто глаголетъ СЪ БОУЄГО болѣ да спитъ (*FdV.*, Mss. 4620, f. 530 v). „Încă: Cine grăieşte *cu nebunul*, mai bine să doarmă."

Se pare că e vorba de un calc după genitivul cu prepoziţia μετά din greacă, pentru că în alte versiuni ale aceluiaşi text avem aci instrumentalul sociativ cu съ: СЪ НѢКОЄМЪ ЧЄЛОВѢКОМЬ „cu un om oarecare" şi СЪ БЄЗОУМНОМЪ „cu nebunul" (*Kniga flores*, Mss. 2748, Moscova, f. 176 r). Se poate considera şi ca aglomerativ.

8. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL INSTRUMENTAL

Încă din epoca slavei comune se exprima prin cazul instrumental simplu sau cu prepoziţia СЪ *mijlocul* —, *persoana* sau *instrumentul* —, prin care se realizează acţiunea verbală.

a. *Prin instrument*: начатъ оумъівати ноѕѣ оученикомъ и отирати ЛЄНТИЄМЪ, имьже бѣ прѣпоѩсанъ (*Mar.*, I., XIII, 5). „A început să spele picioarele ucenicilor şi să le şteargă *cu prosopul*, cu care era încins." În originalul grecesc îi corespunde dativul: καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωμένος. аще оударимъ НОЖЄМЪ (*Mar.*, Lc., XXII, 49). „Dacă vom lovi *cu sabia.*" εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ. Observăm că în greacă e dativul cu prepoziţia ἐν

În latină îi corespunde ablativul: **изгънa СЛОВОМЪ доухы** (*Mar.*, Mt., VII, 16). „A alungat duhurile *cu cuvîntul.*" Et ejiciebat spiritus *verbo*. În greacă e dativ simplu: **καὶ ἐξέβαλε τὰ πνεύματα λόγῳ.**

Alteori însă acestui instrumental din slavă îi corespunde în latină acuzativul cu prepoziția *per* sau în greacă dativul cu prep. **ἐν**: **не клѧти сѧ отнѫдъ ни НЕБОМЬ ...НИ ЗЕМЛЕѬ** (*Mar.*, Mt., V, 34). „Să nu te juri de loc nici *pe cer, ...nici pe pămînt.*" Lat.: Non jurare omnino, neque *per coelum*... neque *terram*...

Gr: **...μὴ ὀμόσαν ὅλως... μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ ... μήτε ἐν τῇ γῇ** (Mat., 5, 34).

начѧ НОЗДРЬМИ и ОУСТЫ глаголати хоулы (*Supr.*, 554 ; 1—2). „Începu să vorbească ocări *cu nările* și *cu gura.*" **ісоусъ же поклонь сѧ ПРЪСТОМЬ писаше на земи** (*Mar.*, I., VIII, 6). „Isus, însă, plecîndu-se jos, scria *cu degetul* pe pămînt." În greacă e dativul simplu: **Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.**

— După verbe intranzitive se cerea exclusiv instrumentalul: **и РѪКАМА плештѫ ликоуѭ** (*Supr.*, 332, 23). „Și bătînd *din palme* mă veselesc."

— Instrumentul putea fi și un substantiv abstract: **и твоимъ ИМЕНЕМЬ бѣсы изгонихомъ** (*Mar.*, Mt., VII, 22). „Și *prin numele* tău am izgonit dracii."

b. Prin acest complement se exprimă și *modalitatea*, *mijloacele folosite în săvîrșirea acțiunii* (substantive desemnînd unelte de muncă, mijloace de transport, persoane, funcțiuni intelectuale etc). În slava veche acest complement se exprima tot prin cazul instrumental fără prepoziție: **съмѣрено тіа молимъ вьсемогы боже МОЛИТВАМИ свѧтыихъ твоихъ даръ твои въсели въ ны** (*F. Kiev*, 8, 7 f, 2v). „Smerit te rugăm, Dumnezeule atotputernic, *prin rugăciunile sfinților*... darul tău așază-l întru noi." **Иже РАБОМЬ ТВОИМЪ ДАНИИЛОМЪ съвръгъи змиꙗ** (*Supr.*, 229,9) „...care ai înlăturat șarpele *prin robul tău Daniil.*" **Идошѧ въ поусто мѣсто КОРАБЛЕМЬ єдини** (*Zogr.*, Mc., VI. 32, 57). „Și ei singuri s-au dus *cu corabia* într-un loc pustiu." ...**И истинѫ пишѫтъ ШАРОМЪ** (*Supr.*, 418, 2). „Și scriu adevărul *cu culoare.*"

— Acest complement determină uneori acțiunea unor verbe reflexive sau participii pasive: **и дастъ ти акы снѣгъ одеждѫ ВОДОѬ и ДОУХОМЬ истъканѫ** (*Supr.*, 348, 8). „Și ți-a dat veșmînt ca zăpada, țesut *din apă* și *din duh.*" **аще кто не родитъ сѧ ВОДОѬ и ДОУХОМЪ**... (*Mar.*, I., III. 5). „Dacă nu se va naște cineva *din apă* și *din duh*..."

În textele slavone și în limbile slave de mai tîrziu, acest instrumental a fost înlocuit printr-o formă analitică: genitivul cu prepoziția **ОТЪ: ОТЪ ВОДЫ** „din apă".

De altfel, exprimarea complementului de instrument și prin *genitiv* este cunoscută chiar în epoca slavei vechi, dar limitată la anumite verbe, ca acelea prefixate cu **на**: **глагола имъ исоусъ наплъните водоносы ВОДЫ** (*Mar.*, I., II, 7). „Isus le zise: Umpleți vasele *cu apă.*" Și în originalul grecesc acest complement era exprimat tot prin *genitivul fără prepoziție*: **λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰσοῦς Γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος** (I., II, 7). Ori prin *genitivul cu prepoziția* **ОТЪ**: **І жєлаше насытити чрѣво свое ОТЪ РОЖЕЦЪ ꙗже ꙗдѣахѫ свиниѩ** (*Ass.*, Lc., XV, 16). „Și dorea să-și umple pîntecele său *de roșcovele* pe care le mîncau porcii." În originalul grecesc este tot genitivul prepozițional: **καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι.**

— Uneori, genitivul a alternat cu *instrumentalul* cînd era vorba de noțiuni abstracte: **И МИЛОСТИѬ ТВОЕѬ просвѣти ны** (*F. Kiev*, 8, 8, 2 v). „Și

prin mila ta luminează-ne." În originalul latin, acelaşi complement e exprimat prin *ablativ*: et tuae nos *gratia* pietatis inlustra. „Şi *prin graţia* pietăţii tale luminează-ne."

Noţiunea abstractă se exprimă şi prin substantive concrete cuprinzînd şi o nuanţă modală: ...**ДРѢВЪМЪ ЖЕ КРИЖЬНЪМЪ** разбонннкъ н въ рап въседлн сѧ (*F. Praga*, II B a, 12). „Iar *prin lemnul crucii* tîlharul s-a aşezat în rai."

Mai tîrziu, în textele slavone, acţiunea abstractă prin care se realizează acţiunea se exprimă rareori şi prin *genitiv* cu prepoziţia **СЪ** „cu": ꙗкоже срьдце его изволитъ и не съмотрѣетъ **СЪ ОУМА ЕГО** (*FdV*. Mss. 4620, f. 529v şi 530r). „După cum îi vrea inima şi nu cugetă *cu mintea sa*."

Tendinţa spre analitism a dus chiar în epoca slavei vechi la înlocuirea instrumentalului simplu ножемъ cu cel prepoziţional съ ножемъ sau cu genitivul, uneori simplu şi mai frecvent cu prepoziţiile **ОТЪ** şi **СЪ**. Pe alocuri aceste schimbări s-au efectuat şi sub influenţa limbii originalelor din care s-au tradus operele slave, precum şi sub influenţa limbii traducătorilor.

9. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE RELAŢIE

Prin complementul circumstanţial de relaţie se delimitează un domeniu sau un obiect al acţiunii verbale, cînd stă pe lîngă verb, sau se determină o anumită latură a însuşirii, a calităţii, cînd stă pe lîngă un adjectiv ori pe lîngă un substantiv. În slava veche se exprima prin cazul instrumental fără prepoziţie.

a. *pe lîngă* **verbe**, îndeosebi *intranzitive*: **ПЛЪТИѬ** отълѫчихъ отъ тебе, нъ **ДОУХОМЬ** съ тобоѭ есмъ (*Supr.*, 295, 17). „*Cu trupul* m-am despărţit de tine, dar *cu sufletul* sînt împreună cu tine."

Complementul circumstanţial de relaţie se deosebeşte de cel de instrument prin delimitarea pe care o indică: **ПЛЪТЬѬ** отъ марнѩ родѧи сѧ (*Supr.*, 243, 14) „care *după trup* s-a născut din Maria". **ТѢЛОМЪ** жена есмь а не **ОУМОМЪ** (Fr. Miklosich, *Vergl. Syntax*..., IV, p. 683). „Sînt femeie *după trup*, dar nu şi *după minte*."

b. *pe lîngă* **participii:** н изыде оумеръı обѧзанъ **НОГАМА** н **РѪКАМА** оукроемъ (*Mar.*, I., XI, 44). „Şi a ieşit mortul înfăşurat *peste mîini* şi *peste picioare* cu giulgiu de îngropare." În această propoziţie avem un complement circumstanţial de relaţie *multiplu*.

Al treilea complement, оукроемъ, e *instrumental*, pentru că ne indică giulgiul cu care era înfăşurat. În slava veche aceste complemente sînt exprimate prin instrumental. Dar funcţia lor sintactică e deosebită şi nu trebuie confundate. În originalul grecesc, exprimarea este mai precisă, pentru că cele două complemente de relaţie sînt exprimate prin acuzativ, iar cel instrumental prin dativ: καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκός δεδεμένος τοῦς πόδας καὶ τάς χεῖρας κειρίαις (I., XI, 44).

c. *pe lîngă* **substantive,** complementul circumstanţial de relaţie aduce precizări în legătură cu originea, numele etc.: ісоусъ **ИМЕНЕМЬ**, назарѣнинъ **РОДОМЬ** (*Supr.*, 476, 7). „*După nume*, Isus, iar *după neam*, Nazarinean." приде чловѣкъ богатъ... **ИМЕНЕМЬ** іосифъ (*Zogr.*, Mt., XXVII, 57). „A venit un om bogat *cu numele* Iosif." În greacă: ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος... τοὔνομα (denumit τὸ ὄνομα) Ἰωσήφ.

d. *pe lîngă* **adjective,** complementul circumstanțial de relație este foarte frecvent: **въıсокъ САНОМЪ** (*Supr.*, 63, 8—9) „înalt *în rang, în demnitate*". **НИЧИМЬ ЖЕ мьньши еси** (*Sav.* Mt., II, 6) „*cu nimic* nu ești mai mic". În greacă ὀδυαμῶς ἐλαχίστη εἶ, иже... и **ЛѢТЫ и ЖИТИЄМЪ СВѢТЛОМЪ** инѣхъ вьсѣхъ старѣиши сѫщи (*Supr.*, 278, 13) „care... era mai în vîrstă decît toți *atît după ani*, cît și *după viața* luminoasă".

Exprimarea complementului circumstanțial de relație prin instrumental este foarte veche. Treptat însă instrumentalul de relație a fost înlocuit cu forme cazuale analitice ca: **dativul cu prepoziția ПО, acuzativul cu НА** (красьнъ **НА ЛИЦЕ** „frumos *la față*") și **locativul cu ВЪ**. Aceste construcții analitice sînt atestate chiar în unele texte slave vechi: **мѫдръ ВЪ СЛОВѢСѢХЪ** „înțelept *la cuvinte*". **ВЪ САНѢХЪ** страшьнъ сы и **ВЪ БЕСАНЬСТВѢ** неоутѣшимъ (*Zlatostr. Supr.*, 50, 10) „grozav *în succese* și neconsolat *în înfrîngeri*".

FRAZA

A. COORDONAREA

PRIN PARATAXĂ

În slava veche, sintaxa frazei prezintă o continuare și o dezvoltare a frazei din slava comună și din indo-europeană. Astfel, în textele evanghelice, în *Euchologiul sinaitic* etc. sînt frecvente frazele formate prin parataxă, adică numai din propoziții principale puse una lîngă alta, fără a fi legate prin conjuncții. Acest tip de fraze *asindetice* se consideră cel mai vechi. Propozițiile sînt scurte și exprimă de obicei o poruncă, o dorință, o urare. De aceea sînt caracteristice textelor parenetice, de rugăciuni etc.: тѣмь же припадаѭ ти, поклонѩѭ колѣнѣ срьдьца моего, милосрьди сѧ на мѧ ... оукроти сѧ, оувѣштаи сѧ (*Euch.*, 79a, 8—13). „De aceea cad la tine, îmi frîng genunchii inimii mele, milostivește-te spre mine, îmblînzește-te, îndură-te..." Ori cu caracter de poruncă, de învățătură: любите, благословите въı, добротворите... (*Zogr.*, Mt., V, 44). „Iubiți, binecuvîntați, faceți bine..."

PRIN CONJUNCȚII

Între propoziții au apărut cu timpul interjecțiile, care aveau rostul să atragă atenția asupra ideii din propoziția următoare. Acest interjecții au devenit mai tîrziu conjuncții, prepoziții, particule etc. Frazele în care propozițiile sînt legate prin conjuncții sînt mult mai frecvente.

1. PROPOZIȚII COPULATIVE

Conjuncțiile: **И** „și", **А** „și, însă", **НИ** „și", **НИ, НИ** „nici, nici", **НЕТЪЧІѬ, НЕ ТЪКМО ...НЪ И** „nu numai, dar și" etc. leagă între ele propoziții copulative:

Призри на молитвѫ нашѫ И вънѫтрьнѣѣ нашѣ очисти... (*F. Kiev*, 3 r, 12). „Privește la rugăciunea noastră *și* cele dinlăuntru ale noastre curăță-le." чѧдо, не оустъıди сѧ лица чловѣча **ТИ** не потаи (*Euch.*, 68a, 4—6). „Fiule, nu te rușina de fața omului *și* nu te ascunde." **НЕТЪКЪМО** разарѣше собо тѫ, **НЪ И** отьца своего глаголааше бога (*Mar.*, I., V., 18). „Nu numai că strica

sîmbăta, *dar* şi pe Dumnezeu îl numea tatăl său." **не сѣѭтъ, НИ жьнѭтъ, НИ събираѭтъ** (*Mar.*, Mt., VI, 26). „Nu seamănă, *nici* nu seceră, *nici* nu culeg."

2. PROPOZIŢII DISJUNCTIVE

Conjuncţiile **ЛИ — ЛИ, ИЛИ — ИЛИ** şi, mai rar, **ЛЮБО — ЛЮБО** „sau, ori" gr. ἤ, lat. *aut.*, leagă propoziţii disjunctive: **ЛИ сътворите дрѣво добро и плодъ его добръ, ЛИ сътворите дрѣво зъло и плодъ его золъ** (*Mar.*, Mt., XII, 33). „*Sau* faceţi un pom bun şi rodul lui este bun, *sau* faceţi un pom rău şi rodul lui este rău." Conjuncţiile **ли** şi **или** alternează şi cu **ЕДА** „oare, cumva", care stă de obicei în prima propoziţie: **ЕДА обемлѭтъ отъ трънинѣ грознъі, ЛИ (или) <обемлѭтъ> отъ рѣпиѣ смокъви?** (*Mar.*, Mt., VII, 16). „*Oare*, se culeg struguri din spini, *sau* (se culeg) smochine din ciulini?"

3. PROPOZIŢII ADVERSATIVE

Conjuncţiile **НЪ, ЖЕ, ОБАЧЕ, АЛИ** „dar, ci, însă"; lat. *sed*, gr. δὲ, ἀλλά, leagă propoziţii adversative: **нѣстъ оумрълa, НЪ съпитъ** (*Mar.*, Lc., VIII, 52). „Nu este moartă, *ci* doarme." Gr. οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. **и въставъ архиереи рече емоу... ісоусъ ЖЕ млъчаше** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 62—63). „Şi sculîndu-se arhiereul, i-a spus..., *dar* Isus tăcea." ...**тъі рече ОБАЧЕ азъ глаголѭ вамъ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 64). ...Tu ai zis, *însă* eu spun..." **ОБАЧЕ НЕ...** se foloseşte şi în alternanţă cu **НЪ** „însă nu..., dar, ci": **ОБАЧЕ НЕ ѣко азъ хоштѫ, НЪ ѣкоже тъі <хоштеши>** (*Mar.* Mt., XXVI, 39). „*Însă nu* după cum vreau eu, *ci* după cum tu vrei." **инъі съпасе АЛИ себе не можетъ съпасти** (*Mar.*, Mc., XV, 31). „Pe alţii i-a mîntuit, *dar* pe sine nu poate să se mîntuie."

Sens adversativ are şi **ТЪКЪМО** „numai, în afară de": **никто же не знаетъ съіна, ТЪКЪМО отьцъ** (*Mar.*, Mt, XI, 27). „Nimeni nu ştie pe fiu, *în afară* de tatăl." Adică: „Numai tatăl îl ştie." **ТЪКЪМО** e precedat adesea de conjuncţia **НЪ** „însă, dar"; gr. ἀλλὰ μόνον: **нѣсмъ достоинъ, да въ домъ мои вънидеши, НЪ ТЪКМО рьци слово** (*Zogr.*, Mt., VIII, 8). „Nu sînt vrednic să intri în casa mea, *dar numai* să spui un cuvînt..."

4. PROPOZIŢII CONCLUSIVE

Conjuncţiile **ОУБО, ТѢМЖЕ** „deci, aşadar, de aceea"; *lat.* igitur, gr. οὖν şi ἄραγε, introduc propoziţii **conclusive**: **не и мытаре ли тако творѧтъ?... бѫдѣте ОУБО въі съвръшени** (*Mar.*, Mt., V, 47—48). „Oare nu fac astfel şi vameşii? *Deci* fiţi şi voi desăvîrşiţi..."; gr. οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν; ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι. **вьсѣко дрѣво еже не творитъ плода добра, посѣкаѭтъ и въ огнь вьмѣтаѭтъ. ТѢМЬ ЖЕ ОУБО отъ плодъ ихъ познаете ѩ** (*Mar.*, Mt., VII, 19—20). „Orice pom care nu face roade bune îl vor tăia şi-l vor arunca în foc. *Aşadar (de aceea, deci)* după roadele lor îi veţi cunoaşte." Ultima propoziţie introdusă cu **тѣмь же оубо** are şi o nuanţă explicativă. În originalul grecesc apare ἄραγε, fr. „donc": ...ἄραγε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

5. PROPOZIȚII PRINCIPALE EXPLICATIVE CU NUANȚĂ CAUZALĂ

Conjuncțiile **БО**, **ИБО** „căci, fiindcă", lat. *nam*, gr. γὰρ, și **СЕГО** (того) **РАДИ**, **ТѢМЖЕ** „de aceea", gr. διὰ τοῦτο, ὅθεν „c'est pourquoi", introduc propoziții principale **explicative**, cu sens de cauză, de motivare: **въ истинѫ и ты отъ нихъ еси, ИБО И БЕСѢДА ТВОѢ ѢВѢ ТѦ ТВОРИТЪ** (*Mar.*, Mt. XXVI, 73). „Într-adevăr și tu ești dintre ei, *pentru că și vorba ta te face vădit*" (vădește); lat.: ...nam et loquela tua manifestum te facit — „căci și vorba ta te dă de gol". **и пришьдъ пакы обрѣте ѩ съпѧщѧ БѢСТЕ БО ОЧИ ИМЪ ТѦГОТЬНѢ** (*Zogr.*, Mt., XXVI, 43). „Și venind < la ucenici > iarăși i-a găsit dormind, *fiindcă le erau ochii îngreuiați*." **И оугоди иродови, ТѢМЪ ЖЕ съ клѧтвоѭ издрече еи дати его же аще въспроситъ** (*Mar.*, Mt., XIV, 6—7). „Și îi plăcu lui Irod, *de aceea* s-a jurat cu blestem să-i dea orice dacă va cere." În greacă: ... καὶ ἤρεσε τῷ Ἡρῴδῃ ὅθεν μεθ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται.

B. SOBORDONAREA

Exprimarea raporturilor hipotactice în slava veche continuă tendințele din indo-europeană și din slava comună, dar cu multe inovații, care s-au dezvoltat paralel și în alte limbi indo-europene.

Fiecare parte de propoziție s-a dezvoltat într-o propoziție secundară sau hipotactică < gr. ἡ ὑποτάξις, -εως, fr. soumission, „subordonare, supunere". Verbul e ὑποτάσσω, viit. τάξω „placer dessous", ranger au-dessous, fr. subordoner, soumettre.

În slava veche deosebim următoarele feluri de propoziții subordonate sau secundare.

1. PROPOZIȚIA SUBIECTIVĂ

Propozițiile care sînt subiectul propoziției regente sau al altei propoziții din frază se introduc în slava veche printr-un pronume relativ, interogativ sau nehotărît ca: **ИЖЕ**, **ѦЖЕ**, **ЮЖЕ**, **ВЬСѢКЪ**, prin conjuncții ca: **АЩЕ** „dacă", **ѤКО** „că", **ДА** „să" etc.: **ИЖЕ ВЫ ПРИЕМЛЕТЪ, мѧ приемлетъ** (Mt. X, 40). „*Cine vă va primi pe voi* pe mine mă va primi." **къде сѫтъ, ИЖЕ НА ТѦ ВАЖДАХѪ** (*Mar.*, I., VIII, 10). „Unde sînt *cei care s-au plîns contra ta?*" În greacă, propozițiile acestea subiective sînt introduse prin pron. dem. ἐκεῖνος, -η, -ο sau ὅς, ἥ, ὅ „care, acela care": Ἡ γυνή ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι κατήγοροι σου. „Femeie, unde sînt *cei care te-au pîrît?*" Sau cu corespondența ὅς—иже: καὶ μακάριός ἐστιν, ὅς ἐὰν μὴ σκανδαλίσθῃ ἐν ἐμοί (Mt., XI, 6). „Și ferice este *cel care nu se va sminti de mine*." În slava veche: **блаженъ естъ, ИЖЕ НЕ СЪБЛАЗНИТЪ СѦ О МЪНѢ** (*Mar.*, Mt., XI, 6).

— Pronumele relativ **ИЖЕ** este urmat uneori de pronumele nehotărît **КОЛИЖЬДО** „oricine, oricare", lat. *quicumique*, sau de conjuncția **АЩЕ** „dacă", formînd astfel un tip caracteristic de propoziții subiective în slava veche: **ИЖЕ КОЛИЖЬДО НАПОИТЪ ЕДИНОГО ОТЪ МАЛЫХЪ СИХЪ ... не погоубитъ мъздъı своеѩ** (*Mar.*, Mt., X, 42). „Și *cel care* (oricine) *va adăpa pe unul dintre aceștia mici*... nu-și va pierde plata sa." În greacă: καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν... οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

— Propoziţia subiectivă introdusă cu pron. ИЖЕ urmat de conj. аще, gr. ἄν „dacă, în caz că", este uneori substituită în principală prin pron. dem. ТЪ, ТА, ТО „acesta", gr. οὗτος, -α, -ο. Iată o frază în care propoziţia subiectivă apare multiplă: ИЖЕ БО АЩЕ ХОШТЕТЪ ДОУШѪ СВОѬ СЪПАСТИ, тъ погоубитъ ѭ, ИЖЕ БО АЩЕ ПОГОУБИТЪ ДОУШѪ СВОѬ... ТЪ съпаситъ ѭ (*Mar.*, Mc., VIII, 35). „*Că cel care vrea să-şi mîntuiască sufletul său*, **acela** îl va pierde ; *iar cel care va vrea să-şi piardă sufletul său*, **acela** îl va mîntui." În greacă: ὅς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτὴν. Ὅς δ'ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ..., αὕτος σώσει αὐτήν (Mc., VIII, 35).

Propoziţia subiectivă se introduce şi prin pronumele nehotărît ВЬСѢКЪ „fiecare, oricine", gr. πᾶς, lat. *omnis:* и ВЬСѢКЪ ПРИЛѢПЛѢѬИ СѦ ПОТЬПѢЗѢ (ЖЕНѢ), прѣлюбы дѣетъ (*Cloz.*, 2b, 11—12). „Şi *oricine se alipeşte de o femeie fugită (divorţată)*, săvîrşeşte desfrînare."

— În slava veche, ca şi în alte limbi indo-europene, propoziţiile care urmează după verbe impersonale sau după adverbe predicative ca ОУНѢЕ, ДОБРѢЕ „mai bine", ИЗВѢСТНО „ştiut, cunoscut" etc. sînt *subiective*. Se introduc prin conjuncţii ca: ѦКО „că", gr. γὰρ „căci", ДА „să, ca să", АШТЕ БИ „dacă cumva": ОУНѢЕ (добрѣе) емоу бъıло, АШТЕ би камень жрьновьны възложенъ на шъıѭ его (*Mar.*, Lc., XVII, 2). „Mai bine i-ar fi fost, *dacă i-ar fi aşezat pe grumaji o piatră de moară*..." Sau: ИЗВѢСТНО бо бѣ людемъ, ѦКО ІОАНЪ ПРОРОКЪ БѢ (*Mar.*, Lc., XX, 6). „Fiindcă era cunoscut oamenilor *că Ioan era proroc.*" În greacă propoziţia subiectivă este exprimată prin acuzativ cu infinitiv şi se introduce cu conj. γὰρ „căci": ἐὰν δὲ εἴπωμεν ἐξ ἀνθρώπων... γάρ ἐστιν Ιωάννην προφήτην εἶναι. „Că era cunoscut de la oameni *că Ioan trebuie să fie profet*" (Luca 20, 6). Propoziţia subiectivă „să fie profet", exprimată prin acuzativ cu infinitiv, are ca regentă o propoziţie cu verb la mod impersonal „trebuie" ἐστιν.

2. PROPOZIŢIA ATRIBUTIVĂ

Propoziţiile atributive se introduc prin pronumele interogativ relativ ИЖЕ, ѬЖЕ, ІЕЖЕ „care?" gr. ὅς, lat. *qui*: отче нашь, ИЖЕ ЕСИ НА НЕБЕСЕХЪ (*Mar.*, Mt., VI, 9). „Tatăl nostru, *carele eşti în ceruri*", lat. pater noster, *qui est in coelis,* gr. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Sau: папежь... освѧти (словѣнскъıе книги) и положи ѩ въ цръкви свѧтъıѧ марıѩ, ЮЖЕ СѦ НАРИЦАЕТЪ ФАТНЬ (Constantin, 17). „Papa a sfinţit (cărţile slave) şi le-a pus în biserica Sfînta Maria, *care se numeşte Fatni.*"

— Ceva mai tîrziu, începînd cu *Suprasliensis*, s-a generalizat forma pronumelui de genul neutru şi la celelalte genuri simţindu-se uneori ca o conjuncţie. еже însemna „ce", ca şi що, slovac *čo*, pol. ceh. *co*, rus. *что*: порождение его ІЕЖЕ ОТЪ ГРОБА БЛАГОВѢСТВОВА (*Cloz.*, 14a/4—5, p. 101). „Naşterea lui, *pe care o binevestise din mormînt.*"

— Pronumele introductiv stă în acelaşi caz cu substantivul la care se referă. De exemplu, în acuz. fem.: можета ли пити чашѫ, ѬЖЕ И АЗЪ ПИѬ? (*Mar.*, Mc., X, 38). „Puteţi oare să beţi paharul *pe care-l voi bea şi eu?*" Sau la masculin: вьсѣкъ садъ, ЕГОЖЕ НАСАДИ ОТЕЦЬ МОИ (*Zogr.*, Mt., XV, 13). „Orice grădină *pe care a sădit-o tatăl meu.*"

— Sau în instrumental masculin și feminin: **ИМЪЖЕ БО СѪДОМЪ СѪДИТЕ** сѫдѧтъ вамъ, и **ВЪ НЬѬЖЕ МѢРѪ МѢРИТЕ** възмѣрѧтъ вамъ (*Zogr.*, Mt., VII, 2). „Căci vă vor judeca cu judecata *cu care judecați* și vi se va măsura cu măsura *cu care măsurați.*"

— Din propoziția atributivă relativă lipsește uneori copula *este*, chiar cînd în aceeași frază sînt mai multe propoziții atributive:... нъ іюдѣ исхождение. **ЕЖЕ ОТЪ ЕГУПТА** помнѣахѫ **А ИЖЕ ОТЪ ПОГАНЪ**. избавление **ИЖЕ ОТЪ ЛЪСТИ** проповѣдахѫ (*Cloz.*, 13b, 20—23, p. 100). „Însă își aminteau de ieșirea lui Iuda *care (a fost) din Egipt* și *care (a fost) din păgîni.* Propovăduiau mîntuirea *care (vine, este)* din *viclenie (minciună)*" (*Cloz.*, 14a 4, 5, p. 101). даждь емоу вьсѣ прошениѣ **ИЖЕ НА СЪПАСЕНИЕ** (*Evh. Sin.*, 6a, 1—2). „Dă-i toată milostivirea, *care (este) spre mîntuire.*" Copula lipsește și în originalul grec.: Πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα.

— Propozițiile atributive, în slava veche, se introduc și prin pronume interogative relative: **ѤКЪ, -А, -О** „ce fel", gr. οἷος, **КЪІИ, КАѢ, КОІЕ** „care, ce fel", lat. *qui, qualis*, gr. τίς, ποῖος: бѫдетъ бо тогда скрьбь велиѣ, **ѢКАЖЕ НѢСТЪ БЪІЛАОТЪ НАЧАЛА ВЪСЕГО МИРА** (*Mar.*, Mt., XXIV, 21). „Fiindcă atunci va fi mîhnire mare, *cum nu a fost de la începutul lumii întregi.*" Lat.: erit enim tunc tribulatio magna, *qualis non fuit ab initio mundi*; gr. ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου (Mt., XXIV, 21). въпраша же годинъі отъ нихъ **ВЪ КѪѬ СОУЛѢЕ ЕМОУ БЪІСТЪ** (*Mar.*, I., IV, 52). „Dar i-a întrebat despre ora *în care i-a fost mai bine.*" Gr. ἐπύτετο οὖν παρ' αὐτῶν τὴν ὥραν, ἐν ᾗ κομψότερον ἔσχε (I., IV, 52). и ризъі его бъіша блъштѧштѧ сѧ бѣлъі ѕѣло ѩко снѣгъ, **ѢЦЕХЪ НЕ МОЖЕТЪ ГНАЧЕИ НА ЗЕМИ ТАКО ОУБѢЛИТИ** (*Mar.*, Mc., IX, 3). „Și erau hainele lui foarte albe, strălucind ca zăpada, *așa cum nici un înălbitor de pe pămînt nu le poate înălbi.*" Pronumele ѩкъ, -ѩ, -о, în text ѣцехъ, l-am tradus prin adverbul relativ „cum, în care fel". În greacă îi corespunde pronumele relativ οἷος „quel, tel que?" οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι „în care fel (cum) un înălbitor de pe pămînt nu poate să le înălbească" (Mc., IX, 3). Aceste pronume introduc prepoziții relative-explicative.

Valoarea lor de pronume relative e frecvent atestată în textele vechi în toate limbile slave. Propoziția pe care o introduc dezvoltă și explică prima propoziție, dînd acestei propoziții relative o nuanță comparativă: такъ... какъ. În limba cehă veche se spunea: *i vytesa Mojzieš takě dvě dště, jacieš napřed biešta* (Bib. Olomoucká). „Și a cioplit Moise două scînduri *cum (astfel cum) au fost înainte.*" Sau: **jakž** *jsú byli dědove* **takéž** *buďte vnukové* (Alexandria). „*Cum* au fost strămoșii, *așa* să fiți și voi, nepoților."[1]

— Sau cu pron. interogativ-relative **КОТОРЪІ, -АѢ, -ОЕ**: въпраша же часа отъ нихъ **ВЪ КОТОРЪІ СОУЛѢЕ ЕМОУ БЪІСТЬ** (*Zogr.*, I., IV, 52). „A aflat deci de la ele ceasul în *care i-a fost mai bine.*"

— Propozițiile atributive se introduc și prin conjuncția **ѤКО** „că", cu sensul de „care" și cu nuanță de cauzalitate, cum reiese din sensul conjuncțiilor corespunzătoare lui ѩко în greacă, ὡς ὅτιν „căci", și în latină *quia* „fiindcă": възрите на птицѧ небескъіѩ, **ѢКО НЕ СѢѬТЪ** (*Mar.*, Mt., VI, 26). „Uitați-vă la păsările cerului *care (că) nu seamănă...*"

— Alteori, nuanța cauzală e mai vădită: къто сь есть **ѤКО ВѢТРИ И МОРЕ ПОСЛОУШАѬТЪ ЕГО** (*Mar.*, Mt., VIII, 27). „Cine este acesta, *pe care (că)*

---

[1] FR. TRÁVNÍČEK, *Skladba*, Praga, 1961, p. 115—117.

vînturile și marea îl ascultă"? În lat.: *qualis* est hic, *quia* (gr. ὅτι „că") *venti et mare oboedunt ei*?

— Propozițiile atributive introduse cu **ꙗКО** alternează cu acelea introduse cu pron. **ИЖЕ**: да бѫдете сынове отца вашего, **ИЖЕ** (gr. ὅτι, ὥσοῦ) **ЕСТЪ НА НЕБЕСЕХЪ, ѢКО** (gr. ὅτι) **СЛЪНЦЕ СВОЕ СИѤЕТЪ НА ЗЪЛЫѦ И НА БЛАГЫѦ** (*Mar.*, Mt., V, 45). „Să fiți fiii tatălui vostru, *care este în ceruri*, căci el *(este cel care) face soarele său să strălucească și peste cei răi și peste cei buni.*"

— Alteori, propozițiile atributive se leagă de propoziția regentă prin adverbe cu valoarea unui pronume relativ, ca: **КЪДЕ** și **ИДЕЖЕ**, lat. *ubi*, gr. ὅπου, „unde", sau **ЕГДА**, gr. ὅταν, ὅτεν, lat. *cum* „cînd", sau **ОТНѪДОУЖЕ** „de unde, din care", gr. ὅταν, ὅτεν „cînd", quand, lorsque: и погребе и (тѣлеса) на мѣстѣ, **ИДЕЖЕ ПОЧИША** (Vit. Weingart, p. 68). „Și le-a înmormîntat (osemintele) la locul *unde (în care) se odihnesc.*" възвращѫ сѧ въ храмъ мои, **ОТЪНѪДОУЖЕ ИЗИДЕ** (*Mar.*, Mt., XII, 44). „Mă voi întoarce în casa mea *de unde (din care) am ieșit.*" În greacă: ἐπιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον ... (Mt., XII, 44). придѫтъ же дьнье, **ЕГДА ЖЕ ОТЪИМЕТЪ СѦ ОТЪ НИХЪ ЖЕНИХЪ** (*Mar.*, Mt., IX, 15). „Dar vor veni zilele *cînd (în care) se va lua mirele de la dînșii.*" În greacă este adverbul ὅταν „cînd" cu conjunctivul: ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι, ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος. Iar în latină este *cum* „cînd" cu imperfectul conjunctivului: ... dies, *cum auferetur ab eis sponsus* ... „zilele, *cînd (în care)* se va ridica (se va lua) de la ei mirele".

Astfel de propoziții sînt și în alte limbi indo-europene și se pot numi, ca și în limba română, atributive circumstanțiale de loc, de timp etc.

3. PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ DIRECTĂ

Propoziția subordonată completivă directă este frecventă după verbe tranzitive, ca: **СЛЫШАТИ** „a auzi", **ВИДѢТИ** „a vedea", **ГЛАГОЛАТИ** „a vorbi", **ДАРОВАТИ** „a dărui" etc.

a. Uneori urmează direct după predicatul sau verbul din regentă la care se referă: ... посъла сына своего къ нимъ глаголѧ: **ПОСТЫДѦТЪ СѦ СЫНА МОЕГО** (*Sav.*, Mt., XXI, 37). „Trimise pe fiul său la ei zicînd: *se vor rușina de fiul meu.*"

b. Dar de cele mai multe ori propoziția completivă directă se introduce cu conjuncții ca: **ꙗКО, ꙗКОЖЕ**, gr. ὅτι, lat. *quia* „ca", ori gr. ἵνα, lat. *ut* „ca să"; **АЩЕ** „dacă cumva": нъ да оувѣсте **ꙗКО ВЛАСТЬ ИМАТЪ СЫНЪ ЧЛОВѢЧЕСКЪІ** (*Zogr.*, Mt., IX, 6). „Dar să știți *că fiul omului are putere.*" глаголѭ вамъ **ꙗКО ИЛИѢ ПРИДЕ** (*Mar.*, Mc., IX, 13). „Vă spun că *Ilie a venit.*" Lat.: Dico vobis *quia et Elias venit.* Gr.: ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε.

— Conjuncția **ꙗКО** este întărită adesea cu particula **ЖЕ**, dar sensul rămîne același „ca, precum că": добрѣ да вѣси... **ꙖКОЖЕ** николиже жрѣти имамъ богомъ (*Supr.*, 148, 10). „Să știi bine *cum că (că) niciodată nu am să aduc jertfă zeilor.*"

— Cu conjuncția **ДА**: рьци, **ДА КАМЕНИЕ СЕ ХЛѢБИ БѪДѪТЪ** (*Zogr.*, Mt., IV, 3). „Spune *ca pietrele acestea să fie pîini.*" Lat.: dici, *ut lapides isti panes fiant.* Gr.: ...εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται (Mt., IV, 3).

— Propozițiile introduse cu да exprimă o dorință, urare și uneori scopul: молимъ тѧ... **ДА ... И НЪ МИЛОСТІѬ ТВОЕѬ ПРИМИ** (*F. Kiev*, 32, 6 v).

„Te rugăm *(ca) să ne primești și pe noi prin milostivirea ta.*" Lat.: Te rogamus *ut... tuis concede adesse fidelibus.* Deci: Ce te rugăm? Dar și: Cu ce scop te rugăm?

— Cu conjuncția **АЩЕ**, gr. εἰ „dacă": **да речеши намъ, АЩЕ ТЫ ЕСИ ХРИСТОСЪ, СЫНЪ БОЖІИ** (*Mar.*, Mt., XXVI, 63). „Să ne spui *dacă tu ești Hristos, fiul lui Dumnezeu?*" În greacă: ...ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ...

c. Propoziția completivă directă se introduce și prin **pronume**: **КЪТО** „cine", **ЧЬТО, КЪІЪІ** „ce fel", **ЕГОЖЕ** „ceea ce" etc., ori prin adverbe de timp: **ТЪГДА, КЪГДА**[1], de loc **КЪДЕ** etc. De ex.: **въземлеши, ЕГОЖЕ НЕ ПОЛОЖЬ, и жьнеши ЕГОЖЕ НЕ СѢВЪ** (*Mar.*, Lc., XIX, 21—22). „Ici *ceea ce nu ai pus* și seceri *ceea ce nu ai semănat.*" Cu pron. **ЧЬТО**, lat. *quid*, gr. τί: **не оумѣѭ ни съвѣмь ЧТО ТЫ ГЛАГОЛЕШИ** (*Mar.*, Mc., XIV. 68). „Nu înțeleg, nici nu știu *ce spui tu.*" Gr.: ... Οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι τί σὺ λέγεις.

— Cu pron. **КЪТО**, lat. *qui*, gr. τίς „cine": **прорьци намъ христе, КТО ЕСТЪ ОУДАРЕИ ТА?** (*Mar.*, Mc., XIV, 65). „Proorocește-ne Hristoase, *cine te va lovi?*"

Cu pron. **КОЕѬ** fem. instr. sing.: **и азъ вамъ рекѫ, КОЕѬ ВЛАСТИѬ СИ творѭ** (*Mar.*, Mt., XXI, 24). „Vă voi spune și eu *cu ce putere fac acestea.*" Gr.: ...κἀγὼ (καὶ ἐγώ) ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

— *prin* **adverbe: не вѣмъ, КЪДЕ ПОЛОЖИША и** (*Mar.*, I., XX, 2). „Nu știu *unde l-au pus*". Gr.: ...καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν (Ion, 20,2).

4. PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ INDIRECTĂ

Propoziția completivă indirectă se introduce uneori prin conjuncția **ЄЖЕ**, gr. ἐν „de ce": **и бѣша людье жидѫще захарнѩ и чюждаахѫ са ЄЖЕ МѪЖДААШЕ ВЪ ЦРЬКЪВЕ** (*Zogr.*, Lc.,I, 21): „Și oamenii așteptară pe Zaharia (fură așteptînd) și se mirau *de ce întîrzia în biserică.*" În greacă: Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ „Și poporul era așteptînd (aștepta) pe Zaharia și se mirau *de ce el întîrzia în templu.*"

5. PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE LOC

Propoziția circumstanțială de loc se introduce prin adverbe ca: **ТАМО** „acolo", **КЪДЕ** „unde", lat. *ubi*, gr. ποῦ, ὅπου, **ИДЕ, ИДЕЖЕ** „unde", **ТОУ, СЬДЕ** „aici"; sau, pentru a determina direcția: **КАМО** „încotro", **ОТЪКѪДОУЖЕ** „de unde, dincotro?", ori nehotărît: **ІАМОЖЕ КОЛИЖЬДО** „oriunde, oriîncotro": **и вънидѣ ИДЕЖЕ БѢ ОТРОЧА ЛЕЖА** (*Mar.*, Mc., V, 40). „Și a intrat *unde zăcea (era zăcînd) tînărul.*" În greacă: ...καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον (Mc., V, 40) „Și a intrat *unde era tînărul zăcînd.*"

— Cu **ИДЕ, КЪДЕ, ИЖДЕ** „unde": ... **отиде отъждь, отиде, ИДЕ И НѢСТЪ ВИДѢТИ, бѣжа, ИЖДЕ ЗАВИСТЪ НЕ РАЖДАѤТЪ СА, отиде, КЪДЕ, ЛЮБЪІ ЖИВЕТЪ** (*Supr.*, 404, 27—30). „... a plecat de aici, a plecat *unde nu-l poți vedea,* a fugit *unde ura nu răsare,* a plecat *unde iubirea trăiește.*" **идѫ по тебѣ, ѢМОЖЕ КОЛИЖЬДО ИДЕШИ** (*Mar.*, Mt., VIII, 19). „Voi merge după tine *oriunde te vei duce.*" Adverbul **ѣмо колижьдо** e un calc după adverbul ὅπου, ποῦ „în orice loc" din originalul grecesc: Διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι, ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ (Mt., VIII, 19). „Învățătorule, te voi urma (însoți) *în orice loc te vei duce.*"

— Adverbele de loc au anumite corespondențe, corelative, în propoziția regentă: **КЪДЕ — ТАМО** sau **ИДЕЖЕ — ТОУ** „unde — acolo". Sau în lat. *ubi — ibi*, gr. ὅπου, ποῦ — ἐκεῖ: **ИДЕЖЕ БО ЕСТЬ СЪКРОВИЩЕ ВАШЕ, ТОУ** и срьдьце ваше (*Mar.*, Mt., VI, 21). „Căci **unde** *este comoara voastră*, **acolo** este și inima voastră." Lat.: **Ubi** *enim thesaurus tuus*, **ibi** est et cor tuum. Gr.: ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.

6. PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE TIMP

Propozițiile circumstanțiale de timp determină de obicei durata și data în care se petrece acțiunea din propoziția regentă.

În ceea ce privește raportul temporal între acțiunea dintre propoziția temporală și cea din propoziția regentă, deosebim:

a. *Propoziții circumstanțiale temporale de anterioritate*, a căror acțiune se petrece înaintea acțiunii din regentă:

Se introduc cu adverbe de timp ca: **ПРѢЖДЕ ДАЖЕ** „mai înainte chiar ca", lat. *antequam, prius quam*, gr. πρὶν „înainte ca", fr. „auparavant"; **ПРѢЖДЕ ДАЖЕ НЕ**, gr. πρὶν ἤ, πρὸ τοῦ — pas avant que „nu înainte ca", sau **ѤКО КЪДЕ** „îndată ce, cum", **ОТЪНЕЛИЖЕ** „de cînd", **ЕГДА ПРѢЖДЕ ДАЖЕ** „chiar mai înainte ca": **ПРѢЖДЕ ДАЖЕ КОКОТЪ НЕ ВЪЗГЛАСИТЪ ДЪВА КРАТЫ,** отъврьжеши сѧ мене три краты (*Mar.*, Mc., XIV, 72). „*Chiar mai înainte de va fi cîntat cocoșul de două ori*, te ve lepăda de mine de trei ori", lat.: „antequam gallus cantet...", gr.: Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δίς, ἀπαρνήσῃ με τρίς (Mc., XIV, 72). **ПРѢЖДЕ ДАЖЕ НЕ БЫСТЬ АВРААМЪ**, азъ есмь (*Mar.*, I., VIII, 58). Gr.: Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. „Eu exist, *chiar de mai înainte de a fi trăit Avraam*." Observăm că, atunci cînd temporala e negativă (**прѣжде даже не**), acțiunea anterioară și care durează este cea din regentă: **господи, сьниди, ПРѢЖДЕ ДАЖЕ НЕ оумьретъ отрочѧ мое.** Κύριε, κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου (*Mar.*, I., V, 49). „Doamne, să te cobori *pînă nu va muri copilul meu*." Logica ne arată că, deși adverbul e de anterioritate, totuși acțiunea din propoziția temporală este posterioară celei din propoziția regentă, din cauza negației. În cazul altor adverbe la forma afirmativă, raportul de anterioritate e categoric: **И ѤКО ПОЗДѢ БЫСТЬ, исхождааше вонъ изъ града** (*Mar.*, Mc., XI, 19). „Și *cum s-a înserat* (s-a făcut tîrziu), Isus a ieșit afară din cetate." **третии се день имать дьнесь, ОТЪНЕЛИЖЕ СИ БЫШѦ** (*Mar.*, Lc., XXIV, 21). „Astăzi este a treia zi *de cînd s-au întîmplat acestea*." Alteori, propoziția temporală introdusă cu **ОТЪНЕЛИЖЕ** determină începutul acțiunii din propoziția principală: **си ЖЕ ОТЪНЕЛИЖЕ ВЬНИДЪ не прѣста облобызающи ногоу моею** (*Zogr.*, Lc., VII, 45). „Iar aceasta, *de cînd am intrat*, nu încetează a-mi săruta picioarele." În alte temporale de anterioritate se simte și o nuanță condițională: **не изидеши отъ тѫдѣ, ДОНЬДЕЖЕ ВЪЗДАСИ ПОСЛѢДНІИ КОНЬДРАТЪ** (*Zogr.*, Mt., V, 26). „Nu vei ieși de acolo *pînă ce nu vei da ultimul bănuț*." Οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν, ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην.

— Sens temporal de anterioritate față de acțiunea din propoziția regentă are și participiul trecut activ I, fie singur în nominativ, fie în construcția dativ absolut, ori ca element predicativ suplimentar: **исоусъ ПРИЗЪВАВЪ ѨА, глагола имъ** (*Mar.*, Mc., X, 42). „Isus *chemîndu-i* (*după ce i-a chemat*) le-a spus." **они же ПРИЕМЪШЕ СЪРЕБРО, сътворишѧ ѣкоже наоучени бышѧ** (*Mar.*, Mt., XXVIII, 15). „Iar ei, *primind argintul*, au făcut după cum

fuseseră învățați". Cînd au făcut? **ВЪШЕДЪШЮ ЖЕ ЕМОУ ВЪ КАПЕРНАОУМЪ**, пристѫпи къ немоу сътьникъ ... (*Zogr*., Mt., VIII, 5). „*După ce el a intrat în Capernaum*, s-a apropiat de el un sutaș..." Atragem atenția că uneori în greacă și latină este participiul prezent: ἰδών, -τος, *videns*, pe cînd în slava veche este participiul trecut: оузьрѣвъ, -ши. Lat. *Videns autem Iesus turbas*, ascendit in montem (Mt., V, 1). „ Însă Isus, *văzînd mulțimile*, s-a urcat pe munte." Gr.: Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος. Și pe în sl. **И ОУЗРѢВЪ ЖЕ НАРОДЪІ**, вьзиде на горѫ (*Zogr*., Mt., V, 1). Adică: „*După ce a văzut noroadele* s-a suit pe munte."

b. *Propoziții circumstanțiale temporale de posterioritate*, a căror acțiune este posterioară celei din propoziția regentă:

Propoziția temporală de posterioritate se introduce prin **ДОНЕЛЬЖЕ** „pînă ce", **ДАЖЕ НЕ, ПРѢЖДЕ ДАЖЕ НЕ** etc.: толи же безбожьніи ти метаашѧ камениѥ на праведьника, **ДОНЕЛЬЖЕ НАПЛЬНИШѦ ПЕШТЕРѪ КАМЕНИѤ** (*Supr*., 216, 25—29). „Și atîta timp au aruncat acei nelegiuiți cu pietre asupra dreptului, *pînă ce au umplut peștera de pietre*."

c. *Propoziții circumstanțiale temporale de simultaneitate*:

Acțiunea propozițiilor circumstanțiale temporale se petrece alteori în același timp cu acțiunea din propoziția regentă. Acest fel de temporale se introduc cu: **ЕГДА** „cînd", gr. ὅταν, ὅτε, lat. *cum*; **ІАКОЖЕ, ДОНЬДЕЖЕ, ДОИДЕЖЕ** „în timp ce", gr. ὅτου, ἕως οὗ, ἄχρις οὗ, ἕως ἄν, lat. *usque, dum, donec*: **ЕГДА ОУБО ТВОРИШИ МИЛОСТЪІНѬѪ**, не вьстрѫби прѣдъ собоѭ (*Mar*. Mt., VII, 2). „Dar *cînd (în timp ce) faci milostenie*, să nu trîmbițezi înaintea ta." бѫди оувѣштаѩ сѧ съ сѫпьрьмь своимь скоро, **ДОИДЕЖЕ ЕСИ НА ПѪТИ СЪ НИМЪ** (*Zogr*., Mt., V, 25) „Fii binevoitor (împacă-te) cu potrivnicul tău curînd, *cît timp ești cu el pe cale*." În lat.: ...*dum es in via cum eo*. Și în greacă: ...ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ (Mt., V, 25).

— Simultaneitatea acțiunii din temporală cu cea din principală se exprimă și prin *participiul prezent* ca predicat, cum este în construcția dativ absolut: **СѪЩЮ ПЕТРОВИ НИЗОУ НА ДВОРѢ**, приде едина отъ рабъінь архиереовъ (*Mar*., Mc., XIV, 66). „Și *în timp ce Petru era jos în curte*, a venit una din roabele arhiereului". тако же и архиереи **РѪГАѬШТЕ СѦ** съ кънижъникъі, дрѫгъ къ дрѫгоу глаголаахѫ (*Mar*., Mc., XV, 31). „De asemenea și arhiereii cu cărturarii, *bătîndu-și joc*, ziceau unul către altul." Aci însă participiul are și o nuanță modală: Cum vorbeau?

— Alteori, pe lîngă sensul temporal de simultaneitate, care este dominant, există și un sens cauzal: онъ же рече ни, **ЕДА ВЪСТРѢГАѬШТЕ ПЛѢВЕЛЪ**, въстрьгнете коупьно съ нимь и пшеницѫ (*Mar*., Mt., XIII, 29). „Iar el ne zise: Ca nu cumva, *plivind neghina*, să smulgeți împreună cu ea și grîul." Deci: Cînd smulgeți grîul? Dar și: De ce îl smulgeți? Același sens are participiul prezent din această frază în originalul grecesc: ὁ δὲ ἔφη, Οὔ μήποτε, συλλέγοντες τὰ ζιζάνια ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον. Și în latină: „Ne forte *colligentes zizania*, eradicetis simul cum eis et triticum" (Mt., XIII, 29). Observăm că textul slav a respectat fidel topica.

În slava veche, folosirea timpului și modului verbal nu are un rol așa de important în exprimarea raporturilor temporale, cum avea în greacă și latină.

Traducătorii au procedat destul de liber [1] şi de aceea textele slave vechi se deosebesc de originalele greceşti şi latineşti prin modurile şi timpurile verbale folosite.

7. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE MOD

Propoziţiile circumstanţiale de mod, în slava veche, se introduc prin conjuncţiile: **ѤКО** sau **ЯКЪІ** „cum", gr. ὡς, lat. *sicut*, ori **ѤКОЖЕ** „după cum", cu corelativul **тако** în principală, **ѤКО — ТАКО** „după cum — tot aşa." Exprimă nu numai modul, dar şi comparaţia: **и отпоусти намъ длъгы нашѧ, ѤКО И МЪІ ОТЪПОУШТАѤМЪ ДЛЪЖЬНИКОМЪ НАШИМЪ** (*Zogr.*, Mt. VI, 12). „Şi ne iartă nouă greşalele noastre, *precum şi noi iertăm greşiţilor noştri.*" Gr.: καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν (Mt., VI, 12). Sau: **коль краты въсхотѣхъ събьрати чѧда твоѣ, ѢКОЖЕ СЪБИРАѤТЪ КОКОШЬ ПТЕНЦѦ СВОѤ ПОДЪ КРИЛѢ** (*Mar.*, Mt., XXIII, 37). „De cîte ori am voit să adun pe copiii tăi, *după cum îşi adună găina puii sub aripi.*" Propoziţia modală stă de obicei după propoziţia regentă şi rareori înaintea ei. Această topică este reprodusă de fapt în slava veche după originalele greceşti şi latineşti. Lat.: et *sicut credisti*, fiat tibi (Mt., VIII, 13). „Şi *după cum ai crezut*, să-ţi fie ţie." Gr. ...Ὕπαγε καὶ ὡς ἐπίστευσας, γενηθήτω σοι. Şi în slavă: **иди и ѢКОЖЕ ВѢРОВА, бѫди тебѣ** (*Zogr.*, Mt., VIII, 13).

8. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONSECUTIVĂ

Propoziţiile circumstanţiale consecutive sînt înrudite ca sens cu cele modale, pentru că exprimă urmarea, consecinţa modului acţiunii din propoziţia regentă. În fond, propoziţia circumstanţială consecutivă este tot o propoziţie *modală.* Se introduce tot cu conjuncţia **ѤКО**, dar cu sensul de **încît, că, de,** lat. *ut*, gr. ὥστε, şi mai rar cu conjuncţia **ДА**, gr. ἵνα, dar cu acelaşi sens consecutiv ca şi **ѤКО**: „ca să, pentru ca să, încît, că":

оучителю, къто съгрѣши, сь ли или родителѥ его, ДА СЛѢПЪ РОДИ СѦ (*Mar.*, I., IX 2). „Învăţătorule, cine a greşit: acesta sau părinţii lui, *de* (că, încît) *s-a născut orb.*" În originalul grecesc: Ῥαββί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ „...ca să se nască orb."

— Mult mai frecvente şi caracteristice sînt în slava veche propoziţiile circumstanţiale consecutive introduse cu **ѤКО**: **оучаше ѩ на сънъмиштихъ ихъ ѤКО ДИВЛѢАХѪ СѦ ѤМОУ** (*Zogr.*, Mt., XIII 54). „Şi-i învăţa în soboarele lor, *încît se minunau de el.*" În greacă: ... ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, ὥστε ἐκπλήττεσθαι αὐτούς... (Mt., XIII, 54). „Şi-i învăţa în sinagoga lor, *încît se mirau de el.*" **и исцѣли и, ѢКО СЛѢПЪ И НѢМЪ глаголаше и глѧдаше** (*Mar.*, Mt., XII, 22). „Şi l-a vindecat, *încît cel orb şi mut vorbea şi vedea.*" Gr.: ...καὶ ἐθεράπευσεν αὐτόν, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν. Observăm că în originalul grecesc propoziţia circumstanţială consecutivă este exprimată prin construcţia acuzativ cu infinitiv. Sub influenţa acestei construcţii, propoziţia consecutivă s-a exprimat şi în slava veche prin construcţia dativ cu infinitiv: **и се тръжъ вели бысть**

---

[1] Vezi SŁOŃSKI, S., *Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonsstruktionem in den altbulgarischen Sparchdenkmälern*, Kircbain, N. L., 1909; T. L. SPŁAWIŃSKI — CZ. BARTULA, *op. cit.*, p. 97 ş. u.

въ мори ѣко покръіеати са кораблю влънами (*Zogr.*, Mt., VIII, 24). „Şi iată furtună groaznică a fost pe mare, *încît corabia se acoperea de valuri.*" În greacă e în propoziţia consecutivă *acuzativ cu infinitiv*, iar complementul circumstanţial de instrument „*de valuri*" — вльнами e exprimat prin genitiv plural: καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε τὸ πλεῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων (Mt., VIII, 24). Alteori, în slavă subiectul din propoziţia circumstanţială consecutivă e la singular, iar în greacă la plural, deşi e vorba de un substantiv colectiv: norod-mulţime: ...καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς; ὥστε τοὺς ὄχλους θαυμάσαι (Mt., XV, 31). и исцѣли ѩ, ѣко народу дивити са. „Şi i-a vindecat, *încît mulţimile (gloatele) se mirau.*"

9. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONCESIVĂ

Propoziţiile circumstanţiale concesive sînt apropiate ca sens de cele cauzale şi condiţionale, fără a se identifica însă cu acestea. Oricum, propoziţia concesivă se introduce uneori cu aceeaşi conjuncţie condiţională ащє, urmată de conjuncţia и „chiar (şi) dacă, deşi": аще и бога не боѭ са и чловѣкъ не срамлѣѭ са за не творить ми троудъ въдовица си да мьщѫ ѭ (*Zogr.*, Lc., XVIII, 4—5). „*Deşi (chiar dacă) nu mă tem de Dumnezeu* şi *nici de oameni nu mă ruşinez*, pentru că văduva aceasta îmi face greutăţi, o voi răzbuna (pedepsi)..."

— Conjuncţia concesivă аште и s-a calchiat probabil după originalul grecesc, unde propoziţia concesivă se introduce tot cu o conjuncţie condiţională εἰ „dacă" în unire cu καὶ „şi": Εἰ καὶ τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι... (Lc., XVIII, 4). „**Deşi** nu mă tem de Dumnezeu..." În lat. *etsi*.

Aceeaşi propoziţie se introduce în alte texte (*Suprasliensis*) cu conjuncţia цѣ sau цѣи, care, împreună cu ацѣ, ceh *aj* „deşi" — caracterizează exprimarea propoziţiilor concesive în slava veche: ... не видѣаше тоу сѫшта кгоже хотѣаше прѣдати, цѣ свѣштамъ сѫштамъ и свѣтоу толикоу (*Supr.*, 412, 16—17). „Nu vedea că acela pe care voia să-l vîndă se afla acolo, *deşi erau luminări şi atîta lumină.*" Ori cu ацѣ: „... не бо рече іюда прѣдавникъ, ацѣ лѣпо бы бѣ ... сего отъ злобы прозъвати (*Supr.*, 410, 20—22). „Că nu i-a spus Iuda vînzătorul, *cu toate că (deşi) era bine... să-l denumească astfel* din cauza răutăţii acestuia."

10. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE SCOP

Propoziţiile circumstanţiale de scop sau finale exprimă un raport hipotactic mai abstract. În analiza aplicată a frazei mulţi le confundă cu propoziţiile circumstanţiale de cauză. Confuzia nu se produce dacă ţinem seama de sensul propoziţiei finale şi de conjuncţiile cu care se introduce fiecare din aceste propoziţii.

Astfel, în exprimarea raportului hipotactic de finalitate, se foloseşte ѩко „ca să" şi mai ales да, caracteristică limbilor slave de sud. Adesea, conjuncţia да se foloseşte cu indicativul şi mai rar cu condiţionalul. E însoţită uneori de не, би, іако, да. În latină îi corespunde *ut*, *ne*, iar în greacă: ἵνα, νὰ.

a. Conj. **да cu indicativul**: тъгда привѣсѧ къ немоу дѣти, да рѫцѣ възложитъ на нѩ и помолитъ са (*Mar.*, Mt, XIX, 13). „Atunci au adus copii la el, *ca să pună mîinile asupra lor şi să se roage.*" În lat. propoziţia finală e introdusă cu conj. *ut* cu imperf. conj.: ... *ut manus eis imponeret et oraret.* În originalul grecesc aceeaşi propoziţie finală e introdusă prin

conjuncţia ἵνα şi cu conjunctivul: „pour que, afin que — pentru ca, ca să": Τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς καὶ προσεύξηται. Sau: **идѣмь и мы, да оумьремъ съ нимь** *(Mar.*, I., XI, 16). Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. „Să mergem şi noi *ca să murim cu el."*

b. **да не**, gr. ἵνα μή „ca să nu...": **не осѫждаите, да не осѫждени бѫдете** *(Zogr.*, Mt., VII, 1). „Nu judecaţi, *ca să nu fiţi judecaţi."* În greacă: Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.

c. Prin **ꙗко да** „ca să", gr. ὅπως: **искаахѫ лъжа съвѣдѣтелѣ, на ісоуса, ꙗко да оубиѭтъ и** *(Zogr.*, Mt., XXVI, 59). „Căutau martor mincinos împotriva lui Isus, *ca să-l omoare."* Gr. ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώσωσι (Mt., XXVI, 59).

d. Prin **да би** ori **да и би**, gr. ὅπως: lat. *ut* „ca să, pentru ca să": **молишѧ и, да би прѣшелъ отъ прѣдѣлъ нхъ** *(Mar.*, Mt., VIII, 34). „L-au rugat *ca să treacă dincolo de hotarele lor."* Gr. παρεκάλεσαν, ὅπως μεταβῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν (Mt., VIII, 34). ... **и мъножицеѭ и въ огнь, вьврьже и въ водѫ, да и би погоубилъ** *(Mar.*, Mc., IX, 22). „Şi de multe ori l-a aruncat în foc şi în apă *ca să-l piardă."* În latină, propoziţia finală este exprimată prin conjuncţia *ut* cu imperfectul conjunctivului: ...*ut* eum *perderet* — *„ca să*-l piardă", iar în greacă prin conj. ἵνα: καὶ πολλάκις αὐτὸν καὶ εἰς πῦρ ἔβαλε καὶ εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν.

e. Propoziţia circumstanţială finală se exprimă în slava veche şi prin construcţia cu **supinul**, caracteristică în exprimarea scopului: **абие же ісоусъ простеръ рѫкѫ, ꙗтъ его** *(Mar.*, Mt., XIV, 31). „Iar Isus îndată a întins mîna *ca să-l ia."*

11. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONDIŢIONALĂ

a. Propoziţiile condiţionale, atît cele reale, cît şi cele ireale, se introduc prin conjuncţiile: **аще, ꙗще** şi, uneori, **ащи** „dacă", lat. *si*, gr. εἰ „dacă". Conjuncţia condiţională **аще** este urmată adesea de particula ipotetică **ли** „oare, cumva": **аще ли** „dacă cumva?", sau uneori este însoţită de negaţie: **аще ли ни** „dacă cumva nu", ori de **же**: **аще ли же ни** „iar dacă (cumva) nu".

b. De obicei, predicatul propoziţiei condiţionale se exprimă prin condiţional, iar predicatul propoziţiei regente prin indicativ: **не имаши власти на мънѣ никоеѧже, аще не би ти дано съ выше** *(Mar.*, I., XIX, 11). „Nu ai avea nici un fel de putere asupra mea, *dacă nu ţi-ar fi dat de sus."*

— Predicatul propoziţiei condiţionale ireale se exprimă prin timpurile modului condiţional şi conjuncţiile **аще, а** etc. În acest caz al „modului ireal" — *modi irealis* — şi predicatul propoziţiei regente se exprimă tot prin formele modului condiţional. În latină, avem în propoziţia condiţională conjuncţia *si* cu *imperfectul conjunctivului*: **аще би вѣдѣлъ господинъ храма... бъдѣлъ оубо би и не би оставилъ подрыти храма своего** *(Mar.*, Mt., XXIV, 43). *„Dacă ar şti stăpînul casei...*, ar veghea şi nu ar lăsa să-i spargă casa." În latină: *Si sciret pater familias*... vigilaret uti que et non sineret. **аще би (ащи) сь не былъ злодѣи, то не быхомъ ти его прѣдали** *(Supr.*, 433, 1). *„Dacă acesta nu ar fi hoţ*, atunci nu ţi l-am vinde." Aceeaşi condiţie ireală este exprimată în unele texte slave vechi prin condiţional cu conjuncţia **а**, iar în altele prin conjuncţia **аще**, tot cu condiţionalul: **а би сьде былъ, не бы оумрьлъ братъ наю** *(Supr.*, 315, 8—9). *„Şi dacă*

tu ai fi fost aici, nu ar fi murit fratele nostru". Iar în textele evanghelice: **АЩЕ БИ СЬДЕ БЪІЛЪ**, **не би братръ мои оумрълъ** (*Mar.*, I., XI, 21). „*Dacă ai fi fost aici*, nu ar fi murit fratele meu." În greacă e conjuncția εἰ cu imperfectul: ...εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει (I., XI, 71). „*Dacă erai aici*, fratele meu nu ar fi murit."

Predicatul propoziției care exprimă *o condiție reală sau potențială* apare la indicativ, iar predicatul regentei este la indicativ sau la imperativ: **АЩЕ ІЕСИ АНЬГЕЛЪ БОЖИИ**, **то избави мѧ** (*Vit.* apud M. Weingart, p. 86). „*Dacă ești îngerul lui Dumnezeu*, atunci salvează-mă." Sau cu viitorul indicativului și cu imperativul: **АЩЕ СЪТРѢБИШИ И ПОГРЕБЕШИ ТѢЛЕСА НАША**, **то кгоже просиши оу господа бога, дасть ти...** (Vit., ibidem). „*Dacă vei îmbălsăma și înmormînta osemintele noastre*, atunci să ceri aceasta la Dumnezeu și îți va da." În cazul propoziției condiționale introduse prin conjuncția **ЕЛИ**, propoziția regentă e interogativă: **ЕЛИ БО РАСПИНАЕМЪ ЦѢСАРІОѮТЪ**, **како бѫдетъ вѣнчаемъ?** (*Cloz.*, 676). „Că *dacă domnește fiind răstignit*, cum va mai fi încoronat?"

Nuanță condițională au și acele propoziții care nu se introduc prin conjuncții condiționale, ci prin pronume interogative, ca **ИЖЕ** „cine", sau nehotărîte, ca **ВЬСѢКЪ** ori **ИЖЕ КОЛИЖЬДО** „oricare, oricine, cineva": **И ИЖЕ КОЛИЖЬДО НЕ ПРИИМЕТЪ ВАСЪ, НИ ПОСЛОУШАѬТЪ СЛОВЕСЬ ВАШИХЪ**, **исходѧште изъ домоу ли изъ града того отърѧсѣте прахъ отъ ногъ вашихъ** (*Mar.*, Mt., X, 14). „Iar *dacă nu vă va primi cineva, ori nu va asculta cuvintele voastre*, atunci, ieșind din casa sau din cetatea aceea, să scuturați și praful de pe picioarele voastre."

12. PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE CAUZĂ

Propozițiile circumstanțiale de cauză se introduceau în slava veche prin conjuncții ca **БО, ОУБО, ИБО** „căci, fiindcă", lat. *nam*, *enim*, gr. γὰρ; **ІАКО** „fiindcă", lat. *quia*, gr. ὅτι. Destul de frecvente sînt conjuncțiile mai noi formate din prepoziții și pronume urmate de particula **ЖЕ**: **ПОНЕЖЕ, ЗАНЕЖЕ, ИМЬЖЕ** „pentru că, fiindcă", lat. *quoniam*, *quod*; gr. ἐπεί, διὰ τό. Mai rar se folosesc cu sens cauzal **ИДЕ**, gr. ἐπεί, ὅτι și ἐπειδή, ἐπεί; **ІЕЛЬМИ, НЕБОНЬ, ЕДА** „fiindcă, pentru că". Aceste conjuncții stau la începutul propoziției cauzale. Doar conjuncția **БО** se afla întotdeauna după primul cuvînt important din propoziție. În subordonare, raportul de cauzalitate este considerat cel mai abstract, acțiunea cauzalei fiind anterioară celei din regentă.

Cu conj. **БО**: **и нападошѧ на храминѫ тѫ, и не паде сѧ**: **ОСНОВАНА БО БѢ НА КАМЕНИ** (*Zogr.*, Mt., VII, 25). „Și s-au izbit de casa aceea, dar nu s-a năruit, *pentru că era zidită pe piatră*." Aceeași topică are conjuncția cauzală și în originalul grecesc, ca și în latină: enim: ... *fundata* enim *erat super petram*. Gr.: ...καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε; τεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν (Mt., VII, 25).

Cu conjucția **ИБО**, care introduce două propoziții cauzale: **въ истинѫ отъ нихъ іеси**, **ИБО ГАЛИЛѢАНИНЪ ЕСИ И БЕСѢДА ТВОѢ ПОДОБИТЪ СѦ** (*Mar.*, Mc., XIV, 70). „Într-adevăr ești dintre ei, *fiindcă ești Galilean și* < pentru că > *vorba ta se aseamănă*." În originalul grecesc îi corespunde conjuncția γὰρ: Ἀληθῶς ἐξ αὐτῶν εἶ. καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ καὶ (γὰρ) ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει (Mc., XIV, 70).

Cu conjuncţia **ИМЪЖЕ**, care s-a dezvoltat din pronumele relativ иже, şi anume din instr. sing. masc. şi neutru. De aceea имъже este în unele propoziţii conjuncţie cauzală, iar în altele pron. relativ: самъ же ісоусъ не въдадаше себе въ вѣрѫ ихъ **ИМЪЖЕ САМЪ ВѢДѢАШЕ ВЪСѦ** (*Mar.*, I., II, 24). „Iar Isus nu se încredea în ei, *pentru că el însuşi îi ştia personal pe toţi.*" În greacă este conjuncţia διὰ cu acuzativul: αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευσεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας. не осѫждаите да не осѫждени бѫдете **ИМЪЖЕ БО СѪДОМЬ СѪДИТЕ, СѪДѪТЪ ВАМЪ** (*Zogr.*, Mt., VII, 1). „Nu judecaţi ca să nu fiţi judecaţi, *căci cu ce judecată veţi judeca, cu aceea veţi fi judecaţi.*" Deci sensul cauzal s-a dezvoltat din cel modal sau de instrument. Sau cu conjuncţia greacă ἐν **ІЕЖЕ**, care provine din acelaşi pronume la nom. sing. neutru: чюждаахѫ сѧ, **ЕЖЕ КЪСНѢАШЕ ТЪ ВЪ ЦРЬКВЕ** (*Mar.*, Lc., I, 21). „Se mirau *că el întîrzia atîta în biserică.*"

— Cu conjuncţia **ЗАНЕ**, gr. διότι, lat. *quia*: и положи и въ ѣслехъ, **ЗАНЕ НЕ БѢ ИМА МѢСТО ВЪ ОБИТѢЛИ** (*Mar.*, Lc., II, 7). „Şi l-au pus în iesle, *pentru că nu era pentru ei loc în casă.*" Gr. καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι (Lc., II, 7).

— Cu conjuncţia **ПОНЕЖЕ**, mai frecventă: праздьноваахѫ, понеже бѣаше великаа сѫбота (*Supr.*, 125,30). „Sărbătoreau *fiindcă era sîmbăta cea mare.*"

Mai preţioase prin raritatea lor sînt atestările cu conjuncţiile **ІЕЛЬМА**, care caracterizează limba omiliilor din *Cod. Suprasliensis*, apoi conj. **ИДЕ**, gr. ἐπεί „deoarece, întrucît", şi **ЕДА**, gr. μήποτε „nu cumva": како бѫдетъ се, **ИДЕ МѪЖА НЕ ЗНАѬ** (*Mar.*, Lc., I, 34). „Cum va fi aceasta, *de vreme ce nu ştiu de bărbat.*" În greacă: Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω (Lc., I, 34). не сѧди на прѣдьниимь мѣстѣ, **ЕДА КЪТО ЧЬСТѢНѢИ ТЕБЕ БѪДЕТЪ ЗЪВАНЫХЪ** (*Mar.*, Lc., XIV, 8). „Să nu te aşezi la locul de frunte, *ca nu cumva printre cei chemaţi să fie cineva mai de cinste decît tine.*" În greacă: μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν: μήποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλημένος ὑπ' αὐτοῦ.

CONSTRUCŢII SPECIALE ÎN CADRUL FRAZEI

În textele slave vechi sînt frecvente o serie de construcţii speciale, care întăresc caracterul sintetic al primei limbi de cultură a slavilor.

1. DATIVUL ABSOLUT

Prin construcţia *dativ absolut* se înţelege o propoziţie subordonată în care subiectul stă în cazul dativ, iar predicatul este un participiu tot în cazul dativ. Faptul că atît subiectul cît şi predicatul sînt în dativ şi că nici unul, nici altul nu intră în componenţa părţilor propoziţiei regente, ci formează o propoziţie subordonată deosebită, a dus la denumirea de *dativ absolut* sau de *dativ independent* (rus. *дательный самостоятельный*).

— În cadrul construcţiei *dativ absolut*, atît participiul predicat, cît şi subiectul poate fi multiplu: и **ВЪШЕДЪШИ ДЪЩЕРИ ІРОДИАДИНѢ** и **ПЛѦСАВЪШИ**, рече цѣсарь (Mc., VI., 22). „Şi după ce *fiica* Irodiadei *a ieşit* şi

a dansat, împăratul a spus." Predicatul multiplu este **БЪШЬДЪШИ** și **ПЛѦСАВЪШИ** — ambele la participiu trecut activ I.

a. **Subiectul** în această construcție este de obicei un substantiv sau un pronume — *personal*, îndeosebi **ОНЪ, ОНА, ОНО**, cu formele de dativ ale pronumelui mai vechi **jь*, **ja*, **je*, sau, mai rar, pronume *demonstrativ*: **ТЪ, СЪ** „acesta", **ОНЪ** „acela"; *nehotărîte*, ca: **ІЕТЕРЪ** „altul, oarecare", **ІЕДИНЪ** „unul", **ВЬСЬ** „tot", **НИКЪТО** „nimeni" etc.

b. **Predicatul** este exprimat prin forma scurtă sau nominală a participiului activ prezent și trecut I, pasiv trecut și mai rar prin participiul pasiv prezent. De exemplu, prin:

— *participiu prezent activ* ca predicat și cu *substantiv* în rolul de subiect: **I СѪШОУ ПЕТРОВИ** низоу на дворѣ, приде... (*Mar.*, Mc., XIV, 66). „Și în timp ce *Petru era* jos în curte, a venit..."

— *participiu trecut activ I* ca predicat și un *pronume* în rolul de subiect: и въ оутрини **ИШЕДШЕМЪ ИМЪ** отъ витанниѩ, възалка (*Mar.*, Mc., XI, 12). „Și a doua zi dimineața, *după ce au plecat ei* din Vitania (Isus) a flămînzit."

— *participiu trecut pasiv* de la verbul **ИЗЪГНАТИ** „a alunga": **ИЗГЪНАНОУ БѢСОУ**, проглагола нѣмꙑи (Mt., IX, 33). „*După ce dracul a fost alungat*..., mutul a vorbit." În originalul grecesc este tot participiul trecut pasiv de la ἐκβάλλω „alung", dar în genitiv, ca și subiectul: καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου, ἐλάλησεν ὁ κωφός.

— Spre deosebire de originalul grecesc, în care participiul pasiv se folosește exclusiv singur, în slava veche acest participiu se întrebuințează uneori însoțit și de participiul activ al verbului copulativ **БЪІТИ** „a fi": **ОБРѪЧЕНѢ БЪІВЪШІ МАТЕРІ ЕГО МАРІИ**... ѡбрѣте сѧ... имѫщи въ чрѣвѣ... (Mt., 1, 18). „*După ce mama lui Maria a fost logodită*... s-a aflat că ea are în pîntece..." În originalul grecesc avem în construcția corespunzătoare de „*genitiv absolut*" numai participiul trecut pasiv fără copulă: μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας... εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα (Mt., I, 18).

Uneori, însă, chiar în originalul grecesc este tot *dativul absolut*, ca și în slava veche: Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέτραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι (Mt., VIII, 28) „... și *cînd a trecut el în ținutul acela*, în țara Gergesenilor, i-au ieșit în cale doi îndrăciți..." În slava veche s-a folosit dativul absolut cu participiul activ I ca predicat: и **ПРИШЕДШОУ ЕМОУ** на онъ полъ въ странѫ гергесинскоуѭ, сърѣтоста и два бѣсна (*Sav.*, Mt., VIII, 28). „*Și după ce el a trecut în ținutul acela, în țara Gergesenilor*, l-au întîmpinat doi îndrăciți."

Construcții identice „*dativului absolut*" existau și în alte limbi indo-europene. De exemplu, în textele sanscrite, în vechea indiană, exista genitivul și locativul absolut[1]. În greacă era *genitivul absolut* și mai rar *dativul*; în latină, ablativul absolut, în limba gotică erau dativul și acuzativul absolut[2]. Astfel de construcții nu sînt străine nici limbilor baltice. Oricum, *dativul absolut* apare mai frecvent în limbile din bazinul Mării Negre și al Mării Mediteraneene[3].

---

[1] Vezi FERD. de SAUSSURE, *De l'emploi du genitif absolu en sanskrit*, Leipzig, 1881.

[2] Vezi FR. MIKLOSICH, *Vergleichende Syntax der sl. Sprachen*, IV, p. 617; T. L. SPŁAWIŃSKI — CZ. BARTULA, *op. cit.*, p. 136 ș. u.

[3] Vezi V. POLAK, *Poznámky k staroslovenskému dativu absolutu*, în: „Slovanské štúdie", Praga, 1948, p. 106—110.

În textele slave vechi, *„dativul absolut"* este mai degrabă o influență cărturărească venită pe calea traducerilor din greacă și latină. Aceasta reiese din exemplele pe care le dăm mai departe paralel. Astfel în slavă avem, de exemplu, *dativul absolut* cu participiul prezent activ ca predicat, **ГЛАГОЛѪЩОУ**, iar subiectul, **ЄМОУ**, la dativ singular masculin de la pronumele *jь* **(ОНЪ)** „el": **и абиѥ ЄЩЄ ЄМОУ ГЛАГОЛѪЩЮ, приде Юда** *(Mar.*, Mc., XIV, 43). „Și îndată, *în timp ce el încă vorbea*, a venit Iuda." În originalul grecesc îi corespunde genitivul absolut: **ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, παραγίνετε Ιούδας. НЕДОСТАВЪШЮ ВИНОУ глагола мати ісусова къ немоу** (I., II, 3). *„Terminîndu-se vinul*, mama lui Iisus a spus către el." — Tunc, *deficiente vino*, dixit mater Iesu. Deci în latină *ablativul absolut — deficiente vino* — este format cu participiul prezent activ, și nu cu participiul trecut activ I, ca în slavă, iar în greacă e *genetivul absolut*: **καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτὸν...**

1) Construcția dativ absolut, o propoziție subordonată, este de cele mai multe ori **temporală**.

a. Cînd acțiunea din această propoziție temporală este concomitentă cu acțiunea din propoziția regentă, se folosește ca predicat *participiul prezent* în dativ: **ТЕБѢ ЖЕ ТВОРѦЩОУ МИЛОСТЫНѬ, да не чюєтъ шоуица твоѣ чьто творитъ десница твоѣ** *(Zogr.*, Mt., VI, 3). *„Iar atunci cînd (în timp ce) tu faci milostenie*, să nu simtă stînga ta ceea ce face dreapta ta." În greacă este tot participiul prezent: ...σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιάσου.

b. Cînd acțiunea din temporală s-a petrecut înaintea celei din regentă, în construcția *dativ absolut* se folosește *participiul trecut*. Raportul de antecedență din propoziția temporală condiționează în timp acțiunea din regentă: **СЪШЕДЪШОУ ЖЕ ЄМОУ СЪ ГОРЫ, въ слѣдъ єго идѣхѫ народи мъноѕи** *(Zogr.*, Mt., VIII, 1). *„După ce s-a coborît el din munte*, veneau în urma lui multe popoare." În originalul grecesc este tot *dativ absolut*: **καταβάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί** (Mt., VIII, 1). Sau: **и ПРИШЕДЪШЕМЪ ИМЪ къ народоу, пристѫпи къ немоу чловѣкъ** *(Mar.*, Mt., XVII, 14). *„După ce ei au venit la mulțime*, s-a apropiat de el un om." În greacă, *genitivul absolut* exprimă același raport temporal de antecedență, chiar dacă construcția este la participiu prezent: **καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προσῆλθεν αὐτῷ ἄνθρωπος** (Mt., XVII, 14). *„Și venind aceia din mulțime*, s-a apropiat de el un om."

În limba română construcția cu *dativul absolut* se poate traduce gerundival, chiar și atunci cînd predicatul este exprimat prin participiul trecut: *„venind ei la popor*, un om s-a apropiat de el."

— În frază, propoziția temporală exprimată prin *dativul absolut* stă de obicei înaintea propoziției regente. Uneori stă însă și în enclizǎ: **въ єдинѫ отъ сѫботъ придоша на гробъ ВЪСИѤВЪШОУ СЛЪНЦОУ** (Mc., XVI, 2). „... Într-una din sîmbete au ajuns la mormînt, *cînd soarele strălucea*." Această topică însă urmează îndeaproape originalul grecesc: ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου... Observăm că *genitivul absolut* este tot la sfîrșitul frazei.

2) Prin construcția *dativ absolut* se exprimă și **cauza, motivarea acțiunii din regentă: МѪДѨЩОУ ЖЕ ЖЕНИХОУ въздрѣмашѧ сѧ вьсѧ и съпахѫ** *(Zogr.*, Mt., XXV, 5). *„Fiindcă mirele întîrzia*, le-a cuprins somnul și dormeau toate." În greacă: χρονίζοντες δὲ τοῦ νυμφίου ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον. Uneori

conjuncţia cauzală apare în mijlocul construcţiei :... **СЛЪНЦЮ БО СѪЩЮ**, тѣнь таитъ сѧ *(Cloz.*, 7a, 7—9, p. 73). „Umbra se ascunde, *fiindcă răsare soarele.*"

3) Prin *dativul absolut* se exprimă şi **condiţia**, dar chiar atunci este prezentă şi o nuanţă cauzală: **СИМЪ ОУБО ТАКО СѪЩЕМЪ**, приде къ болѧщиимъ врачь *(Supr.*, 251, 18—19). *„Dacă (deoarece) acestea s-au petrecut astfel*, doctorul a venit la bolnavi." **НАЧИНАѬЩЕМЪ ЖЕ СЕМЪ БЫВАТИ**, въсклоните сѧ и въздвигнѣте главы ваша *(Mar.*, Lc., XXI, 28). *„Dacă (cînd, întrucît) vor începe acestea să se săvîrşească*, voi sculaţi-vă (priviţi) şi ridicaţi-vă capetele voastre." În greacă este construcţia *genitivul absolut:* Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

4) Propoziţia secundară formată cu dativul absolut poate fi şi **consecutivă**. Se introduce, de obicei, cu conjuncţia ꙗко „încît", gr. ὥστε: сърѣтоста и в бѣснѹѭщаа сѧ отъ гробъ исходѧща люте ѕѣло, **ꙖКО НЕ МОГѪЩЮ НИКОМѸЖЕ ПРИТИ ПѪТЬМЬ ТѢМЬ** *(Sav.*, Mt., VIII, 28). „L-au întîmpinat doi îndrăciţi, ieşiţi din mormînt şi atît de crunţi, *încît nimeni nu putea să treacă pe calea aceea.*" În originalul grecesc propoziţia consecutivă se introduce cu conjuncţia ὥστε „astfel că, încît", urmată însă de acuzativ cu infinitiv: ...ὥστε μὴ ἰσχύειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης.

Alteori, însă, propoziţia consecutivă nu este introdusă de nici o conjuncţie nici în originalul grecesc, unde avem *genitivul absolut*, nici în slavă, unde avem *dativul absolut*: и бѫдѫтъ знамение въ слънци и мѣсѧци и звѣздахъ и на земли тѫга ꙗзыкомъ... **ИЗДЫХАѬЩЕМЪ ЧЛОВѢКОМЪ ОТЪ СТРАХА...** *(Zogr.*, Lc., XXI, 25—26). „Şi vor fi semne în soare, în lună şi în stele şi pe pămînt spaimă mare între popoare... *încît vor muri oamenii de groază...*" În greacă: καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ... ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου...

5) a. Din construcţia cu *dativul absolut* lipseşte uneori subiectul. Ideea se exprimă atunci numai prin *participiul verbului* **БЫТИ** „a fi" în dativ, însoţit de adverbul de timp **ПОЗДѢ** „tîrziu", **ВЕЧЕРЪ** „seara, în timpul serii" etc., **ПОЗДѢ ЖЕ БЫВЪШЮ**, пристѫпиши къ немѹ ѹченици его *(Zogr.*, Mt., XIV, 15). *„Cînd era de acum tîrziu*, s-au apropiat de el ucenicii lui."

b. Sau cu *participiul prezent*: **СѪЩИ ЖЕ ПОЗДѢ ВЪ ТЪ ДЕНЬ...** приде ісѹсъ *(Mar.*, I., XX, 19). *„Fiind tîrziu în ziua acea...*, a venit Isus."

c. Cu adverbul **ВЕЧЕРЪ** şi cu participiul trecut: **ВЕЧЕРЪ БЫВЪШЮ**, бѣ корабль по срѣдѣ морѣ *(Zogr.*, Mc., VI, 47). *„Cînd s-a făcut seară (se însera)*, corabia se afla în mijlocul mării." În originalul grecesc, *genitivul absolut* îşi păstrează subiectul: ὀψίας δὲ γενομένης (Mt., XIV, 15). *„Şi cînd* (dacă) *se făcea seară..."*

2. DATIVUL CU INFINITIVUL

În slava veche, propoziţia completivă, subiectivă, finală, consecutivă şi atributivă se exprimă uneori prin construcţia *dativ cu infinitiv*, în care subiectul sta în cazul dativ, iar predicatul este la modul infinitiv. Este o construcţie dezvoltată probabil din acuzativ cu infinitiv, cunoscută în indo-europeană şi frecventă în limbile greacă şi latină. În slava veche, construcţia *dativ cu infinitiv* s-a putut prelua şi din aceste limbi clasice, îndeosebi din greacă.

1) Iată cîteva exemple, în care dativul cu infinitivul formează o **propoziţie completivă.** Urmează după *verba dicendi*, **ГЛАГОЛАТИ**, din propoziţia regentă: глаголѭще, **ВЪСКРЕСЕНИЮ НЕ БЫТИ** *(Mar.*, Lc., XX, 27) „spunînd că *învie-*

rea nu există." În greacă îi corespunde *acuzativul cu infinitivul*: ἀντιλέγοντες, ἀνάστασιν μὴ εἶναι. **Оувѣдѣша нѣкоюемоу отъшьльцоу бъіти на мѣстѣ томь** (*Supr.*, V, 19, 24—25). „Au aflat că în locul acela *există un pustnic oarecare.*" În latină e *acuzativul cu infinitivul*: cognoverunt *eremitam quemdam esse* in eo loco.

2) Uneori, această propoziție completivă are o **nuanță finală**: ... **мьнози молѩхѫ и приити емоу въ домы ихъ**[1]. „Mulți îl rugau, *ca el să vină prin casele lor.*" Sensul final e mai evident în cazuri ca acesta: **сътворитъ ми хыжинѫ, сѣсти ми въ неи** (*Supr.*, 204,2). „Îmi va face o colibă *ca să locuiesc eu în ea.*"

În latină această propoziție subordonată finală se introduce prin conjuncția *ut* „ca să" cu *imperfectul conjunctivului*, care sînt caracteristice în exprimarea raportului hipotactic de finalitate: multi rogabant eum, *ut in ipsorum domus veniret.*

3) Prin construcția *dativ cu infinitiv* se exprimă și o **propoziție circumstanțială consecutivă**, care se introduce de obicei prin conjuncția **ѣко** sau **ѣко-же**, gr. ὥστε „încît": **испльниша оба корабль, ѣко погрѫжати сѧ имъ** (*Mar.*, Lc, V, 7). „Și au umplut amîndouă corăbiile, *încît acestea se afundau.*"

În originalele grecești construcția *dativ cu infinitiv* este exprimată adesea prin *acuzativ cu infinitiv*. De exemplu, chiar în fraza precedentă:... καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά. Sau: **исцѣли ѩ, ѣко народоу дивити сѧ** (*Mar.*, Mt., XV, 31). „Și îi vindeca, *încît norodul se minuna.*" În greacă: ...καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς, ὥστε τοὺς ὄχλους θαυμάσαι...

4) Cînd predicatul din propoziția regentă este un verb la forma impersonală, propoziția secundară exprimată prin *dativ cu infinitiv* este **subiectivă**: **не подобаше ли и тебѣ помиловати клеврѣта твоего ...?** (*Ass.*, Mt., XVIII, 33). „Nu se cuvenea oare *ca și tu să miluiești* pe tovarășul tău...?" În originalul grecesc îi corespunde *acuzativul cu infinitivul:* οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου; Sau: **не добро естъ многомъ богомъ бъіти** (*Supr.*, 100, 26—27). „Nu este bine *să existe mai mulți dumnezei.*" În latină propoziția subiectivă este exprimată prin *acuzativ cu infinitiv*: non convenit *multos esse deos.* Adesea în regentă e ca predicat **бъістъ** „a fost, s-a întîmplat", gr. ἐγένετο: **бъістъ же оумрѣти нищоумоу** (Lc., XVI, 22). „S-a întîmplat ca *săracul să moară.*" În greacă e *acuzativ cu infinitiv:* ...ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν.

5) Uneori propoziția subiectivă are și o nuanță finală: **добрѣе ти естъ вънити въ животъ хромоу ли бѣдьноу** (*Mar.*, Mt., XVIII, 8) „că e mai bine de tine *să intri în viață șchiop sau ciung...*" Observăm că același pronume **ти** este în propoziția principală complement indirect în *dativus commodus* pe lîngă predicatul *este bine*, iar în propoziția subiectivo-finală, care depinde de infinitiv, este subiect: **ти вънити** „*ca tu să intri.*" Această construcție se numește *dativul dublu*, și în slava veche este destul de frecventă: **дастъ имъ властъ чѧдомъ божиимъ бъіти** (*Mar.*, I., I, 12). „Le-a dat putere *ca ei să fie* (să devină) fiii lui Dumnezeu." Acest *dativ dublu* este reprodus în versiunile slave cu aceeași topică din originalele grecești: καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα ὥστεν βυθίζεσται αὐτὰ „*le*-a dat puterea *ca să devină*

---

[1] Apud TADEUSZ LEHR-SPŁAWIŃSKI, CZESŁAW BARTULA, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym*, ed. a IV-a, Wrocław-Cracovia, 1959, p. 139.

(să se facă) *copiii lui Dumnezeu.*" Propoziția a doua exprimată prin construcția *dativ cu infinitiv* este atributivo-finală. Ce fel de putere le-a dat? Sau în ce scop le-a dat puterea (i-a împuternicit)? „Ca să devină fiii lui Dumezeu."

3. ACUZATIVUL CU INFINITIVUL

În construcția *acuzativ cu infinitiv*, subiectul stă în acuzativ, iar predicatul e la infinitiv. Cînd în propoziția regentă predicatul este la o formă impersonală, propoziția exprimată prin *acuzativ cu infinitiv* este subiectivă:

...δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον· подобаетъ ПРѢЖДЕ ПРОПОВѢДАТИ СѦ ЕВАНГЕЛИЮ (Mc., 13, 10). „Se cuvine ca mai întîi *să se propovăduiască evanghelia*". Propozițiile subiective exprimate prin ac. cu inf. sînt mai frecvente în originalul grecesc: ἀνενύδεκτον ἐστι μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· (Lc., 17, 1). „Este cu neputință *să nu vină smintelile*!" În slavă s-a folosit dat. cu inf.: не възможно естъ НЕПРІИТИ СЪБЛАЗНАМЪ, sau viit. indic. cu nom.: ... ДА НЕПРИДѪТЪ СКАНДАЛИ. După verbul *„a se întîmpla"*: ἐγέτο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον... (Lc., 9, 18). „... Și s-a întîmplat că *pe cînd el se ruga*..." În slavă s-a tradus cu imperf. indicativ: I бъість ЕГДА МОЛѢШЕ СѦ ЕДИНЪ... (Lc., 9, 18).

Propoziția exprimată prin *acuzativ cu infinitiv* urmează după *verba dicendi*, ca ГЛАГОЛАТИ „a spune", НАРИЦАТИ „a numi", sau *sentiendi*, ca НЕПЬЩЕВАТИ „a considera", МЬНѢТИ „a crede, a fi de părere", БРѢЩИ „a lua în seamă" etc. Aceeași construcție există atît în limba latină, cît și în limba greacă clasică, de unde s-a calchiat și în slava veche.

Exemple: În greacă: Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι (Lc., IX, 18). КОГО МѦ непьщюѭтъ народи БЫТИ (*Zogr*., Lc., IX, 18). „Cine cred noroadele *că sînt eu*?" Sau: „drept cine mă socotesc noroadele *că sînt eu*?" Aceeași idee se exprimă tot prin *acuzativ cu infinitiv* și după *verba dicendi* — глаголатн „a vorbi, a zice". Lat: Vos autem, *quem me esse* dicitis? În greacă: ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; вы же КОГО МѦ глаголете БЫТИ (*Mar*., Mt., XVI, 15). „Iar voi cine spuneți *că sînt eu*?" Din exemplele date observăm: construcția *acuzativ cu infinitiv* are alt subiect, deosebit de subiectul propoziției regente.

4. ACUZATIVUL CU PARTICIPIUL

Acuzativul se construiește și cu participiul. În propoziția regentă, predicatul este exprimat tot prin *verba dicendi* sau *sentiendi*, ca МЬНѢТИ „a fi de părere, a crede", ГЛАГОЛАТИ „a spune, a vorbi," НЕПЪЩЕВАТИ „a considera" etc. Predicatul din construcția *acuzativul cu participiu* e la participiul activ prezent sau trecut I, iar subiectul stă în acuzativ. În limba latină îi corespunde consecvent *acuzativul cu infinitivul*, iar în greacă îi corespunde de obicei *acuzativul cu participiul* și mai rar acuzativul cu infinitivul. Aceasta înseamnă că în slava veche construcția *acuzativul cu participiul* este mai degrabă un calc din limba greacă.

Exemple: Ἀ πότε δὲ σε εἴδομεν ἀστενοῦντα· когда ТѦ видѣхомъ БОЛѦЩТА (Mt., 25, 39). „Sau cînd *te*-am văzut *bolind* (că ești bolnav)."

Sau: ѭже ты мьниши ДѢВѪ СѪЩѪ (*Supr*., 3, 18). Lat.: quam tu putas *virginem esse* — „pe care tu o consideri *că este fecioară*." мнѣхѫ ѩ

ЗЛАТА ПЛЪНЪІ СѪЩЕ (*Supr.*, 52, 18)[1]. În latină: *...putabant eos auro plenos esse* „(se spune) că oamenii *le* credeau *că sînt pline cu aur*". În greacă avem participiul ὄντα, tradus în slavă tot prin participiu: **СѪЩЕ**. Altcori, însă, atît în latină cît şi în greacă avem *acuzativul cu infinitivul*, iar în slava veche îi corespunde *acuzativul cu participiul*: **мънѣвъша же и въ дрѹжинѣ СѪЩЬ** (*Mar.*, Lc., 2, 44) „crezînd că *el este* (se află) în mulţime" — νομίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν τῇ συνοδίᾳ εἶναι (Lc., 2, 44). Sau după *verba dicendi*: ... **кого глаголѭтъ мѧ человѣци СѪЩА?** (*Mar.*, Mt., XVI, 13). „Cine spun oamenii *că sînt eu*?" În latină: ... quem dicunt homines *esse filium*? În greacă: ... τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι. Sau: **его же мьнѣтъ мънози ДѪНАВЪ СѪЩА** „pe care (fluviu) mulţi îl socotesc *că este Dunărea*."[2] În latină: quod (flumen) putant *Danubium esse*.

De altfel, şovăirea între *acuzativ cu participiu* şi *acuzativ cu infinitiv* exista şi în slava veche. De exemplu, în aceeaşi frază citată mai sus din *Mar.* constatăm că nu s-a folosit *acuzativul cu participiul*, ci *acuzativul cu infinitivul*: **вы же кого мѧ глаголете БЪІТИ?** „Iar voi cine spuneţi *că sînt eu*?" Participiul stă de regulă tot în acuzativ, ca şi subiectul: **ꙗкоже глаголете о веелзевѹлѣ ИЗГОНѦЩА мѧ бѣсы.** Şi mult mai rar participiul stă în nominativ: ... **ИЗГОНѦЩЬ мѧ бѣсы** (*Mar.*, Lc., XI, 18). „Fiindcă ziceţi *că eu alung* dracii cu puterea lui Belzebut." În greacă însă s-a folosit şi aci construcţia *acuzativul cu infiditivul*, care era mult mai frecventă: ...ὅτι λέγετε ἐν βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια (Lc., XI, 18).

5. CONSTRUCŢIA CU SUPINUL

În limba slavă veche, supinul (comp. aici „Supinul") exprima, ca şi în limba latină, o propoziţie circumstanţială de scop. Această funcţie o îndeplinea în limba greacă infinitivul de scop. Construcţia cu supinul era mai dificilă, pentru că cerea obiectul în genitiv, nu în *acuzativ cu infinitiv*, şi se folosea îndeosebi după verbe de mişcare, ca: **ити** „a merge, a se duce" şi compusele lui **прийти** „a sosi", **доити** „a ajunge la, a sosi", **изити** „a ieşi"; **грѧсти** „a merge, a veni", **вести** „a duce, a conduce", **вьлѣсти** „a intra în", **тещи** „a alerga", „a curge" etc.

În limba română, construcţia cu supinul se traduce printr-o propoziţie circumstanţială de scop cu conjunctivul „ca să...", sau prin infinitivul de scop; „pentru a...": **идѫ РЪІБЪ ЛОВИТЪ.** „Mă duc *ca să prind peşti*." **рыбъ** este genit. pl. de la **рыба, -ы** „peşte". **не мьните, ѣко придъ РАЗОРИТЪ ЗАКОНА ЛИ ПРОРОКЪ, не придъ РАЗОРИТЪ нъ ИСПЛЪНИТЪ** (*Zogr.*, Mt., V, 17). „...Să nu credeţi că am venit *ca să distrug legea sau pe prooroci*, nu am venit *să distrug*, ci *să împlinesc*." **прииде ВЪЗИСКАТЪ И СПАСТЪ ПОГЫБЪШААГО** (*Supr.*, 373, 13). „A venit *să caute şi să mîntuie pe cel pierdut*."

— Deci supinul se folosea atît de la verbele perfective, ca în exemplele de mai sus, cît şi de la verbele imperfective: **вьлѣзе на сѹкоморіѭ ВИДѢТЪ ІСѸСА** (*Ass.*, Lc., XIX, 4). „S-a urcat într-un sicomor *ca să vadă pe Isus*."

În limba latină avem aici supinul cu acuzativul: ascendit... *visum Iesum*. În limba greacă, obiectul din propoziţia finală e tot în acuzativ, iar supinului

---

[1] Vezi FR. MIKLOSICH, *op. cit.*, p. 388, citează acelaşi exemplu din *Supr.*, 38, 7.

[2] Vezi *Описание славянскихъ рукописей Московской синодальной библиотеки*, Moskva, 1855—1859, 2.1.15. Apud FR. MIKLOSICH, *op. cit.*, p.388.

îi corespunde conjunctivul cu conjuncţia ἵνα: ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ αὐτόν·

исходѧщѹ емѹ (dat. absolut) на полѥ ГЛѦДАТЪ ВОИ СВОИХЪ (*Supr.*, 142,6) „în timp ce el ieşea la cîmp ca *să-şi vadă soldaţii*"—Exeunte eo (abl. abs.) campum *recensum milites suos*—вънидѥ ПОГѪБИТЪ КРЪСТІѦНЪ (*Supr.*, 162, 3). „A venit *ca să piardă pe creştini*" — *Ingressus est perditum christianos.* Uneori, însă, în loc de supin, avem în limba latină participiul viitor activ: придѫ обрѣзатъ отрочѧте (*Ass.*, Lc., I., 59). Şi într-o altă versiune: придоша обрѣзатъ дѣтища (*Ev. de Trn.*, Lc., I., 59). „Au venit *să circumcidă pe copil*" — Venerunt *circumcisuri puerum.* ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον· De obicei, însă în limba greacă avem infinitivul cu acuzativul: придѥ... ПОЧРЬПАТЪ ВОДЫ (*Ass.*, I., IV, 7.) „A venit... *ca să scoată* apă." ἔρχεται... ἀντλῆσαι ὕδωρ. Sau: придѥ ПРОЛИТЪ КРЪВЕ СВОЕѬ (*Cloz.*, I., 233). „A venit *ca să-şi verse sîngele său.*" ἦλθεν ἐκχέαι τὸ αἷμα. (Lc., I, 59). Sau: лежаше сѧ СПАТЪ; *decumbentes dormituri* „culcîndu-se *ca să doarmă.*"[1] Rareori aceeaşi construcţie a supinului se exprimă în limba latină prin conjuncţia *ut* „ca să" cu *imperf. conj.*: сънидоша сѧ видѣтъ (*Supr.*, 53, 19). „S-au strîns *ca să vadă.*" — Convenerunt *ut viderent.*

Din cauza asemănării formei şi funcţiei supinului cu infinitivul de scop, care cerea şi obiectul în acuzativ în loc de genitiv, supinul a început să fie înlocuit în mod treptat cu infinitivul. Deşi supinul s-a folosit în toate limbile slave vechi, iar în cele literare s-a folosit stilistic pînă în secolele XVIII—XIX[2], totuşi şovăirea între supin şi infinitiv a început încă din epoca textelor slave vechi. Acelaşi verset din Evanghelie este atestat într-un monument literar ca *Marianus* la supin, iar în altul, ca, de exemplu, *Zographensis*, la infinitiv: огнѣ придъ ВЪВРѢЩЪ въ землю (*Mar.*, Lc., XII, 49). Şi огнѣ придъ ВЪВРЪЩИ въ землѭ (*Zogr.*, Lc., XII, 49). „Am venit *să vărs* foc asupra pămîntului." În slava veche, fraza păstrează topica originalului grecesc, unde în loc de dativ avem *acuzativul cu infinitivul*: ...πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν (Lc., XII, 49). Alteori, situaţia e inversă: în *Marianus* e infinitivul, iar în *Zographensis* e supinul: ѣко приде отъ конца землѧ СЛЫШАТИ ПРѢМѪДРОСТИ саломонѧ (*Mar.*, Lc., XI, 31). ѣко приде отъ коньца землѧ СЛЫШАТЪ ПРѢМѪДРОСТИ соломоуна (*Zogr.*, Lc., XI, 31). „Pentru că a venit de la marginea pămîntului *ca să asculte înţelepciunea lui Solomon.*" Observăm că în ambele cazuri obiectul a rămas în genitiv: прѣмѫдрости. În originalul grecesc obiectul e în acuzativ, iar verbul este la infinitivul de scop, care corespunde în slavă supinului cu genitivul: ...ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶνος (Lc., XI, 31).

Sînt însă şi cazuri în care atît în *Marianus*, cît şi în *Zographensis* s-a folosit infinitivul în loc de supin. Obiectul însă a rămas în genitiv: ...мьните ли ѣко МИРА придъ ДАТИ на землѭ (*Mar.*, *Zogr.*, Lc., XII, 51). „Socotiţi oare că am venit *să aduc pace* pe pămînt?"

Şovăirea se constată şi în cazul obiectului, care este în unele cazuri la acuzativ — мѣсто — în loc de genitiv — мѣста —, deşi verbul a rămas tot la supin: идѫ ОУГОТОВАТЪ МѢСТО вамъ (*Sav.*, I., XIV, 3). „Mă voi duce

[1] *Ephr.*, *Vost.* apud FR. MIKLOSICH, *Vergleichende Syntax der Slavischen Sprachen*, IV, Viena, 1874, p. 874.

[2] Vezi L. A. BULAHOVSKI, *Исторический комментарий к русскому литературному языку*, Moskva, 1950, p. 202—203. Verbul. Supinul, p. 217—276.

ca *să vă pregătesc loc.*" Aceeaşi frază este atestată în *Assemanianus* cu întreaga construcţie a supinului înlocuită prin infinitiv cu obiectul în acuzativ: **нѫж оуготоватн мѣсто** вамъ (*Ass.*, I., 14,3). Interesant e că în originalul grecesc avem în acest loc viitorul indicativului cu obiectul în acuzativ: ...**καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον** (I., XIV, 3). „Şi dacă mă voi duce şi *vă voi pregăti loc...*"

Din exemplele de mai sus reiese că prin înlocuirea supinului cu obiectul în genitiv, prin infinitiv cu obiectul în acuzativ, exprimarea raportului sintactic de finalitate a devenit mai simplă şi mai precisă.

IV. LEXICUL

Fondul lexical al textelor de limbă slavă veche, ca şi sintaxa, a fost mai puţin cercetat decît fonetica şi morfologia. Manualele de limbă slavă veche, chiar cele considerate „clasice" (LESKIEN, VAN WIJK, VAILLANT ş.a.), nu conţin capitole referitoare la lexic. Abia în ultima vreme, ca urmare a intensificării studiilor de amănunt, au început să apară în manuale capitole consacrate sintaxei şi lexicului (CZ. BARTULA, A. GORŞKOV, M. F. STANIVSKI etc.). Stadiul din 1963 al cercetărilor asupra lexicului limbii slave vechi a fost cuprins în cursul de limbă slavă veche (litografiat) al prof. A. Zacordoneţ de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi. Dintre ultimele manuale, singurul care cuprinde, după cîte ştim, un capitol — şi acesta destul de redus — referitor la lexic, este cel al slaviştilor bieloruşi V. F. KRIVCIK şi N. S. MOJEIKO (*Старославянский язык,* Minsk, 1970; cap. *Некоторые лексические особенности старославянского языка*, p. 171—176).

Lexicografia slavă veche este anterioară lexicologiei. Primul dicţionar cunoscut este cel al lui P. A. ALEKSEEV (*Церковный словарь или истолкование речений словенских в Св. писании и других церковных книгах*, Petersburg, 1773—1776; ed. a IV-a, 1817—1819), urmat la scurt timp de un dicţionar al Academiei Ruse (*Русско-славянский речник,* 1789–1794). „Părintele slavisticii", JOSEF DOBROVSKÝ, a inclus în renumita sa lucrare *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (Viena, 1822) şi un glosar de circa 200 de pagini, cuprinzînd cuvinte alese din manuscrise şi cărţi slave bisericeşti cunoscute pînă la acea dată[1]. Urmează două dicţionare vechi slave-ruseşti, cel al lui P .SOKOLOV (1831) şi altul scos de Academia Imperială de Ştiinţe din Rusia între 1841 şi 1847. Între timp se descoperă noi monumente de limbă slavă veche şi cercetătorii le publică uneori cu glosare complete: aşa face, de exemplu B. KOPITAR la ediţia din 1836 a *Codicelui Clozian (Cloz.)*, în care se găseşte şi un *Vocabularium linguae Slavorum sacrae.* Cel mai bun dicţionar pînă la Fr. Miklosich este cel redactat de slavistul rus A. VOSTOKOV, *Словарь церковнославянского языка* (1858—1861). Lipsurile celor mai multe din dicţionarele de pînă acum sînt în parte lichidate de *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Viena, 1862—1865), operă a lui FRANZ MIKLOSICH[2]. Cele 41 000 de cuvinte, cuprinse în 1171 de pagini, sînt însoţite de traducerea în greacă şi latină şi

---

[1] Vezi şi cap. *De vocum formatione*, care cuprinde, între altele, o sugestivă analiză lexico-semantică. DOBROVSKY este primul care a semnalat apropierea celor mai vechi traduceri slave ale Bibliei de originalul grecesc („Liberiores tamen hac in re fuere interpretes antiqui quam posteriores graeculi, qui etiam Syntaxim slavicam graece linguae genio accomodare studuerunt, cujus servilis et inutilis conatus exempla varia supra dedimus", p. 667—668).

[2] Spunem *în parte*, pentru că şi MIKLOSICH s-a bazat, cu unele excepţii, pe texte mai noi, şi nu pe textele cele mai vechi, multe atunci încă necunoscute sau needitate.

de termenii corespunzători din alte limbi slave, ba chiar și neslave (printre care, uneori, și limba română[1]), iar în cazul împrumuturilor, și de etimologii[2]. Cuvintele sînt selectate din textele vechi slave și, parțial, slavone.

Dacă VOSTOKOV și MIKLOSICH au pus bazele lexicografiei științifice paleoslave, VATROSLAV JAGIĆ este fondatorul lexicologiei științifice prin lucrarea sa *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (1900; ed. II, Berlin, 1913)[3]. În această lucrare Jagić a semnalat pentru prima dată existența unor grecisme în textele vechi slave[4], din categoria numită de el „tehnice", adică de regulă cuvinte grecești denumind noțiuni biblice, pentru care nu existau echivalente în dialectul slav al lui Constantin-Chiril. După Jagić, în perioada următoare se mai remarcă studiile lui I. SREZNEVSKI, A. MEILLET[5], K. GRÜNENTHAL[6], V. POGORELOV[7], P. LAVROV[8], M. WEINGART[9] și alții.

În domeniul lexicografiei, pînă prin 1955 nu se constată vreo contribuție însemnată, înafara glosarelor la unele ediții de texte[10] și la crestomații[11]. Singura încercare de acest fel, *Dicționarul limbii slave bisericești comparativ cu limba veche bulgară*, alcătuit la Varna în 1920 de IVAN P. ȚEROV și descoperit recent la Tîrnovo, nu a văzut încă lumina tiparului[12]. Alături de dicționarele mai vechi, cercetătorii deocamdată au la îndemînă dicționarul slaviștilor austrieci LINDA SADNIK și RUDOLF AITZETMÜLLER, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavichen Texten* (Heidelberg, 1955).

Începînd din 1958, apare la Praga, pe fascicule, dicționarul „tezaur" al limbii slave vechi *(Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae)*, sub redacția prof. K. KURZ[13]. Pe baza cartotecii dicționarului de la Praga (care va apărea în mai multe volume), cercetătorii sovietici pregătesc un dicționar de proporții mai reduse, într-un singur volum[14]. Ca urmare a

---

[1] De exemplu, la cuvîntul дѫбрава (p. 190) apare și rom. *dumbravă*, la колѧда (p. 299), și rom. *colindă*, la мѫка (p. 395), și rom. *muncă*.

[2] Vezi și E. PERNIȘKA, Сто годинн. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* от Фр. Миклошич, în „Bălgarski ezik", XV, 1965, 3, p. 279—282.

[3] Pînă la Jagić, alți slaviști, ca V. OBLAK, G. A. VOSKRESENSKI, M. SPERANSKI au atins parțial, în lucrările lor, și probleme de lexic slav vechi.

[4] *„In den ältesten slavischenen Übersetzungen des N. T. und Psalters sind ziemlich viele Ausdrücke der griechischen Vorlage..."* (p. 299).

[5] *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, I, Paris, 1902 (cap. III. *Etymologies*, p. 151—190).

[6] *Die Übersetzungstechnik der altkirchenslavischen Evangelienübersetzung*, în „Archiv für slavische Philologie", Berlin, XXXI, 1910.

[7] *Из наблюдений в области древнеславянской переводной литературы. III. Опыт изучения текста Саввиной книги*, în „Sbornik Filosofické Fakulty Univ. Komenského", V, Bratislava, 1927.

[8] *Le lexique du vieux slave*, în „Revue des Études Slaves", Paris, VII, 1929, p. 199—216.

[9] *Le vocabulaire du vieux slave dans ses rélations avec le vocabulaire grec*, în „Atti del V Congresso di studi bizantini", Roma, 1938.

[10] De exemplu, *Codex Assemanianus*, ediția J. VAJS și J. KURZ, 2 vol., Praga, 1929 și 1951 și altele (vezi partea a II-a, Texte).

[11] De exemplu, crestomațiile lui W. VONDRÁK, A. VAILLANT, S. SŁOŃSKI, IANAKIEV și STOIANOV, aceasta din urmă apărută în 1960.

[12] Vezi A. DAVIDOV, *Църковнославянският речник на Иван П. Церов. Неизвестен ръкопис*, în „Bălgarski ezik", XVII, 1967, 3, p. 255—259.

[13] Lucrările la dicționar, începute mai de mult de W. VONDRÁK și M. WEINGART, au fost reluate abia în 1943; cf. J. KURZ, *Uvod*—Introducere, fasc. 2, Praga, 1959, p. II.

[14] Cf. R. M. ȚEITLIN, *Из опыта работы над Словарём старославянского языка*, în *Славянская лексикография и лексикология*, Moscova, 1966.

acestui fapt s-au înmulțit considerabil studiile de lexicologie slavă veche, atît în paginile revistelor de slavistică din diferite țări[1], cît și în volume separate. Printre acestea din urmă, alături de lucrări mai vechi ale lui K. HORÁLEK[2] și K. SCHUMANN[3], se remarcă studii aprofundate ca acelea ale lui A. SJÖBERG[4], LESZEK MOSZYŃSKI[5] și A. S. LVOV[6].

Lexicul slav autohton din textele vechi slave este foarte bogat, aparținînd celor mai diferite domenii ale vieții sociale; corespondentele lor pot fi urmărite pînă în slava comună și indo-europeană. În referatul *Elementy prasłowiańskie w języku Cyryla i Metodego* (Elemente protoslave în limba lui Chiril și Metodie)[7], prof. FRANCISZEK SŁAWSKI a arătat că între momentul destrămării comunității lingvistice slave și misiunea moravă a celor doi cărturari din Salonic a trecut o perioadă nu prea mare de timp; după unii slaviști, această comunitate s-ar mai fi păstrat chiar pînă în anii 860—885, cînd au activat Chiril și Metodie. Nu este deci de mirare că traducerile lor păstrează trăsături arhaice, din slava comună.

Calitatea de primă limbă literară a slavilor poate fi conferită slavei vechi nu numai cu argumente din domeniul foneticii și morfologiei, ci și din domeniul lexicului. Faptul este întărit și de dicționarele etimologice generale ale limbilor slave (MIKLOSICH, BERNEKER), de dicționarul general al slavei comune, aflat în

---

[1] Vezi K. HORÁLEK, *K lexikalnimusloženi staroslověnštiny*, în „Universitas Carolina. Philologica", 1956, 2, p. 1—18; A. DOSTÁL, *Вопросы изучения словарного состава старославянского языка*, în „Voprosy jazykoznanija", 1960, 6, p. 3—16; K. MIRCEV, *Константин-Кирил създател на старобългарския книжовенезик*, în „Bălgarski ezik", XIII, 1963, 3, p. 188 197; I. GĂLĂBOV, *Езикови аспекти на кирилометодиевото дело*, în *Хиляда и сто години славянска писменост*. 863—1963, Sofia, 1963, p. 217—248; F. SŁAWSKI, *Uwagi o słownictwie Księgi Sawy*, în *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Spławiński*, Warszawa, 1963, p. 205—208; L. P. JUKOVSKAIA, *Лексические варианты в древник славянских рукописяк*, în *Исследования но исторической лексикологии древнерусского языка*. Moscova, 1964, p. 5—17 (și alte studii ale aceleiași); E. WEIHER, *Studien zur philosophischen Terminologie der Kirchenslavischen*, în „Die Welt der Slaven", Wiesbaden, IX, 1964, p. 147—175; I. LEKOV, *Умеренная степень архаичности и инновации староболгарского языка согласно количественным и качественным критериям*, în *Проблемы современной филологии*, Moscova, 1965, p. 192—196; S. NIKOLIĆ, *Nomina agentis* у старословенском језику, în Јужнословенски филолог, Belgrad, XXVII, 1967; ZOE HAUPTOVA, *K otázce analyzy staroslověnského lexika*, în „Slavia", XXXVII, 1968, 2, p. 226—234; L. MOSZYŃSKI, *Pokrewieństwo najstarszych staro-cerkiewno-słowiańskich tekstów ewangelijnych w świetle statystyki słownikowej*, în „Slavia Occidentalis", Poznań, XXVII, 1968, p. 153—158; același, *Kryteria stosowane przez Konstantego-Cyryla przy wprowadzaniu wyrazów obcego pochodzenia do tekstów słowiańskich*, în „Slavia", XXXVIII, Praga, 1969, 4, p. 552—564; R. M. ȚEITLIN, *О лексических особенностях языка старославянских памятников*, în „Voprosy jazykoznanija", 1969, 6, p. 35—47; aceeași, *О лексической норме старославянского языка*, în *Славянские литературные языки в до нацононалльный период. Тезисы докладов*, Moscova, 1969, p. 19—20; E. M. VEREȘCEAGHIN, *Билингвизм Кирилла и Мефодия и создание древнеславянского литературного языка*, *ibidem*, p. 21—22. (Lista nu e completă; nu am inclus studiile speciale asupra unui singur cuvînt sau unei singure serii sinonimice, precum și studiile referitoare la formarea cuvintelor.)

[2] *Evangeliaře a čteroevangelia*, Praga, 1954.

[3] Vezi *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen*, Berlin-Wiesbaden, 1958.

[4] *Synonymous use of synthetical and analytical rection in Old Church Slavonic verbs*, Stockholm-Göteborg-Uppsala, 1964 (Acta Universitatis Stockholmiensis. Études de philologie slave, 11).

[5] *Ze studiów nad rękopisem Kodeksu Zografskiego*, Wrocław, 1964 (Komitet Słowianoznawstwa. PAN. Monografie slawistyczne, 3).

[6] Vezi *Очерки по лексике памятников старославянской писменности*, Moskva, 1966.

[7] Ținut la sesiunea științifică consacrată celei de-a 1100-a comemorări a lui Constantin-Chiril, Varșovia, 17 oct. 1969 (cf. „Slavia" XXXIX, 1970, 2, p. 302).

lucru la Cracovia[1], care insereazǎ la loc de frunte corespondentul slav vechi *înaintea* corespondentelor lexicale din alte limbi slave.

Originea indo-europeanǎ a elementului slav moştenit din lexicul slav vechi poate fi doveditǎ cu cîteva exemple: **отьць** „tatǎ" (cf. got. *atta*); **мати** „mamǎ" (cf. lat. *mater*); **братръ** „frate" (cf. lat. *frāter*); **орати** „a ara" (cf. lat. *arāre*); **съто** „sutǎ" (cf. v. ind. *çatam*, lat. *centum*); **овьца** „oaie" (cf. lat. *ovis*) ş.a.

Elementele moştenite sînt cele mai numeroase, reflectînd în bunǎ mǎsurǎ lexicul popular, curent în graiurile din rǎsǎritul Peninsulei Balcanice, cît şi în celelalte graiuri slave în stadiul de dezvoltare al acelei vremi. Iatǎ principalele categorii lexico-semantice:

1. *Termeni referitori la om, pǎrţile corpului, boli*: **чловѣкъ** „om", **людиѥ** „oameni", **глава** „cap", **око** „ochi", **оухо** „ureche", **лицѥ** şi **ланита** „faţǎ", **носъ** „nas", **оуста** „gurǎ", **зѫбъ** „dinte", **ıазыкъ** „limbǎ", **рѫка** „mînǎ", **нога** „picior", **прьстъ** „deget", **колѣно** „genunchi", **срьдьцє** „inimǎ", **кожа** „piele", **кръвь** „sînge", **кость** „os", **тѣло** „corp", **болѣзнь** „durere, boalǎ", **рана**, **ıазъва**, **строупъ** „ranǎ", **врачь**, **балии** „doctor", **слѣпъ** „orb", **глоухъ** „surd", **хромъ** „şchiop", **цѣлѣти** „a vindeca".

2. *Termeni referitori la familie, grade de rudenie*: **отьць** „tatǎ", **мати** „mamǎ", **сынъ** „fiu", **дъшти** „fiicǎ", **братръ** „frate", **сєстра** „sorǎ", **чѧдо**, **отрокъ**, **дѣтищь** „copil", **отрочѧ** „prunc", **мѫжь** „soţ", **жєнихъ** „mire", **жєна** „soţie", **нєвѣста** „mireasǎ", **дѣдъ** „bunic", **вънoукъ** „nepot", **тьсть** „socru", **зѧть** „ginere", **тьшта**, **свєкры** „soacrǎ", **снъха** „norǎ", **ıатры** „cumnatǎ", **ближика** „rudǎ", **вьдова** „vǎduvǎ", **родъ** „neam", **родитєль** „pǎrinte", **плємѧ** „trib, seminţie" etc.

3. *Termeni referitori la agriculturǎ şi creşterea animalelor*: **сєло** „sat", **полѥ** „cîmp", **нива** „ogor", **бразда** „brazdǎ", **соха**, **рало**, **плоугъ** „plug", **сръпъ** „secerǎ", **топоръ** „topor", **лопата** „lopatǎ", **сѣмѧ** „sǎmînţǎ", **сѣıати** „a semǎna", **плодъ** „fruct", **плодити** „a rodi", **прозѧбати** „a rǎsǎri, a da colţ (a încolţi)", **расти**, **възрасти** „a creşte", **класъ** „spic", **плѣва** „pleavǎ", **трънъ** „spin, mǎrǎcine", **пьшєница** „grîu", **жито** „secarǎ", **льнъ** „in", **ıачьмы** „orz", **овьсь** „ovǎz", **зрьно** „grǎunte"; **скотъ** „vitǎ, mǎgar", **звѣрь** „animal sǎlbatic", **конь** „cal", **волъ** „bou", **крава** „vacǎ", **жрѣбьць**, **жрѣбѧ** „mînz", **тєльць**, **тєлѧ** „viţel", **свиния** „porc", **коза** „caprǎ", **козьлъ**, **козьлѧ** „ied", **овьнъ** „berbec", **овьца** „oaie", **агнѧ** „miel", **вльк** „lup", **пьсъ** „cîine", **кокотъ**, **пѣтєлъ** „cocoş", **гѫсь** „gîscǎ", **пасти** „a paşte", **пастоухъ**, **пастырь** „pǎstor", **сѣно** „fîn", **ıасли** „iesle" etc.

4. *Termeni referitori la hranǎ, alimente*: **хлѣбъ** „pîine", **мѫка** „fǎinǎ", **масло** „unt", **мѧсо** „carne", **рыба** „peşte", **млѣко** „lapte", **сыръ** „brînzǎ", **мєдъ** „miere", **вино** „vin", **пиво** „bǎuturǎ", **доити** „a mulge", **ıасти** „a mînca", **пити** „a bea".

5. *Termeni referitori la muncǎ, gospodǎrie, casǎ*: **троудъ** „muncǎ", **троудити сѧ** „a munci", **рабъ** „sclav, lucrǎtor", **работати** „a lucra", **слоуга** „servitor, slugǎ", **слоужити** „a servi, a sluji", **дѣло** „lucru", **дѣлатєль** „lucrǎtor", **дѣлати** „a face", **тъкати** „a ţese", **шити** „a coase", **плєсти** „a împleti", **рѣзати** „a tǎia", **варити** „a fierbe", **зьдати** „a zidi", **строити** „a construi", **нить** „aţǎ", **игъла** „ac", **коло** „car", **домъ**, **храмъ**, **храмина** „casǎ", **хыза** „colibǎ", **дворъ** „curte", **двѣрь** „uşǎ" etc.

[1] Cu cîţiva ani în urmǎ a apǎrut caietul de probǎ (*Słownik prasłowiański, Zeszyt próbny*. Cracovia, 1961). Dupǎ moartea lui TADEUSZ LEHR-SPŁAWIŃSKI, lucrǎrile sînt conduse de prof. F. SŁAWSKI; recent a ieşit de sub tipar vol.I (1974).

6. *Termeni referitori la natură, relief, fenomene ale naturii, timp*: **дрѣво** „copac, lemn", **лѣсъ** „pădure", **брѣза** „mesteacăn", **дѫбъ** „stejar", **цвѣтъ** „floare", **трава** „iarbă", **землꙗ** „pămînt", **брѣгъ** „țărm", **вода** „apă", **рѣка** „rîu", **гора** „munte", **ѥзеро** „lac", **огнь** „foc", **вѣтръ** „vînt", **дъждь** „ploaie", **снѣгъ** „zăpadă", **слъньце** „soare", **мѣсѧць** „lună", **ѕвѣзда** „stea", **въздоухъ** „aer", **дꙑмъ** „fum", **роса** „rouă", **дьнь** „ziuă", **ношть** „noapte", **лѣто** „an" etc.

7. *Termeni referitori la însușiri ale ființelor și lucrurilor*: **живъ** „viu", **мрьтвъ** „mort", **цѣлъ** „întreg", **добръ** „bun", **зълъ** „rău", **великъ** „mare", **малъ** „mic", **младъ** „tînăr", **старъ** „bătrîn", „vechi", **вꙑсокъ** „înalt", **слабъ** „slab", **плънъ** „plin", **съдравъ** „sănătos", **чистъ** „curat", **бѣлъ** „alb", **чрьнъ** „negru", **чрьвенъ** „roșu", **зеленъ** „verde", **синь** „albastru", **жлътъ** „galben" etc.

8. *Termeni referitori la noțiuni abstracte*: **доброс҃ть** „bunătate", **милость** „milă", **мꙑсль** „gînd", **правьда** „adevăr", **истина** „adevăr", **лъжа** „minciună", **слава** „glorie, slavă", **надеѥжда** „nădejde", **сила** „putere", **волꙗ** „voință", **срамъ**, **срамота** „rușine", **хоула** „calomnie", **оумъ** „minte", **разоумъ** „înțelepciune", **сѫдъ** „judecată, rațiune" etc.

9. *Termeni referitori la circumstanțe* (*adverbe*)[1]: **абьѥ** „îndată", **близъ** „aproape", **вькоупѣ** „împreună", **вънъ** „afară", **вьсегда** „totdeauna", **далече** „departe", **добрѣ** „bine", **зѣло**, **ѕѣло** „foarte", **низъ** „jos", **нꙑнѣ** „acum", **пакꙑ** „iarăși", **прѣжде** „înainte", **сьде** „aici", **тако(же)** „așa" ș.a.

10. *Pronume*. Personale: **азъ** „eu", **тꙑ** „tu" etc.; demonstrative: **тъ**, **то**, **та** „acesta, aceasta"; posesive: **мои** „al meu", **твои** „al tău", **нашь** „al nostru", **вашь** „al vostru"; interogative: **къто** „cine", **чьто** „ce" etc. (Vezi cap. *Pronumele*).

11. *Numerale*. Cardinale: **ѥдинъ** „unu", **дъва** „doi", **пѧть** „cinci", **десѧть** „zece", **съто** „sută" etc. Ordinale: **прьвъ** „primul", **въторъ** „al doilea" etc. (Vezi cap. *Numeralul*).

Lexicul moștenit din slava comună cuprinde însă și termeni care în această limbă erau, la rîndul lor, împrumuturi. Aceste elemente s-au păstrat și după destrămarea unității lingvistice slave. Astfel, se consideră a fi împrumutate din limbile *baltice*: **рѫка** „mînă" (cf. lit. *rankà*); din limbile *iraniene*[2]: **богъ** „Dumnezeu" (cf. ir. *baga*), **ради** „pentru că, din cauză că" (cf. v. pers. *rādiy*), **раи** „rai", **топоръ** „topor", **чаша** „cupă" ș.a.; din limbile *celtice*: **слоуга** „slugă"; din limbile *germanice*: **кънѧѕь** „principe" (cf. v. germ. *kuning*), **витѧѕь** „ostaș, luptător" (cf. v. germ. *witing* < *wiking*), **пѣнѧѕь** „ban, monedă" (cf. v. germ. *phening*), **мечь** „sabie" (cf. got. *mekeis*), **мꙑто** „vamă" (cf. got. *mōta*) ș.a.; din limba *greacă*: **корабль** „corabie" (cf. gr. καράβιον), **вишьнꙗ** „vișină" (cf. gr. βισηνία), **огоурьць** „castravete" (cf. gr. ἀγγοῦριοι)[3].

---

[1] Vezi cap. *Adverbul*. Despre frecvența și răspîndirea diferitelor categorii de adverbe în textele de limbă slavă veche vezi, în ultimul timp, H. JELITTE, *Die Wortstellung des Adverbiums im Altkirchenslavischen*, în „Slavia", XXXVI, 1967, nr. 1, p. 75—97.

[2] Vezi A. MEILLET, *Le vocabulaire slave et le vocabulaire indo-iranien*, în „Revue des Études Slaves", VI, 1926, p. 165—174; E. BENVENISTE, *Les relations lexicales slavo-iraniennes*, în *To honor Roman Jacobson*, I, The Hague — Paris, 1967, p. 197—202.

[3] Cf. discuția pe larg la S. B. BERNSTEIN, *Gramatica comparată a limbilor slave*, traducere și note de G. MIHĂILĂ, București, 1965 (cap. *Împrumuturile lexicale în limba slavă comună*, p. 84—93). Pentru împrumuturile din germană vezi V. MARTÎNOV, *Славяно-германское взаимодействие древнейшей поры*. Minsk, 1963.

Lexicul primelor traduceri a fost serios îmbogățit, pe baza fondului slav comun, și prin derivare; traducătorii au creat o serie de termeni ori i-au luat gata formați din graiul viu, prin prefixe și sufixe: -ник, -нию, -ению (de ex., видѣниѥ „vedere", оучениѥ „învățătură", искоушениѥ „ispitire"), -ьство (мѫжьство „bărbăție", съвѣдѣтельство „mărturie", цѣсарьство „împărăție"), -ище (сънъмище „loc de adunare", сѫдище „loc de judecată"), -ость (радость „bucurie", хытрость „viclenie"), sau cu amîndouă, ca de ex. прѣмѫдрость „preaînțelepciune".

Influența originalului grecesc. Constantin-Chiril a tradus textele evanghelice din greacă, dar se presupune că el a putut cunoaște și alte versiuni, în primul rînd versiunea latină [1], dar și gotică [2] și chiar siriană [3]; în privința psaltirii se pot constata și influențe lexicale ebraice mai pronunțate [4]. Influența originalului grecesc este vădită atît în sintaxă (v. cap. *Sintaxa*), cît și în lexic, fapt observat încă de J. Dobrovský. Oricum, posibilitatea influenței versiunii gotice a fost respinsă[5]. Studiile din ultima vreme (Mircev, Hauptová, Moszyński) au reluat problema influenței grecești (examinată prima dată mai serios de V. Jagić), aducînd noi precizări.

În esență, Constantin-Chiril și Metodie (mai ales după moartea lui Chiril) au abordat un triplu procedeu: a) traducerea cuvîntului grec prin cuvînt slav (ex.: ἀήρ—въздоухъ), și în acest domeniu au dovedit o foarte bună cunoaștere a limbii grecești, cît și a graiului slav din Salonic, după cum se poate ilustra prin traducerea diferită a aceluiași termen grecesc în funcție de sensurile acestuia (λοίμος e tradus cînd cu пагоубы „pagubă", cînd cu моръ „epidemie"; χώμη e tradus cînd cu вьсь „sat, cătun", cînd cu градьць „orășel"; χώρα, cînd cu страна „ținut, țară", cînd cu нивы „loc arat"); b) împrumutarea cuvîntului grec și adaptarea lui la morfologia slavă (ἀρχάγγελος—архангелъ) și c) calchierea cuvîntului grec (εὐχαριστεῖν —благодарити „a mulțumi").

Principalele categorii de termeni de origine *grecească* din textele vechi slave sînt următoarele:

1. *Termeni religioși*: адъ (<ᾅδης) „iad"; ангелъ (<ἄγγελος) „înger"; апостолъ (<ἀπόστολος) „apostol"; termeni cu prefixul архи-, ca: архидиаконъ (<ἀρχίδιακονος) „arhidiacon", архиепископъ (<ἀρχιεπίσκοπος) „arhiepiscop", архиереи (<ἀρχίερεος) „arhiereu", архитриклинъ (<ἀρχιτρίκλινος) „naș, magister convivii"; евангелие (<εὐαγγέλιον) „evanghelie", литоургиꙗ (<λειτουργία) „liturghie" ș.a.

2. *Termeni social-administrativi și militari*: дimосии (<δημόσιος) „funcționar fiscal, perceptor", капиклариі (<καπικλάριος) „paznic, temnicer", иконом'ъ

---

[1] Vezi S. SŁOŃSKI, *O rzekomym wplywie lacinskiej wulgaty n astaroslowianski przeklad ewangelii*, în „Slavia", VI, 1927, 2, p. 246—264.

[2] J. VAJS, *Je-li staroslověnský překlad evangelii a žaltáře nejak závislý na gotském překladu Vulfilove?* în „Byzantinoslavica", VIII (1939—1946), p. 145—171. AL. BRÜCKNER (*Cyrillo-Methodiana*, în „Kwartalnik Historyczny", XLVII, 1933, p. 522) apreciază că traducerea lui Constantin-Chiril este superioară traducerii din gotică a lui Ulfila.

[3] F. GRIVEC F. TOMŠIČ, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes*, Zagreb, 1960, p. 184.

[4] J. LEPISSIER, *La traduction vieux-slave du Psautier*, în „Revue des Études Slaves", XLIII, 1964, p. 58—72.

[5] L. ZATOČIL, *Zum Problem der vermeintlichen Einwirkung der gotischen Bibelübersetzung auf die altkirchenslavische*, în „Sbornik praci Filosofické fakulty Brnenské University", XIII, 1964, p. 81—95.

(<οἰκονόμος) „administrator", **игемонъ** (<ἡγεμων) „conducător", **стратигъ** și **архистратигъ** (<(ἀρχυ)στράτηγος) „comandant (suprem)" ș.a.

3. *Nume de plante și animale*: **алъгоуи** (ἀλόη) „aloes", **змирьна** (<σμύρνα) „smirnă", **кедръ** (<κέδρος) „cedru", **кюминъ, куминъ** (<κύμινον) „chimen"; **аспида** (<ἄσπις) „șarpe", **ехидьна** (<ἐχίδνης) „viperă", **китъ** (<κῆτος) „balenă", **керастъ** (<κεράστος) „șarpe cu corn" ș.a.

4. *Termeni referitori la măsuri, greutăți, monede*: **артава** (<ἄρταβα) „mierță", **мънасъ** (<μηνάσος) „grivnă", **драхма** (<δραχμή) „drahmă (monetă grecească)".

Unii termeni ca **ангелъ, евангелие**, la care se adaugă și **сѫбота** (<σαμβάτον) „sîmbătă", **трапеза** (τράπεξα) „masă", erau deja împrumuturi din greacă în limba slavilor din părțile Salonicului și, ca atare, pot fi considerați ca „grecisme populare", și nu cărturărești, ca ceilalți introduși în texte de Constantin-Chiril (cf. L. MOSZYŃSKI, *Krytéria*..., p. 558).

5. *Toponime și antroponime* (unele, la rîndul lor, de origine ebraică sau latină): a) **Галилеꙗ, Капернаоумъ, Иорьданъ, июдеи**; b) **Христосъ, Θеофилъ, Петръ, Иоаннъ, Симонъ, Тиверии, Авгоустъ** etc.

6. *Termeni grecești de altă origine* (ebraisme și latinisme). Dacă în textul grecesc al evangheliei cuvîntul era de origine ebraică (și Constantin-Chiril știa bine ebraica), atunci acesta a fost un motiv în plus de a-l lăsa netradus. Așa sînt cuvinte ca: **аминъ** (ἀμὴν) „amin", **манъна** (μάννα) „mană", **мамона** (μαμωνάς), **месиꙗ** (μεσσίας) „Mesia", **геона** (γέεννὴ) „gheenă", **пасха** (<πάσχα) „Paște", **сотона** (σατάνας) „Satana". Rar se întîmplă ca un ebraism din greacă să fie tradus în slavă (ex. (βάτος — мѣра „măsură"). Latinisme din originalul grecesc: **кентоурионъ** (<κεντυρίων <lat. *centurio*) „comandant peste o sută de ostași, sutaș" (în Ev. Marcu [1]), **коустодиꙗ** (<κουστωδία< lat. *custodia*) „pază, strajă", **кесаръ** (<καῖσαρ <lat. *Caesar*) „împărat", **прѣторъ** (<πραιτώριον <lat. *praetorium* „pretoriu"); la aceștia mai adăugăm cuvinte împrumutate direct din latina balcanică de slavii tesaloniceni, care, ca și în cazul unora dintre grecisme (vezi mai sus), pot fi numite „populare", cum ar fi: **олътарь** (<lat. *altare*) „altar", **колѧда** (<lat. *calendae*) „colindă", **клевретъ** (<lat. *collibertus*) „tovarăș de muncă", **оцьтъ** (got. *akeit* <lat. *acetum*) „oțet", **поганъ** (lat. *paganus*) „păgîn" ș.a. (Unii termeni existau și în greacă, de exemplu καλάνδαι.)

Cuvinte ca **апостолъ, преторъ** sau **равви** (<ραββί, de origine ebraică) „învățător" au putut rămîne netraduse în slavă și sub influența contextului, în care apăreau alături de cuvinte ca **нарешти** „a numi", **нарицаемъ** „numit", **съкажетъ сѧ** „se spune", **еже естъ** „care este". De exemplu: **апостолъ** nu a fost tradus la început cu **сълъ** „trimis" (ca în *Cod. Ass.*), pentru că figura în contextul καὶ ἐκλεξαμένος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀπόστολους ὠνομάσεν, care i-a dictat lui Constantin-Chiril păstrarea lui: **и избравъ отъ нихъ дъва на десѧте, ꙗже и апостол нарече** (Lc., VI, 13) [2].

Calcurile. Desigur, Constantin-Chiril și Metodie, în dorința de a oferi slavilor cărți religioase în limba lor, conștienți deci că textele traduse vor fi folosite de oameni care nu știau limba greacă, s-a străduit, ori de cîte ori

---

[1] Spre deosebire de **сътьникъ**, care este un calc după gr. ἑκατοντάρχης, în Evanghelia după Matei, Luca.

[2] Cf. K. HORÁLEK, *Evangeliaře*, p. 120; L. MOSZYŃSKI, *loc. cit.*

a fost posibil, să găsească termenul potrivit din graiul slav vorbit în Salonic. Ei au lăsat cuvîntul netradus, după cum am văzut, numai cînd a fost necesar, din motive bine determinate. Dorinței traducătorilor de a se face cît mai bine înțeleși îi corespunde, uneori în cadrul aceluiași text, prezența unor dublete lexicale, unul grec (sau latin), iar celălalt slav, ca: аромать—вонꙗ „parfum", архиереи—старѣишинꙇ, игемонъ—владꙑка ș.a. Foarte răspîndite sînt de asemenea calcurile, ca de exemplu cele în care primul termen este благо- sau добро- : благоволити, доброволити (εὐδοκεῖν) „a binevoi", благодарити „a mulțumi", благословити (εὐλογεῖν) „a binecuvînta" sau ѕъло-: ѕълословити (κακολογεῖν) „a vorbi de rău". Alte exemple: богородица (<θεότοκος) „născătoare de Dumnezeu", богословие (<θεολογία) „teologie", рѫкописание (<χειρόγραφον, lat. *chirographum*) „manuscris", сребролюбьць (<φιλάργυρος) „iubitor de arginți", чловѣколюбьць (<φιλανθρωπος) „iubitor de oameni" (filantrop), въседръжитель (<παντοκράτωρ) „atotstăpînitor", ѕаконоучитель (<νομοδιδάσκαλος) „învățător al legii", жестосрьдие (<σχληροκαρδία) „cruzime sufletească".

Mai rare, dar nu mai puțin interesante sînt așa-numitele hibride (împrumut + calc), ca de exemplu идолослоужение, în locul împrumutului total идолоlатриꙗ (<εἰδωλολατρεία) „idolatrie".

Lexicul textelor traduse sau copiate pe teritoriul morav. Întrucît nu s-a păstrat nici un text manuscris din anii 862—863 și următorii, aparținînd nemijlocit lui Constantin-Chiril, nu se poate stabili absolut exact cum a procedat el în primele sale traduceri ; totuși, meritele lui de traducător pot fi în bună măsură apreciate pe baza textelor care ni s-au păstrat — còpii din sec. XI—XII —, dacă se stabilește totodată și gradul de intervenție a copiștilor în textul copiat. Această intervenție a căpătat diferite nuanțe în funcție de școala căreia îi aparținea copistul (Marea Moravie, Ohrida, Preslav etc.). Astfel, în textele cele mai vechi, aparținînd școlii din Marea Moravie (*Foile de la Kiev*, *Fragmentele de la Praga* etc.), se întîlnesc așa-numitele *moravisme* (cuvinte slave morave sau cuvinte de origine latină sau germană din lexicul slavilor moravi), iar în deceniile următoare, în textele copiate de ucenicii școlilor de la Preslav și Ohrida apar cuvinte specifice graiurilor slave din aceste regiuni [1], ori „grecisme secundare" (după expresia lui K. Horálek), introduse de copiști în locul termenului slav sau calcului din textul primei traduceri (v. exemple mai jos).

Asupra particularităților lexicale din textele morave s-a atras atenția în repetate rînduri, redacția moravă fiind socotită unanim cel mai vechi tip de redacție, cu influențe și asupra altor limbi slave literare [2].

Printre cele mai cunoscute moravisme lexicale se numără:

a) *Cuvinte autohtone din graiul slavilor moravi*, care au înlocuit cuvintele din primele traduceri: балии (în loc de врачь) „doctor", година „oră" (în loc de часъ), господа (în loc de гостьньница) „han", рѣснота (în loc de правьда sau истина) „adevăr" ș.a. Nu intră aici varintele fonetice slavo-morave ale cuvintelor slave comune, de tipul даѕь, помоць etc.

---

[1] Vezi A. SELIȘCEV, *Старославянский язык*, I, Moskva, 1951, p. 32.

[2] Vezi A. S. LVOV, *Чешско-моравская лексика в памятниках древнерусской письменности* (referat la al VI-lea Congres al slaviștilor, Praga, 1968) ; cf. darea de seamă de E. BLAHOVÁ, în „Slavia", XXXVIII, 1969, nr. 2, p. 261—272.

b) *Împrumuturi:*

— *din limba latină*: alături de termeni mai vechi (олтаръ, поганъ, клеврѣтъ, оцьтъ etc.), apar noi termeni de origine latină, necunoscuţi pînă acum, ca: прѣфацнѥ (lat. *praefatio*) „prefaţă, precuvîntare", комъкати, комъканиѥ (lat. *communicare, communio*) „a împărtăşi, împărtăşire", миса, мьша (lat. *missa*) „liturghie" (în loc de литоургиꙗ), костоль (lat. *castellum*) „biserică", крижь (lat. *crux*, ital. nord. *cr̨odze*) „cruce", ş.a.;

— *din limba germană* (unele, la rîndul lor, tot de origine latină): цръкꙑ (v. germ. *chirichha*) „biserică", папежь (v. germ. *bâbes*) „papă", постъ (got. *fastan*, v. germ. *fastâ*) „sărbătoare, post", кральь (*Karl* der Grosse) „împărat, rege", оплатъ (v. germ. **oplāt* <lat. *oblata*) „ofrandă" [1], мънихъ (v. germ. *munich*) „călugăr", вижждь (v. germ. *vizz̨od*) „împărtăşanie" ş.a.

c) *calcuri*: вьсемогꙑ (lat. *omnipotens*) „atotputernic", доброрѣщи (lat. *benedicere*) „a binecuvînta", рабь божии (lat. *servus Domini*) „robul lui Dumnezeu", заглаголѭ (v. germ. *insago*) „încep să vorbesc" etc.

Prin mutarea centrului culturii vechii slave din Moravia în sud, la Ohrida şi Preslav, textele copiate aici vor căpăta alte particularităţi, inclusiv lexicale, specifice acestor medii lingvistice. Copiştii, din rîndul cărora se distinge Climent din Ohrida [2], recurg la o serie de inovaţii, datorită cărora lexicul textelor copiate acum se prezintă şi mai diferenţiat. Cercetătorii (A. SELIŞCEV, recent A. S. LVOV, R. ŢEITLIN ş.a.) au stabilit diferenţe lexico-semantice pronunţate între textele glagolitice, pe de o parte (*Zogr.*, *Mar.*, *Ass.*), şi cele chirilice, pe de altă parte (*Sav.*, *Supr.*). Primele conţin cuvinte specifice centrului de la Ohrida: вълаꙁити сѧ „a se cufunda", ради „pentru", миса „blid", мꙑтарь „vameş", сънъмъ „adunare, sobor", ꙗдро „repede", кладѧꙁь „fîntînă", оубогъ „beteag, neputincios, sărman", лобꙑꙁати „a săruta" etc.; în celelalte apar echivalente lexicale specifice graiului slav bulgar din regiunea Preslavului: погрѫжати сѧ, дѣлѣ, блюдо, мꙑꙁдоимьць, съборъ, скоро, стоуденьць, маломошть, цѣловати.

O altă particularitate a textelor copiate acum este prezenţa „grecismelor secundare", de tipul ипокритъ (în loc de лицемѣръ), иконоnative (în loc de приставьникъ домоу „administrator"), енкениꙗ (în loc de свѧщениѥ) „sfinţire" etc. S-a mers chiar pînă la introducerea de neologisme, formate în slavă de copişti, în scopul de a „perfecţiona" opera lui Chiril, apropiind traducerea slavă de originalul grecesc; astfel, în loc de рало „plug" (*Ass.*, Lc., IX, 62), apare орало, pentru a semăna mai mult cu gr. ἄροτρον [3].

Tot acum pătrund în texte şi împrumuturi din *protobulgară* (cu deosebire în *Supr.*), ca de exemplu: капь, коумиръ „idol", cu derivatele капище „templu", коумирослоужитель „idolatru", коумирослоужениѥ „idolatrie" (ultimele două, semicalcuri), болꙗринъ „boier", бꙑлꙗ „mare dregător", cu compusul чрьгобꙑлꙗ „ministru de interne" (în inscripţia lui Mostici), unele nume proprii ca Борисъ, Мостичь [4], precum şi sufixul -чии, cu care s-au format *nomina*

[1] Vezi R. AUTY, *Old Church Slavonic* оплатъ, în „Revue des Études Slaves", XL, 1964 (Mélanges A. Vaillant), p. 13—15.

[2] Cu prilejul comemorării a 1050 de ani de la moartea acestuia (în anul 916) au apărut în Bulgaria şi Iugoslavia *cinci* culegeri de articole şi studii (cf. prezentarea lor în „Slavia", XXXVIII, 1969, nr.2, p. 316—319, şi XXXIX, 1970, nr.2, p. 250—252).

[3] Vezi L. MOSZYŃSKI, *Staro-cerkiewno-słowiańskie* орало—*neologizm Kodesku Assemaniego*, în *Symbolae Philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wroclaw-Warszawa-Kraków, 1968, p. 223-228.

[4] Vezi V. BEŞEVLIEV, *Protobulgarica*, în *To honor Roman Jacobson*, I, The Hague, p. 223—231.

agentis: корабьчии „corăbier", кръмчии „cîrmaci", кънигъчии „cărturar", сокачии „bucătar", шаръчии „vopsitor, zugrav". Aceste formații sînt concurate în *Suprasliensis* de altele cu sufixul slav-никъ: корабльникъ, кънижьникъ, кръмьникъ.

Studiile din ultimii ani au scos la iveală particularitățile lexicale ale unuia sau altuia dintre monumentele de limbă slavă veche, au atras atenția asupra evoluției semantice a unor termeni, ori au încercat, cu ajutorul metodei statistice, sinteze, unele cu rezultate elocvente. F. SŁAWSKI a comparat lexicul din *Sav.* cu cel din *Zogr.*, *Mar.* și *Ass.*, constatînd că din cele 3300 de cuvinte ale celor patru texte numai 1542, deci mai puțin de jumătate, sînt comune tuturor, numai 3% sînt cuvinte legate de terminologia creștină, iar unele cuvinte sînt tipice pentru acest text (nu apar în nici un alt text): агода „fruct", грѣти сѧ „a se încălzi", грысти „a mușca", праχнѣнъ „rău" sau, sînt comune numai cu *Supr.* (дѣлѧ „pentru", пещера „peșteră", племѧ „neam, trib", тъчиѭ „numai" ș.a.), cele mai multe fiind inovații ulterioare ale copistului [1]. În studiul consacrat sinonimiei vechi slave, A. S. LVOV a prezentat micromonografiile a 52 de serii lexico-semantice: балии—врачь, блюдо—миса, въдѣти—въложити, часъ—година etc., străduindu-se să răspundă la întrebarea pe care și-a pus-o și V. Jagić: dacă ambele cuvinte au aparținut primei versiuni a traducerii sau numai unul, care din ele și care e originea celuilalt. Astfel, în seria животъ — жизнь — житие, toate existau în traducerea inițială, dar nu ca sinonime, cum s-ar putea crede, căci животъ însemna „caracteristică a uneia sau alteia dintre substanțele materiale", жизнь „starea în care se găsește un subiect sau obiect, indiferent de voința sa", iar житие „starea de trăire a subiectului". Primele două sensuri au început de timpuriu să se amestece, iar al treilea a căpătat nuanțe concrete de „mijloace de existență", „perioadă a trăirii pe acest pămînt". În Moravia nu existau atîtea substantive de la rădăcina *živ-*, iar животъ era folosit în toate sensurile arătate [2], după cum poate dovedi confruntarea cu materialul din dicționarul de la Praga[3]. LESZEK MOSZYŃSKI a urmărit straturile lexicale din *Zographensis*, arătînd diferențele lexicale dintre prima parte (aprakos) și părțile complementare, adăugate mai tîrziu (de exemplu, гѫгънивъ „gîngav" (traducerea gr. μογιλάλος, numai în prima parte, iar нѣмъ „mut", mai apropiat de sensul cuvîntului grecesc, în celelalte părți)[4]. De multă atenție se bucură în ultima vreme *Codex Suprasliensis*, considerat ca cel mai interesant pe plan lexical. E. WEIHER a examinat, între altele, seria *sinonimică* образъ—видъ—видѣние—зракъ (gr. εἶδος, μορφή) „figură, aspect, înfățișare, chip" în *Suprasliensis*, în comparație cu celelalte texte vechi slave [5]. K. MIRCEV a arătat că foarte apropiată de *Supr.* din punct de vedere lexical este opera lui Climent din Ohrida [6]. Ilustrarea existenței calcurilor-dublete în cadrul

[1] Vezi *Uwagi o słownictwie Księgi Sawy*, în *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Spławiński*, Varșovia, 1963, p. 205—208.

[2] Vezi A. S. LVOV, *Очерки*, p. 108—110.

[3] Această confruntare a fost făcută de L. Moszyński, în recenzia cărții lui Lvov, în „Rocznik Slawistyczny", XXIX, 1969, p. I, p. 97—104.

[4] Vezi *Warstwy językowe w Kodeksie Zografskim*, în *Z polskich studiów slawistycznych, Prace na V-ym Międzynarodowym Kongresie Slawistów w Sofii 1963*, Varșovia, 1963, p. 252.

[5] *Studien zur philosophischen Terminologie des Kirchenslavischen*, în „Die Welt der Slaven", IX, 1964, p. 147—175.

[6] *Климент Охридски и старобългарският книжовен език*, în „Bălgarski ezik", XVI, 1966, nr. 5, p. 420.

aceluiași text este făcută de Z. HAUPTOVÁ cu exemple din același *Suprasliensis* [1]. În comparație cu alte texte evanghelice, lexicul din *Suprasliensis* cuprinde sinonime slave cu totul noi, după cum a arătat R. ȚEITLIN; în seriile любод'ѣница — блажд'ьница, вр'ьт'ьпъ — пештерꙗ, евреискъ — жидовьскъ, користь — плѣнъ ș.a., al doilea termen se găsește *numai* în *Suprasliensis*, sau numai în cîteva alte texte vechi slave *(Euch., Cloz.)*. „Deși în planul traducerii - arată în continuare R. ȚEITLIN -, *Suprasliensis* se află la un nivel inferior față de textele evanghelice *(Zogr., Mar., Ass.)*, după cum dovedesc unele echivalențe nepotrivite cu originalul grecesc [2], analiza lexicologică arată că *limba din Suprasliensis este mai bogată în mijloace de expresie decît cea din Zographensis sau Marianus, mai diferențiată pe plan lexico-semantic și stilistic*, mai *originală*, ea cuprinde mai puține grecisme rar folosite"[3], (subl. n.— M.M.).

Autoarea a numărat cuvintele glosate în dicționarul lui SADNIK — AITZETMÜLLER, fără cele din *Apostolul de la Enina* (care atunci nu fusese descoperit): în acest dicționar au fost înregistrate 9616 de cuvinte, din care 1778 sînt de altă origine (mai ales substantive și adjective) ; din cele 7838 de cuvinte slave, 2879 sînt verbe, iar 2674 sînt substantive. În linii generale, se poate admite că lexicul textelor de limbă slavă veche cuprindea circa 10 000 de cuvinte ; bineînțeles că lexicul slav vechi era mult mai bogat. Printre cuvintele care se întîlnesc în toate, sau aproape în toate textele de limbă veche slavă, sînt cele de cult sau de uz curent ca богъ, вѣра, глаголати, отьць, сынъ, сътворити, хлѣбъ etc. Cuvîntul рѣшти este atestat de circa 3000 de ori, altele ca работаник, радостьно, разбогатѣти, разбоиство, развлачити sînt trecute în categoria așa-numitelor *hapax legomena* (unicontextuale, adică atestate o singură dată, într-un singur text). În afara cauzelor de natură subiectivă (originea diferită a pisarilor, a școlilor de cultură), diferențierea lexicului este determinată și de condiții istorice obiective (de exemplu, în textul evangheliilor nu apar cuvinte ca мьнихъ, чрьньць, чрьноризьць, манастырь, лавра, лаврьскъ, deoarece textul evangheliilor a fost alcătuit prin secolele II—III, deci cam cu un secol înaintea apariției instituției monahale).

Tradiția chirilo-metodiană s-a dovedit a fi în secolele următoare foarte viabilă, ea manifestîndu-se nu numai în țări slave ortodoxe, ci și catolice (chiar în Polonia), precum și la alte popoare (români, unguri). Elemente de lexic din textele scrise pe teritoriile morav sau bulgar în secolele X—XIII s-au transmis ulterior și în redacțiile slavone din țările slave și neslave, multe păstrîndu-se pînă tîrziu în limbile slave literare, în maghiară și în româna veche [4].

---

[1] *K otázce analýzy staroslověnského lexika*, în „Slavia", XXXVII, 1968, nr. 2, p. 226—234.

[2] Vezi K. H. MEYER, *Altkirchenslavische Studien. I. Fehlübersetzungen im Codex Suprasliensis*, în „Schriften der Königsberger Gelehrten Gesselschaft", Geistenwissenschaftliche Kl., 15/16, 2, 1939.

[3] *О лексических особенностях языка старославянских памятников*, în „Voprosy jazykoznanija", 1969, nr. 6, p. 35—47.

[4] Asupra acestor probleme există o imensă bibliografie. Pentru partea românească vezi bogate informații la G. MIHĂILĂ, *1100 de ani de la moartea marelui cărturar slav Constantin-Chiril Filozoful*, în „Limbă și literatură", 23, 1969, p. 16. Cf. și cap. *Redacțiile slavone. Slavona românească*; P. OLTEANU, *Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord et le Maramureș*, în *Rsl*, I. 1958, p. 169—197.

Importanța studierii lexicului limbii slave vechi este multiplă. În primul rînd, acest studiu pune în lumină *cultura materială și spirituală a slavilor* pe baza primelor texte scrise, deci pe baza unui izvor sigur, autentic. În al doilea rînd, cum vechea slavă este prima limbă literară a slavilor și cea mai apropiată de slava comună nu numai sub raport gramatical, ci și lexical, fondul de cuvinte al acestei limbi este folosit înaintea tuturor celorlalte limbi slave pentru *reconstituirea lexicului limbii slave comune*. Dicționarul limbii slave vechi este o etapă pregătitoare a dicționarului slavonelor de diferite redacții, operă de mare importanță pentru slavistică. În sfîrșit, deoarece în limba română există un număr însemnat de cuvinte de origine slavă, cunoașterea lexicului limbii slave vechi este de mare importanță pentru *studiile de filologie slavo-română, pentru istoria limbii române însăși* și a limbii române literare. Nu numai dicționarul general al limbii române, care, atunci cînd este cazul, inserează și etimoanele vechi slave, dar și lucrările de istoria limbii române sau de lexicologie româno-slavă folosesc pe larg materialul furnizat de vocabularul limbii slave vechi.

V. REDACȚIILE SLAVONEI

Slavona este limba redacțiilor tîrzii ale slavei vechi. Limba în care Chiril și Metodie au tradus primele texte religioase nu este atestată prin nici un manuscris original, deoarece, de-a lungul veacurilor, traducerile din secolul al IX-lea s-au pierdut, parvenindu-ne numai cópii posterioare, datînd de pe la sfîrșitul secolului al X-lea și din secolul al XI-lea. Limba primelor scrieri slave este cunoscută prin intermediul unor cópii, scrise cu aproximativ 100—150 de ani mai tîrziu. Nici unul dintre manuscrisele slave păstrate nu este lipsit de elemente dialectale ; astfel, aceste cópii nu redau cu toată preciziunea limba textelor slave vechi inițiale.

Cărturarii care au tradus și au copiat cărți religioase după perioada chirilo-metodiană se străduiau să păstreze tradiția slavă veche, dar ei nu reușeau întotdeauna să fie consecvenți modelului pe care îl copiau. Sub influența idiomurilor slave vii, vorbite, în scrierile lor, în măsură mai mare sau mai mică, ei introduceau spontan elemente noi, care imprimau limbii din manuscrisele după care se copia o coloratură specială, mai ales în domeniul foneticii, reflectînd adaptarea la pronunțările locale ale diferitelor regiuni. Manuscrisele slave păstrate redau, cel puțin parțial, noua ortografie și trădează unele particularități ale limbii din regiunile în care au fost copiate, traduse sau redactate.

Deși trebuie să se țină seama de ele, inovațiile acestea nu sînt prea mari și importante, astfel că, printr-un studiu comparativ, s-a putut reconstitui, în părțile esențiale, stadiul inițial al limbii primilor traducători din greacă în slavă, s-a putut stabili regiunea în care a fost scris fiecare text și s-au determinat inovațiile proprii copiștilor. În lipsa originalelor, cele mai vechi cópii despre care se consideră că păstrează „canonul slav vechi" formează materialul de bază pentru studiul limbii slave vechi, dar este necesar ca datele conținute de acestea să fie întregite cu cele cuprinse în textele mai tîrzii slavone. Cunoașterea redacțiilor slavone este absolut necesară pentru studiul aprofundat al limbii slave vechi.

Cele mai vechi texte slave păstrate reprezintă, pe de o parte, tipul ***morav***, iar pe de altă parte, tipul ***bulgaro-macedonean***, care se conturează în două variante: a) răsăriteană (bulgară) și b) apuseană (macedoneană). Textele variantei apusene sînt scrise în alfabet glagolitic, iar cele ale variantei răsăritene — în alfabet chirilic. Fără a fi esențiale, se pot sesiza anumite deosebiri între limba manuscriselor vechi macedonene și a celor bulgare.

În perioada apariției primelor traduceri, limba vorbită de populația slavă nu se prezenta ca o limbă omogenă, ci, datorită faptului că s-a dezvoltat în regiuni atît de întinse și că a fost supusă unor influențe diferite, prezenta trăsături dialectale bine definite. În general, se consideră că pînă în secolul al X-lea deosebirile dintre idiomurile slave nu erau prea mari ; începînd cu

secolul al XI-lea, particularitățile dialectale devin tot mai pronunțate, apar trăsături lingvistice noi, caracteristice unor anumite zone geografice. Spre deosebire de vorbirea vie, populară, care se diferenția tot mai mult, limba slavă veche rămîne limba literară (culturală) comună slavilor de sud, celor răsăriteni și, parțial, celor apuseni [1]. Datorită rolului slavei vechi și, în parte, tendinței spre conservatorism, textele scrise pe teritoriul rus, bulgar sau sîrb redau limba literară (slava veche) în care pătrund unele trăsături specifice graiurilor ruse, bulgare și sîrbești locale.

Pentru repartizarea textelor păstrate pe *tipuri de redacții*, criteriul principal îl constituie fonetica, alături de care pot fi utilizate unele elemente de morfologie și anumite particularități lexicale. În cadrul foneticii, tratamentul vocalelor nazale și al evoluției grupurilor **tj* și **dj* sînt considerate piatra unghiulară pentru determinarea redacțiilor. Păstrarea în manuscrisele slave de diferite redacții a unor particularități fonetice slave vechi ca, de pildă, grupurile consonantice **шт** și **жд**, sau vocalele nazale **ѫ** și **ѧ**, dovedește strădania cărturarilor slavi de a menține limba slavă veche ca limbă literară.

În funcție de trăsăturile caracteristice, textele slavone pot fi clasificate în cinci tipuri sau „redacții", și anume: 1) *ceho-moravă*, 2) *ruso-ucraineană*, 3) *sîrbo-croată*, 4) *medio-bulgară* (scrise în țările slave) și 5) *română*, ca limbă de cultură a unui popor neslav.

1. Redacția ceho-moravă

Redacția ceho-moravă este reprezentată numai prin cîteva texte, scrise în alfabet glagolitic: *Foile de la Kiev* [2], cel mai vechi manuscris slav (sacramentar de rit roman, tradus din limba latină) și *Fragmentele de la Praga* [3] (text liturgic de rit oriental) [4]. În Boemia și Moravia, odată cu izgonirea ucenicilor lui Chiril și Metodie, cu excepția unor încercări nereușite, activitatea cărturărească de traducere și copiere a textelor religioase în limbă slavă a încetat.

Unele trăsături specifice ale redacției ceho-morave a limbii slave vechi sînt comune ambelor manuscrise, iar altele se reflectă fie numai în *Foile de la Kiev*, fie numai în *Fragmentele de la Praga*.

---

[1] Vezi J. KURZ, *Cirkevneslovanský jazyk jako mezinárodni kulturni (literárni) jazyk Slovanstva*, în *Československé přednášky pro IV. Mezinárodni sjezd slavistů v Moskve*, Praga, 1958, p. 13—35; N. I. TOLSTOI, *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, în „Вопросы языкознания", 1961, nr. 1, p. 52—66.

[2] O ediție științifică în transcrierea chirilică se datorește lui V. JAGIĆ: *Glagolitica. Wurdigung neuentdeckter Fragmente*, în *Denkschriften d. kais. Akad. d. Wissenschaften*, Viena, 1890, t. XXXVIII, 2; o ediție mai nouă, în care se prezintă și textul latin, aparține lui C. MOHLBERG, *Il messale glagolitico di Kiew (sec. IX) ed il suo prototipo Romano del sec. VI—VII*, în *„Atti della Pontificia Academia Romana di archeologia"*, Roma, 1928.

[3] Au fost editate de VÁCLAV WONDRÁK, *O původu Kijevských listů a Pražských zlomků*, Praga, 1904.

[4] N. VAN WIJK consideră că *Euchologium Sinaiticum* are unele părți traduse din limba germană și din latină și, ca atare, aparține în parte perioadei moravo-panonice (*История старославянского языка*. Moskva, 1957, p. 45).

Trăsături comune:

1) Grupului **ШТ**, rezultat din palatalizarea lui *t* (**tj*), îi corespunde **Ц**: **приємлѭщє** „primind" (*F. Kiev*, 3r) ; **вѣчьноє обѣщѣниє** „veşnica făgăduinţă" (*F. Kiev*, 4v) ; **помощьѭ твоєѭ** „cu ajutorul tău" (*F. Kiev*, 5r) ; **отъ вьсѣхъ противѩщїхъ сѧ намъ сълаci** „mîntuieşte-ne de toţi cei care ni se împotrivesc (duşmanii)" (*F. Kiev*, 6v) ; **намъ хвалѧщимъ** „nouă celor care te lăudăm (slăvim)" (*F. Praga*, I B, 15).

2) Grupului **ШТ**, provenit din **skj*, **stj*, îi corespunde **ШЧ**: **защїті нъи** „apără-ne" (*F. Kiev*, 2r, 4v ; 5r, 7v) ; **на очищєниє** „spre curăţire" (*F. Kiev*, 5r) ; **на соудищи** „la judecată" (*F. Praga*, II B, 21).

3) Grupului **ЖД**, provenit din palatalizarea lui *d* (**dj*), îi corespunde **З**: **подазь** „dă" (*F. Kiev*, 1v, 2v) ; **въ тъзє дьнь** „în aceeaşi zi" (*F. Kiev*, 2r); **такозє** „asemenea" (*F. Kiev*, 4v) ; **нє отъдазь нашєго тоуѕїмъ** „nu da străinilor ceea ce este al nostru" (*F. Kiev*, 4v) ; **розьство** „naştere" (*F. Praga*, I B, 17).

4) Vocala nazală **ѧ** şi diftongul **ѩ** sînt redate, de obicei, prin **ѩ**: **свѩтаго** „al sfîntului" (*F. Kiev*, 2r) ; **тѩ молимъ** „te rugăm" (*F. Kiev*, 2v) ; **врѣмѩ** „vremea" (*F. Kiev*, 2v) ; **доушѩ нашѩ** „sufletele noastre" (*F. Kiev*, 4r) ; **радоуємъ сѩ и вєсєлимъ сѩ** „ne bucurăm şi ne veselim" (*F. Praga*, I, A, 21).

5) Instrumentalul singular al substantivelor masculine şi neutre cu tema în *-o-* se formează cu desinenţa **-ЪМЬ**[1] (în loc de **-ОМЬ**): **надъ оплатъмь** „la jertfă" (*F. Kiev*, 2v, 4r) ; **образъмь своимь** „cu chipul tău" (*F. Kiev*, 4v) ; **дрѣвъмь жє крижьнъмь** „cu lemnul crucii" (*F. Praga*, II, B, 10).

Trăsături specifice Foilor de la Kiev:

1) Alături de conjuncţia **И** se foloseşte şi conjuncţia **А** cu valoare de conjuncţie copulativă ; în prototipul latin îi corespunde *que*, *et*: **І съдравиє намъ дазь І доушѧ нашѧ І тѣлєса очисті А молитвѫ нашѫ пріими** „şi dă-ne nouă sănătate şi curăţă trupurile şi sufletele noastre şi primeşte rugăciunea noastră" — „et sanitatem nobis da et animas nostras atque corpora emunda preces*que* nostras suscipe" (4v) ; **бѫді тєбѣ въ хвалѫ: А намъ молітвами іх достоинох отъплати** „să-ţi fie ţie spre slavă şi pe noi, prin rugăciunile lor răsplăteşte-ne demn" — „tibi sint grata honore *et* nobis salutaria te miserant reddatur" (7v)[2].

2) În lexicul *Foilor de la Kiev* se întîlnesc cîţiva termeni de origine latină care nu apar în alte texte: **папєжа (папєжь)** „papă, pontif" (1v) ; **рѣснотиньнаѣ (рѣснотивьнъ)** „adevărat" (2v) ; **фєлиц(і)тѣи (фєлицита)** „fericire" (2r); **оплатъмь (оплатъ)** „jertfă, ofrandă" ; **мьшѣ (мьша)** „liturghie" (4r); **бальство** „medicină" (4v) ; iar **васємогъі** „atotputernic" este un calc după *omnipotens* din limba latină (4v).

---

[1] Această desinenţă se întîlneşte rar şi în alte texte vsl., de pildă: **гласъмь вєльємь** (*Zogr.*, Lc., XXIII, 46). De asemenea apare în slavona rusă.

[2] Pentru primul exemplu am folosit textul latin din crestomaţia lui STANISLAV SŁOŃSKI, *Wybór tekstow staroslowiańskich*, Varşovia, 1952, p. 40, iar pentru celelalte două exemple MILOŠ WEINGART, *Texty ke studiu jazyka a pisemnictví staroslověnského*, Praga, 1938, p. 101 şi 109.

Trăsături specifice Fragmentelor de la Praga:

1) Alături de vocala nazală Ѫ, care se păstrează parțial, pentru a reda același sunet din slava comună apare și vocala ОУ: славОу „slavă" (I A, 21) ; оумОудрьꙗ „cei înțelepți" (I B, 6) ; модлитвОу „rugăciunea" (I B, 11) ; апостола прѣмОудраѣ „(cei 2) apostoli preaînțelepți" (I B, 20) ; отъринОу „au respins" (II B, 1) ; на сОудишчи „la judecată" (II B, 21). Paralel cu aceasta, alături de Ѭ se întîlnește și Ю: славоЮ „cu slavă" (I A,29) ; въпьЮще „strigînd" (II B, 22).

2) Denazalizarea parțială a vocalei Ѧ în Ꙗ (de obicei la aorist pers. a III-a pl.): приѩшꙗ „primiră" (I B, 19) ; оударишꙗ тѧ „te loviră" (II A, 4) ; възложишꙗ на мѧ „puseră pe mine" (II A, 17) ; коупишꙗ „cumpărară" (II B, 121).

3) Păstrarea grupului consonantic ДЛ: модлитвами „cu rugăciunile" (I A, 16); свѣтидльна „rugăciunea (imnul) din timpul postului" (I B, 10) și въседли сѧ „se așeză" (II B, 12).

4) Înlocuirea lui С prin Ш la pronumele nehotărît: вшѣхъ „tuturor" (I A, 17) ; вшѣчьскаѣ „tot, fiecare" (I B, 2) ; вши „toți" (I B, 5 și 8).

5) Căderea parțială a lui *l* epentetic: на прѣставлениѥ „la moarte (strămutare)" (I B, 25) ; отъ земꙗ „de pe pămînt" (I B, 26), dar прѣполовлениѥ „înjumătățire" (I A 7).

6) În lexic apare termenul latin крижь „cruce" (II B, 10).

Cultura și limba care s-au dezvoltat în secolele IX—X la slavii moravi prezintă un interes deosebit datorită faptului că pe fondul autohton morav s-a grefat o influență bizantină, latină și germană. Aceasta s-a oglindit și în limbă, mai ales în lexic, în topică și în sintaxă. S-a creat astfel tipul morav al slavei vechi sau bisericești [1]. Germanismele sînt mai numeroase în unele texte juridice și în acea parte din *Foile de la Freising* care au fost traduse din germană [2]. Latinismele sînt mai numeroase în *Foile de la Kiev* și în *Omiliile lui Grigorie cel Mare*, care s-au tradus în slava moravă în secolul al XI-lea și s-au păstrat în Rusia în cópii din secolele XIII—XV [3].

Prin textele create sau copiate în Marea Moravie s-au răspîndit numeroase moravisme și în scrierile de cultură ale altor slavi, îndeosebi la cei de răsărit, la polonezi, croați, sloveni și chiar în unele texte slavo-române [4]. Astfel, prin fondul și limba ei, cultura slavilor moravi prezintă mare interes și pentru istoria limbii și culturii altor popoare slave și neslave[5].

---

[1]. Vezi M. VEINGART, *Československý typ cirkevnej slovančiny*, Bratislava, 1949, p. 68—76 și bibl. p. 129—130.

[2] A. V. ISAČENCO, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatók*, Bratislava, 1943; GR. I. VAŠICA, *Literarni památky epochy velkomoravské*, Praga, 1966.

[3]. Vezi FR. V. MAREŠ, *Česká redakce cirkevni slovanštiny v světlě Besěd Řegořa velikého*, în „Slavia", Praga, 1963, p. 417—471.

[4]. Vezi P. OLTEANU, *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești*, în „Limbă și literatură", VI, 1962, p. 22.

[5] Vezi J. STANISLAV, *Dějiny slovenského jazyka*, I, Bratislava, 1962; E. PAULINY, *Slovésnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, Bratislava, 1964; FR. MAREŠ, *Древнеславянский литературный язык в Великоморавском государстве*, în „Вопросы языкознания", 1961, 10, p. 12—23.

2. Redacția ruso-ucraineană

Redacția ruso-ucraineană este reprezentată printr-un mare număr de manuscrise, toate în alfabet chirilic. Scrisul a apărut în Rusia în secolul al XI-lea, fiind determinat de condițiile interne ale dezvoltării statului kievean și de răspîndirea creștinismului. Cărțile necesare cultului și unele cărți literare s-au scris la început în slava veche, în care s-au reflectat anumite trăsături particulare transmise de limba rusă vie [1].

Studiul limbii textelor vechi rusești a scos în evidență tendința adaptării limbii slave vechi la structura graiurilor slave de răsărit. Procesul interacțiunii dintre slava veche și graiurile slave de răsărit a început încă din secolul al XI-lea și se poate pune problema unei aclimatizări specifice sau a unei asimilări a limbii slave vechi pe teren rus[2].

Dintre numeroasele manuscrise ale redacției ruse, citām numai cîteva:

Evanghelia lui Ostromir, scrisă în anii 1056—1057 de diaconul Grigorie pentru posadnicul Ostromir din Novgorod. Se păstrează la Biblioteca „Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad. Este cel mai vechi manuscris chirilic datat.

Sbornicul lui Sviatoslav [3], scris în anul 1073, pentru cneazul Sviatoslav Iaroslavici al Kievului, este o copie după o traducere mai veche făcută pentru țarul Simeon al Bulgariei; deși limba a fost rusificată cu prilejul transcrierilor, se păstrează încă o serie de trăsături bulgare, deoarece sbornicul original s-a scris la Preslav.

Al doilea *Sbornic al lui Sviatoslav* [4], scris în anul 1076 pentru cneazul Sviatoslav Iaroslavici. Se păstrează la Biblioteca „Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad.

Evanghelia de la Arhanghelsk[5] a fost scrisă în anul 1092; s-a găsit în fosta gubernie Arhanghelsk și se păstrează la Biblioteca „V. I. Lenin" din Moscova.

Mineiul de la Novgorod [6], scris în anii 1095—1097, se păstrează la Moscova, la Muzeul istoric.

Psaltirea de la Čudovo [7] este o *Psaltire* cu tîlc scrisă în secolul al XI-lea. Se păstrează la Moscova, la Muzeul istoric.

Psaltirea lui Evghenie[8] este un fragment de *Psaltire* cu tîlc scrisă în secolul al XI-lea. Se păstrează la Biblioteca „Saltîkov-Șcedrin" la Leningrad.

Cuvîntările lui Grigorie Bogoslov[9], manuscris de la sfîrșitul secolului al XI-lea, se păstrează la Biblioteca „Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad. Existența în textul chirilic a unor litere glagolitice constituie dovada că manuscrisul este o copie după un original scris în alfabet glagolitic, probabil, în Marea Moravie.

---

[1] Vezi V. V. VINOGRADOV, *Основные проблемы изучения образования и развития древнерусского литературного языка*, în „Исследования по славянскому языкознанию", Moskva, 1962, p. 29.

[2] *Ibidem*, p. 41.

[3] Vezi EM. GHEORGHIEV, *Разцветът на българската литература в IX—X вв*, Sofia, 1962, p. 279—280, consideră că manuscrisul face parte din textele slave vechi provenite din Bulgaria, din vremea țarului Simeon, și că Ioan diacul a schimbat numele lui Simeon cu cel al lui Sviatoslav și titlul de țar cu acela de cneaz.

[4] Textul a fost editat nesatisfăcător de ȘIȘMANOVSKI, Varșovia, 1887, ed. a II-a, 1894.

[5] Vezi LE JUGE, *Das galizische Tetra-Evangelium v. J. 1144*, Leipzig, 1897.

[6] A fost publicat de V. JAGIĆ, *Menae Septembris, Octobris, Novembris...*, Petrograd, 1886.

[7] Publicată în *Памятники старославянского языка*, III, вып. I, St. Petersburg, 1910.

[8] Publicată de I. I. SREZNEVSKI, în *Древние памятники русского письма и языка*, St. Petersburg, 1863.

[9] Vezi A. BUDILOVIĆ, *XVI слов Григория Богослова*, St. Petersburg, 1875.

Fragmentele de la Novgorod sau ale lui Kuprianov [1], fragment de evanghelie din secolul al XI-lea. Se păstrează la Biblioteca „Saltîkov-Şcedrin" din Leningrad.

Fragmentul de la Sluck [2], fragment de *Apostol* din secolul al XI-lea.

Evanghelia lui Mstislav [3], scrisă pînă în anul 1117 pentru cneazul Mstislav din Novgorod. Se păstrează la Muzeul istoric din Moscova.

Evanghelia lui Iurie [4] aparţine începutului secolului al XII-lea. A fost scrisă la Novgorod şi se păstrează la Moscova.

Evanghelia galiţiană [5] este un tetraevanghel scris în anul 1144, în Galiţia. Se păstrează la Moscova, în Muzeul istoric.

Abecedarul acrostih [6] este copia traducerii slave a unui acrostih grecesc, care imită abecedarul acrostih al lui Grigorie din Nazianz. Se păstrează în Muzeul istoric din Moscova.

Pe lîngă textele religioase trebuie citată şi *Cronica lui Amartolos*, tradusă din limba greacă în secolul al XI-lea, dar care se păstrează în manuscrise tîrzii din secolul al XIII-lea — al XIV-lea. Manuscrisul cel mai vechi se găseşte la Muzeul istoric din Moscova. A fost editată de I. V. M. ISTRIN, în anii 1920 şi 1922.

Un loc de seamă în istoria limbii şi culturii slave vechi îl ocupă *Sbornicul „Uspenski"*, păstrat într-o copie din secolul al XII-lea de redacţie rusă. Partea omiletică este cea mai veche şi s-a scris în Bulgaria de răsărit, la Preslav. E vorba de 26 de omilii, care s-au păstrat şi care sînt identice cu cele din *Codex Suprasliensis*. Se păstrează la Muzeul istoric din Moscova. Mai tîrziu s-au adăugat cîteva opere hagiografice. Unele, ca *Viaţa Sfîntului Vit*, provin sigur din Marea Moravie. Altele sînt de origine rusească, de exemplu *Viaţa lui Teodosie Pecerski* şi *Viaţa celor doi prinţi ruşi Boris şi Gleb*, omorîţi în luptele pentru tron de fratele lor Sviatopolk şi apoi canonizaţi ca sfinţi [7]. Ultima operă hagiografică citată s-a răspîndit de timpuriu la ceilalţi slavi şi la români, prin cărţile de cult, prin proloage, ca şi omiliile din acest sbornic.

Particularităţile redacţiei ruso-ucrainene

Fonetică:

1) Vocalele *nazale* **Ѫ** şi **Ѧ** devin vocale *orale*: **Ѫ > ОѴ**; **Ѭ > Ю**; **Ѧ > Ꙗ** (**Ꙗ** după şuierătoare) şi **Ѩ > Ꙗ**. În unele cazuri, ca o consecinţă a confuziei dintre vocalele nazale şi cele orale, se foloseşte în texte **ѫ** în loc de **оѵ** şi **ѧ** în loc de **ꙗ** etimologici.

---

[1] Ultima ediţie în lucrarea lui F. V. KAMINSKI, *Отрывки евангельских чтений XI в., именуемые Куприяновскими (Новгородским)*, Moskva, 1923.

[2] Editate de I. I. SREZNEVSKI, *Древние славянские памятники юсового письма*, nr. 2, St. Petersburg, 1862, şi apoi de V. JAGIĆ, *Specimina linguae paleoslovenicae*, St. Peterburg, 1882.

[3] Publicată de *Общество любителей древней письменности*, St. Petersburg, 1904 şi 1910.

[4] Vezi AMFILOHI, *Описание Юрьевского евангелия* 1118-1128 г., Mosvka, 1877.

[5] Vezi AMFILOHI, *Четвероевангелие галицкое 1144 г.*, 1882—1883.

[6] Vezi N. M. KARINSKI, *Византийское стихотворение Алфавитарь в русском списке XI в.*, 1930; R. NAHTIGAL, în *„Razprave"*, Ljubljana, I, 1943 p. 45 — 75.

[7] Vezi E. BLAGOVA, *Гомилии Супрасльского и Успенского сборников*, în „Исследования источников по истории русского языка и письменности", Ак. Наук СССР, 1966, p. 77—87.

Ѫ > ОУ: въвьргОУтъ ѧ „îi vor arunca" (*Ostr.*, Mt., XIII, 42) ; женОУ мОУдрОУ „femeie înţeleaptă" (*Sviat.*, 1076, f. 362) ; придОУ оучєници єго и чюждаахОУ сѧ... и изидОУ из града „sosiră ucenicii lui şi se mirau .. şi ieşiră din cetate" (*Arhanghelsk*, I., IV, 27, 30).

Ѭ > Ю: глЮ сємоу... глЮ вамъ „îi spun acestuia... vă spun vouă" (*Ostr.*, Lc., VII, 8, 9) ; волЮ жити... нє жєсъ женоЮ лоукавоЮ „vreau să trăiesc ..., dar nu cu femeie vicleană" (*Sviat.*, 1076, col. 362) ; съ клѧтвоЮ... наважєна матєрьЮ своєЮ „cu jurămînt ... îndemnată de mama sa" (*Galiț.*, Mt., XIV, 7, 8).

ОУ redat prin **Ѫ**: приобрѣтє дрѪгоуѭ .є҃. таланть... приобрѣтє дрѪгаѩ дъва „a dobîndit alţi cinci talanţi ... a dobîndit alţi doi" (*Ostr.*, Mt., XXV, 16, 17) ; да нє чѪдить сѧ „să nu se minuneze" (*Sviat.*, 1073, col. 158).

Ѧ > Ꙗ (Я): мъноѕи паче вѣроваша „mulţi au crezut mai mult" (*Arhanghelsk*, I., IV, 41) ; жꙗтва „seceriş" (*Iurie*, Mc., IV, 29) ; глаголꙗи ти „cel care îţi vorbeşte" (*Ostr.*, I., IV, 10) ; г҃и простите мꙗ „doamne, iertaţi-mă" (*Novgorod*, sept., f. 84):

Ѩ > Ꙗ: сѣꙗи... инъ єсть сѣꙗи „semănătorul ... altul este semănătorul" (*Ostr.*, I., IV, 36, 37) ; гнѣваꙗи сѧ на брата... боуди оумѣштаваꙗ сѧ „(cel) care se mînie pe frate ..., fii împăcat" (*Mstislav*, Mt., V, 22, 25).

Ꙗ şi **Ѣ** redate prin **Ѧ**: ѧдѧхоу и пьѧхоу и женѧхоу сѧ „mîncau, beau şi se însurau" (*Galiț.*, Lc., XVII, 27) ; съвѣтъ творѧхоу на нь „au făcut sfat împotriva lui" (*Iurie*, Mc., III, 6); дѧволъ „diavolul" (*Novgorod*, sept., f. 84).

2) În redacţia rusă se păstrează distincte cele două ieruri şi, parţial, vocalele reduse în poziţie intensă devin vocale pline: **Ъ > О** şi **Ь > Є**.

Нѣсмь бо достоинЪ да подЪ кровЪ мои вънидеши „nu sînt vrednic să intri sub acoperişul meu" (*Ostr.*, Lc., VII, 6) ; ноштЬ и дЄнь „noaptea şi ziua" (*Iurie*, Mc., III, 27) ; вОпиюште „strigînd" (*Iurie*, Lc., IV, 41) ; безматерЄнъ „fără mamă" (Bogoslov, Hom., IV) ; в тЄмници затвори „l-a închis în temniţă" (*Hamartolos*, Simeon) ; начѧтОкъ вьсѣмъ „începutul tuturor" (*Evg.*, psalm 97, 7) etc.

În textele slavonei ruse păstrarea ierurilor constituie o caracteristică, fapt ce se explică prin aceea că în limbile slave de răsărit ierurile intense s-au vocalizat mai tîrziu decît la slavii meridionali.

3) Lichidele silabice r̥, l̥ se redau prin **-ЪР-, -ЬР-, -ЪЛ-, -ЬЛ-** şi, parţial, prin vocalizarea ierurilor, trec în **-ОР-, -ЄР-, -ОЛ-**:

напЪлните водоносы воды и напЪлниша до вьРха... почЬрпѣте... почЬрпъшеи „umpleţi vasele cu apă şi le-au umplut pînă în vîrf ... scoateţi ... cei care au scos" (*Ostr.*, I., II, 7, 8, 9) ; и дЄРжаахоу и „şi-l ţineau" (*Iurie*, Lc., IV, 42) ; зОЛчью „cu fiere" (*Hamartolos*, Tobi).

4) *Polnoglasia* sau *plenisonia* este o trăsătură specifică a textelor de redacţie slavă de răsărit. Conform acestei particularităţi, grupurilor interconsonantice **-РА-, -РѢ-, -ЛА-, -ЛѢ-** din slava veche le corespund: **-ОРО-, -ЄРЄ-** şi **-ОЛО-**:

брата своєго вОЛОдимира... остромироу новѣгОРОдѣ „a fratelui său Vladimir ... lui Ostromir al Novgorodului" (*Ostr.*, epilog) ; блюдо сЄРЄбрьно... сЄРЄбра „(un) vas de argint ... argint" (*Doc.* 1130 *Mstislav*) ; ѿ пОЛОна „din captivitate" (*Hamartolos*, Tobi) ; нє вЄРЄдихъ „n-am vătămat" (*Sviat.*, 1076, col. 217).

5) Grupului consonantic **ЖД** (provenit din slav. comun * *dj*) îi corespunde uneori consoana **Ж**: всакъ роЖеньіи „oricine este născut" (*Ostr.*, I., III, 8);

чюЖадхѫ сѧ... межю же сими „se mirau ... între acestea" (*Arhanghelsk*, I., IV, 27, 31).

Grupului consonantic ШТ (provenit din slav. comun * *tj*, * *ktj* și * *gtj*) îi corespunde uneori consoana Ч: бѧ сѧ бочье „temîndu-se de Dumnezeu" (*Novgorod*, sept., f. 176) ; и въ печерахъ „și în peșteri" (*Sviat.*, 1076, col. 221): хочетъ ѡ(т)ѧти „va lua" (*Doc.* după 1192).

6) La începutul cuvîntului apare О- în locul vsl. Ѥ-. La un moment dat О- și Ѥ- (inițiali) se confundă și, ca o consecință a acestui fapt, uneori О- inițial este redat prin Є-.

Astfel: Єдиного немчина „pe un neamț" (*Doc. Smolensk*, 1229) ; ехати Єсень „a pleca toamna" (*Doc. Novgorod*, 1264) ; Єдинъ есмь „sînt unul" (*Doc. Tver*, 1294—1301).

Morfologie:

1) Unele substantive neutre cu tema în -*o*-, ca și unele masculine cu tema în -*o*- și- -*i*-, chiar și adjectivele primesc la instr. sg. desinența -ЪМЬ (în loc de -ОМЬ): гладЪМЬ гыбнѫ „pier de foame" (*Ostr.*, Lc., XV, 17) ; златЪМЬ чистЪМЬ „cu aur curat" (*Sviat.*, 1073, f. 158) ; прѣдъ трѣбьникЪМЬ... съмири сѧ съ братЪМЬ своимь... съ соупьрьникЪМЬ „înaintea altarului ... împacă-te cu fratele tău ... cu pîrîșul" (*Mstislav*, Mt., V, 24—25).

2) Indicativul prezent pers. III sg. și pl. primește desinența -ТЬ (în loc de vsl. -ТЪ: и приидеТЬ ... и идеТЬ ... „și se duce ... și vine" (*Ostr.*, Lc., VII, 8) ; иста ... соуТЬ ... приимеТЬ и събираеТЬ ... радоуеТЬ „este ... sînt ... va primi ... va aduna ... se va bucura" (*Arhanghelsk*, I., IV, 34—36) ; тѧ прѣдасТЬ ... възвьржеТЬ тѧ „te va preda ... te va arunca" (*Mstislav*, Mt., V, 25).

De asemenea, primește ТЬ și pers. a III-a sg. a aoristului verbului БЫТИ și a derivatelor sale: данъ бысТЬ „a fost dat" (*Ostr.*, I., I, 17).

3) Pronumele personal de pers. a II-a, ca și pronumele reflexiv, are la dativ și locativ -О- în radical față de vsl. -Є-:

прїтї къ тОбѣ „să vin la tine" (*Galiț.*, Mt., XIV, 28) ; коупѧть брашна сОбѣ „să-și cumpere mîncare" (*Galiț.*, Mt., XIV, 15).

4) Genitivul singular al adjectivelor masculine și neutre are desinența -ОГО: доброГО.

Unele dintre particularitățile morfologice ale slavonei de redacție rusă sînt considerate ucrainisme. De exemplu, desinența -ТЪ la pers. a III-a sg. și pl. imperfect: имѧшеТЬ „el avea", sau la pl.: имѧхоуТЬ (*Galiț.*, Mt., XIV, 13) „ei aveau".

Unii specialiști (L. A. BULACHOVSKI) au atras atenția asupra numeroaselor ucrainisme din vechile texte rusești din sud-vest. De aceea, această redacție ar putea fi numită redacție *ruso-ucraineană* sau, cu un termen mai larg, *slavonă de răsărit*.

3. Redacţia sîrbo-croată

Redacţia sîrbo-croată este atestată aproximativ de la sfîrşitul secolului al XI-lea — începutul secolului al XII-lea. Se presupune că primele texte religioase erau cópii glagolitice, aduse direct din Moravia, după care au urmat cópii chirilice, aduse din Bulgaria.

În această redacţie s-au folosit, paralel, ambele alfabete slave: a) în Croaţia s-a utilizat alfabetul glagolitic într-o variantă grafică specifică, cunoscută sub denumirea „glagoliticul croat", folosit pînă în zilele noastre ; b) în Serbia s-a întrebuinţat alfabetul chirilic, completat cu unele semne grafice speciale, menite să redea trăsăturile fonetice specifice limbii sîrbo-croate.

Unii specialişti afirmă că există două redacţii: *sîrbă* şi *croată* (A. VAILLANT, *Manuel* ..., p. 14). Această părere este nefondată, deoarece ar presupune diferenţe naţionale despre care nu putea fi vorba de evul mediu. J. HAMM [1], propunînd ca această redacţie să fie denumită *sîrbo-croată* sau *croato-sîrbă*, relevă faptul că are două variante: 1) *apuseană*, care cuprinde şi texte glagolitice şi chirilice din perioda secolelor XI—XVI şi 2) *răsăriteană*, care cuprinde texte chirilice, scrise între secolul al XII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea. După alfabetul în care sînt scrise textele care s-au păstrat, ca şi după particularităţile dialectale, varianta de apus prezintă următoarele subdiviziuni: *glagolitică* şi *chirilică*, *čakaviană* şi *štokaviană*, iar cea de răsărit constituie o singură unitate: *chirilică-štokaviană* [2].

Manuscrisele mai importante care ilustrează redacţia sîrbo-croată sînt:

a) **în alfabet glagolitic:** *Foile de la Viena* — fragment (2 file) dintr-o carte de rugăciuni scrisă în secolul al XII-lea după ritul roman.

Apostolul lui Gršković — fragment de *Apostol* (4 file), găsit de Gršković, a fost scris la sfîrşitul secolului al XII-lea sau începutul secolului al XIII-lea. Pe marginea textului sînt însemnări scrise în alfabet chirilic în secolul al XIV-lea.

Fragmentul de *Apostol al lui Mihanović* — 2 file care aparţin sfîrşitului secolului al XII-lea sau începutului secolului al XIII-lea. Se păstrează în arhiva Academiei din Zagreb.

b) **în alfabet chirilic:** *Evanghelia lui Miroslav*, scrisă la sfîrşitul secolului al XII-lea (1179), de diaconul Grigorie pentru cneazul Miroslav din Hum (Herţegovina). A fost găsită la mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos.

Evanghelia lui Vukan, manuscris de la începutul secolului al XIII-lea (1202—1203), scris de călugărul Simeon pentru marele jupan Vukan. Se păstrează la Leningrad.

Apostolul de la Šišatovac [3], scris în anul 1324, se păstrează la mănăstirea Šišatovac.

Evanghelia de la Nikolja [4], tetraevanghel care poartă numele mănăstirii în care s-a găsit. A fost scris în jurul anului 1400 după un model glagolitic. Evanghelia de la Nikolja, conform informaţiei lui Milivoj Pavlović (*Примери*, p. 52)

---

[1] J. HAMM, *Сербская и хорватская редакции общеславянского литературного языка*, în „Вопросы языкознания", 1964, nr. 3, p. 85.

[2] *Ibidem.*

[3] Publicat de FR. MIKLOSICH, *Apostolus e codice Monasteri Šišatovac palaeoslovenicae* Viena, 1853.

[4] Publicat de ĐURO DANIČIĆ, *Nikoljsko jevandelje*, Belgrad, 1864.

a aparținut Bibliotecii naționale din Belgrad și s-a pierdut în timpul războiului.

Codicele lui Hval sau *Codicele de la Bologna* [1], manuscris care cuprinde *Noul Testament*, *Apocalipsul* și *Psaltirea*. A fost scris în anul 1404 de Haval pentru Hîravoil, duce de Split și voievod al Bosniei. Se păstrează la Biblioteca Universității din Bologna.

Nomocanonul de la Ilovica [2], manuscris din anul 1262, scris de Bogdan din Ilovica. Cuprinde și texte nebiblice, cum ar fi *Scrisoarea banului Kulin* din anul 1189. Se păstrează la Biblioteca Academiei din Zagreb.

La început, primele texte religioase se copiau cît mai fidel. Cu timpul, copiștii au început să introducă elemente noi, din limba vie a poporului, și treptat, treptat aceste elemente devin tot mai numeroase. Merită menționat faptul că fenomenele apărute înainte de secolul al X-lea se reflectă în scris în secolul al XII-lea și apar mai evidente în secolul următor.

Trăsăturile caracteristice ale redacției sîrbo-croate, mai numeroase în fonetică, își manifestă prezența și în domeniul morfologiei. Cele mai importante sînt[3]:

Fonetică:

1) Vocalele nazale ѫ, ѧ devin vocale orale: **Ѫ > ОУ ; Ѭ > Ю ; Ѧ > Є, Ѩ > Ѥ** și **Є**.

Ѫ > ОУ: **соуть** „sînt" *(F. Viena)* ; **не вѣдоуштн ... погрѣше ю въ моужа своего** „neștiind ... au înmormîntat-o lîngă bărbatul ei" (Grškovič, *Faptele*, V, 7, 10) ; **вь житницоу ... ишоут** „în hambar ... caută" (*Miroslav*, Mt., VI, 26, 32) ; **не минмондоут** „nu vor trece" (*Vukan*, Mc., XIII, 31) ; **боуди тоу доидѣже рекоу тн** „fii (stai) acolo pînă ce îți voi spune" *(Nikol.*, Mt., II, 13).

Parțial se întîlnește **Ѫ > Ю**: **нмюшти ... мюжь ... да сьбюдеть ... женоу своЮ** „care are ... bărbat ... să se împlinească ... soția sa" (*Miroslav*, Mt., I, 18—24).

Ѭ > Ю: **се кланѣють** „se închină" *(F. Viena)*; **женою своею** „cu soția sa" (Grškovič, *Faptele*, V, 1) ; **ни сѣють ни жнють ни събирають** „nici nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună" (*Miroslav*, Mt., VI, 26).

Ѧ > Є: **испльнишє се завнсти и възложишє** „s-au umplut de invidie și au pus" (Grškovič, *Faptele*, V, 17—18) ; **начєть же глати** „a început să vorbească" (*Miroslav*, Lc., IV, 21) ; **вь памєть** „spre pomenire" *(Vukan*, Mc., XIV, 9) ; **поими отрочє** „ia copilul" (*Nikol.*, Mt., II, 13) ; **и поклонишє сє** „și s-au închinat" (Hval., *Apoc.*, XIII, 4).

Ѩ > Ѥ: **вьсѣкь гнѣваѥ се** „oricine se mînie" (*Vukan*, Mt., V, 22) ; **не приѥше елико же нхь приѥть** „nu l-au primit, iar cîți l-au primit" (*Vukan*, I, I, 11—12) ; **кь свои ѥзикь** „în limba lui" (Šišatovac, *Faptele*, II, 5, 6).

Ѩ > Є: **єзыцн** „limbile" (*Miroslav*, Mt., VI, 38) ; **єдро** „repede" (*Miroslav*, Lc., XV, 22) ; **Пилать поєть** „Pilat a luat" *(Nikol.*, I., XIX, 1).

2) Vocalele reduse **Ъ** și **Ь** nu se mai deosebesc prin timbrul lor, din care cauză, cu unele excepții, ambele ieruri sînt redate prin **Ь**, ca în exemplele:

---

[1] Apocalipsul a fost publicat de DANIČIĆ, în „Starine", IV.

[2] Vezi V. JAGIĆ, în *„Starine"*, VI.

[3] Vezi J. HAMM, *Vom kroatischen Typus des kirchenslavischen*, în „Wiener slavistisches Jahrbuch", Graz, 1963, p. 11—39.

азъ ѥсмь о͠ць, с͠нь „eu sînt tatăl, fiul" *(F. Viena)* ; вь годѣ онь вьниде „în ora aceea a intrat" (*Miroslav*, Lc., IV, 16); призвавь сьтника вьпроси „chemînd pe sutaş l-a întrebat" (*Vukan*, Mc., XV, 44).

3) Parţial, apare şi vocalizarea ierurilor în poziţie intensă: **Ъ, Ь > А**: нычьмьже мьньшы ѥси „prin nimic nu eşti mai mic" (*Nikol.*, Mt., II, 6); длъжань ѥсть оумрѣти „este dator să moară" (*Nikol.*, I., XIX, 7); конаць „sfîrşitul" (Hval., *Apoc.*, I, 8).

4) Vocalizarea ierurilor se extinde şi la cele neetimologice (noi): бѣжи вь ѥюпать ... отиде вь ѥюпать (dar шдь ѥюпта) „fugi în Egipt ... plecă în Egipt" (*Nikol.*, Mt., II, 13, 14) ; мачь ... остарь „sabie ascuţită" (Hval., *Apoc.*, I, 16) ; ѩко мрьтавь „ca un mort" (Hval., *Apoc.*, I, 17). Rareori se găseşte şi reflexul **Ъ > О** şi **Ь > Є**.

5) Vocala **Ы** (scrisă ы) se păstrează sau trece în **И**. Vocala **Ы** se păstrează: бывьши Марні ... жены твоѥ „fiind Maria ... a soţiei tale" (*Miroslav*, Mt., I, 18, 20) ; ни сынь „nici fiul" (*Vukan*, Mc., XIII, 32) ; ѥзыка „limba" (Šišatovac, *Faptele*, II, 5).

Ы > И: бисть „a fost" (*Vukan*, I., I, 10) ; вини не обрѣтаю „nu găsesc vină" (*Nikol.*, I., XIX, 4) ; вь свои ѥзикь „în limba sa" (Šišatovac, *Faptele*, II, 6); бити „a fi" (Hval., *Apoc.*, I, 19).

Ca o consecinţă a confuziei dintre **Ы** şi **И**, găsim în texte înlocuirea lui **И** prin **Ы**: придомь поклоныты се ... нычьмьже ... ызыдеть ... шть ныхь ... в идѣше ... прѣд ными „am venit să ne închinăm ... prin nimic ... va ieşi ... din ei ... o văzuseră ... înaintea lor" (*Nikol.*, Mt., II, 6—9).

6) **Ѣ**. În textele glagolitice prin **Ѣ** se redau **Ѣ** şi **Ꙗ**: непріѣзнь исплъни ... вѣ „satana (duhul rău) a umplut ... era" (Gršković, *Faptele*, V, 3, 4) ; ѣже ѥсть тѣло ѥго „care este corpul lui" (*Mihanović*, Ef., I, 23).

În textele scrise în alfabet chirilic, **Ѣ** se păstrează în general ; parţial însă trece în **Є**, **И** sau **Ы** (ca urmare a confuziei dintre vocalele **И** şi **Ы**):

— **Ѣ** se păstrează: шт грѣхь ихь ... се дѣва „din păcatele lor ... iată fecioara" (*Miroslav*, Mt., I, 21, 23) ; дѣло своѥ ... повелѣ да бъдить ... не вѣсте „lucrul său ... a poruncit să vegheze ... nu ştiţi" (*Vukan*, Mc., XIII, 34, 35) ; ваше дѣло и вѣроу „fapta voastră şi credinţa" (Šišatovac, *Tes.*, I, 3).

— Sub influenţa dialectului ekavian, **Ѣ > Є**: свѣть вь тьмѣ светить „lumina luminează în întuneric" (*Miroslav*, I., I, 5) ; отвещавь же петрь „răspunzînd Petru" (Gršković, *Faptele*, V, 8) ; дасть областъ звери „a dat putere fiarei" (*Hval.*, *Apoc.*, XIII, 4).

— Sub influenţa dialectului ikavian, **Ѣ > И**: свидительствоуѥмь и свидительства „mărturisim şi mărturia" (*Nikol.*, I., III, 11) ; видихомь бо звыздоу „căci am văzut steaua" (*Nikol.*, Mt., II, 2).

— **Ѣ > Ы**: не выси „nu şti" (*Nikol.*, I., III, 9) ; звыздоу ѥго на выстоцы „steaua lui la răsărit" (*Nikol.*, Mt., II, 2) ; на пысцы морьсцымь ... звырь высходешть ... на розыхь „pe nisipul mării ... suindu-se o fiară ... pe coarne" (Hval., *Apoc.*, XIII, 1).

— În unele texte (*Nikol.*, *Hval.*), ca o consecinţă a confuziei vocalelor **ь**, **и**, **ы**, se întîlneşte **Ѣ** în loc de **И** sau **Ы**: вѣдихомь бо звѣздоу ѥго „căci am văzut steaua lui" (*Nikol.*, Mt., II, 2) ; шт сложениѣ всего мѣра „de la facerea întregii lumi"(*Hval.*, *Apoc.*, XIII, 8).

7) Parţial, prefixul **ВЪ-** este înlocuit prin **ОУ-**. În secolele XII—XIV se pare că въ- şi оу- se confundau, căci în texte găsim **ВЪ- > ОУ-** şi **ОУ- > ВЪ-**:

ВЪ- > ОУ-: та бѣ оудова „aceea era văduvă" (*Miroslav*, Lc., VII, 12); оунидѣте оузъкими враты „intrați pe poarta cea strîmtă (*Miroslav*, Mt., VII, 13); оуста, нѣсть зьдѣ „s-a sculat, nu este aici" (*Vukan*, Mc., XVI, 6).

ОУ- > ВЬ-: вьбоѣ се тамо ити „s-a temut să meargă acolo" (*Miroslav*, Mt., II, 22); за ланитоу вьдарециен „cel ce te-a lovit pe obraz" (*Miroslav*, Mt., XXVI, 68).

8) Parțial se reduc unele grupuri de consoane. Astfel **СЦ > Ц** sau **ТЧ > Ч**: фарисѣици постеше се „fariseii posteau" (*Miroslav*, Mc., II, 18); бѣ вь ицѣлениемь „era spre vindecare" (*Miroslav*, Lc., VI, 19).

9) În textele nebiblice (ca, de pildă, *Scrisoarea banului Kulin*) găsim și alte particularități fonetice, cum ar fi consoana **Ћ** (< *tj*): трьгоующе годѣ си кто хоће ... помоћь „tîrguind cine ce vrea ... ajutor" (Kulin). De altfel, și în *Evanghelia lui Miroslav* găsim: пећи се „a se strădui" (Mt., VI, 27).

1) În domeniul **morfologiei** începe să dispară desinența **-ТЬ** a pers. a III-a sg. a indicativului prezent: не паде на земли „nu va cădea pe pămînt" (*Miroslav*, Mt., X, 29); да имь не боуде „să nu le fie" (Kulin); да соуде „să judece" (Dušan).

2) La indic. prez. pers. I pl. apare desinența **-МО**: мы же моисѣови есмо оученици „dar noi sîntem ucenicii lui Moise" (*Miroslav*, I., IX, 28).

3) Genitivul și acuzativul pronumelui онъ apare rareori în forma **ГА**, care se va generaliza mai tîrziu: и не видѣ **ГА** „și nu l-a văzut" (Gršković, *Faptele*, VIII, 39).

4) Pronumele interogativ pentru lucruri prezenta forme diferite care variau după dialecte și texte: **ЧА** — care era croat, ceakavian — **ШТО** (ștokavian) și **КАИ** (kaikavian).

Unele din textele de redacție sîrbo-croată s-au răspîndit și în vechea cultură românească [1].

4. Redacția medio-bulgară

Redacția medio-bulgară cuprinde texte religioase și laice scrise în Bulgaria, în secolele XII—XIV, în care se reflectă schimbările progresive din limba vie. Unele elemente noi apăruseră încă înaintea acestei perioade, însă, datorită faptului că tradiția puternică chirilo-metodiană menținuse folosirea slavei vechi, considerată sfîntă, în textele religioase traduse din greacă se oglindește un număr relativ mic din aceste trăsături, care se reflectă mai bine în operele slave originale.

Activitatea literară se desfășura în Bulgaria, în epoca aceea, în două centre de cultură: *Preslav* și *Ohrida*. Dintre creațiile literare, care nu ni s-au păstrat în original, ci numai în cópii tîrzii, menționăm:

Cuvînt de laudă lui Chiril filozoful, scris de Climent din Ohrida — unul din cei mai renumiți cărturari ai școlii chirilo-metodiene. Lucrarea se păstrează în două versiuni în cópii din secolele XIII, XIV și XV [2].

De la Climent din Ohrida ne-au rămas peste 40 de omilii, răspîndite prin diferite sbornice parenetice și prin cărțile de cult. Unele din aceste omilii, ca aceea despre arhanghelii Mihail și Gavriil, s-au tradus de timpuriu și în limba română [3].

---

[1] Vezi P. OLTEANU, *Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania*, în „Rev. Arhivelor", VII, 1964, nr.2, p. 163—207.

[2] Vezi EMIL GHEORGHIEV, *op. cit.*, p. 148.

[3] Vezi D. P. BOGDAN, *Дело Климента Охридского по неизданным румынским источникам*, Sofia, 1968. Extras din Sbornicul *Климент Охридски*.

Evanghelia cu învăţătură, cea mai cunoscută lucrare a lui Constantin din Preslav, s-a păstrat în 3 cópii din secolele XIII şi XIV. Cópia de la Moscova (sec. XIII) prezintă forma cea mai apropiată de originalul lui Constantin din Preslav [1].

Cuvînt despre credinţa cea adevărată, conform titlului din cea mai veche cópie, sau *Cerurile*, cum este intitulată în cópii mai noi, este o traducere din limba greacă. Se păstrează în numeroase cópii, dintre care cea mai cunoscută datează din secolele XII—XIII şi se află la Biblioteca sinodală din Moscova.

Şestodnevul, lucrare de compilaţie a exarhului Ioan, contemporanul ţarului Simion. Se păstrează în numeroase cópii, dintre care cea mai veche şi mai cunoscută datează din anul 1263 şi se află la Biblioteca sinodală din Moscova.

Zlatostrui („Şuvoiul de aur") este o colecţie de omilii scrise, probabil, de Ioan Exarhul pentru ţarul Simeon, şi păstrate doar în două versiuni, puţin rusificate — *Sbornicele marelui cneaz rus Sviatoslav* [2] (redacţia *rusă)*.

Despre scriere, operă a călugărului bulgar Hrabr, este apologia scrierii slave, lucrare deosebit de importantă pentru istoria culturii slave. Se păstrează în numeroase cópii, dintre care cea mai veche datează din anul 1348 şi se află la Biblioteca „Saltîkov-Şcedrin" din Leningrad.

Un alt cărturar bulgar din această epocă a fost GHERMAN, mitropolit din Ohrida. Sub numele lui ni s-a păstrat într-o copie din 1359 un preţios sbornic omiletico-parenetic. Unicul exemplar se află în Biblioteca Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române [3].

Dintre numeroasele texte păstrate, scrise în redacţia medio-bulgară timpurie, cităm:

Evanghelia lui Dobromir [4], tetraevanghel din secolul al XII-lea, scris în regiunea apuseană a Bulgariei. Se păstrează la biblioteca filialei din Leningrad a Academiei de ştiinţe a Uniunii Sovietice.

Parimeinicul lui Grigorovici[5], manuscris din secolul al XII-lea, care cuprinde fragmente din *Vechiul Testament*. Se păstrează la Moscova şi poartă numele slavistului rus GRIGOROVICI, căruia i-a aparţinut.

Psaltirea de la Bologna (Psalterium Bononiense) [6] este o Psaltire cu tîlc aflată la Biblioteca Universităţii din Bologna. A fost scrisă în Macedonia, regiunea Ohrida, satul Ravne, în timpul domniei ţarului Ioan Asan al II-lea (după anul 1230).

---

[1] Vezi EMIL GHEORGHIEV, *op. cit.*, p. 169.

[2] Vezi P. OLTEANU, *Contribuţii la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară şi română*, în, Rsl, XIV, 1967, p. 305—358.

[3] Manuscrisul a fost descris de IOAN IUFFU, *Sbornicul lui Gherman* (1359), în „Ortodoxia", Bucureşti, XII, 1960, nr. 2, apr.-iun., p. 253—279.

[4] N-a fost publicat, dar a fost descris şi studiat de V. JAGIĆ, *Evangelium Dobromiri, ein altmacedonisches Denkmal der kirchenslavischen Sprache des XII Jahrhunderts*, Viena, 1898 (Sitzungsberichte).

[5] Manuscrisul a fost editat numai parţial de ROMAN BRAND, *Григоровичев паримейник в сличении с другими паримейниками*, вып. I şi II, Moskva, 1894.

[6] V. JAGIĆ, *Psalterium Bononiense*, Viena, 1907; *Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII в.* Фототипно издание с увод и бележки от Иван Дуичев, Sofia, 1968.

Psaltirea lui Pogodin [1] se păstrează la Leningrad. Din studiul limbii s-a conchis că este mai veche decît *Psaltirea de la Bologna*.

Triodul lui Šafařik [2] se păstrează la Biblioteca publică din Leningrad; este un text chirilic, în care sînt intercalate cuvinte în alfabet glagolitic. Se consideră că face parte din traducerile timpurii de cărți liturgice din Bulgaria.

Triodul de la Bitolia [3], text chirilic din secolul al XII-lea, cu numeroase atestări de scriere glagolitică. A fost scris în Macedonia, s-a găsit la Bitolia și se păstrează la Sofia, la Biblioteca Universității. Se consideră că este cópia unei traduceri mai vechi în alfabet glagolitic.

Apostolul de la Slepče [4], manuscris chirilic de la sfîrșitul secolului al XII-lea, descoperit în satul Slepče din Prilep. Cea mai mare parte se păstrează la Leningrad.

Apostolul de la Ohrida [5], cópie din secolul al XII-lea după un text glagolitic mai vechi ; în textul chirilic sînt intercalate cuvinte în alfabet glagolitic. S-a găsit la Ohrida și se păstrează la Moscova, Biblioteca „Vladimir Ilici Lenin".

Evanghelia lui Dobreišo [6], scrisă de Dobreišo, este un tetraevanghel din secolul al XIII-lea; prin noile trăsături de limbă pe care le cuprinde este deosebit de important pentru studiul istoriei limbii bulgare. Se păstrează la Sofia.

Evanghelia de la Tîrnovo [7], tetraevanghel scris pe hîrtie în anul 1273, la Tîrnovo, în timpul țarului Constantin Asan. Se păstrează la Zagreb, în Biblioteca Academiei de Științe.

Evanghelia de la Vrața [8], manuscris din secolul al XIII-lea. Se păstrează la Sofia.

Evanghelia de la Boiana [9], un palimpsest glagolitico-chirilic din secolul al XIII-lea, găsit în satul Bojana, lîngă Sofia. Se păstrează la Leningrad, în Biblioteca „Saltîkov-Şcedrin."

Apostolul macedonean sau *Apostolul din Strumița* [10] se păstrează la Muzeul din Praga.

Triodul lui Hlud [11] se păstrează într-o mănăstire de lîngă Moscova.

---

[1] A fost editată de JAGIĆ, în *Psalterium Bononiense*, Viena, 1907.

[2] N-a fost editat decît fragmentar de N. A. TUNIȚKI, în *Сборник отделения русского языка*, t. CI.

[3] Parțial este editat de I. IVANOV, *Български старини из Македония*, Sofia, 1931, p. 463—465.

[4] Vezi G. A. ILINSKI, *Слепченский Апостол*, Moscova, 1912.

[5] S. M. KUL'BAKIN, *Охридская рукопись апостола конца XII века*, Sofia, 1917.

[6] Editat de B. ȚONEV, *Добрейшево евангелие, среднобългарски паметник от XIII в.*, Sofia, 1906, în „Български старини", t I.

[7] Studiat de M. VALJAVEC, în „Starine", XX și XXI, 1888—1899, Zagreb.

[8] B. ȚONEV, *Врачанско евангелие, среднобългарски паметник от XIII в.*, Sofia, 1914, în „Български старини", t. IV.

[9] Nu a fost editat. A fost studiat de S. M. KUL'BAKIN, în *Материалы для характеристики среднеболгарского языка*, în „Известия на Петербургската академия," t. IV, p. 800—964.

[10] Nu a fost editat. A fost studiat de J. POLIVKA, în „Archiv für slavische Philologie", t.X, 1888, p. 106—132, 417—483.

[11] Manuscrisul n-a fost editat. L. MILETICI, în articolul *Интересен среднобългарски паметник от XIII век* (Периодическо списание, cartea 66, p. 95—112) prezintă unele date asupra lui.

Psaltirea lui Ioan Alexandru [1], denumită și *Psaltirea de la Sofia*, scrisă în anul 1337, se păstrează la Sofia.

Evanghelia lui Ioan Alexandru [2], tetraevanghel scris în anul 1356 la Tîrnovo, este împodobită cu frumoase miniaturi ,fiind importantă și pentru istoria picturii bulgare.

Cronica lui Constantin Manasses, traducere a cronicii renumitului istoric bizantin CONSTANTIN MANASSES, făcută între anii 1344 și 1345, la școala din Tîrnovo, pentru țarul Ivan Alexandru. Se păstrează în cinci cópii: trei în redacție medio-bulgară și două în redacție sîrbo-croată. Cea mai veche dintre cópiile medio-bulgare — cunoscută sub denumirea de copia preotului FILIP DIN TÎRNOVO — se păstrează la Moscova. Una dintre cópiile medio-bulgare se află în Biblioteca Academiei R. S. România, o alta, considerată ca cea mai prețioasă, se păstrează la Biblioteca Vaticanului.

De-a lungul acestei perioade de trei secole, limba vie care a stat la baza slavei vechi a evoluat, a suferit anumite modificări, care au atins și fonetica și morfologia. În flexiunea nominală apare o transformare esențială: dispariția treptată a declinării și exprimarea raporturilor gramaticale prin mijloace analitice.

Particularitățile redacției medio-bulgare

A. 1) În **domeniul foneticii** trebuie menționat, în primul rînd, faptul că medio-bulgara păstrează grupurile consonantice **ШТ** și **ЖД**, caracteristice limbii slave vechi: **Щ** < **tj*, **stj*, **gtj*: **съ свѣщами... ѿвѣщашѫ же ѥмоу** „cu lumănări ... i-au răspuns lui" (*Boiana*, I., XVIII, 3, 5) ; **бијѫщїе въ прьси своѫ** „bătîndu-se în pieptul său" (*Dobromir*, Lc., XXIII, 48) ; **въ ѿпоущенїе грѣхом** „spre iertarea păcatelor" (*Dečani*, Mc., I, 4).

ЖД < *dj: **прѣжде** „mai înainte" (*Dobromir*, Lc., XI, 38) ; **исхождааше к немоу** „a ieșit spre el" (*Dečani*, Mc., I, 5) ; **єдинѫ госпождѫ** „pe o doamnă" (*Manasses*, p. 49).

2) Printre trăsăturile specifice prin care medio-bulgara se deosebește de limba slavă veche citām, mai întîi, amestecul vocalelor nazale. Vocala nazală **ѧ** și diftongul **ѩ** trec în **ѫ** după șuierătoare, după **ц**, **ѕ** durificate, precum și după alte consoane sau la începutul silabei. De pildă, **ти поклонишѫ сѧ ѥмоу и възвратишѫ сѧ** „aceștia s-au închinat lui și s-au întors" (*Dobromir*, Lc., XXIV, 52) ; **ѿвѣщашѫ же ѥмоу** „i-au răspuns lui" (*Boiana*, I., XVIII, 5) ; **єгда же видѣшѫ и архиереи и слоугы възъпишѫ** „cînde l-au văzut, și arhiereii și slugile au strigat" (*Tîrnovo*, I., XIX, 6).

3) După consoanele **Л'**, **Р'**, **Н'** și altele, vocala nazală **ѫ** trece în **ѧ** : **оуподоблѧ сѧ... єгда молѧ сѧ** „mă asemăn ... cînd mă rog" (*Pogodin*, XXVII, 1—2) ; **молѧ** „rog" (1277, *Doc. C. Asan*) ; **ти говорѧ и молѧ тѧ** „îți vorbesc și te rog" (*Manasses*, p. 61) ; **да творѧ азь** „să fac eu" (*Manasses*, p. 66).

4) Vocala nazală **ѧ** trece uneori în **є**: **по нем идошє** „s-au dus după el" (*Ev. Iv. Alexandru*, M., I, 36) ; **сътворєн весь мирь...** „care a făcut toată lumea" (Ohrida, *Faptele*, XVII, 24).

---

[1] Nu a fost editată integral. Particularitățile limbii acestei psaltiri au fost arătate de V. Jagić, în *Psalterium Bononiense*.

[2] Textul nu s-a editat. A fost studiat de R. SCHOLVIN, *Einleitung in das Johann-Alexander Evanghelium*, in „Archiv für slavische Philologie", VII, 1885, p. 1—56 și 161—221.

5) Vocala nazală ѧ este înlocuită uneori prin ѣ, ꙗ: грѣди по мнѣ ... грѣдѫщиа къ себѣ „vino după mine ... venind la sine" (*Dobromir*, I., I, 44, 48).

6) *Amestecul vocalelor* ѫ și ъ. ъ > ѫ: въ тѫи чѣс „în ora aceea" (*Boiana*, Lc., X, 21) ; нѫ поидѣте тамо „dar mergeți acolo" (*Manasses*, p. 49).

ѫ > ъ: еже сътъ „care sînt" (1347, *Doc. Iv. Alexandru*) ; наимѫдръ „cel mai înțelept" (*Manasses*, p. 55).

ѣ > ꙗ: земꙗ же бꙗ „căci pămîntul era" *(Grigorovici)* ; и видꙗ бг҃ъ свꙗт „și dumnezeu a văzut lumina" (*Grigorovici*).

7) Vocalele reduse au suferit următoarele schimbări:

a) ierurile în poziție neintensă au căzut. De pildă: се ДАХ вамъ „iată v-am dat" (*Boiana*, Lc., X, 19) ; да СЪБѪДЕТ сѧ „ca să se împlinească" (Tîrnovo, I., XIX, 28).

b. În poziție intensă ъ > О, iar ь > Е: сОтьникъ „sutaș" (*Dobromir*, Lc., XXIII, 47) ; къ сОнъмищемъ „către temple" (Ohrida, *Faptele*, IX, 2). вышЕдь же въсѣдеже „intrînd, s-a așezat" (*Dobromir*, Lc., XI 37) ; вѣрЕнъ естъ и правдЕнъ бг҃ъ ... длъжЕнъ естъ „este credincios și Dumnezeul cel drept ... este dator" (*Slepče*, I., I, 9 ; II, 6) ; виаше вѣнЕцъ „împletea cunună" (*Manasses*, p. 48).

c. Permutarea ierurilor, respectiv, trecerea ъ în ь, și invers, în funcție de caracterul silabei următoare: видѣвь же сотникь бывьшее „văzînd sutașul cele întîmplate" (*Dobromir*, Lc., XXIII, 47) ; на онь поль „de partea aceea (cealaltă)" (*Boiana*, Ioan, XVIII, 1) ; чьто ти подобаетъ творитие „ce ți se cuvine să faci" (Ohrida, *Faptele*, IX, 6).

8) În textele medio-bulgare, datorită tradiției, se păstrează uneori л epentetic, alteori dispare. Astfel: благословлѣше ѧ „îi binecuvînta" (*Dobromir*, Lc., XXIV, 51); пристѫпь къ пилатоу „mergînd la Pilat" (*Dobromir*, Lc., XXIII, 52).

B) **În morfologie** apar, de asemenea, anumite trăsături specifice, dintre care relevăm:

1) Tendința de generalizare a desinențelor -ОВЕ, -ЕВИ și -ОВИ pentru nom. pl. al subst. m. monosilabice. De pildă: жюпани и кнѧзЕВИ „jupani și cneji" (1277, *Doc.*, *C. Asan*) ; дѣдОВЕ и отьци... мнози градОВЕ „bunici și tați ...multe cetăți" (*Manasses*, p. 221).

2) Dezvoltarea articolului enclitic la substantive: вь истинѫ чл҃вкоСЬ праведень бѣ „într-adevăr omul acesta a fost drept" (*Dobromir*, Lc., XXIII, 47); хлѣбоСЪ ꙗсте ... иже ꙗстъ хлѣбоСЪ „mîncați pîine ... cine mănîncă pîinea aceasta" (*Ohrida*, Cor., XI, 26, 27) ; бл҃женъ (есть) рабоТЪ „fericit (este) robul (acela)" (*Dobreiș*., Mt., XXIV, 46).

3) Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal și reflexiv au valoare de pronume posesiv: за всѧ МȢ люди ... за всѧ МȢ работникы ... и всѧ МȢ правини ... хрїсовоуль црва МИ „pentru toți oamenii săi ... pentru toți lucrătorii săi ... și toate drepturile lor ... hrisovul domniei mele" (1347, *Doc. Iv. Alexandru*).

4) Pronumele demonstrativ însoțit de particula invariabilă -зи formează noi pronume demonstrative: оногоЗИ старца сынъ „fiul acelui bătrîn" (*Manasses*, p. 50) ; за онѫЗИ ꙗблъкѫ „pentru mărul acela" („*Manasses*, p. 51) ; а тиеЗИ витеЗИ „dar acești viteji" (*Manasses*, 55).

5) Pronumele interogativ pentru lucruri **ЧЬТО** a trecut în **ШТО** și se folosește cu formă invariabilă: да си взимат в монастырѣ **ЩО** е правина „să ia la mănăstire ce este drept" (1347, *Doc. Iv. Alexandru*).

6) Gradele de comparație ale adjectivelor (în special în medio-bulgara tîrzie) se formează analitic: comparativul cu по + *gradul pozitiv*, iar superlativul cu най + *gradul pozitiv*. De pildă: чловѣкъ **ПОБОГАТЬ** ѿт тебе „(un) om mai bogat decît tine" (*Manasses*, p. 50); **ПОХРАБЕРЪ** ѿт тебе... и **ПОДОБРЪ** игрецъ „mai viteaz decît tine ... și mai bun jucător" (*Manasses*, p. 60); **НАИМЛѢПА** ѿт васъ „cea mai frumoasă dintre voi" (*Manasses*, p. 49).

7) În morfologia verbului medio-bulgar se observă pierderea desinenței **-ТЪ** a indicativului prezent, la pers. a III-a sg. și pl.: да **БѪДЕ** невѣрань... како **ИДЕ** пѫ(т)... да не **СѪДИ** никѡи... да **СѪДИ** игꙋменъ... да са **ВЬЗИМА**... и да **ПЛАТИ**... кои **ТЕЧЕ** „să fie necredincios ... cum merge drumul ... să nu judece nimeni ... să judece egumenul ... să se ia ... și să plătească ... care curge" (1277, *Doc. C. Asan*, II); **ЩЕ** имѣти „va avea" (1230, *Doc. Asan*, II).

8) La verbele atematice, pers. I pl. a indicativului prezent apare formată în **-МЕ**: томоу бо родъ ес**МЕ** „sîntem din neamul lui" (Ohrida, *Faptele*, XVII, 28).

9) Înlocuirea desinenței **-ША** a pers. III-a pl. a aor. prin desinența **-ХѪ** a imperfectului, predominantă rămînînd varianta în **-ШѪ**: повезо**ХѪ** его в Трожѫ и доидошѫ до вратъ градоу „l-au dus la Troia și au ajuns pînă la porțile cetății" (*Manasses*, p. 65).

10) La participii se întărește forma invariabilă în **-ШЕ** cu funcții multiple: раздрав**ШЕ** с҃тн мое рѫкописание, „care rupe sfîntul meu manuscris" (Bitolia); рек**ШЕ** новаа и ветхаа... „zisă (adică numită) cea nouă și cea veche" (1378, *Doc. Iv. Șișman*).

11) Unele adverbe sînt însoțite de particula **-ЗИ**, de exemplu: и тако**ЗИ** царство ми „și astfel domnia mea" (1382, *Doc. Iv. Șișman*).

12) Începe să se contureze destrămarea sistemului de declinare și amestecarea unor forme cazuale: томоу бо родъ есме; родъ бо б҃оу сѫще „sîntem din neamul lui; căci fiind neam al lui Dumnezeu" (*Ohrida*, Faptele, XVII, 28, 29); емоуже сѣмѧ емоу „căruia sămînța lui" (*Grigorovici*, Gen., I, 12); синоръ села тѡмꙋ „hotarul acelui sat" (1277, *Doc. C. Asan*).

REDACŢIA ROMÂNEASCĂ A LIMBII SLAVONE

Redacţia românească a limbii slavone[1] sau slavona românească[2] este limba textelor slavone scrise în evul mediu pe teritoriul patriei noastre.

Prin trăsăturile sale specifice, slavona românească ridică probleme complexe, determinate de întrepătrunderea diverselor elemente şi influenţe, fiind deosebit de importantă atît pentru cunoaşterea anumitor aspecte ale istoriei limbii române din epoca premergătoare apariţiei primelor scrieri în limba română, cît şi pentru studiul celorlalte redacţii slavone, pentru lingvistica slavă în general.

Redacţia slavo-română[2] a stat în centrul atenţiei unor cercetători români şi străini, ca: B. P. Hasdeu, I. Bogdan, I. Venelin, A. I. Iaţimirski, Ovid Densusianu, N. Iorga, L. Miletici, B. Ţonev, Ilie Bărbulescu, St. Mladenov, K. Mircev, Emil Petrovici, Al. Rosetti, D. P. Bogdan, P. Olteanu, G. Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiţă, Olga Stoicovici şi alţii, care au relevat importanţa ei deosebită pentru istoria limbii şi culturii române, ca şi pentru istoria limbii bulgare.

ÎNCEPUTURILE ŞI DEZVOLTAREA SCRIERII SLAVE PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE

Cercetările din ultimii ani au scos la iveală dovezi concludente despre existenţa scrierii slave pe teritoriul patriei noastre încă din prima jumătate a secolului al X-lea. Începuturile sînt, desigur, mai timpurii, şi nu poate fi exclusă ipoteza ca acestea să fie puse în legătură cu izgonirea din Moravia a ucenicilor lui Metodie (după moartea acestuia), care, precum scrie şi în *Viaţa sfîntului Naum*, după ce au ajuns la Belgrad, s-au împrăştiat unii în Moesia, alţii în Dalmaţia, şi alţii în Dacia.

Principalul impuls a fost cel din sud, dar este posibil ca în Transilvania de nord şi în Maramureş să-şi fi exercitat acţiunea şi un curent venit din Marea Moravie, unde îşi desfăşuraseră activitatea de misionari Chiril şi Metodie[3].

---

[1] ST. MLADENOV, *Geschichte...*, p. 71, o denumeşte impropriu „redacţia română a medio-bulgarei". JOSIP HAMM, *Staroslavenska gramatika*, p. 189, o încadrează printre celelalte redacţii.

[2] Termenul *slavo-român* a fost pus în circulaţie de marele slavist IOAN BOGDAN, care, combătînd termenii „bulgar", „vlaho-bulgar" sau „moldo-vlah", pe care îi consideră improprii pentru denumirea limbii slavone a textelor noastre, afirmă că n-a găsit „un termen mai potrivit pentru această clasă de manuscripte slavone" *(Cîteva manuscripte slavo-române din Biblioteca imperială de la Viena*, Bucureşti, 1889, „Analele Acad. Rom.", seria II, t. XI, p.1).

[3] Vezi P. OLTEANU, *Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du nord et le Maramureş*, în Rsl, I, 1958, p. 169—197.

Adoptarea slavonismului cultural de către români a fost un fenomen complex, datorit atît împrejurărilor interne, cît și celor externe [1].

Aria de răspîndire a culturii slavone a cuprins întregul teritoriu locuit de români, dar slavona românească, asemenea latinei medievale, în apusul și în centrul Europei, nu era limba curentă a vieții de zi cu zi, transmisă din generație în generație, ci o limbă artificială, o limbă savantă în sensul cel mai larg al cuvîntului. Slavona românească a fost o *limbă de cultură*, diferită de limba vie a poporului, a fost limbă a bisericii, a creațiilor literare, a documentelor, folosită fiind și în relațiile externe. Slavona românească nu se baza pe o comunitate etnică (adică pe o populație care să o vorbească), ci pe tradiția culturală, deși clerul, unii domni sau boieri și unii negustori au cunoscut bine slavona românească, precum — *mutatis mutandis* — nobilii unguri cunoșteau limba latină medievală. Slavona românească a jucat rolul de instrument al civilizației, asemenea latinei în țările din apusul și centrul Europei, fiind limba de vehiculare a culturii medievale, limba cultă a păturii instruite în timpul orînduirii feudale. Dealtfel, este bine cunoscut faptul că, în evul mediu, pînă la impunerea limbilor denumite „vulgare" (populare), clasa feudalilor se deosebea de clasa celor stăpîniți atît prin numeroasele privilegii, cît și prin cultură, care uneori îmbrăca forme străine, inaccesibile celor mulți.

Limba și cultura slavonă au fost folosite pe întregul teritoriu locuit de români. Din primele veacuri ale existenței statelor noastre feudale, „în această limbă se scriau corespondențele private, zapisele, foile de zestre, testamentele, documentele de moșii și de judecăți, cu un cuvînt toate actele scrise cîte se obișnuiau pe vremurile acelea în relațiile dintre oameni"[2].

Textele slavo-române, care constituie o importantă sursă pentru studierea istoriei poporului, a instituțiilor noastre feudale și a culturii vechi, se pot grupa în mai multe categorii.

I. INSCRIPȚII VECHI SLAVE [3]

Cele mai vechi urme ale scrierii slavone în Țările Române sînt trei inscripții fragmentare slave vechi, scrise în alfabet chirilic.

1. *Inscripția de la Mircea-vodă (Dobrogea)*, descoperită în anul 1950, datează din anul 943 și este cea mai veche dintre inscripțiile slave datate [4].

---

[1] P. P. PANAITESCU, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Ed. științifică, 1969, capitolul *Originile slavonismului cultural la români*, p. 185.

Cu privire la condițiile istorice și la epoca în care s-a adoptat limba slavă veche și scrierea chirilică la noi, în vechea istoriografie română s-au emis numeroase ipoteze, datele acceptate variind între secolele IX—XIV, respectiv între activitatea lui Metodie și Chiril, creștinarea bulgarilor și apariția istorică a statelor noastre feudale. (Vezi EMIL VÎRTOSU, *Paleografia romăno-chirilică*, București, 1968, p. 21—30, în care sînt prezentate, critic, diversele păreri referitoare la această problemă.)

[2] I. BOGDAN, *Însemnătatea studiilor slave pentru români*, București, 1894, p. 17.

[3] Gruparea textelor slavo-române este cea propusă de G. MIHĂILĂ, în lucrarea *Славяно-румынские тексты как источник для словаря книжнославянского языка*, în Rsl, XII, 1965, p. 21—34; idem, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică, 1973, p. 136—152.

[4] Vezi *Inscripția slavă din Dobrogea din anul 943*, în „Studii", III, 1951, p. 121—128; DAMIAN, P. BOGDAN, *Добруджанская надпись 943 года*, în Rsl, I, 1958, p. 88—104; L. V. CEREPNIN, *Русская палеография*, Moskva, 1956, p. 94; E. GHEORGHIEV, *Славянская письме-*

2. *Inscripția de la Bucov*[1] (*Ploiești*) prezintă o importanță deosebită prin faptul că este scrisă nu pe un edificiu public, ci pe peretele unui atelier de fierărie.

3. *Inscripțiile de la Murfatlar Basarabi*[2] (Dobrogea), zgîriate pe pereții unor bisericuțe datînd din sec. X-XI.

II. LITERATURA RELIGIOASĂ

Deși din perioada imediat posterioară secolului al XI-lea nu ni s-au păstrat texte scrise, este cert faptul că pe teritoriul țării noastre s-a desfășurat o bogată activitate culturală, care s-a dezvoltat neîncetat, atît prin copierea de texte slave, care au circulat la noi, cît și prin creații literare originale în limba slavonă, scrise de români.

În feudalismul dezvoltat, în Țările Române, devenite adevărate focare de cultură în limba slavonă, a avut loc închegarea unei culturi feudale românești cu caractere originale și bine definite.[3]

Majoritatea manuscriselor religioase slavo-române sînt cópii. Importanța acestora constă în faptul că prezintă o imagine a operelor citite de cler, de cărturarii societății noastre feudale. Pe lîngă acestea, în Țările Române s-au creat și opere originale, scrise, în mod firesc, în spiritul operelor bizantino-slave[4], care circulau la noi, și anume în stilul retoric bizantin.

Printre cărturarii români care prin creații originale au contribuit la mișcarea culturală din Țara Românească trebuie citați doi mari boieri: monahul FILOTEI, fost logofăt al cancelariei voievodului Mircea cel Bătrîn, care a compus *Pripealele* (cîntări adause) în cinstea Maicii Domnului[5]; SIMION DEDULOVICI visternicul, care a alcătuit, în sec. al XVI-lea, *Lauda lui Mihail mărturisitorul*, episcop al Sinadelor, ale cărui moaște se aflau la Tîrgoviște.

Dintre cărturarii moldoveni, autori de scrieri slavone, citām pe călugărul EUSTATIE de la Putna, care a compus imnuri religioase cu note muzicale (textele slavone sînt, în parte, originale, cum ar fi cel închinat sfîntului Ioan cel Nou, în parte compilate), pe TEODOSIE, egumenul de la Neamț, care a compus în anul 1534 un *Cuvînt de laudă* pentru sfîntul Ioan cel Nou de la

---

ност до Кирила и Методия, Sofia, 1952, p. 91; JOSIP HAMM, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1958, p. 9; S.B. BERNESTEIN, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Moskva, 1961, p. 106; A. I. GORȘKOV, *Старославянский язык*, Moskva, 1963, p. 59–60; F. V. MAREŠ, *Dva objevy starých slovanských napisů v SSSR u Smolensku a v Rumunsku*, în „Slavia", XX, 1951, nr. 4, Praga, p. 497–514; I.V. GOȘEV, *Старобългарски глаголически и кирилски надписи*, Sofia, 1961, p. 77–79 și 153.

[1] Vezi M. CHIȘVAȘI – COMȘA, *Săpăturile de la Bucov*, în „Materiale și cercetări arheologice", VI, 1959, p. 570.

[2] Vezi I. BARNEA și VIRGIL BILICIURESCU, *Șantierul arheologic Basarabi*, în „Materiale și cercetări arheologice", VI, 1959, p. 541 ș. u.; G. MIHĂILA, *Inscripții slave vechi de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, în SCL, XV, 1964, nr. I, p. 39–58; idem, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 78–103.

[3] Cf. și *Istoria literaturii române*, I, ed. a II-a, București, Ed. Academiei R. S. România, 1970, p. 254.

[4] În legătură cu literatura slavo-română vezi și P. P. PANAITESCU, *La littérature slavo-roumaine (XIIe–XVI siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves*, în „Sbornik práci I Sjezdu slovanskych filologů v Praze", 1929, Praga, p. 206–217; idem, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, 13–30.

[5] Vezi TIT SIMEDREA, *Les „Pripéla" du moine Philothée. Étude-texte-traduction*, în Rsl, XVII (1970), p. 183–225

Suceava și pe ATANASIE CRIMCOVICI, mitropolit al Moldovei, care a alcătuit, la începutul secolului al XVII-lea, un *Vers de plîngere al omului căzut (în păcate) adresat sufletului său.*

În afară de cărturarii români formați în școlile noastre de slavonie, dacă luăm în considerație criteriul patronajului, adică porunca în baza căreia s-au creat în țara noastră unele opere în limba slavonă, nu putem trece cu vederea activitatea lui Grigorie Țamblac, discipol al lui Eftimie, patriarhul Bulgariei.

Lui GRIGORIE ȚAMBLAC i se atribuie *Viața lui Ioan cel Nou*, cîteva omilii, hagiografii și scrieri teologice cu caracter polemic. A desfășurat o bogată activitate la curtea lui Alexandru cel Bun de la Suceava.

III. LITERATURA ISTORICĂ

În aria de cultură greco-slavă, istoriografia română s-a inspirat, în mod firesc, din istoriografia bizantină, cunoscută prin intermediul traducerilor slave ale cronicilor lui CONSTANTIN MANASSES, GHEORGHE AMARTOLOS și altele[1].

A. Din **istoriografia Moldovei** s-au păstrat următoarele cronici slavo-române: 1. *Letopisețul anonim al Moldovei* (*„Letopisețul de cînd s-a început cu voia lui Dumnezeu Țara Moldovei"*), denumit înainte *Letopisețul de la Bistrița*. Este cea mai veche cronică internă a Moldovei, în care se expune istoria țării dintre anii 1359 (de fapt, 1352) și 1507. Acest letopiseț este o copie din secolul al XVI-lea[2] a letopisețului scris la curtea lui Ștefan cel Mare[3].

2. *Cronica scurtă a Moldovei*[4] (1359 [1352]—1451) cuprinde lista voievozilor, cu indicarea anilor de domnie. Cronica ar putea fi, după părerea lui I. Bogdan, o prescurtare a *letopisețului* anonim sau o formă primitivă, scurtă, a cronicii dinainte de Ștefan cel Mare, cum consideră P. P. Panaitescu.

3. *Letopisețul de la Putna*, intitulat *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei*, se păstrează în două variante. Prima variantă cuprinde istoria Moldovei între anii 1359 [1352] și 1526[5].

Varianta a II-a, denumită *Putna II*, îndeaproape înrudită cu prima, cuprinde istoria Moldovei de la întemeiere (1359 [1352]) pînă la anul 1518[6].

---

[1] Vezi G. MIHĂILĂ, *Istoriografia română veche (sec. al XV-lea — începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină și sud-slavă*, în Rsl, XV, 1967, p. 157—202; idem, *Contribuții*..., p. 104—163.

[2] Se păstrează în Biblioteca Academiei R. S. România (manuscrisul slav nr. 649). Textul slavon a fost publicat de I. BOGDAN, în *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, București, 1895, p. 34—48, sub titlul *Letopisețul de la Bistrița*; în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI* publicate de I. BOGDAN, ediția P. P. PANAITESCU, București, Ed. Academiei, 1959, p. 6—14, apare sub titlul *Letopisețul anonim al Moldovei*.

[3] Vezi *Cronicile slavo-române*, ediția P. P. PANAITESCU, p. 5.

[4] Publicată de I. BOGDAN, *Un fragment de cronică moldovenească în limba slavă*, în „Convorbiri literare", XXXV, p. 527—530. A. I. IAȚIMIRSKI, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, St. Petersburg, 1905, p. 429; P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-române*, p. 39.

[5] Publicat de I. BOGDAN, în *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, București, 1891, p. 143—148; P. P. PANAITESCU, în *Cronicile slavo-române*, p. 43—47.

[6] Publicat de I. BOGDAN, împreună cu alte letopisețe, sub titlul *Letopisețul lui Azarie*, în AAR, seria II, t. XXXI (1909), p. 168—181; la P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-române*..., p. 55—60.

4. *Cronica sîrbo-moldovenească*[1] cuprinde ştiri din istoria Moldovei îmbinate cu ştiri din istoria Imperiului Otoman pentru perioada 1359—1512. Se păstrează în două manuscrise de redacţie medio-bulgară[2], ambele datînd din secolul al XVI-lea şi provenind de la mănăstirea Neamţului.

5. *Cronica moldo-rusă*[3] este o cronică a Moldovei şi constituie o anexă (cap. al XIII-lea) la letopiseţul rusesc Воскресенская Летопись—compilaţie de cronici ruseşti. Cronica moldo-rusă, intitulată *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei, de cînd s-a început ţara Moldovei*, a fost alcătuită în Moldova, în secolul al XVI-lea ; ulterior, a ajuns în Rusia şi a fost ataşată compilaţiei ruseşti în traducere rusească, cu menţinerea unor cuvinte medio-bulgare[4].

6. *Cronica murală de la Suceava*[5]. Printre izvoarele narative merită să fie menţionată şi inscripţia de la biserica Sfîntul Gheorghe din Suceava, care, ca formă şi cuprins, are caracter de cronică.

7. *Cronica lui Macarie* cuprinde istoria Moldovei de la moartea lui Ştefan cel Mare pînă la începutul domniei lui Ştefan Rareş (1504—1551). A fost scrisă de Macarie, episcop de Roman, din porunca lui Petru Rareş, după modelul cronicii lui Constantin Manasses.

8. *Cronica lui Eftimie* reprezintă continuarea cronicii lui Macarie şi cuprinde istoria Moldovei între anii 1541 şi 1554. A fost scrisă de Eftimie, egumen la mănăstirea Căpriana, din porunca voievodului Alexandru Lăpuşneanu.

9. *Cronica lui Azarie*, scrisă de călugărul Azarie, din porunca voievodului Petru Şchiopul, a marelui său logofăt Ioan Golăi şi a mitropolitului Anastasie al Moldovei, cuprinde istoria Moldovei între anii 1551 şi 1574.

B. **Ţara Românească.** Din istoriografia slavonă a statului feudal Ţara Românească nu s-au păstrat cronici în limba slavonă care să cuprindă istoria ţării în secolele XIV-XV.

Cronica murală de la mănăstirea Bucovăţ[6], singura cronică munteană în limba slavonă, este doar o inscripţie, dar prin conţinut are caracter de cronică. În ea, Alexandru Mircea, voievodul Ţării Româneşti (1568—1577), vorbeşte la persoana I despre viaţa sa şi a familiei sale. Cronica este scrisă în anul 1574, pe peretele interior al bisericii de la Bucovăţ (Coşuna), lîngă Craiova.

---

[1] Publicată de I. BOGDAN, în *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, Bucureşti, 1895, p. 91—96; de A. I. IAŢIMIRSKI, *Из славянских рукописей*, Moskva, 1898, p. 81—84, şi de P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 189—191.

[2] P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 188.

[3] Publicată în colecţia *Полное собрание русских летописей*, VII, St. Petersburg, 1856, p. 256—259; ulterior, de I. BOGDAN, în *Vechile cronici...*, p. 185—189, sub titlul de *Cronica anonimă*, şi de P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-romîne*, p. 154—157.

[4] Vezi I. BOGDAN, *Vechile cronici...*, p. 63; P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 153; cf. şi G. MIHĂILĂ, *op. cit.*, p. 187.

[5] Publicată de E. KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903, p. 134, nota 3, şi de P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 162.

[6] Publicată C.S.N. PLOPŞOR şi D. BĂLAŞA, *Inscripţii de la mănăstirea Coşuna din Dolj*, în „Oltenia", I, 1940, p. 177—178; STOICA NICOLAESCU, *Un preţios fragment de cronică pe pereţii mănăstirii Coşuna din Dolj*, în „Răsăritul", Bucureşti, 1941, nr. 12; P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 195.

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie[1] — operă de mare importanță a culturii vechi românești — s-au păstrat în trei versiuni: slavonă, românească și grecească. Versiunea slavonă, dovedită a fi versiunea originală, se păstrează într-un manuscris unic, incomplet, aflat la Biblioteca Națională de la Sofia.

În ansamblu, *Învățăturile* — cea mai însemnată operă originală românească în slavonă — este un tratat *sui generis* de educație politică și morală pentru viitorul domn.

Problema paternității *Învățăturilor* a reținut atenția a numeroși cercetători, români și străini, dintre care unii au susținut paternitatea lui Neagoe Basarab, iar alții au atribuit, fără temei, opera unui călugăr din secolul al XVII-lea.

Povestire despre Vlad Țepeș (*Povestire despre Dracula voievod*) — scriere care s-a bucurat de o largă circulație — cuprinde, sub formă de anecdote, o serie de știri despre viața voievodului muntean. Se păstrează în U.R.S.S. în 22 de manuscrise, dintre care cel mai vechi este cel copiat de Eufrosin (de la mănăstirea Kirillo-Belozersk) în anul 1490, după un original (sau o primă copie) din anul 1486, adică la 9 ani după moartea lui Vlad Țepeș.

În legătură cu limba și cu țara în care s-a scris originalul acestei lucrări s-au emis trei ipoteze:

1. I. BOGDAN considera că Povestirea este „o producție rusească independentă de orice izvor occidental"[2]. La teza lui I. BOGDAN au aderat A. I. IAȚIMIRSKI[3], A. D. SEDELNIKOV[4], J. STRIEDTER[5], I. S. LURIA[6] și E. VRABIE[7].
2. P. P. PANAITESCU consideră originalul „un text slav muntean" — operă a unui român ardelean știutor de slavonește — transpus ulterior în limba rusă[8].
3. P. OLTEANU consideră că originalul acestei opere a putut fi redactat în slavona carpatică, de un slav sau un român din Transilvania de nord-vest, eventual de un cleric ortodox cunoscut la curtea din Buda a regelui Matei Corvin[9].

---

[1] Textul integral este cuprins în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Text ales și stabilit de FLORICA MOISIL și DAN ZAMFIRESCU. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv și note DAN ZAMFIRESCU și G. MIHĂILĂ, București, 1970.

[2] I. BOGDAN, *op. cit.*, p. 119.

[3] A. I. IAȚIMIRSKI, *Повесть о мунтьянском воеводе Дракуле, в исследовании румынского ученого*, St. Petersburg, 1897, p. 1—24.

[4] A. D. SEDELNIKOV, *Литературная историческая повесть о Дракуле*, în „Изв. по русск. языку и словесности", II, Moskva, 1929, p. 621—659.

[5] J. STRIEDTER, *Die Erzählung vom walachischen Vojevoden Drakula in der russischen und deutschen Überlieferung*, în „Zeitschrift für slavische Philologie", Heidelberg, t. XXIX, 1961, fasc. 2, p. 398—427. *Повесть о Дракуле*, Moscova, Leningrad, 1964.

[6] I. S. LURIA, *În legătură cu originea subiectului povestirilor din secolul al XV-lea despre Dracula (Vlad Țepeș)* în Rsl, X, p 5—18.

[7] EMIL VRABIE, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, în Rsl, XIII, 1966, p. 229—245.

[8] BOGDAN — PANAITESCU, *Cronicile slavo-române*, p. XIV și 198—199.

[9] PANDELE OLTEANU, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, București, 1961, p. 23 ș.u.

IV. LITERATURA JURIDICĂ

Literatura juridică scrisă pe teritoriul țării noastre nu cuprinde opere originale, ci traducerea după texte juridice bizantine a unor pravile și nomocanoane — mai mult compilații de drept canonic și de drept penal —, dar prezintă o deosebită importanță pentru studiul începutului dreptului scris în Țările Române. Menționăm două dintre ele:

Pravila (*Sintagma*) *lui Matei Vlastaris.* Cea mai veche copie păstrată este din anul 1451 și se datorește grămăticului Dragomir din Tîrgoviște[1]. O altă copie veche provine din Moldova, din timpul lui Ștefan cel Mare; a fost scrisă de ieromonahul Ghervasie[2] de la mănăstirea Neamț, în anul 1472 sau 1474.

Pravila scrisă în Moldova în anul 1581 de LUCACI, care se intitulează *ritor*[3].

V. LITERATURA BELETRISTICĂ

Dintre romanele medievale, două s-au bucurat la noi de o largă circulație:

1. Romanul *Varlaam și Ioasaf* (prelucrare a legendei indiene a lui Budha), păstrat în patru cópii slave din secolele XV și XVI, cea mai veche scrisă în Moldova, în secolul al XV-lea.
2. Romanul *Alexandria*, care cuprinde viața legendară a lui Alexandru cel Mare.

Alături de acestea, *Floarea darurilor*, binecunoscuta operă moral-didactică, a fost foarte răspîndită în Țările Române[4].

VI. DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE

Numărul documentelor păstrate din secolele XIV-XVII nu se cunoaște cu precizie, dar se consideră că acesta s-ar ridica, aproximativ, la cifra de 7000, dintre care circa 4000 din Moldova, 3000 din Țara Românească și 11 din Transilvania. Numărul de documente emise de statele noastre feudale a fost, desigur, mai mare, deoarece în unele documente găsim referiri la documente mai vechi, care s-au pierdut[5].

Cele mai vechi documente păstrate sînt:

1. Țara Românească: hrisovul voievodului Vladislav I pentru mănăstirea Vodița, datat aproximativ cu anul 1374[6].

---

[1] Textul se păstrează la Biblioteca „Saltikov-Șcedrin" din Leningrad. Apud G. MIHĂILĂ, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei românești (sec. XV—XVII)*, în „Studii de slavistică", vol. I, București, 1969, p. 16; idem, *Contribuții...*, p. 261—306.

[2] Manuscrisul se păstrează în Biblioteca Academiei R. S. România, mss. slav nr. 131.

[3] Vezi *Pravila ritorului Lucaci, 1581*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. RIZESCU. București, Ed. Acad. R. S. România, 1971, 387 p. Cf. și recenzia lui E. VRABIE asupra acestei ediții, în „Limba română", nr. 1. 1972, p. 82—85.

[4] La Biblioteca Academiei R. S. România se păstrează mss. slav nr. 4 620 în slavona de redacție sîrbă; cf. PANDELE OLTEANU, *„Fiore di virtù" dans les versions slaves traduits du roumain*, în Rsl. XVI, 1968, p. 276.

[5] D. P. BOGDAN, *Din paleografia slavo-română*, în: *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. I, București, 1956, p. 79—279; *Diplomatica slavo-română*, ibidem, vol. II, p. 3—224.

[6] Se păstrează la Arhivele Statului din București (Secția Istorică, nr. 1).

2. Moldova: o scrisoare din 10 februarie 1388, adresată de voievodul Petru Muşat lui Vladislav Jagello, regele Poloniei[1].

3. Transilvania: o scrisoare, datată aproximativ în anii 1462—1463, adresată de judeţul şi pîrgarii Braşovului unui oarecare Duca din Greci[2].

VII. INSCRIPŢII SLAVO-ROMÂNE

În Ţările Româneşti se păstrează un mare număr de inscripţii pe pereţii bisericilor şi mănăstirilor (inscripţii murale), pe pietre funerare (inscripţii tombale), pe icoane, pe ţesături şi broderii[3]; alături de celelalte texte. aceste inscripţii completează imaginea asupra redacţiei slavo-române.

LIMBA TEXTELOR SLAVO-ROMÂNE

Literatura slavo-română originală constituie elementul principal al slavonismului cultural la români[4].

Cea mai mare parte a manuscriselor slavo-române se păstrează în diverse biblioteci din ţară, şi în primul rînd, în depozitul Bibliotecii Academiei R.S.România[5]. Pe lîngă acestea, un mare număr de texte slavo-române scrise pe teritoriul patriei noastre se găsesc în diverse biblioteci străine (Moscova, Leningrad, Kiev, Lvov, Viena, Belgrad, Cetinje, Rila, Oxford, München, Muntele Athos[6] etc.).

Prin reflectarea realităţilor statelor feudale româneşti ca şi prin trăsăturile de limbă care prezintă o multitudine de forme, slavona românească se conturează ca o unitate foarte bine delimitată.

Prin grafie şi ornamente, textele slavo-române se deosebesc de producţiile similare din ţările slave.

Limba textelor religioase are la bază vechea slavă, adică limba literară comună a slavilor de sud, a celor răsăriteni şi, în parte, a celor apuseni.[7] Evident, că în epoca la care ne referim limba slavă veche era o limbă de cultură. Căr-

---

[1] O fotocopie se află la Biblioteca Academiei R. S. România.

[2] Se păstrează la Arhivele Statului din Braşov (sub. nr. 474).

[3] O parte a acestor inscripţii au fost publicate de: E. A. KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903; N. IORGA. *Inscripţii din bisericile României*, în „Studii şi documente privitoare la istoria României", vol. XV, partea 1—2, Bucureşti, 1905—1908; A. I. IAŢIMIRSKI, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, St. Petersburg, 1905; D. P. BOGDAN, *Славянские надписи в Валахии, Молдове, Трансильвании и Добрудже*, în „Вопросы языкознания", 1961, nr. 6, p. 72—82; *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, p. 49—357; ALEXANDRU ELIAN, CONSTANTIN BĂLAN, HARALAMBIE CHIRCĂ, OLIMPIA DIACONESCU, *Inscripţiile medievale ale României*, vol. I, *Oraşul Bucureşti*, 1395—1800, Bucureşti, 1965.

[4] Vezi P. P. PANAITESCU, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1965, p. 21.

[5] Idem, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei, 1959, XX + 406 p.

[6] EMIL TURDEANU le-a descris parţial în: *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, în „Cercetări literare", V, Bucureşti, 1943, p. 99—240 + XIII; vezi şi EMIL TURDEANU, *La littérature bulgare du XIV siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947, VIII + 184 p.

[7] J. KURZ, *Cirkevnoslovanský jazyk jako mezinárodní kulturni (literarni) jazyk Slovanstva*, în *Československé přednašky pro IV Mezinárodni sjezd slavistů v Moskvě*, Praga, 1908, p. 13—35; A. DOSTÁL, *Staroslověnština jakospisovný jazyk*, în „Buletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury", III, Praga, 1959; N. I. TOLSTOI, *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, în „Вопросы языкознания", 1961, I, p. 52—66.

turarii care copiau textele, în baza tradiției, se străduiau să fie cît mai fideli modelului, dar și în cărțile religioase se întîlnesc unele trăsături regionale, transmise din limba vie. Limba textelor laice, cu fond medio-bulgar și cu elemente eterogene, nu se poate identifica cu nici una dintre celelalte redacții slavone scrise în țările slave și se prezintă cu trăsături proprii, cu fizionomie specifică. În redacția română, peste baza medio-bulgară s-au suprapus numeroase elemente, dar trăsătura specifică o constituie elementul românesc, care pătrunde din ce în ce mai puternic, suprapunîndu-se, într-o repartiție oarecum uniformă, peste toată aria redacției românești. Elementele eterogene au dus la conturarea celor trei subtipuri: A) moldovean, B) muntean și C) transilvănean.

În scopul reliefării trăsăturilor caracteristice ale redacției slavo-române, a aspectelor variate și multiple ale ei, exemplele de mai departe sînt selecționate din opere originale [1] scrise cu certitudine pe teritoriul Țărilor Române, deoarece nici textele religioase — caracterizate prin păstrarea tradițională a anumitor forme vechi — și nici literatura receptată, cópii după texte sud-slave sau slave de răsărit, traduse anterior, nu ar putea oferi în acest sens un material concludent. Numericește, predomină exemplele extrase din documente, deoarece documentele, fiind în marea majoritate a cazurilor datate sau mai ușor de datat, prezintă un interes lingvistic mai mare, căci contribuie la fixarea epocii apariției unor elemente noi și la stabilirea coexistenței anumitor forme.

I. GRAFIA

Textele slavo-române, în marea lor majoritate, sînt scrise în alfabet chirilic; alfabetul glagolitic a avut o folosire foarte restrînsă [2], fapt care a determinat pe unii specialiști să afirme că „de o prezență a alfabetului glagolitic în textele slavo-române se poate prea puțin vorbi" [3]. Lunga practică a scrierii slave în Țările Române a determinat și formarea unor particularități paleografice care se întîlnesc numai în textele slavo-române și care permit identificarea manuscriselor noastre și chiar datarea lor, pe secole și pe regiuni [4].

În textele slavo-române, în a doua jumătate a secolulului al XV-lea, apar două semne grafice necunoscute alfabetului chirilic slav vechi: џ și ꙗ.

1. Litera џ, provenită din modificarea grafică a lui ч, apare sub influența grafici sîrbo-croate, pentru a reda sunetul *g'* [5] *(ge, gi)* atît în cuvinte românești, cît și în împrumuturi din alte limbi.

---

[1] Documente emise de cancelariile Țărilor Românești, inscripții, letopisețe, cronici, *Învățăturile lui Neagoe Basarab* etc

[2] Vezi P. OLTEANU, *Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania*, în „Revista Arhivelor", VII, 1964, nr.2, București, 1964, p. 164.

[3] D. P. BOGDAN, *Din paleografia slavo-română*, în *Documente privind istoria României*, vol.I, București, Ed. Academiei, 1956, p. 107.

[4] Vezi P. P. PANAITESCU, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1959, *Introducere*, p. XI.

[5] Vezi I. BOGDAN, *De la cine și cînd au împrumutat românii alfabetul chirilic?* în vol. *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, 1900, p. 588; I. BĂRBULESCU, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII, în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave, cu o introducere despre „felurile" de scriere și „alfabetul cirilic și ortografia slavă" la români*, București, 1904, p. 440—448.

De pildă: 𝔄.[1] Џамыръ „Geamăr" (Geamăn) (1454, Costăchescu, II, p. 517).

𝔅.: лѹнџани ... џѹрџѣни ... џенѹне „Lungeani ... Giurgeani ... Genune" (1475, *Documenta*, p. 248) ; пърьџиноши „Părăginoşii" (1484, *Documenta*, p. 310).

ℭ.: сеиџиф ... пашмаџи „seigif ... paşmagi" (Tocilescu, p. 474) ; верџи „verigi" (1508—1509, Tocilescu, p. 470).

2. Litera Ѧ obţinută prin modificarea grafică a literei ѫ[2] notează nazalitatea vocalei care precede pe н sau м şi, uneori, oclusiva nazală respectivă [3].

𝔅.: Ѧн „în" (1499, *Documenta*, p. 478) ; ѹ пѹта Ѧтоꙃсѹрєи и ѡт пѹт Ѧторсѹрєи „în drumul Întorsurei şi din drumul Întorsurei" (1626, *Documenta*, XXI, p. 229).

3. În cuvintele româneşti vocalele *ă* şi *î* sînt redate prin literele ъ, ь, ы sau ѫ:

𝔄.: ни мЪгѹрѹ „la măgura" (1411, Costăchescu, p. 81) ; дЪмбовица „Dîmboviţa" (Letopiseţul anon., *Cronicile*, p. 8) ; фЪгѫрашь „Făgăraş" (Eftimie, *Cronicile*, p. 109).

𝔅.: копЪчел „Copăcel" (1473, *Documenta*, p. 238) ; стрЬмбЬтаци „Strîmbătaţi" (1480, *Documenta*, p. 274) ; сѫпатѹл „Săpatul" (< 1404—1406 >, *Documenta*, p. 63) ; брѫдъцѣни „Brădăţeni" (1488, *Documenta*, p. 338).

ℭ.: скЪндѹри „scînduri" (1508—1509, Tocilescu, p. 470) ; кЪпЪстрѹ „căpăstru" (1508—1509, Tocilescu, p. 475).

4. În cuvintele româneşti, în baza faptului că nici slava veche, nici medio-bulgara n-au avut diftongul *oa*, acesta este redat prin О sau Ѿ:

𝔄.: ѡт пОртѹ „de la poartă" (1470, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 144) ; мовила гѫоунОсѫ „movila găunoasă" (1400, Costăchescu, p. 31).

𝔅.: извОрєле „Izvoarele" (1486, *Documenta*, p. 319) ; кѾрнєле „Coarnele" (1487, *Documenta*, p. 334).

II. FONETICA

Structura fonetică a slavonei româneşti se bazează pe elementele slave vechi şi medio-bulgare. Textele religioase, în baza conservatorismului, mai păstrează încă numeroase trăsături arhaice, spre deosebire de textele laice, în care predomină trăsăturile medio-bulgare, peste care se suprapun numeroase elemente sîrbo-croate (în subtipurile muntean şi transilvănean), slave de răsărit şi poloneze (în subtipul moldovean).

Slavona românească prezintă o permanentă întrepătrundere a elementelor vechi cu cele mai noi.

Vocalele nazale

Păstrarea vocalelor nazale ѫ şi ѧ, ca în exemplele următoare, reprezintă numai tradiţia grafică, şi nicidecum menţinerea efectivă a vocalei nazale din vechea slavă.

---

[1] La prezentarea exemplelor pe subtipuri, conform colecţiei *Documente privind istoria României*, în care găsim 𝔄. Moldova; 𝔅. Ţara Românească; ℭ. Transilvania, folosim siglele: 𝔄. pentru Moldova, 𝔅. pentru Ţara Românească şi ℭ. pentru Transilvania.

[2] Vezi I. BOGDAN, *op. cit.*; ILIE BĂRBULESCU, *op. cit.*, p. 231—248.

[3] Vezi AL. ROSETTI, *Istoria*, t. IV. V. VI., p. 153.

𝔄.: вѣрѫ „credință“ (1400, Costăchescu, p. 31) ; въ рѫках „în mîinile“ *(Letopisețul anon., Cronicile*, p. 9).

𝔅.: воденицѫ „moară“ (1424, *Documenta*, p. 105) ; дꙋшѫ своѫ „sufletul său“ (1482, *Documenta*, p. 289).

ℭ.: сѫдцꙋ „județului“ (f. a., Tocilescu, p. 462) ; съмьртиѫ „cu moartea“ (f.a. Tocilescu, p. 468).

𝔄.: коупѧт ... десѧт „cumpără ... zece“ (1460, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 273) ; носѧщи ... слꙋжѧщє „purtînd ... slujind“ *(Letopisețul anon., Cronicile*, p. 9).

𝔅.: свѧтомꙋ „sfîntului“ (1415, *Documenta*, p. 78) ; мѣсѧца „luna“ (1413, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 4).

ℭ.: ѡт сабиѧ „de sabie“ (f.a., Tocilescu, p. 461).

Paralel cu păstrarea tradițională a iusurilor (ѫ, ѧ), care este o problemă de grafie, în slavona românească, în mod special în subtipul muntean, se reflectă o trăsătură specifică redacției medio-bulgare: amestecul vocalelor nazale. Adeseori ѧ este înlocuit prin ѫ. De pildă:

𝔄.: сѧ ꙋтъкмишѫ „s-au întocmit“ (c. 1434, Costăchescu[1], *Doc.* II, p. 675) ; бишѫ сѧ „s-au bătut (luptat)“ *(Letopisețul anon., Cronicile*, p. 8) ; прѣстави сѫ „s-a pristăvit (a murit)“ (1539, Kozak, *Inschriften*, p. 34).

𝔅.: записашѫ сѧ „s-au scris“ (1387, *Documenta*, p. 23) ; рекошѫ ... на чѫдѡх „au spus ... asupra copiilor“ (1415, *Documenta*, p. 81).

În evoluția sa, vocala nazală redată prin ѫ își pierde nazalitatea și, ca și în medio-bulgară, trece în ъ (ă), ca în exemplele:

𝔄.: ѡръжїє „arme“ (1470 sau 1476, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 337).

𝔅.: бъдет „va fi“ (1465, *Documenta*, p. 221) ; съдец „județ“ (1476, *Documenta*, p. 254).

ℭ.: съдцꙋ „județului“ (f.a., Tocilescu[2], p. 465) ; лъкꙋ „arc“ (f.a., Tocilescu, p. 463).

Ca o consecință a faptului că nazala ѫ trecuse la ъ, cu care se confundase, uneori s-a scris ѫ în locul unui ъ sau a unui ь etimologic. De pildă:

𝔄.: нѫ „dar, însă“ (1415, Costăchescu, p. 116).

𝔅.: да сѫхранит „să păzească“ (1415, *Documenta*, p. 81) ; ꙋ тѫмницꙋ „în temniță“ (I. Bogdan, *Relațiile*, p. 201).

Adeseori, în toate cele trei subtipuri ѫ > ѹ, ꙋ și ѭ > ю. În subtipul moldovean acest fenomen reprezintă influența ruso-ucraineană, iar în cel muntean și în cel transilvănean influența sîrbo-croată.

𝔄.: до дꙋба на краи дꙋброкы „pînă la stejarul la marginea dumbrăvii“ (1393, Costăchescu, p. 13) ; главѹ „capul“ (Putna II, *Cronicile*, p. 56).

𝔅.: дрꙋгꙋ половинꙋ „cealaltă jumătate“ (1464, *Documenta*, p. 208) ; сꙋдих „am judecat“ (1493, *Documenta*, p. 386).

ℭ.: сꙋседи „vecini“ (f.a., Tocilescu, p. 468) ; рѫкавицє „mănuși“ (1508—1509, Tocilescu, p. 474).

---

[1] M. COSTĂCHESCU, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, 2 vol., Iași, Viața Românească, 1931, 1932.

[2] *534 documente istorice slavo-române* din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile în Ardealul 1346—1603 din arhivele orașelor Brașov și Bistrița în text original slav însoțit de traducere românească. Tipărite la Viena în 1905—1906, prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, București, Cartea Românească, 1931.

ѫ > *îm, în*. Sub influența foneticii limbii române, în unele cuvinte românești de origine slavă — obișnuit toponimice și onomastice — ѫ > *în, îm* [1], grafic -ЪМ, -ѪМ, -ЪН, -ѪН.

a.: жѹдє дЪмба „jude Dîmba" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 19); мЪндрєщи, гдє быа иванъ мЪндрѹл „Mîndrești, unde a fost Ivan Mîndrul" (1502, I. Bogdan, *Doc. Ștefan* II, p. 201).

b.: дѪмбовицѫ „Dîmbovița" (< 1424—1431 >, *Documenta*, p. 107); дѪмбова „Dîmbova" (1430, *Documenta*, p. 128); дѪмбровникъ „Dîmbrovnic" (1451, *Documenta*, p. 184).

c.: трЪмбиташ „trîmbițaș" (1508—1509, Tocilescu, p. 472).

ѧ. Vocala nazală ѧ își pierde nazalitatea și prezintă următoarele reflexe:

1) ѧ > є — trăsătură caracteristică comună limbilor bulgară și sîrbocroată, — care apare frecvent în subtipul muntean și transilvănean:

b.: єзик „limbă" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 43); врѣмє „vreme" (Bucovăț, *Cronicile*, p. 195); чєда „copii" (Neagoe, *Cronicile*, p. 235).

c.: имє „nume" (f.a., Tocilescu, p. 463); по рєдѹ „pe rînd" (f.a., Tocilescu, p. 467).

2) ѧ > ѣ. Fenomenul caracterizează cele trei subtipuri:

a.: на имѣ „pe nume" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 24); памѣть „pomenire" (*Letopisețul anon., Cronicile*, p. 6); съвръшн сѣ „s-a terminat" (1491, Kozak, *Inschriften* ... p. 46).

b.: свѣтаго „al sfîntului" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18); мѣ „pe mine" (1451—1452, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 87).

3) ѧ > ꙗ (ѩ > ꙗ), obișnuit după consoane palatale sau după o vocală.

a.: Fenomenul apare foarte frecvent în subtipul moldovean: єсми почꙗли „am început" (1388, Costăchescu, *Doc.* II, p. 603); ꙗть ... ꙗзык „a prins ... limba" (Letopisețul anon., *Cronicile*, p. 7); съвръшиꙗ єго и дадошꙗ „l-au terminat și l-au dat" (1506, *Inscripțiile*, nr. 1033).

b.: настоꙗи „prezentul (acest)" (1480, *Documenta*, p. 283); спадашꙗ „au căzut" (Neagoe, *Cronicile*, p. 225).

Ca o consecință a pierderii nazalității și a confuziei dintre ѧ, ѣ și ꙗ, adesea se întîlnesc grafii ca:

a.: вѣра моѧ „credința mea" (1407, Costăchescu, p. 56); тѧмъ „acelor" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 24); прѧд ... мѧсто ... въсѧм „înainte ... loc ... tuturor" (Letopisețul anon., *Cronicile*, p. 7).

b.: всѧко „orice" (1389, *Documenta*, p. 28); кѹпаѣ „cumpărătură" (< 1424—1431 >, *Documenta*, p. 108); нєволѣ „nevoie" (c. 1451—1452, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 86).

c.: волѣ „voia" (f.a., Tocilescu, p. 462).

ѣ. Vocala ѣ, caracterizată de A. VAILLANT ca un diftong instabil, aproximativ *'ea*, ca în cuvîntul românesc *veac*, împrumutat din v. sl. вѣкъ [2], în toate cele trei subtipuri și-a păstrat, în majoritatea cazurilor, vechiul său caracter.

a.: дѣтємъ ... на вѣкы „copiilor ... în veci" (1503, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 230); прѣдадє сѧ „s-a predat" (Putna I, *Cronicile*, p. 45).

b.: на мѣстѣ „pe locul" (< 1374 >, *Documenta*, p. 19); нєвѣрници „necredincioși" (1421, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 18); съвѣт ... добрѣ „sfat ... bine" (Neagoe, *Cronicile*, p. 237).

[1] Vezi O. DENSUSIANU, *Istoria*, p. 178; AL. ROSETTI, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române (sec. VI—XII)*, Ed. Academiei, București, 1954, p. 68.

[2] A. VAILLANT, *Manuel*, p. 29.

C.: смъ... разоумѣл „am înțeles" (f.a., Tocilescu, p. 467); нѣст „nu este" (f.a., Tocilescu, p. 468).

Ѣ mai prezintă următoarele reflexe:

1. Ѣ > Є. A.: Fenomenul apare sporadic în subtipul moldovean, în exemple ca: оу недєлю на wбєдоу „duminică la prînz" (1466, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 100).

B.: Această trăsătură apare frecvent în subtipurile muntean și transilvănean, în exemple ca: невєрник „necredincios" (1415, *Documenta*, p. 81); хлєбъ „pîine" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 50).

C.: да вєрєши „să crezi" (f.a., Tocilescu, p. 464); тога чловєка „pe omul acela" (f.a., Tocilescu, p. 468); сѣно... дрєводєлци „fîn ... tîmplari" (f.a., Tocilescu, p. 470).

2. Ѣ > И. A.: Fenomenul apare numai în subtipul moldovean, sub influența limbii ucrainene, de cele mai multe ori paralel cu păstrarea lui Ѣ. De pildă: дитєм „copiilor", alături de дѣтьми (1393, Costăchescu, II, p. 607); вира, alături de вѣра (1408, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 61).

Ierurile (ъ și ь). În slavona românească — în marea majoritate a cazurilor — se întîlnesc aceleași rezultate ale evoluției ierurilor ca și în slava veche occidentală. Procesul dispariției ierurilor „neintense" este evident, dar, datorită tradiției grafice, grămăticii continuau să scrie și unele ieruri neintense și chiar ieruri finale.

În slavona românească se reflectă următoarele rezultate ale evoluției ierurilor.

Un fenomen frecvent întîlnit este **permutarea sau confuzia ierurilor**, consecință a faptului că cele două vocale ultrascurte (reduse), nemaiavînd un timbru net, nu s-au mai putut deosebi între ele. Astfel, găsim grafii ca: A.: въсєм „tuturor" (1400, Costăchescu, p. 31); домь „casă" (1414, Costăchescu, p. 103); рабь ... градь „rob ... cetate" (Putna I, *Cronicile*, p. 47).

B.: да ходятЬ „să umble" (1419, *Documenta*, p. 91); азь „cu" (1432—1433, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 44).

C.: братьство „frăție" (f.a., Tocilescu, p. 465).

Un alt fenomen este **vocalizarea ierurilor intense.** Constatăm următoarele rezultate:

ъ > О

A.: шест сОт „șase sute" (1421, Costăchescu, p. 142); вО вьторОкъ „marți" (1436, Costăchescu, II, p. 706).

B.: кротОкь „blînd" (< c. 1400 >, *Documenta*, p. 48); десетОк „zeciuială" (1439, *Documenta*, p. 154).

C.: добитОк „avutul (mobil)" (f.a., Tocilescu, p. 465).

ь > Є

A.: конєцъ „capăt" (1450, Costăchescu, II, p. 756); дєнь „zi" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 11).

B.: въ тємници „în temniță" (< c. 1400 >, *Documenta*, p. 48); владалєць ... дєнь „stăpînitor ... zi" (1413, I. Bogdan, *Relațiile*, p, 3, 4).

C.: съ ... вѣнцєм „cu ... coroană" (f.a., Tocilescu, p. 462).

Ѣ, ѣ > ꙗ

Rareori, numai în subtipurile muntean și transilvănean, sub influența limbii sîrbo-croate, se găsește **Ѣ, ѣ > ꙗ**, ca în exemplele:

Ɱ.: **мрътꙗвь** „mort" (c. 1482—1487, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 192) ; **ѿ тꙗмницѧ ... въ тꙗмници** „din temniță ... în temniță" (Bucovăț, *Cronicile*, p. 195).

Є.: **є лꙗгал** „a mințit" (f.a., Tocilescu, p. 465).

Ꙑ

Ștergerea deosebirii dintre vocalele **Ꙑ** și **И**, care își făcuse, izolat, apariția chiar în unele texte vechi slave, este un fenomen foarte bine reprezentat în slavona românească. În virtutea tradiției grafice se mai păstrează, adesea, **Ꙑ** (scris **Ы**) etimologic. De pildă:

Ɑ.: **на вѣкы** „în veci" (1434, Costăchescu, p. 391) ; **стрѣлы** „săgeți" (Azarie, *Cronicile*, p. 133).

Ɱ.: **быти** „a fi" (1387, *Documenta*, p. 23) ; **великыи ...** „marele" (1427—1431, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 31).

Ы > И. Apare în exemple ca:

Ɑ.: **хитрости** „viclenie" (1393, Costăchescu, II, p. 607) ; **мито ... митник** „vamă ... vameș" (1457, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 4).

Ɱ.: **ѿ рибь** „din pești" (< 1404—1406 >, *Documenta*, p. 64) ; **мито** „vamă" (c. 1451—1456, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 88).

Є.: **ми** „noi" (f.a., Tocilescu, p. 463) ; **сѹ били** „au fost" (f.a., Tocilescu, p. 464).

Ștergerea deosebirii dintre **Ы** și **И** se reflectă și în faptul că, adesea, în locul unui **И** etimologic se scrie **Ы**, ca în exemplele:

Ɑ.: **да ѡсвѧтыт** „să sfințească" (Putna II, *Cronicile*, p. 57) ; **изыдошѧ** „ieșiră" (Macarie, *Cronicile*, p. 79).

Ɱ.: **ѡбновиты ... потврьдиты и ѹкрѣпиты** „a înnoi ... a întări și a împuternici" (1439, *Documenta*, p. 154) ; **хощет изы ти** „va ieși" (Neagoe, *Cronicile*, p. 235).

Reflexele grupurilor sl. com. *-or-, *-ol-, *-er-, *-el-

În cadrul slavonei românești sînt atestate următoarele reflexe:

1. **-РꙖ-, -ЛꙖ-, -РѢ-, -ЛѢ- (РЄ, ЛЄ)** ca în limbile slave de sud ; este o trăsătură comună a celor trei subtipuri.

Ɑ.: **по градом ... платно** „prin cetăți ... pînza" (1452, Costăchescu, II, p. 759) ; **крал** „rege" (Macarie, *Cronicile*, p. 86) ; **на блатех** „în bălți" (1454, Costăchescu, II, p. 513) ; **сребра** „de argint" (1449, Costăchescu, II, p. 386).

Ɱ.: **въ ... град'ѣ** „în ... cetate" (1409, *Documenta*, p. 76) ; **блато** „baltă" (1385, *Documenta*, p. 20) ; **глас** „voce" (< c. 1400 >, *Documenta*, p. 47) ; **врѣмѧ** „vreme" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18) ; **ѹ среди** „în mijlocul" (Bucovăț, *Cronicile*, p. 195).

Є.: **кралевски** „al Craiovei" (f.a., Tocilescu, p. 465, 466, 467) ; **платно** „pînză" (1508—1509, Tocilescu, p. 470, 472) ; **на пред** „înaintea" (f.a., Tocilescu, p. 467).

Pentru subtipurile muntean și transilvănean, acestea sînt unicele reflexe. În subtipul moldovean, reflexele slave de sud se întrepătrund cu polnoglasia și, parțial, cu reflexe fonetice specifice limbii polone.

2. **-ОРО-, -ЄРЄ-** și **-ОЛО-**

Polnoglasia (plenisonia) — trăsătură specifică limbilor slave de răsărit, apare în exemple ca: **на тѹ сторонѹ** „pe partea aceea" (1392, Costăchescu, p. 7—8) ;

гОЛОвное „principal" (1408, Costăchescu, II, p. 630) ; пОЛОтно „pînză" (1460, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 273) ; сЄРЄбра „de argint" (1388, Costăchescu, II, p. 607).

3. **-РО-, -ЛО-,** reflexe fonetice specifice limbii polone, se întîlnesc sporadic, numai în documentele emise de cancelaria Moldovei, de obicei în cele adresate polonezilor. De pildă: кРОлици „reginei" (1393, Costăchescu, II, p. 607) ; ѡт блОта „din balta" (1473, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 183).

Reflexele slave de răsărit se întîlnesc uneori cu cele apusene, în acelaşi context, în variante ale aceluiaşi termen, ca în exemplul: кРОлъ... кОРОл „regele ... regele" (1462, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 284).

Izolat se întîlneşte **-or-* > **-РȢ-** ca o reflectare a ortoepiei limbii polone medii şi contemporane: слȢга кРȢлѣ ... кРȢлеви ... „sluga regelui ... regelui" (1499, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 421).

Lichidele silabice [$\mathring{r}$] şi [$\mathring{l}$]

În slavona românească, lichidele silabice din slava comună prezintă următoarele reflexe:

1. Păstrarea lichidelor silabice (trăsătură medio-bulgară), atestată în toate cele trei subtipuri, obişnuit redate grafic **-РЪ-, -ЛЪ-** şi, rareori, **-РЬ-, -ЛЬ-** sau **-ЪР-, -ЪЛ-, -ЬР-, -ЬЛ-**. De pildă:

М.: потвРЪдили „au întărit" (1502, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 204) ; по дЛЪгȣ „de-a lungul" (1400, Costăchescu, p. 31) ; тРЪга „ale tîrgului" (Putna I, *Cronicile*, p. 45).

Т.: самодРЪжавни ... да ȣтвРЪдим „singur stăpînitor ... să întăresc" (1413, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 3) ; пРЪвѣє „mai întîi" (Neagoe, *Cronicile*, p. 242).

2. Sub influenţa foneticii ruso-ucrainene, în subtipul moldovean apare frecvent (rar în cel transilvănean şi muntean) reflexul $\mathring{r}$ > **-ОР-**, sau **-ЄР-**, şi $\mathring{l}$ > **-ОЛ-**, în exemple ca: *М*.: пЄРвои „prima" (1388, Costăchescu, II, p. 604) ; тОРговати „a tîrgui" (1460, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 273) ; пОЛнити „a îndeplini" (1433, Costăchescu, II, p. 651).

În subtipul moldovean, cele două reflexe se întîlnesc paralel, adesea în acelaşi context, ca dublete, în variante ale unui termen, cum ar fi: с вЄРха ... на вРЪхь „din vîrf ... în vîrf" (1502, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 204) ; оу иных тРЪгох ... по тОРгом „în alte tîrguri... prin tîrguri" (1460, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 273—274) ; ниже села дЛЪгополѣ ... ниже села дОЛгополѣ „mai jos de satul Cîmpulung ... mai jos de satul Cîmpulung" (1411, Costăchescu, p. 89).

3. Izolat, sub influenţa foneticii limbii sîrbo-croate, în subtipul muntean numai în texte tîrzii $\mathring{l}$ > **Ȣ**: дȢжно „pe datorie" (1552—1559, St. Nicolaescu, p. 83).

Grupurile sl. com. *tj (*ktj) şi *dj

Redacţia slavo-română prezintă următoarele reflexe ale palatalizării dentalelor *t* şi *d* urmate de *j*:

1. **Щ** < **tj* şi **ktj* şi **ЖД** < **dj*, trăsături specifice ale limbii slave vechi şi ale medio-bulgarei, comune celor trei subtipuri. De pildă:

М.: оутвръЖДЄниє „întărire" (1400, Costăchescu, p. 37) ; немоЩь „boală" (1442, Costăchescu, II, p. 716).

Т.: позлаЩенъ „aurit" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18) ; потвръЖДат ... оутврьЖДеніє „întăreşte ... întărire" (1385, *Documenta*, p. 20) ; ѡбреЩете „veţi găsi" (1489, *Documenta*, p. 351).

Є.: такоЖдєрє „de asemenea" (f.a., Tocilescu, p. 464) ; прєЖдє ... помоЩъ ... надєЖдѫ „mai înainte ... ajutor ... nădejde" (f.a., Tocilescu, p. 465).

2. К (şi varianta grafică Ч)[1] $< *tj$ şi Г $< *dj$ apar în subtipul muntean şi transilvănean, sub influenţa foneticii limbii sîrbo-croate.

𝔐.: ноКю „noaptea" (1480, *Documenta*, p. 280) ; помоЧъ „ajutor" (1432, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 50) ; госпоГѣ „doamna" (1480, *Documenta*, p. 280) ; мєГю „între" (1476, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 126).

Є.: дєтиКю „băiat (voinic)" (f.a., Tocilescu, p. 465) ; свєКи „lumânări" (1508—1509, Tocilescu, p. 471) ; мєГю „între" (f.a., Tocilescu, p. 463).

3. Ч $< *tj$ şi Ж $< *dj$. 𝔄.: În subtipul moldovean, sub influenţa limbilor slave de răsărit, apar frecvent aceste reflexe. De pildă: помоЧїю „ cu ajutorul" (1411, Costăchescu, II, p. 638) ; помоЧ „ajutor" *(Letopiseţul anonim, Cronicile*, p. 12) ; роЖства „naştere" (1395, Costăchescu, II, p. 613) ; мєЖи „între" (Putna II, *Cronicile*, p. 60).

Uneori, aceste reflexe coexistă şi se întrepătrund cu cele medio-bulgare: помоЩ ... помоЧ „ajutor ... ajutor" (Letopiseţul anon., *Cronicile*, p. 10).

Sonanta j intervocalică se păstrează, izolat, în unele forme:

𝔐.: сиꙗ „acestea" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18) ; сїꙗжє ... братїꙗм „acestea ... fraţilor" (c. 1400, *Documenta*, p. 48).

Є.: нєсмо знаꙗли „nu am ştiut" (f.a., Tocilescu, p. 468).

În general, în textele slavo-române se reflectă dispariţia sonantei *j* intervocalică. Astfel găsim:

𝔄.: даанїє „dăruire" (1454, Costăchescu, II, p. 505) ; своа „a sa" (Putna II, *Cronicile*, p. 59) ; горшаа „mai rele" (Macarie, *Cronicile*, p. 89).

𝔐.: прѣчьстаа „(cea) preacurată" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18) ; моє „al meu" (1493, *Documenta*, p. 388) ; стадо своє ... даль єси „turma sa ... ai dat" (*Pripealele*, f. 229[r]).

Є.: подась „brîu" (f. a., Tocilescu, p. 461) ; съмьрътиѫ „cu moartea" (f.a., Tocilescu, p. 468).

Labialele sl. com. urmate de j (*$*pj$, $*bj$ $*vj$* şi *$*mj$*)

În textele de redacţie slavo-română, labialele sl. com. urmate de *j* apar în două variante: cu şi fără *l* epentheticum.

𝔄.: În subtipul moldovean, sub influenţa limbii ruse, sînt predominante formele cu *l* epentheticum: зємлѣ „ţara" (1393, Costăchescu, p. 13) ; прѣвъзлюблєних „a prea iubiţilor" (1488, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 362).

În subtipurile muntean şi transilvănean coexistă ambele variante, cu precizarea că după întărirea influenţei sîrbo-croate încep să predomine formele cu *l* epentheticum:

𝔐.: въ зємли „în ţara" (1387, *Documenta*, p. 22) ; да си поставѧть „să-şi aşeze" (< 1404—1406 >, *Documenta*, p. 64) ; ѡт кѹплѧ „de la marfă" (1422, *Documenta*, p. 101) ; ѡт зємлѧ „din ţară" (Neagoe, *Cronicile*, p. 235).

Є.: ѡт сабиѧ „de sabie" (f. a., Tocilescu, p. 461) ; ѹ зємлю „în ţară" (f. a., Tocilescu, p. 465).

---

[1] Că literele К şi Ч redau acelaşi sunet reiese şi din faptul că uneori acelaşi grămătic, în redarea aceluiaşi cuvînt, folosea paralel ambele litere, ca în exemplele: Чє ѡдиєсти ... нє Кє платит „va aduce... nu va plăti" (1480, *Documenta*, p. 279); Кємо ѹчинити како Чємо моКи „vom face cum vom putea" (1496—1507, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 240).

ВЪ- > ОѴ-

Trăsătura este comună celor trei subtipuri, dar reflectă influențe diferite: în subtipul moldovean reprezintă influența foneticii limbii ucrainene, pe cînd în subtipurile muntean și transilvănean reprezintă influența sîrbo-croatei ;

A.: (ca particularitate ucraineană): **со ОѴсѣмъ** „cu totul" (1392, Costăchescu, p. 7) ; **ѹнкѹ своемѹ** „unchiului său" (1481, Kozak, *Inschriften*, p. 108).

B.: **ѹзети** „a lua" (< 1389—1400 >, *Documenta*, p. 30) ; **да ѹлезѹт** „să intre" (1495, *Documenta*, p. 416).

C.: **сѹ ѹзели ... да ѹзимамѹ** „au luat ... să luăm" (f. a., Tocilescu, p. 464) ; **не сѹ ѹлезили** „nu au intrat" (f. a., Tocilescu, p. 465).

Alte procese fonetice

În slavona românească există anumite trăsături fonetice care se limitează la unele subtipuri. *A.*: Astfel, la subtipul moldovean — sub influența limbilor slave răsăritene — apar următoarele trăsături:

1. *je* - (**Ѥ**-)> **О-**

De exemplu: **wт Однион** „de la una" (1393, Costăchescu, p. 13) ; **Одно Озеро** „un iezer (o baltă)" (1409, Costăchescu, p. 71) ; **съ ... Озерами** „cu iezerele (bălțile)" (1455, Costăchescu, II, p. 531).

2. **Г > Х**: **дороХа** „drumul" (1400, Costăchescu, p. 31) ; **по шести Хрошн** „cîte șase groși" (1460, I. Bogdan, *Doc. Ștefan* II, p. 273).

3. **КТ > ТК** la pronumele interogativ pentru ființe **кто** și la pronumele negativ (**никто**). Această trăsătură, specifică limbii sîrbo-croate[1] apare în subtipurile muntean și transilvănean.

B. **Тkw** „cine" (1431—1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 61) ; **ниТКо** „nimeni" (1480, *Documenta*, p. 274).

C.: **ТКо ... ТКо** „cine ... cine" (f. a., Tocilescu, p. 465).

4. **ВС > СВ**. Metateza grupului *vs* > *sv* la pronumele nehotărît și la derivate formate din radicalul acestui pronume (caracteristică sîrbo-croată) apare frecvent în subtipul muntean: **СВе** „tot" (1431—1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 59) ; **СВа** „toată" (1464, *Documenta*, p. 210) ; **СВакога** „pe fiecare" (1495, *Documenta*, p. 416).

5. **Particula ЖЄ > РЄ**. Trecerea particulei **ЖЄ** în **РЄ** (particularitate sîrbo-croată[3]) se întîlnește în subtipurile muntean și transilvănean, fiind limitată la pronumele relativ de genul neutru cu funcție de conjuncție. De exemplu:

B.: **говорите еРЄ га не пѹщат** „spuneți că nu-l trimite" (1474, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 116) ; **еРЄ ю съм дал ... еРЄ СЪМ wставил** „căci am dat-o ... căci am lăsat" (1495, *Documenta*, p. 416).

C.: **да зни господство ти еРЄ wнои wвце ...** „să știe domnia ta că acele oi ..." (f. a., Tocilescu, p. 464).

În lumina exemplelor prezentate mai sus, se poate conchide că trăsăturile fonetice de bază ale slavonei românești (cele trei subtipuri) sînt medio-bulgare, cu precizarea că, fiind limbă de cultură, slavona românească a păstrat, prin tradiție grafică, numeroase elemente din limba slavă veche. Peste această

[1] Vezi A. BELIĆ, *Историја српскохрватског језика*, Ediția a II-a, vol. II, Belgrad. 1965, p. 126.

[2] Vezi A. BELIĆ, *Основи историје српскохрватског језика*, Belgrad, Editura Universității, 1960, p. 142.

[3] Vezi A. BELIĆ, *Историја*, II, p. 130.

bază medio-bulgară s-au suprapus trăsături multiple și variate, care i-au imprimat o fizionomie specifică.

În subtipul moldovean s-au suprapus trăsături specifice ruso-ucrainene și, în măsură mai restrînsă, limitate la corespondența cu polonezii, trăsături fonetice poloneze.

În subtipurile muntean și transilvănean s-au suprapus particularități fonetice sîrbo-croate.

Trăsăturile noi se întrepătrund permanent cu cele medio-bulgare și slave vechi (canonice). Într-un singur text, adesea în cadrul unui singur aliniat, pentru redarea aceluiași termen, grămăticii foloseau forme paralele, dublete fonetice, fenomen care constituie o dovadă a caracterului de mozaic al slavonei românești.

III. MORFOLOGIA

1. Substantivul

În domeniul substantivului trebuie relevat faptul că slavona românească, limbă de cultură, în virtutea tradiției, mai păstrează unele forme flexionare slave vechi, alături de care apare cu pregnanță procesul de trecere de la sintetism la analitism. Paralel și în strînsă legătură cu treptata dispariție a formelor flexionare și apariția *cazului general*, în slavona românească, la fel ca și în medio-bulgară, se întîlnesc următoarele trăsături:

1) Influența flexiunii substantivelor cu tema în *-ŭ-* asupra celor cu tema în *-o-*, pe care o constatăm încă în textele slave vechi, limitată la nume de persoană[1], se extinde și duce la generalizarea desinențelor **-ОВЄ (-ОВИ)** la pluralul substantivelor monosilabice de genul masculin și, izolat, și la cele de genul neutru.

A.: **кнѧѕОВЄ** „cneji" (1414, Costăchescu, p. 103); **градОВЄ** „cetăți" (Putna, I, *Cronicile*, p. 47); **оунєкОВЄ** „nepoți" (1491, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 447). Din exemple reiese că în subtipul moldovean desinența **-ОВЄ** s-a extins și la substantive plurisilabice și, izolat, la cuvinte românești, ca **нєпотОВЄ** sub influența lui **оунєкОВЄ**, care apare în același context (1492, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 509).

B.: **лѫкОВИ** ... **хамОВЄ** „arcuri... hamuri" (1424, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 21); **бродОВЄ** „vaduri" (1456, *Documenta*, p. 196); **пѫтОВЄ** „drumuri" (1476, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 98).

C.: **сєлОВЄ** „sate" (f.a., Tocilescu, p. 469); **столОВЄ** „mese" (1508—1509, Tocilescu, p. 470).

2) Formarea pluralului în **-Є** la unele substantive masculine, sub influența substantivelor cu tema în *-ĭ-*, ca în exemplele:

A.: **монастирЄ** „mănăstiri" (1407, Costăchescu, p. 53); **припашарЄ** „pripășari" (1466, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 95).

B.: **калѹгєрЄ** „călugări" (1406, *Documenta*, p. 70); **ѡслѹхарЄ или сєнарЄ** „osluhari sau fînari" (1436, *Documenta*, p. 139).

C.: **пръгарЄ** „pîrgarii" (f.a., Tocilescu, p. 461); **ножЄ** „cuțite" (1508—1509, Tocilescu, p. 470).

---

[1] Vezi A. VAILLANT, *Manuel*, p. 93.

3) Lipsa acordului dintre determinant și determinat este o particularitate medio-bulgară și constituie dovada evidentă a destrămării flexiunii nominale.

A.: приидоша... **ПРѢД** нашиⱈ **БОЛѢРЕ** „au venit... înaintea boierilor noștri" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 20).
B.: по **ТѢХЗИ БЛЯТЯ**... по **ТѢХ БЛЯТЯ** „prin acele bălți... prin acele bălți" (< 1404—1406 >, *Documenta*, p. 63); **НИ ЕДНО РЯБОТѸ** „nici o treabă." (1480, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 273).
C.: **НЯШЕ СИРОМЯХ** „supusul (săracul) nostru" (f.a., Tocilescu, p. 462); **НЯШЕ БРЯТИМЯМ** „fraților noștri" (f.a., Tocilescu, p. 467).

4) *Dativul posesiv* — trăsătură medio-bulgară bine reprezentată în textele vsl.[1] — este atestat frecvent în slavona românească.

A.: хотаръ тѣм двом **СЕЛОМЪ** „hotarul acelor două sate" (1412, Costăchescu, p. 98); до поеница **ТОДЕРЕЩЕМ** „pînă în poenița Toderceștilor" (1473, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 184).
B.: доход тѣм **БЛЯТОМ** и **ГРЪЛОМ** „venitul acelor bălți și gîrle" (1467, *Documenta*, p. 224); извадїше книге старим **ГОСПОДЯМ** „au scos cărțile vechilor domni" (1493, *Documenta*, p. 384).
C.: д вам ѹ знание... за работѹ **СИРОМЯХОМ** „dau de știre... despre lucrul săracilor" (f.a, Tocilescu, p. 463).

5) Înlocuirea formelor de *dual* prin cele de *plural*:

A.: **ДВЯ СЕЛЯ** „două sate" (c. 1415, Costăchescu, p. 121).
B.: в҃. **ВОДЕНИЦИ** „două mori" (< 1421 >, *Documenta*, p. 98); **ДВЕ ТЕЛЕГИ** „două căruțe" (1465, *Documenta*, p. 219).
C.: в҃. **РѸТИЩЯ** „două haine" (f.a., Tocilescu, p. 461); сѹ ѹкрали .к҃. **КОНИ** „au furat doi cai" (f.a., Tocilescu, p. 462).

6) *Articolul enclitic*. Articolul postpus, particularitate organică a sistemului nominal al medio-bulgarei, apare slab reprezentat în slavona românească, limitîndu-se la subtipul muntean, din care exemplificăm:

A.: почимаше ѿт села**ТЯ** „începînd de la satele" (1406, *Documenta*, p. 70); такожде и села**ТЯ** вьсѣ „de asemenea și satele toate" (1439, *Documenta*, p. 154); доде момк**ОТ** Дабѣжа „a venit băiatul Dabija" (c. 1437, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 255); ѿтишли сѹ молдовѣни**ТЕ**... сѹ дошли молдовѣни**ТЕ** „s-au dus moldovenii... au venit moldovenii" (1482—1496, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 206).

7) „*Casus generalis*". Paralel cu unele forme flexionare care se mai păstrau în virtutea tradiției, s-a afirmat tendința spre analitism, apariția „cazului general". În cursul evoluției limbii de la sintetism la analitism, s-a modificat raportul dintre desinențe și prepoziții. Rolul desinențelor scade, iar prepozițiile dobîndesc funcții gramaticale foarte importante. „Casus generalis", care a înlocuit treptat vechile forme flexionare (cazurile), format fie din vechiul nominativ, fie din vechiul acuzativ, este o caracteristică comună celor trei subtipuri, dar apare mai slab reprezentată în subtipul moldovean.

A.: поннже **ѠТ ПОЛѢНѸ**... **ДО** велнкы **БРОД**... **ДО** выше **ПОЛѢНѸ**... **МЕЖДѸ** два **ПѪТЬ** „în jos de poiană... pînă la vadul cel mare... în sus

[1] Vezi ANGHELINA MINCEVA, *Развой на дателния притежателен падеж в българския език*, Sofia, 1964, îndeosebi cap. IV.

de poiană... între două drumuri" (1400, Costăchescu, p. 37); **трєтꙗ част ѾТ СЄЛО** „a treia parte din sat" (1495, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 77).

Ѧ.: **СЪ ѠРѢШЇЄ** „cu nucii" (< 1400—1418 >, *Documenta*, p. 53); **да имат КЛЄТВЯ свѣтомꙋ Никодимꙋ** „să aibă blestemul sfîntului Nicodim" (1480, *Documenta*, p. 279); **ѾТ дрꙋга ПОЛОВИНЯ ... НЯД ПОЛОВИНЯ ѾТ ГРЯДИЩЄ** „din cealaltă jumătate... pe jumătatea din Grădişte" (1489, *Documenta*, p. 350).

Є.: **ѾТ СѪДЦꙊ** „de la judeţul" (f.a., Tocilescu, p. 461); **СЪ МОЛЄНЇЄ** „cu rugăminte" (f.a., Tocilescu, p. 462); **СЪ ПРИЯТЄЛСТВО и СЪ БРЯТСТВО** „cu prietenie şi cu frăţie" (f.a., Tocilescu, p. 465).

Pe lîngă aceste trăsături de bază, comune celor trei subtipuri, în domeniul substantivului s-au exercitat două influenţe: a) a limbilor slave de răsărit, limitată la subtipul moldovean şi b) a limbii sîrbo-croate, limitată la subtipurile muntean şi transilvănean.

a. **Influenţa limbilor slave de răsărit** se reflectă în:

1) Formarea cazului genitiv plural la substantivele masculine şi neutre cu desinenţa **-ЄИ**, ca o consecinţă a confuziei substantivelor masculine şi neutre cu tema în *-o-*, varianta dură şi palatală[1]. Această trăsătură apare în slavona românească de la începutul secolului al XV-lea, în exemple ca: **ѡт братЄИ своих** „dintre fraţii săi" (1407, Costăchescu, p. 53); **записок нашиx старих господарЄИ** „scrisori (înscrisuri) ale domnilor noştri bătrîni" (1433, Costăchescu, p. 651); **ѡт дѣтЄИ наших** „dintre copiii noştri" (1503, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 216).

2) Formarea dativului plural al substantivelor neutre şi masculine cu desinenţa **-ЯМЪ** (a femininelor) — ca o consecinţă a confuziei tipurilor de declinare. De pildă: **хотаръ тѣмъ селЯМЪ** „hotarul acelor sate" (1426, Costăchescu, p. 178); **хотар млинЯМ** „hotarul morilor" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 11).

3) Formarea cazului instrumental, uneori şi a locativului plural al substantivelor masculine şi neutre, cu desinenţele substantivelor feminine cu tema în *-a-* (instr. **-ами** locat. **-ахъ**):

съ оусими своими гръл ЯМИ „cu toate gîrlele sale" (1447, Costăchescu, II, p. 281); **съ оусими ѡзерЯМИ и гырлЯМИ** „cu toate iezerele şi gîrlele" (1455, Costăchescu, II, p. 531).

b. **Influenţa limbii sîrbo-croate,** limitată la substantivele feminine şi masculine cu tema în *-a-*, se reflectă în:

1) Formarea cazului genitiv singular cu desinenţa **-Є**, ca în exemplele:

Ѫ.: **сынъ великога Влад воєводЄ** „fiul marelui Vlad voievod" (1465, *Documenta*, p. 219); **вама ѡт рибЄ** „vama din peşte" (1467, *Documenta*, p. 224).

Є.: **сиромах висотЄ**[2] **кралю** „supusul înălţimii (sale) craiului" (f.a., Tocilescu, p. 462).

2) Formarea cazului acuzativ singular al subst. feminine cu vechea temă în *-a-* cu desinenţa **-Ꙋ** (varianta dură) şi **-Ю** (varianta palatală):

Ѧ.: **не щѫ оставит тꙋази работꙊ** „nu voi lăsa treaba aceasta" (1451—1456, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 89); **азь имах надеждꙊ** „eu am avut nădejde" (1480, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 163).

---

[1] Vezi P. S. KUZNEŢOV, *Историческая грамматика русского языка. Морфология*, Moskva, 1953, p. 80.

[2] Vezi PANDELE OLTEANU, *Некоторые особенности славянского языка Трансильвании*, în Rsl, II, 1958, p. 102.

Є.: ке чєтитъ книгѫ „va citi cartea" (f.a., Tocilescu, p. 463); ми дъръжимѹ верѫ „noi ținem credința" (f.a., Tocilescu, p. 465).

3) Formarea instrumentalului singular al femininelor cu desinența -ОМ, provenită de la substantivele masculine și neutre cu tema în -о-[1]. De exemplu: Ѳ.: съ половинОМЪ Топорна „cu jumătate (din) Toporna" (1387, *Documenta*, p. 22); достиже със правдом слѹжбѠМ „a dobîndit cu slujbă dreaptă" (1484, *Documenta*, p. 308).

4) Formarea cazurilor nominativ și acuzativ plural (adesea cu funcție de „casus generalis") cu desinența -Є:

Ѳ.: ни слѹгЄ бановѡм, ни слѹгЄ дворницєм „nici slugile banilor, nici slugile vornicilor" (1498, *Documenta*, p. 458); дадоше свое ѡчинЄ „a dat ocinele sale" (1480, *Documenta*, p. 274).

Є.: що изречєтъ наше слѹгЄ „ce vor spune slugile noastre" (f.a., Tocilescu, p. 466); да гледате тие пагѹбЄ „să vedeți acele pagube" (f.a., Tocilescu, p. 464).

2. Adjectivul

În domeniul adjectivului, în virtutea tradiției, se mai păstrează forme flexionare slave vechi, alături de care își fac loc unele trăsături mai noi, ca:

1) *Formarea cazurilor genitiv și acuzativ singular al adjectivelor determinate masculine și neutre cu desinența* -ОГО. Această caracteristică, comună celor trei subtipuri, în subtipul moldovean are o dublă explicație: medio-bulgară[2] și ruso-ucraineană[3], iar în subtipurile muntean și transilvănean constituie o particularitate în exclusivitate medio-bulgară.

Ѧ.: ѡт Петра, воевѡд молдавьскОГО ... рѹбли фрѧжскОГО сєребра „de la Petru, voievodul Moldovei... ruble de argint frîncesc" (1388, Costăchescu, II, p. 603); сн҃ старОГО Арбѹрѣ, пръкалаба нємєцкОГО „fiul bătrînului Arbure, pîrcălabul de Neamț" (1502, Kozak, *Inschriften*, p. 2).

Ѳ.: ѡт жалешскОГО сѫдства „din județul Jaleșului" (1387, *Documenta*, p. 22); до хотарѣ ръшавскОГО „pînă în hotarul Rîșavei" (< 1400—1418 >, *Documenta*, p. 53).

2) *Apariția „cazului general"*. Tendința spre analitism a determinat și la adjective apariția cazului general.

Ѧ.: ДО БЄЛИКЪІ брод „pînă la vadul cel mare" (1400, Costăchescu, p. 37); ДО БЄЛИКОЮ дорогѹ „pînă în drumul cel mare" (1488, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 334).

Ѳ.: ходит СЪ БЄТХИ дѹкати „umblă cu ducați vechi" (I. Bogdan, *Relațiile*, p. 56); граждѧнѡм ѠТ БЄЛИКИ град „cetățenilor din marea cetate" (1476, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 95).

3) *Formarea gradului comparativ în mod analitic.* Paralel cu păstrarea tradițională a unor forme de comparativ sintetic, apare comparativul analitic medio-bulgar format cu particula prefixată по + forma gradului pozitiv[4].

---

[1] Vezi A. BELIĆ, *Историја*, II, 1, p. 40-42.
[2] Vezi B. ȚONEV, *История*, t. II, p. 498; ST. MLADENOV, *Geschichte*, p 245.
[3] Vezi P. S. KUZNEȚOV, *Историческая грамматика*, p. 147.
[4] Vezi ST. MLADENOV, *Geschichte*, p. 246.

𝔄.: Pentru subtipul moldovean, comparativul analitic format în acest mod nu este atestat la adjective, dar îl întîlnim la adverbe, ceea ce duce la concluzia că trebuie să fi fost cunoscut și adjectivelor.

𝔅.: În subtipurile muntean și transilvănean apar forme ca: по добрѣ „mai bun" (1460, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 103); ПО ГОЛЄМИ вашн вражмашн „dușmanii voștri mai mari" (1479, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 149); болѣри що сѫ ПО СТАРИ „boierii care sînt mai bătrîni" (1493, *Documenta*, p. 381).

ℭ.: ПО БЄЛИК „mai mare" (f.a., Tocilescu, p. 464); моємꙋ ПО БЄЛИКОМꙊ брат „fratelui meu mai mare" (f.a. Tocilescu, p. 467).

Influența limbii sîrbo-croate asupra subtipului muntean și transilvănean se reflectă în următoarele forme cazuale:

1) Genitivul singular (forma determinată) al adjectivelor masculine și neutre și acuzativul adjectivelor masculine însuflețite este format cu desinența -ОГА[1]:

𝔅.: сн пꙋстнх... слꙋгꙋ мн вѣрнѠГА „mi-am trimis... credincioasa mea slugă" (1434, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 65); сынь кєлнкОГА Блада „fiul marelui Vlad" (1461, *Documenta*, p. 205).

2) Instrumentalul singular al adjectivelor feminine este format cu desinența -ОМ, ca și la substantive: достнжєсѥ с правдОМ слꙋжбѡм „a dobîndit-o cu slujbă dreaptă" (1484, *Documenta*, p. 308); нн съ єдном злОМ мнслнѡм „nici cu un gînd rău" (1496—1507, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 227).

3) Nominativul și acuzativul plural al adjectivelor feminine sînt formate cu desinența -Є.

𝔅.: сѫ моє нстннЄ рєчн „sînt cuvintele mele adevărate" (1434, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 65); сѫт... старЄ н правЄ ѡчннє „sînt... ocine vechi și drepte" (1456, *Documenta*, p. 196).

ℭ.: лъжєвЄ рєчн... празнЄ рєчн „vorbe mincinoase... vorbe goale" (f.a., Tocilescu, p. 465).

3. Pronumele

Pronumele se caracterizează printr-o mare bogăție și varietate de forme; unele reprezintă păstrarea celor din limba slava veche, iar altele reflectă trăsături mai noi.

Cele mai importante particularități ale slavonei românești în domeniul pronumelui sînt:

1) Pronumele personal și cel anaforic au păstrat *forme distincte* pentru cazurile oblice: 1) genitiv și acuzativ și 2) dativ. Formele enclitice ale acestora se folosesc cu precădere, iar formele lungi apar numai cînd sînt întrebuințate cu prepoziții.

𝔄.: În subtipul moldovean, fenomenul este mai slab reprezentat, și numai în textele mai vechi. De pildă: гдє МꙊ єст домь „unde îi este casa" (1414, Costăchescu, p. 111); да МꙊ бꙋдєть „să-i fie" (1431, Costăchescu, p. 317).

𝔅.: дарова МꙊ господство мн „i-a dăruit domnia mea" (< 1389—1400 >, *Documenta*, p. 30); просни ВИ „vă rog" (1476, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 126); да НИ ѡставнтє „să ne lăsați" (1496—1507, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 242).

---

[1] Vezi A. BELIĆ, *Историја*, vol. II_1, p. 140, 141 și 148.

Є.: що ТИ ке изрече(т) „ceea ce-ţi va spune" (f.a., Tocilescu, p. 461); МѪ сѫ дал у рѫкѫ „i-au dat în mînă" (f.a., Tocilescu, p. 462).

2) Folosirea pe lîngă un substantiv a formelor enclitice ale pronumelui personal şi reflexiv la dativ, cu valoare de pronume posesiv[1] — trăsătură caracteristică limbilor balcanice[2]. De pildă:

Ꙗ.: монастырь владичьства МИ ... благопроизволи владичьство МИ „mănăstirea vlădiciei mele... a binevoit vlădicia mea" (1407, Costăchescu, p. 53); братъ господъства МИ „fratele domniei mele" (1407, Costăchescu, p. 56).

Ѩ.: оуставил господство МИ „a întocmit domnia mea" (< 1374 > *Documenta*, p. 18); да слѫжет господинѫ НИ кралю „să slujească domnului nostru, craiului" (1474, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 132).

Є.: приятели господство ВИ „prietenii domniei voastre" (f. a., Tocilescu, p. 465); брат господство ТИ „fratele domniei tale" (f.a., Tocilescu, p. 467).

3) *Apariţia cazului general* format din vechiul acuzativ. Cu o frecvenţă mult mai limitată decît la substantive, „casus generalis" apare în cele trei subtipuri, precum reiese din exemplele:

Ꙗ.: прїиде ПРѢД НАС „a venit înaintea noastră" (1449, Costăchescu, II, p. 385).

Ѩ.: да сѧ сѫдѧт ПРѢД ВАС „să se judece înaintea voastră" (c. 1427—1431, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 30); подѣте С МЕНЕ „veniţi cu mine" (1431, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 57).

Є.: ми чиниме ВАШЕ сиромаси прави закон „noi facem supuşilor voştri lege dreaptă" (f.a., Tocilescu, p. 468).

4) Înlocuirea pronumelui relativ ИЖЕ, ІЕЖЕ, ЖЕ prin pronumele interogativ ШТО < чьто, cu o largă răspîndire în toate subtipurile în care găsim exemple ca:

Ꙗ.: с мелницѫ ЩО на кладници „cu moara care este la fîntînă" (1408, Costăchescu, p. 61); под тою присѧгою ШТО есмо чинили „sub acel jurămînt pe care l-am făcut" (1434, Costăchescu, II, p. 666).

Ѩ.: монастирю ЩО е било него „mănăstirii care a fost a lui" (1387, *Documenta*, p. 23); село Согоино, ЩО е мѣнилъ Никодимъ „satul Sogoino, pe care l-a schimbat Nicodim" (< c. 1392 >, *Documenta*, p. 40).

Є.: овце ЩО сѫ взели „oile pe care le-au luat" (f.a., Tocilescu, p. 464).

La aceste trăsături, comune celor trei subtipuri, se adaugă altele, cu sferă mai limitată, cum ar fi:

1) Folosirea unor forme lărgite ale pronumelor demonstrative alcătuite din vechile pronume demonstrative cu particula -ЗИ[3]. Aceste pronume, specifice redacţiei medio-bulgare, apar frecvent în subtipul muntean şi, izolat, şi în cel moldovean:

Ꙗ.: дадохом тоиЗИ монастыр ... да сѫт тїеЗИ монастире ... въ тѣхЗИ прѣдреченных монастырех „am dat această mănăstire... ca să fie aceste mănăstiri... în aceste mai sus-numite mănăstiri" (1407, Costăchescu, p. 53); коли тоЗИ сьврьшитъ „cînd va sfîrşi aceasta" (1415, Costăchescu, p. 122).

Ѩ.: wт тѣхЗИ „din acestea" (1389, *Documenta*, p. 28); wт сродника тwгwЗИ чловѣка „din rudele acelui om" (< 1402—1418 >, *Documenta*, p. 62).

---

[1] Vezi *Gramatica limbii române*, t. I, Bucureşti, Ed. Academiei, 1963, p. 141.

[2] Vezi KR. SANDFELD, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, p. 187—188.

[3] Vezi ST. MLADENOV, *Geschichte*, p. 242.

сиꙗЗИ работа „lucrul acesta" (c. 1427—1431, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 30); ѡногоЗИ члоакы „pe acest om" (c. 1433—1446, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 82).

2) Folosirea în subtipul muntean și transilvănean a pronumelor personale **НИЄ** și **ВИЄ** — forme caracteristice neobulgare[1]. De pildă: Ⓐ.: **НИЄ** да знимо „noi să știm" (1431—1433, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 250); **ВІЄ** да възимате вамѫ „voi să luați vama" (< 1431 după ian. 30 >, *Documenta*, p. 130).

Ⓔ.: дадохме **НИЄ** „am dat noi" (f.a., Tocilescu, p. 461).

Influența limbilor slave de răsărit, limitată la subtipul moldovean, se reflectă în următoarele forme:

1) Pronumele personal de pers. a II-a și pronumele reflexiv au la dativ și locativ singular vocala **O** în radical. Astfel, **тОбѣ** și **сОбѣ** apar în exemple ca: дал ѥсмь тОбѣ „ți-am dat" (1449, Costăchescu, II, p. 385); гдѣ любитъ сОбѣ садити виноград „unde-i place să-și sădească vie" (1409, Costăchescu, p. 64).

2) Paralel cu vechiul pronume demonstrativ **ТЪ, ТО, ТꙖ** apar, încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, formele **ТОТЪ, ТОТО, ТОТꙖ**: **ТОТЪ** слуга наш „această slugă a noastră" (1393, Costăchescu, p. 13); **ТОТꙖ** истиннаꙗ Маиколѧ „această adevărată Maicolea" (1418, Costăchescu, p. 126); за **ТОТО** кезѣшьство „pentru aceea chezășie" (1434, Costăchescu, II, p. 675).

Influența sîrbo-croată s-a exercitat intens asupra subtipului muntean și transilvănean și a determinat apariția a numeroase trăsături specifice.

1) Folosirea, în corespondență, a pronumelui personal de pers. I: **Ꙗ**, în contexte ca: Ⓜ.: съм се и **Ꙗ** заклеѡ господину кралу „m-am jurat și eu domnului craiului" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 50).

2) Forma мном a instrumentalului singular al pronumelui personal de pers. I: Ⓐ.: прѣд **МНОМ** „înaintea mea" (1431—1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 61).

3) Forma atonă **ГꙖ** a genitivului și acuzativului singular masculin a pronumelui personal de pers. a III-a: Ⓜ.: да **ГꙖ** оубиєть господь богь „să-l ucidă Domnul Dumnezeu" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18); допусти **ГꙖ** „trimite-l" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 50).

4) Forma lungă accentuată **НЄГꙖ** a genitivului și acuzativului singular masculin: Ⓜ.: су покупили ѡт **НЄГꙖ** „au cumpărat de la el" (1472, *Documenta*, p. 235).

Ⓔ.: да се не грабите съмъртиѫ на **НЄГꙖ** ... немоите сѧ грабите съмъртиѫ на **НЄГꙖ** „să nu vă grăbiți cu moartea asupra lui... nu vă grăbiți cu moartea asupra lui" (f.a., Tocilescu, p. 468).

5) Acuzativul singular al pronumelui demonstrativ masculin și neutru **ТЪ**: **ТОГꙖН**, care în sîrbo-croata contemporană constituie un arhaism[2], apare frecvent în subtipul muntean, în exemple ca:... турци ищу **ТОГꙖН** вражмаша „turcii caută pe acel vrăjmaș" (1481, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 167).

6) Genitivul și acuzativul singular al pronumelor demonstrative **ТЪ, ОВЪ** și **ОНЪ** apar în exemple ca:

Ⓜ.: за **ОВОГꙖ** сиромаха „pentru acel sărac (supus)" (1482—1496, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 205).

---

[1] Vezi ST. MLADENOV, *op. cit.*, p. 240; A. VAILLANT, *Grammaire*, t. II_2, p. 461.
[2] Vezi A. BELIĆ, *Историја*, II_1, p. 115—116.

𝔈.: сѹ били ѹкрали ѠНОГА волове „au furat boii aceluia" (f.a., Tocilescu, p. 464).

7) Ю forma atonă a acuzativului singular al pronumelui feminin она:

𝔐.: понеже Ю стигоше „căci a dobîndit-o (1472, *Documenta*, p. 235).

8) Genitivul și acuzativul singular al pronumelor posesive masculine cu desinențe specifice sîrbo-croatei:

𝔐.: сѫт взели кони из моегА двора „au luat caii din curtea mea" (1432—1433, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 45); ѡт вашегА стола „din scaunul (ținutul) vostru" (1496—1507, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 238).

𝔈.: за нашегА чловѣка „pentru omul nostru" (f.a., Tocilescu, p. 468).

9) Acuzativul singular al pronumelor posesive de genul feminin format în -Ю:

𝔐.: да чинит моЮ слѹжбѹ „să facă slujba mea" (1431—1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 59).

10) Dativul și locativul singular al pronumelor posesive de genul feminin alcătuite în -ОИ:

𝔐.: маици нашОИ Маре „maicii noastre Mara" (1492, *Documenta*, p. 378); се ніходит ѹ нашОИ земле „se găsește în țara noastră" (1475—1476, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 124); по нашОИ съмръти „după moartea noastră" (1497, *Documenta*, p. 444).

11) Instrumentalul singular al pronumelor posesive de genul feminin format cu desinența -ОМ:

𝔐.: с моѠМ землюм . . . с моѠМ главом „cu țara mea... cu capul meu" (1451—1452, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 86).

12) Pronumele interogativ pentru ființe apare în forma ТКО, cu metateza consoanelor, ca și pronumele nehotărît НИТКО. Se folosesc paralel cu formele КТО și НИКТО: ТкѠ се би хотѣлъ поити „cine ar vrea să meargă" (1431—1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 61); ТКО се би покѹсил бантѹвати „cine s-ar încumeta să-i tulbure" (1490, *Documenta*, p. 361); НИТКО ѡт болар „nimeni dintre boieri" (1480, *Documenta*, p. 274).

La acestea se adaugă frecventa folosire a pronumelui nehotărît sîrbo-croat, caracterizat prin metateza grupului *vs* > *sv*, fenomen menționat mai înainte.

4. Numeralul

Numeralele din cadrul slavonei românești continuă, în bună parte, pe cele din limba slavă veche, cu precizarea că subtipul muntean înlocuiește pe ТЫСѦЩИ (ТЫСѦЩИ) prin grec. ХИЛИѦДА, în timp ce subtipul moldovean păstrează forma vsl. moștenită din limba slavă comună.

În ceea ce privește acordul numeralului cu substantivul care îl însoțește (inclusiv numeralele de la ПѦТЬ la ДЕВѦТЬ), se observă tendința acestuia de a se comporta ca adjective și de a se acorda deci cu substantivul respectiv:

𝔡.: ПѦТЬ ДВОРИ „cinci sălașe" (1411, Costăchescu, p. 92); по .і҃. БОЧКИ вина „cîte zece vase (buți) de vin" (1451, Costăchescu II, p. 401).

𝔐.; Această trăsătură este mult mai pronunțată în subtipul muntean, în care găsim: .еі҃. КЪБЛЫ и .в҃. ВОЗИЛНИЦИ вино „15 găleți și două vase de vin" (1409, *Documenta*, p. 35); .ві҃. БОЛѢРИ „12 boieri" (1472, *Documenta*, p. 235).

𝔈.: ѕ҃. и пол ЛАКТИ „șase coți și jumătate" (f.a., Tocilescu, p. 461).

Influența sîrbo-croată exercitată asupra subtipului muntean se reflectă în următoarele forme flexionare:

1) Genitivul și acuzativul singular al numeralului **ЄДИНЪ** (pentru ființe masculine) apare și în forma **ЄДНОГА**.

𝔐.: чюхмо... зи **ЄДНОГА** чловѣка маистора „am auzit... de un om meșter" (c. 1482—1507, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 302).

2) Instrumentalul singular feminin al numeralului **ІЄДИНА** apare și în forma **ЄДНОМ**, ca în exemplul: 𝔐.: поможете ме съ ЄДНѪМ шѹбѡм „ajutați-mă cu o șubă" (1431, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 248).

5. **Verbul**

Sistemul flexiunii verbale din slavona românească prezintă, ca și în medio-bulgară, o serie de trăsături păstrate din limba slavă veche, alături de care apar și se impun treptat trăsături mai noi.

În domeniul verbului, în subtipul moldovean, tradiția este mult mai puternică și determină păstrarea cu mai multă consecvență a formelor și desinențelor slave vechi.

Cu excepția numărului dual, verbul păstrează vechile categorii.

În ceea ce privește *clasele verbale*, pentru subtipul muntean și transilvănean trebuie relevată o particularitate a medio-bulgarei: o nouă regrupare a claselor verbale și apariția unor verbe cu tema prezentului în *-a-*, provenite prin fenomene de asimilare și contracție, din verbele de clasa a III-a din slava veche cu tema prezentului în **-АІЄ-**, **-ѢІЄ-** și **-ОѴІЄ-**:

𝔐.: да не въпраша҃т... потвръждаат „să nu întrebe... întărește" (1385, *Documenta*, p. 20); мѹ пришегаам да имаат wброк „îi dăruiesc să aibă obroc" (1409, *Documenta*, p. 75); wбѣщаваат сѧ господство ми „făgăduiește domnia mea" (1421, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 9).

ℭ.: да послаам... да знаа „să trimit... să știe" (f.a., Tocilescu, p. 464).

𝔄.: În subtipul moldovean, această particularitate apare ca un fenomen izolat: днесь слѹжаать wни намъ „astăzi ei ne slujesc nouă" (1428, Costăchescu, p. 202).

Aspectul verbal se păstrează, în bună parte, ca o categorie vie, în toate cele trei subtipuri.

Modurile și timpurile

A. *Modul indicativ, timpul prezent.* Paralel cu păstrarea vechilor desinențe, în slavona românească, în special în subtipul muntean, se reflectă anumite inovații.

1) Trăsătura esențială a indicativului prezent pers. I sg., specifică medio-bulgarei, frecvent întîlnită în slavona românească, este generalizarea desinenței **-М** a verbelor atematice și la celelalte verbe:

𝔄.: пѹщаамь болѣрина „trimit pe boierul" (1407, Costăchescu, p. 53).

𝔐.: потвръждаам „întăresc" (1385, *Documenta*, p. 20); слѹжим... ви молим „slujesc... vă rog" (1472, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 110).

ℭ.: приносим... давам ѹ знание... захвалим „aduc... dau de știre... mulțumesc" (f.a., Tocilescu, p. 467).

2) Desinența **-ШИ** a pers. a II-a sg. are tendința de a se reduce la **-Ш**[1]:

M.: кєк оудєлаєШЪ „cum vei face" (1457, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 257).

Ŵ.: да мѹ запрѣтиШ „să-i interzici" (1424—1427, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 14); да ми пазиШ тѣи пчєли како знаШ „să-mi păzești acei stupi cum ști" (1495, *Documenta*, p. 416).

T.: да вѣрѹєШ „să crezi" (f.a., Tocilescu, p. 461).

3) Prezentul pers. a III-a sg. apare adesea fără desinența **-ТЪ**.[1]

M.: да сє **ДАЄ**... да ни сє **ПОЄ** ... да ни сє **ОУЧИНИ** и да ни сє **ѠТПОЄ** ... да **ПАЪНИ** „să se dea... să ni se cînte... să ni se facă... să ni se cînte... să împlinească" (1466, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 100).

Ŵ.: да **ПОСТАВИ** „să așeze" (< 1374 >, *Documenta*, p. 78); сиа всѣ **ПРИЛАГА** и **ПОТВРЪЖДА**... **ПОВЕЛѢВА** господство ми „toate acestea le dăruiește și le întărește... poruncește domnia mea" (1385, *Documenta*, p. 20).

T.: да сє **ВРАТИ** тоє добитък... да нє **ИМА** „să se restituie acea avere... să nu aibă" (f.a., Tocilescu, p. 462).

Uneori, prezentul pers. I pl. apare format cu desinența **-МЄ**[2].

Ŵ.: да мѹ давам**Є** всє „să-i dăm tot (c. 1437, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 255).

4) Înlocuirea viitorului simplu cu viitorul analitic, format în mod obișnuit cu prezentul verbului хотѣти sau имѣти însoțite de infinitivul verbului, indiferent de aspectul acestuia. Formarea viitorului cu verbul **ХОТѢТИ** „a voi" reprezintă o trăsătură comună a limbilor balcanice. La formarea viitorului se folosesc cu prioritate formele scurte ale verbului хотѣти:

Ŵ.: мѹ **ЩЖ ОУЧИНИТ** „îi voi face" (1431, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 56); нє **ЩЄМ** азъ **ѠСТАВИТ** „eu nu voi lăsa" (1427—1431, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 31); кто **ЩЄТ ѠРАТИ** „cine va ara" (1480, *Documenta*, p. 277).

T.: **ХОЩЄТ ДОИТИ** „va veni" (f.a., Tocilescu, p. 467).

5) În legătură cu modul de exprimare a unei acțiuni trecute trebuie precizat că în subtipurile moldovean și transilvănean se folosește cu prioritate perfectul compus, în timp ce în subtipul muntean predomină aoristul sigmatic „nou": *M.*: **ДАЛИ ЄСМЫ** ємоу „i-am dat" (1411, Costăchescu, p. 84); **ЖАЛОВАЛИ ЄСМЫ** „am miluit" (1412, Costăchescu, p. 98); **ВЄЛѢЛИ ЄСМИ** „am poruncit" (1455, Costăchescu, II, p. 562).

Ŵ.: **ОУСТАВИ** господство ми „am întocmit domnia mea (< 1374 >, *Documenta*, p. 18); **ДАРОВАХ** жє им господство ми „le-am dăruit domnia mea" (1389, *Documenta*, p. 28); **ДАДОХ** и господство ми „am dat și domnia mea" (1481, *Documenta*, p. 286).

T.: **Є ДОШЄЛ** „a venit" (f.a., Tocilescu, p. 467); **ЄЄ ЧЮЛ** „a auzit" (f.a., Tocilescu, p. 468).

6) În subtipul muntean, în care se folosește frecvent aoristul sigmatic „nou", apare adesea o particularitate medio-bulgară: înlocuirea desinenței **ША-** a persoanei a III-a pl. prin desinența **-ХѪ** a imperfectului[3]. Iată cîteva exemple: проси**ХѪ** „au rugat" (1413, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 3); си дадо**ХѪ** брашовѣни добитък „brașovenii și-au dat avutul" (1421, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 8).

---

[1] Vezi ST. MLADENOV, *Geschichte*, p. 256.
[2] Vezi B. ЦОНЕВ, *История*, t. II, p. 260—261.
[3] Vezi ST. MLADENOV, *Geschichte*, p. 260.

7) La **modul imperativ** se relevă: a. tendința de generalizare a terminației **-ѣТЕ** pentru pers. a II-a pl. la toate verbele, indiferent de clasa verbală[1]. De pildă: **ѹдрѣТЕ въ главѫ** „loviți în cap" (< 1407 >, *Documenta*, p. 71); **ходѣТЕ право и живѣТЕ с ними лѣпо и добрѣ** „umblați drept (cu dreptate) și trăiți frumos și bine cu ei" (< 1418—1420 >, *Documenta*, p. 85).

b. Imperativul perifrastic, format din indicativul prezent al verbului însoțit de conjuncția **ДА**, atestat și în vsl. cu sens de invitație sau dorință[2], are o largă folosire în toate cele trei subtipuri, în special în cel muntean.

м.: **ДА не ДАСТ тое село ни дан ... ни на млин ДА не РОБѢТЪ ... ни вино ДА не ВОЗѢТЪ** „acest sat să nu dea nici dare... nici la moară să nu lucreze... nici vin să nu care" (1444, Costăchescu, II, p. 207).

м.: **ДА ПОЧИТАТЕ и послѹшате попа** „să cinstiți și să-l ascultați pe popă" (< 1407 >, *Documenta*, p. 72); **ДА СПѢШИТЕ ДА ДОИДЕТЕ на помощъ ... ино ДА не СТОРИТЕ** „să vă grăbiți să veniți în ajutor ... altfel să nu faceți" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 41).

с.: **ДА ВЕРѸЕШ** „să crezi" (f.a., Tocilescu, p. 461); **ДА се ВРАТИ тое добитъкъ** „să se întoarcă (restituie) acel avut" (f.a., Tocilescu, p. 462).

8) La **participii** se observă înlocuirea vechilor forme cu o formă invariabilă, terminată în **-ШЕ, -ВШЕ (-ВШИ)**, cu valoare de gerunziu, ca o nouă categorie gramaticală a limbii bulgare[3]. Această particularitate apare frecvent în subtipurile moldovean și muntean, în majoritatea cazurilor în formule stereotipe, cum ar fi:

м.: **мы видѣВШЕ его правѹю слѹжбѹ** „noi văzînd dreapta lui slujbă" (cca. 1400, Costăchescu, p. 26); **ѹтъкмиВШЕ и заплатиВШЕ ѹсе** „întocmind și plătind tot" (1492, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 509).

м.: **почаВШЕ ѿт ѡвчин вамь** „începînd de la vama oilor" (1389, *Documenta*, p. 28); **повратиВШЕ са** „întorcîndu-se" (1431, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 33).

Influența limbilor slave de răsărit

1) În cadrul flexiunii verbale, în subtipul moldovean, sub influența limbilor slave de răsărit, este mai frecventă exprimarea timpului perfect prin participiul trecut activ II, fără verb copulativ, ca formă simplă, neanalitică[4]. De pildă: **кде ВЫШЕЛЪ пѹть** „unde a ieșit drumul" (1392, Costăchescu, p. 7); **ДАЛИ емѹ и ПОТВЕРЪДИЛИ емѹ** „i-am dat și i-am întărit" (1458, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 19); **ДАЛА по своей доброи воли** „(ea) a dat de a ei bună voie" (1462, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 55).

2) Modul conjunctiv apare adesea exprimat prin **ЩО** urmat de forma **БЫ**, caracteristică pentru aoristul verbului **быти**, pers. II și III sg., care s-a generalizat, devenind particulă invariabilă, și participiul trecut activ II[5]. Este prezent în propoziții finale ca: **ЩО БЫ им ѹсим БЫЛО свободно... ЩО БЫ ПЛАТИЛИ** „să le fie tuturor slobod... să plătească" (1455, Costăchescu, II, p. 771).

---

[1] Vezi, ST. MLADENOV. *Geschichte*, p. 263.
[2] Vezi A. VAILLANT, *Manuel*, p. 233.
[3] Vezi K. MIRCEV, *Граммaтика*, p. 218.
[4] Vezi P. S. KUZNEȚOV, *Историческая грамматика*, p. 245.
[5] Vezi P. S. KUZNEȚOV, *op. cit.*, p. 268.

Influența sîrbo-croată

Influența sîrbo-croată s-a manifestat puternic în domeniul verbului, imprimîndu-i cîteva trăsături specifice.

1) *Indicativul prezent pers. I pl.* apare adeseori format cu desinența **-МО**.

Б.: да живеМО мирно „să trăim în pace (pașnic)" (1421, I. Bogdan, *Relațiile*, p.9); ніе слѹжиМО господинѹ кралю „noi slujim domnului craiului" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 43).

С.: несМО знали „n-am știut" (f.a., Tocilescu, p. 468).

2) *Aoristul pers. I pl.* apare format cu desinența **-ХМО**, considerată ca rezultat al contaminării dintre desinențele **-ХМЕ** și **-СМО**[1].

Д.: În subtipul moldovean, astfel de forme apar sporadic: ѡбещахМО сѧ ... се оүписахМО „am făgăduit... ne-am scris" (1466, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 99—100).

Б.: În subtipul muntean, fenomenul apare foarte frecvent în exemple ca: дадохМО се тѹрцем „ne-am dat turcilor" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 43); ѹтъкмихМО „ne-am tocmit" (1452, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 87); ю кѹпихМО ... приложихМЕ „am cumpărat-o... am dăruit" (1497, *Documenta*, p. 444).

С.: дадохМО ние „noi am dat" (f.a., Tocilescu, p. 461).

3) *Viitorul perifrastic*, alcătuit cu formele sîrbo-croate ale verbului хотѣти (хоћети).

Б.: **ХОЧѸ ДАТИ** разѹмети „voi da să înțeleagă" (1491—1492, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 194); мѹ **ЌЕМ ПОВРАТИТ** „îi voi întoarce (restitui)" (1496—1507, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 237); **ЧЕШ ДОИТИ** „vei veni" (< 1480 >, *Documenta*, p. 280); **ЧЕ ОДНЕСТИ** сол ... не **КЕ ѸТВРЪДИТ** „va aduce sare... nu va întări" (1480, *Documenta*, p. 279); **ЧЕМО НАИТИ ... их ЧЕМО ПЕДЕШИТИ ...** „vom găsi... îi vom pedepsi" (1496—1507, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 232).

С.: **КЕ ИЗРЕЧЕТ** „va spune" (f.a., Tocilescu, p. 467); се **КЕ ЧЕТИТЪ** „se va citi" (f.a., Tocilescu, p. 463).

4) *Perfectul* este alcătuit adesea cu formele sîrbo-croate ale verbului auxiliar **БЫТИ**. Deosebirea apare la pers. I și a III-a pl.

Б.: не **СМО ВИДЕЛИ** „nu am văzut" (1442, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 261); **СѸ ПАЗИЛИ** водѣнице „au păzit morile" (1464, *Documenta*, p. 216).

С.: **СѸ ИМАЛИ** „au avut" (f.a., Tocilescu, p. 463); **СѸ ДОШЛИ** „au venit" (f.a., Tocilescu, p. 465).

5) Participiul trecut activ masculin singular apare uneori format în **-О** (față de vsl. **-ЛЪ**).

Б.: кто се би за ѡрѹжие поѧ тиѠ ... съм се и ıа заклеѠ „cine să apuce armele... și eu m-am jurat" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 49—50).

С.: ми еси послаѠ и порѹчаѠ „mi-ai trimis și mi-ai poruncit" (f.a., Tocilescu, p. 467).

6. **Adverbul**

În domeniul adverbului rețin atenția două trăsături medio-bulgare:

1) Formarea unor adverbe cu particula invariabilă **-ЗИ**. Fenomenul, frecvent în subtipul muntean, este atestat sporadic și în subtipul moldovean.

Д.: тѹдеЗИ „aici" (1480, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 356); такоЗИ „astfel" (1481, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 361).

---

[1] Vezi A. BELIĆ, *Историја*, II_2, p. 65, unde se explică evoluția acestei desinențe.

Ѫ.: тако3И „astfel" (< 1374 >, *Documenta*, p. 18); толико3И „atît" (1413, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 4).

2) Formarea gradului comparativ în mod analitic, cu particula **ПО** + gradul pozitiv. În subtipul moldovean, puținele exemple sînt formate cu particula **ПО** + comparativul sintetic al adverbului. De pildă: оупадает **ПО ВЫШЕ** „cade mai sus" (1424, Costăchescu, p. 162); **ПО НИЖЕ** пруна „mai jos de prun" (1436, Costăchescu, p. 444).

Ѫ.: În subtipul muntean, comparativul analitic apare în două variante: a) cu **ПО** + gradul pozitiv: **ПО МНОГО** „mai mult" (< 1407—1418 >, *Documenta*, p. 73); **ПО ДОБРЕ** „mai bine" (1433—1440, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 75); b) format cu **ПО** + vechiul comparativ sintetic: **ПО БОЛЕ** „mai bine" (1476, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 126).

IV. LEXICUL

Lexicul redacției slavo-române se prezintă ca un complex de trăsături proprii, cu fizionomie specifică. Baza lexicului slavonei românești o formează elementele medio-bulgare, peste care s-au suprapus numeroase elemente eterogene, care au contribuit la îmbogățirea vocabularului redacției slavo-române și la existența unei mari varietăți de forme, imprimîndu-i un caracter compozit. În mod special trebuie scoși în evidență termenii românești intercalați în textul slavon, termeni care au dat limbii slavone de la noi o coloratură aparte. În lexicul slavonei românești, limbă de cultură a unui popor neslav, se reflectă pe deplin diversele influențe ale ariei de civilizație în care aceasta a funcționat. Elementele străine nu sînt repartizate în mod uniform în cadrul slavonei românești; oglindind trăsăturile limbilor vii din mediul înconjurător, unele se limitează la anumite subtipuri ale slavonei, iar altele sînt mai pregnante într-un subtip decît în altul.

În subtipul moldovean au pătruns numeroși termeni ruso-ucraineni și polonezi, care se întrepătrund permanent cu cei slavi de sud și contribuie la crearea caracterului particular al acestui subtip.

Influența ruso-ucraineană

Dintre numeroasele elemente *ruso-ucrainene* cităm cîteva mai des întîlnite:

I. *Substantive*. a. *Cuvinte referitoare la relațiile sociale (starea socială, organizarea statală* etc.*)*: ватаман „conducătorul unui sat, ajutorul vornicului în perceperea dărilor"; корол „rege"; королевство „regat"; лучник „arcaș"; сторожа „strajă"; холоп „rob, șerb"; холопство „robie, șerbie"; чашник „paharnic".

b. *Cuvinte referitoare la comerț, produse meșteșugărești* etc.: торг „tîrg, tîrguială, comerț"; торговлѧ „tîrguială, marfă"; торговец și торговчѧн „tîrgoveț"; перевоз „transport, trecere".

c. *Cuvinte referitoare la natura înconjurătoare*: болото „baltă"; озеро „lac"; дубрава „dumbravă"; луг „islaz, luncă"; перекоп „șanț"; пут „drum".

d. *Cuvinte din domenii variate*: верх „vîrf"; звѧска „legătură"; помоч „ajutor"; присѧга „jurămînt"; присѧжник „martor"; сторона „parte".

II. *Verbe*: боронити „a apăra" ; воротити сѧ „a se întoarce" ; держати „a ține" ; жаловати „a binevoi, a milui" ; забоbooronити „a opri, a confisca" ; знакомити „a face cunoscut" ; лишати și лишити „a lăsa, a îngădui" ; погнати „a duce, a mîna, a goni" ; полнити „a îndeplini, a realiza".

III. *Alte părți de vorbire*: головныи „principal" ; куда „unde, încotro" ; межу și межи „între, printre" ; мудрыи „înțelept" ; перед „înainte" ; тепер „acuma" ; тут „aici" ; холопск „al robului".

La aceștia se adaugă cîțiva termeni cu trăsături specifice limbii ucrainene: виж „comandant" ; вира „credință" ; волха „arin" ; волшїе „ariniș" ; гнив „mînie" ; дїаковати „a mulțumi" ; дицковати „a zălogi" ; дороха „drum" ; колодѣз „fîntînă" ; лис „pădure" ; переменити „a schimba".

Elemente lexicale poloneze

Influența limbii polone asupra subtipului moldovean apare mai pronunțată în documentele adresate Polonici. Cuvintele poloneze sînt numeroase și variate[1]; majoritatea se referă la terminologia social-politică și economică.

I. *Substantive*:

a. *Cuvinte referitoare la terminologia social-politică*: бургмистр și бурмистр „primar, burmistru" ; валка „război" ; голд „vasalitate, omagiu, supunere" ; голдовник „vasal, supus" ; губернатор „guvernator" ; жолд „leafă, soldă" ; жолнир „soldat, mercenar" ; канцилер și канцлир „cancelar" ; каштелан „castelan" ; кмет „țăran, sătean, plugar" ; корона „coroană" ; крол și крул „rege" ; кролева „regină" ; кролевство „regat" ; кухмистр „stolnic" ; маршалик „mareșal" ; мѣстич, мѣсчан și мешчан „orășean".

b. *Cuvinte referitoare la cultura materială*: баволна „bumbac" ; архат „catifea" ; бровар „berărie" ; зиск „venit, cîștig" ; крам „negoț de mărunțișuri" ; крамар „marfă măruntă, mărunțiș" ; пиво „bere" ; плотно „pînză" ; склад și исклад „depozit (de mărfuri)" ; скарб „avere, tezaur" ; шкода și нишкода „pagubă".

c. *Terminologia religioasă*, cu referire la biserica catolică a Polonici: арцибискуп „arhiepiscop" ; бискуп „episcop" ; каплан „preot" ; косцел și костел „biserică" ; криж „cruce".

d. *Substantive din domenii variate*: артикул „articol" ; блото „baltă" ; доктор „doctor" ; доконание „înfăptuire, împlinire" ; жона „femeie, soție" ; зрада „trădare" ; лагода „prietenie" ; ласка „favoare, milă, iubire" ; маестат „maiestate, hrisov, pecete" ; матка „mamă" ; малженство „căsătorie" ; мерзячка și мерзячка „ură, dușmănie" ; оброна „apărare, protecție".

II. *Verbe*: бачити „a remarca, a observa" ; валчити „a lupta" ; голдовати și холдовати „a presta jurămînt, a deveni vasal" ; доконати „a efectua, a îndeplini" ; доткнути „a atinge" ; жадати „a cere, a pretinde" ; мешкати „a locui" ; розмовити „a conversa" ; умовити „a stabili" ; нагабати „a chinui" ; пожадати „a cere, a dori" ; радити „a sfătui" ; рачити „a voi, a dori, a binevoi".

III. *Adjective*: велебн „măreț, venerat" ; велможн „puternic" ; ласкав „drag" ; надобн „necesar, trebuincios" ; шкодлив „vătămător" ; нешкодлив „inofensiv".

[1] Vezi M. MITU, *Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenești din sec. XIV–XVI*, în Rsl, VIII, 1963, p. 155–224.

IV. *Alte părți de vorbire*: алебо „sau, ori" ; коу „către, spre, la" ; кеды „cînd" ; опроче „afară de, în afară de" ; подлоуг „după, conform" ; посполоу „împreună" ; рихле „repede, iute".

În acest subtip menționăm și două elemente slovace: pronumele demonstrativ тонъ „acesta" (1393, Costăchescu, II, p. 607) și conjuncția алебо „sau, ori" (1453, Costăchescu, II, p. 766), a căror prezență se poate explica prin originea diecilor care au redactat actele respective [1].

Influența sîrbo-croată

Influența sîrbo-croată, cu mici excepții, se limitează la subtipul muntean și transilvănean. În raport cu influența exercitată în domeniul foneticii și al morfologiei, influența lexicală sîrbo-croată apare mai limitată, deși este foarte bine cunoscut faptul că lexicul este domeniul cel mai penetrabil. Explicația acestei aparente disproporții constă în faptul că, în perioada respectivă, între lexicul medio-bulgar și cel sîrbo-croat nu existau mari deosebiri.

I. *Substantive*: квар „pagubă" ; кућа „casă" ; лоук „arc" ; мегиаш 1. „megieș, rumân, iobag aservit" ; 2. „vecin" ; новац „ban, bănuț" ; ороужие „armă" ; пастоурка „fiu vitreg" ; пастоух „armăsar" ; пехарник „paharnic" ; писац „scriitor, grămătic" ; поклисар „sol" ; поклисарство „solie" ; половица „jumătate" ; поут „drum" ; поутище „drum" ; роука „mînă".

II. *Verbe*: лагати „a minți" ; помочи „a ajuta" ; пороучити „a porunci" ; соудити „a judeca" ; оузети „a lua" ; оулазити „a intra" etc.

III. *Alte părți de vorbire*: ако „iată" ; еко „iată" ; богме „zău, pe Dumnezeul meu" ; еднош „o dată" ; ере „căci, deoarece" ; кон „lîngă, pe lîngă" ; кoуде „unde" ; мегю „între, printre" ; оноуда „în partea aceea" ; оноуда și оноудаи „acolo, pe acolo" ; свеги „totdeauna" ; своуде „pretutindeni" ; ча, че, чѣ „căci, pentru că".

Elemente lexicale maghiare

Influența limbii maghiare s-a exercitat asupra tuturor subtipurilor slavonei românești, fiind mai slabă în subtipul moldovean și mai puternică în subtipurile muntean și transilvănean. Influența lexicală maghiară este o reflectare în limbă a relațiilor economice și politice ale Țărilor Române cu Ungaria. Este posibil ca unii dintre termenii maghiari atestați în slavona românească, cum ar fi ЛАКАШ, САЛАШ, КИП etc., să fi pătruns chiar prin intermediul limbii române. Elementele maghiare cuprinse în slavona românească sînt numeroase și din domenii variate, dar predomină cei referitori la cultura materială și la terminologia social-politică.

I. Substantive:

a. *Termeni referitori la cultura materială*: бание „baic, mină, roți de aramă" (< *banya*) ; берберница „berbință, putinică, vas de lemn" (< *berbence*) ; вам și forma românească вама „dare, dijmă, taxă de import sau export" (< *vám*) ; вамеш „vameș" (< *vámos*) ; варош „oraș" (< *város*) ; виг „vig, val

[1] Vezi JAN STANISLAV, *Východoslovanské črty v listoch zo Slovenska a slovenské črty v listoch z Haliče a Moldavska*, în *Orbis scriptus. Festchrift für Dimitrij Tschižewskij zum 70 Geburtstag*, München, 1966, p. 799.

de pînză sau de stofă" (< *vég*) ; ик „povară, sarcină" (< *ik*) ; кезаш „chezaș, garant" (< *kezes*) ; келчюг „cheltuială, bani de cheltuială" ; лац „laț, leaț" (< *lec*) ; мажа „majă, unitate de măsură pentru greutăți" (< *mázsa*) ; марха „marfă" (< *marha*).

b. *Terminologia social-politică* este bine reprezentată prin numeroase substantive care indică ranguri, funcții, stare socială, profesii. O bună parte din acești termeni denumeau realități social-politice din Ungaria și Transilvania. Astfel sînt: бирӕв „birău, judecător, primar" (< *bíró*) ; мѣхаш „stupar" (< *méhes*) ; надръшпан „nadorșpan, *comes palatinus*" ; ѡбад „nemeș, nobil" ; пор „țăran" ; секерѣш „căruțaș, cărăuș".

c. *Substantive din domenii diferite*: газда „gazdă" (< *gazda*) ; илиш „iliș, impozit care se percepea asupra grîului" ; кип „chip, înfățișare, față, obraz" (< *kép*) ; лъкаш „lăcaș, locuință" ; салаш „sălaș" (< *szallás*) ; секꙋи „secui".

II. *Alte părți de vorbire*: бантꙋвати și бантꙋити „a bîntui" (< *bantani*) ; келтꙋвати „a cheltui" (< *költeni*) ; лꙋкꙋвати „a locui" (< *lakni*) ; поносълꙋвати „a imputa" (< *panaszolni*) ; хитлен „viclean, necredincios, trădător" (< *hitlen*) etc.

Influența greacă

Aria de cultură greco-slavă a determinat o puternică influență greacă ; o bună parte dintre termenii grecești sînt livrești și au pătruns după organizarea bisericii și a statelor noastre feudale. Termenii social-politici de origine bizantină sînt comuni celor trei subtipuri; restul elementelor lexicale grecești sînt mai numeroase în subtipurile muntean și transilvănean.

I. Substantive

a. *Terminologia social-politică*: вистиıар (predominant în Țara Românească) și вистиıарник (predominant în Moldova) „vistier" (<βιστιάριος) ; комис „comis, dregător care se îngrijea de caii voievodului" (<κόμης); кефалие „chefalie, căpetenie" (<κεφάλη); логоѳет și логофет „logofăt" (<λογοθέτης); спатар спатар și спътар „spătar" (<σπαθάριος) etc.

b. *Termeni referitori la ocupații, comerț și cultura materială*: аспр „aspru, monedă măruntă" (<ἄσπρον); бꙋмбак, бъмбак, бꙋмбак, бамбꙋк și бꙋмбак „bumbac" (<βαμβάκι); вилар „vilar, țesătură de catifea" ; граматик „grămătic" (<γραμματικός) ; даскал „dascăl, grămătic" ; диıак „diac" (<διάκος) ; зограф și зꙋграф „zugrav" ; камара „1. monetărie, 2. cămară, magazie" (<κάμαρα); катастих „catastif, registru, condică" (<κατάστιχον); керамида și карамида „cărămidă" (<κεραμίδα); кꙋмерк „vamă, taxă vamală" (<κομμέρκιον); маламa „aur" (<μάλαμμα); ѡловир „purpură, stofă scumpă vopsită cu purpură" (<ὀλόβηρον); плапъма „plapumă" ; иперпир „peiper, unitate monetară" (<ὑπέρπυρον) ; пипер „piper" ; сапꙋн „săpun".

c. *Termeni din domenii variate*: анепсеи „nepot" (<ανεψιος); енгарїа „angarie, sarcină, greutate materială, necaz, belea" ; енїа „grijă" (<εννοια); зигїа „pereche" (<ζυγη); захар „zahăr" ; комат 1. „bucată", 2. „avere (bucată de ocină)" (<κομμάτι); ѡргїа „urgie, mînie" ; ѡрисмо „poruncă" ; пирг „turn" ; скандал „supărare, piedică, pagubă, scandal" (<σκανδαλον); фанар „felinar"; фелос „folos" ; хар „mulțumire" ; херетисмо „salutare" etc.

II. *Verbe*: гевсати „a gusta" (<γενω, fem. γευσο, ἐγευσα); елати „a umbla, a veni" (<ἔλα, ελατε); липсати „a lipsi" (<λείπω) fem. λείψο, ελειψα); орисати, орисовати și орисувати „a porunci" (<όριζο, ὤρισα); педепсати și педепшати „a pedepsi"(<ἐπαίδευσα, παίδεψα).

III. *Alte părți de vorbire*: ефтино „ieftin" (<ευθίνος); ката „în fiecare" (<κατά); макар „măcar, chiar" (<μακάρι), ; ωти „căci, deoarece, pentru că" (<ότι); хиліада „mie" (<χιλιάς, χιλιάδος) etc.

Influența turcă

Elementele lexicale turcești din slavona românească sînt numai substantive ; o bună parte se referă la cultura materială, fiind cuvinte care au pătruns în limbă împreună cu un obiect sau o noțiune nouă ; altele, la starea socială. Astfel, găsim:

атлаз „atlaz" ; баша, pl. башаларіе „pașă, guvernator al unei provincii din imperiul otoman" ; богасїа „bogasiu, stofă sau pînză scumpă care se importa din Orient" ; бuздеган „buzdugan" ; гаитан „găitan" ; дuлам „dulamă, haină lungă și îmblănită" ; ибрик „ibric" ; кади „cadiu, judecător la turci" ; кантар „cîntar, unitate pentru măsurarea greutăților, echivalentă cu 50 de kilograme" ; кафтан „caftan" (< *kaftan*) ; кофтерие „cofterie, stofă scumpă, din care se făceau caftane" ; налбант „nalbant, potcovar" ; настрап „cană, vas, potir" ; олак „olac" ; пазар „bazar" ; пахта „pafta" ; сандал „sandal, tafta" ; санжак „sangeac" ; сеиџиф „seigif, blană de jder" ; суваша „subașa, primar" ; тапсие și типсие „tipsie" ; тафтъ „tafta" ; тестемел „testemel, basma, broboadă" etc.

Elementele românești

Problema elementelor românești cuprinse în textele slavo-române a stat în centrul atenției multor cercetători români și străini. B. P. HASDEU, afirma că în hrisoavele slave „străbunii noștri furișau totdeauna cîte un cuvînt român și mai cu seamă reproducînd numele proprii personale sau locale" [1]. O. DENSUSIANU preciza că, „pentru a găsi forme românești vechi, mai numeroase și mai interesante, trebuie să ne adresăm documentelor latine și slave"[2]. Studiul aprofundat al limbii textelor slavo-române l-a determinat pe I. BOGDAN să tragă concluzia că, mai ales în manuscrisele cu cuprins diplomatic, „influența limbii române asupra celei slavone este așa de puternică, încît aceasta din urmă își schimbă formele și construcția după cea dintîi"[3]. GH. GHIBĂNESCU constată că în limba documentelor slavo-române se găsesc „construcții sintactice mai mult românești decît slavonești"[4] și că adesea munca pisarului se limita la „a traduce într-o limbă străină niște idei concepute în românește"[5]. La aceeași concluzie a ajuns și A. I. IAȚIMIRSKI, care afirma că „diecii gîndeau românește și-și expuneau ideile în slavonește"[6]. La concluzii similare au ajuns numeroși alți cercetători, ca

---

[1] B. P. HASDEU, *Arhiva istorică a României*, vol. I, București, 1865, *Introducere*, p.2.

[2] OVID DENSUSIANU, *Istoria*, I, p. 250.

[3] I. BOGDAN, *Cîteva manuscripte slavo-române din Biblioteca imperială de la Viena*, București, 1889, în AAR, seria a II-a, t. XI, p.2.

[4] Vezi GH. GHIBĂNESCU, *Uricarul sau colecțiune de diferite acte*, vol. XXIII, Iași, 1895, *Prefața*, p. XCV.

[5] Ibidem, p. XCIX.

[6] Vezi A. I. IAȚIMIRSKI, *Язык славянских грамот молдавского происхождения*, St. Petersburg, 1909, p. 21, apud ȘT. CIOBANU, *Începuturile scrisului în limba românească*, în AAR, Mem. Secț. lit., seria a III-a, t.X, p. 25(5).

NICOLAE IORGA, AL. ŞTEFULESCU, STOICA NICOLAESCU, MIHAI COSTĂCHESCU, GR. NANDRIŞ, MARGARETA ŞTEFĂNESCU, P. P. PANAITESCU, DAMIAN P. BOGDAN, LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ, G. MIHĂILĂ şi alţii, care au relevat diverse aspecte ale influenţei limbii române vii, vorbite de poporul nostru, asupra limbii slavone ca limbă de cancelarie şi cultură.

Elemente româneşti în limba textelor slavo-române apar începînd cu prima jumătate a secolului al XV-lea şi numărul lor este mereu în creştere. Fenomenul este explicabil şi, în mod firesc, în strînsă legătură cu transformarea societăţii româneşti[1].

Influenţa românească prezintă următoarele aspecte:

Morfologia

Articolul proclitic

Primele atestări ale articolului proclitic românesc *-lui* (*lu*), *-a lui (a lu)* pentru genitiv-dativul numelor proprii masculine sînt:

M.: ѡчинѫ въ сѣкѣтꙋрѫ лꙋи Бꙋкꙋр, до полѣна лꙋи Исак „ocină la săcătura lui Bucur, pînă la poiana lui Isac" (1491, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 488).

Ţ.: Щефан а лꙋ Хас[2] Давидь и Балин и Матешь а лꙋ Коцани „Ştefan a lu Has David şi Balin şi Mateş a lu Coţani" (1425, *Documenta*, p. 112); пискꙋ лꙋ Строе ... поле лꙋ Диново „piscul lui Stroe ... cîmpia lui Dinu" (1502, Ştefulescu[3], p. 46—47).

Articolul enclitic

În textele slavo-române se întîlnesc substantive comune şi, în special, foarte numeroase nume topice şi onomastice însoţite de articolul enclitic românesc.

— *Articolul enclitic -l*

1. *Substantive comune* de genul masculin articulate cu articolul enclitic *-l*:

M.: пан Щефꙋл питарюл „pan Şteful pitariul" (1476, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 208); Нѧнчюл холтѣюл „Neanciul holtéiul" (1487, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 312); до брадꙋл „pînă la bradul" (1491, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 488).

Ţ.: Дан пꙋшкарꙋл „Dan puşcarul" (< 1487—1494 >, *Documenta* p. 332); по име Бꙋкше питарюл „pe nume Bucşe pitariul" (1489, *Documenta*, p. 345); Кръстѣ бирчиꙋл „Cîrstea birciul" (1489, *Documenta*, 350).

Articolul postpus *-l* lipseşte uneori la substantive comune care se termină în *-u* şi sînt simţite ca articulate. De pildă:

M.: хотарꙋ да ест „hotaru să fie" (1473, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 190); и ѡбчинꙋ до рꙋнкꙋ Беркѣзѣ „şi obcina pînă la runcu lui Bercheaz" (1490, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 420).

---

[1] Vezi P. P. PANAITESCU, *Începuturile*, p. 53; AL. ROSETTI, *Istoria*, IV, V, VI, p. 188.

[2] Vezi şi AL. ROSETTI, *Istoria*, *IV*, *V*, *VI*, p. 181 şi 277.

[3] Vezi AL. ŞTEFULESCU, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406—1665)*, Tîrgu-Jiu, Tipogr. Nicu D. Miloşescu, 1908.

Ǝ.: приложи жупан Албꙋ спатарꙋ „a dăruit jupan Albu spătaru" (1494, *Documenta*, p. 410) ; писах Станчюл граматикꙋ „am scris Stanciul grămăticu" (1496, *Documenta*, p. 432) ; елико ест хотарꙋ Титиричецюм „oricît este hotaru Titiriceştilor" (1496, *Documenta*, p. 434).
Є.: Нѣгое дворникꙋ ѡн се ꙋчинише по велик „Neagoe vornicu el se făcea mai mare" (f.a., Tocilescu, p. 464).

2. *Toponimice:* a) Unele toponimice româneşti de genul masculin (cu diverse etimologii) apar articulate cu articolul enclitic *-l*.

Ǝ.: озеро на Прꙋтѣ на имѧ Лꙋчїоулъ „iezer la Prut, anume Luciul" (1409, Costăchescu, p. 71) ; на мъгꙋроу Плопоулъ „la măgura Plopul" (1411, Costăchescu, p. 81).
Ѣ.: Сѫпатꙋл „Săpatul" (< 1404—1406 >, *Documenta*, p. 63) ; Амарꙋл „Amarul" (1430, *Documenta*, p. 128) ; Чирешелꙋл „Cireşelul" (1424, *Documenta*, p. 105) ; Ръꙋшорꙋл „Rîuşorul" (1473, *Documenta*, p. 283).
Є.: ѡт Длъгосела ... и ѡт Чернатꙋл „din Satulung ... şi din Cernatul" (f.a., Tocilescu, p. 469).

b) Toponimice româneşti fără articolul *-l* (terminate în *-u*):

Ǝ.: черес поле на Пискꙋ ... ѡт толѣ по Пискꙋ „peste cîmp la Piscu... de acolo pe Piscu" (1489, I. Bogdan *Doc.*, *Ştefan*, p. 374).
Ѣ.: Копъчелꙋ „Copăcelu" (1496, *Documenta*, p. 430) ; Корнꙋ „Cornu" (1499, *Documenta*, p. 476) ; Вицелꙋ „Viţelu" (1499, *Documenta*, p. 478).

3. *Antroponime româneşti articulate cu articolul românesc -l*:

Ǝ.: пан Иванъ Ꙋскатоул „pan Ivan Uscatul" (1439, Costăchescu, II, p. 61) ; Татꙋл „Tatul" (1442, Costăchescu, II, 93) ; по ниже Микꙋл „mai jos Micul" (1448, Costăchescu, II, p. 316) ; Михꙋл ... и Албꙋл „Mihul... şi Albul" (1483, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 269).
Ѣ.: Микꙋл вїстїиар „Micul vistier" (1415, *Documenta*, p. 81) ; жꙋпан Татꙋл дворник „jupan Tatul dvornic" (1440, *Documenta*, p. 158) ; Пꙋюл „Puiul" (1453, *Documenta*, p. 194).

4. *Antroponime de origine slavă articulate cu articolul enclitic românesc*:

Ǝ.: где быль Братоулъ „unde a fost Bratul" (1408, Costăchescu, p. 61) ; панъ Радоулъ граматик „pan Radul grămătic" (1429, Costăchescu, p. 258) ; пис Добрꙋл „a scris Dobrul" (1451, Costăchescu, p. 401).
Ѣ.: жꙋпан Вълкꙋл „jupan Vîlcul" (< 1389—1400 >, *Documenta*, p.30) ; жоупан Шербан Любитꙋл „jupan Şerban Liubitul" (1418, *Documenta*, p. 87); Драгꙋл съ братиꙗ „Dragul cu fraţii" (1469, *Documenta*, p. 227).
Є.: жꙋпан Влаикꙋл „jupan Vlaicul" (f. a., Tocilescu, p. 463).
Alături de acestea apar şi antroponime terminate în *-u* (fără articolul -l), dar simţite ca articulate, cum ar fi: Ǝ.: Пꙋю и Захарїа „Puiu şi Zaharia" (1479, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 223).

— *Articolul enclitic -a*

1. *Toponimice româneşti* de genul feminin articulate cu articolul enclitic *-a*:

Ǝ.: Стрымба „Strîmba" (1431, Costăchescu, p. 315) ; оу Сърата „la Sărata" (1498, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 374) ; Кълдъꙋша „Căldăruşa" (1492, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 510).

Ţ.: **Крѣцѧ** „Creaţa" (1421, *Documenta*, p. 99) ; **Кѫрарѣ** „Cărarea" (1436, *Documenta*, p. 138) ; **Пиатрѧ** „Piatra" (< 1400—1418 >, *Documenta*, p.53) ; **Ругинѧ** „Rugina" (1490, *Documenta*, p. 356).

2. Unele antroponime masculine terminate în *-e* au primit articolul enclitic *-a*[1].

M.: **пан'ъ Станчул'ъ и Иван Костѧ** „pan Stanciul şi Ivan Costea" (1429, Costăchescu, p. 269) ; **панъ Бадѣ Плопескул** „pan Badea Plopescul" (1436, Costăchescu, p. 484); **слуга наш Миклѣ** „sluga noastră Miclea" (1495, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, 39).

Ţ.: **Бадѣ** „Badea" (<1428>, *Documenta*, p. 113) ; **Миклеѧ** „Miclea" (1441, *Documenta*, p. 165) ; **Опрѣ логофет** „Oprea logofăt" (1457, *Documenta*, p. 199).

— *Articolul enclitic -i pentru substantive masculine la plural*

Toponimicele cuprind un preţios material privind articularea substantivelor masculine la plural. Grafia cu un singur *i* (**И**) s-ar putea confunda cu forma pluralului nearticulat, dar grafia cu doi *i* (**ИИ**), ca în limba română contemporană, reprezintă, în mod indiscutabil, forma articulată a pluralului:

M.: **село именемъ Брътїещїи** „satul anume Brătieştii" (1473, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 187) ; **Андрїещїи ... Берещїи** „Andrieştii ... Bereştii" (1469, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 134).

Ţ.: **села ... Гермънещїи и Попецїи и Доброшещїи и Турбацїи** „satele ... Ghermăneştii şi Popeţii şi Dobroşeştii şi Turbaţii" (1482, *Documenta*, p. 289); **Иѡнещїи** „Ioneştii" (1496, *Documenta*, p. 430); **Першанїи** „Perşanii" (1498, *Documenta*, p. 467).

— *Substantive de genul feminin articulate la plural cu articolul hotărît -le*

M.: **ѡба жудечїиле ... ѡбѣ жудечїиле** „amîndouă judeciile" (1488, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 361—362) ; **Фънтънѣле** „Fîntînele" (1426, Costăchescu, p. 178) ; **Фънтънѣлеле** „Fîntînelele" (1482, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 263).

Ţ.: **Чептуриле** „Cepturile" (1480, *Documenta*, p. 274) ; **Извореле** „Izvoarele" (1486, *Documenta* p. 319) ; **Кѡрнеле** „Coarnele" (1487, *Documenta*, p. 334) ; **обе Кръпътореле** „amîndouă Crăpătoarele" (1499, *Documenta*, p. 475).

— *Adjective de genul masculin articulate cu articolul hotărît -le*

M.: **слузѣ нашему Тоадеру Мареле ... слуга наш Тоадер Мареле** „slugii noastre lui Toader Marele ... sluga noastră Toader Marele" (1490, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 387).

A. **Forme flexionare româneşti**

În afara unui număr destul de mare de termeni româneşti (apelative, topice sau antroponime) atestaţi în flexiune slavă, textele slavo-române cuprind un material foarte important pentru cunoaşterea flexiunii limbii

[1] Vezi AL. GRAUR, *Nume de persoane*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1965, p. 121, care se referă la antroponime ca *Badea*, *Oprea* etc.

române. Ne vom opri la unele forme flexionare româneşti atestate în textele slavo-române din perioada precedentă textelor româneşti care ni s-au păstrat.

1. a. *Genitiv-dativul singular al substantivelor masculine format în -lui:*

A.: ꙋ крънница ПедꙋчелꙋЛѪИ „la fîntîna *Peducelului*" (1436, Costăchescu, p. 444); на дѣлꙋ РꙋсꙋЛѪИ „la dealul *Rusului*" (1455, Costăchescu, II, p. 521). Într-un document emis de cancelaria voievodului Ştefan cel Mare, la stabilirea unor hotare de ocină, se menţionează: ѡт блота МъстакиниꙋЛѪИ ... до потока МꙋнчелꙋЛѪИ ... ѡт обръшїа МꙋнчелꙋЛѪИ дѣлѡм до ѡбръшїа потѡка РꙋнкꙋЛѪИ и ѡт там долѣ потѡком РꙋнкꙋЛѪИ до брода ФъгꙋлецꙋЛѪИ и ѡт брода ФъгꙋлецꙋЛѪИ „de la balta *Măstachinului* ... pînă la pîrîul *Muncelului* ... de la obîrşia *Muncelului* la deal pînă la obîrşia pîrîului *Runcului* şi de acolo în jos pe pîrîul *Runcului* ... pînă la vadul *Făguleţului* şi de la vadul *Făguleţului*" (1473, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 183).

B.: ЛакꙋЛ ПоркꙋЛѪИ „Lacul *Porcului*" (1496, *Documenta*, p. 433); Гꙋра ЖилцꙋЛѪИ ѡт полю тꙋрцем ... ꙋ Гꙋра ЖилцꙋЛѪИ на една дел ... ꙋ Гꙋра ЖилцꙋЛѪИ над два дел „Gura *Jilţului* de la cîmpul turcilor ... î Gura *Jilţului* peste o parte ... în *Gura Jilţului* peste două părţi" (< 1498—1499 >, *Documenta*, p. 466).

1. b. *Genitiv-dativul singular al substantivelor feminine format în -ăi, -ii* sau *-ei* apare în exemple ca:

A.: ꙋ връх <Лꙋ>минатЄИ „la obîrşia *Luminatei*" (1448, Costăchescu, II, p. 316); слоуга наш Ивꙋль, сынъ ВоикЪИ „sluga noastră Ivul, fiul *Voicăi*" (1499, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 160); сꙋт и ... МарꙋшкИ ... МарꙋшкЪИ „sînt şi ... ai *Maruşchii* ... *Maruşcăi*[1]" (1474, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 192); дал есмъ МаринИ Лолкї ... приложих господство ми МаринИ Лолкъ „am dat *Marinii* Lolchi ... am dăruit domnia mea *Marinii* Lolcă" (1481, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 249); то ест вес хотар тои вишеписаннои бранищИИ „acesta este tot hotarul *braniştii* mai sus-scrise" (1491, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 473).

B.: планина ФлорЄИ на Прѣснопѣ „muntele *Florei* la Preasnop" (1441, *Documenta*, p. 164); ПискꙋЛ грънцЄИ „Piscul *gîrniţei*" (1496, *Documenta*, p. 433); даде ... ДобрЄИ прїкие ... дел БисЄИ „a dat ... *Dobrei* zestre ... partea *Bisei*" (1480, *Documenta*, p. 273); дават господство ми... ѠнЄИ „dă domnia mea... *Onei*" (1471, *Documenta*, p. 232); вЪИ Татари „*văii* Tătarii" (1499, *Documenta*, p. 479).

1. c. *Genitiv-dativul substantivelor şi al adjectivelor de genul masculin numărul plural apare articulat cu articolul -lor:*

A.: гръла ФлъмынѕиЛОРЬ „Gîrla *Flămînzilor*" (1448, Costăchescu, p. 324); ѡт хотара ПетрещиЛОРЬ ... пониже поток КорниЛОРЬ ... ѡт ꙋсего хотара ПетрещиЛОРЬ „din hotarul *Petreştilor* ... mai jos de pîrîul *Cornilor* ... din tot hotarul *Petreştilor*" (1487, I. Bogdan, *Doc.*, *Ştefan*, p. 297); до хотарѣ ОѴнгꙋрашиЛОР „pînă la hotarul *Unguraşilor*" (1490, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 398).

B.: ѡчина ИѡнещиЛОР „ocina *Ioneştilor*" (1496, *Documenta*, p. 433); бꙋниЛОР „*bunilor*" (1482—1492, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 294).

---

[1] Vezi *Gramatica limbii române*, I, ed. a II-a, 1966, p. 89, unde se precizează că numele proprii feminine terminate în *-ca* fac genitiv-dativul singular în *-căi* sau *-chii*.

2. a. *Sufixul* **-escu**, foarte frecvent în onomastica românească, pentru nume de familii, se întîlneşte adesea în subtipul moldovean, în forma articulată *-escul,* începînd cu documente din anul 1400:

А.: **Стан ПрєоуцєСКꙊЛЪ** „Stan *Preuțescul*" (1400, Costăchescu, p. 31); **Братꙋлъ ПлєшєСКꙊЛЪ** „Bratul *Pleşescul*" (1427, Costăchescu, p. 196); **Крачꙋнъ ПꙋрчєлєСКꙊЛ** „Crăciun *Purcelescul*" (1429, Costăchescu, p. 239); **Никоаръ РомъньєСКꙊЛ** „Nicoară *Românescul*" (1490, I. Bogdan, *Doc. Ştefan,* p. 385); **Драготъ ВоулпєСКОУЛЬ** „Dragotă *Vulpescul*" (1495, I. Bogdan, *Doc. Ştefan,* II, p. 82).

B.: În subtipul muntean în care sufixul *-escul* apare ceva mai rar găsim forme ca: **жꙋпан Винтилѫ ФлорєСКꙊЛ** „jupan Vintilă *Florescul*" (1483, *Documenta,* p. 303;) **жꙋпан Барбꙋл КраиwвєСКꙊЛ** „jupan Barbul *Craiovescul*" (1487, *Documenta,* p. 330); **жꙋпан Драгич ВинтилєСКꙊЛ** „jupan Draghici *Vintilescul*" (1487, **Documenta**, p. 330).

2. b. *Toponimice formate cu sufixul* **-eşti**. Numele topice formate cu sufixul **-eşti,** pluralul sufixului adjectival *-escu,* întrebuințate cu valoare patronimică, desemnau pe locuitorii unui sat considerați ca urmaşi ai întemeietorului satului. Toponimice formate cu acest sufix (alcătuite din nume calendaristice sau diverse apelative) sînt foarte bine reprezentate în textele slavo-române:

А.: **ꙗковЄЩЇИ где wжнвали ꙗковь ... и ТодєрЄЩЇИ** „*Iacobeştii* unde a trăit Iacob ... şi *Todereştii*" (1400, Costăchescu, p. 31); **село ... на имѧ МихаЄЩИ** „sat ... anume *Mihăeşti*" (1464, I. Bogdan, *Doc. Ştefan,* p. 84); **ДꙋмитрЄЩИ ... КърбꙋнЄЩИ** „*Dumitreşti ... Cărbuneşti*" (1429, Costăchescu, p. 269).

B.: **ЩєфънЄЩИ** „*Ştefăneşti*" (1484, *Documenta,* p. 311); **МихъилЄЩИИ** „*Mihăileştii*" (1490, *Documenta,* p. 362); **село що се зовет ІwнЄЩИ** „satul care se cheamă *Ioneşti*" (1494, *Documenta,* p. 406); **ФръцилЄЩИ** „*Frățileşti*" (1467, *Documenta,* p. 224).

3. În *domeniul pronumelui,* o mențiune aparte merită rom. *oare* (< lat. *volet*)[1], cu ajutorul căruia, prin compunere, s-au format pronume nehotărîte alcătuite din două elemente: prima parte de origine latină, şi a doua — un pronume interogativ slav, fie în formă medio-bulgară, fie sîrbo-croată. Astfel s-au creat pronumele **ВАРЄ КТО** „oricine" şi variantele **ВАРЄ ХТО, ВАРЄ ТКО, ВАРЄ КОИ** şi **ВАРЄ ЩО** „orice", care sînt o calchiere a pron. româneşti *varecine* (*oarecine*), *varece* (*oarece*)[2], folosite foarte frecvent în cele trei subtipuri, în special în subtipul muntean:

А.: **ВАРЄ КТО имаєт должника** „*oricine* are (un) datornic" (c. 1435, Costăchescu, II, p. 692); **ВАРЄ КОГО wн пошлет** „pe *oricine* va trimite" (1471, I. Bogdan, *Doc. Ştefan,* p. 159); **ВАРЄ ЩО ваша волѣ бꙋдет** „*oricare* ar fi voia voastră" (1500—1503, I. Bogdan, *Doc. Ştefan,* II, p. 468).

B.: **ВАРЄ ХТО си щет дꙋшѫ wставит** „*oricine* îşi va preda (se va închina cu) sufletul" (<1402—1418>, *Documenta,* p. 62); **ВАРЄ ТКО се бы покꙋсил** „*oricine* s-ar încumeta" (1499, *Documenta,* p. 472); **ВАРЄ КОГО любит wни** „*pe oricine* îl vor dori (le va plăcea)" (1464, *Documenta,* p. 216); **ВАРЄ КОꙗ села сꙋ пазили** „*oricîte* sate au păzit" (1482, *Documenta,* p. 289); **ВАРЄ ЩОєст дал монастирю** „*orice* a dat mănăstirii" (<1402-1418>, *Documenta,* p. 62);

[1] Vezi AL. ROSETTI, *Istoria,* IV, V, VI, p. 284.
[2] Vezi OVID DENSUSIANU, *Istoria,* II, p. 125.

ВАРЕ КОЛИЦИ вечнии хтет ити „oricîți vecini vor merge" (1498, *Documenta*, p. 459).

4. În *domeniul adjectivului*, influența românească se manifestă prin formarea gradului comparativ de superioritate cu ajutorul adverbului *mai*[1] (<lat. *magis*) însoțit de comparativul sintetic slav, ca în exemplul:

𝔐.: иного МАИ ЛЕПШАГО родитель „pe un alt părinte *mai bun*" (1450, Costăchescu, II, p. 756)

sau însoțit de gradul pozitiv:

𝔗.: МАИ ДОБРЇИ прїатель „*mai bun* prieten" (1525—1527, St. Nicolaescu, p. 172).

5. În *domeniul adverbului*, influența limbii române se manifestă prin două trăsături:

1) În cîteva cazuri se întîlnește comparativul adverbelor slave format cu adverbul românesc *mai* (< lat. *magis*). Această trăsătură, care apare chiar de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, se prezintă în trei variante:

a. Adverbul românesc МАИ precede gradul pozitiv al unui adverb slav:
𝔐.: МАИ БОРЗО „*mai repede*" (1499, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 423).

b. Adverbul românesc МАИ precede gradul comparativ sintetic al unui adverb slav: 𝔐.: хотар МАИ ВЫШЕ ѡт Шȣринецїк „hotarul *mai sus* de Șurinești" (1400, Costăchescu, p. 31).
𝔗.: МАИ МНОЖАЕ „mai mult" (1563, St. Nicolaescu, p. 190).

c. Adverbul românesc МАИ precede gradul comparativ analitic mediobulgar format cu ПО: МАИ ПО ЛИПШЕИ, МАИ ПО ЖИТОЧНѢИ „*mai bine, mai folositor*" (1499, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 423).

Ultimele două sînt construcții pleonastice.

2) Ca o calchiere a adverbelor *varecît, vareunde*[2], specifice limbii române și atestate în textele vechi românești, în slavona românească, din unele adverbe slave precedate de *vare* s-au compus adverbe ca: ВАРЕ КАКО „*oricum*", ВАРЕ ГДЕ „*oriunde*", ВАРЕ КОЛИКО „*oricît*", ВАРЕ ПО КȢДЕ „*pe oriunde*" etc.
𝔐.: ВАРЕ КАК было „*oricum* a fost" (1455, Costăchescu, II, p. 771); ВАРЕ ЕЛИ[illegible]А изречет „*oricîte* va spune" (1476 sau 1470, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 338).
𝔗.: ВАРЕ КОЛИКО се хтет находити „*oricît* se va afla" (<1404—1406>, *Documenta*, p. 63); ВАРЕ КАКО ест записал „*oricum* a scris" (1418, *Documenta*, p. 86); ВАРЕ ГДЕ се натоварит кола рибȣ „*oriunde* se încarcă carele cu pește" (1467, *Documenta*, p. 224).

B. **Schimbarea genului unor substantive**

Un alt aspect al influenței limbii române asupra slavonei românești este schimbarea genului unor substantive după genul cuvîntului corespunzător din limba română. Fenomenul apare frecvent în ultimul sfert al veacului al XV-lea, la diverși grămătici — expresie a faptului că, fiind români, „gîndeau românește și își expuneau ideile în slavonește"[3].

[1] Adverbul rom. *mai* a intrat și în limbile ucraineană, rusă, polonă și sîrbo-croată, ca particulă cu ajutorul căreia se formează gradul comparativ. Vezi E. PETROVICI, *Note slavo-române*, II, în „Dacoromania", X_2, 1943, p. 346; E. VRABIE, *Influența limbii române asupra limbii ucrainene*, în Rsl, XIV (1967), p. 160; SILVIA NIȚĂ-ARMAȘ și col., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în Rsl, XVI, 1968, p. 89.

[2] Vezi OVID DENSUSIANU, *Istoria*, vol. II, p. 173 și 176.

[3] Vezi A. I. IAȚIMIRSKI, *op. cit.*, p. 21, apud ȘT. CIOBANU, *op. cit.*, p.5 (25).

браниців — браниціа. Sub influenţa limbii române, substantivul slav **БРАНИЦІЕ** de genul neutru apare ca un feminin.

A.: Într-un document emis de cancelaria voievodului Ştefan cel Mare găsim: єслми потвръдили ... **БРАНИЦІѪ** ... да єст тота **БРАНИЦІѢ** ... в тота **БРАНИЦІѪ** „am întărit ... (o) *branişte* ... aceea *branişte* să fie ... în *braniştea* aceea" (1490, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 420—421).

B.: Într-un document emis de cancelaria voievodului Vlad Călugărul scrie: **БРАНИЦІА** господства ми ... в тои **БРАНИЦІѪ** ... в **БРАНИЦІѪ** ... да ми пазиш тои **БРАНИЦІѪ** ... съм wставил wвои **БРАНИЦІѪ** „*braniştea* domniei mele ... în *braniştea* aceea ... în *branişte* ... să-mi păzeşti aceea *branişte* ... am lăsat *braniştea* aceea" (1495, *Documenta*, p. 415—416).

монастиръ şi монастира. Substantivul **МОНАСТИР**, care în slava veche, în bulgară, în sîrbo-croată sau în rusă este de genul masculin, apare, uneori, de genul feminin sub influenţa femininului românesc *mănăstire*.

A.: где **МОНАСТИРЬ** была[1] „unde a fost *mănăstirea*" (1466, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 113).

B.: єст бил в една **МОНАСТИРА** „a fost într-o *mănăstire*" (1482—1483, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 290) ; въ свѣтаа свѣтых **МОНАСТИРА** „în sfînta sfintelor *mănăstire* (1492, *Documenta*, p. 378).

даниа. Sub influenţa femininului românesc, substantivul slav **ДАНИЕ** de genul neutru apare ca un feminin: *A*.: єст ємв праваа **ДАНІѦ** „îi este *danie* adevărată" (1497, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 120).

гръла. Rom. *gîrlă*, subst. f. (provenit din neutrul slav гръло) a determinat apariţia unor forme ca: *A*.: съ **ГРЪЛОЮ** ... **ГРЪЛА** Фл'ьмынзилоръ „*cu gîrla* ... *Gîrla* Flămînzilor" (1448, Costăchescu, II, p. 324).

селиціа. Substantivul **СЕЛИЦІЕ**, care în limbile slave este de genul neutru, sub influenţa rom. *selişte — seliştea*, apare uneori de genul feminin:

A.: една **СЕЛИЦІА** „*o selişte*" (1488, I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, p. 345).

слвга. Apare uneori şi ca feminin: *B*. една **СЛѪГА** господска и дрвга дворникова „*o slugă* domnească şi alta vornicească" (1482, *Documenta*, p. 290).

C.: каре що изречет наше **СЛѪГЕ** „orice vor spune *slugile* noastre" (f. a., Tocilescu, p. 466).

врѣме — време. Rom. *vreme* (provenit din neutrul slav врѣмѧ) şi-a exercitat influenţa asupra cuvîntului slavon, care apare şi ca feminin, în exemple ca: *B*. в сїю **ВРѢМЕ** „*în vremea* aceasta" (1498, *Documenta*, p. 462).

C.: прежде сию **ВРЕМЕ** „mai înainte de această *vreme*" (f. a., Tocilescu, p. 465).

C. **Prepoziţii slave care calchiază construcţii româneşti**

Sub influenţa limbii române găsim, uneori, prepoziţii slave care calchiază construcţii româneşti.

1. Prepoziţia **ПО** folosită cu valoarea prepoziţiei româneşti *pe*, *pre* la construirea acuzativului cu funcţie de complement drept, respectiv genul personal:

---

[1] Vezi ŞT. CIOBANU, *op. cit.*, p. 6—7, care prezintă astfel de exemple.

A.: ПО кого изберетъ богъ „*pe cine* va alege Dumnezeu" (1435, Costăchescu, p. 424).

B.: În subtipul muntean se întîlnesc frecvent prepoziții slave care calchiază construcții românești: a. по, cu valoarea prepoziției românești *pe, pre* (introduce un complement drept nume propriu de persoană): wставихъ ПО Кръстѣ „am lăsat *pe Cîrstea*" (1451—1456, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 89).

b. по, calchiind prepoziția românească *pe* în formule ca *pe legea mea*, *pe cinstea mea*, apare în construcții ca: да ѹзмете ПО вѣрѹ „să-l luați pe credință" (c. 1478, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 137).

C.: ѹзимает ПО негове дѹше „(să) ia pe *sufletele* lor" (f. a., Tocilescu, p. 469).

2. ѠТ, folosită cu funcția prepoziției românești *de*, introduce un atribut care exprimă conținutul:

B.: .в҃. товара ѠТ желѣза „două poveri *de fier*" (1437, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 255) ; два кола ѠТ сол „două care *de sare*" (1497, *Documenta*, p. 450).

3. ЗА, traducînd prepoziția românească *de*, introduce un atribut, care exprimă conținutul: мертик ЗА вина „mertic *de vin*" (1497, *Documenta*, p. 457).

D. Expresii calchiate după cele românești

În slavona românească apar uneori expresii calchiate după limba română vorbită[1]. Prezentăm unele exemple:

A.: ѹ нижни конецъ врътопа на рѹптѹрѫ „la capătul de jos al vîrtopului (hîrtopului), la ruptură" (1422, Costăchescu, p. 147).

wт толѣ прости через долинѹ на могилѹ на дил а wт тои могилѹ через поле ѹсе малои дорогою до великою дорогѹ „de acolo drept peste vale la o movilă la deal, iar de la aceea movilă peste cîmp tot pe drumul cel mic pînă la drumul cel mare" (1488, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 334).

на нижнїи конець черленого озера „la capătul de jos al bălții Roșii" (1503, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 215).

Expresia *bucată de pămînt* apare de mai multe ori în documentele moldovenești, în forme ca: продал... еднѹ бѹкатѹ землю wт хотара Петрещилорь... продал тое бѹкатѹ землю „a vîndut ... o bucată de pămînt din hotarul Petreștilor ... a vîndut bucata aceea de pămînt" (1487, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 297) ; продали ... едноу боукатоу землю wт хотарѣ Албот ещилор „au vîndut o bucată de pămînt din hotarul Alboteștilor" (1489, I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, p. 373).

B.: се събрала све земля на сват „s-a adunat toată țara la sfat" (1491—1492, S. Dragomir, *Documente*, p. 77) ;

C. ми землѹ ѹзеше и почеше ми до главе хватити „mi-au luat țara și au început să se țină de capul meu" (1432, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 50).

да се не дръжит пѹт „să nu se țină calea" (1481 I. Bogdan *Relațiile*, p. 286).

да ни не провлаждате съ празни рѣчи „să nu ne purtați cu vorbe goale" (1431—1433, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 46).

C.: по что верѹете тaкови празне речи „de ce credeți astfel de vorbe goale" (f. a., Tocilescu, p. 465).

---

[1] Vezi ȘTEFAN CIOBANU, *op. cit.*, p. 8—9; DAMIAN P. BOGDAN, *Caracterul*, p. 42—43; AL. ROSETTI, *Istoria*, IV, V, VI, p. 188—189.

E. Elemente lexicale românești în textele slavo-române

Elementele lexicale românești[1], trăsătură pregnantă comună a celor trei subtipuri ale slavonei românești, apar cu prioritate în documente. Grămăticii se străduiau să redacteze actele emise de cancelarie într-o limbă cît mai corectă, dar, începînd cu a doua jumătate și mai ales cu sfîrșitul secolului al XV-lea, diecii români nu mai cunosc la perfecție slavona. Acest fapt se oglindește mai bine în domeniul lexicului, care, fiind mai penetrabil, a suferit o mai puternică influență a limbii române vii, vorbite de popor. În formulele slave de cancelarie, repetate în mod mecanic, nu se constată schimbări vizibile, dar în cuprinsul documentelor diecii intercalează numeroși termeni românești, din domenii foarte variate. Aceste elemente constituie culoarea locală, trăsătura specifică a slavonei de redacție românească.

I. Substantive

Marea majoritate a elementelor lexicale românești o formează substantivele. Pentru a evidenția termenii românești *după proveniența lor*, îi grupăm astfel: I — elemente latinești moștenite; II — derivate ale acestora; III — împrumuturi românizate; IV — derivate românești de la împrumuturi și V — cuvinte românești cu etimologie neclară. Din această prezentare am exclus numele topice și onomastice.

1. *Termeni referitori la starea socială, ocupații și meserii*:

I. **вечин** „1. iobag, țăran aservit stăpînului feudal, 2. vecin"; **жѹде** și **жѹдец** „jude, demnitar cu atribuții judecătorești și administrative"; **фаѹр** „fierar"; II. **армаш** „armaș, mare dregător"; **аѹрар** „aurar"; **гълетар** „gălctar, mic dregător însărcinat cu perceperea impozitelor asupra cerealelor"; **портар** „portar, mare dregător"; **ѹшар** „ușar, dregător în Moldova"; III. **архїереѹ** „arhiereu"; **грамматик** „grămătic"; **спатарѹ** și **спътарѹ** „spătar"; **попа** „popă"; **слѹжника** „slujnică"; IV. **блидар** „blidar, meseriaș, care face blide"; **браниціар** „brăniștar, slujitor însărcinat cu paza braniștei domnești"; **дворничел** „vornicel, slujbaș, subaltern al vornicului"; **пъзитор** „păzitor"; **плоскар** „ploscar, cupar, ajutor de paharnic"; **пъхарник** „paharnic"; **пъхърничел** și **пахарничел** „păhărnicel"; **спатарел** „spătărel, subaltern al spătarului"; **сѹрлар** „surlar, cîntăreț din surlă"; **тръмбиташ** „trîmbițaș, gornist".

2. *Cuvinte referitoare la cultura materială*:

I. **ак**, pl. **аче** „ac, ace"; **бѹрете** „burete"; **гѹра** „guler"; **кеотоѫе** „cheotoare"; **кашарїа** „cășărie, parte a stînei unde se prepară cașul"; **кѹи** „cui"; **къпъстрѹ** „căpăstru"; **настар** „nasture"; **порта** „poartă"; **сак** „sac"; **скъндѹра** „scîndură"; II. **амнарю** „amnar"; **лѣгън** „leagăn"; III. **вадрь** sau **вадрѫ**, pl. **ведре** „vadră"; **цинтъ**, pl. **цинте** „țintă"; V. **стингие** „stinghie"; **таистра** „traistă".

---

[1] Dintre contribuțiile la cunoașterea elementelor românești din documentele slavo-române trebuie menționate cele ale MARGARETEI ȘTEFĂNESCU, *Urme de limbă romînească în documentele romăno-slave, moldo- și valaho-slave din secolele XIV și XV-lea* (în „Arhiva", nr. 38, Iași, 1931), precum și ale lui DAMIAN P. BOGDAN, *Caracterul limbii textelor slavo-române*, București, 1946, și, în special, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, Institutul de studii și cercetări balcanice, Seria filologică, nr. 1, 1946; LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV-XV*, București, 1971, p. 359-369; G. MIHĂILĂ, *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, București, 1974.

3. *Cuvinte referitoare la natura înconjurătoare și la regnul vegetal*:

Acești termeni apar, în special, în documentele de danie și de întărire, la delimitarea hotarelor ocinilor.

I. вал „val, meterez de pămînt care servea ca fortificație militară" ; валє „vale" ; грꙋи „grui, pisc sau coastă de deal" ; коастъ „coastă, pantă, povîrniș" ; коꙋлмє „culme" ; лак „lac" ; нꙋк „nuc" ; палтєн „palten" ; плаи „plai" ; прꙋн „prun" ; ꙋлм „ulm" ; фрасин „frasin" ; II. инфꙋндътꙋра „înfundătură, depresiune de teren, loc adîncit", пълтиниш „păltiniș, pădure de paltini" ; рꙋптꙋра „ruptură, locul unde un teren este rupt de ape, de șuvoaie". III. гърла „gîrlă" ; зъподїє „zăpodie, loc șes pe o înălțime" ; ливадъ, pl. ливези(лє) „livadă". V. брад „brad" ; бръдꙋлєц „brăduleț" ; глод, pl. глодꙋрє „glod" ; гроапа „groapă" ; мал „mal" ; мъгꙋра „măgură" ; писк „pisc".

4. *Termeni prin care se denumesc grade de rudenie:*

I. кꙋмнат „cumnat" ; мꙋєрє „femeie, soție" ; нєпот și нєпота „nepot" și „nepoată" ; фин „fin" ; фиıастрꙋ „fiastru, fiu vitreg".

5. *Termeni din alte domenii:*

I. аꙋгꙋст „august" ; бꙋката „bucată" ; жꙋдєчїє „judecie, diviziune administrativă teritorială" ; кодрꙋ „codru, bucată" ; скꙋт „scut" ; фалчє „falce, veche măsură de suprafață pentru pămînt" ; винарич „vinărici" ; дракꙋлє „dracul"; єшиторє „ieșitoare" ; жꙋган „jugan, cal castrat" ; мꙋнтѣн „muntean"; ꙋнгишоара „unghișoară, numele mai multor boli ale vitelor"; III. априлїє „aprilie"; бан „ban" ; бꙋмбак „bumbac" ; вражба „vrajbă" ; дижма „dijmă" ; ковор „covor"; ѡраш „oraș" ; ръваш „răvaș" ; сꙋкꙋи și сєкꙋи „secui"; сорок „soroc, termen"; IV. брашовѣн „brașovean" ; вражмаш și връжмаш „vrăjmaș" ; вражмашиє „vrăjmășie" ; молдовѣн „moldovean" ; поєнар „pocnar" ; тохмєла „tocmeală" ; хотарник „hotarnic, persoană însărcinată cu stabilirea hotarelor" ; V. бръткѣла „bîrfeală, defăimare" ; за, pl. залє, „za, armură" ; лотрꙋ „lotru, hoț".

II. Alte părți de vorbire

I. бꙋн „bun" ; ѡарє „oare" ; ꙟн „în" ; патити „a păți" ; чєст „acest" ; ꙟтрє „între" ; III. окротити și окротивати „a ocroti, a apăra" ; парасити „a părăsi" ; слобозити „a slobozi" ; IV. вамꙋвати „a vămui" ; нєвои „a se nevoi" ; скобити „a scobi" ; V. бꙋкꙋрос „bucuros".

Multitudinea și varietatea elementelor românești infiltrate în limba textelor slavo-române constituie trăsătura specifică a acestei limbi, culoarea ei locală. Aceste elemente, care prezintă particularități ale unei limbi apropiate de cea vorbită în zilele noastre[1], sînt o expresie a transformărilor survenite în societatea românească.

F. Termeni specifici numai slavonei românești

O categorie aparte o formează cuvintele care reflectă realități din Țările Române și nu există nici în limba română, nici în limbile slave. Aceste elemente lexicale, specifice redacției slavo-române, creații ale limbii noastre de cultură[2] din perioada respectivă, sînt derivate din diverse rădăcini stră-

[1] AL. ROSETTI, *Istoria*, IV, V, VI, p. 337.
[2] D. P. BOGDAN, *Caracterul limbii textelor slavo-române*, cap. *Cuvinte slave create de scriitorii textelor slavo-române*, p. 37—38.

ine. Astfel, găsim: вамешнниство și валмшнниство „vămeșie"; вамшнрниа „vămeșie, vămeșit"; днжмарство „dijmărit"; кашарство „cășărie"; кезѣшъство „chezășie"; кжбларство „găletărit"; коумеркѣр „vameș"; меџнашьство „vecinătate, megieșie"; ослухар „osluhar"; питар „pitar"; припашар „pripășar"; скилѣр „schiler, vameș"; невоянти și невоянсати се „a se nevoi, a se sili, a se strădui"; хитленство „viclenie, trădare"; хотарнсати „a hotărnici, a stabili un hotar".

Numeroasele elemente străine suprapuse peste baza medio-bulgară au contribuit la îmbogățirea lexicului slavonei românești. Diversele influențe exercitate asupra lexicului redacției slavo-române au creat posibilitatea folosirii pentru o singură noțiune a mai multor termeni. Astfel, pentru noțiunea de *drum, cale* găsim: пжт, път, пѹт, дорога și друм; pentru noțiunea de *oraș* se folosesc termenii: град, город, варош și ораш; pentru noțiunea de *vecin* apar termenii: сжсѣд, сусед, вечин și межнаш; pentru noțiunea de *scriitor de cancelarie* se folosesc termenii: писар, граматик, диак și чеиушар; pentru noțiunea de *nepot* găsim: внук, оунук, днепсен și непот; pentru noțiunea de *dușman* apar termenii враг, врaжмаш și душман; noțiunea de *judecător* este redată prin termenii: сждец, съдец, судец și жудец; pentru noțiunea de *vamă* găsim: мыто, карвана, кумерк, скала și вама, iar pentru cea de *vameș* apar termenii: мытар, вамеш și скилѣр.

Bogăția lexicală și posibilitățile expresive ale slavonei românești se reflectă și în coexistența a numeroase paralelisme lexicale, cum ar fi:

I. slave vechi — slave de răsărit: блато — болото „baltă"; власт — волост „ținut"; вѣра — вера — вира „credință"; връх — верх „vîrf"; гнѣв — гнев — гнив „mînie"; град — город „cetate"; крал — корол „rege"; коприна — шолк „mătase"; платно — полотно „pînză"; потврьдити — потвердити „a întări"; потврьждение — потверження „întărire"; страна — сторона „parte"; тръг — торг „tîrg";

II. slave vechi — medio-bulgare — sîrbo-croate: домъ — къща — кукиа „casă"; помощь — помоч „ajutor"; оржжие — оръжие — оружие „armă"; ржка — ръка — рука „mînă"; лжкъ — лък — лук „arc"; между — мегю „între";

III. medio-bulgare — grecești: посол — апоклисар „sol"; стол — трапеза „masă"; наем — равуна „arvună"; свѣдѣтелство — мартурна „mărturie"; повелѣние — оризмо „poruncă"; повелѣвати — оризати „a porunci"; грижа — енниа „grijă"; злато — малама „aur" etc.;

IV. medio-bulgare — românești: долъ — вале „vale"; езеро — лак „lac"; брѣг — мал „mal"; орѣх — нук „nuc"; люлка — лѣгън „leagăn"; шура — кумнат „cumnat"; пасторък — фиıастру „fiu vitreg"; добръ — бун „bun" etc.;

V. medio-bulgare — maghiare: образ — кип „obraz"; обитѣл — салаш „sălaș"; оброк — мертик „mertic"; четвърът — фертал „sfert"; спенжати — келтовати „a cheltui";

VI. medio-bulgare — polone: съвѣт — рада „sfat, consiliu"; съвѣтник — радца „sfetnic"; искати — шюкати „a căuta"; говорити — молвити „a vorbi";

VII. românești — grecești: букатa — комат „bucată";

VIII. românești — poloneze: оржшан — мешчанин „orășan";

IX. sîrbo-croate — maghiare: емац — кезаш „chezaș";

X. sîrbo-croate — grecești: ере — ча — оти „căci, pentru că";

XI. românești — slave de răsărit: фрасин — ıасен „frasin"; улм — берест „ulm" etc.

Lexicul slavonei românești se caracterizează așadar prin aspectul său compozit, de mozaic, fiind format din multe și variate forme, care se între-

pătrund la tot pasul, adesea ieşite fiind de sub pana unui singur grămătic, chiar în unul şi acelaşi text.

Aspectele prezentate mai sus duc la concluzia că slavona românească prezintă o mare bogăţie şi varietate de forme, fiind un fenomen complex şi original, care întruneşte caracteristicile principalelor redacţii slavone, cu prezenţa tot mai accentuată a elementului românesc. Întrepătrunderea de forme fonetice, morfologice şi lexicale slave vechi cu cele medio şi neo-bulgare, ruso-ucrainene, sîrbo-croate şi româneşti constituie o dovadă clară că slavona românească era o *limbă de cultură*, care nu se poate identifica cu nici una din redacţiile slavone, deoarece nici una dintre ele nu prezintă atîtea elemente eterogene şi nu are caracterul compozit al slavonei noastre de cancelarie.

VI. TEXTE SLAVE VECHI

IZVOARE ISTORICE REFERITOARE LA APARIȚIA SCRIERII ȘI CULTURII SLAVE VECHI

1. Viața lui Constantin Filozoful

Scrisă la scurt timp după moartea creatorului scrierii slave, de către unul din ucenicii săi apropiați (probabil, Climent) și sub directa îndrumare a lui Metodie, *Viața lui Constantin Filozoful* constituie unul dintre cele mai prețioase izvoare pentru începuturile culturii scrise în limba slavă veche. Păstrată în numeroase cópii (59 identificate) din secolele XV-XIX, această operă a fost editată de mai multe ori, după cele mai vechi dintre cópii, cît și în formă „normalizată", adică în conformitate cu normele lingvistice obligatorii în slava veche clasică.

Ediții:

F. PASTRNEK, *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda s rozborem a otiskem hlavních pramenů*, Praga, 1902 ; A. TEODOROV-BALAN, *Кирил и Методи, I. Жития на Кирила и на Методия и похвални тем слова*, Sofia, 1920 ; P. A. LAVROV, *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности* (Труды Славянской комиссии, t. I), Moskva, 1930 ; T. LEHR-SPŁAWIŃSKI, *Żywoty Konstantyna i Metodego* (obszerne), Poznań, 1959 ; F. GRIVEC, F. TOMŠIČ, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes*, în „Radovi Staroslavenskog Instituta", kn. 4, Zagreb, 1960 ; Pentru cópiile de proveniență românească, vezi: G. MIHĂILĂ, *Răspîndirea în Țările Române a scrierilor despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie din Salonic*, în „Studii de slavistică", II, București, 1971, p. 7—56.

Мѣсѧца феврѹарыꙗ въ .д͠і. дьнь.

Памѧть и житие блаженааго оучителꙗ нашего Константина философа, прьвааго наставьника словѣньскоу ꙗзыкоу.

II. Въ Солоунѣсцѣ градѣ бѣ мѫжь етеръ, доброродьнъ и богатъ, именьмь Львъ, прѣдрьжѧ санъ дрѫгарьскыи подъ стратигомь. Бѣ же благовѣрьнъ, съхранꙗѩ вьсѧ заповѣди божиѩ испльнь, ꙗкоже иногда Иовъ. Живы же съ подроужиемь своимь роди .з͠. отрочѧтъ, отъ нихъже бѣаше младѣньшии, седмыи, Константинъ философъ, наставьникъ и оучитель нашь.

III. Седми же лѣтъ сы[1], отрокъ, видѣ сънъ, и повѣдаѥ отцоу и матери рече: ꙗко стратигъ събьравъ вьсѧ дѣвицѧ нашего града рече къ мьнѣ: избери себѣ отъ нихъ, ѭже хощеши, подроужие и на помощь съврьстьнѫ себѣ. Азъ же съглѧдавъ и съмотривъ вьсѣхъ, видѣхъ единѫ красьнѣишѫ вьсѣхъ, лицемь свьтѧщѫ и оукрашенѫ вельми монисты златы и бисеромь и вьсеѭ красотоѭ, ѥиже бѣ имѧ Софиꙗ, сирѣчь мѫдрость. Тѫ избьрахъ. Слышавъша же словеса си родителꙗ его, рѣста къ немоу: сыноу, храни законъ отьца своего, и не отврьѕи наказаниꙗ матере своеѩ. Свѣтильникъ бо заповѣдь законоу и свѣтъ. Рьци же прѣмѫдрости: сестра ми бѫди, а мѫдрость знаемѫ себѣ сътвори; сиꙗетъ бо прѣ-

[1] Variantă: бывъ.

мѫдрость паче сльнца; и аште приведеши ѭ себѣ имѣти подрѹжие, то отъ мънога зъла избавиши сѧ ѥѩ. Ѥгда же и вьдаста въ наоученьѥ, спѣꙗше паче вьсѣхъ оученикъ въ кънигахъ памѧтиѭ скороѭ вельми, ꙗко и дивѹ быстъ вьсѣмъ...

IV. Ѥгда же приде къ цѣсарю градѹ[1], вьдашѧ и оучителемъ, да сѧ оучитъ. И къ три мѣсѧца навыкъ граматикиѭ, по прочаꙗ сѧ ѩтъ оученьꙗ. И наоучи сѧ омирѹ и геометрии и оу Лъва[2] и оу Фотиꙗ[3] диалектицѣ и вьсѣмъ философьскыимъ оученьѥмъ, къ симъ же и риторикии и аритмитикии, астрономии и мѹсикии и вьсѣмъ прочимъ еллиньскыимъ хѫдожьствомъ.

VIII. Придѫ[4] же съли къ цѣсарю отъ козаръ[5], глаголѭште: ꙗко испрьва единого бога знаѥмъ[6], иже ѥстъ надъ вьсѣми, и томѹ сѧ кланꙗѥмъ на въстокъ, и обычаꙗ своꙗ ины студьны дрьжѧште. Ѥвреи же оустѧтъ ны вѣрѫ ихъ и дѣтѣль[7] приѩти, а срацини на дрѹгѫѭ странѫ, миръ даѭште и дары мъногы тѫжѧтъ ны на своѭ вѣрѫ, глаголѭште: ꙗко наша вѣра ѥстъ добрѣиши вьсѣхъ ѩзыкъ. То сего ради сълемъ къ вамъ старѫѭ дроужьбѫ и любъвь дрьжѧште; ѩзыкъ бо велии сѫште[8] цѣсарьство отъ бога дрьжите и вашего съвѣта въпрашаѭште просимъ мѫжа кънижьна отъ васъ, да аште прѣпьрить ѥврея и срацины, то по вашѫ сѧ вѣрѫ имемъ. Тогда възискавъ цѣсарь философа и обрѣтъ сказа ѥмѹ козарьскѫѭ рѣчь, глаголѧ: иди, философе, къ людьмъ[9] и сътвори имъ слово и отъвѣтъ о свѧтѣи троици съ помоштиѭ ѥѩ; инъ бо никътоже не можетъ достоино сего сътворити. Онъ же рече: аште велиши, владыко, на сиковѫѭ[10] рѣчь съ радостиѭ идѫ пѣшь и босъ и без вьсего ѥгоже не велѣаше господь оученикомъ си носити. Отъвѣшта же цѣсарь: аште се ты би хотѣлъ о себѣ сътворити, то добрѣ ми глаголеши; нъ цѣсарьскѫѭ дрьжавѫ вѣды и чьсть чьстьно иди съ цѣсарьскоѭ помоштиѭ. Абиѥ же пѫти сѧ ѩтъ, и херсона[11] дошьдъ, наоучи сѧ тѹ жидовьсцѣи бесѣдѣ и кънигамъ, осмь частьи прѣложь граматикиѩ и отъ того разоумъ болии въсприимъ. Самарѣнинъ же нѣкыи тѹ живѣаше, и приходѧ къ нѥмѹ сътѧзаше сѧ съ нимь, и принесъ кънигы самарѣньскы, показа ѥмѹ. И испрошь ѩ оу нѥго философъ, затвори сѧ въ храминѣ, и на молитвѫ сѧ наложи, и отъ бога разоумъ приимъ, чисти начѧтъ кънигы бес порока. Оузьрѣвъ же самарѣнинъ, възъпи велиѥмь гласомь, и рече: въ истинѫ иже въ Христа вѣрѹѭтъ, въ скорѣ доухъ свѧтыи приѥмлѭтъ и благодѣть. Сынови же сѧ ѥго абиѥ кръштьшѹ и самъ сѧ крьсти по нихъ. Обрѣтъ же тѹ ѥвангелиѥ и ѱалтырь роушькы писмены

---

[1] Var.: къ цариградоу.

[2] LEON MATEMATICUL, mare învățat, mitropolit de Salonic, a condus cea mai înaltă școală din Țarigrad, între anii 850 și 858. Este vorba de Academia la care a învățat însuși Chiril sau Constantin.

[3] FOTIE, cunoscut învățat și teolog al timpului, devenit patriarh în anul 858, inițiatorul schismei (în a. 867) cu biserica de la Roma, devenită definitivă în 1054.

[4] *Var.*: приидоша.

[5] *Hazarii*, popor nomad, de origine turco-tătară, al cărui stat se întindea din Crimeea pînă la Marea Caspică.

[6] *Var.*: ѥдиного бога тъкъмо знаѥмъ.

[7] *Var.*: дѣла.

[8] Сѫште.

[9] Къ людемъ симъ.

[10] На сиѭ.

[11] Chersones (v. rus. корсоунь), veche colonie grecească în Crimeea.

пьсано[1] и чловѣка обрѣтъ глаголѭшта тоѭ бесѣдоѭ и бесѣдовавъ съ нимь и силѫ рѣчи примъ, своѥи бесѣдѣ прикладаꙗ, различи писмена гласьнаꙗ и съгласьнаꙗ, и къ богоу молитвѫ дрьжа[2] въ скорѣ начѧтъ чисти и съказати, и мънози сѧ ѥмоу дивлꙗахѫ бога хвалѧште. Слышавъ же ꙗко свѧтыи Климентъ ѥште въ мори лежитъ,[3] помоль сѧ рече: вѣроуѭ въ бога и свѧтыимь Климентѣ надѣѭ сѧ, ꙗко обрѣсти ѥго имамь и изнести из морꙗ. Оубѣждь же архиепископа и съ клиромь вьсѣмь и говѣины мѫжи, въсѣдъше въ корабль идѫ на мѣсто, и оутишьшоу сѧ морю вельми и дошьдъше начѧсѧ копати поѭште. Абиѥ же бысть хризма мънога ꙗко и кадилъ мъногъ, и по семь ꙗвиша сѧ свѧтыꙗ мошти, ꙗже възьмъше съ великоѭ чьстиѭ и съ славоѭ вьсѣхъ граждан кънѣсѧ въ градъ, ꙗкоже пишетъ въ обрѣтеньи ѥго. Козарьскыи же воѥвода, съ вои шьдъ, оступи христьꙗньскыи градъ, и оплѥте сѧ о нѥмь. Оувѣдѣвъ же философъ, не лѣнь сѧ, иде къ нѥмоу бесѣдовавъ же съ нимь и оучительна словеса прѣложь[4] оукроти ѥго, обѣштавъ сѧ ѥмоу на крьштениѥ отидѣ, никоѥꙗ же пакости сътворь людьмъ тѣмъ. Възврати же сѧ философъ въ свои пѫть.

[După T. LEHR — SPŁAWIŃSKI, p. 3—93]

2. Viața lui Metodie

Scrierea intitulată *Viața lui Metodie* a fost elaborată după moartea acestuia, care a survenit în anul 885, de către unul din discipolii lui, probabil același Climent care a scris și *Viața lui Constantin Filozoful*. Păstrată și ea în vreo 10 cópii (cea mai veche aparținînd secolului XII), *Viața lui Metodie* a fost tipărită, de obicei, împreună cu *Viața lui Constantin Filozoful* (cf. edițiile indicate anterior).

Reproducem cîteva fragmente după ediția T. LEHR-SPŁAWIŃSKI.

Мѣсѧца априлꙗ въ .ѕ҃. дьнь.

Памѧть и житиѥ блаженаѥго отьца нашего и оучителꙗ Меѳодиꙗ архиепископа моравьска.

II. По сихъ же вьсѣхъ богъ милостивыи, иже хоштетъ, да би вьсꙗкъ чловѣкъ сьпасенъ былъ и къ разоумоу истиньныи пришьлъ, въ наша лѣта ꙗзыка ради нашего, о нѥмьже сѧ не бѣ никътоже николиже попеклъ, на добрыи чинъ въздвиже нашего оучителꙗ блаженаѥго Меѳодиꙗ, ѥгоже вьсѧ добрыꙗ дѣтѣли и подвигы прилагаѭште сихъ оугодьницѣхъ по ѥдиномоу не

---

[1] Var.: роусьскыми писмены писано; роушьскыми писмены писано.
Explicația acestui pasaj este controversată. Probabil, avem aici un adjectiv росьскы de la cuvîntul gr. *Ros* (Ῥῶς), cu care erau denumiți varegii scandinavi; autorul „Vieții" îl folosește însă, probabil, pentru a denumi pe goți, pentru care în secolul al IV-lea episcopul Ulfila tradusese Biblia, creînd alfabetul gotic. Goții se mai aflau în secolul al IX-lea în Crimeea. Alți autori susțin însă că e vorba de o veche scriere rusească, ceea ce este foarte puțin probabil. În sfîrșit, alți cercetători presupun că aici este o metateză în manuscrise, din соурьскы „siriace".

[2] Var.: твора

[3] Autorul „Vieții" atribuie lui Constantin descoperirea moaștelor papei Climent (sec. II), ceea ce constituie un anacronism; se pare însă că în Chersones exista de prin sec. al VI-lea cultul unui mucenic local Climent, care a putut fi luat — în tradiție — drept papa Climent și ale cărui moaște au fost aduse într-adevăr de Constantin, mai tîrziu, la Roma.

[4] Var.: прѣдложь; прѣдложивъ.

постыдимъ сѧ... Бѣ же рода не хоуда отъ обоюдоу нъ вельми добра и чьстна, знаѥма прьвѣѥ богомь и цѣсарѥмь и вьсеѭ солоуньскоѭ страноѭ, ꙗко-же и тѣлесьнъи ѥго образъ ꙗвлꙗаше сѧ. По томоу же и пьрьци любѧшті и издѣтьска чьстьныꙗ бесѣды дѣꙗхѫ, доньдеже цѣсарь оувѣдѣвъ быстрость ѥго кънѧженыѥ ѥмоу дастъ дрьжати словѣньско, рекѫ же азъ, ꙗко прозьрѧ, како и хотѣаше оучителꙗ словѣнмъ посълати и прьваѥго архиѥпископа, да би прооучилъ сѧ вьсѣмъ обычаѥмъ словѣньскꙑимъ и обыклъ ѩ по малоу.

IV. Приключьшоу же сѧ крѣмени такомоу и посъла цѣсарь по философа братра ѥго въ козары да поꙗтъ и съ собоѭ на помошть. Бѣахѫ бо тамо жидове хрьстиꙗньскѫѭ вѣрѫ вельми хоулѧште. Онъ же рекъ, ꙗко готокъ ѥсмь за хрьстиꙗньскѫѭ вѣрѫ оумрѣти, и не ослоуша сѧ, нъ шьдъ слоужи ꙗко рабъ мьньшоу братроу повиноуꙗ сѧ ѥмоу. Сь же молитвоѭ а философъ словесы прѣможетъ ꙗ и посрамисте. Видѣвъ же цѣсарь и патриархъ подвигъ ѥго добръ на божьи пѫть бѣдишѧи, да бишѧ и свѧтили архиѥпископа на чьстьноѥ мѣсто, идеже ѥсть потрѣба такого мѫжа. Не рачьшоу же оунѫждишѧ и и поставишѧ и игоумена въ монастыри, иже нарицаѥтъ сѧ Полихронъ[1], ѥмоуже ѥсть съмѣра .к. и .д. спѫдове злата, а отьць обилиѥ .о. въ немь ѥсть.

V. Прилоучи же сѧ въ ты дьни. Ростиславъ кънѧѕь словѣньскъ съ Свѧтоплъкомь посъласте из Моравы къ цѣсарю Михаилоу глаголѭшта тако: Ꙗко божиѥѭ милостиѭ съдрави ѥсмъ, и сѫтъ въ ны къшьли оучителе мъноѕи хрьстиꙗни из влахъ и из грькъ и из нѣмьць, оучѧште ны различь. А мы словѣне проста чѧдь и не имамъ иже би ны настакилъ на истинѫ и разоумъ съказалъ. То добрꙑи владыко, посъли такъ мѫжь, иже ны исправитъ вьсꙗкѫ правьдѫ. Тъгда цѣсарь Михаилъ рече къ философоу Константиноу: слышиши ли, философе, рѣчь сьѭ? инъ сего да не можетъ сътворити развѣ тебе. Тѣ на ти дари мъноѕи, и поимъ братръ свои игоуменъ Меѳодии, иди же. Ва бо ѥста солоуниꙗнина, да солоуниꙗне вьси чисто словѣньскы бесѣдоуѭтъ.

Тъгда не смѣсте сѧ отърешити ни бога ни цѣсарꙗ, по словеси свѧтаѥго апостола Петра, ꙗкоже рече: бога боите сѧ, цѣсарꙗ чьтѣте. Нъ великѫ слышавъша рѣчь, на молитвѫ сѧ наложисте и съ инѣми, иже бѣахѫ тогоже доуха ѥгоже и си. Да тоу ꙗви богъ философоу словѣньскы кънигы, и абиѥ оустроивъ писмена и бесѣдѫ съставль, пѫти сѧ ꙗтъ моравьскаѥго, поимъ Меѳодиꙗ. Начѧтъ же пакы съ покоромь повиноуꙗ сѧ слоужити философоу и оучити съ нимь. И трьмъ лѣтомъ ишьдъшемъ възкратисте сѧ из Моравы, оученикы наоучьша.

[După T. LEHR-SPŁAWIŃSKI, p. 87—121]

3. Călugărul Hrabr: *Despre litere*

Scrisă la începutul secolului al X-lea, opera călugărului HRABR, *Despre litere*, prezintă o importanță deosebită pentru istoria culturii slave.

Această apologie a scrierii slave, aproape contemporană cu începuturile ei, nu s-a păstrat în original, ci în cópii (73 — cunoscute), dintre care cea mai veche este din secolul al XIV-lea [2]. Copiile se împart în două grupe — *primare*,

---

[1] Mănăstire pe muntele Olimp, poate una și aceeași cu mănăstirea numită în alte izvoare *Palychnion*.

[2] Vezi ampla monografie, însoțită de reproducerea tuturor celor 73 de cópii, a profesorului bulgar KUIO M. KUEV, *Черноризец Храбър*, Sofia, 1957.

care se apropie cel mai mult de original, și *secundare*, care reprezintă prelucrări ulterioare ale textului inițial.

Dintre cópiile aparținînd primei grupe, citām:

1. *Manuscrisul lui Lavrentie* (L), scris de acesta la 1348, pentru țarul Ivan Alexandru al Bulgariei, în redacția medio-bulgară. Se păstrează în Biblioteca „M.E. Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad. Publicat mai întîi de slavistul rus K. KALAIDOVICI (*Иоан Екзарх Болгарский*, Moskva, 1824, p. 189—192), textul a fost reprodus de mai multe ori în ediții ulterioare, dintre care citām: V. JAGIĆ, *Рассуждения южнославянской и русской старины о церковно-славянском языэе. Исследования по русскому языку*, t. I, St. Petersburg, 1885—1895, p. 297—300 ; P. A. LAVROV, *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*, Leningrad, 1930, p. 162—164 ; K. KUEV, *Черноризец Храбър*, Sofia, 1967, p. 187—191.

2. *Manuscrisul de la Moscova* (M), din secolul al XV-lea, descoperit în biblioteca fostei Academii teologice din Moscova. Publicat mai întîi de S. N. PALAUZOV (*Век болгарского царя Симеона*, St. Petersburg, 1852, p. 120—123), textul a fost reeditat de V. JAGIĆ, *Рассуждения*... p. 300—302, iar acum în urmă de K. KUEV, *op. cit.*, p. 191—194.

3. *Manuscrisul de la Mănăstirea Sf. Sava* din Herțegovina (S), din secolul al XV-lea. A fost publicat de I. I. SREZNEVSKI, în *„Журнал Министерства народного просвещения"* 1848, vol. 59, secț. II, p. 15—32, și de K. KUEV, *op. cit.*, p. 195—197.

4. *Manuscrisul de la Hilandar I* (H I), din secolul al XVI-lea, de redacție bulgară. Textul a fost găsit în sbornicul nr. 481 (nr. vechi 329), ff. 248—252, al Bibliotecii mănăstirii Hilandar, care aparținuse egumenului Anastasie de la Mănăstirea Bistrița din Moldova. Acesta a venit la Muntele Athos, unde moare în 1606, după cum rezultă din însemnarea de la sfîrșitul sbornicului. Descris mai întîi de P. A. LAVROV, în JAGIĆ - *Festschrift*, Berlin, 1908, p. 357—358, textul a fost publicat de IORDAN IVANOV, în *Български старини из Македония*, ed. a II-a, Sofia, 1931, p. 442—446 (cu o notă introductivă, p. 440—442). După cum arată slavistul bulgar, această copie, deși relativ tîrzie, este una din cele mai importante, printre altele, prin enumerarea completă a literelor slave, prin forma rară a numeralului 24 și prin mențiunea că „sînt încă vii cei ce au văzut" pe Constantin-Chiril și Metodie.

Manuscrisul H I se apropie mai ales de mss. S și W (de la Wrocław, cf. nr. 5), precum și de mss. M. Vezi și K. KUEV, *op. cit.*, p. 210—214.

5. *Manuscrisul de la Wrocław* (W), de redacție rusă, din secolul al XVI-lea, publicat de O. M. BODIANSKI, în ЖМНП, 1843, vol. 38, secț. II, p. 147—157. Vezi K. KUEV, *op. cit.*, 214—217.

6. *Manuscrisul de la Kiev* (K), din secolul al XVI-lea, de redacție medio bulgară. A fost descoperit în Biblioteca Academiei teologice din Kiev, în sbornicul nr. 116, provenit de la lavra de la Pocеaev, unde fusese adus din Moldova în condiții necunoscute. Acest sbornic, copiat parte la Baia, parte la mănăstirea Slatina de călugărul Isaia, în 1561, prezintă o importanță deosebită pentru literatura slavo-română și istoria țării noastre, cuprinzînd, printre altele, *Letopisețul de la Putna I*, *Cronica lui Macarie* și cea a lui *Eftimie*. Cf. descrierea sbornicului la IOAN BOGDAN, *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*, București, 1891, p. 1—22 (*Scrieri alese*, București, Ed. Academiei R.S. România, 1968, p. 272—288). Opera călugărului Hrabr se

aflā la ff. 205v — 208r şi a fost publicatā de A. BAGRI, în *„Филологические записки"*, fasc. 2, Voronej, 1912, p. 269—275, iar acum în urmă de K. KUEV, *op. cit.*, p. 217—221.

Reproducem mai jos textul *Manuscrisului de la Hilandar I*, după ediţia lui I. IVANOV, folosind o serie de note ale filologului bulgar. Literele suprascrise au fost coborîte în rînd, în paranteze rotunde, renunţîndu-se la accente, care nu au o valoare precizată.

Сказанїе како състави стыи Кѵри(л) Словѣнѡ(м) писмена противꙋ ѩзыкоу [1]

1. Прѣж(д)е оубо словѣне, не имѣхѫ кни(г) писме(н) [2] нѫ чрътами и рѣзами [3] чьтѣхѫ и гадахѫ еще сѫще погани.

2. Кр(с)тивше же(с). нѫж(д)ахѫ сѧ римскыми [и гръчьскыми] [4] писмены писати словѣнскѫѭ рѣчь, безъ оустроенїа. Нѫ како може(т) сѧ писати добрѣ гръ(ч)ьскыми писмены. бгъ, или живо(т), или ѕѣлѡ или црк(в), или чл҃къ [5], или широта, или щедрѡты, или юность, или ѩдꙋ [6], или ѫзы(к), или ѩдь, и инна по(д)бна си(м). и тако бѣшѫ многа лѣта.

3. Пото(м) же чл҃колюб҃ць бгъ строѧи въсѧ и не ѡставлѧ чл҃ча рѡда словѣнска бе(з) разꙋма, нѫ въсѧ на разоу(м) приводѧ и сп҃сенїе помилова рѡ(д) словѣнскь, и посла н(м) ст҃го Кѡ(н)стантіна философа. нарицаемаго Кѵрила, мѫжа праве(д)на [и] истинна. и сътвори и(м) писмень, л҃ те и осмь ѡва оубо по чиноу гръчьскы(х) писме(н). ова же по словѣнстѣи рѣчи. Ѡ(т) пръва(ж) наче(н) по гр(ч)ьскоу. они оубо. алфа. а съ азъ. ѡ(т) аза начѧ(т) обое, и ꙗко(ж) они по(д)бльше(с) жидовскы(м) писмене(м), сътвор[и]ша тако и съ гр(ч)ьскы(м). Жидове же пръвое писмѧ имѧ(т), алфь, еже сѧ сказае(т), оучение, съкръшаѭще въводимомоу дѣтищꙋ. и гл҃аще оучи сѧ. се е(с) алфь, и Гръци по(д)бльше(с) томоу, алфа рѣшѧ. и по(д)би сѧ ре(ч)нїе сказанїа. жидѡ(в)ска гръ(ч)скꙋ ѩзыкоу. да ре(ч)ть дѣтищꙋ въ оученїа мѣсто. ищи алфа бѡ, ищи, гл҃е(т) сѧ гръ(ч)скы(м) ѩзыкѡ(м). Тѣ(м) бѡ по(д)бѧ сѧ ст҃ыи Кѵри(л). сътвори пръвое писмѧ, азъ. Нѫ ꙗко и пръволоу [7] сѫщꙋ писмени, азоу. и ѡ(т) б҃а дарованоу родꙋ словѣнскомоу. на ѡ(т)връзенїе оусть, къ разоу(м) оучащи(м) сѧ боуква(м). великы(м) раздвиженїе(м) оусть възгласит сѧ. а ина писмена малома раздвиженїе(м) оусть възгласат сѧ и исповѣдоуѫ(т) сѧ.

4. Се(ж) сѫ(т) писмена словѣнскаа сице и(х) по(д)бае(т) писати и глаголати [8]. а. б. в да(ж) до а [9] и ѡ(т) си(х) сѫ(т) четыри меж(д)ꙋ десѧ(т)ма [10]. по(д)обна

---

[1] În alte manuscrise: О писменехъ чрьноризца Храбра (L); Чрьноризьца Храбъра о писменехъ (S).

[2] Cele două cuvinte книг şi писмен se găsesc împreună numai în acest manuscris. În celelalte manuscrise apare fie книгъ fie писмень.

[3] În ediţia lui IORDAN IVANOV: чрътаними и рѣзаними (greşeală de tipar?).

[4] Cuvintele sau literele scrise în paranteze drepte, reprezentînd lacune evidente, sînt luate din celelalte manuscrise.

[5] În *L* şi alte manuscrise: чадии. În W şi S, de asemenea, чл҃къ.

[6] Greşeală evidentă, în loc de жадꙋ.

[7] Corectat de I. IVANOV; în mss.: правомоу.

[8] La fel în M; în celelalte manuscrise: гла и.

[9] În W (manuscrisul cel mai apropiat): ѧ. Copistul a confundat deci vechea formă a lui ѧ cu ꙗ.

[10] În locul construcţiei obişnuite дъва десѧти и четыре (= 24). Cf., de asemenea, двѣма межи десѧтима în „Alexandria" bulgară a lui PSEUDO-CALISTEN. Procedeul a fost însă curent în limba cehă: *čtyřmecitma* < *čtyřimezi desetma* (I. Ivanov).

гръ(ч)скы(м) писменѡ(м). Сѫ(т) же си. а, в, г, д, є, з, и, [ѳ, ї], к, л, м, н, ѯ, о, п, р, с, т, ѵ, ф, х, ѱ, ѡ. а четыринадесѧ(т) по слѡвѣнскомꙋ ѧзыкоу. и(ж) сѫ(т) сїа. б, ж, ѕ, ц, ч, ш, щ, ъ, ꙑ, ь, ѣ, ю, ѫ, ѧ[1].

5. Нѣцїи[2] оубо гл҃ѧ(т). почто тридесѧ(т) и ѡсмь писмє(н) сътвори(л). мѡжє(т) бо сѧ и мнєє того писати, ꙗко(ж) и Гръци. двѣма бо десѧ(т)ма и четыри пишѫть. а не вѣ(д)ть извѣстно колицими пишѫ(т) Гръци. є(с) бѡ оубо. к҃д писмє(н). нѫ неплънѣѫ(т) тѣми кнїгы. и прилѡжили дкѡгла(с)ны(х), а҃і. вь числемене(х) же, три шестое и девѧ(т)десѧ(т)ное, и девѧ(т)сътное[3]. и събираѫ(т) сѧ и(х), л҃ и н҃. Тѣ(м) же томоу по(д)бно, и вь тъи ѡбра(з) сътвори ст҃ыи Кѵри(л). три десѧ(т) и ѡсмь.

6. Сѫ(т) же нѣцїи гл҃ѧщиє. чемꙋ сѫ(т) слѡвѣнска писмена. ни бѡ тѣ(х) б҃ъ сътвори(л). ни а҃гги. ни сѫ(т) искѡни, ꙗко жидѡвскыѧ, и римскыѧ. и єллинскыѧ изначела сѫ(т) и приѧти сѫ(т) б҃мъ. А дроѕїи мнѧ(т), ꙗ(к) б҃ъ са(м) є(с) сътвори(л) писмена. И не вѣ(д)т сѧ что гл҃ѧще ѡкаанїи. ꙗ(к) тремии ли ѧзыкы б҃ъ є(с) повелѣлъ книга(м) быти. ꙗко(ж) въ єѵ(г)лїи пише(т), и бѣше дъска написана жидѡ(в)скы, римскы и єллинскы. а слѡвѣнска не бѣ тоу. тѣ(м) же не сѫ(т) писмена слѡвѣнска писмена ѡ(т) б҃а. Къ тѣ(ѣ) что гл҃е(м), или что ре(ч)мь къ таковы(м) безꙋмнѡ(м) ѡбаче да ре(ч)мь ѡ(т) ст҃ых писанїи ꙗко(ж) наоучихѡ(м) сѧ. и ꙗ(к) въсѧ по рѧдꙋ бываѧ(т) ѡ(т) б҃а. а не ѡ(т) иного. не бѡ сътворилъ б҃ъ прѣж(д)е жидѡ(в)ска ѧзыка, ни римска, ни єлли(н)ска. нѫ сирїискъ. имже Ада(м) гл҃а. и ѡ(т) Адама до потопа. и ѡ(т) потопа донде(ж) б҃ъ раздѣли ѧзыкы, при стлъпотворенїє ꙗко(ж) пише(т). размѣшенѡ(м) же быкше(м) ѧзыкѡ(м). и ꙗкоже ѧзыци размѣсишѧ(с). тако и нравы, и ѡбычаи, и оуставы, и закѡни. и хытрѡсти на ѧзыкы. и Єгѵптѣнѡ(м) оубо землемѣренїє. а Персѡ(м), и Халдеѡ(м), и Асѵрїѡ(м), ѯѣздочьтїє, клъшвенїє, врачеванїє, чаръкѣ. и въсѣка хытро(с) ч҃лча. Єврєѡ(м) же ст҃ыѧ книгы. въ ни(х) же є(с) писано. ꙗ(к) б҃ъ сътвори н҃бо и землѧ, и въсѧ ꙗже на нєю и въсѧ по рѧдоу, ꙗкоже пише(т). а Єллинѡ(м), граматикїѧ, рытѡрикыѧ, филосѡфїѫ.

7. Нѫ прѣж(д)е сего, Єллини не имѣхѫ свои(м) ѧзыкѡ(м) писмє(н). нѫ финичьскыми писмени писахѫ своѧ си рѣ(ч). тако бѣше мнѡга лѣта. Палами(д)[4] же послѣди прише(д), начень ѡ(т) алфавиты. шестьнадесѧ(т) писмє(н), тъкмо Єллинѡ(м) ѡбрѣте. Приложи же и(м), Ка(д)мь Милисїи. писмена три. Тѣ(м)же мнѡга лѣта. деватїю на десѧте писмены писахѫ. И пото(м), Симѡни(д), обрѣ(т), приложи два писмене. Єпихарїи же сказатель, три писмена ѡбрѣте, и събра сѧ и(х), к҃д. По мнѡзѣ(х) же лѣтѣ(х), Дионись граматикъ[5] шесть двѡгласнꙑ(х) ѡбрѣте. пото(м)же дрꙋгыи иѧ(т). иниже три числменитаа. и тако мнѡѕи мнѡгыми лѣты, едва събрашѧ. л҃ и н҃ писмє(н)[6]. Пото(м) же мнѡгы[7] лѣто(м) минѫвше(м) б҃жїи(м) повелѣнїѡ(м), обрѣте сѧ, о҃ мѫжеи. иже прилѡжишѧ ѡ(т)

---

[1] La fel în W și S; în alte manuscrise, întreg pasajul de la да(ж) до lipsește. În M sînt date într-o altă ordine, ceea ce permite lui I. Ivanov să sprijine ipoteza unui original glagolitic.

[2] La fel în W, S; în celelalte manuscrise: дроугыи.

[3] Într-adevăr, limba greacă are 11 diftongi; iar cele trei litere speciale „adăugate" pentru a exprima cifre sînt: ѕ҃ = 6, ч҃ = 90, ц҃ = 900.

[4] Паламидъ (L).

[5] În ediția lui I. IVANOV: граматикъ.

[6] Informațiile despre alfabetul grecesc corespund adevărului. Cf. V. JAGIĆ, *Рассужденія южнославянской и русской старины о церковнославянском языке. Исследования по русскому языку*, t.I., St. Petersburg, 1885—1895, p. 313 și urm.

[7] Corect: многомъ.

жидѡвскы(х), на гръ(ч)скыи ѩзыкъ[1]. а слѡвѣнскы, един(н) с҃тыи Кѡ(н)стантінъ нарицаемыи Кѵриль. и писмена сътвори, и книгы прѣведе[2], въ малѣ(х) лѣтѣ(х). а ѡнии мнѕи и многыми лѣты. се(д)мь и(х) писмени сътвори[3]. а се(д)мьдесѧ(т) прѣвѡж(д)еніе[4]. тѣ(м)же слѡвѣнска писмена, с҃тѣиша сѫ(т) и чьстнѣиша с҃ть бѡ мѫ(ж) сътвори(л) ѫ е(с). а гръ(ч)скаа еллини пѡгани.

8. Аще ли кто ре(ч)ть, ꙗко нѣ(с) оустроиль добрѣ. да тѣ(м)[5] сѧ постраже(т). и еще ѡтвѣ(т) рече(м) сим. и гръ(ч)скыи також(д)е, мнѡгаж(д)и сѫ(т) построяли. Акѵла и Симма(х). пото(м) и инии мнѡѕи. оудобѣе бо е(с) послѣди творити, неже пръвое[6] сътворити.

9. Аще бѡ въпросиши книгѡчїа. гръ(ч)скаа. г҃лѧ. кто вы е(с) писмена сътворилъ, или книгы прѣве(л), и въ кое врѣмѧ, то малїи ѡ(т) ни(х)[7] посрѣди[8] ѡ(т) ни(х) вѣ(д)ть. Аще ли въпросиши слѡвѣнскыѧ боукваре (книгѡчїа)[9] г҃лѧ. кто вы писмена сътворилъ е(с), или книгы прѣве(л)[10]. то вьси вѣ(д)ть. и ѡ(т)вѣщавше рекѫ(т). с҃ты Кѡ(н)стантінъ философъ нарицаемыи Кѵриль, тъ и писмена сътвориль, и кнїгы прѣвель[11]. и Меѳѡдїе бра(т) его. сѫ(т) бо еще живы иже сѫ(т) видѣли[12]. И аще въпросиши въ кое врѣмѧ. то вѣ(д)ть и рекѫ(т). ꙗко въ врѣмена Михаила ц҃рѣ гръ(ч)ска. и Бѡриса кнѧѕа блъгарска. и Растица моравска. и Коцелѧ, кнѧѕа блатѣнска Кѡстелѧ[13]. в л҃тѡ же ѡ(т) сьзданїа мира ҂ѕт҃ѯ и третїе[14].

10. Сѫ(т) же и инїи ѡ(т)вѣты. ꙗко инде речемь. а н҃нѣ нѣ(с) врѣмѧ. такѡвь разоумь братїе б҃ъ даровалъ Слѡвѣнѡмь. емоуже слава и чь(с) дръжава нинѣ и присно и въ вѣкы вѣкѡ(м) аминь.

TEXTE GLAGOLITICE

1. Codex Zographensis

Manuscrisul este un tetraevanghel scris la sfîrşitul secolului al X-lea şi găsit în anul 1843 la mănăstirea Zograf de la Muntele Athos, de ANTUN MIHANOVIĆ, care dă primele informaţii despre manuscris. În prezent se păstrează la Biblioteca publică „Saltîkov-Şcedrin" din Leningrad.

---

[1] Subînţeles: *Biblia*.
[2] прѣложи (L).
[3] оустрои (L).
[4] прѣложеније (L).
[5] понеже (L).
[6] Corectat de I. IVANOV; în mss.: правое.
[7] Cuvintele малїи ѡ(т) ни(х), scrise pe margine, lipsesc în alte manuscrise.
[8] рѣдции (L).
[9] Cuvîntul книгѡчїа este adăugat deasupra cuvîntului боуквари.
[10] прѣложилъ (L).
[11] прѣложи (L).
[12] Propoziţia сѫ(т) еще живы иже сѫ(т) видѣли [и(х)] apare numai în acest manuscris şi în cel de la Moscova.
[13] Cuvîntul Кѡстелѧ lipseşte în celelalte manscrise.
[14] Anul 6363, respectiv 863, după era alexandrină (se scade 5500); mai puţin probabil, anul 855, după era constantinopolitană (se scade 5508); cf. K. KUEV, *Към въпроса за началото на славянската писменост*, în „Годишник на Софийския университет. Филологически факултет", t. LIV, Sofia, 1960.

Codicele este un manuscris glagolitic de 304 file, incomplet (textul începe cu Matei, III, 11). În interiorul manuscrisului, filele 41—57 (Matei XVI, 20 — XXVI, 20) au fost pierdute şi completate ulterior — aşa cum arată trăsăturile paleografice — de altă mînă, dar tot în alfabet glagolitic (*Zogr.*[2]). Tetraevanghelul se termină cu fila 288. Filele următoare, scrise în alfabet chirilic, sînt mai tîrzii şi reprezintă un *synaxarium* (vieţile sfinţilor, prescurtate). În textul glagolitic se găsesc intercalări şi adnotări marginale, scrise în alfabet chirilic. Pe baza trăsăturilor paleografice şi lingvistice se consideră că manuscrisul a fost scris în Macedonia. Trăsăturile morfologice reflectă un stadiu mai nou decît cele fonetice şi lexicale.

Ediţii:

Textul a fost publicat, în transliteraţie chirilică, de către V. JAGIĆ, *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, Berlin, 1879, cu o prefaţă în limba latină. În anul 1954 s-a retipărit, la Graz, cu mijloace tehnice fotomecanice (fototipice). LESZEK MOSZYŃSKI, în lucrarea *Ze studiów nad rękopisem Kodeksu zografskiego* (Wrocław—Varşovia — Cracovia, 1961), a corectat unele greşeli strecurate în ediţia lui V. Jagić.

V. JAGIĆ, *Studien über das altslovenische Zographosevangelium*, „Archiv für slavische Philologie", t. I, 1876, p. 1—55 ; t. II, 1877, p. 201—269 ; N. GRUNSKI, *К Зографскому евангелию*, în „Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук", t. LXXXIII, nr. 3, Petrograd, 1907, p. 1—43 şi 8 fotografii ; J. KURZ, *K Zografskému evangelju*, în „Slavia", t. IX, Praga, 1931, p. 465—480, 673—696 ; t. XI, 1932, p. 385—424.

Matei VII, 1—8

(1) Не осѫждаите. да не осѫждени бѫдете. (2) імь же бо сѫдомь сѫдите.
сѫдѧтъ вамъ. і вь нѭ же мѣрѫ мѣрите. възмѣрѧтъ вамъ. (3) чьто же
видиши сѫчьць[1] іжь естъ въ оцѣ[2] братра твоего. а бръвьна еже естъ въ оцѣ ||
f. 11 твоемь не чюеши. (4) ли како речеши братоу своемоу. остави і изъмѫ сѫчець
із очесе твоего. і се бръвьно въ оцѣ твоемь (5) лицемѣре. изьми прѣвѣе бръвьно
із очесе[3] твоего і тъгда оузьриши ізѧти і сѫчьць. із очесе брата твоего. (6)
f. 12 не даадите стаго псомъ. ни помѣтаіте бисеръ[4] вашихъ прѣдъ свиниѣми. да не
попержтъ іхъ ногами своіми. і вращьша сѧ[5] растръгнѫтъ вы. (7) просите.
і дастъ сѧ вамъ. іштѣте. і обрѧштете. тлъцѣте і отвръзетъ сѧ вамъ. (8)
вьсѣкъ бо просѧи приемлетъ. і иштѧи обрѣтаетъ[6]. і тлъкѫштоумоу отвръзетъ
сѧ[7] :. кон.

[După V. JAGIĆ, *Quattuor...*, p. 7]

---

[1] *Mar.* сѫчьць, *Ass.* сѫчьць.
[2] *Mar.* въ оцѣ, dar lipseşte нжь естъ, *Ass.* въ очесі lipsind de asemenea нжь естъ,
[3] *Mar.* нз очесе, *Ass.* изъ ока.
[4] *Mar.* бисьръ, *Ass.* бисерь.
[5] *Mar.* врашьше сѧ, *Ass.* възвращьше сѧ.
[6] *Mar.* обрѣтаатъ.
[7] *Mar.* отверзаатъ сѧ.

(11) Рече же. чл҃къ етеръ[1] імѣ дъва сн҃а. ¦ (12) і рече мьнии сн҃ъ[2] єю оцю оч҃е f. 190
даждь ми. достоінѫѭ часть. імѣнь҄ѣ. і раздѣли има імѣнье. (13) і не по мно-
зѣхъ дьнехъ. събьравъ. все мьнии сн҃ъ. отиде на странѫ далече. і тоу[3] расточи
імѣнье свое живы блѫдьно. (14) іждивъшю же емоу вьсѣ. бысть гладь крѣ-
пъкъ[4] на странѣ тоі. і тъ начатъ лишити сѧ[5]. (15) і шьдъ прилѣпи сѧ единомь
отъ житель тоѩ страны. і посъла і на села своѣ. пасть свиніі. (16) і желаше
насытити сѧ[6]. отъ рожьць іже ѣдѣахѫ свиниѩ. і никътоже даше[7] моу.
(17) вь себѣ же пришьдъ рече. коликоу[8] наімьникъ оц҃а моего избываѭтъ хлѣби.
азъ же сьде гладомь гыблѭ. ¦ (18) въставъ идѫ къ оцю моемоу. і рекѫ емоу. f. 190v
оч҃е съгрѣшихъ на нб҃о і прѣдъ тобоѭ. (19) юже нѣсмь достоінъ. нарешти сѧ
сн҃ъ твоі. сътвори мѧ. ѣко единого отъ наімьникъ твоіхъ. (20) і въставъ іде
къ оцю своемоу. еште же емоу далече[9] сѫштю. оузьрѣ і оць его. і милъ емоу
бы(с) и текъ нападе на выѭ его. і облобыза і. (21) рече же емоу сн҃ъ. оч҃е. съ-
грѣшихъ на нб҃о і прѣдъ тобоѭ. юже нѣсмь достоінъ нарешти сѧ сн҃ъ твоі.
сътвори мѧ. ѣко единого отъ наімьникъ твоіхъ. (22) рече же оць къ рабомъ
своімъ. скоро[10] изнесѣте одеждѫ прьвѫѭ. і облѣцѣте і. і дадите прьстень на
рѫкѫ его. ¦ і сапогы на нозѣ[11]. (23) і привед҄ъше тельць[12] оупитѣны. заколѣте. f. 191
і ѣдъше да веселимъ сѧ. (24) ѣко сн҃ъ моі сь. мрьтвъ бѣ і оживе. ізгыблъ
бѣ и обрѣте сѧ. і начѧшѧ веселити сѧ. (25) бѣ же сн҃ъ его старѣі на селѣ. і
ѣко грѧды приближі сѧ къ домоу. і слыши пѣниѣ і ликы[13]. (26) і призъвъ въ
единого отъ рабъ[14]. въпрашаше і. чьто оубо си сѫтъ. (27) онъ же рече емоу.
братъ[15] твоі приде і закла оць твоі. тельць оупитѣны. ѣко съдрава і приѩтъ.
(28) разгнѣва же сѧ. і не хотѣаше вьнити. оць же его ишьдъ молѣаше і.
(29) онъ же отъвѣштавъ рече оцю своемоу. се колико лѣтъ работаѭ[16] тебѣ.
і николиже ¦ заповѣди твоеѩ не прѣстѫпихъ. і мънѣ николиже не далъ еси козь- f. 191v
лѧте. да съ дроугы моими възвеселилъ сѧ бимь. (30) егда же сн҃ъ твоі. изѣдъі
твое імѣние. съ любодѣіцами. приде. і закла емоу[17] телець питомы. (31) онъ
же рече емоу чѧдо. ты всегда съ мноѭ еси. і вьсѣ моѣ твоѣ сѫтъ. (32) въз-
веселити же сѧ і въздрадовати подобааше. ѣко братръ[18] твоі сь. мрьтвъ бѣ і
оживе. ізгыблъ бѣ і обрѣте сѧ.

[După V. JAGIĆ, *Quattuor...*, p. 115—116]

1 *Mar.* единъ.
2 *Mar.* юнѣи fără сн҃ъ, *Ass.* мьньшии сн҃ъ.
3 *Ass.* are сѫ după оу.
4 *Mar* şi *Ass.* крѣпонъ.
5 *Ass.* лишати сѧ.
6 la *Mar.* apare насытити чрѣво свое.
7 *Mar.* не даѣше, *Ass.* даѣаше.
8 *Mar.* колико.
9 *Ass.* не далече.
10 *Mar.* lipseşte скоро.
11 *Mar.*, *Ass.* нозѣ.
12 *Mar.* телць *Ass.* тельць.
13 *Mar.* ликы.
14 *Ass.* отрокъ.
15 *Mar.* братръ.
16 *Ass.* работахъ.
17 *Ass.* заклалъ емоу есі.
18 *Ass.* братъ.

(19) Чкъ етеръ[1] бѣ богатъ. i облачааше сѧ[2] въ порфирѫ[3]. i виссонъ.
веселѧ сѧ на вьсѣкъ дьнь свѣтьлѣ. (20) ништь[4] же бѣ етеръ iменемь лазоръ.
iже лежааше при вратѣхъ его гноинъ. (21) i желѣꙗ[5] насытити сѧ. отъ кроу-
пиць падаѭштиихъ отъ трепезꙑ[6] богатааго. нъ i пьси приходѧште. облизаахѫ
гнои его. (22) бы(с) же оумрѣти. ништюмоу[7]. i несеноу бꙑти а҃.лы. на лоно
авраамлѥ. || оумрѣтъ же i богатꙑ. i погребошѧ i. (23) i въ адѣ възведъ очи
свои. сꙑ въ мѫкахъ. оузьрѣ авраама iз далече. i лазора на лонѣ его. (24) i тъ
възглашь рече. о҃че аврааме. помилоуi мѧ. i посъли лазора да омочитъ. коньць[8]
прьста своего въ водѣ. i оустоудитъ ѩзꙑкъ мои. ѣко стражѫ въ пламене[9]
семь. (25) рече же авраамъ. чѧдо. помѣни ѣко восприѩлъ еси твоѣ блага. въ
животѣ твоемь. i лазарь такожде своѣ зълаѣ. нꙑнѣ же сьде оутѣшаетъ сѧ.
а тꙑ стражеши. (26) i надъ вьсѣми сими. междю нами i вами. пропасть[10]
велиѣ оутвръди сѧ. ѣко да хотѧштеи минѫти. отъ сѫдоу тамо[11]. || не въз-
могаѭтъ. ни iже отъ тѫдоу (прѣхо) къ намъ прѣходѧтъ. (27) рече же. молѭ
тѧ оубо о҃че. да i посълеши въ домъ о҃ца моего. (28) имамь бо пѧть братрьꙗ[12].
ѣко да засъвѣдѣтельствоуетъ имъ. да не i ти приiдѫтъ на мѣсто се мѫчьное.
(29) гл҃а же авраамъ. имѫтъ мосѣа. i пророкꙑ да послоушаѭтъ iхъ. (30) онъ
же рече. ни о҃че аврааме. нъ аште къто отъ мрьтвꙑхъ iдетъ къ нимъ. покаѭтъ
сѧ. (31) рече же емоу. аште мѡсѣа i пророкъ не послоушаѭтъ. ни аште къто
отъ мрьтвꙑхъ въскрьснетъ. не имѫтъ вѣрꙑ.

[După V. JAGIĆ, *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, 1954, p. 117—118]

2. Codex Marianus

Este un manuscris glagolitic de la sfîrşitul secolului al X-lea sau începutul secolului al XI-lea, descoperit la mănăstirea Sfînta Maria de la Muntele Athos. Încă înainte de anul 1843, primele două file ale acestui manuscris au intrat în posesia unui consul austriac (A. Mihanović), de la care au ajuns la slavistul Fr. Miklosich, iar mai tîrziu — la Biblioteca Imperială din Viena. Restul de 171 de file au fost duse în 1845 în Rusia, de către slavistul V.I. Grigorovič. După moartea acestuia, manuscrisul a trecut la Muzeul public „Rumjancev" din Moscova (în prezent Biblioteca „V.I. Lenin" din Moscova).

Ediţii

Codex Marianus cuprinde cele patru evanghelii (cu unele file lipsă). A fost editat în întregime, în transliteraţie chirilică, de către V. JAGIĆ, *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus,*

[1] *Mar.* единъ, *Ass.* етеръ.
[2] *Mar.* облачаше сѧ.
[3] *Mar.* порфѵрѫ, *Ass.* порфирѫ.
[4] *Mar.* ништь, *Ass.* оубогъ.
[5] *Mar.* желааше. *Ass.* желааше.
[6] *Mar.*, *Ass.* трапезꙑ.
[7] *Ass.* ништоуоумоу.
[8] *Mar.* конецъ, *Ass.* коньць
[9] *Mar.* въ пламени, *Ass.* въ пламени.
[10] *Mar.* пропадь.
[11] *Mar.* къ вамъ, iar *Ass.* nu are nici тамо, nici къ вамъ.
[12] *Ass.* братиѩ.

Berlin—Petersburg, 1883 (republicat, în ediţie fototipică, la Graz, în 1960). În afara analizei paleografice, cu citarea diferitelor variante ale manuscrisului, ediţia JAGIĆ mai prezintă un studiu lingvistic şi un glosar complet. Se relevă astfel, că din punct de vedere morfologic, limba *Codexului Marianus* prezintă unele trăsături mai arhaice decît cele din *Codex Zographensis*, însă aspectul fonetic al limbii manuscrisului este mai nou, ceea ce constituie un argument pentru datarea lui în secolul al XI-lea.

Matei, XXI, 18—22

(18) Ютро же възвраштъ сѧ въ градъ възалка. (19) і оузьрѣвъ смоковь-
ницѫ єдинѫ при пѫти. приде къ неи. і ничьсоже не обрѣте ні неи. тъкмо листвѥ
єдино. і гла єи. да николиже пло(да отъ тебе) не бѫдетъ въ вѣкъ. і абьѥ
оусъше смоковьница. (20) і видѣвъше оученици дивишѧ сѧ глште. како абьѥ
оусъше смоковьница. (21) Отъвѣштавъ же іс рече имъ. аминь глѭ вамъ. аще
имате вѣрѫ и не оусѫмьните сѧ. не тъкмо смоковьничьное сътворите. нъ аште
и горѣ сеи речете двигни сѧ. і въврьѕи сѧ въ море бѫдетъ. (22) і вьсего
єгоже въпросите въ молитвѣ вѣроуѭще приимете.

Matei, XXI, 33—41

(33) Інѫ притъчѫ слышите. чкъ бѣ домовитъ. іже насади виноградъ. і
оплотомь і огради. і ископа вь немь точило. і създа въ немь стлъпъ. і
вьдасты-и дѣлателемъ. и отиде. (34) егда же приближи сѧ врѣмѧ плодомъ.
посъла рабы своѩ. къ дѣлателемъ. приѩти плоды его. (35) емъше же дѣла-
теле рабы его ового бишѧ ового же оубишѧ. ового же камениемь побишѧ. (36)
пакы посъла ины рабы. мъножѣишѧ прьвыхъ. і сътворишѧ имъ тожде. (37)
послѣдь же посъла къ нимъ снъ свои глѧ. оусрамлѣѭтъ сѧ сна моего. (38)
дѣлателе же егда оузьрѣшѧ снъ. рѣшѧ вь себѣ. сь естъ наслѣдникъ. придѣте
оубиимъ і. і оудрьжимъ достоѣние его. (39) і емъше и изведѣсѧ вонъ из вино-
града. і оубишѧ и. (40) егда же оубо придетъ гнъ винограда. чьто сътворитъ
дѣлателемъ тѣмъ. (41) ѕълы ѕълѣ погоубитъ ѩ. и виноградъ прѣдастъ
инѣмъ дѣлателемъ. іже въздадѧтъ емоу плоды въ врѣмена своѣ.

Luca, I, 1—31

(1) Понеже оубо мъноѕи начѧсѧ чинити повѣстъ о извѣстованыхъ въ насъ
вештехъ. (2) ѣкоже прѣдашѧ намъ бывъшеи искони самовидьци і слоугы словесе.
(3) изволи сѧ и мънѣ, хождъшю ис прьва по вьсѣхъ. въ истинѫ по рѧдѫ
писати тебѣ. славьны теофиле. (4) да разоумѣеши о нихъже наоучилъ сѧ еси
словесехъ оутврьждение. (5) Бystъ въ дьни ирода цѣсарѣ июдеиска. иереи единъ
именемь ѕахариѣ. отъ ефимерии авиѣнѧ. і жена его (о)тъ дъштеръ ароновъ.
і имѧ еи елисаветъ. (6) бѣашете же оба праведьна прѣдъ бмъ. ходѧшта въ
заповѣдехъ вьсѣхъ. і оправьданиихъ гни[н]хъ бес порока (7) и не бѣ има чѧда.
понеже бѣ елисавета неплоды. і оба ѕаматорѣвъша вь дьнехъ своихъ бѣашете.
(8) бystъ же слоужѧштоу емоу. въ чиноу чрѣды своеѩ. прѣдъ бмъ. (9) по
обычаю иерѣискоумоу. ключи сѧ емоу покадити въшедъшю въ црквъ гнѭ. (10)
і вьсе мъножьство людии бѣ молитвѫ дѣѭ вънѣ въ годъ темьѣна. (11) ѣви
же сѧ емоу аньгъ гнь. стоѩ о деснѫѭ олтарѣ кадилънаего. (12) і съмѧте сѧ
ѕахариѣ видѣвъ. і страхъ нападе на нь. (13) рече же къ немоу аньглъ. не бои

сѧ ꙁахариѥ. ꙁане оуслышана бꙑстъ молитва твоꙗ. и жена твоꙗ елисаветь родитъ
снъ тебѣ. і наречеши имѧ емоу іоанъ. (14) і бѫдетъ тебѣ радость и веселиѥ.
і мъноѕи о рождьствѣ его въꙁрадоуѭтъ сѧ. (15) бѫдетъ бо велеи прѣдъ
гмь. и вина и сикера не иматъ пити. і дха стааго испълнитъ сѧ еще иꙁъ-
чрѣва матере своеѩ. (16) і мъногꙑ снвъ иꙁдраилвъ обратитъ къ гу боу ихъ.
(17) і тъ прѣдъидетъ прѣдъ нимь дхомь и силоѭ илиинои. обратити срьдьца
отьцемъ на чѧда. і противьныѩ въ мѫдрость праведьныхъ. оуготовати гви
люди съвръшенꙑ. (18) і рече ꙁахариѣ къ аггоу. по чесомоу раꙁоумѣѭ се. аꙁъ
бо есмь старъ и жена моꙗ ꙁаматорѣвъши въ дьнехъ своихъ. (19) і отъвѣ-
штавъ аггелъ рече емоу. аꙁъ есмь гаврилъ прѣстоѩи прѣдъ бмь. і посъланъ
есмь глати (къ) тебѣ. і благовѣстити тебѣ. (20) і се бѫдеши мльча и не могꙑ
проглаголати. до негоже дьне бѫдетъ се. ꙁане не вѣрова словесемъ моимъ. ѣже
събѫдѫтъ сѧ въ врѣмѧ свое. (21) і бѣшѧ людие жидѫще ꙁахариѩ. і чю-
ждаахѫ сѧ еже къснѣаше тъ въ црькъве. (22) ишедъ же не можааше глати къ
людемъ. і раꙁоумѣшѧ ѣко видѣние видѣ въ цркви. і тъ бѣ помаваѩ имъ.
і прѣбꙑваше нѣмъ. (23) і бꙑстъ ѣко испльнишѧ сѧ дьние слоужьбꙑ его иде
въ домъ свои. (24) по сихъ же дьнехъ ꙁачѧтъ елисаветь жена его. і таѣше
сѧ д мсць глѭщи. (25) ѣко тако сътвори мьнѣ гь. въ дьни въ ньже
приꙁьрѣ. отъѩти поношение мое въ чловѣцѣхъ. (26) въ шестꙑ же мѣсѧць пось-
ланъ бꙑстъ аггелъ гаврилъ отъ ба. въ градъ галилеискъ. емоуже имѧ на-
ꙁаретъ. (27) къ дѣвѣ обрѫчене мѫжеви. емоуже имѧ иосифъ. отъ домоу
давдва. і имѧ дѣвѣ мариѣ. (28) і въшедъ къ неи аггелъ рече. радоуи сѧ
благодатьнаѣ гь съ тобоѭ. блгсна тꙑ въ женахъ. (29) она же видѣвъши
съмѧте сѧ о словеси его. і помꙑшлѣаше въ себѣ какоко се бѫдетъ цѣлование.
(30) і рече еи аггелъ. не бои сѧ мариѥ. обрѣте бо благодатъ отъ ба. (31) і
се ꙁачьнеши въ чрѣвѣ и родиши снъ і наречеши имѧ емоу исъ.

[După V. JAGIĆ, *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae, Codex Marianus glagoliticus*, ed. fototipică, Graz, 1960, p. 75, 76–77, 189–192]

3. Codex Assemanianus

Este un evangheliar incomplet, conţinînd 158 de foi. Datează din secolul al XI-lea.

A fost descoperit în 1736 de către orientalistul Joseph Simon Assemani (1686—1768), într-o mănăstire de la Ierusalim, şi adus la Biblioteca Vaticanului, unde se găseşte şi astăzi (de aceea manuscrisul mai este numit şi *Codex Vaticanus*).

Este unul din cele mai frumoase texte glagolitice, bogat împodobit cu iniţiale şi miniaturi. În afară de aceasta, mai cuprinde şi adaosuri şi note marginale, în alfabet chirilic, datînd din secolele al XII-lea — al XIII-lea şi de mai tîrziu; dintre cele mai interesante, sub aspect folcloric, sînt notele privitoare la „zilele rele" ale fiecărei luni.

Din punct de vedere lingvistic, *Codex Assemanianus* este cel mai apropiat de aşa-numitul *aprakos*, prima traducere a evangheliei, efectuată de Chiril şi Metodie înaintea plecării în Moravia.

Ediții:

FRANJO RAČKI, *Assemanov ili Vatikanski evangeljistar*, Zagreb, 1865 (în glagoliticul original, cu o introducere a lui V. Jagić, care cuprinde și caracterizarea lingvistică a textului) ; IVAN ČRNČIĆ, *Assemanovo izborno evangjelje*, Roma, 1878 (în transcriere latină) ; JOSEF VAJS și JOSEF KURZ, *Evangeliarium Assemani*. Codex Vaticanus 3. Slavicus glagoliticus. Editio phototipica cum prolegomenis, textu litteris cyrillicis transcripto, analysi, adnotationibus palaeographicis, variis lectionibus, glossario. Vol. I, Praga, 1929 ; JOSEF KURZ, *Evangeliář Assemanův*. Kodex Vatikánský 3. Slovanský. Díl II. Úvod, text v přepise cyrilském, poznámky textové, seznamy čteni, Praha, 1955.

Matei, XIX, 16—26

(16) Юноші етеръ прістѫпі къ ісви. моля и и гла. оучителю благъи. чьто
благо сътворѭ. да имамъ животъ вѣчьнъи. (17) онъ же рече емоу. ч.то мѧ
глеші блага. ніктоже благъ тъкьмо бъ единъ. Аще лі хощеші въ животъ
вѣчьнъи вънитi. Съблюди заповѣди. (18) гли емоу къиѧ. Ісъ же рече емоу
.еже не оубиеші: не прѣлюбъ сътвориші. не оукрадеші (19) Чьті оца и матер. И
възлюбіши искрьнѣго своего ако и самъ сѧ. (20) Гла емоу юноша. всѣ си
съхраних о(т) юности моеѩ чесо есмъ еще не доконъчалъ. (21) И рече емоу ісъ.
Аще лі съвръшенъ быти. Иді и продаждъ имѣние твое. и даждъ ницiимъ.
И имѣті имаши съкровіште на нбсхъ. И пріді къ слѣдъ мене. (22) Слъишавъ
же юноша слово се отіде скръбѧ. бѣ бо имѣніѩ сътѧжаниѣ мъного. (23) ісъ
же рече оученикомъ своимъ. амин(и) глѭ вам ѣко не оудобь вънидетъ богатъ
въ црство нбськое. (24) Пакы глѭ вамъ. Ѣко оудобѣе есть велъбѫдоу сквозѣ
оуші игълінѣ проити. нежели богатоу. въ црствие бжие вънити. (25) Слъи-
шавъше же оученици. дивлѣах сѧ ѕѣло глще. кто оубо можетъ спсенъ быті.
и възрѣвъ ісъ рече имъ. ш(т) чкъ невъзможна. а о(т) ба всѣ възможьнѣ
сѫтъ.

Luca, XIV, 8—11

(8) Егда зъванъ бѫдеши кымъ на бракъ. не сѧди на прѣдьнимь мѣстѣ. еда
кто. чьстьнѣи тебе бѫдетъ зъв(а)нъıихъ. (9) и пришедъ зъвавъ(и) тѧ и оного.
речетъ ті. даждъ семоу мѣсто. и тогда начнеші съ стоудомъ послѣдьнее
мѣсто дръжаті. (10) Нъ егда зъванъ бѫдеши. шед сѧді на послѣдьнимь
мѣстѣ. да егда придетъ зъв(а)вꙑи тѧ. И речетъ ті дроуже посѧді вꙑшше.
Тогда бѫде<т> ті слава. прѣдъ вьсѣми сѣдѧщиими съ тобоѭ. (11) Ѣко вьсѣкъ
възносѧи сѧ съмѣритъ сѧ. И съмѣрѣѩи сѧ самъ. Вьзнесет сѧ.

Matei, XX, 1—16

Рече гь прітчѫ сиѭ. (1) Подобьно естъ црство нбсное. члкоу домовнтоу.
іже изіде коупьно оутро наѩтъ дѣлателъ въ віноградъ свои. (2) Съвѣштавъ
же съ дѣлателы по пѣнѧѕоу на день. посьла ѩ въ виноградъ свои. (3) И ишедъ
въ третиѭ годінѫ. віде инъи на тръжищи стоѩщѧ праздъны. (4) и тѣмь
рече идѣте въ віноградь мои. И еже бѫдетъ правъда дамъ вамъ. (5) они же
идѫ. Пакы же ішедъ въ шестѫѭ и въ девѧтѫѭ годинѫ. Сътвори такожде.
(6) Въ единѫѭ же ні десѧте годинѫ. Ишедъ обрѣте дроугъіѩ стоѩщѧ. и
гла имъ. чьто стоите сьде весь де(н) праздни. (7) и глашѧ емоу. Ѣко ніктоже

не наѩтъ насъ. и гла имъ. идѣте и вы въ виноградъ мои. и еже бѫдетъ
правда въсприимете. (8) Вечероу же бывъшоу. Гла гдь винограда. къ приставьникоу
своемоу. призови дѣлателѧ. и даждь имъ мъздѫ. начень отъ послѣдьнихъ
до прьвыихъ. (9) Пришедъшии же. въ единѫ на десѧте годинѫ приѩсѧ по пѣнѧ-
ѕоу. (10) И пришедъшеи прьвѣе. мьнѣахѫ сѧ вѧще приѩти. и приѩсѧ и ти по
пѣнѧѕоу. (11) и приемъше ръптаахѫ на гс(п)дна. (12) глще. Ꙗко сии послѣдьнии.
Єдинъ часъ сътворишѧ. и равьнъ ѩ намъ сътворилъ еси. понесъшиимъ. тѧготѫ дьне
и варъ. (13) Онъ же о(т)вѣштавъ рече къ единомоу ихъ дроуже не обиждѫ тебе.
Не по пѣнѧѕоу ли съвѣштахъ съ тобоѭ. (14) вьзьми свое и иди. Хоштѫ же и семоу
послѣдьнюмоу дати ꙗко и тебѣ. (15) Или нѣстъ ли лѣть. сътворити еже
хоштѫ въ своихъ мн. Аще око твое лѫкаво естъ. нъ азъ благъ есмь. (16) Тако
бѫдѫтъ послѣдьнии прьвии. и прьвии послѣдьнии. Мноѕи бо сѫтъ зъвани. мало
же избраныхъ.

[După J. KURZ, *Evangeliarium Assemani*, Praga, 1955, vol. II, p. 89–91, 126–127, 288–289]

4. Codex Clozianus

Este un manuscris glagolitic din secolul al XI-lea, conţinînd fragmente de omilii (predici). S-au păstrat numai 14 file, dintre care 12 erau în secolul al XIX-lea proprietatea contelui Cloz (de unde şi numele manuscrisului), care le-a dăruit Bibliotecii Publice (*Museo Civico*) din Trento, unde se află şi în prezent. Celelalte două file se păstrează la Muzeum Ferdinandeum din Innsbruck (Austria), unde au fost descoperite de Fr. Miklosich.

Ediţii:

B. KOPITAR, *Glagolita Clozianus, id est codicis glagolitici inter suos facile antiquissimi...*, Vindobonae, 1836 (numai foile de la Trento); FR. MIKLOSICH, *Zum Glagolita Clozianus*, „Denkschriften d. Kais. Akad. der Wissenschaften in Wien", vol. X, Viena, 1860 (foile de la Innsbruck) ; V. VONDRÁK, *Glagolita Clozův*, Praga, 1893 (ediţie integrală a manuscrisului, cu transliterare chirilică) ; A. DOSTÁL, *Clozianus, Codex palaeoslovenicus glagoliticus, tridentinus et oenipontanus*, Praga, 1959(ediţie fototipică, studiu şi transliterare chirilică ; paralel se reproduce textul în limbile greacă şi latină).

Originalitatea limbii acestui manuscris se vădeşte în lexic, care apare înnoitor prin introducerea unor cuvinte noi, cum ar fi: испрьва „de la început", трѣбьниште „altar" ş.a.

Fragmente

(1 b) Приде тъ бо пророкъ мосі. отъ ба наоученъ сы. і къ владыкамъ прь-
вы глѧ. слоухъ бо соуетьнъ сѫтъ. не приемлеши чьто сѧ глѧ слоухъ
соуетьнъ сѫштъ. і соуетьнъ і бесъвѣдѣтель. і кромѣ съпасьнымь ізвѣсть-
ныимь іспытаниемь законьныимь. приемлѭ прѣжде елико отъ ба власть приемъше.
добрѣ ізвѣдѫштеі. обрѣтаѭштиихъ сѧ. въ своимь имъ людьі. тѧже съ трь-
пѣльствомь. іспытаниемь на вьсѣкъ день раздрѣшаѭште дльжьни сѫтъ ни
единого чка подъ ними сѫштаго соудѣ імѣти бжію законоу (2a) ни братра. ни
чѧдо. ни дроуга. ні иного никоегоже. добрѣ вѣдѫште. і помышлѣѭште. еже
е въ бжі законъ. въписано глѧі оцю своемоу. і мтери своеі. не вѣдѣхъ тѧ. і
братрьѩ своеѩ не познахъ. і сны своѩ не разоумѣхъ. закона твоего ради съх-

раніхъ правьды твоѩ. по томь же еже е въпсано въ ст҃а евнг҃лье. любѧі оц҃а ли матерь паче мене. нѣстъ мн на подобѫ. за сего ради длъженъ естъ вьсѣкъ кнѧзъ не обіноуѩ вьсѣхь. іже подъ властьѭ емоу бжи сты хоу законъ. і пророкомъ і ап҃омъ. і блаженымъ оцемь прочоучати. і вьсѣмь на вьсѣкъ день.

(9 а) Аще не отъпоустиши врагоу твоемоу. не того еси обідѣлъ. нъ самъ се .е.[1] ономоу е[2]. мъногащи на семь житіи пакость творілъ еси. самъ же себе есі створілъ без отъвѣта. на сѫдъны день. нічесоже іного ненавідітъ бъ ѣкоже того іже дрьжітъ гнѣвъ. тако бо есть ѣкоже надымаѩ сѧ срьдце. і обѧтрѣіѫщи сѧ дша: послоушаі бо чьто сѧтъ. егда приносиши даръ твоі. і тоу. помѣнеши ѣко братръ твоі імат нѣчьто на тѧ. остави тоу даръ твоі. іді прѣвѣе съмирітъ сѧ. съ братомь своімь. і тогда шедъ прінесі даръ твоі. чьто глеши. жрьтвѫ лі мі веліші оставіті. ен. сѧтъ мира бо раді братрьнѣ. і сі жрътва бы(с) ты же не ісправлѣеші міра без оумла сѧ прічѧщтаеши жрътвѣ. і исправленье непользъно ті бы(с). створі оубо прѣжде. о немьже жрътва прінесена бы(с) і тогда насладіші сѧ еѩ добрѣ. сего раді пріді снъ чскы. да прімирітъ родъ нашъ къ боу. сего раді не самъ тъкмо пріде. нъ і ины творѧщтѧ таковаа. своемоу імені обещтъникы творітъ. блажені сѧтъ. съміръ-ѭщтеі. ѣко ті снове бжі нарекѫтъ сѧ. еже сътворілъ естъ. іночѧды снъ бжі. тожде і ты створі. еліка сіла чска естъ. да бѫдеши міроу хоудатаі. і себѣ. и инѣмъ.

[După A. DOSTÁL, *Clozianus, Codex palaeoslovenicus glagoliticus, tridentinus et oenipontanus*, Praga, 1959, p. 52–53, 81–82]

5. Foile glagolitice de la Rila

S-au păstrat numai cîteva foi (8) dintr-un manuscris mai mare, care conțin fragmente din *Paranesisul lui Efrem Sirul* și cîteva rugăciuni. Au fost descoperite pe rînd, la intervale mari de timp, în biblioteca mănăstirii Rila (Bulgaria), de V. I. GRIGOROVICI (în 1845), K. JIREČEK (în 1880) și I. IVANOV.

Ediții și studii:

Manuscrisul datează din sec. al XI-lea și a fost publicat parțial de G. A. ILINSKI, *Македонский глаголический листок, отрывок глаголического текста Ефрема Сирина XI века*, St. Petersburg, 1909. O ediție completă a *Foilor de la Rila*, cu comentariu însoțit de glosar se datorește lui IVAN GOȘEV, *Рилски глаголически листове*, Sofia, 1956.

Сло(в) оө бла(ж)го ефре(м) ѣко възвращаете сѧ вьспѧть еже е[с]тъ на ѩзычьнаѣ дѣла. ѣко не подобаетъ играти ѣкоже и правила стхъ оць глѭ(т) и ѣкоже ходѧи съ идолослоужителемь имат часть. ѣкоже и бжсьны ап(о)л глѥ(т). въсте ли бра(т)ѣ любимаа(г) како възвращаете сѧ вьспѧть. и па(к)и печете сѧ творити ѩзычьскаѣ всѣ. пекъи сѧ плътьскъіми и глоумѧи сѧ. не ха ли съвлъклъ сѧ естъ. ѣко не чаіѧ слова въздати вь дьнь сѫдьныі. ѣкоже глѥ(т) гь бжсьныими своимі оустъи ѣко и о праздьнѣ словеси слово въздадѧтъ чци вь дьнь онъ да аще о словесехъ сѫтъ сіцеваѣ неослабьна. то о дѣлѣхъ оубо ѡ како си бѫдѫтъ. и аще хощеши ѣко на срѣдѫ извести и всѣ съповѣдати. не доволно мн бѫдет врѣмѧ. да вск съповѣдѣ. беззаконнаѣ дѣла и вещи.

[1] În ed. KOPITAR și VONDRÁK: себѣ.
[2] În ed. KOPITAR și VONDRÁK: во.

И х҃оу зовѫщю прѣтъи і [апл҃ъи и еѵ(г)] ст҃ъи. т[...]же из многа мало чѧди прѣходитъ. а диѣволъ зовѣтъ гѫсльми и плѧсьци пѣ(с)ми непрѣѣзнинами. то же мнози събираѭт. сѧ на то. чк҃ъ же б҃ъ призъиваетъ и гл҃е(т). Приидѣте къ мнѣ вси. то нѣкто нд҃ъи. нѣкто сѧ подвижѧ. Я ненавидѧи чка дьѣволъ. аще наречет сѧ съборъ кикъ то мнози съберѫт сѧ.

[După IVAN GOȘEV, *Рилски глаголически листове*, Sofia, 1956, p. 23–24, 25–26]

6. Psalterium Sinaiticum

Este o psaltire scrisă cu alfabet glagolitic, în secolul al XI-lea. Se păstrează la mănăstirea Sfînta Ecaterina de la Muntele Sinai (de unde și numele). Manuscrisul este incomplet, s-au conservat 177 de file (pînă la psalmul 137).

Ediții:

A fost publicat, cu unele omisiuni, în 1883, de L. GEITLER, sub titlul: *Psalterium. Glagolski spomenik manastira Sinai brda*, Zagreb, 1883. Despre această ediție și despre trăsăturile caracteristice ale textului vezi V. JAGIĆ, *Четыре критико-палеографические статьи*, Petersburg, 1885.

Cea mai bună ediție este, pînă în prezent, cea dată în transliterare chirilică, de către S. SEVERIANOV, *Синайская Псалтырь, глаголический памятник XI века*, Leningrad, 1922, reeditată la Graz, în 1954. Semnalăm, de asemenea, ediția lui M. ALTBAUER, *Psalterium Sinaiticum*, Skopje, 1971.

Din punct de vedere lingvistic prezintă unele trăsături arhaice în morfologie (cum ar fi folosirea frecventă a aoristului asigmatic) și în vocabular (de exemplu, cuvinte grecești netraduse).

Psalmul XLVIII

(1) Оуслышите сі вьсі ѩзыци: (2) Вънушите вьсі живѫщеі по въселенѣі: (3) Земьнии же сн҃ві члвчі вькоупь богатъ і оубогъ: (4) Оуста моѣ възглѧтъ прѣмѫдрость: І п(о)оучение срдца моего разоумъ: (5) Приклонѫ къ притъчѧ оухо мое: разгънѫ во пьсалътыри ганѫнье мое: (6) Въскѫѫ боѭ сѧ въ день лютъ: безаконенье пѧты моеѩ обидетъ мѧ: (7) Надѣѭщеі сѧ силѣ своеі: і множьствомь богатьства своего хвалѧще сѧ. (8) Братръ не избавітъ лі члвкъ: не дастъ боу ізмѣны за сѧ: (9) Ї цѣны ізбавленьѣ дшѧ своеѩ: (10) Ї оутрьді сѧ въ вѣкъ живъ бѫдетъ до коньца: (11) Не оузьритъ пагоубы егда відитъ прѣмѫдрыі оумирающа: вькоупѣ безоумьнъ съ несъмысльнымъ погыбнетъ: Ї оставятъ тоуждимъ богатьство свое: (12) Ї гроби іхъ і храмі іхъ къ вѣкъ: села іхъ вь родъ і родъ: (13) Нарѣшѧ імена своѣ на земьныхъ:. І чкъ въ чьсті сы не разумѣ: приложи сѧ скотѣхъ несъмысльныхъ і уподоби сѧ имъ: (14) Съ пѫтъ іхъ съблазнъ імъ:. І по сіхъ оустѣхъ благоизволиѩ(тъ): (15) Ѣко овьцѧ въ адѣ положены сѫтъ: съмрътъ оупасетъ ѩ: І оудоблѣѭтъ імъ прави заоутра:. Ї помощь іхъ обетшаетъ вь адѣ:. Отъ славы своеѩ въ рінѫш сѧ: (16) Обаче б҃ъ избавітъ дшѫ моѭ из рѫкы адовы: егда приемл(е)тъ мѧ: (17) Не бои сѧ егда разбогатѣетъ чвкъ: ли егда оумъножітъ сѧ съ ниmъ слава домоу его: (18) Нѣжде оумираѩ не оставітъ лі въсего: ниже сънидетъ съ нимъ слава домоу его:. (19) Ѣко дша его въ животѣ его благословестівітъ сѧ: Ї исповѣстъ ті сѧ егда благо створиши емоу:. (20) Внидетъ до рода оцъ своіхъ: до вѣка не оузьритъ свѣта: (21) І члвкъ во-чьсті сы не разоумѣ:. Приложі сѧ скотѣхъ несъмысльныхъ ї оуподоби сѧ імъ.

Psalmul LXXII

(1) Коль добръ бъ іилевъ правꙑимъ срьдьцемь. (2) мнѣ же мала не подві-
жасте сѧ нозі. мала не пролишѧ сѧ стопꙑ моѩ. (3) Ꙗко въздрѣвьновахъ на
беззаконьнꙑѩ мірь грѣшьникъ відѧ. (4) Ꙗко нѣстъ въсклоненіѣ во съмрьт-і-хъ.
ї оутвръжденіѣ въ ранахъ іхъ. (5) Въ троудѣхъ чловѣчіхъ не сѫтъ і съ
чл҃кꙑ не прииимѫтъ ранъ. (6) Сего раді оудрьжа ѩ грьдꙑні до коньца. Ѡдѣшѧ
сѧ неправьдоѭ ї нечестиѭ своеѭ. (7) Ізідетъ ꙗко іс тоука неправьда іхъ.
прѣідѫтъ въ любьве срьдьцю. (8) Помꙑслишѧ і гл҃шѧ во зълобѣ. неправьдѫ
въ вꙑсотѣ гл҃шѧ. (9) Положішѧ на нб҃сі оуста своѣ ї ѩзꙑкъ іхъ прѣіде по
земли. (10) Сего ради обратѩтъ сѧ людие мої сѣмо. И дьнь испльнь обрѩ-
щѫтъ сѧ въ нихъ. (11) Ї рѣшѧ како оувѣдѣ бъ ї ѣще естъ разоумъ вꙑшь-
німъ. (12) Се сі грѣшьниці і гобьзьствоуѭщіте. Въ вѣкъ оудрьжашѧ богать-
ство. (13) Ї рѣхъ оубо вьсоуе оправьдихъ срьдьце мое. ї оумꙑхъ въ непові-
ньнꙑхъ рѫцѣ моі. (14) І бꙑхъ тепенъ вьсь день ї обличаніе мої на оутрьѣ.
(15) Ѣште гл҃хъ повѣмь тако. се родоу сн҃овъ твоіхъ емоуже обѣштахъ (сѧ)
(16) і непьштевахъ разоумѣті. (17) Се троудъ естъ прѣдо мноѭ доідеже вьнідѫ
въ свѧтило бж҃е. ї разоумѣѭ въ послѣдьнѣѣ іхъ. (18) Ѡбаче за льштеніѣ іхъ
положілъ имъ есі зъла. низъложілъ ѩ есі вънегда разгъдѣшѧ. (19) Како
бꙑшѧ въ запоустѣніе вънезаапѫ. исконьчашѧ сѧ погꙑбѫ за беззаконеніе свое.
ѣко сонье въстаѭштаго. (20) Г҃і въ градѣ твоемъ іконѫ іхъ оуничьжішѧ.
(21) Ѣко разгорѣ сѧ срьдьце мое ѫтроба моѣ ізмѣнітъ сѧ. (22) Ї азъ оуничь-
женъ і не разоумѣхъ. Ѣко скотъ бꙑхъ оу тебе. (23) і азъ вꙑнѫ съ тобоѭ
(24) Дрьжалъ есі рѫкѫ деснѫѭ моѭ. і съвѣтомь твоімь наставілъ мѧ есі і
съ славоѭ приѩтъ мѧ. (25) Чьто бо мі естъ на нб҃сі і отъ тебе чьто въс-
хотѣхъ на земли. (26) Ішезе срьдьце мое і плоть моѣ. Бъ срьдьца моего
чѧсть моѣ бъ въ вѣкъ. (27) Ѣко се оудалѣѭштеі сѧ отъ тебе погꙑбнѫтъ.
Потрѣбілъ есі вьсего любꙑ дѣѭшта отъ тебе. (28) Мьнѣ же прілѣплѣти сѧ
бз҃ѣ благо естъ. Полагаті на гѣ оупьваніе мое. Да іспокѣмь вьсѧ хвалꙑ твоѩ.
Въ вратѣхъ дрьштері[1] сиони.

[După S. SEVERIANOV, *Синайская Псалтырь, глаголический памятник XI века*, Graz, 1954 (ediție fototipică după cea din 1922), p. 61–62, 90–92]

7. Euchologium Sinaiticum

Denumit și *Trebnicul de la Sinai*, acest manuscris glagolitic, format din 106 file, este doar un fragment dintr-o mare culegere de rugăciuni. Manuscrisul se păstrează la mănăstirea „Sfînta Ecaterina" de la Muntele Sinai. Prezintă interes faptul că limba este mai apropiată de cea vorbită, în comparație cu textele biblice.

Ediții:

Manuscrisul a fost editat, în transcriere chirilică, de L. GEITLER, *Euchologium. Glagolski spomenik manastira Sinai brda*, Zagreb, 1882. O ediție critică în transcriere chirilică se datorește lui J. FRČEK, *Euchologium Sinaiticum, texte slave avec sources grecques et traduction française*, în „Patrologia Orientalis", XXIV, 5; XXV, 3, Paris, 1939; RAJKO NAHTIGAL a tipărit o ediție în două volume: *Euchologium Sinaiticum. Starocerkevno-*

---

[1] În loc de дъштері.

slovanski glagolski spomenik, Ljubljana, I, 1941 ; II, 1942. Primul volum cuprinde reproducerea fototipică a textului glagolitic, iar vol. II — textul în transcriere chirilică, însoţit de comentariu. Glosarul complet al manuscrisului (după ediţia lui GEITLER) a fost alcătuit de STANISŁAV SŁOŃSKI, *Index verborum do Euchologium Sinaiticum*, Varşovia, 1934.

72 a-b **И ПО ТОМ(Ъ) ВЬЛѢЗѢТЕ ВЪ ЦР(Ъ)КВЬ.** і падѣт(ъ) ниць на земи. хотѧи іспов҄ѣдати сѧ. і г(лаго)лет(ъ) иер҄ѣи надь нимь.

МОЛИТВѪ СИѬ:.

г(оспод)і в(о)же[1] вседрьжителю. теб҄ѣ бѫдѫ азъ испов҄ѣденъ. вс҄ѣх҄ъ моих҄ъ гр҄ѣхъ. і моего лиха сътворени҄ѣ сего. еже колиж҄ьдо изг(лаго)лах҄ъ. и лихо сътворих҄ъ. і лихо м҄ыслих҄ъ. г(лаго)лом҄ь ли д҄ѣломь. ли пом҄ышленьемь. всего еже азъ помьнѭ. любо не помьнѭ. ѣже азъ съв҄ѣд҄ы съгр҄ѣших҄ъ. любо не съв҄ѣд҄ы. нѫждеѭ любо не нѫждеѭ. съпѧ ли бьдѧ. лихоклѧтв҄ы. і л҄ъжѧ. і въ пом҄ышлени неправедн҄ѣ. поустоши і блѧди. ѣкоже азъ колиж҄ьдо сътворих҄ъ. і вс҄ѣ излиха. в҄ъ ѣдени. і вь питьи. и вь неправедьн҄ѣмь съпании. молѭ тѧ. г(оспод)і в(о)же мои. да т҄ы ми рачил҄ъ. живот҄ъ и милость подати. да и азъ непосрамлен҄ъ пр҄ѣд҄ъ очима твоима бѫдѫ. і да и азъ еще на семь св҄ѣт҄ѣ. моих҄ъ гр҄ѣхь покаѭ сѧ. і достоино покаание из҄ѣсти могѫ. ѣкоже твоѣ щедрот҄ы сѫт҄ъ.

74 b—75b Къ теб҄ѣ г҃і вьздвиг҄ъ д҃шѫ моѭ. б҃же мои на тѧ оупъвах҄ъ да не пост҄ыждѫ сѧ вь в҄ѣк҄ъ. ни посм҄ѣѭт҄ъ ми сѧ врази мои. ібо вси тр҄ьпѧщии тѧ не пост҄ыдѧт҄ъ сѧ. да пост҄ыдѧт҄ъ сѧ беззакон҄ьноуѭщии.[2] в҄ъ соуе. пѫти твоѣ г҃і съкажи ми. і стьзам҄ъ твоим҄ъ наоучи мѧ. настави мѧ на истинѫ твоѭ и наоучи мѧ ѣко т҄ы еси б҃ъ с҃пс҃ъ мои. і теб҄ѣ тр҄ъп҄ѣх҄ъ вьсь день. помѧни щедрот҄ы твоѣ г҃і. и мило[сти] твоѣ ѣко от҄ъ в҄ѣка сѫт҄ъ. гр҄ѣх҄ъ юности моеѣ и нев҄ѣд҄ѣни҄ѣ моего не помѧни. по милости твоеи помѧни мѧ т҄ы. благост҄ынѧ твоеѣ ради г҃і благ҄ъ і прав҄ъ г҃ь. сего ради законъ даст҄ъ съгр҄ѣшаѭщиим҄ъ. на пѫть наставит҄ъ крот҄ък҄ыѧ на сѫд҄ъ. і наоучит҄ъ крот҄ък҄ыѧ пѫтемь своим҄ъ. вси пѫти г҃ни милость и істина вьзискаѭщиим҄ъ зав҄ѣта его. і св҄ѣд҄ѣнеи его. имени твоего ради г҃і оцѣсти гр҄ѣхъ мои мног҄ъ бо ест҄ъ.

Къто естъ ч҃къ боѣи сѧ г҃а. закон҄ъ поставит҄ъ емоу на пѫти іже изволи. д҃ша его в҄ъ благ҄ых҄ъ в҄ъдворит҄ъ сѧ. і с҄ѣмѧ его насл҄ѣдит҄ъ землѭ. дрьжава г҃ь боѣщиим҄ъ сѧ его. і зав҄ѣт҄ъ его ѣвит҄ъ им҄ъ. оучи мои в҄ынѫ к҄ъ г҃ю. ѣко т҄ь истр҄ъгнетъ от҄ъ с҄ѣти ноз҄ѣ мои. призьри на мѧ и помилоуи мѧ. ѣко иночѧдъ и нищь есм҄ъ азъ. скр҄ъби с҃рца моего оумн҄ожишѧ сѧ. і от҄ъ б҄ѣд҄ъ моихъ избави мѧ. вижд҄ь съм҄ѣрение мое і троуд҄ъ мои. и от҄ъпоусти всѧ гр҄ѣх҄ы моѣ.

Вижд҄ь враг҄ы моѣ ѣко оумн҄ожишѧ сѧ на мѧ. і ненавид҄ѣниемь неправьдн҄ымь вьзненавидѣшѧ мѧ. съхрани д҃шѫ моѭ і избави мѧ. да не пост҄ыждѫ сѧ ѣко оуп҄ъвах҄ъ на тѧ.

Незлобиви і прави прил҄ѣплѣхѫ сѧ мн҄ѣ. ѣко потр҄ъп҄ѣх҄ъ тѧ г҃і.

Избави б҃ъ і҃л҄ѣ от҄ъ вс҄ѣхъ скр҄ъбеи его.

[După JOSIP HAAM, *Staroslavenska čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1960, p. 29—30, 32—35]

---

[1] În loc de б(о)же.

[2] În loc de беззаконъноуѭщии

1. Inscripţia din Dobrogea

În anul 1950, cu prilejul unor săpături arheologice, în apropierea satului Mircea Vodă, pe un bloc de calcar, castrul nr. 8 al Valului de piatră din Dobrogea, s-a descoperit o inscripţie chirilică datată anul 943. Inscripţia se păstrează la Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti şi prezintă o importanţă deosebită, fiind cea mai veche inscripţie slavă datată, dintre cele cunoscute.

Studii şi ediţii

Prima menţiune despre această inscripţie a apărut în catalogul *Expoziţia arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din R.P.R.*, Bucureşti, 1950, p. 35. A fost publicată în repetate rînduri: G. ŞTEFAN, *Достижения археологической науки в РНР*, în „Народно-Демократическая Румыния", 1951, p. 6 (şi facsimil); studiul colectiv *Inscripţia slavă din Dobrogea din anul 943*, în „Studii", III, 1951, nr. 3; D. P. BOGDAN, *Добруджанская надпись 943 года. Палеографический и лингвистический очерк*, în „Romanoslavica", I, Bucureşti, 1958, p. 88—104; F. V. MAREŠ, *Dva objevy starých slovanských nápisů (v SSSR u Smolenska a v Rumunsku)*, în „Slavia", XX, 4, Praga, 1951, p. 497—514; EMIL GHEORGHIEV, *Славянская писменость до Кирила и Методия*, Sofia, 1952; IVAN GOŞEV, *Старобългарски глаголически и кирилски надписи*, Sofia, 1961, p. 76—79, etc.

. . . .
ѹи гьрьцѣхъ
<в>ь лѣто .ѕ҃.: ѵ҃ н҃.а
<п>ри дѣмитрѣ бъ...
....жоупанѣ...

2. Inscripţia ţarului Samuil

Este o piatră funerară de marmură aşezată de ţarul bulgar Samuil, în anul 993, pe mormîntul părinţilor şi fratelui său. A fost descoperită în anul 1888, cu prilejul unor săpături, în satul Gherman, în apropierea Lacului Prespa, în Macedonia Egee (Grecia).

Ediţii:

P. USPENSKI, într-o călătorie de studii prin Macedonia, în anul 1898, a studiat inscripţia şi a publicat-o în *Известия русского археологического института в Константинополе*, t. 4, 1899, fasc. 1. Textul este însoţit de comentarii şi articole semnate de T. FLORINSKI şi L. MILETICI. K. JIREČEK şi V. JAGIĆ au publicat inscripţia împreună cu comentarii, în „Archiv für slavische Philologie", 1899, t. XXI, p. 543—557; retipărire: L. MILETICI, în „*Български преглед*", an V, cartea IX-X, p. 274—278; IORDAN IVANOV, în *Български старини из Македония*, Sofia, 1908 şi ed. a II-a, 1931, p. 23—25; P. LAVROV, *Палеографическое обозрение кириловского письма*, în „Энциклопедия славянской филологии", t. IV, Petrograd, 1915, p. 22—27.

† в[ъ] имѧ ѿтьца и съ
ина и стаго доуха а
зъ самоилъ рабъ бж[и]
полагаѭ памѧть [отьц]
у и матери и брат[оу н]
а крьстѣхъ си[хъ. се]
имена оусъпъш[иихъ. ни]
кола рабъ бжи [ри...]
ѣ. давдъ написа[хъ же се въ]
лѣто отъ сътво[рениѣ мир]
у ҂ѕ : ф : а. инъди[кта. ѕ.]

[După IVAN GOȘEV, *Старобългарски глаголически и кирилски надписи*, în „Издателство на Българската академия на науките", Sofia, 1961, p. 87]

3. Inscripția lui Mostici

Inscripția, scrisă în alfabet chirilic, este o piatră funerară pusă pe mormîntul dregătorului Mostici. A fost descoperită în anul 1952, în localitatea Seliște (vechiul Preslav), în Bulgaria.

Nedatată, această inscripție este, în mod evident, mai veche decît cea a țarului Samuil, putînd fi atribuită anilor 927—969.

Ediții

Inscripția s-a publicat la Sofia, în anul 1955, sub titlul *Надписът на чъргубиля Мостич*, fiind însoțită de studii semnate de ST. STANCEV, V. IVANOVA și M. BALAN – P. BOEV.

сьдѣ лежитъ мо	ть лѣтъ сы оста
стичь чръгоубы	вивъ чрьгоубыль
ля бывы пр(и)	ство и вьсе имѣни
сумеонѣ црѣ	е бысть чрьнори
и при петрѣ црѣ о	зьць и въ томь сь
с(м)ьѭ же десѧ	врьши жизнь своѭ.

[După IVAN GOȘEV, *Старобългарски глаголически и кирилски надписи*, în „Издателство на Българската Академия на науките", Sofia, 1961, p. 96

4. Inscripțiile de la Murfatlar (Dobrogea)

Începînd din anul 1957, în dealul de cretă de la sud de Murfatlar a fost descoperit un ansamblu de monumente rupestre — șase bisericuțe, amplasate la diferite nivele, un grup de galerii, locuințe, cavouri etc. În bisericuțele nr. 1 și nr. 4, mai bine conservate (și consolidate în prezent de specialiști din cadrul Direcției monumentelor istorice din C.S.C.A.S.), s-au păstrat mai multe inscripții, unele într-un alfabet necunoscut (probabil, rune turcice sau germanice), altele în alfabet chirilic și chiar în alfabet glagolitic.

Studii și ediții

Inscripțiile din bisericuța nr. 1 (runice și două chirilice) au fost prezentate de prof. D. P. BOGDAN, în articolul *Grafitele de la Basarabi* [Murfatlar], în „Analele Universității București", Seria științe sociale — istorie, IX, 1960,

nr. 16, p. 31—41. Inscripţiile din bisericuţa nr. 4 au fost studiate de G. MIHĂILĂ, în articolul *Inscripţii slave vechi de la Basarabi* [Murfatlar] (*reg. Dobrogea*), în „Studii şi cercetări lingvistice", XV, 1964, nr. 1, p. 39—58 (versiunea în limba rusă, în „Revue roumaine de linguistique", IX, 1964, nr. 2, p. 149—169; reprodus în *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p. 78—103).

Reproducem cîteva din inscripţiile din bisericuţa nr. 4:

a) *Inscripţia de pe masa din dreapta altarului:*

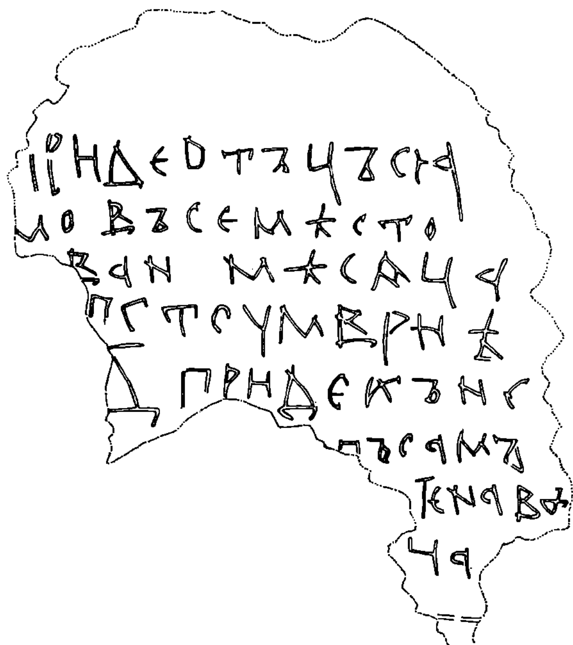
Ӥс х҃ъ ѡлеать.

b) *Inscripţia de pe piciorul arcadei din dreapta, dintre altar şi naos:*

Д҃імнъ (?) попъ пѫтьмь
нѧж, скѣщницѧ полѧ-
гаж за своѧ грѣхъи
. . . . ч҃е вь сен

ц͠ркъвн. Б͠ъ же вън
помилоуи о͠цн. Аминь.
Диминѣнъ: маѣ.

c) *Inscripția de pe peretele din dreapta al naosului:*

Прнде отъцъ сіа-
мо, в'ь се мѣсто.
. . . . мѣсмца
октоу'мврнѣ
д͠. прнде къ на[мъ]
. . . .

d) *Inscripția de pe stîlpul din pronaos:*

[Бъ и]мѧ отьца и сына и свѧтааго д[оуха,]
поклони сѧ рабъ иеключ[имъ]
[С]vмеон пьрвое въ църкви,
мѣ[с]ѧца агоуста въ :л҃д
[в]ъ . . . .

e) *Inscripția de pe peretele din dreapta al pronaosului:*

Пи:сано бо есть: поражѫ пастъира и ра(зи)дѫтъ сѧ о҃ц д

5. **Savvina kniga (Evangeliarum Savae)**

Provine din Bulgaria răsăriteană, fiind o copie după un original glagolitic. Aparține secolului al XI-lea. Este un evangheliar, cuprinzînd fragmente din evanghelii în ordinea citirii lor în duminicile și sărbătorile de peste an. Păstrează două însemnări ale unui preot Sava, de unde și denumirea textului. Pe baza unor trăsături fonetice, comune între *Savvina kniga* și *Codex Suprasliensis*, unii slaviști, printre care și I. BĂRBULESCU, au admis posibilitatea scrierii acestor texte chirilice în nordul Dunării. Această ipoteză nu rezistă însă unui examen mai atent.

Ediții și studii:

Originalul se păstrează la Arhiva Centrală din Moscova. A fost descoperit și publicat în 1868 de S. I. SREZNEVSKIJ, *Древние славянские памятники юсового письма*.

Cea mai bună ediție este cea îngrijită de V. I. ȘCEPKIN, *Саввина книга*, St. Petersburg, 1903, însoțită de comentarii și de un glosar complet. Ediția a fost precedată de un amplu studiu al lui Șcepkin, *Рассуждение о языке Саввиной книги*, Petersburg, 1899. Mai tîrziu, A. LESKIEN publică observațiile sale referitoare la acest studiu și, în genere, asupra textului, în „Archiv für slavische Philologie", XXVI, 1905, p. 89--173. În 1959, ediția lui Șcepkin a fost reeditată prin fototipie, la Graz.

Alte studii despre acest manuscris: V. JAGIĆ, *Das altslovenische Evangelistarium Pop Savas*, în „Archiv für slavische Philologie", V, 1881, p. 580—611 ; I. BĂRBULESCU, *Iarăși despre Savvina kniga și Codex Suprasliensis în Dacia Traiană*, în „Arhiva Societății Istorico-filologice din Iași", XLIV, 1937, p. 59—75 ; K. HORÁLEK, *Význam Savviny Knigy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia*, Praga, 1948 ; EMIL VRABIE, *Au fost copiate Savvina kniga și Codex Suprasliensis în Dacia Traiană?*, în „Studii și cercetări lingvistice", XXII, 2/1971, p. 185—198.

Matei, XVII, 23—34

(23) **Рече г҃ь** притъчѫ сиѭ. подобьно естъ цр҃ствие небское. чл҃коу цр҃ю. иже изволи съвѣщати слово съ рабы своими. (24) зачьньшю же емоу съвѣщати слово. приведе сѧ емоу единъ дльжьникъ тьмѣ талантъ. (25) и не имѫщю емоу что въздати. повелѣ емоу г҃ь продати сѧ. и женѫ и все имѣние свое. (26) падъ же рабъ онъ кланяше сѧ емоу. гл҃ѧ г҃и потрьпи о мнѣ. и все ти въздамь. (27) милосрьдовавъ же г҃ь раба того. отъпусти и и дльгъ отъдастъ емоу. (28) и шьдъ рабъ тъ обрѣте единого подроугъ своихъ иже бѣ дльжьнъ емоу р҃-мь пѣнѧзь. и имъ. его вьнзаше. и гл҃ѧ въздаждь ми имѫже еси дльжьнъ. (29) падъ же подроугъ онъ молѣше и гл҃ѧ. потрьпи о мнѣ и въздамъ ти. (30) онъ же не хотѣше. нъ ведъ и въсади въ темьницѫ. донъдеже въздастъ вьсь дльгъ свои. (31) видѣвьше же подроузи его бывъшаѧ, съжалишѧ си зѣло. и пришьдъше съказашѧ г҃ви его. вса бывъшая. (32) тогда призъвавъ его. г҃ь гл҃а емоу. рабе лѫкавы. вьсь дльгъ твои оставихъ тебѣ. понеже моли мѧ (33) не подобаше ли и тебѣ помиловати подроуга своего. якоже и азъ тебе помиловахъ. (34) и разгнѣвавъ сѧ г҃ь его. прѣдастъ и мѫчительмъ. донъдеже въздастъ вьсь дльгъ свои.

Ioan, XI, 1—29

(1) **Въ** оно(и) бѣ единъ болѧ лазоръ. отъ витаниѧ града. марина. и марьты сестры ея. (2) бѣ же мария помазавъшии г҃а мѵромь и отъръши нозѣ его власы своими. еяже братъ лазоръ болѣше. (3) посъласте же сестрѣ его къ немоу гл҃ѭщи г҃и. (4) слышавъ же і҃с рече. си болѣзнь нѣстъ къ съмрьти. нъ о славѣ б҃жи. да прославитъ сѧ с҃нъ б҃жи еѭ. (5) любляше бо і҃с марьтѫ. и сестрѫ ея. и лазора. (6) егда же оуслыша яко болитъ. тогда прѣбыстъ на немьже бѣ мѣстѣ. в҃ дьни. (7) потомь же гл҃а оученикомъ. идѣмъ въ июдеѭ пакы. (8) гл҃ашѧ емоу оученици его. оучителю. нынѣ искахѫ тебе камениемь побити июдеи. и пакы ли идеши тамо. (9) отъвѣщавъ і҃с рече. не дьвѣ ли на десѧте годинѣ есте въ дне. аще ходитъ въ дне то не потъкнетъ сѧ. яко свѣтъ мира сего видитъ. (10) аще къто ходитъ нощиѭ. потъкнетъ сѧ. яко свѣта нѣстъ о немь. (11) сице рече. и по семь гл҃а. лазоръ дроугъ нашь оуспе. нъ идѫ да възбоуждѫ и. (12) рѣшѧ же оученици его г҃и. аще оуспе спенъ бѫдетъ. (13) і҃с же рече о съмрьти его. они же мьнѣшѧ яко о оуспении съна глетъ. (14) тогда рече имъ і҃с обиныы сѧ. лазаръ оумрѣтъ. (15) и радоуѭ сѧ васъ ради. да вѣрѫ имете яко не бѣхъ тоу. нъ идѣмъ къ немоу. (16) рече же Ѳома нарицаемы близньць. къ оученикомъ. идѣмъ и мы да оумремъ съ нимь. (17) пришьдъ же і҃с въ витаниѭ. обрѣте и д҃ дни юже имѫща въ гробѣ. бѣаше витаниѧ близь иер҃слма. яко е҃і статии[1]. (19) мнози же бѣхѫ отъ (и)юдеи пришьли къ марьтѣ и марии. да я оутѣшатъ. о братѣ ею. (20) марта

[1] *Zogr.*, *Mar.* și *Ass.* стадии.

жє. єгда оуслꙑшѣ ꙗко і͠с градєтъ. сърѣтє і а Марнꙗ домꙋ сѣдѣшє.
(21) рєчє жє марта къ і͠сꙋ. г͠и. аще бꙑ (с.)дє былъ. нє бꙑ братъ моі оумрѣлъ.
(22) нъ и нꙑнꙗ вѣмь. ꙗко єгожє колижꙺо просиши оу б͠а. дастъ тєбѣ б͠ъ.
(23) г͠ла єі і͠с. въскрьснєтъ братъ твоі. (24) г͠ла ємꙋ марта. вѣмъ ꙗко въс-
крьснєтъ. въ послѣдьнꙑ дьнь. (25) рєчє єі і͠с. азъ єсмь въскрѣшєниє и животъ.
вѣрꙋꙗі вь мѧ аще оумрєтъ живъ бѫдєтъ. (26) и вьсакъ живꙑі. и вѣрꙋꙗі вь
мѧ живъ бѫдєтъ вь вѣкъ. имѣши ли вѣрѫ сємꙋ. (27) г͠ла ємꙋ єі г͠и. азъ
вѣровахъ ꙗко тꙑ єси х͠ъ с͠нъ б͠жиі. грѧдꙑ въ миръ. и сє рєкъши идє. и при-
зъва мариѭ сєстрѫ своѭ таі. рєкъши єі оучитєль сє єстъ. и зовєтъ тѧ
(29) она жє ꙗко оуслꙑша въста скоро. и идє къ нємꙋ.

Ioan, XVIII, 28—40

(28). Въ оно(в). вєдошѧ і͠са отъ каіафꙑ. въ прєторъ бѣ жє заоутра и ти
нє вьнидѫ. вь прєторъ да нє осквьрнѧтъ сѧ. нъ да ꙗдѫтъ пасхѫ. (29). изидє
жє пилатъ съ ними вънъ. и рєчє кѫѭ рѣчь приноситє на ч͠лка сєго. (30) отъ-
вѣщашѧ жє и рѣшѧ ємꙋ. аще нє бꙑ былъ злодѣі, нє бꙑхомъ єго прѣдали
тєбѣ. (31) рєчє жє пилатъ поимѣтє і вꙑ. и по законꙋ вашємꙋ сѫдитє ємꙋ.
рѣшѧ жє ємꙋ иꙋдєі намъ нє достоитъ оубити никогожє. (32) да слово і͠сво
събѫдєтъ сѧ. єжє рєчє зпамєнаѧ коєѭ съмрьтиѭ хотѣшє оумрѣти. (33) вьнидє
жє пакꙑ пилатъ въ прєторъ. и г͠ла къ і͠сꙋ и рєчє ємꙋ. тꙑ ли єси ц͠ръ иꙋдєі-
скъ. (34) отъвѣща ємꙋ і͠с. о сєбѣ ли сє тꙑ г͠лєши. или ини тєбѣ о мнѣ рѣшѧ.
(35) отъвѣща ємꙋ пилатъ. єда азъ жидовинъ єсмь. родъ твоі. архиєрєі тѧ
прѣдашѧ мьнѣ. что єси сътворилъ. (36) отъвѣща і͠с. ц͠рствиє моє. нѣстъ отъ
мира сєго. аще отъ сєго мира бꙑ было ц͠рствиє моє. слоугꙑ моѩ ꙋбо подвиглꙑ
сѧ бꙑшѧ. да нє прѣданъ бꙑхъ иꙋдєомъ. нꙑнꙗ жє ц͠рствиє моє нѣстъ отъ сѫдꙋ.

[După V. ȘCEPKIN, *Savvina Kniga*, St. Petersburg, 1903, ed. Graz, 1959, p. 25—26, 68—70 și 105—107]

6. Codex Suprasliensis

Manuscris chirilic din secolul al XI-lea, descoperit în 1823 la mănăstirea Suprasl, lîngă Białystok (Polonia). *Codex Suprasliensis* (285 de file) conține minciul pe luna martie, 24 de vieți de sfinți, legende și mai multe omilii, dintre care 20 de Ioan Gură de Aur, altele de Epifanie din Cipru, de Vasilie cel Mare etc. Se păstrează fragmentar, în trei locuri: prima parte, la Ljubljana, partea a doua, cea mai cuprinzătoare (151 foi), la biblioteca „Zamojski" din Varșovia, iar ultima parte (16 file), la biblioteca „Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad.

Ca particularități fonetice, manuscrisul atestă numeroase cazuri de vocalizare ь > є. De asemenea, paralel cu formele sud-slave ра, ла < **or, ol*, se întîlnesc forme specifice numai cu metateză ро, ло. Caracterul limbii nu e unitar. Pornind de la anumite particularități, unii slaviști, printre care și I. BĂRBULESCU, au emis ipoteza, infirmată de E. Vrabie, că manuscrisul ar fi fost copiat în nordul Dunării pe teritoriul fostei Dacii. Acest text este o copie după originale mai vechi bulgărești.

Ediţii:

Editat pentru prima dată de FR. MIKLOSICH, *Monumenta linguae palaeoslovenicae e Codice Suprasliensi*, Vindobonae, 1851. Cea mai bună ediţie aparţine lui S. SEVERIANOV, apărută în colecţia „Памятники старославянского языка", II, fasc. I, St. Petersburg, 1904 (reeditată în 1959, la Graz). Un glosar complet al textului a fost alcătuit de K. H. MEYER, *Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, Glückstadt und Hamburg, 1935.

Studii:

W. VONDRÁK, *Über einige orthogr. und lexik. Eigentumlichkeiten des Cod. Suprasliensis*, Sitzungsberichte des Kais. Akad. d. Wiss. hist.—philol. Kl., t. CXXIV, 1891 ; A. LESKIEN, *Zur Kritik des altkirchenslavischen Codex Suprasliensis*, I, II, în „Berichte über die Abhandlungen der sächsichen Gesellschaft der Wissensch. Philos. hist. Klasse", t. XXVII, Leipzig, 1909 ; ibidem, t. XXVIII, Leipzig, 1910 ; N. V. WIJK, *Zur Komposition des altkirchenslavischen Codex Suprasliensis*, Amsterdam, 1925 ; K. N. MEYER, *Altkirchenslaviche Studien, I. Fehlübersetzungen im Codex Supr.*, în „Schriften der K. Gelehrten Gesellschaft", Jahrg. XV-XVI, Geisterwissensch., Nr. 2, Halle a.d.s., 1939 ; I. BĂRBULESCU, în „Arhiva", XLIV, Iaşi, 1937 ; S. M. KULBAKIN, *Хомилије Супрасалског зборника*, Глас Срп. кр. Ак., 182(92), 1940.

Мѣсѧца марта въ .ді. житие григора папы роуимьскаго

Блаженыи григории. поставьенъ бысть патриархъ. стѣи бжии цръкви римьстѣи. а прѣжде патриаршьства. цръноризьць бѣ къ манастыри. стаго апостола аньдреа. нарицаемаадго клиоскѵра. близъ стоую мѫченикоу. їѡана и паула. бѣаше же игоуменъ того манастырѣ. мати же его блаженаꙗ силвиꙗ. живѣаше близъ вратъ стаго паула апостола. на мѣстѣ нарицаемѣемъ кела нова. тъ же блаженыи григории. егда сѣдѣаше къ хызинѣ своеи. и писаше. приде къ немоу маломоштъ. молѧи и глаголѧ. помилоуи мѧ рабе ба вышьнꙗаго ꙗко старѣишина бѣхъ корабник(о)мъ. и истопихомъ сѧ и погоубихомъ много имѣние и своѥ и стоужде. любоништии же и по истинѣ рабъ христосовъ. призъвавъ слоугѫ своего глагола емоу. брате шедъ даждъ семоу ѕ златиць. братъ же шедъ сътвори ꙗкоже повелѣ емоу рабъ божии григории. и дастъ маломоштьи ѕ златиць. и отиде. пакы оубо мало прѣмоудивъ къ тъжде день. приде тъжде маломоштъ къ блаженоуоумоу григороу глаголѭще. помилоуи мѧ рабе ба вышьнꙗаго ꙗко много погоубихъ. а мало ми еси далъ. блаженыи же призвавъ слоугѫ своего глагола емоу. или брате даждь емоу дроугѫѭ ѕ златиць. сътвори же братъ тако. възьмъ же ништии ві златиць отиде.

Мѣсѧца марта въ гі мѫчение стааго савина цѣсарьствоуѭштоу диоклитиꙗноу

Заповѣдь посъла сѧ по вьсеи вьселенѣи. ꙗкоже вьсѣмъ не покорѧштимъ сѧ заповѣди его. и не жьрѫштии богомъ. мѫчени бываѭште ѕълѫ съмрьтиѭ оумрѣти. Доиде же си заповѣдь по всеи егупьтьстѣи странѣ. Гонению же оубо належѧштоу на Крьстиꙗны ѕѣло егупьтьстѣ странѣ ѕѣло мѧтѫшти сѧ. Савинъ кто именемь вь то врѣмѧ сы. Поуста града прьвыи блага рода сы. Славенъ же именемь Крьстиꙗнъ сы. Належѧштѧ ради бѣды. Отъшъдъ вънъ гра. Въ хызѣ

малѣмъ и съ инѣми Крьстиганы таіаше сѧ. Въ постѣхъ и молитвахъ дьнь и нощь прилежа. Многомъ же Крьстиганомъ ѫтомъ бывъшемъ. И вьсѣмъ имѧ Савинѹ нарицѫщемъ. Прославивъше. Не хѹдо вьзисканиіе бысть отъ беззаконьныихъ. Имѫже зѣло мѫжа прославивъша. По томъ же мало дьнии ништии кто. По обычаю просѧ хлѣба. Вѣдъі мѣсто къде живеть свѧтъіи Савинъ. Приіпедъ глагола беззак(о)ньникомъ что ми дасте и покажѫ вамъ мѣсто. Иждеіесть искомыи вами Савинъ. Они же оуслышавъше и ради бывъше Дашѧ іемоу два златика. И шедъше послѣдъ него доидоша мѣста. И оударивъше въ двери акы жродоужиште что. Отвръзъ іединъ отъ братиѩ. Оувѣдѣти хотѧ что хотѧтъ. Абие въскочиша беззаконьници. И обрѣтоша с҃тааго Савина съ инѣми шестиѭ братиѩ. И съвѧзавъше влѣкоша вънъ нс клѣти. Въпрашавъше же кто іестъ отъ нихъ. Искомыи ими савинъ. И оувѣдѣвъше поимше іединого съвѧзаша. Вериrами дкоими. И козьлъ тѫжькъ възл(о)живъше іемоу приведошѧ іего къ воеводѣ. Въ то же врѣмѧ дрьжааше к'го нарицаіемъ старѣишина бѣаше въ поустѣѣмь градѣ нарицаемѣемь. Тъ ишьдъ на походѫ подлъгъ рѣкѫ оузьрѣ издалече пълкъ великъ народа грѧдѫштъ. Видѣвъ же мѣсто трѣвно и красьно. Сълѣзе отъ коня. Поглоумити сѧ. Бысть же часъ малъ възьрѣвъ очима своима. И оузьрѣ с҃таг(о) Савина влѣкома съ нѫждеѭ великоѭ.

[După S. SEVERIANOV, *Супрасльская рукопись*, vol. I, Petersburg, 1904, p. 119—120, 23—25 și 144—146]

7. Foile de la Zograf

Pergament chirilic (două file) găsit de P. A. LAVROV la biblioteca mănăstirii de la Zograf, unde se și păstrează. Cuprinde un fragment din *Pravila sfîntului Vasilie*.

Ediții și studii:

Au fost editate de P. A. LAVROV, *Les feuillets du Zograph*, în „Revue des études slaves", t. VI, Paris, 1926, p. 5—23.

Limba acestui manuscris a fost studiată de M. DOLOBKO, *La langue des feuillets du Zograph*, în „Revue des études slaves", t. VI, Paris, 1926, p. 24—38. În lucrarea *Les règles de saint Basile en vieux slave*: *Les feuillets du Zograph* de P. A. LAVROV și A. VAILLANT, apărută în „Revue des études slaves", X, Paris, 1930, p. 5—35, se republică textul integral, însoțit de prototipul grecesc și un studiu asupra lexicului acestui manuscris.

... ели же оубо слово показа. іако хотѧштоуоумоу тѣлеси добрѣ и по чиноу на вьсе дѣиство съставлꙗти сѧ трѣбованиіе іестъ очию и ѩзыка и прочьныихъ іаже сѫтъ потрѣбьнѣиша, бѣдьно же и необраштемо. дш҃ѫ моштьнѫ очесы многы. аште бо и прозорьливо и въ словеси довьльное имѫште и бѫдрьливое и милосрьдьное и въ съврьшенѣ срьдьци. идѫштоу празьды бж҃иѩ старѣишоуоумоу братиѩ иштетъ благоиспытание, како іестъ моштьно въ тожде вьси множѣхъ сиціхъ полоучити; аште ли сѧ и събѫде когда до двою или трии тацѣхъ полоучити, еже не оудобь іестъ ни разоумѣхомъ николиже, множѣмь паче оуне іестъ обьштевати самѣмъ съ собоѭ и по скрьбѣнии семъ, и облегъчити печаль о иного ошьствии. и о прѣзиьствѣ, или о инѣхъ коихъ напастехъ имиже отълѫчаетъ сѧ отъ братиѩ, и дроуга дроугоу оутѣшати оставлении. много же оубо и вънѣшьныихъ вештии искоушение на прѣдълежаштии разоумъ польѕевати намъ моштии имати. іако и вънѣшьныи хытрьци рьвьноуѭтъ тъчьно

ими оулѣкжштиимь хытрыцелѧ, въ потѣпѣ пьрѫ съ ными въздвижѫште, тако оубо и вь селѧ житии многышти съвываеть сѧ быти. начьн[ъ]ше бо ръвьновати на доброе и подвизаѭште сѧ ꙗкоже дроугоу дроугa добрѣишоу быти.

[După P. A. LAVROV şi A. VAILLANT, *Les règles de saint Basile en vieux slave: Les feuillets du Zograph*, în „Revue des études slaves", X, Paris, 1930, p. 9—10]

8. Apostolul de la Enina

Manuscrisul, descoperit în anul 1960 în satul Enina din Bulgaria, este un fragment de *Apostol*, scris în alfabet chirilic şi compus din 39 de file de pergament, foarte deteriorate.

Pe baza trăsăturilor paleografice şi lingvistice, *Apostolul de la Enina* este considerat ca aparţinînd secolului al XI-lea şi socotit drept cel mai vechi Apostol din cele cunoscute.

Trăsături caracteristice:

Folosirea lui **Ъ** în locul ambelor ieruri: **конецЪ, дьнесЪ, късѣмЪ**.

Păstrarea ierurilor finale în marea majoritate a cazurilor: **начѧтькЪ, насЪ, нимЪ въ немЪ**.

Ierurile din interiorul cuvîntului în poziţie neintensă nu se păstrează: **два, дне, звани, злодѣи**.

Vocalele nazale se păstrează: **пѫть, оужие, мѫдрость свѧщение, памѧть, начѧтькь**.

ѣ apare în locul lui **ꙗ**; **ѡдѣна**.

Lipseşte iodizaţia.

Ediţii şi studii:

Apostolul de la Enina publicat de K. MIRCEV şi HR. KODOV, *Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в.*, Sofia, 1965.

Epistola către evrei, I, 1—10

сѫ(б).а.. по(с)... стрсть стго мѫченика Θеѡдора. про(к)... гла(с)д... дивень бъ въ стꙑ(х): — стн(х): въ црквахъ... къ евреомъ.

братие. (1) многочьстьно и многоразлично. древе глаголавь бъ оцемь прокꙑ. (2) напослѣдь къ дни сихъ. гла намь сномь. егоже положи. наслѣдника въсѣмъ. имже сътвори вѣкꙑ. (3) иже сꙑ сиѣние славѣ его. и образъ лица его носѧ же въсѣ гломь силꙑ своеѧ. собоѫ оцѣщени грѣховъ нашихъ сътворь. сѣде о деснѫѫ величьствие на вѣсокꙑхъ (4) толико лоучие бꙑвъ англъ. елико различиѣе ихъ наслѣдова имѧ. (5) къ комоу бо рече когда отъ англъ снъ мои еси тꙑ азъ дьнесь родих тѧ. и пакꙑ азъ бѫдѫ емоу въ оца. и тъ бѫдеть (ми)[1] въ сна. (6) егда же пакꙑ въводить прьвѣньца въ въселенѫѫ. глеть да поклонѧть сѧ емоу вьси ангели бжии (7) и къ англмь глеть. творѧи англꙑ своѧ дхꙑ. И слоугꙑ своѧ огнь палѧщь. (8) кь снꙋ же прѣстоль твои бже. въ вѣкꙑ вѣка. жезль правению. жезль црьствие твоего. (9) вьзлюбиль еси правдѫ и възненавидѣ неправьдѫ. сего ради помаза тѧ бъ бъ (sic) твои олѣем[ъ] радости паче причѧстьникь твоих. (10) в начѧтькь тꙑ ги землѫ основ[а] и дѣла рѫкоу твоею [с]...

[K. Mircev şi Hr. Kodov, *Енински апостол. Старобългарски паметник от XI век*, Sofia, 1965]

---

[1] **Ми** a fost omis şi apoi scris deasupra rîndului.

În cele de mai jos, prezentăm, spre comparare, texte paleoslave, slavone, textele corespunzătoare din greacă și latină, precum și traducerea în limba română.

(24) Інѫ притъчѫ прѣдъ ложи имъ
глѧ. оуподоби сѧ цр҃ствие нб҃ское. чк҃оу
сѣвъшюмоу доброе сѣмѧ на селѣ
своемь (25) сънѧштемъ же чк҃омъ.
приде врагъ его. і всѣ плѣвелъ. по
срѣдѣ пьшеницѧ і отиде. (26) егда
же прозѧбе трѣва. і плодъ сътвори.
тъгда ави сѧ і плѣвелъ. (27) при-
шедъше раби гн҃оу рѣшѧ. гн҃и не добро
ли сѣмѧ сѣлъ еси на селѣ твоемь.
отъ кѫдоу оубо имать плѣвелъ.
(28) онъ же рече имъ врагъ чл҃къ се
сътвори. раби же рѣшѧ емоу. хоште-
ши ли оубо да шедъше исплѣвемъ ѩ.
(29) онъ же рече ни. еда въстръга-
ѭште плѣвелъ. въстръгнете коупьно
съ нимь і пьшеницѫ. (30) оставите
коупьно расти обое до жѧтвы. і въ
врѣмѧ жѧтвѣ рекѫ дѣлателемъ. съ-
берѣте пръвѣе. плѣвелъ. і съвѧжате
ѩ въ снопы ѣко жешти ѩ. а пьше-
ницѫ съберѣте въ житьницѫ моѭ.

[După: *Quattuor evangeliorum, Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, ed. V. JAGIĆ GARZ, 1954, p. 18—19]

(24) ре(ч). гь притчю сию. ѹпо(д)би
се цр҃тво нб҃сное. чл҃кѹ сѣавшю доброе
сѣме на селѣ своемь. (25) спещимь же
чл҃комь. приде врагь емю и вьсѣа плѣ-
вель по срѣдѣ пшенице и отиде. (26)
егда же прозебе трава и плодь створи.
тогда ѣви се и плѣвель. (27) пришь-
дьше же кь домовномѹ кл(д)цѣ рѣше
ѥмю гн҃и. не добро ли сѣме сѣа на
селѣ своемь. ѡ(т)ькюдѫ ѹбо плѣвель
ть. (28) он же ре(ч) нимь врагь чл҃кь
се створи. раби же рѣше ѥмю. хощеши
ли ѹбо да шьдьше и сплѣвемь е.
(29) он же ре(ч) ни. еда како вьстрь-
зающе плѣвель вьстрьгнете кѹпно сь
нимь пшеницю. (30) оставите кѹпно
расти обое до жетвы. и вь годь жетвѣ
рекють жетелѣмь сьберѣте прьвое плѣ-
вель и свежите вь снопы. ѣко сьжещи
е. а пшеницю вь житницѹ мою.

[După: *Мирослављево јеванђеље*, ed. L. STOJANOVIĆ, Belgrad, 1897, p. 45]

῎Αλλην
λέγων,
ἀνθρώπ
τῷ ἀγρ
τοὺς ἀ
θρὸς κ
σον τ
῞Οτε
καρπὸ
ζιζάνι
Προ
κοδεσ
καλὸν
ἀγρῷ;
῾Ο;δ
τοῦτο
αὐτῷ,
ξωμεν
συλλέ
ἅμα α
῎Αφ
ἕως
τοῦ ϑ
συλλέ
δήσατ
κατακ
γάγετ

[După:
pzig, 1

[Luca 46—47]

(46) Вьнемлѣте отъ кънижьникъ.
хотѧштиихъ въ одеждахъ ходити. і
любѧште цѣлованиѣ на тръжиштихъ.
і прѣдьсѣданиѣ на сънъмиштихъ.
і прѣждевъзьваниѣ на обѣдѣхъ. (47)
іже снѣдаѭтъ домы въдовиць. і
виноѭ далече молѧтъ сѧ. сиі при-
мѫть осѫждение большее.

După: *Quattuor evangeliorum, Codex glagoliticus...*, p. 126.]

(46) вьнимаите себѣ ѡ(т) книжникь.
хотещиихь вь одеждахь одеждахь хо-
дити. и любещиихь цѣлованиѣ на трь-
жищихь. и прѣжде сѣданиѣ на сьн-
мищихь. и прѣжде званиѣ на обѣдѣхь.
(47) иже снѣдають домы вьдовиць. и
виною далече молеть се. си примють
осюждение большеѧ.

[După: *Мирослављево жеванђеље...*, p. 121.]

Πρ
θελόν
φιλοῦ
καὶ
γωγαῖ
δεῖπν
τῶν χ
ἔχον
τερο

[După
p. 68.

Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, ὡμοιώθη ἡ βασιλέια οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείραντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐπέσπειρεν ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου καὶ ἀπῆλθεν.

Ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος καὶ καρπὸν ἐποίησεν, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια.

Προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου εἶπον αὐτῷ, Κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει ζιζάνια;

Ὁ ;δὲ ἔφη αὐτοῖς, ἔχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν οἱ δὲ δοῦλοι λέγουσιν αὐτῷ, θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά; ὁ δὲ φήσιν, Οὔ μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον.

Ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα ἕως τοῦ θερισμοῦ· καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς, συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμος πρὸς τὸ κατακοῦσαι αὐτά, τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου.

[După: *Novum Testamentum Graecum*, Leipzig, 1657, p. 16—17]

Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum caelorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo.

Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit.

Cum autem crevisset herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania.

Accedentes autem servi patris familias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania?

Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, et colligimus ea?

Et ait: Non: ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum.

Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

[După: *Biblia sacra vulgatae editionis*, ed. P. GERMANICARTIER, Constantia, 1763, p. 32]

Luca XX, 46—47

Προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς καὶ φιλούντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις, οἱ κατεσθίουσιν τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν καὶ προφάσει μακρὰ προσέχονται· οὗτοι λήμψονται περισσότερον κρίμα.

[După: *Novum Testamentum Graecum* . . ., p. 68.]

Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in conviviis:

Qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

[După: *Biblia sacra Vulgatae* editionis . . ., p. 162.]

Шн алтѫ пилдѫ поусе лѡр грѫи (вторникь .ѕ. нє.) зисе домнꙋль подобѣще се ѫпърѫцїѧ черюлꙋи. ѡмоу(л)че сѣмѫнѫ бꙋнѫ сѫмѫнцѫ спре агроу(л)лꙋи. ꙟ адꙋрмитꙋль оаменилѡр вине врѫжмашꙋль лꙋи. ши семѫнѫ плѣвеле премиѫжлокꙋль грѫꙋлꙋи ши се дꙋсе. кънды ꙟфрꙋнзи iарба ши фѣче плодь. атꙋнче се иви ши плѣвила пре ꙟ миѫжлокꙋль грѫꙋлꙋи. винерѫ робїи домнꙋлꙋи. зисерѫ лꙋи доамне. ноу боунѫ сѫмѫнцѫ семѫнаши спре агрꙋль тъꙋ. деꙟкътроу ѡ амꙋ аре плѣвилѫ. ель зисе лѡр. дракꙋль ѡмь ачѣѧ фѣче. робїи зисерѫ лоуи. вери амꙋ съ мѣрџе(м) ши съ плеви(м) ѧ. ель зисе ба нꙋ. съ нꙋ кꙋмва змꙋлгѫнды плѣвила. съ роупеци ꙟпреоунѫ коу ѧ ши грѫꙋль. лѫсаци съ крѣскѫ амѫндоаѡ депреоунѧ пѫнѫ па сечерать. ши ꙟ врѣмѣ сечератоулꙋи зичевою сечерѫторилѡр. адꙋнаци ꙟтъи плѣвила. ши ѡ легаци ѧ ꙟ снопи. ка съ арзѫ ѧ. е грѫꙋль адꙋнаци ꙟ житница мѧ.

[După: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. fototip. FL. DIMITRESCU, Buc., 1963, p. 184]

24. Altă pildă le-a pus lor înainte, zicînd: Asemenea este împărăţia cerurilor omului care a semănat sămînţă bună în ţarina sa.
25. Dar pe cînd oamenii dormeau, a venit vrăjmaşul lui, a semănat neghină printre grîu şi s-a dus.
26. Iar dacă a crescut paiul şi a făcut roadă, atunci se arătă şi neghina.
27. Venind slugile stăpînului casei îi zise: Doamne, n-ai semănat tu oare sămînţă bună în ţarina ta? De unde dar are neghină?
28. El le răspunse: Un om vrăjmaş a făcut aceasta. Servitorii îi ziseră: Voieşti atunci să ne ducem şi s-o plivim?
29. El însă rosti: Nu, ca nu cumva plivind neghina, să zmulgeţi odată cu ea şi grîul.
30. Lăsaţi să crească împreună şi grîul şi neghina, pînă la seceriş şi la vremea secerişului voi zice secerătorilor: Pliviţi întîi neghina şi legaţi-o în snopi ca s-o ardem, iar grîul îl strîngeţi în jitniţa mea.

[După: *Biblia*, trad. rom. de VASILE RADU şi GALA GALACTION, Bucureşti, 1939, p. 1112.]

Лоуацивѫ аминте деснешꙋ де кънтꙋлари ворь вени ꙟтрꙋ вешминте ши юбиевѡр съроутѫтꙋри ла търгꙋри. ши ꙟнаинте а шедѣ ꙟглоте. ши маинаинте ан кемиа ла чинѫ.

Че мѫнѫнкѫ каселе въдꙋѡлѡр. ши кꙋ кинѫ де департе се поартѫ. ачеѧ лꙋаѡр маи мiаре ѡсѫндѫ.

[După: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*..., p. 254.]

46. Păziţi-vă de cărturarii cărora le place să se plimbe în haine lungi şi le place să li se închine lumea în tîrguri şi să stea în băncile dintîi în sinagoge şi să stea în capul mesei la ospeţe.
47. Ei care mănîncă de istov casele văduvelor şi de ochii lumii se roagă îndelung, ei, aceştia, prisoselnică osîndă vor lua.

[După: *Biblia*, trad. rom. de VASILE RADU şi GALA GALACTION..., p. 1185.]

REDACŢIA CEHO-MORAVĂ

TEXTE RELIGIOASE

1. Foile de la Kiev

Sub această denumire sînt cunoscute 7 foi de manuscris glagolitic, scrise în slava veche de redacţie moravă. Conţin rugăciuni scurte, care se spun la liturghie în luna noiembrie. Aceste rugăciuni sînt doar o parte din *Misalul* sau *Liturghierul* lui Grigorie cel Mare, fost papă al Romei (590—604). Se presupune că traducerea din latină a fost făcută de GORAZD, cel mai de seamă dintre ucenicii moravi ai lui Chiril şi Metodie. Traducerea s-a făcut, probabil, în colaborare cu Chiril, cînd au fost la Roma, în 869—870. *Misalul* s-a folosit în biserica din Marea Moravie, ceea ce înseamnă introducerea integrală a liturghiei la slavii moravi. Din cauza întrebuinţării frecvente a manuscrisului, s-a pierdut partea de la început şi de la sfîrşit, păstrîndu-se doar cea de la mijloc, numită „Sacramentarium", care conţine 38 de rugăciuni.

Cele 7 file de pergament păstrate sînt o copie de pe la începutul secolului al X-lea şi constituie cel mai vechi text de limbă slavă. Manuscrisul a ajuns din Marea Moravie la Ierusalim, iar de aici a fost dus la Kiev, de arhimandritul ANTONIE, care l-a dăruit Academiei Teologice. Tot la Kiev, la Biblioteca Naţională Ucraineană, se păstrează şi în zilele noastre.

Foile de la Kiev au o importanţă unică prin aspectul morav şi arhaic al limbii lor, cu numeroase latinisme în lexic şi sintaxă, cu nazalele şi ierurile păstrate, prin valoarea literară, imnografică şi liturgică a conţinutului, prin modul de exprimare, precum şi prin particularităţile paleografice.

Ediţii şi studii:

Foile de la Kiev se cunosc în ediţiile ştiinţifice ale lui V. JAGIĆ (1890) şi mai ales în aceea a elveţianului benedictin CUNIBERT MOHLBERG (1928). Despre acest preţios text de limbă slavă veche s-au scris numeroase studii lingvistice, prozodice, teologice şi istorico-culturale[1].

---

[1] MILOŠ WEINGART, *Československý typ cirkevnej slovanštiny*, în SAV, Bratislava, 1949, p. 33—44; J. VAŠICA, *Slovanská bohoslužba v českých zemích*, Praga, 1940; Idem, *Literární památky epochy Velkomoravské 863—885*, Praga, 1966, p. 41—47; E. PAULINY, *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, în SAV, Bratislava, 1964; JÁN STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, I, SAV, Bratislava, 1956, p. 207—230; III, 1967, p. 461—466; V. VONDRÁK, *O původu Kyevských listů a Pražských zlomků*, Praga, 1904; A. I. SOBOLEVSCHI, *Materialy i issledovanija v oblasti filologii i archeologii*, Petersburg, 1910, p. 924.

ВЪ ИВ ДЬНЬ КЛIМЕНТА

1. Бъ іже нън. Лѣта огрѧдѫцѣ блаженаго Климента мѫченіка твоего і папежа чьстьѭ веселішιv: подазь мілостівы да егоже чьсть чьстімъ сілоѭ оубо мѫченнѣ его наслѣдзуемъ: Гмь:

SANCTI CLEMENTIS PAPAE[1]

1. Deus qui nos annua beati Clementis martyris tui atque pontificis solemnitate laetificas, concede propitius, ut cuius natalitia colimus, uirtutem quoque passionis imitemur, per dominum.

НАДЪ ОПЛАТЪМЬ

2. Рованнѩ Гі прінесенънѩ свѧті. І ходатаіѧцю блаженоумоу климентоу мѫченнкоу твоемоу. Снмь нъи отъ грѣхъ скврьностні нашіхъ очісті: Гмь:

SUPER OBLATAM

2. Munera domine oblata sanctifica, et intercedente beato Clemente martyre tuo per haec nos a peccatorum nostrorum maculis emunda, per dominnm.

ПРѢФАЦИѢ: ДО ВѢЧЬНЪI БЖЕ

3. Чьстьнаго Климента законьніка і мѫченика чьс(т)і чьстѧце. Іже оутѧже бънті блаженоумоу апостолоу твоемоу Петроу. Въ інокості подроугъ. Въ исповѣді оученікъ. Въ чьсті намѣстьнікъ. Въ мѫченні наслѣдьнікъ: Хмъ Гмь нашімь:

UD AETERNE DEUS

3. Veneranda Clementis sacerdotis et martyris solemnia recurrentes qui fieri meruit beati Petri in peregrinatione comes, in confessione discipulus, in honore succesor, in passione secutor, per Christum Dominum nostrum.

ПО ВЪСЖДѢ

4. Тѣлесе свѧтаго і прѣдрагънѩ кръве напльнені въпнтиѣ просімъ Гі Бже нашь: да еже милостіваѣ обѣцѣнѣ носімъ. Рѣснотівьнаѣ изд(р)ѣшенѣ обьмемъ: Гмь:

POST COMMUNIONEM

4. Corporis sacri et pretiosi sanguinis repleti libamine quaesumus domine Deus noster, ut quod pia deuotione gerimus, certa redemptione capiamus, per Dominum.

ВЪ ТЪЗЕ ДЬНЬ ФЕЛІЦТЪИ:

5. Подазь намъ просімъ тѧ вьсемогъні Бже. Блаженънѩ раді мѫченіцѩ твоеѩ Феліцітъи въкоупьнѫѩ молитвѫ: і тоѩзе раді защіті нъи: Гмь:

EODEM DIE. SANCTAE FILICITATIS

5. Praesta quaesumus omnipotens Deus, ut beatae Felicitatis martyris tuae solemnia recensentes, meritis ipsius protegamur et precibus, per dominum.

ПРѢФАЦИѢ: ДО ВѢЧЬНЫ БЖЕ:

14. Да сѧ тебе дрьжімъ і мілості твоеѩ просімъ: прізъкалъ нъи есі Гі. Да исправі нъи і очісті: не нашіхъ дѣлъ раді. Нъ обѣта твоего раді іже есі обѣцѣлъ намъ: да възмо-

U+D AETERNE DEUS

14. Ut quite auctore subsistimus, te dispensante dirigamur, non nostris sensibus relinquamur, sed ad tua creducti semper tramitem veritatis haec studeamus exercere quae

[1] Textul în limba latină este redat după *Codex Padovanus* D 47; ediția KL. GAMBERA, *Das glagolitische Sakramentar der Slavenapostel Cyrill und Method und seine lateinische Vorlage*, Wurzburg, 1957, p. 165—173.

жемь доушѣмі і тѣлесꙑ і мꙑсль-мі нашімі. Прьꙗти заповѣді твоѩ: ѩже есі посълалъ къ намъ: х҃мъ г҃мь нашімь: имьже велічь:.

praecipis, ut possimus dona percipere quae promittis, per Christum dominum nostrum, per quem.

МЬШѢ: Г҃:. О ТОМЬЗЄ.

20. (Ц)ѣсарьствѣ нашемь г҃і мілостьѭ твоеѭ прізрі: і не отъдазь нашего тоуземъ. І не обраті насъ въ плѣнъ народомь поганьскꙑмь: х҃а раді г҃і нашего. Іже цѣсарітъ съ отьцемь і съ свѧтꙑмь:

ITEM ALIA MISSA IV

20. Rege nostras domine propitius voluntates, ut nec propriis iniquitatibus implicentur, nec subdantur alienis, per dominum Xristum dominun nostrum, qui (vivit et) regnat cum(deo) patre in unitate (spiritus) sancti.

МЬШѢ О МѪЧЕНІЦѢХЪ:.

32. Мѫченікъ твоіхъ г҃і чьсті чьстьѭще молімъ тѧ просѧще: да ѣкоже ѩ есі славоѭ твоеѭ небесьскоѭ оутврьділъ: такоже же і нꙑ мілостіѭ твоеѭ прімі г҃мь:.

MISSA DE MARTYRIBUS

32. Martyrum tuorum domine ill. natalitia celebrantes supplices te rogamus, ut quos caelesti gloria sublimasti, tuis concede adesse fidelibus, per [Dominum.]

НАД ОПЛАТЪМ(Ь):

36. Даръ сь принесенꙑ тебѣ. Г҃і вьсѣхъ свѧтꙑхъ небесьскꙑхъ сілъ раді: і вьсѣхъ свѧтꙑхъ. Твоіхъ раді і праведьнꙑхъ раді: бѫді тебѣ въ хвалѫ: а намъ молітвамі іхъ достоіное отъплаті: г҃мь нашімь.

SUPER OBLATAM

36. Munera tibi domine nostre deuotionis offerimus, que et pro omnium sanctorum tuorum tibi sint grata honore et nobis salutaria te miserante reddantur, per dominum nostrum.

ПО ВЪСѪДѢ:.

37. Просімъ тѧ г҃і. Дазь намъ молітвамі вьсѣхъ небесьскꙑхъ силахъ (sic). І вьсѣхъ свѧтꙑхъ твоіхъ. І дѣлъ іхъ раді праведьнꙑхъ: вьсѫдъмь сілъ въземъмꙑ. Очисті срьдьцѣ нашѣ отъ грѣхъ нашіхъ: г҃мь на[шимь]

POST COMMUNIONEM

37. Praesta nobis quaesumus domine intercedentibus omnium sanctorum tuorum meritis, ut que ore contingimus, puro corde capiamus, per Dominum nostrum.

[După JÁN STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, vol. III. *Texty*, Bratislava, 1967, p. 403–413]

2. Fragmentele de la Praga

Fragmentele glagolitice de la Praga sînt scrise numai pe două file de pergament. Prima filă e un palimpsest. A doua filă se deosebește de prima prin limbă și scris. Ambele file s-au păstrat lipite pe copertele de lemn ale unui manuscris latin, care cuprinde *Faptele Apostolilor*, și s-a descoperit în biblioteca mănăstirii sfîntului Vit din Praga. Manuscrisul datează din a doua jumătate a secolului al XI-lea. Legătura datează de pe la sfîrșitul secolului al XII-lea. Aceasta însemnează că în vremea aceea cartea din care fac parte

cele două file, denumite *„Fragmentele glagolitice de la Praga"*, nu se mai întrebuința și că filele sînt mai vechi decît *Apostolul*, menționat mai sus. Într-adevăr, prima filă — palimpsest — s-a datat de pe la mijlocul secolului al XI-lea, iar a doua, de pe la sfîrșitul aceluiași secol.

Analiza paleografică a dovedit că ambele file sînt cópii scrise de trei pisari și provin din cărți deosebite. Conțin imnuri, care se cîntă la liturghie la slujba de după Paște și din Vinerea patimilor, în Biserica ortodoxă. Ambele file au făcut parte dintr-o carte liturgică scrisă în slava veche. Originalul a fost scris, probabil, chiar în epoca lui Chiril și Metodie. De aceea, limba are un caracter arhaic. În lexic constatăm unele grecisme, ca **антифонъ** „antifon", **пѧтникостнѩ** „cincizecimea", **трапеза** „masă". Aceasta a determinat pe slavistul P. I. ŠAFARIK să afirme că opera s-a tradus din greacă. Grecismele, însă, pot proveni și dintr-un original latin sau, mai degrabă, dintr-unul scris în slava veche de redacție bulgară, transpus apoi în slava moravă. Cu prilejul adaptării la slava moravă s-au făcut unele adaosuri și s-au introdus moravisme ca: **свѣтидльна** „luminînda", în care avem grupul *dl*, sau trecerea *a* > *ě*, ca în **пѣтникостіе**, ori *dj* > *z*, ca în **розъство** „naștere", **твръзеніе** „confirmare, întărire", *d'a* sau *d'e* în **грѧдѣтъ** „vine" etc. M. WEINGART consideră că originalul ar fi putut fi scris chiar în Marea Moravie.

Fragmentele de la Praga au în formă și stil simetric, prin paralelisme, contraste, clauzule, anafore, epifore etc realizîndu-se efecte estetice, care vădesc tendința autorului pentru arta cuvîntului.

Cartea liturgică din care au făcut parte *Fragmentele glagolitice de la Praga* s-a folosit, probabil, în mănăstirea Sazava din Praga, care înclina spre cultul bisericii răsăritene. Aici s-au descoperit și relicvele patronilor ruși Boris și Gleb. În urma schismei bisericești (1054) și a alungării călugărilor slavi din mănăstirea Sazava, cărțile slave au fost îndepărtate din uz, unele au fost chiar arse și s-au înlocuit cu cele latine. Așa se explică de ce în secolul al XII-lea filele unei cărți liturgice de rit răsăritean, scrise în slavă, ajung să fie folosite la legătura unui manuscris latin.

Ediții și studii:

Textul *Fragmentelor de la Praga* a fost reprodus de J. VAJS, *Rukovět hlaholské paleografie*, Praga, 1932. S-au reprodus în transcriere chirilică și fotocopii de M. WEINGART, J. KURZ, *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*, Praga, 1949, p. 146 ș. u. ; J. STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, III, Bratislava, 1957, p. 301 ș. u. și ed. 1967, p. 414—417.

P. I. ŠAFARIK, *Glagolitische Fragmente*, Praga, 1857; Vaclaw Vondrak, *O původu Kijevských listů a Pražských zlomků*, Praga, 1904.

I B.

4. Пѧ(т)ътникостие ст҃аѣ грѧ
5. Дѣт.: вш҃и почьтѣмъ дх҃ъ
6. Ст҃ъи : приде бо оумоудрѣѩ
7. Ап҃столи : сего при
8. Мѣмъ вш҃и : і поклони
9. Мъ сѧ : емоу :

I B.

9. .... свѣт
10. Идлъиа : на розъсо : іѣн
11. Ѣко ветъхъи : с новъи
12. Холатаі : прѣдътеч
13. Є хвъ твоіѫ : іадроіѫ мо
14. долитвоу пеъли[1] иалѵъ
15. Хвалѧщимъ твоє чь
16. стьное : бж҃ьствьноє ро
17. зъство :

19. Области отъ ба прима̀ша
20. стаѣ апостола прѣмоуд
21. Раѣ. ст Петрє камени. Вѣръ
22. Павле мироу. Оутвръзение
23. дъвоицею свѣтоносьнаѣ
24. Римьска похвало:

II A.

3. .... (о)биндоу мѧ ѣко пси мнози
4. Оударища тѧ цѣсарю за лани
5. Тоу оударенимъ въпрашахѫ
5. Тѧ и лъжесъвѣстовахоу:

20. (К)аѣ та къзни нюдо наоусти прѣ
21. Дати спасъ еза лика апо
22. Стольскаго тѧ отълоучи
23. Єза дара цѣлениѥ тѧ лиши
24. Єза съ онѣми вечерѣкъ<т>а [тѧ]

II B

9. Дрѣва ради ад(а)мъ раѣ въ....
10. ⁝ Исел(ен)ъ дрѣвъ........ крижъ
11. ⁝ Нъмъ разбо(ин)никъ и въ раи
12. Въседли (с)ѧ овъ бо въкоу
13. Шъ запоѣд(ъ) прѣстоупи съ
14. Творъшаго и а дроугъи проп(ьѧ)
15. Тъ сѧ ба тѧ исповѣдаше таѧ
16. Цар(о) сѧ: помѧни мѧ сп(а)се егда
17. Придеши въ цѣсаръствие своє
18. Творъца законоу отъ оучиника
19. Коупиша правъд(ъ)наго и
20. Ѣко в(е)законъникъ и пила
21. Този на соудищи постави
22. Ша въпъюце распъни мижнъ
23. Ноую насъницъшаго снѣ въ поу
24. Стъиии мъи же правъд(ъ)

[După JÁN STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, vol. III, Bratislava, 1967, p. 415–417]

[1] Sic, in loc de посъли.

Vechile reguli de viețuire după „obiceiul pămîntului" al slavilor moravi s-au contopit cu nomocanoanele și pravilele creștine venite din Bizanț, din Italia, din Germania. De aceea această literatură juridică prezintă un întreit interes, pentru că ne dă o imagine destul de veridică a vieții sociale, economice, juridice și morale a slavilor moravi. Ne arată osmoza culturală a acestor slavi prin creștinism atît cu răsăritul ortodox, cît și cu apusul. Limba acestor texte este deosebit de interesantă prin arhaismele păstrate și prin aspectul ei morav. De aceea reproducem cîteva fragmente ilustrative din trei opere juridice scrise în Marea Moravie.

Astfel, în aceste monumente de retorică bisericească sînt frecvenți și termenii juridici ca **законъ** „lege", dar în sensul de **божїи законъ** „legea lui Dumnezeu", prin care se înțelege „Decalogul", cele zece porunci. Același cuvînt este folosit însă și în sensul de *Biblie* în general, adică atît legea din Vechiul testament, cît și cea din Noul testament. Mai interesant este **врѣмѧ**, cu sensul de legătură trupească între o femeie și un bărbat, gr. ἔργον. Același sens îl are cuvîntul **врѣмѧ** și în *Nomocanonul lui Metodie*. Celelalte traduceri: *pricină, cauză* — **вина**, gr. αἴτια, sau *păcat* — **грѣхъ**, cum apare în *Legea de judecată a oamenilor*, sînt eufemistice.

Ca termen juridic specific în acest text este și: **слоухъ соуѥтьнъ** „răspuns fără martori, gol sau în deșert".

În slavistică „Omilia anonimă" este denumită:

1. **Напоменѹтие къ владаромъ**

Mustrări către stăpînitori

În această omilie anonimă se dau indicații marilor dregători cum să judece procesele, se specifică interdicția căsătoriilor între membrii familiilor, nașilor și ale finilor, precum și admiterea divorțurilor numai în cazuri speciale. Omilia se păstrează în *Codex Clozianus* și, după cercetările mai noi, ca aceea ale boemistului J. VAŠICA[1], ale lui K. HORÁLEK[2], A. VAILLANT[3], FR. GRIVEC A. DOSTÁL etc., se atribuie lui Metodie[4], pentru că se aseamănă foarte mult prin conținut, stil și limbă, cu alte opere, despre care știm sigur că le-a scris acesta.

За сего ради длъжен҄ъ есть вьсꙗкъ кънѧзь, не обинѹꙗ вьсѣхъ, иже подъ властьѭ кліѹ, божи свѧты Христосѹ законъ и пророкомъ и Апостоломъ и блаженꙑимъ отьцемъ прочитати, и вьсѣмъ на вьсꙗкъ день запрѣштати не обидѣти кого немоштьнѣишихъ, ни поганьскъ нѣтеръ обычаи сѫдѣꙗти ни поганьскыѩ присѧгы или ино чьто блѫдѧште. . . . свѧтоѥ кръстениѥ въ чьсти велиѭ имѣти а не ѹкоризнѣ творити.

И кѹмотрами своими и дъштерьми иже отъ свѧтаго кръштениꙗ ѥ съмѣшати сѧ. Вьсе бо се свѧти вьселмѹ мирѹ обьшти сънъми проклѧли сѫтъ. Нъ и позьрѧштаѩ ихъ кънѧзѧ таковьсаѩ вештьница, и не ꙗко подобаѥтъ показа-

[1] Vezi A. VAŠICA, *Anonymní homilie rukopisu Clozova po strance pravni*, in „Slavia", 25, 1956, p. 221—233.

[2] Vezi K. HORÁLEK, *K překladatelské činnosti Metodějově*, in „Slavia", 25, 1956, p. 191—193.

[3] Vezi ANDRÉ VAILLANT, *Une homélie de Méthode*, „Revue des études slaves", 23, 1947, p. 34—47.

[4] FR. GRIVEC, *Clozov-Kopitarev glagolit v slovenski književnosti i zgodovini*, Razprave, I, 5, Ljubljana, 1943, p. 341—408; A. DOSTÁL, *Codex Clozianus*, Praga, 1959, p. 127—144.

ѫштихъ съ достоꙗнѹ кмѹ постѹ, вь различены проклен҄ьше вь вѣчьны огнь отъврьгѫ сѧ

. . . . Длъженъ кстъ вьсꙗкъ крьштены саматъ себе чиста хранити, ꙗко црькъве богѹ свѧтоѩ. И о своиꙇ женѣ довъл҄ѣти сѧ ничьже ино дальнѥ съмышлѣти, ни въ скота мѣсто въ слѣдъ несъмысльнъ похотиимъ ходити . . . . Кьсꙗкъ пѹштаꙗи женѫ своѭ развѣ словесе любодѣꙗнꙗнаго, творитъ ѭ прѣлюбы творити[1], и вьсꙗкъ прилѣплꙗꙗи сѧ потъпѣже прѣлюбы дѣктъ ꙗже бо богъ съвелъ кстъ чловѣка, да не разлѹчаꙗте сѧ[2]. Профитѹ же малахеѹ сьѹвѣштѹꙗштю богови и глаголѭштю: и женѫ юности твоѥꙗ да не оставиши, нъ аште възненавидѣвъ отъпѹстиши и покриетъ нечъстье на тѧ, глаголетъ господь . . . .[3]

[După EUGEN PAULINY, „*Slovesnost a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*", Bratislava, 1964, p. 143—144]

2. Законъ сѫдьнꙑи людьмъ

Legea de judecată a oamenilor sau „legea civilă"

În slava veche acest text juridic, intitulat законъ сѫдьнꙑи людемъ, este considerat cel mai vechi manuscris de acest gen. Constă din 17 articole, traduse din legea bizantină *Ecloga*, întocmită de împărații isauri LEON și CONSTANTIN COPRONIMUL, pe la anul 740.

Unii specialiști bulgari cred că această lege civilă s-a scris în Bulgaria, la sfîrșitul secolului al VIII-lea sau începutul secolului al IX-lea[4]. Alți cercetători [5], însă, consideră că s-a scris în Rusia, avînd în vedere că cel mai vechi manuscris păstrat este o copie de redacție rusă din secolul al XIII-lea. În conținut însă apar o serie de elemente, care nu sînt în *Ecloga* bizantină și provin din vechile pravile folosite în Marea Moravie. Astfel se prevăd pedepse pentru incendiatori, se fixează numărul martorilor, iar legea civilă (вьсꙗка правьда) se deosebește de божиꙗ правьда, formulată de părinții bisericii — „legea Domnului".

Limba acestei legi conține numeroase moravisme, fiind foarte apropiată de limba celorlalte texte literare de origine moravă. În acest sens, învățați ca IOZEF VAŠICA, M. N. TICHOMIROV au demonstrat temeinic că și „Legea de judecată civilă" este de origine și redacție moravă[6]. Firește, legea grecească a fost adaptată la necesitățile societății slavilor moravi, iar *Ecloga* grecească a fost tradusă în slavă, probabil, de Chiril, cu colaborarea fratelui său Metodie[7]. Acesta a și aplicat-o în Marea Moravie, pentru că Chiril a murit mai de timpuriu (869). Cele două legi, „religioasă" și „civilă", sînt atestate în legendele chirilo-metodiene, în diferite slujbe, cîntări și imnuri despre apostolii slavilor. Iată ce se spune, de exemplu, într-un imn mai scurt, compus în cinstea lui Chiril: Кириле, славьне ѹчителю добротъ, наѹчи моравлꙗны своими чинми бога благодарите, прѣлагаꙗ на словѣньскꙑи ѩзыкь отъ грьчьскаго законь господьнь и правьдѹ его[8]— „Chirile, mărite învățător al virtuții, ai învățat

---

[1] Matei, V, 32.
[2] Matei, XIX, 6.
[3] Malachia, II, 15.
[4] Vezi VENELIN GANEV, *закон судным людем*, Sofia, 1959.
[5] Vezi M. N. TICHOMIROV, *закон судный людем*, I — II, Moskva, 1961.
[6] Vezi J. VAŠICA, *Origine cyrillo-methodienne du plus ancien code slave dit „Zakon sudnyi ljudem"*, in „Byzantinoslavica", 12, 1951, p. 154—174.
[7] E. PAULINY, *op. cit.*, p. 152.
[8] Vezi P. A. LAVROV, ***Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности***, Leningrad, 1930.

pe moravi să preamărească pe Dumnezeu prin faptele lor, traducîndu-le *legea Domnului* şi *dreptatea lui* din limba greacă în cea slavă". Prin „legea Domnului" se înţelege învăţămîntul religios şi legea bisericească, iar prin *dreptate* — правьда — se înţelege „legea civilă" [1].

Iată o serie de articole din această „lege civilă", deosebit de interesante din punct de vedere social, juridic şi lingvistic:

1. Прѣжде вьсякоѥ правьды достоино ѥсть о божии правьдѣ глаголати. Тѣмь же свѧтыи коньстантинъ прьвыи законъ вьписавъ, прѣда, тако глаголѧ:

Ѩко вьсꙗко село вь нѣмь же трѣбы бываѭть или присѧгы поганьскы, да отъдаѥть сѧ вь божии храмъ сь вьсѣмь имѣньѥмь... ѥлико имѫть господа та въ томь селѣ и творить трѣбы и присѧгы, да продасть сѧ сь вьсѣмь имѣньѥмь своимь а цѣна ихъ дасть сѧ ништиимъ.

2. Вь вьсꙗкѫ прѫ и клеветѫ и шьпъты достоить кънѧзю и сѫдии непослушати бесъвѣдитель мъногъ, нъ глаголати къ сѫпьрьникомъ и клеветьникомъ и шьпътьникомъ: Аште не прилъкнете о послусѣхъ, ꙗкоже и законъ божии велить, приꙗти тѫже казнь чаите, ѭже на друга глаголасте. Божии законъ тако велить, да иже сего не хранить, проклѧть да бѫдеть.

Despre martori. — О послусѣхъ. надъ вьсѣми же сими достоить на вьсꙗкои прѣ кънѧзу и сѫдии сь вьсацѣмь испытаниѥмь и трьпѣниѥмь испытаниѥ творити и не безъ послухъ осѫждати, нъ искати послухъ истинныхъ, боѩштиихъ сѧ бога, нарочитъ и не имѫшта вражьды никоѭже на лѫкавьства, ни мръзости, ни тѧжѧ, ни пьри на негоже глаголѭть, нъ страха бога ради и правьды ѥго.

Число же послухъ да бываѥть аі (11) а лише сего рока и въ малѣи прѣ отъ з (7) до трина манѣе сего рока...

4. Имѣꙗи женѫ своѭ и примѣшаѩи сѧ рабѣ, ꙗвлꙗѭштии сѧ бештиньници сеѩ, достоить отъ кънѧза земли тоѩ да въ инѫ землѭ продадѧть ѭ а цѣнѫ ѥѩ дати ништиимъ...

6. Блѫдѧштюѥму чрьньцу по закону людьскуѥму нось ѥму урѣзаѭть а по црькьвьнуѥму закону поста еі (15) лѣтъ да прилагаѥть сѧ ѥму.

7. Иже кьпетрѫ своѭ поиметь женѣ себѣ, по закону людьскуѥму нось има обѣма урѣзаѭть и разлѫчаѭть ꙗ. а по црькьвьнуѥму закону разлѫчити ꙗ и въ поста еі (15) лѣтъ да даѥта сѧ...

9. приложии сѧ дѣвици дѣвоѭ въ пустѣ мѣстѣ нѫдьми, идеже не могыи бѫдеть къто помогыи, да продасть сѧ а имѣниѥ ѥго дасть сѧ дѣвици.

10. Приложии сѧ въздѣвлꙗѭштии сѧ прѣжде времене ѕі (13?) лѣта да продаѥть сѧ сь вьсѣмь имѣньѥмъ своимь и отьдаѥть сѧ дѣвици. по црькъвьнуѥму же закону иѫждѫ сътворен нареченѣи за мѫжь, вьси ти сѫть повиньни посту з (7) лѣтъ, ꙗкоже прѣжде мѫжатицѧ дѣла глаголахомъ.

11. Приложии сѧ дѣвици нареченѣи за мѫжи, аште и въ волѭ дѣвици залезлъ бѫдеть, нось да урѣжеть сѧ ѥму.

13. Имѣꙗи дьвѣ женѣ, да иждеНеть меньшѭѭ сь дѣтьми ѥѩ и тепеть сѧ. И пость з (7) лѣтъ.

14. Въжагаѩи штуждь лѣсъ и сѣкыи дрѣва, отъ въ сугубьнѫ повиньнъ ѥсть.

[1] Vezi J. VAŠICA, *op. cit.*, p. 154—174.
[2] Vezi E. PAULINY, *op. cit.*, p. 152.

Нераздѫчьное отъ бога малъженомъ житьѥ.

[Despre divorț] XXXI

Нъ зане отъ непрьıзнї ненависгьнѥ въпадаѥтъ междѹ малъженома, клевтъ дѣла или плътьскы ли иноѧ зълобы дѣла, тѣмьже въ число нарицаѭште закономъ вештн, нхъ же дѣла раздѫчаѥта сѧ малъжена.

Раздѫчаѥтъ сѧ мѫжь отъ жены своѥѩ за таковъ грѣхъ и аште обличитъ сѧ прокаѕѫ кѫѭ дѣѭшти животѹ ѥго или иныѩ кѹѩ зълобы (на мѫжа слышавъши) нъ мѫжѹ очиштаѭ не исповѣстъ ѥмѹ, и аште въ недѫгъ въ прокажьнъ въпадетъ. Пакы же раздѫчаѥтъ сѧ жена отъ мѫжа своѥго, аште кѫѭ прокаѕѫ сътворилъ ѥи бѫдетъ или иного чьѩ не исповѣстъ ѥи и аште въ прокажьнъ недѫгъ въпадаѥтъ и аште ѥтеро что отъ нѥѭ ключитъ сѧ прѣжде шьствия въ зълѫ ѩзѫ въпадаѥтъ. Се же вьсе достоитъ намъ съ послѹхы испытати и сѫдиямъ ıакоже писахомъ...

[După E. PAULINY, *op. cit.*, p. 153—159]

3. Заповѣди свѧтыхъ отьцъ о покаıаньı развоıа и о вьсѣмь грѣсѣ

Poruncile sfinților părinți

Sub acest titlu, заповѣди свѧтыхъ отьцъ, se păstrează în *Euchologiul Sinaitic*. Este un penitențial tradus din latină. V. VONDRÁK a constatat că versiunea latină cea mai apropiată de *„Poruncile sfinților părinți"* este *Penitențialul de Merseburg*, din care cităm o serie de articole paralel cu versiunea slavă, deși traducerea nu e întotdeauna exactă. Și în acest *Penitențial* domină măsurile de pedepsirea celor care contraveneau moralei creștine. Clericii superiori primeau pedepse mai grele.

Se pedepseau și alte obiceiuri, rămase din vremea păgînismului, cum ar fi, de exemplu: umblarea cu colindul în ziua de 1 ianuarie (art. XIII). În limbă constatăm o mare bogăție de termeni juridici, frecvența participiilor și sintagmelor, ceea ce duce la o exprimare concentrată, laconică. Particularitățile limbii confirmă originea moravă a acestui text juridic.

Ediții:

Textul latin a fost editat de HERM. JOS. SCHMITZ, *Die Bussbucher und die Bussdisciplin der Kirche*, II. Band, Düsseldorf 1898, p. 356—368.

Pentru versiunea slavă, vezi V. VONDRÁK, *Zachodnio-europejskie postanowienia pokutne w języku cerkiewno-słowiańskim*, Cracovia, 1904 (Vezi aici bibliografia despre *Euchologium Sinaiticum* și E. PAULINY, *op. cit.*, J. VAŠICA, *op. cit.*).

ЗАПОВѢДИ СВѦТЫХЪ ОТЬЦЪ	PENITENȚIALUL DE MERSEBURG
3. Аште которы причетьникъ содомьскы блѫдъ сътворитъ ı҃ (10) лѣтъ да покаѥтъ сѧ в҃ (2) отъ нихъ о хлѣбѣ, о водѣ.	3. Si quis fornicauerit, sicut sodomite fecerit, X ann. pen. 3 ex his in pane et aqua, et nunquam cum alio dormiat.
5. Аште къто крадетъ главьно чьто, или скотъ, или домъ подъкопаѥтъ, или чьто добро ѕѣло драго ѹкрадетъ д҃ лѣтъ да покаѥтъ сѧ, а ли мало чьто ѹкрадетъ, в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ.	7. Si quis furtum capitale fecerit, id est quadrupedia uel domum effuderit, aut quolibet meliorem presidium furauerit, 5 ann., et si a minoribus furauerit 3. ann. pen.

7. Аште которы причетьникъ блѫдъ сътворитъ съ тѫждеѭ женоѭ, ли съ дѣвицеѭ в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ о хлѣбѣ, о водѣ...

Si quis fornicauerit cum uxore alterius aut sponsam uel virginem corruperit, si clericus 5 ann. pen ... si laicus 3 ann. 1 ex his in pane et aqua ...

11. Аште которы бѣлоризьць женѫ имы, то ли съ тѫждеѭ блѫдъ сътворитъ или съ дѣвицеѭ д҃ лѣтъ да покаѥтъ сѧ в҃ отъ нихъ о хлѣбѣ, о водѣ.

11. Si quis laicus habens uxorem suam, et cum alterius uxore uel virgine fornicatus fuerit, 5 ann. pen. 2 ex his in pane et aqua.

13. Аште къто съ чрьницеѭ блѫдъ сътворитъ, понеже вѧштьши наречетъ сѧ в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ о водѣ, о хлѣбѣ:

13. Si quis fornicaverit cum sancti moniale vel Deo dicata, sicut in superiore sententia unusquisque juxta ordinem suum penteat.

14. Аште къто самъ въ сѧ блѫдъ творитъ, лѣто да покаѥтъ сѧ.

14. Si quis propter concupiscetiam vel libidinem per se ipsum fornicaberit, annum integrum penteat.

19. Аште котораꙗ жена отрочѧ ѹдавитъ, в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ о хлѣбѣ, о водѣ.

18. Si quis uxorem suam infantem oppresserit, 3 ann. pen 1 ex. his in pane et aqua.

20. Аште къто хотѧ своѥѭ плъти ѹрежетъ, в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ о хлѣбѣ, о водѣ.

19. Si quis se colebet membrum truncaberit uoluntarie 3 ann. pen. 1 ex. his in pane et aqua.

24. Аште къто в а҃ день идетъ на колѧдѫ енѹарıа, ıакоже прьвѣѥ погани творѣахѫ, в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ о хлѣбѣ, о водѣ.

32. Si quis, quod in Kalend. Januarias multi faciunt, o quod adhuc de paganis residit, in cervolum, quod dicitur, aut in uecola uadit, 3 ann. poen., quia hoc demonum est.

25. Аште котораıа жена изврьжетъ отрочѧ. в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ.

33. Si qua mulier aborsum fecerit uoluntarie, 3 ann. poen. cum pane et aqua.

26. Аште къто съ въдовоѭ ли съ дѣвицеѭ блѫдъ сътворитъ, в҃ лѣта да покаѥтъ сѧ.

35. Si quis uiduam uel virginem raptus fuerit, 3 ann. pen ... pane et aqua.

27. Аште къто домъ зажежетъ ли гѹмьно, з҃ лѣтъ да покаѥтъ сѧ о хлѣбѣ о водѣ.

38. Si quis domum uel aream cuiuscunque igne cremauerit, 7 ann. pen. 3 ex. his pane et aqua.

33. Аште котораıа жена блѫдъ сътворитъ, толи прохаѹнтъ отрочѧ въ

46. Si quae de mulieribus, quae fornicantur, occiderit, quod nas-

сѥбѣ, ї҃ лѣтъ да покаѥтъ сѧ, в҃ отъ нихъ о хлѣбѣ, о водѣ.,

citur aut auorcium vitae suae facere festinat, 10 ann. pen.

35. Ꙗште которы причетьникъ съ четврѣногомъ блѫдъ сътворитъ, п҃ лѣть имы, ї҃ лѣть да покаѥтъ сѧ, аште жены не иматъ, аште ли женѫ иматъ ді҃ лѣтъ да покаѥтъ сѧ.

51. Si quis cum animalibus peccaberit, qui amplius quam uiginti annorum fuerit, 25 annos pen.

. . . .

40. Ꙗште къто съ рабоѭ блѫдъ сътворитъ, толи родитъ дѣтишть, да свободитъ рабѫ тѫ и поститъ сѧ лѣто ѥдино.

60. Si quis intrat ad ancillam suam, si genuerit ex ea, libertit eam et 1 ann. pen.

42. Ꙗште къто гнѣваѥтъ сѧ на брата своѥго, ѥликожеденъ гнѣвъ дрьжитъ, толико да поститсѧ о хлѣбѣ, о водѣ.

64. Si quis adit fratrem suum, quamdiu non repellit adium a se, tantum temporis cum pane et aqua pen.

44. Ꙗште къто ꙋдавленіѫ ли кръвь скотиѭ невѣды ꙗко ꙋмрьло ѥсть, или трѣвьно чьто без вѣды ѥсть, ві҃ недѣли да поститъ сѧ. Ꙗште ли вѣды ꙗлъ ѥсть, в҃ лѣта да поститъ сѧ...

74. Si quis sanguinem animalium manducaberit nesciens, aut morticinnum aut idolis imnolatium, 4 menses pen. i. pane et aqua ; si autem scit, 2 ann. sine vino et carne.

[După E. PAULINY, *op. cit.*, p. 167–170; 170–174]

4. Foile de la Freising

Printre textele slave vechi elaborate în Marea Moravie sînt şi *Foile de la Freising*, numite astfel pentru că se păstrează în *Codexul* episcopatului de Freising (Bavaria). Sînt scrise cu caractere latine, între anii 972 şi 1039. Conţinutul se referă la taina spovedaniei. Partea I şi a III-a cuprind diferite formule de spovedanie traduse din limba germană veche de nord. Partea a II-a constă dintr-o omilie, care se ţine înainte de spovedanie *(Adhortatio)* şi se presupune că s-a scris în Marea Moravie. Din Marea Moravie, *Foile de la Freising* au fost preluate de sloveni. De aceea, în limbă, peste originalul morav s-a adăugat un adstrat sloven [1].

În *Marea Moravie*, creştinismul a pătruns înainte de misiunea lui Chiril şi Metodie, datorită contactului Marei Moravii cu centrele de cultură din Italia de Nord (ca mănăstirea de la Cividale) şi datorită misionarilor italieni, irlandezi, bavarezi şi greci[2]. Din această epocă se păstrează rugăciuni ca

---

[1] Vezi A. V. ISAČENKO, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*, Bratislava, 1943; JÁN STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, I, Bratislava, 1967, p. 159 ş. u.; 232 ş. u.; E. PAULINY, *Slovesnost' a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, Bratislava, 1964, p. 62 ş. u.

[2] Vezi A. V. ISAČENKO, *Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej riši*, în „Jazykovedný sborník", I–II, 1946–1947, p. 137–178; 265–317.

Simbolul credinței, *Rugăciunea domnească*, formule de spovedanie etc., pe care Chiril și Metodie le-au folosit și care s-au păstrat în textele de mai tîrziu.

În limbă, cu toate adaptările ulterioare, au rămas o serie de moravisme[1], de exemplu, în *Rugăciunea domnească* sau în fragmentele pe care le reproducem în originalul cu caractere latine și în transcrierea noastră, cu caractere chirilice.

În limba *Foilor de la Freising*, mai ales în partea întîi și ultimă, constatăm o mai pronunțată influență germană în lexic și în semantism.

În partea de la mijloc, „*Adhortatio*", sînt prezente o serie de „moravisme", unele de izvod latin, altele autohtone morave.

Se consideră că influența latină și germană s-a exercitat atît prin contactul permanent dintre slavii moravi și germani, cît și prin misiunea latino-bavareză, care a propovăduit creștinismul printre slavii moravi, înainte de misiunea bizantino-slavă a lui Chiril și Metodie, adică înainte de anul 864.

Menționăm o serie de elemente lexicale și calcuri din germană și latină în limba *Foilor de la Freising*: **бьзмазьствие**, calc din limba germ. super. de nord: *bismarunga* „insultă, pîngărirea lui Dumnezeu"; **Сълъ** „apostol", calc din limba germană superioară de nord după *boto*; **сьничьство** (III, 34) „înșelăciune, șarlatanie"; **Трѣбѫ творити** (II, 26) „a jertfi idolilor"; **Божий рабъ** „preot, sacerdot", calc după germ. superioară de nord, *gotes scalh*; **Злодѣи** „diavolul, cel rău" — tradus după germ. *Unholda*. În alte contexte, îi corespunde moravismul **непризнь** cu același sens. **Бесѣдъ** „împărtășanie, comunicare" <germ. sup. de nord *vizzood*. Interesante sînt atestările: **хлѣбъ весдѣниши** „pîinea cea de totdeauna, de o ființă". În latină îi corespunde *quotidianus*, iar în gr. ἐπίουσιος, dar morav **весдѣнищи** < germ. sup. de nord *emizzihic*, *emezzicus*; **Законъ** „decalog" sau „legea" vechiului și noului testament, iar **законикъ** „legiuitor"; **крижь** < ital. de nord *croge*, adică „cruce"; *eče* „dacă"; **висемогий** calc din latină după *omnipotens* „atotputernic" etc.

Отьче нашь*

„Rugăciunea domnească", în redacția moravă.

Отьче нашь, иже еси на небесьхъ, да святить ся имя твое, да приидеть цѣсарьствие твое, да бѫдеть волia твоia, iако на небеси и на земли. Хлѣбъ нашь насѫштьньи[2] даждь намъ дьньсь, и отъпоусти[3] намъ дльгы нашѧ, iако и мы отъпоуштаiемъ дльжьникомъ нашимъ. И не въведи[4] насъ въ напасть, нъ избави ны отъ непрiязни[5].

* Text normalizat. Conține latinisme și germanisme, indicate în note.

[1] Vezi bibliografia în *Slovník jazyka staroslověnského*, I. 2, Praga, 1959, p. 62–70, precum și în lucrările citate aici.

[2] Sau **каждодьньныи** „cea de toate zilele", lat. *quotidianum*.

[3] Traduce din latină verbul *dimittere*. În versiunea de redacție sud-slavă e **остави** „iartă, lasă", după gr. ἀφίημυ.

[4] Lat. *ne inducas*. Formula **не вьвести** traduce gr. μὴ εἰσενέγκῃς.

[5] **Непрiязнь** e un germanism. Sensul era „diavol", „cel rău". Mai tîrziu s-a spus: **отъ лѫкаваго** „de cel viclean".

Formule și rugăciuni la săvîrșirea tainei botezului, traduse din limba germană de nord:

Textul original[1]:

Iazze zaglagolo zlodeiu. Iuzem iego delom. Iuzem iego lepocam. Tose uueruiu ubog uze mogoki. Iu iega zin. Iu zuueti duh. Data tri imena. Edin bog gozpod zuueti. Ise zuori nebo. Izemlo. Tose ize o iega milozti. Isce Mariae[2]. Isce Michahela. Isce Petra[3]. Iuseh bosih zil[4]. I uzeh bosih mosenic. Iuseh b- zaconnic. Iuseh zuentih deuuiz. Iuseh b moki ...

Bogu uze mogokemu izpouuede uze moie greche. Isce marie. Uzeh nepraudnih del. inepraudnega pomislena. Ese iezom uuede ztuoril. ili nenuede. nudmi ili lubmi zpe ili bde. Uzpitnuh *rotah*[5]. Vlisnih resih. vtatbinah. Uznicistve. Ulakomztue. Vlichogoden. Vlichopiti. *Uuzmaztue*. Iuuzemlichodiani. Ese iesem ztuoril tiuuobogu. odtogo dine ponese xr̃en bih. dase dodiniz negodine. Togo uzego izpouueden bodo Bogu. *Isce marii. Isco laurenzu* gospodi. Iuzem zuetim. Itebe bosi rabe. Caiuze moih grechou. Iradze chocu caiati. elikose zimizla imam eche me bose postedisi. Daimi bose gozpodi. tuuoiu milost. dabim nezramen i neztiden nazudinem dine predtuima osima ztoial. igdase pridas zodit. Siuuim i mrtuim co-

Transcriere convențională în chirilică

Из сѧ заглаголѭ злодѣю и вшѣм ѥго дѣлом и ѥшем ѥго лепоцам. Тоже вѣрѹю в бог всемогѫщи и в ѥга сини и в свѧты доух. Да та три имена ѥдин бог господ свѧты, иже створи небо и землѭ. Тоже искѫ ѥга милости и санктае Марие[1] и санкте Михаела и санкте Петра[2] и вшѣх божих сългъ[3] и всѣх божих мѫченик и всѣх божих законник и всѣх свѧтых дѣвиц и всѣх божих моци... Богоу всемогѫщемоу исповѣдѣ все мое грѣхе и санктае Марие всѣх неправедных дѣл и неправедне(г)а помышлениѧ еже есем вѣдѧ створил или невѣдѧ, нѫдми или любми, спѧ или бдѧ, в спытных ротах[5], в лъжных речьх, в татбинах, в сничаствѣ, в лакомствѣ, в лихоѥдени, в лихопити, в взмаствѣ[6], и в вшѣм лиходѣни, еже есем створил противѫ богоу од того дьне понеже хрьщен бых даже до дьнашнего дьне. Того всего исповѣден бѫдѫ богоу и санктае Марии и санкто лаоуренцоу[7] господи и вшем свѧтым и тебѣ, божи рабе. Каѭ сѧ моих грѣхов и рад сѧ хощѫ каıати, еликоже съмысла имам, ече мѧ боже поштѧдиши. Дай ми, боже господи, твоѭ милость, да бим несрамен и нестыден на сѫдьнем дьне прѣд твоима очима стоıал, егдаже придеш сѫ-

---

[1] După A. V. ISACENKO, *op. cit.*, p. 20—22; vezi și E. PAULINY, *op. cit.*, p. 65—66.
[2] „mila Sfintei Marii", lat. *sanctae Mariae*.
[3] a Sfîntului Petru, lat. *sancti Petri*.
[4] **Сълъ,-а** „înger", lat *angelus*, germ. *bolo* < сълати „a trimite".
[5] „în jurăminte strîmbe, false"< germ. *rollen* „a jura".
[6] „înjurătură, ocară, insultă contra lui Dumnezeu", după germ. *bismarunga*; A. V. ISACENCO, *Jazyk...*, p. 14—17.
[7] „sfîntului Laurențiu", lat. *sanctus* Laurentius.

musdo pozuem dele. Tebe bose miloztvui poruso uza moja zlouuez. I moia dela. I moie pomislenie. I moie zridze. I moie telo. I moi suiuot. I moiu dusu.

Criste bosi ziuu. isc iezi razil. nazi zuuent priti. gresnike isbauuiti ot zlodeine oblazti. uchranime ot-uzega zla. Izpazime vuzem blase. Amen.

днт живым и мртвым, комѹждо по своем дѣлѣ. тебѣ, боже милостивы поръчѫ вса моıа словеса и моıа дѣла и моѥ помышлеıѥ и моѥ срьдце и моѥ тѣло и мои живот и моѭ дѹшѫ.

Кристе, божи сынѹ, иже єси ра҆нил на сь свѣт принти, грѣшнике избавити от злодѣиние о ластн, храни мѧ о҆т всего зла, и спаси мѧ к вшѣм блазѣ. амен.

[După A. V. ISACENCO, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*, SAV, Bratislava, 1943, p. 10—18; I. STANÍSLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, III, Bratislava, 1967, p. 418 şi cu transcriere chirilică]

REDACŢIA MEDIO-BULGARĂ

I. **Psalterium Bononiense**

Text medio-bulgar copiat, după cum rezultă dintr-o însemnare, de către doi călugări, în satul Ravne, în apropierea vestitului, pentru acel timp, centru cultural Ohrida. Unii slavişti admit că această psaltire a fost scrisă în vremea ţarului Asen al II-lea, adică după anul 1230. Se păstrează la biblioteca Universităţii din Bologna.

Cu toate că limba prezintă trăsături arhaice, sînt atestate şi unele forme noi, ca de pildă desinenţa -хѫ la aor. pers. 3 pl. şi desinenţa -мє la ind. prez. 1 pl.

Ediţii şi studii:

Manuscrisul a fost editat de V. JAGIĆ, *Psalterium Bononiense*, Vindobonae — Berolini — Petropoli, 1907.

Un studiu amplu şi valoros al particularităţilor lingvistice şi paleografice se datoreşte lui V. N. ŞCEPKIN, *Болонская псалтырь*, St. Petersburg, 1906.

Psalmul XLV

2. Б҃ъ намъ прибѣжище и сила. Помощьникъ въ скръбехъ ѡбрѣтъшихъ ны зѣло...

3. Сего ради не оубоимъ сѧ, егда съмѫщаетъсѧ землѣ. и прѣлагаѫтъ сѧ горы въ сръдца морьскаа.

4. Въшоумѣшѧ и съмѫтишѧ сѧ воды ихъ. съмѧтошѧ сѧ горы крѣпостиѫ его.

5. Рѣчьна оустрьмленииа въселѧтъ градъ б҃жии. Свѧтилъ естъ село свое вышънии.

6. Б҃ъ по срѣдѣ его и не подвижитъ сѧ. Поможетъ емоу б҃ъ оутро за оутра.

7. Сѣматоша сѧ ѩзыци и оуклониша сѧ царъства. Дастъ глас свои вышьнии и потрясе сѧ землѩ.

8. Гъ силъ съ нами, застѫпьникъ нашь бъ ıаковль.

9. Придѣте и видите дѣла бжиıа. Iакоже положи чюдеса на земли.

10. Отъем(л)ѧ брани до конецъ зем(л)и. Лѫкь скрѹшитъ и сломитъ орѫжие. И щиты съжежетъ огнемъ.

Psalmul CXVIII

49. помѧни слово твое раба твоего. О немже мнѣ оупование далъ еси.

50. Се мѧ оутѣши въ смѣрении моемъ, ıако слово твое живи мѧ.

51. Гърдии законъ прѣстѫпаахѫ вельми. Отъ закона же твоего не оуклонихъ сѧ.

52. Помѣнѫхъ сѫдъбы твоѫ отъ вѣка гн и оутѣшихъ сѧ.

53. Печаль приѩтъ мѧ отъ грѣшьникъ. Оставлѣѭщиихъ законъ твои.

54. Пѣта бѣахѫ мнѣ оправданиıа твоıа на мѣстѣ пришельствиıа моего.

55. Помѣнѫхъ въ нощи имѧ твое гн. И съхранихъ законъ твои.

56. Си бысть мнѣ, ıако оправданиıи твоихъ възыскахъ.

57. Чѧсть моıа еси гн, рѣхъ схранити законъ твои.

58. Помолихъ сѧ лицоу твоемоу въсѣмъ срцемъ моимъ. Помилоуи мѧ по словеси твоемоу.

59. Помыслихъ пѫти твоѩ. И обратихъ ноѕѣ мои въ свѣдѣниıа твоıа.

Cîntul VII

Пѣснь бцѫ Мариѫ

46. Величитъ дша моıа га,

47. И възрадова сѧ дхъ мои о бозѣ спасѣ моемъ.

48. Iако призрѣ на смѣрение рабы своеѩ. Се бо отъ сдѣ блажѫтъ мѧ вси роди.

49. Iако створи мнѣ величие сильныи. И сто имѧ ег(о).

50. И м(л)тъ его въ родъ и р(о)д [на] б(о)ѩщимъ сѧ его.

51. Створи дръжавѫ мышьц(е)ѫ сеѫ, р(а)сточи грьдыѩ мыслиѫ срца ихъ.

52. Низложи сильныѩ о(т) прѣстолъ. И вьзнесе смѣреныѩ.

53. Алъчѫщѩ испльни благъ. И богатѧщѧѩ сѧ о(т)поусти тъщѫ.

54. Приѩтъ ıлѣ отрока своего помѧнѫти м(л)тъ его.

55. Iакоже гла къ отцемъ нашимъ авраамоу и сѣмени его до вѣка.

[După V. JAGIĆ, *Psalterium Bononiense*, Vindobonae — Berolini — Petropoli, 1907, psalmii 45, 118 şi *Cîntul* VII]

2. Cronica lui Manasses

Versiunea medio-bulgară a cronicarului bizantin Constantin Manasses se cunoaște din sec. al XIV-lea. S-au păstrat cinci copii ale traducerii, din care două, în redacție sîrbă, sînt tîrzii (sec. al XVI-lea și al XVII-lea).

Ediții și studii:

Cea mai valoroasă copie, probabil contemporană cu originalul traducerii, este cea care astăzi se află la biblioteca din Vatican (*Codex. Vatic. Slav.* II). Manuscrisul se distinge prin măiestria artistică a miniaturilor sale, comentate și reproduse în studiul prof. IVAN DUIČEV, *Миниатюрите на Манасиевата летопис*, Sofia, 1962. Un an mai tîrziu, același autor a publicat o ediție fototipică, *Летописта на Константин Манаси* (Sofia, 1963).

A doua copie medio-bulgară se păstrează în biblioteca Muzeului de istorie din Moscova, iar a treia, pe care slavistul român IOAN BOGDAN a descoperit-o la Tulcea, se păstrează la Biblioteca Academiei R.S.România. După copia de la Moscova (cu variante după celelalte două) Ioan Bogdan a publicat prima, și—pînă astăzi—unica ediție completă, *Cronica lui Constantin Manasses*, Traducere medio-bulgară ... *Text și glosar*, București, 1922 (Vezi și ediția fotografică *Die slavische Manasses-Chronik*, Wilhelm Fink Verlag, München, Band 12, 1966). Există și o ediție fragmentară, care cuprinde numai „Legenda Troiei" (publicată de FR. MIKLOSICH, în „Starine", 3, 1871).

Un studiu lingvistic care subliniază varietatea și bogăția formelor medio-bulgare se datorează slavistului francez H. BOISSIN, *Le Manassès moyen-bulgare*, Paris, 1946.

Profesorul K. MIRČEV, de la Universitatea din Sofia, a consacrat două studii particularităților lingvistice ale Legendei Troiei: *За синтетизма в Троянската повест*, în *„Български език", 4-5, 1968*, p. *373-386*; *За аналитизма в Троянската повест*, *ИИБЕ*, *XIX*, 1970, p. 667-673.

Cronica lui Manasses a constituit izvorul principal de inspirație nu numai pentru istoriografia slavă, ci pentru istoriografia românească din sec. XIV-XVII. Ample comentarii care evidențiază influențele lexicale și stilistice ale Cronicii asupra lui Macarie, Eftimie și Azarie găsim la Ioan Bogdan în studiile introductive la volumele *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche* (1891), *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor* (1895) și *Letopisețul lui Azarie* (1909).

[DIN LEGENDA TROIEI]

И прїамоуша краль имѣше женѫ имєнемъ Ѥкоуба госпожда. и въ единѫ нощь видѣ сънъ Ѥкоуба госпожда и оужасе сѧ и въста от съна своего и проѩви сънъ мѫжоу своемоу прїамоушоу кралю, и рече емоу родихъ главнѧ и възыде на небо и пакы възврати сѧ и иде въ море и излетѣшѧ из морѣ искры и падошѧ на трои и погорѣ троꙗ град. и слышавъ то прїамоуша краль и мыслѣше что хощеть то быти. и призва вьсѧ пророкы и влъхвы мѫдрьцѧ и болѣры и книжнꙑѧ люди, малы и великы, троадꙑ града да рекѫтъ емоу о сънѣ. и рекошѧ емоу пророци его сие: господине кралю, родит сѧ ѿ жены твоеѩ сынъ за коего хощет изгорѣти троа градъ и разорить сѧ, и не останетъ камень на камени. слышавъ то прїамоуша краль и иде въ полатѫ и рече женѣ своеи: ѡ Ѥкоуба госпожде, егда родиши сына не храни его, нѫ повели да оубиѭтъ его. и рече емоу Ѥкоуба госпожда: господине кралю, велми рада есмь семоу быти. и по томь егда роди Ѥкоуба госпожда сына своего и видѣ его лѣпа и красна велми и съмили сѧ матери своеи и не може его погоубить нѫ пови его въ брачини и с нимь много добытка сребра и злата и дасть его единомоу юноши. и рече емоу нести и покрꙑти его далече ѿ троѭ града.

[După I. BOGDAN, *Cronica lui Manasses. Text şi glosar*, Bucureşti, 1922, p. 47—48]

И възвратишѧ сѧ ѿ троѩ и доидошѧ прѣдъ парижа пастырєвичищ и рекошѧ емоу: господине, обрѣтохмы сиѭ златѫѩ ꙗблъкѫ къ ѡкошници пелешиа кралѣ и прочьтохмы на неи книжних словесъ, и сико сказоуетъ: коа есть ѿ вас лѣпшаа, тои бѫди сиа златаа аблъка. да покѫжды нам коꙗ есть ѿ нас наилѣпшаа, тои пророчици дажды сиѭ аблъкѫ златѫѩ и рече имъ парижа пастырєвичищь: поидѣте, госпожда и съвлѣцѣте сѧ зане бѣше на них бисерие и злато и драгое камение и скилиш роуха. и поидошѧ въ овощникъ пелешиа кралѣ и съвлѣкше сѧ придошѧ в ризах прѣд него и начѧть юнаа говорити парижоу: присѫди мнѣ сиѭ златѫѩ аблъкѫ и повѣждь мене наилѣпшѫ, и обдастна есмъ богатьствомъ да не бѫдет чловѣкъ побогатъ ѿ тебе. и пакы втора велѣше госпожда еиже имѧ палешь, рече парижоу: присѫди мнѣ сиѭ златѫѩ аблъкѫ и повѣждь мене полѣпшѫѩ, и обдастна есмь витеѯьствомь, да не бѫдет храбрѣиша витеза ѿ тебе. и пакы третїа рече еиже имѧ кенюешиа госпожда парижоу пастырєвич(ищ)ю: присѫди сиѭ златѫѩ аблъкѫ и повѣждь мене наилѣпшѫѩ обдастна бо есмь любовиѭ да ти дамъ добрѫѭ любовь, да тѧ любовиѧ имѧтъ добрыѭ госпождѧ и да ти дамъ доброѭ госпождѫ еленѫ царицѫ грьчьскѫѩ менелаоуша царѣ женѫ коа е наилѣпѣиша въ вьсѣх грьцѣхъ.

[După I. BOGDAN, *Cronica lui Manasses. Text şi glosar*, Bucureşti, 1922, p. 49—50]

3. Eftimie din Tîrnovo: Viața preacuvioasei Paraschiva

Această operă a fost scrisă de Eftimie, patriarh de Tîrnovo (1375—1393). După ocuparea Bulgariei de către turci, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, Eftimie a fost exilat la mănăstirea Bacikovo, unde a și murit. Lucrarea de față a fost începută de EFTIMIE și scrisă de el pînă la momentul aducerii moaștelor sfintei Paraschiva la Tîrnovo. Evenimentele ulterioare au fost scrise de GRIGORE ȚAMBLAC[1].

Textul integral a fost publicat de EMIL KAŁUŽNIACKI, *Werke des patriarchen von Bulgarien Euthymius*, Viena, 1901, p. 59—77, după manuscrisul de la Biblioteca publică din Petersburg.

f. 86 v **Житїе и жизнь прпо(д)бныѧ мтере нашеѧ петкы. Въ нелѧже и како прѣнесенї
бы(с) въ прѣславныи градъ трьновъ. Сьписано кvрь еѵѳимїемь патрїархомъ трьнов-
скыимъ. Бл(с)ви ѿче.**

Аще оубо любовныи ѡбычеи законъ иже. любьзныи(х) памети поминати. и тѣхъ
сьзрьцовати образы и дѣанїа же и глы. мнѡжицею же и тѣхъ подѡбїа живо-
писовати, мнѡго паче множае ключимо бѫдеть и зѣло желателно бголюбьзнымь,
же бжїи(х) оугодникъ чьстнѣ почи(та)ти, и тѣ(х) памета и дѣанїа на ползѫ
покѣствовати. не малѫ бѡ вьтваракта слышателемъ ползѫ еже о полѕи слово.
Ꙗкоже бѡ слнцѫ въ пролѣтнеи часы лѫче по всеи прострѣкшѫ земли, вса жи-
вотнаа растѫть и ботѣють на болшее прѣспѣвающе. и ꙗкоже обновленїа бодетъ
f. 87 съборъ, тако и дховнїа повѣсть весе/лїа водить съборъ послѫшающиимь дшамъ.
и печалнеи ѡблакь вьсь оудѡбнѣ развѣвает и ѡ(т)гонить(…).

f. 92 v Врѣменї же мимотекѫщѫ не малѫ, и грьчьскаго цр(с)тва скиптрѫ изнемогшѫ,
f. 93 по поущенїемь бжїемь не вѣмь како, рилѧ/ганe тѡ оудрьжаше, их же и палицѫ
желѣзноѫ бж(с)твноe иаевнова писанїе. цр(с)твѫющїи ѹбо оудрьжаше градь, вьсе
стыѧ сьсѫды бестоѫднѣ вьзьмше. и еше(ж) и чьстныѧ стх мощи, чр(с)овню-
ю(же) вьсоѫ оутваръ и цр(с)каа вьса имѣнїа. и вьсе просто рещи града красотѫ,
вьса вь римъ ѡ(т)пѫстише же и ѡ(т)слаше. Сїа вьса благочьстивыих зрещи
сьборъ, сѣтозанїа и печали тѣ(х) прикрываше облакъ. и ничтоже ѡ(т) них инѡ
слышаше(с). развѣ. вьскр(с)ни вьсоу. спаси гѝ. вьсѫю забывающи нищетѫ
нашѫ и печаль нашѫ, и прочее.

Аз же что принести достоино недоѹмѣю се. вьсе бѡ иже вь мирѣ ч(с)тное,
f. 94 v недостоино еи е(с). Нь аще и не по(д)стоанїю, обаче длъжнаа кь срѣтенїю про-
вѣщаю. аще бѡ и тогда кь срѣтенїю, твоемѫ прпо(д)бнаа не ѹготових се мти
нь нинѣ иаже тогда рещи се хотѣхоѫ провѣщаю. ꙗко чедолюбивая бѡ мти любо-
чеднѣ сладцѣ прїимеши и послѣдныи ꙗкоже и прьвыи дарь. нь которыи до(с)инь
принесѫ тебѣ ѡ чс(т)наа параскеви дарь. вышнши бѡ ты вьсѣ(х) земльных, да-

[1] Cf. Episcopul Melchisedec, *Mitropolitul Grigore Țamblac*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul II, 1884, vol. III, p. 24; *Istoria na bălgarskata literatura. I*, Sofia, 1962, p. 297—299, 331.

рωвъ. азъ оубо аще и тогдашнаго твоего срѣтенїа лишена быхъ, нъ нинѣ ко скровищи многоцѣнное те зрю. и тако одшевленнѣ тебе ѿ(т) оусрьдїа глю еже иногда глати хотѣ(х).

Добрѣ прїиде х(с)ва красная невѣсто. чистая голубице / позлащеная стымь
95 дхомь. двьстьвная похвало. пѹстынножителнице. агглѡ(м) събесѣдннце добродѣтели раю. чистоты красный доме. твоеи бо вьж(д)елѣ бь доротѣ, и различными оукраси те чюдесы на земли. дхи же пакы твои на нбсехь сь аггелскыми вьдварают се воинствы. тебе аг(г)ели высхвалише. чаци же прославлають те(б) открокове възлюбише. въ воню мира твое(г) потекоше. ты истинного жениха чьстная невѣста. Ты еси кнни ѡбрѣтенный въ тьни.

[După manuscrisul Bibliotecii Academiei R. S. România, sub signatura 151, copie scrisă la mănăstirea Xenofon de la Muntele Athos în secolul al XVII-lea. Fragmentul a fost confruntat cu ediția lui E. Kałużniacki]

REDACȚIA SÎRBO-CROATĂ

TEXTE GLAGOLITICE

1. Apostolul lui Gršković

Manuscrisul este un fragment de *Apostol* scris pe pergament, în alfabet glagolitic, la sfîrșitul secolului al XII-lea sau în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Fragmentul are 4 file cu însemnări marginale în alfabet chirilic, scrise în secolul al XIV-lea. Limba are trăsături arhaice (de exemplu, frecvența participiului trecut activ cu rol de perfect etc.) și trăsături noi, ca:

Folosirea vocalei **Ѹ** în locul nazalei **Ѫ**: **вѸдѣте, прѣмѸди, сѸтъ, сѸбота.**

Folosirea diftongului **Ю** în locul lui **Ѭ**: **глаголЮще, разоумѣЮщи, вѣроуЮщихъ.**

Folosirea cu preponderență a **Ь** și în locul **Ъ**: **нь, соуть, есть, вь, вась.**

În locul nazalei **Ѧ** se folosește **Є**: **сЄ, кънЄземь.**

Ediții:

Apostolul lui Gršković a fost publicat de V. JAGIĆ în transliterație chirilică, însoțit de facsimile și de un studiu asupra limbii manuscrisului: *Grškovićev odlomak glagolskog apostola*, în „Starine", XXVI, p. 33—161.

(1) **Моужеᶦ[1] етеръ: менемъ ананиѣ: съ аръпирою женою: своею: продаста сътежание: (2) и оу таи о(т) цѣньи. съвѣдоущи женѣ его: и принесъ чьсть етероу: при ногахъ аплом: положи: (3) рече же петръ к немоу ананиие: по что не приѣзнъ исплъни срце твое: сългати дхоу стоумоу: і оутаити о(т) цѣнъи села: (4) не прѣбъивающее ли твое бѣ: почто по(ло)жи къ срци своемъ: вещь сью: не съ лъга чловкомъ нь боу: (5) слъшавъ же ананиѣ: словеса си: (па)дъ и ізъдъше: і бъість страхъ велеи: на всѣхъ слъшещихъ се: (6) въставъше же юнии: сътрѣвше и: ізнесъше погрѣше і: (7) і бъість же ѣко тремь годинамъ: за-**

[1] În loc de моужь же етеръ (и)менемъ.

къснѣние: і жена его не вѣдоущи: бънвъшаго в'ьнидє; (8) ѡ(т)кещавъ же петръ рече ей: ръци ми аще на толицѣ: село ѡ(т)даста: она же рече ей: на толицѣ: (9) петр'ь же рече ей что ѣ(ко) съвещано :вами б'ьи(с): ісконси д͠х'ь г͠нъ: се ноги пo-гребъшиеє моужа твоего: при двьрехъ: и изнесоуть и те (10) паде же абие: при ногоу его: изд'ьше: в'ьш'ьдъше же юноше: і обрѣтоу ю мрътвоу: изнешъше по-грѣше ю: в'ь моужа своего: (11) и бъи страхъ велен на вс̑ѣи ц͠ркви: и на всѣхъ сл'ьшещихъ се: ко(ц):

[După V. JAGIĆ, *Grškovićev odlomak glagolskog apostola*, în „Starine", Zagreb, 1893, t. XXVI, p. 46—47. *Faptele Apostolilor*, V, 1—11]

(1) саоулъ же еще д͠хае гнѣвомъ: и оубиствомъ: на оученикъи г͠не: приде къ архиереови: (2) проси оу него боукъви: на листъ нагисанъи въ дамаскъ: къ сънъмищемъ: аще етер.і о.рѣщет'ь на поути соуще: моуже и женъи: да съвезан'ьи е приведет'ь въ ер͠с(л)м'ь (3) в'ьнегда же бъи приближае се: в'ь дамаскъ: і в'ьнезапъ облица и свѣт'ь: ѡ(т') н͠бсе: (4) і пад'ь на зем(л)и сл'ьишахъ гла(с) г͠лющъ емоу: саоуле саоуле что ме гониши: (5) рече же кто тъи еси г͠н: гъ же рече аз'ь есъмъ н͠съ: егоже тъи гониши: (6) нъ в'ьстав'ь иди в'ь грaд: и тоу речет'ь ти се что ти подобаетъ творити: (7) а моужи гредоущи съ нимъ: стоѣ-хоу дивеще се: сл'ьшеще он глас'ь: і ни единого не видеще: (8) в'ьста же саоулъ о(т) ем(л)е: ѡтвр'ьстамa очимa его: единого вид'ѣше: і за роукоу им'ьше и: в'ьвѣше в'ь дамаск'ь: (9) и бѣ три дни: не виде: ни ѣдъи жени пие:

[*Ibidem*, p. 52—53, *Faptele Apostolilor*, IX, 1—9]

2. Apostolul lui Mihanović

Manuscrisul este un pergament glagolitic de două file și cuprinde un fragment de *Apostol*.

Manuscrisul se păstrează la Zagreb, în Arhiva Academiei iugoslave.

Ediții și studii:

Prima mențiune despre acest manuscris apare în lucrarea *Památky hlaholského písemnictví* de P. J. ŠAFAŘÍK.

Textul, însoțit de un studiu, a fost publicat de V. JAGIĆ, *Gradja za glagolsku paleografiju. Mihanovićev odlomak apostolara glagolskoga, rukopis roda hrvatskoga*, în „Rad jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti", II, Zagreb, 1868, p. 1—35.

неделѣ .к͠з. апостоль к ефесѣом*

братие, вьзьмагайте о господи и в'ь дрьжавѣ кьрѣпости его. обьлѣцѣте се в'ь вьсі оражиѣ божиѣ, моши вамь стати про[тив]оу кьнезем неп.р[нѣ]зьниним, ѣко нѣ[ст] ваша брань кьр[ь]ви и плтии, н. в.[л'астелм кь владичьствомь, кь мироде[р]жителем тмѣ вѣка сего, кь доухоьним злобѣ, поднебесним. сего ради вьзьмѣте вьса ороужиѣ божиѣ, да вьзьможете противити се вь дьнь люѣ и вьсі сьдѣвавше стати. станѣте оубо пьрѣпоѣсани чьрѣсла ваша истиною, и обьлѣкше се вь брьне правьдѣ, и обоувьше нозѣ вь оуготовлѣние еванѣелие мироу, над вьсѣми сими вьзьмьше щит'ь вѣри, вь немьже вьзьможете вьсе сьть рѣли непри ѣзнинии раждени оугасити. и шьлѣмь спасению пьримете, и мьчь доухо[в]ьни, еже есть глаголь божии.

[După V. JAGIĆ, p. 10: Efes, VI, 10—17]

* V. Jagić a pus în paranteză completările introduse după textul *Apostolului* de la Šišatovac.

1. Evanghelia lui Miroslav

Manuscrisul este un evangheliar scris în alfabet chirilic, la sfîrșitul secolului al XII-lea, de diaconul Grigorie pentru prințul Miroslav din Hum (actualmente în Herțegovina). Evangheliarul are 360 de file și este împodobit cu frumoase miniaturi și inițiale, mărturie a vechii arte sîrbești.

Pînă în anul 1896 manuscrisul s-a păstrat la mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos, după care călugării mănăstirii l-au dăruit țarului Alexandru.

Studii și ediții

A fost tipărit de LJUBOMIR STOJANOVIĆ în ediția fototipică *Мирослављево јеванђеље*, Belgrad, 1897. Limba manuscrisului a fost studiată de ST. M. KUL'BAKIN, *Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом еванђељу*, Belgrad, 1925.

Matei, VI, 24—33

ꙗк(о) ника(т҄о)рі же (рабь) не можетъ двѣма г҃нома работати. или единого
възненавиди(т). а дрꙋгаго възлюбитъ. или единого држитъ се а о дрꙋзѣмь неродити
начнетъ. не можете бо҃у работати и мамонѣ. сего ради г҃лю вамь. не пцѣте||се дшею что
ѣсте или что пиете. ни тѣломь вашимъ въ что ѡблѣчете се. не д҃ша ли болши естъ f. 75
пище. и тѣло ѡдежде. възрите на птице н҃бсные. ѣко не сѣютъ ни жнютъ. ни сьби-
раютъ вь житницꙋ. и ѡ(т)ць вашь н҃бсны питѣекъ е. не вы ли паче лꙋчьши
іхь есте. кто же ѡ(т) васъ пеки се можетъ приложити. тѣлеси своемꙋ лакоть
единъ. и о ѡдежди что печете сѧ. смотрите крина сельныхь. како растютъ не
трꙋждаютъ се ні предꙋтъ. г҃лю же вамъ. ѣко ни соломꙋнъ въ всѣи славѣ своеи
облѣце се. ѣко||единь ѡ(т) сихь. аще же сѣно зелено днь(с) сꙋще. а ꙋтрѣ въ
пещь въметаемо. б҃ъ так(о) ѡдѣеть. Кольми паче вы маловѣрни. не пцѣте се 75 v
оубо г҃лще. Что ѣмъ или что пиемъ. Или чимъ одеждемь се. всѣхь бо сихь
езыци ищꙋтъ. вѣсть бо ѡ(т)ць вашь н҃бсны. ꙗко трѣбꙋете всѣхъ сихь. ищіте
же прѣжде ц҃рствиꙗ б҃жиѣ. и правды его. и си вса приложеть се вамъ.

Luca, V, 27—32

въ ѡ(н) изиде вьн оузрѣ мытарѣ именемь левгию. сѣдеща на мытници. и
ре(ч) емꙋ иди по мнѣ. и оставль вса въставъ вь слѣдъ его иде. и створи
чрѣждение велие левги е||мꙋ въ домꙋ своемъ. и бѣ народъ многъ мытарьнихъ.
иже бѣахꙋ сь нимь възлежеще. и рьпташꙋ книжници і фарисѣи къ оученикомъ
г҃люще. по что сь мытари и грѣшники ѣсте и пиете. ѡ(т)вещавъ іс҃ъ ре(ч) имъ.
не трѣбꙋють здрави врача нъ болещи. не придь бо призвати праведникъ. нь
грѣшьника вь покаѣние.

Luca, XV, 11—32

ре(ч) г҃ь притчю сиꙗ. чл҃къ етерь имѣ два с҃на. и ре(ч) мьнеи с҃нъ о҃че даждь f. 211
ми достоиноую честь имѣниѣ. и раздѣли има имѣние. || и не по мнозѣхь д҃нехь
сьбра все имѣние свое мьнеи с҃нъ. отиде на страню далече и тю расточи имѣние
свое живы блꙋдьно. иждивьшю жѧ емꙋ вса бы(с) гладь крѣпькь на странѣ тои.

и та ничета лишати сѧ и пришадь прилѣпи се единомь ѡ(т) житель тое страны.
и посла и на села своѣ пасти свинеи. и желае насытити се ѡ(т) рожьць еже ѣдѣа-
хѫ свиние. и никтоже не даѣше ѩмѫ. въ себѣ же пришадь ре(ч). колико на-
мникь оу оца моего избыкаѫть хлѣба. азь же здѣ гладомь гибнѫ. вьставь
иду къ оцоу моемѫ. и рекоу емоу оче съгрѣшихъ на нбо и прѣдъ тобоѫ. юже
нѣсмь достоинъ нарещи се снъ твои. створи ме ѣко единого ѡ(т) наемникь
f. 212 своихь. и вьставь иде къ оцу своемѫ. еще жѧ емѫ далече сѫщѫ. вьзрѣ и оць его и
миль емѫ бы(с). и текъ нападе на выѫ его и облобызаше и. ре(ч) же ѩмѫ снь.
оче сьгрѣшихъ на нбо и прѣдь тобоѫ. и нѣсмь достоинъ нарещи се снь твои.
створи ме ѣко единого ѡ(т) наемникь твоихь. (реч) же оць его къ рабомь сво-
f. 212v имь. едро изнесѣте одеждѫ прьвоуѫ и облѣцѣте и. и дадите прьстень на рѫкѫ его
и сапогь на нозѣ. и приведьше тельць оупитѣны || и заколите и. и ѣдьше веселимь се.
ѣко снь мои си бѣ оумрьль и оживе. изгибль бѣ и обрѣте се. и начеше веселити се. бѣ
же снъ его стрѣи на селѣ. и ѣко грѧды приближи се къ домѫ. и слыша пѣниѣ и лики.
и призвавь единого ѡ(т) рабь. выпрашаше и что оубо си есть. он же ре(ч)
ѩмоу брать твои приде. и закла оць твои тельць оупитѣны. ѣко здрава и приеть.
f. 213 разгнѣвавь жѧ се и не хотѣаше вьнити. оць же ѩго ишьдь молѣше и. он же
ѡ(т)вещавь ре(ч) оцоу своемѫ. || се колико лѣть работахь тебѣ. и николиже за-
повѣди твое не прѣстѫпахь. и мнѣ николиже не даль еси козлете. да сь дрѫги
моими вьзвеселиль се бимь. егда жѧ снь твои си. изѣдь твое имѣние сь лю-
бодѣицами. и приде и заклаль емѫ еси тельць оупитѣны. он же ре(ч) ѩмѫ
чедо. ты всегьда сь мноѫ ѩси и вьсѣ моѣ твоѣ сѫть. вьзвеселити же и
вьзрадовати се подабаеть. ѣко брать твои си бѣ мрьтвь и оживе. изгибль
бѣ и обрѣте се.

[După ed. Lj. STOJANOVIĆ, *Мирослављево јеванђеље*, Belgrad, 1897]

2. Evanghelia lui Vukan

Manuscrisul, pergament chirilic de 189 file, este un evangheliar de la începutul secolului al XIII-lea, scris de călugărul SIMEON pentru marele jupan VUKAN, fratele lui Stefan Prvovĕnčani (primul încoronat). Se păstrează la Leningrad.

A fost publicat (parțial) de ST. NOVAKOVIĆ, *Примери књижевности језика старога и српско словенскога*, ediția I, Belgrad, 1877, ediția a III-a completată, 1904.

21. слышасте ѣко речено быс(ть) древьнимь: не оубиеши. иже бо оубиеть повиньнъ ѥсть сѫдоу: 22. азъ же г(лаго)лѫ вамь ѣко вьсѣкь гнѣваѥ се на брата своѥго без оума: повиньнъ ѥсть сѫдоу. иже бо р(е)четь братоу своѥмоу рака: повиньнь ѥсть сонмищоу. а иже р(е)четь оуроде: повиньнъ ѥсть езероу огньноу: 23. аште оубо принесеши дарь твои къ олтароу. и тоу помѣнеши ѣко брать твои. имать нѣчьто на те: 24. ѡстави тоуда дарь ть твои прѣд олтаремь. и шедь прѣжде съмири се сь братомь твоимь: и тогда принеси дарь твои 25. бѫди оукѣштаваѥ се сь соупрьникомь своимь скоро. донь(да)же ѥси на поути сь нимь. да не прѣдасть тебе соупрьникь сѫди: и сѫдиꙗ те прѣд(а)с(ть) слоугамь: и вь темьницоу вьвьргѫть те: 26. амин(ь) г(лаго)лѫ тебѣ не изидеши ѡ(т) тоудоу доньдѣже издаси послѣдьнѧѧ цетѧ:

[După JOSIP HAMM, *Staroslovenska čitanka*, Zagreb, 1960, p. 57—58]

3. Codex Bucurestinus (Psaltirea cu tîlc)

Manuscris pe pergament, elaborat în Serbia, pentru Branko Mladenović, de către IOAN BOGOSLOVUL în anul 1346, după cum reiese din însemnarea scriptorului manuscrisului, aflată la f. 410^{v}. Se păstrează la Biblioteca Academiei R.S.România, sub nr. 205 mss. slave. Are 410 foi, mai conservă încă legătura veche în piele și lemn, cu ornamente presate. În limbă și grafie se constată particularități de redacție sîrbo-resaviană.

Manuscrisul a fost utilizat de V. JAGIĆ, în ediția *Psalterium Bononiense*, studiat de A. I. ODOBESCU și FR. MIKLOSICH[1].

Прѣ(д)[и]словие и сказь како сьст.влѥнь бы(с) п(с)лтрь

Начьншоу же двдоу цр(с)твовати по сꙋлѣ и изьбраа ѡ(т) вьсѣхь племень из(с)кь f. 1 v
по .б. моужь. а ѡ(т) племене левитьскаа .д. иже начинахоу пѣсни. Бѣхоу же сии асафь
емань и еѳамь. и едиѳоумь. И кьжк(д)о их имѣше сь собою по .ов. моужа.
иже имь ѡ(т)пѣвахоу. Се же бѣше‖ѡбразь смотрениꙗ бываемааго прѣж(д)е. ег(д)а f.2
бо сьдѣловахоу стльпь ѡ(т) единогласьнь .ов. моужь. ѡт сима .ке. [ѡт хама] .лв.
ѡ(т) афета .еі. иже дрьзн[ове]ниꙗ дѣлꙗ. правилѥ гнѣвомь не на единоѥзичие дош(д)-
ше дхомь гонима и разлоучише се. Сих исплънениѥ оуставити хоте бж(с)твьние
двдь. комоуждо начелникоу пѣснии .ов. моужа вьдавае ть на словословие бжие.
прорчствоуе ꙗко вь послѣдниꙗ лѣта вьсакь ѥзикь славити хоще ть ба единогласно.
Сии же .д. начелници пѣснемь. прѣ(л) свѣщникомь бжиемь стое(щ) поꙗхоу боу
да едини ѡ(т) них вь кумба‖ль биꙗше. а дроугии вь п(с)лтрь, а дроугии вь f. 2
гоусли. и ині вь прѣгоудницоу. а ини вь рожаноу троу[боу]. вьсѣх же посрѣ(д)
стоꙗше двдь. [Ста]рѣи сиі. држе п(с)лтирѡ. бѣ же п(с)лтрь ѡрганъ некакь
лѣплии гоуслии. и кьж(д)о ихь стылмь дхомь подвизаемь поꙗше бви да ег(д)а
вьзиграше се сты дхь на единомъ ѡ(т) нихъ ꙗкоже ре(ч)но на асафе. дроузи
стоꙗхоу молчеще. вь слѣд же поющаго ѡ(т)пѣвахоу бви глще аллоуиꙗ. иже
сказает се поХвалимъ истиннаго ба.

Егда же пакы на дроугаго наидѣше сты дхь. прочии прѣ(д)стоꙗхоу дха бо
соуще исплънениі. и врѣмени мирноу пекарахоу се. Тѣм же ‖ блаженны павьль f.
ап(с)ль глше. аще иномоу ѡ(т)криет се. старѣиши да помлъчить. хоте по ѡбра-
зоу семоу оуставити и оучинити цркви бжию. Соу т же п(с)лми сии .рн. ѡ(т)
ниХ же створиль е(с) самь двдь .ѳ. а ѡ иемь створенныи соуть. .уг. а вьсѣхь
.ов. на асафа. .ві. на идиѳоума .кі. на ѥмана сь сниковѣшви .ѳ. на моисеꙗ .а. еѳа-
ма .а. на соломона .в. на аггеꙗ и захарию .д. аллилоуиа .кв. степенные пѣсни .еі.

Се же дои(с)но е(с) питати по что се п(с)лми сии двдви нарицают... а створенныи
соут... не ѡ(т)ь того единого. пон еже ть избраль е(с) начелника пѣснемь. и ть е(с)
вина бывшемоу тег(д)а славословїю ‖ бжию смотрению. Того ради книгы сие п(с)лми f. 3
вси нарекоше се двдови. Зазорно же е(с) и се. ꙗко не (по) редоу стоеть п(с)лми сии
ꙗкоже соу пи(с)нныи били вь лѣта таа. нь измѣнїли се соуть. ѡ(т) многого лѣ(т).
ꙗкоже вь книгахь црскыхь пишеть. Жидове бо начьнше слоужити идоломь.
забыше ѡбычаиѥ своихь ѡ(т)ць ꙗко не ꙗвлꙗти се ни моисеѡво(у) законоу. ни
памети имати своихь ѡ(т)ць ѡбычаии. нь прркь свое начеше избивати. ѡбли-
чаемыи ѡ(т) нихь. Сего же дѣлꙗ плѣнивше ихь. и прьвее асиреи ведоше. да
нѣ(с) се дивнѡ ꙗко вь таковѣ бѣдѣ соуще погоубили соуть и забили на многаа
лѣта пи(с)ниꙗ п(с)ломь. По то‖м же ездромь прркь потьщав се начеть искати f.
всего своего да тог(д)а и п(с)лми. сьбраа. не вь скорѣ ѡбрѣть нь на много лѣть.

---

[1] G. MIHĂILĂ, *Din legăturile lui Fr. Miklosich cu A. I. Odobescu, B. P. Hasdeu și Ioan Bogdan*, „Romanoslavica", XII, 1965, p. 235—238.

да кгоже прѣж(д)е wврѣте. того и напи(с). Тѣм же и двдви не по редоу пи(с)ни соуть п(с)лмі вси. иже соуть по инхъ сновь корешвь. И насафови и прочихь. Таже пакы двдви wврѣтаіат се. Слѫшеннии по срѣ(д) нимхь. А не по ред(о)у стоить. Iакож(д)е соуть створеннi. нъ стоить іакоже и къж(д)о прѣж(д)е налѣзенъ. Тѣм же се не(с) ключило послѣдниамь wврѣсти се пръвѣи. И и пи(с)ниш соуть пръвѣи. А на иная лѣта wврѣтении выше пръви. да поставлении выше послѣди на коньць.

[*Codex Bucurestinus*, Biblioteca Academiei R. S. România, mss. 205, f. 1v—4]

REDACȚIA RUSO-UCRAINEANĂ

1. Evanghelia lui Ostromir

Manuscrisul conține 289 file și este o copie după un original bulgar din epoca țarului Simeon. A fost scris în Rusia din porunca posadnicului Ostromir din Novgorod, de către doi pisari: primul a scris filele 1—24ᵛ, al doilea filele 25—289ᵛ. Face parte dintre textele vechi foarte precis datate: după cum rezultă din postfață (care aparține celui de al doilea pisar, diaconul Grigorie), a fost scris între 21 octombrie 1056 și 12 mai 1057. Se păstrează la Biblioteca „M. E. Saltîcov-Șcedrin" din Leningrad.

Prin particularitățile rusești strecurate de pisari în cursul copierii, *Evanghelia lui Ostromir* este considerată cel mai vechi monument al limbii ruse. Iată cîteva: оу, ю pentru ж, ѭ (пороучение, молю), polnoglasia (володимира), ъ, ь înainte de lichide (скърбь, мъртвъ).

Ediții:

Manuscrisul a fost editat de două ori: în 1843, de A. N. VOSTOKOV, și în 1883 și 1889 — fotografiat, de I. SAVINKOV. Facsimile se găsesc și în albumul lui N. M. KARINSKI: *Образцы письма древнейшего периода истории русской книги*, Leningrad, 1925. Reproducere fotomecanică a ediției lui A. VOSTOKOV în editura lui O. Harrassowitz, Wiesbaden, 1964.

Слава тебѣ гни црю нбсьныи. Іако сподоби мя написати еу(г)лие се. Почахъ же е писати. Въ лѣ(т) х҃s. ф҃. з҃д. А оконьчахъ е въ лѣ(т). х҃s ф҃ .з҃е. написахъ же еу(г)лие се. Рабоу бжию нареченоу сѫщоу въ крщении иосифъ. А мирьскы остромиръ. Близокоу сѫщоу изяславоу кънязоу. Изяславоу же кънязоу тогда прѣдрьжащоу обѣ власти. И оц҃а своего ıарослава. И брата своего володимира. Сам же изяславъ кънязь. Правлıааше столъ оц҃а своего ıарослава кыевѣ. А брата своего столъ порѫчи правити. Близокоу своемоу остромироу новѣгородѣ. Мънога же лѣ(т). Дароуи бъ сътяжавъшюумоу еу(г)лие се. На оутѣшение мъногамъ дшамъ крстиıаньскамъ. Дай емоу гь бъ блние стыхъ. Евангелистъ. И іоана. матфеа. лоукы мар(к). и стыхъ пр҃оць. авраама. и ісаака. и іакова. самомоу емоу. И подроужию его. феофанѣ и чадомъ ию. и подроужиемь чадъ ею. съдравьствоуите же мънога лѣ(т). съдрьжаще пороучение свое... аминь...

Азъ григории диıако(н). написахъ еу(г)лие е. да иже горазнѣе сего напиши. то не мози зазьрѣти мьнѣ грѣшьникоу. почахъ же писати. м(с)ца. октя(в) к҃а. на памя(т). илариона. а оконьчах(ъ). м(с)ца. маıа. въ .в҃і. на па(т). епифана... молю же вьсѣхъ почитаıѫщихъ. не мозѣте клати. нъ исправльше. почитаите. тако бо и сты апль паулъ гле(т). блте. а не кльнѣте ..—аминь..—

(Postfață)

Ioan, III, 1—15

Въ оно врѣмѧ. человѣкъ етеръ отъ фарисеи. имѧ ѥмоу никодимъ кънѧзь июдеискъ. сь приде къ і҃сви нощиї. и рече ѥмоу равви вѣмъ ꙗко отъ б҃а ѥси пришьлъ оучитель никътоже бо не можеть. знамениꙗ сиҳъ творити. ꙗже ты твориши. аще не бѫдеть б҃ъ съ нимь. отъвѣщавъ і҃с и рече ѥмоу аминь аминь г҃лѭ тебѣ. аще къто не родить сѧ съвыше. не можеть вѣдѣти цр҃ствиꙗ б҃жиꙗ г҃ла къ нѥмоу никодимъ како можетъ ч҃лвкъ родити сѧ старъ сы еда можеть въторицеѭ въ ѫтробѫ въльѣсти мт҃ре своѥꙗ и родити сѧ отъвѣща і҃с. и рече ѥмоу аминь аминь г҃лѭ тебѣ аще къто не родить сѧ водоѭ и д҃хъмь. Не можетъ вънити въ цр҃ство божиѥ рожденоѥ бо отъ плъти плъть ѥсть. И рожденоѥ отъ д҃ха. д҃хъ ѥстъ не диви сѧ ꙗко рѣҳъ ти. Подобаѥтъ вамъ родити сѧ съвыше д҃хъ идеже хощеть и гласъ ѥго слышиши нъ не вѣси отъ кѫдоу приҳодить. И камо идетъ такъ ѥсть всакъ рожены отъ д҃ха отъвѣща никодимъ и рече ѥмоу како могѫтъ си быти отъвѣща і҃с и рече ѥмоу ты ѥси оучитель изл҃въ и сиҳъ ли не вѣси аминь аминь г҃лѭ тебѣ ꙗко ѥже вѣмъ г҃лемъ. И ѥже видѣҳомъ съвѣдѣтельствоуѥмъ. И съвѣдѣтельства нашего не приѥмлѥте аще земьна рѣҳъ вамъ и не вѣроуѥте. Како аще рекѫ вамъ н҃бсныꙗ вѣроуѥте никъто же възиде на н҃бо. Тъкъмо сышьдыи съ н҃бсе. с҃нъ ч҃лвчьскыи сыи на н҃бсе и ꙗко моуси възнесе зміѭ въ поустыни. Тако подобаѥть. Вьзнести сѧ с҃ноу ч҃лвчьскоуоумоу да всакъ вѣроуѩи въ нь не погыбнетъ. Нъ имать живота вѣчьнаго. :.—

Ioan, II, 12—22

Въ оно врѣмѧ. вънide і҃с въ капернаоумъ. самъ и м҃ти ѥго. и братиꙗ ѥго и оученици ѥго. и тоу не мъногы дьни прѣбысть и близъ бѣ пасҳа июдеиска. и вънide і҃с въ иероусалимъ. и обрѣте цр҃кви. продаѭщаꙗ волы. и овьцѧ и голѫби. и пѣнѧжьникы сѣдѧщѧ и створи ꙗко бичь отъ вьрви. и изгъна вьсѧ и цр҃кве овьцѧ и волы. и тържьникомъ расыпа пѣнѧзѧ и дъскы опровьрже и продаѭщиимъ голѫби рече. Възьмѣте си отъ сѫдоу не творите домоу оц҃а моѥго. домоу коупльнааго помѧнѫшѧ же оученици ѥго. ꙗко написано ѥсть жалость домоу твоѥго сънѣсть мѧ отъвѣщашѧ же июдеи и рекошѧ ѥмоу. коѥ знамениѥ ꙗвлаѥши намъ. ꙗко си твориши отъвѣща і҃с и рече имъ разорите цьркъвь сиѭ. и трьми дьньми въздвигнѫ ѭ рѣшѧ же июдеи четырьми десѧты. и шестиѭ лѣтъ създана бысть цр҃кы си а ты ли трьми дьньми въздвигнеши ѭ онъ же г҃лаше о цьркъви тѣла своѥго ѥгда же въста отъ мьртвыиҳъ. помѧнѫшѧ оученици ѥго, ꙗко се г҃лаше о цьркъви тѣла своѥго ѥгда же въста отъ мьртвыҳъ. помѧнѫшѧ оученици ѥго. ꙗко се г҃лаше и вѣрѫ ѩша книгамъ. и словеси ѥже рече і҃с.

[*Остромирово Евангелие 1056—57 года*, ediția A. Vostohov, St. Petersburg, 1843, p. 7v—9v, 294r—v]

2. Sbornicul lui Sviatoslav (1073)

Acest monument al limbii și culturii slave vechi are un conținut omiletico-parenetic, însumînd 265 de file, și este o copie, făcută pentru cneazul rus Sviatoslav Iaroslavici, de pe un original slav vechi tradus din grecește pentru țarul bulgar Simeon. Ca și *Evanghelia lui Ostromir* (fără a fi însă la fel de precis datat), a fost scris de doi pisari: primului îi aparțin filele 1—86ʳ și 264ʳ—265ᵛ, iar celui de al doilea—filele 86ᵛ—263ᵛ. A fost descoperit în 1817 de P. M. STROEV și K. T. KALAIDOVICI, în biblioteca mănăstirii Voskresenskoe (Noul Ierusalim) din Moscova; considerat pierdut o vreme, a fost regăsit în 1835. Se păstrează la Muzeul istoric din Moscova. Pe lîngă aspectul rusesc, limba păstrează și elemente bulgare de răsărit. Particularitățile limbii din vechiul strat bulgar se păstrează în dialectele bulgare de răsărit și sînt atestate în parte în operele marilor scriitori de la curtea țarilor bulgari din Preslav. De exemplu, în operele lui IOAN EXARHUL, în cuvîntările prezbiterului Cozma etc. Menționăm conjuncții cauzale ca: **ꙗко тѣхъ дѣлма** (f. 259) „că pentru aceasta"; **имьже въсхотѣ** (f. 261) „întrucît (pentru că) voind": **тъчью бсгоу сѧ молꙗшѧ** (f. 260) „numai pentru Dumnezeu se rugară"; **ти** era conjuncție copulativă „și"; **рекъше** „adică" etc.

Ediții:

A fost editat de „Общество любителей древней письменности", Petersburg, 1880, ediție fotolitografică. Vezi și *Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года*, în colecția „Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes", t. III, Wiesbaden, 1965.

Ꙗ коньць вьсѣмъ книгамъ. оже ти собѣ не любо. то того и дроугоу не твори:~ въ лѣто .ѕ҃.п҃а. написа Їоаннъ диакъ изборьникъ сь. великоумоу кнѧзю стославоу:~ великыи въ кнѧзьхъ кнѧзь свѧтославъ вьжделаникъ. зѣло въжделавъ дрьжавьливыи владыка обавити покръвеныꙗ разоумы въ глоубинѣ:· многострѣпътьныхъ сихъ кънигъ премѫдраго касилѧ въ разоумѣхъ:. повелѣ мнѣ не моудр(о)у вѣдниѭ прѣмѣноу сътворитї рѣчи. инако набъдѧшта тож(д)ьство разоумъ его ꙗже акы бъчела любодѣльна. съ вьсѧкого цвѣта псанїоу събьравъ акы въ единъ сътъ въ велъмыслное срьдьце свое проливаеть акы сътъ сладъкъ из оустъ своихъ прѣдъ боꙗры на вьразоумли(ни)е тѣхъ мыслемъ ꙗвлаꙗ сѧ имъ новыи птолемеи не вѣроѭ нъ желанием паче и събора дѣлѧ многочьстьныихъ божьствьныихъ кънигъ вьсѣхъ илии зве и своꙗ полаты испълнь вѣчьноуѭ си памѧть сътвори еже памѧти виноѫ въсприꙗти бѫди христолюбивѣ и его дша въ отъмьщении вѣнцемъ блаженыихъ и стыихъ мѫжь въ непрѣбрьдомыи вѣкъ вѣкомъ.

[După S. P. OBNORSKI și S. G. BARKNUDAROV, *Христоматия по истории русского языка*, Moskva, 1952, p. 25—26; colaționat cu textul din ediția fototipică din 1880, f. 263v—264r]

3. Cronica lui Gheorghe Amartolos

Cronica bizantină a lui Gheorghe Călugărul, supranumit Amartolos („Păcătosul"), datează din secolul al IX-lea și a fost continuată de Simeon Logofătul pînă la anul 948. Traducerea în slava veche a fost făcută spre sfîrșitul secolului al X-lea.

Cronica stă la baza istoriografiei vechi ruse. Cronicarii ruși (Nestor) au folosit-o în scrierile lor. Ea marchează „trecerea de la literatura de traduceri veche slavă la literatura rusă, de la texte vechi slave în redacție rusă la texte originale în slavona rusă" (A. VAILLANT, *Manuel du vieux slave*, t. II, *Textes et glossaire*, Paris, 1963, p. 79).

Ediții:

Cea mai veche copie rusească a fost editată de V. M. ISTRIN, *Хроника Георгия Амартола*, vol. I, Petrograd, 1920; vol. II, 1922; vol. III, 1930 (glosar).

Вѣсть же приде іако семеwнъ, князь блъгарскын, хощет на грькы воевати, виноу имѣа ѡ крамолѣ сеи. Каженика имѣаше раба цѣсаревъ т(е)цъ заоуцанъ моусикъ бѣ имѧ емоу. Дроужбоу створи с моужи коупци и прибытколюбци и златолюбци, ѿ елада соущи, ставрокию же и козмѣ, иже, ходатаиством моусикиевомъ притѧжанна хотѧще, с болгары коуплю творити въ градѣ селоуни преидости, лютое мыто емлюще на блъгарѣх. Блъгаромъже сиа семеwноу изглаголавшемъ, wнъ же сиа ѡвѣ цѣсареви лешнтоу сказа. Си же вса іако блѧди вмѣни, любве ради юже имѧше къ зіоуцаноу. Разгнѣвавъ же сѧ оубо семеwн взѧт на грькы ѡроужие. Цѣсарь же крьнитоу посла на н, воеводѣ соущю, воа многы и болѧры въѡроужиавъ емоу. Бою же бывшоу в македоніи, побѣждени бышѧ греци, и исѣчени самъ же корнитъ и арменѧнинъ кортині и иніи же множаише. Козары же іатъ семеwнъ ѿ гридіи цѣсарѧ лешнта. Носы имъ издрѣзавъ, на ѡсрамление грекомъ в костѧнтинь град посла. Сихъ же видѣвъ цѣсарь. Ѿпростию исполнив сѧ, никитоу нарицаемаго склира в рѣкоу доунаеви в лодиахъ, рекомым дромоніи, посла дати дани оугромъ, іако да на семеwна ѡроужнемъ воюють. сеи же, съ оугры бесѣдовавъ и оустроив да на семеwні ѡроужие възмоут, тали же поем оу них, къ цѣсареви възврати сѧ. Цѣсарь же брегом и моремъ изиде на блъгары воеват. морем же дроунгарина евъстафиа посла, брегом же патрикиа никифора глаголемаго фокоу, доместикоу схоломъ бывшоу по ѹмрътвии андрѣевѣ. Сим же до болгарскыа страны дошедшемъ, цѣсарь костѧнтинакиіа имѣнемъ, саномъ же коуестеръ, к семеwноу посла, еще миръ любѧ и хотѧ

любити сѧ с нимь. Єгоже семеѡнъ ѥлъ в темници затвори, мнѧше бо прелесть к немоу пришедшоу. Семеѡноу же на брань никифоровоу прилежащоу, оугри нашедше всю болгарскоу плѣнѧхоу землю. Семеѡн же оувѣдѣвъ на оугры ѡбрати сѧ. Си же, противоу пребредше, брань на българы съчиташѧ, и побѣдиш блъгары бошию, ꙗко ѥдва семеноу в деръстръ вбѣгноути.

Оупросишѧ оубо оугри оу цѣсарѧ да бы искоупилъ плѣнникы блъгарскы. Тако же и створи костѧнтиноградець посла на искоупление их. Семеѡн же еустафиемь дроунгарием цѣсаревиѡ мирѣ и помоли сѧ. Того же послоуша цѣсарь, и свинобонцоу леѡнта, да миръ створит, посла. Доместикоу же никифороу и еустафию дроунгаревии повелѣно възвратити сѧ съ вои. Леѡнта же свинобонцоу семеѡнъ ни словомъ сподоби, но в темници оутверди. Воевавъ же оугры, вьсѧ иссѣче, не възмогшимъ оугромъ прияти помощи ѿт грекъ. Възвратив же сѧ и побѣдою хвалѧ сѧ, к леѡнтоу рече аще не приимоу прежде всѣх плѣнникъ блъгаръ, мира не створю. Повелѣ же цѣсарь сиа ѿдати. Приде оубо съ леѡнтомъ свинобонцемъ блъгаринъ феѡдоръ, искрьнии сын семеѡноу, и поѧтъ ꙗ.

[După ANDRÉ VAILLANT, *Manuel du vieux slave*, t. II, *Textes et glossaire*, Paris, Institut d'études slaves, 1963, p. 81–84]

TEXTE SLAVE LA ROMÂNI

TEXTE RELIGIOASE

Triod-Penticostarul Sibiensis

În Biblioteca Mitropoliei bisericii ortodoxe din Sibiu se păstrează, printre manuscrisele slave, un *Triod-Penticostar* deosebit de interesant prin caracterul arhaic al grafiei și limbii. A fost descris de lect. univ. CHIRIL PISTRUI[1]. E scris continuu, semiuncial, pe file diferite de pergament palimpsest. Unele litere și ligaturi sînt foarte vechi și rare: ʘ = O și ⊙ = O, ꙋ = u, ꙁ = z, ꙧ, un „*m*" cu poale, e frecvent în cele mai vechi texte scrise la noi, ca și ѣ = ĕ, ↑, dar cu valoare de „*ea*", ori „*t*", nu cu valoare de „*în*", ca în textele slavo-române. Dintre ligaturi, cele mai caracteristice ꙍ = tv, ꙑ = „rea" și „ro", ꙑ = „rea" și „rь". Unele din aceste litere se întîlnesc și în alte monumente ale slavei vechi, ca în *Apostolul de la Enina*: ꙍ în loc de ю; ligatura ꙑ (rea)e și în *Evanghelia de la Vrața*, în *Codex Suprasliensis*, în *Trio-*

[1] CHIRIL PISTRUI, *Unul din cele mai vechi manuscrise slave din țara noastră*, în „Studii Teologice", nr. 3–4, 1970, p. 212–230; vezi despre acest manuscris și P. OLTEANU, *Sfîntul Chiril-Constantin „Filozoful", ca omilet și scriitor*, în „Biserica Ortodoxă Română", nr. 1–2, 1969, p. 546.

ІС ХС
НИ КА

ЕК ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Βίβλος γενέσεως Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ· Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ· Ἰούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θάμαρ· Φαρὲς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐσρώμ· Ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀράμ· Ἀρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμιναδάβ· Ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναασσών· Ναασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Σαλμών· Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ· Βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὠβὴδ ἐκ τῆς Ῥούθ· Ὠβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεσσαί· Ἰεσσαὶ δὲ ἐγέννησε τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν Σολομῶντα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου· Σολομὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ῥοβοάμ· Ῥοβοὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιά· Ἀβιὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀσά· Ἀσὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσαφάτ· Ἰωσαφὰτ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωράμ· Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν· Ὀζίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωάθαμ· Ἰωάθαμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἄχαζ· Ἄχαζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐζεκίαν· Ἐζεκίας δὲ ἐγέννησε τὸν Μανασσῆ· Μανασσῆς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμών· Ἀμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσίαν· Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος. Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλῶνος, Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ· Σαλαθιὴλ δὲ ἐγέννησε τὸν Ζοροβάβελ· Ζοροβάβελ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιούδ· Ἀβιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιακείμ· Ἐλιακεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀζώρ· Ἀζὼρ δὲ ἐγέννησε τὸν Σαδώκ· Σαδὼκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχείμ· Ἀχεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιούδ· Ἐλιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιάζαρ· Ἐλιάζαρ δὲ ἐγέννησε

Ѥже ѿ Матѳеа ст҃оѥ ѥѵ҃лїе

Книга родства І(и)с(о)у Х(ристо)ва • с(ы)на Д(а)в(и)д(о)ва • с(ы)на Авраамль • Авраамь роди Исаака • Исаакже роди Іакова • Іаковже роди Іоуда и братїю его • Іоудаже роди Фареса и Зара ѿ Ѳамары • Фаресже ро

въ н҃е прѣдъ рождьствомь Х(ристо)вѣмь

Evangheliarul slavo-grec.

dul din Orbele[1] etc. Domină scrierea cu ь, ca în redacţia resaviană (ъ e atestat doar de două ori). Iusurile sînt amestecate. Prezintă şi alte particularităţi de redacţie resaviană.

Considerăm acest manuscris ca fiind scris pe la sfîrşitul secolului al XII-lea sau începutul secolului al XIII-lea. Aceasta reiese şi dintr-o stihire[2], în care, alături de Chiril Filozoful şi de fratele său Metodie, este lăudat în cîntări şi „părintele de pe muntele Rila, Ioan Pustnicul", care a decedat la 19 octombrie 946 şi a fost canonizat în 1097. În cărţile de cult, acest „părinte" e pomenit însă abia peste un secol. Ioan de la Rila este menţionat în aceeaşi stihire şi în *Triodul din Orbele*, care provine din Macedonia, fiind datat din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Aici sînt însă pomeniţi şi alţi doi „sfinţi noi", Ioachim din Sarudaporsk şi Prohor din Pšinsk. Aceasta înseamnă că originalul *Triodului-Penticostar din Sibiu* e ceva mai vechi. Se cunoaşte numai în această versiune, care este o copie scrisă, probabil, în Transilvania, în secolele XIII—XIV.

...Надежда концѣмь радости вѣрнымь нѧтье дво мти ч/с/таа матвами си f. 22v
єдина бл/с/вена вь женах ѹпованиє ні тѧ вьзложихомь. пѣснь ... на прѣстолѣ
славнѣмь сѣдѧщіаго іако бо беспокоіа славимаго бл/с/ви крьстѣ щедры видѣвшє
тѧ тварь ни чѧщи вьзвратиша сѧ вь днь свѣть вь тмѧ прѣложи подвиза сѧ
земѣ и всига же на нии.

Вьздвижену ти на крьстѣ ѵлвѵь ро... вьздвижашє сѧ изь ребрь ти божьствьнныхь. богатьство истачѣѧ спасениа иже вѣрно кланѣхѫ сѧ прѣчистымь ти страстемь почто божиє богатьство забывшє штстѧпихомь w/т/ него и творимь злаа грѣхолюбци нн҃ѣ приходить жити. придѣте примѣнимь сѧ и насытимѧ поста.

Покаание наше ыко доброродомь си прими wть вражнѧ сѣти избави гн҃. да вѣрѫ и сь страхомь твоѧ вьспоемь стыѧ гн҃. имѧшн тѧ крѣпкѧ и неподвижи мѧ надеждѧ бгоневѣстна немльчными пѣснми тѧ славимь помь гѹ блажимь марие в вѣкы..

... И поклониша сѧ дрьжавѣ ти. слава гл/с/... гн҃ смотрению сьврьши таинь- f. 206
ство поємь ѹченикы своѧ на горѫ масличнѫѫ и се твръдь небеснѫѫ проиде мене ради
wбнищавь по мнѣ вьзнесе єгоже нераздѫчи и намь посли прѣ сти твои дхь.
просвѣщаѫщє срьдца наша и вса на ст҃и/х/...

Нед. з сты҃х wтць тиі иже в никеи вь сѫбот. блажень мѫжь и гн҃ вьзах... вьседржавше душевно свѣдѣние бнмь дхомь изѹчивше сѧ невесны wбразь честныи wтци бого начрьтанно написашѫ вьмже ывѣ рожьдимь безначѧлно...

Похвалами да вѣнчѣеть сѧ кириль философь новь изьбраное множьство f. 27
приведе господеви словеньскаго ѧзыка сь братомь меѳодиемь. сь ними же пѧти
бѫди рильскы отець постьныи Іоань...

---

[1] VL. MOŠIN, *Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо*, Skopje, 1966.

[2] O reproducem aici în original.

A. INSCRIPȚII, POMELNICE, LETOPISEȚE, CRONICI

a. Inscripții

1. Inscripția deasupra ușii, pe biserica din satul Rădiana (Valea Trotușului)

Изволенїем ѡца и поспѣшенїем сна и съвършенїем стго дха сїѧ стаа цркы сътворила пан думитрашко щефан вел логофет и кнѣгинѣ ег[о] марїѧ зенїика и чѧд их иже ест храм стго архагглa михаила къ дны благочестиваго и хвлюбиваго iѡ мирон бръновскїи могила воевода гспдр земли молдавскоe в л[ѣ]т ҂зрлѕ април д и съвършисѧ мсц ноеври и.

[Arhiva B.A. R.S.România, A 1610/I, p. 187]

2. Inscripție la biserica sf. Nicolae—domnesc din Iași

Вь имѣ ѡца и сна и стго дха iѡань стефань воевода бжїю млтю гпдрь земли молдавской. снъ гпдна богдана воеводъ. Изволи и създа сьи хра[мь в]ъ памет и въ молба. стго iерарха и чюдотворца николи. въ задушїе сопшихъ. дѣд, и родїтеле и братa нашa. и за здравїе нашего гпдтва и чѧд нашихъ. иже и създати починахомь. въ лѣтѡ. ҂зцсѳ мца. юнїа .д. и съвършисѧ. въ. зи нов. лѣто. мсца агуст.

[Arhiva B.A. R..S. România, copie C. BOBULESCU, vol. 1580, p. 31]

3. Inscripție la intrarea în biserica Trei Ierarhi din Iași

Изволенїем ѡца и съ поспѣшенїем сна и съвършенїем стго дха се аз раб владкьи гу ку и спсу нашему ic ху. и тречскьи поклоник iѡ василїе воевод бжїю млтїю гдрь земли молдской. и съ гжда нашѧ ѳеѡдоска и съ бгодарованными и[1] чѧдамьї, iѡан воевод и мрїѧ и роѯанда. създахом сїа ста млбж вь имѧ трех стль., василїе велика григорїе бгослов iѡана златоуста и ѡсстнс ржкож архиепскпа варлаалм в ҂зрмз мца .ѕ.

[Arhiva B.A. R. S. România, copie C. BOBULESCU, vol. 1580, p. 195]

4. Inscripție de la Mănăstirea Dealului

Престависи сѧ iѡ влъдиславь воеводь в лѣ(т) ҂ѕцѯг м(с)ца авгу(с) кв днь. и сътвори си камень въ дни iѡ нѣгое воевода: сьтвори барбу(л) бань и пръвул дворник и съ братїам ихъ, синови нѣгое крал҄евскьи, понеже и влъдислав воевода и подигн (л) властели.

[După ST. NICOLAESCU, *Documente slavo-române*, București, 1905, p. 325]

5. Inscripție pe un sfeșnic de argint dăruit mănăstirii Tismana de Matei Vodă Basarab

Сей сребренньи свѣщник даровасѧ велицѣи лаврѣ. тисманстьи ѡбители стгѡ бгородичнагѡ оуспенїѧ нами грѣшньими хвьими раби iѡ матѳеѡм басарабою воеводою и еленою гсждею въ че(с) и красотоу црквe бжїа намаже въ памѧ(т) вѣчноую аминь. вь лѣт ҂зрнд слова же въплъщенїа ҂ахмѕ.

[După AL. ȘTEFULESCU, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909, p. 121—122]

---

[1] И — probabil greșeală.

6. *Inscripție de la mănăstirea Dragomirna*

Въ имѣ ѿца и сна и стго дха. иже в(ъ) стѣи тр(ѿ)цѣ. славимо єдиномꙋ бꙋ. и прч(с)тѫ єго мтрь. и смꙋ правє(д)нш(мꙋ) інѡхꙋ. и стмꙋ прркꙋ илію и стмꙋ іѡанꙋ бгословꙋ. създа сьи хра(м). смѣреніи рабн и поклонници стѣи тр(ѿ)цн. кѵ(р) анастасіє кри(м)ковн(ч) бн(в) єп(с)кпь радо(в)скіи. и па(н) лꙋпꙋ(л) стр(о)н(ч) великіи логофє(т). и бра(т) єго па(н) симиш(н). великіи вистѣрни(к) в дни благочьстива(г) г(с)п(д)на. іѡ ієремїа могила воєво(д). и съ прѣвъзлюбленны(м) свои(м) сн(м). іѡ ко(н)ста(н)тин и алеѯа(н)дрꙋ и богдана воєводовє. в лѣт ҂зрі ю(л) кз.

7. *Inscripții pe morminte la mănăstirea Humorului*

a — сьи гробь ꙋкраси па(н) ѳєѡ(д)рь великїи логофѣть. своєи кнѣгини настасїи. иже и прѣстави сѧ въ вѣчнѣи ѡбытѣли. в лѣт ҂злє м(с)ца се(п)врїє кѳ днь.

b — Сьи камєнь ꙋкраси самь себѣ и при своємь животѣ жꙋпань тоадєрь великии логѡфєть. быти на своємь гробѣ. въ дни г(д)на пєтра воєво(д). иже самь себѣ приготова гробь и прѣстави сѧ въ вѣ(ч)нѣи ѡбитѣли в лѣто ҂змз. м(с)ца. ген(н) а.

[După EUGEN KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903]

b. Pomelnice

Pomelnicul de la Mănăstirea Bistrița

Este o copie după cel mai vechi pomelnic românesc, început în 1407, cu adaosuri din vremea lui Ștefan cel Mare și de mai tîrziu. În unele locuri, textul este ilizibil. Se păstrează la Biblioteca Academiei R. S. România, sub nr. 78. Cuprinde 53 de file (inițial textul a fost mai mare). Este scris pe pergament de calități diferite, cu cerneală rădăcinie. Inițiale cu roșu.

Ediții:

A fost publicat în întregime de DAMIAN P. BOGDAN, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița,* București, 1941.

Изволенїє(м) ѡца и съ поспѣ(ж)шенїємь сна. и съвръшенїємь стго дха. начѧ сѧ сїи помѣнникь. в лѣ(т) ҂ѕцєі. індиктїѡ(н) .ї. крѫ(г) слнцꙋ. кз. лоунны ні: въ храмѣ оуспенїа прч(с)тыѧ влад(д)чцѫ нашеѧ бцѫ и пр(с)но двы мрїѧ иже на быстрици. f.

Тѣмже да аще кто. хощеть избавити сѧ [...] и грѣхѡпаданїа воли и неволнаа. оцѣстити покаанїє(м) истинныимь и испокѣданїємь и мл(с)тиніѫ оцѣщаѫт сѧ грѣси. и желаѫщи исподобити сѧ / блаженьства вѣчнго. да приходить. съ стыдѣнїємь и страхѡ(м) бжїємь, къ стѣи и съборнѣи и ап(с)лъстѣи цръкви. и исповѣдаѫщи грѣхы своѧ. и къж(д)оже да приносить єлико по силѣ єже има(т) ѡ(т) праведны(х) свои(х) троудовь. бѣлегь нѣкыи животинь, или нѣкыи оусерѧгь, или бѫди что либо къж(д)о противѫ силѣ єлико мощно, ради своєго сп(с)енїа. да писоуєть въ семь помѣнницѣ. либо себе, либо родителѧ своѧ, или бѫди кого. да имать памѧть вѣчнѫѧ. да аще ли кто бѫде(т) оубогь или вдова, или страникь и пришлець. / и не имать чьсо дати. таковаго никакоже ниже ѡ(т) тріє(х). f. 1 f.

или мнѡжае за два златы(х) да не въпишѫ(т). нѫ ѡбаче и то съ съвѣтомь игоумена. и въсѣ(х) іаже о хѣ братїи.

Сїа бо ре(ч)ни бышѧ немѡщи ради чл҃чь(с)кыѧ. іако да и ти сп(с)енїе полоучѧтъ. емоуже бо дано мало менше и иѫжть ѡ(т) него. а емоу ж(е) болше даю, вѧще и нѡѫть ѡ(т) него понеже тиха бо дателѣ любить бъ҃ что бо ре(ч). млти хощѫ а не жрътвѣ. и хвалит сѧ рече млтъ на сѫдѣ. и спсъ. блажени мл(с)тиви іако ти

f. 2v помилов:ни бѫдѫть. и также(д)е аще / кто въсхощеть покоусити сѧ написати кого либо. въ си поменикь безь съвѣта игоумена. и въсѣ(х) іаже ѡ хѣ братїи. либо себе. или дроуга. или рѡдителѧ. или бѫди кого либо. или въземль ѡ(т) кого нѣчто. и въсхощита ти написати. таковый да бѫдi(т) проклѧ(т) ѡ)т) га ба и ѡ(т) прѣч(с)тыѧ бцѧ. и ѡ(т) ві сты(х) ап(с)лъ. и ѡ(т) ти сты(х) ѡць иже въ никe(н).

* * *

З(д)е поминаѫт сѧ блгоч(с)тивїи. гѡсподарїе землн молдовлахынскыѧ, иже сѫть си:

Помѣни гн православныѧ г(с)п(д)рѧ землѧ сеѧ.

Помѣни гн богдана воеводѫ.

Помѣни гн лацка воеводѫ.

f. 3 Помѣ/ни гн, костѣ воеводѫ.

Помѣни гн, петра воеводѫ.

Помѣни гн, ромiнi воеводѫ.

Помѣни гн, стефана воеводѫ.

Помѣни гн, юга воеводѫ.

Помѣни гн, православнаго господарѣ. алеѯандра воеводѫ. истиннаго ктитора стыѫ ѡбытѣли сеѫ. и брата его, богдана. и мтре и(х), анастасїѫ. и гжд)ѫ анна. гж(д)ѫ марiа. и дъщерѣ ен анна. гж(д)ѫ марiѫ. и гж(д)ѫ василисѫ. и гж(д)ѫ анастасiѫ.

Помѣни гн, илїа воеводѫ.

Помѣни гн, стефана воеводѫ. и гж(д)ѫ его марiѫ. и сна и(х), алеѯандра. и

f. 3v дъщерѫ и(х), алеѯандрiѫ. / и матере его гж(д)ѫ станѫ.

[Manuscris Biblioteca Academiei R. S. România, nr. 78, f. 1—3 v]

c. Letopisețe

1. *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*

Descoperit de slavistul român IOAN BOGDAN în biblioteca Clubului bulgar din Tulcea, a fost publicat de acesta sub titlul *Letopisețul de la Bistrița*, în volumul *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, București, 1895, p.178 și planșele I—XIX. Letopisețul cuprinde istoria Moldovei între anii 1359 (1352) și 1507. I. Bogdan l-a interpretat ca fiind început în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, la ctitoria acestuia, mănăstirea Bistrița, din care cauză i-a atribuit numele de „Letopisețul de la Bistrița". În urma unor cercetări ulterioare, s-a ajuns la concluzia că a fost scris la curtea lui Ștefan cel Mare.

Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Academiei R. S. România sub nr. 649, are 246 file, cuprinde diferite texte religioase, „Letopisețul lui Manasie cel preaînțelept" și Letopisețul Moldovei. Lipsesc începutul și sfîrșitul manuscrisului.

Ediții și studii:

Letopisețul anonim al Moldovei a fost reeditat în ultima vreme în *Cronicile slavo-române din secolul XV—XVI*, publicate de IOAN BOGDAN, ediție revăzută și completată de P. P. PANAITESCU, București, 1959.

Un studiu introductiv dens şi traducerea integrală din slavonă în română a dat G. MIHĂILĂ, în *Literatura română veche* (1402—1647), vol. I, Bucureşti, Ed. Tineretului, 1969, p. 26—41.

Reproducem în continuare cîteva fragmente după versiunea slavă, păstrînd prescurtările din manuscris şi coborînd în paranteze rotunde literele suprascrise.

В лѣто ҂ѕцп м(с)ца. се(п) .ді. приѧ(т) стефа(н) воевода себѣ. г(с)пжда кнѧгинѣ
мариѧ. ѡ(т) ма(н)гопі.

В лѣ(т). ҂ѕцпі. м(с)ца. но(е). и. въ пне(д). рѕдѣли стефань воево(д)а. кон-
сцѣ своеи. и стѣгове. ѹ ми(л)кови. и пакы поидѹша и съ бъсъраво(м). на радѹ-
ла воеводи. и съне(м)ше сѧ того(ж)де мца .ні. въ ча(к) на ма(с)тѡ, нарицаемое пото(к).
во(д)на. и тѹ бишѫ (с) до ве(ч)ера. тако(ж)де же и въ пѧ(т)ѡ(к). и въ. сѫботѫ до
ве(ч)ера. еже е(с) .к. то(г)жде. м(с)ца. въ сѫбота. на не(д)лѣ. Ѡстави радѹ(л) воевода
въсѧ скоа въ ѡко(л) свои. и побѣже съ въсеѫ воинскоѫ своеѫ. въ нс(т)ѡ(л)нїи
гра(д) свои. нарицаемїи дъ(м)бовиці. въ кг же. / прїиде. стефа(н) воево(да). f. 2
съ въсеѫ воинскоѫ своеѫ. и ѡбсѧде гра(д). дъмбовица. и въ ноціи
та. побѣже радѹ(л) воево(да). из гра(д). въ. кд. то(г)ожде. м(с)ца. въ срѣ(д).
приѧ(т). стефань во(е)вода гра(д). и вънide въ нь. и възѧ(т) и г(с)пж(д)а ра-
дѹла воевода. и дъщерь его. сѫщіи емѹ единородна. и въсѧ скровище его и въсѧ
ризы его. и въси стѣгове его. и тѹ. сътвори. г дни ве(с)лѧ и тако възврати
сѧ въ нсто(л)нии свои гра(д) сѹчавскїи. и тогда. митрополи(т) съ въсѧ(м) клирі-
кѡ(м) црквни(м). чю(д)ное. и дивное. срѣтеніе. сътворишѧ. нѫ паче прославишѧ ба. ѡ
въсѧ(х). иже възда(ст) рабѹ своемѹ стефанѹ воеводѣ. и тѹ бо то(г)да. гостба
велїѧ сътвори. митрополито(м). и витѧзѡ(м) свои(м). басараба же ѡстави
г(с)вовати. басара(б)ское г(с)во. и г(с)вова. мці. в. радѹ(л) же воево(д)а побѣже
до тѹрко(в). и възѧ(т) съ собою ҂еі. тѹрко(в). и ѹдришѧ на бъсърабa. въ
че(к). де(к). .кг. и ра(з)бишѧ бъсъраба. и воинскы его въсѧ. а са(м) побѣже до
мо(л)давскои земли. тѹрци же прїидошѧ въ слѧ(д) бъсъраба. и сташѧ станo(м).
ѹ бе(р)лада. де(к) .ла. въ пѧто(к). и та(ко) пѹстишѧ наврапи. и плѣнивше землѧ
и възвратишѧ (с). и плѣнишѧ / и ѹ мѹ(н)тѧнскои земли. тыи иже бѣхѫ съ f.
бъсърабо(м).

В лѣ(т) ҂ѕціѕ. м(с)ці. ѡ(х). а приѧ(т) стефа(н) воевода. гра(д) ѡ(т) телѧ-
жи(н). и пъкалабо(м) главы посѣче. и жени и(х) приведошѧ и цигани многи.
то(г)да възѧ(т). и гра(д) съжеже. то(г)ожде. м(с)ца е. би(с). бои. съ оугры. и съ
цапалѹше(м). и побиени бишѧ. въ .к. же. то(г)ожде м(с)ца. рѕбишѧ и бъсъраба.

В лѣто. ҂ѕціг. ге(н). і. въ вторни(к) бы(с) бо(и). на ва(с)лѹи. съ силами тѹ(р)-
скыми. и възмо(ж) стефа(н) воевод(а) то(г)да. бжїею мл(с)тїю. и помощїѧ іс.
ха. спа. живаго ба. иже ѡ(т) прч(с)тыѧ двы. рождьшаго сѧ. на сп(с)нїе наше.
и предаде и(х) бъ. невѣрни(и) ѡни. языкы въ ѡстрию меча. и падошѧ то(г)да.
бе(з)числа множьство. мно(г). и ѹхвашени бишѧ живи бе(з) числа мнозѣи.
иже и посѣчени бышѧ пакы. нѫ тъкмо единого. ѡставишѧ жива. сна. са(к).
паша. и стѣгове и(х) и съ великими скиптри възѧти бышѧ. более. не(ж)ели
.м. скиптрь. и възврати сѧ. стефа(н) воево(д)а. съ въсѣми вои своими.
іако побѣдоносе(ц). въ настѡлнїи свои гра(д). сѹчавски и въсидошѧ емѹ
на срѣтенїе. митрополити. їерее. носѧщи стое. еу(г)лїе въ рѫка(х). и
слѹ/жащие. и хвалѧще ба. ѡ бывше(м) даровани(и) ѡ(т) вышнѣго и благословѣще f.
цр к. да живе(т) цр . и бы(с) то(г)да. ве(с)лїе въ люде(х). и въсѧ(м) ѡко(л)ни(м) гос-
пода(м), и православни(м) въсѧ(м). хр(с)тїано(м) іако побѣди гь поганскыѧ. языкы.

ржкж. раба своего. іѡ стефа(на) воево(д)а. а са(м) стеф.(н) воєво(д)а то(г)да. го(с)тил кіїж. сътвори митрополито(м). и китаѕѡ(ми) своим(ми). и въсѣ(ми). болѣро(ми) свои(ми) ѡ(т) велика же. и до мала. и дарове многи тогда. дарова. въсін. конецѣ своєи. и похвалѣжіце ба. ѡ бывше(м).

[După *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*, mss. slav 649, Biblioteca Academiei R. S. România, f. 240—241v]

2. *Letopisețul de la Putna nr. 1*

Este un letopiseț al Moldovei cuprinzînd perioada de la întemeiere pînă la anul 1526, intitulat *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei* și reprezentînd de fapt o variantă a *Letopisețului de cînd s-a început Țara Moldovei* (v. nr. 1), însă prelucrată.

Ediții:

Manuscrisul este o copie din secolul al XVI-lea, descoperită de IOAN BOGDAN la Kiev și publicată în volumul *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*, București, 1891, apoi reeditată în ediția revăzută și completată de P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959.

В лѣто ҂ѕцо. юнїа кв, оударишѧ поушкою [стефана воеводоу] въ глезнѫ, оу

52 килїи гра(д).

В лѣто ҂ѕцоа. юунь ѕ, приѧ(т) себѣ госпождѫ єудошкыѧ, сестра семена црѣ ѡ(т) кїєва.

В лѣто .ѕцог. геноураїа кг къ четвръток въ полоуноцїи, обьсѣде стефань воевода гра(д) килїа и въ пѧток рано начѧшѧ рвати гра(д). и бишѧ (с)ѧ / до

52v вечера и въ сѫ(б) прѣда(д)е сѧ гра(д) и тако вьниде стефан воевода въ гра(д). и бы(с) три дни оукротѣвшѧ люди. и постави или тоу ісаїа и боу(х)тѣ прькалаби и възврати сѧ въ настолныи свои гра(д) сѹчавскы(и).

В лѣто ҂ѕцод. іоунь .д. начѧ(т) з(д)ати поутенскыи монастирь. В лѣто .ѕцѕ. но(в)е .ві. въз(д)виг(ѹ) сѧ оугрьскыи кралѣ матїа(ш) съ вьсеѫ силоѫ вьгрьскоѫ и паде въ тотроушь. и прїиде въ романскыи тръгь и пожіже его и тако прїиде до бани. стефан же воевода възѧ(т) бана помощь и нападе на ни(х) нощїѫ и

53 прѣда(с) их бъ въ рѫцѣ стефана воеводи и конецѣ его.

*

57—457v В лѣто .зві. / іоу(л) .(в)., прѣстави сѧ приснопоминаємы іѡ стефань воевода и г(с)дьвовав .мз. лѣт и три м(с)ци.

В лѣто .зкі. стаке на господ(д)ство сы(н)ъ его богдань воевода и г(с)двова .ві. лѣ(т) и десѧть м(с)ць. в лѣто ҂.зке. а(п) .кв. ста на г(с)дтво снъ его стефань воевода. въ лѣто .зкѕ. м(с)ца ау(г) .ѳ. разби стефа(н) воевода татари на проутѣ и прогна их прѣко поле до чюхра побивающи их и началници их оухватив.

В лѣто .зкѳ. прѣѧшѧ тоурци бѣль гра(д) м(с)ца се(п) ѕи.

В лѣто .з.[1] въздвиг сѧ соулиман ц(с)рь тоурскыи съ вьсѣми въсточними силами и конскали на оугрьскего кралѣ лаиша. и прѣидошѧ [ср] ѣ(м)/скоу землю

8 и на поле михачево лаиша кралѣ разбишѧ и вьсѣ конска его посѣкошѧ и са(м) лаишь кралѧ бѣжѫщи ѡ(т) боа съ малими вои къ рѣкѫ оутопе. и елици градове бѣхѫ въ срѣ(м)скоу земли, въсѣ прѣѧшѧ до настолныи гра(д) боудинь и побыше боудимоу коевашъ и запалишѧ и боудимь гра(д) расипашѧ и ѡпоустишѧ и таков възвратишѧ сѧ.

[După microfilmul aflat la Biblioteca Academici R. S. România, nr. 189, f. 452—453, 457—458]

[1] Greșit, în loc de 7034—1526.

d. Cronici

1. Cronica lui Macarie

Macarie, om cult și cu înclinare spre studiu, a fost demnitar bisericesc (mai întîi egumen la Neamț, apoi episcop de Roman) și bun cunoscător al istoriei Moldovei.

Cronica sa cuprinde perioada de la moartea lui Ștefan cel Mare (1504) și pînă la începutul domniei lui Ștefan Rareș (1551), prezentînd evenimentele într-o formă literară retorică. Ca izvoare istorice se poate presupune că Macarie a folosit analele din secolul al XVI-lea, însă, fiind contemporan cu cele descrise, autorul aduce multe completări proprii. Ca model literar îi servește *Cronica universală* de Constantin Manasses, tradusă în medio-bulgară în secolul al XIV-lea, de unde se inspiră pentru stilul retoric și pentru unele caracterizări.

Ediții:

Cronica lui Macarie se păstrează în trei cópii, toate aflate în U.R.S.S. A fost publicată de IOAN BOGDAN —după două manuscrise diferite — în *Vechile cronice moldovenești înainte de Ureche*, București, 1891, p. 149—162, și *Letopisețul lui Azarie*, în „Analele Academiei Române", secția istorie, ser. II, XXXI, 1909, p. 152—168. Reeditarea datorată lui P. P. PANAITESCU (în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959) are meritul de a fi confruntat cele trei variante ale cronicii și de a menționa în subsol deosebirile existente.

Сїа іаже до з(д)е ѡ(т)н(х) же пръж(д)е на(с) съписателїи любомѫ дръство- f.
ва сѧ / и благополоучнѣ съставлена быша и н і(м) чѧдо(м) н(х) мнѡгоч(с)тнѣ f.
прѣданна въсѣчьскы нимъ невѣдомо ѡ(т) благопо(д)ръжателеи іакѣ іако.
Принесн оубо и м(ы) елико по силѣ ѡ(т) сѫдоу люботроу(д)нѣ іаже о сн-
цивы(х) себе коснѣ(м) и до еже при на(с) лѣтѣ(х) и ц(с)тва слові и пленницѫ,
призлѣвиемъ ни кыченїемъ риторства высокомѫ хроужщите, нѫ цр(с)кы(м) повелѣнїемъ
послѣдоуѭще, петра гла изра(д)наго иже сь сиротичны(м) ст(а)наго сн стефана
воеводи доклa(г) и того великаго словоположника кү(р) Ѳеѡ(д)ра. повелѣшѧ бо
мое(и) хоу(д)ости послѣ(д)нѣишомоу / въ свѧщенноинокѫх, смѣрено(м)у макарїю, о f.
сълоучьши(х) сѧ верех въ миноуши(д)ши(х) врѣмене(х) же и дръжавѣ и до
ны(с) доше(д)ши(х), не забвенїі гробо(м) покрыти нѫ лѣтописечьствоу пр(ѣ)-
дати, и да ниже. скѫ(д)ство(м) обрѣщем сѧ мечъ въ ножницѫ полѫж(д)аѭще,
ниже дльгословствоуѭще лъжицеѫ рѣкѫ испра(ж)нѣѭще и ниже о бжїи пособлении
възвишати сѧ, ниже о наказании мало шествовати нѫ о въсѣ(х) славѫ бжіа въз-
слати строжщомоу на въсѧ полѣѫ и сїа оубо сице. начнѣм же оуже оукра-
сити слова вѣнець словеси / златоплетенними и дл(г)ъ повелѣнїа ѡ(т)дати.
По конци при(с)но въспоминаемѣм и въ мѫж(е)ствѣ прѣславнаго іоанна сте-
фана воеводы въсприа(т) ц(с)твіа скипетри чрѣслъ его пло(д) богданъ воевода
лѣтѣ і сльнцу тогда ѡ(т) Адама уже тысѧща се(д)мосотное и едина пакы свтзбнаа
десѧтица и второе нѫшение познаваше (с)ѧ іакѣ въ вторыи і8(л)скы(х) каландъ.
И по прѣтечении лѣтоу едино(м)у ѡ(т) радоула стрѣленъ бысть загорскаго вое-
вода, на нежже кр(ѣ)пко ополъчи сѧ и обоими сѫще хр(с)тїано(м). въсѣ бо дш / и f.
праз(д)нк нѫ не благоч(с)тивнѣ. и вънѫтръ прѣдклѣха его бысть въ съраженію
готовъ и самъ радоу(л) о сицевы(х) по(д)вигъ не малъ полагаѧ и ѡ что хотѣа-
ше сѧ въ кръвопролитїи ѻно(м) ѕѣлныи смѣ(х) вриту прѣ(д)ложити сѧ аще не
бы щедрыи г҃ъ прѣ(д)вариль обычни(м) свои(м) члколюбїемъ ходатаа бо н(м)

прѣ(д)лагаєть светоу чадо при(с)ное любимаа гдⷭ҇ѧ деспота иже не по многѣ на
митрополитскыи са(н) ѡ(т) архїереи молдавскы(х) до(с)тоинѣ възведенъ и прѣ-
столъ бѣлогра(д)скыи до кончинии оукраснвъ. съ оубо и съмирени тѣмъ побесѣ-
f. 460v доваві и на/деж(д)ѫ не погрѣши и о бон(х) мирни въ своа и(х) ѡ(т)сла.

[După microfilmul aflat la Biblioteca Academiei R. S. România, nr. 189, f. 458—460 v]

2. *Cronica lui Eftimie*

Continuatorul cronicii lui Macarie, egumenul Eftimie de la Căpriana, descrie istoria Moldovei, a domnilor şi războaielor purtate de către aceştia, de la 1541 pînă la 1554. Este o perioadă relativ scurtă, în care sînt cuprinşi ultimii ani ai domniei lui Petru Rareş, domniile fiilor acestuia, Iliaş şi Ştefan, şi primii ani ai domniei lui Alexandru Lăpuşneanu, la porunca căruia scrie cronica.

Contemporan cu faptele descrise, Eftimie foloseşte izvoarele vremii, dar se bazează în special pe propriile sale cunoştinţe, punctate de multe aprecieri subiective. Este o cronică de curte, de mici proporţii, întreruptă la momentul zidirii mănăstirii Slatina, ctitoria lui Alexandru Lăpuşneanu.

Cronica lui Eftimie este scrisă în redacţie medio-bulgară, într-un stil frumos, fluent şi clar, mai puţin încărcat decît cel al dascălului său Macarie, sub influenţa căruia se menţine totuşi, într-o oarecare măsură.

Singura copie a textului cronicii lui Eftimie, transcrisă de Isaia de la Slatina în continuarea cronicii lui Macarie, se află în manuscrisul de la Kiev, nr. 116, după care a fost editată de I. Bogdan, *Vechile cronice moldoveneşti pînă la Ureche*, Bucureşti, 1891, p. 162—171, şi retipărită în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, Bucureşti, 1959, p. 109—116. Numai în traducere românească a apărut în *Literatura română veche* (1402—1647), ed. G. MIHĂILĂ şi D. ZAMFIRESCU, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 192—203.

494v Бгопоставленыи же алеѯандръ воевода постыже оу хрълшвъ, иже и на прѣс-
толѣ цр(с)кѡ(м) общии(мь) съвѣтѡ(м) до(с)инолѣп о възведенъ бы(с) и помa-
занъ. прихож(д)ахѫ оубо ѡ(т)въсѫдѹ, ѡ(т) въсѣхъ мѣста и странъ. ꙗко да
f. 495 зрѣнїа насладѣт сѧ лица его благости же и кро/тости и красоты, и ꙗко на
хва ѡбразъ сице на воеводинъ възираах, ꙗкоже въ сънѣ се, а не ꙗвѣ быти
мнѧще, ради прѣ(д)варши(х) г(с)п(д)реи нечьстїа, бывшее ѡ(т)роди петра воево(дї).
вѣрны и хвъ алеѯандръ воевода сл(д)цѣ и жалостнѣ къ въсѣ(м) бесѣдоваѫ и
благолѣпны(м) оумѣренїемь слова и кротостїѫ и тихостїѫ и благочинїемь, въсн
же зрѧще иже на нь въседръжителю богу благадарестъвнѫѧ въз(д)ашѧ хвалѫ,
ꙗко оубо бываєть и мл(с)тивъ къ въсѣмь людемь. властеле же въсн въспрїи-
495v махѫ своѧ почьсти и пръвое до(ст)оанїе, къ ѡбыднмынмь же и иже въ/гор-
кы(х)ъ ѫза(х) и темница(х) непр.ве(д)но ѡсѫж(д)емыѧ ꙗвлениѣише въсѣ(м)
сътвоɪи свое мл(с)р(д)їе. и ꙗже оубо си(м) тако имѫщимь, слыша же и великыи
самодръжець, цръ перскыи соулїименъ, о благости нрава его и велиразоумїа, и
ꙗко имаєтъ обычаи цръскы(и) и мж(д)рованїе и нравъ и въсѧ ꙗже къ похвалѣ
кѫщаа и посла въ единъ ѡ(т) своих(х) сановникъ перскы(х) къ алеѯандр воеводѣ,
и дивны(м) скиптро(м) и великоѫ чьстїѫ оутвръдивъ ємоу цр(с)тво и оуста-
мениѥъ, и дарми почьте цръскы(ми) и миръ оустрои ѕѣлныи. воевода же добрѣ
f. 496 почьте его / многыми дарми. и съ чьстїѫ ѡ(т)поусти его и опроводи до самого
цръствоуѭщаго града.

Благочьстивыи же и великыи г(д)нь алеѯандръ воевода ꙗко въсе начѧлство
молдавское по(д) (со)боѫ оустрои и миръ бжїи въсѣ(х) прѣимѣаше, цркви мо(л)-

давскыѫ землѣ и чьстныѫ монастирѫ въсѧ повъсѫдѹ велицѣи чьсти сп(д)оби, и бѣ прочее воевода свѣтло пра(д)ноуѫ и в(с)елѣ сѧ дшеѫ и благодарѣ бл сътворшаго емоу таковаа и толикаа блга и съ прѣвъзлюбл:нноѫ мтеріѫ своеѫ анастасїеѫ благочьстивоѫ г(с)ж(д)еѫ, ѹ въсѣми болѣрми своими и съ сѫщїими въ по/латѣ вои его. прочее оубо мирь глѫбокь въсѫдоу бы(с), иже члчь(с)кыѫ f. 4 слоухы веселѣщии, и въсѣмь пропокѣда сѧ мирѫ скровиціе, и крилата оубо о немь възе(м)ши сѧ слава и много о благочьстїи ръвеніе его и любовь иже къ боу и къ сты(м) цръква(м) по въсемоу обьслънечїю оповѣда сѣ и протече имѧ его и по въсѣ(х) окр(с)тны(х) страна(х) же и цр(с)твїа(х). и сїа оубо до з(д)е.

[După microfilmul aflat la Biblioteca Academiei R. S. România, nr. 189, f. 494—496v]

3. *Cronica lui Azarie*

Istoriografia oficială a Moldovei continuă cu cronica lui Azarie, un alt discipol al episcopului Macarie. Elaborîndu-și cronica la cîțiva ani după Eftimie, Azarie reia șirul întîmplărilor din istoria Moldovei din 1551, unde se oprise versiunea completă a cronicii lui Macarie, descriind domniile lui Ștefan Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Despot Vodă, Ștefan Tomșa, Bogdan Lăpușneanu, Ion Vodă și începutul domniei lui Petru Șchiopul (1574). Cuprinzînd o perioadă mai întinsă și bazîndu-se mai mult pe memorie, după cum o mărturisește singur, Azarie comite unele erori de datare și de interpretare a faptelor istorice.

Scrisă într-un stil ales, care amintește de operele lui Macarie și Manasses, cronica lui Azarie este ultima manifestare istoriografică moldovenească în limba slavonă. Textul ei s-a păstrat într-o singură copie, aflată la Biblioteca Publică „Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad (ms. 0. XVII, nr. 13).

Ediții:

A fost editată de: I. BOGDAN, *Letopisețul lui Azarie*, în „Analele Acad. Rom.", secția istorie, seria II, vol. XXXI, 1909; A. I. IAȚIMIRSKI, *Славяно-молдавская летопись монаха Азария*, în „Известия отделения русского языка и словестности" XIII, Petersburg, 1909, p. 23—80; *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959, p. 126—151; numai în traducere românească: *Literatura română veche* (1402—1647), vol. I, București, 1969, p. 204—220.

При девѧтѣмь же лѣтѣ царства алеѯандрова въскочи нѣкто, деспоть именем, f. ѡт нѣмци, цареви сына себе именова, чловѣкь ратем искоусень, и събрав ѡт въсего ѧзыка мѫжїе къ боренїю хытри, храбри, ѩролъвыи, дръзосръди въ пособїе себѣ, и оустрьми сѧ ико зло/дыхателныи сѣверникь носѧщь облакь те- f. мныи, плъна града зломѫтнаго, и без вѣсти молдовѣ постиге и вънѧтрь земли быст и къ сражєнїю готозѧ сѧ, владычество хотѧ въсхытити, и смѫти сѧ алеѯандръ слышавь сеи. абїе же оукроти воиска, посла съпостатом съпротивь стати еще же не оу землѧ съньт сѧ, видѧ врагы прѣдварѣѫще его, о сем оуѩзвѣет сѧ срьдцем и вьорѫжи сѧ крѣпцѣ и иже съ нимь, изыдш/шѧ же f. на бранъ къ ополъченїю, и быст рать оу вербїа, при рѣцѣ жежїи. бѣхѫ же нѣцїи навѣтоуѫще воеводѣ ѡт прѣвоборци и прьвѣе погледашѧ на бѣгство, прочїи же въспѧтишѧ сѧ инь инде и разсѣани бышѧ, а воевода сам съ малими ѡста брати сѧ. и разоумѣ лъсть, въстенѧ: „Ѡ горе мнѣ, рече, добрѣе ми

бн жити съ ѕвѣрми, нежели съ мѫжи невѣрнимн“ и избѣгь на бръзех коне҃х,
286 и текѡмасох тръгь достигь и второе / проѹготови сѧ на брань.

Деспот же прѣем град соѹчавы, къ нем же ѡбрѣть богатства мнѡга, коннѡм
же раздѣли, и вышнѣа част земли покори сѧ емѹ. приложив же и тѣх сїе
лъжними и мнѡголаскателными словесы, пакы къ боиство на алеѯандра въста.
он же видѣ крѣплѣщих сѧ врагы, оставлъ матежь ѡтбѣгь съ малыми до
келїа град(а), обрѣть же тоѵ роѯандѫ госпождѫ, иже прѣддослана бѣ. и
287 v и не мали бѣ плачь обѣдѣх и о ли/шени власти. рече же царь: „ѡ
царице, прѣстанѣм плачѫще сѧ къскѫж сѣтоѹжще. аще блгаа, по Їѡвоѵ, ѡт
рѫкы господнѣ прїахом, зла же не сътрьпим? господь даст, господь възат;
іако господеви изволи сѧ, тако и быст“. и іако прѣмѫдрь остроѹмнѣ помысли
полезнѣиша, къ царствоѹѫщим градѣ спѣшно оѹтвръди лице. прѣдварив же деспоть
287 посла и дарми паче же обещанми кнѧѕи и воины царевы наѹсти, ослѣплени бо/
быша мъздож, и скѵптродръжанїе ѡт царѣ деспотоу посла сѧ, иже и прѣиме-
нока сѧ іѡань.

Єгда же достигь алеѯандрь царствоѹѫщим града и къ тишинѣ мѣсто
скръбь и гореста видѣ, ѡтслан бо быст далече въ заточенїе, ѡ бѣли, въ
градь иконїистѣмь, прѣз морѣ. тогда быст плач, слъз и стенанїе не мала о
разлѫчени госпожди и чад и дроѹгѡвь. и бѣ тоѵ чаѧ видѣти бѫдѫщаа, вынѫ
8 v богоѵ моля сѧ, не прѣзрѣти его / до конца. зде ли слово о семь да пождеть;
рьцѣмь оѹбо любослышателем слово и о деспотѣ.

[După IOAN BOGDAN, *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 131–132]

4. *Povestirile slave despre Vlad Țepeș*

Scrierea conține informații prețioase de cronică asupra voievodului muntean Vlad Țepeș și asupra țării sale între 1550 și 1586.

În *Povestiri*, scriere polemică împotriva catolicismului totodată, sînt prezente numeroase elemente beletristice, anecdotice. De aceea povestirile acestea s-au bucurat de o largă răspîndire în literatură.

Multe povestiri și legende despre Vlad Țepeș se păstrează pînă astăzi în folclorul nostru. Ele au fost culese în parte de Petre Ispirescu. Figura și viața lui Vlad Țepeș interesează și astăzi nu numai pe istorici, filologi, folcloriști, dar și pe scriitori, cineaști din diferite țări. Povestiri izolate și-au găsit locul în diferite antologii literare. E o scriere originală și interesantă, al cărui protograf slav din 1486 s-a pierdut. Cea mai veche copie e a monahului *Eufrosin*, care a scris-o în 1490, provine de la mănăstirea Kirilo-Belozersk (U.R.S.S.) și se păstrează la Biblioteca „V. I. Lenin“ din Moscova.

Povestiri despre Vlad Țepeș s-au scris și în limba germană, dar în acestea figura voievodului muntean este prezentată într-o lumină mai puțin favorabilă.

Studii și ediții:

Majoritatea specialiștilor consideră că *Povestirile slave despre Dracula voievod* aparțin literaturii vechi ruse și că autorul lor ar fi fost un diplomat rus, Kurițin, care a stat mai multă vreme, ca sol al Rusiei, la curtea lui Matei Corvin,

[1] A. D. SEDELNIKOV, *Литературная история повести о Дракуле*, în „Известия по русскому языку и словесности Академии наук СССР“, fasc. II, Leningrad, 1929, p. 621–659.

regele Ungariei (A. N. VOSTOKOV, F. BUSLAEV, I. IAȚIMIRSKI[1], A. S. LURIE[2], IOAN BOGDAN[3], E. VRABIE[4] etc.). Alții, ca P. A. SÎRCU, s-au gîndit la o origine poloneză. A. A. PYPIN, P. P. PANAITESCU[5] și A. BALOTĂ[6] au susținut o origine sud-slavă, iar N. SMOCHINĂ consideră că opera s-a scris la noi[7]. P. OLTEANU opinează că e vorba de o scriere în slava carpatică, în care pe fondul sud-slav se împletesc elemente locale slave, românești și, uneori, maghiare. Astfel ucraino-rusismele din scriere, chiar dacă existau în limba rusă vorbită și literară din acea epocă, se pot explica prin slava carpatică. Elementele slave de răsărit, polonismele și românismele dau limbii acestor *Povestiri* un aspect aparte. Expresive sînt românisme ca verbul хранити, cu sensul de „a hrăni, a da de mîncare, a întreține copiii, nevasta"[8]. În contextul din *Povestiri*, acest verb nu are sensul din slavă „a păzi, a străjui, a ocroti", cum consideră *I. S. Lurie*[9]. Țepeș îi spune femeii leneșe: долженъ есть сѣяти и орати и тебе хранити „bărbatul tău este dator să semene, să are și *să te hrănească pe tine...*"

Element local este și *bireвъ* „primar" (< magh. *biró*), *sedieti*, cu semantismul caracteristic limbii slovace „a sta închis", nu numai „a sta jos pe ceva".

Aceste *Povestiri* au apărut parțial, mai întîi în Țara Românească, unde există și astăzi, de exemplu în județele Argeș, Muscel etc.

Alte „povestiri" despre Vlad Țepeș s-au scris tendențios, în limba germană, de către sașii din Brașov. În determinarea autenticității acestor „Povestiri" și a operei în ansamblu trebuie să se țină seama și de acestea.

Reproducem în original, după ediția lui A.D. SEDELNIKOV, cîteva povestiri mai caracteristice din punct de vedere beletristic și istoric, inclusiv începutul și sfîrșitul cu prețioasa însemnare a „păcătosului Eufrosin".

Сказанїе ѡ дракоулѣ воеводѣ

Бысть в моунтьянской земли греческыя веры христїанинъ воевода именем Дракоула влашескимъ языкомъ а нашим дїаволъ, толико зломоудръ якоже по имени его // тако и житїе его. 204v

---

[1] Vezi mai pe larg și bibliografia la P. OLTEANU, *Limba Povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, București, Ed. Academiei, 1961.

[2] I. S. LURIE, *Повесть о Дракуле*, Moskva-Leningrad, 1964. Idem, *În legătură cu originea subiectului povestirilor din secolul al XV-lea despre Dracula (Vlad Țepeș)*, în Rsl, X, București, 1964, p. 5—18.

[3] Vezi IOAN BOGDAN, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896.

[4] Vezi Emil Vrabie, *Limba Povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, în Rsl, XIII, 1965, p. 229—246.

[5] Vezi P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ioan Bogdan*, București, Ed. Academiei, 1959, p. 197—199.

[6] Vezi A. BALOTĂ, *Limba Povestirilor slave despre Vlad Țepeș* (recenzie), București, 1961, în SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 90—97.

[7] Vezi N. P. SMOCHINĂ, *Elemente românești în Narațiunile slave asupra lui Vlad Țepeș*, în „Moldova Nouă", Iași, IV, 1939, nr. 5, p. 127 ș. u. Idem, *Povestirea slavă despre Vlad Țepeș*, Iași, 1939.

Textul *Povestirilor* a fost reeditat la noi în întregime de N. SMOCHINĂ, P. P. PANAITESCU și de P. OLTEANU — în monografia citată, p. 554—565.

[8] P. OLTEANU, *op. cit.*, p. 249—276. Idem, *Некоторые особенности славянского языка в Трансильвании*, în Rsl, II, București, 1958.

[9] I. S. LURIE, *op. cit.*, în Rsl, X, 1964, p. 13—14.

I. Пріидоша к немоу нѣкогда ѿ тоурьскаго покліcаріе, и егда внидоша к немоу и поклонишася по своемоу ѡбычаю, а капъ своих за главь не снаша. Ѡн же вопроси их: „что ради тако оучинисте ко государю великоу пріидосте и таковоу срамотоу ми оучинисте“. ѡниже ѿвѣщаша, такоѵъ ѡбычаи нашь государь и земля наша имѣет. ѡн же глагола имъ: и азъ хощоу вашего закона потвердити, да крѣпко стоите, и повелѣ имъ гвоздіемъ малым желѣзным ко главам прибити капы. и ѿпоусти ихъ, рекъ имъ: шедше скажите государю вашемоу. ѡнъ навыкъ ѿ вас тоу срамотоу терпѣти, мыже не навыкохом.
205 v да не посылает своего ѡбычая // ко иным государемъ, кои не хотят его имѣти, но оу себе его да держит.

210 r IX. единоюже ѥздящоу емоу поутем и оузрѣ на нѣкоем сиромахѣ срачницю издраноу хоудоу, и въпроси его: „имаши ли женоу?“ ѡн же ѿвѣща: „имамъ, государю“. ѡн же глагола: „веди мя в дом твой да вижю“. и оузрѣ женоу
210 v его младоу соущоу и здравоу. и глагола моужоу ея: весн ли лен // сѣялъ?“//
ѡн же ѿвѣща: „господи, много имам леноу“. и показа емоу много леноу. и глаголі женѣ его: „да по что ты лѣность имѣеши к моужоу своемоу. ѡнъ должень есть сѣяти и ѡрати и тебе хранити, а ты должна еси ні моужа своего ѡдежю свѣтлоу и лѣпоу чинити, а ты и срачици не хощеши емоу оучинити, а здравоу соущоу тѣлом. ты еси повинна а не моужь твои. аще ли бы моуж не сѣялъ леноу, то бы моуж твои повиненъ был“. и повелѣ ей роуцѣ ѿсѣщи и троупъ ея на колъ всадити.

214 rv XV. Оумершоу же томоу воеводѣ и краль поусти к немоу в темницю да аще восхощет быти воевода на моунтіанскои земли, ѩкоже и первіе, то да латинь // скоую вѣроу пріимет. аще ли же ни, то оумрети в темници хощеть. дракоула же возлюби паче временнаго свѣта сладость, нежели вѣчнаго и бесконечнаго, и ѿпаде православія, и ѿстоупи ѿ истины, и ѡстави свѣтъ и пріятмоу. оувы, не возможе темничныя временныя тяготы понести, и оуготовася на бесконечное моученіе и, ѡстави православноую нашоу вѣроу и пріатъ латынскоую прелесть. краль же не токмо дасть емоу воеводство на моунтіанскои зе-*
215 r мли, но и сестроу // свою родноую дасть емоу в женоу. ѿ нея же род два сына.
пожив же мало ѩко і҃ лѣт и тако скончася в тои прелести.

216 r XVIII. конец же его сице: живяше на моунтіанскои земли и пріидоша на землю его тоурци начаша плѣнити. Ѡн же оудари на них побѣгоша тоурци. Дракоулиноже воиско без милости начаша их сѣщи и гнаша їх. дракоула же ѿ радости възгнавъ на гороу да видить како сѣкоуть тоурковъ и ѿторгъся ѿ воиска ближніихъ его, мнящися ѩко тоурчинъ и оудари его единъ копіемъ. Ѡн
216 v же видѣвъ ѩко ѿ своих // оубиваем, и тоу оуби своих оубіиць мечем своим
е҃. егоже многими копіи сходоша. и тако оубіенъ былъ.

XIV. король же сестроу свою взят и со двѣма сынми въ оугорскоую землю на боудинъ. единъ при кралевѣ сынѣ живет, дроугіи был оу варадинского бискоупі и при нас оумре, а третяго сына старѣишаго михаила тоут же на боудиноу видѣхом. ѿ царя тоурскаго прибѣгъ ко кралю. еще не женився, прижил его
217 дракоула съ единою дѣвкою. стефан же молдавскый з кралевы воли посади на моунтьіанскои земли нѣкоего воеводскаго сына влада именем бысть бо тои влад // ѿ младенства инокъ, потомъ и священникъ и игоуменъ в монастыри. потомъ ростригся и сѣлъ на воеводство и женился. понялъ воеводскоую женоу, иже после дракоулы мало

побилъ и оубилъ его стефанъ волоскы. того женоу поналъ и нынѣ воевода на моунтьтанской земли владъ, иже бывы черинець и игоумень.

В лѣто ѕЦЧД феврогарїа ГІ преже писалъ. таже в лѣто ѕЦЧИ генаврїа КИ в дроуге преписах азъ грѣшны Єфросинъ.

B. DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE

1. Documente din Țara Românească

<1374>

Vladislav voievod dăruieşte ctitoriei sale, mănăstirea Vodiţa, satele Jidoviştiţa, Vodiţa Mare şi Ţarovăţul, un obroc anual în bani, hrană şi îmbrăcăminte, hotărînd totodată şi modul de alegere a egumenului.

Понеже азъ иже въ Х(с)а Ба благовѣрный воевwда Владиславъ мл(с)тїж бжїеж г(с)нь въсеи Бжгровлахїи. благоизволи(х) по бжїелю наставленїю въставити монастырь на Водици въ имѧ великаго и бгоносааго Андонїа, послоушавъ ч(с)тнаго въ иноцѣ(х) Никодима паче(ж) w(т) г(с)по(д)ства ми изводъ и приложенїе, а с кү(р) Никодимовѣмь трудолъ и того братїи, съзидахъ и пописа(х).

И елико времѧ принесе нинѣ приложи(х) тетроу(г)лъ окованъ съ сребро(м) и позлащенъ, кадилницж сребръиж, сщенни съсжды сребръни, сщенничьска wдеждж коприннена една зигїа, зевѣси w(т) камхы елико црковь трѣбоуеть, епитрахилъ и наржквиць сирмѣны.

По си(х), село Жидовщицж свободно w(т) въсѣкы(х) данкозь и работь гспо(д)скы(х) и w(т) воискы и по въсемоу wхавж. и w(т) Костник села на Тополници колико бжджт(т) кьблъ. и на Доунавѣ w(т) wсмъ връшиць доходъкь г(с)по(д)скы. и виръ w(т) срѣдны весъ съ въсѣмъ и Доунавь w(т) Оурѣховы шадины до наи горнега Мостища иджще к Рѣшавж и Водица Велика по wбои(х) страна(х) съ орѣшїемъ и съ ливадами и съ Церовцемъ съ Бахнина селища. По си(х) въсѣ(х) на въсѣкь празникь стго и бгоносаго Андонїа хилїада пе(р)пиръ w(т) дома гспо(д)ства ми. и оубогымь да сѧ разда(с)(т) т пе(р)пирь и .вї. мѣховь сыренїа и вї сыровь. и мажа воска и .вї. недръщъ гоунищъ и .вї. недръщь холевы. и вї дожни(к). сїа въсѣ оуставивше и приложивше на въсѣко лѣто w(т) дома госпо(д)скаго.

Пакы оустави госпо(д)ство ми, по съвѣтоу, iако по смръти кү(р) Никодимовѣ да нѣ(с) никы господаръ кален да постави на мѣстѣ томь старѣишинж, ни архїереи ни инь кто, нж како речеть кү(р) Никодимь и како оуставить такози да држжжта иже тамо иноци и сами да си полагажть старѣишинж.

И сиа въсѣ моля въсѣкого настолника да не потворить никтоже. кто ли сѧ покоуситъ сїа потворити или нѣкое w(т) си(х), да га оубїеть гь бь и пречи(с)таа его мти и стыи и великыи и бгоносныи Андонїе и зде и въ бжджщимь вѣцѣ амїн

† Iw Вла(д)їславъ вwевwда мила(с)тиж бжїеж г(с)нь

[Arhivele Statului Bucureşti, S. I., nr. I, Original pergament, pecete atîrnată căzută]

1422. Dan voievod confirmă braşovenilor privilegiile comerciale căpătate de la Mircea cel Bătrîn şi comunică vameşilor din Prahova taxele vamale pentru fiecare marfă.

† Iw Да(н) воевода и г(с)нь въсеи земли Оугровлахїискои. дава(т) г(с)во ми сїе wризмо г(с)ва ми брашовѣно(м) щото коупцюжтъ въ земли г(с)ва ми,

ıако да имъ е(с) зако(н) щото имъ е(с) бы(л) и въ дни Мирчѣ воевод̾ѫ, тако да и(м) е(с) и нинѣ: вама ꙋ Дѫбовници ѡ(т) една кола една риба; и ѡ(т) ха(м) дꙋкато; и ѡ(т) таръ. г҃. бани и ѡ(т) пѣшца едн(н) ба(н). а вїе вамеше ѡ(т) Дѫбнꙋници (sic), ѡ(т) дрꙋгѫ кꙋплѧ да сѧ варꙋвате, да н(м) вамѫ не смѣте въꙁѧти, ни ѡ(т) постава, ни ѡ(т) желѣзо, ни ѡ(т) въжа, ни ѡ(т) лена, ни ѡ(т) коноп, ни ѡ(т) платно, ни ѡ(т) корды, ниже ни ѡ(т) коѧ кꙋплѧ; тѫкмо ѡ(т) свини и ѡ(т) ѡвец(ц) и ѡ(т) кони щото ѡ(т)носѧ(т) на продажбъ, ѡ то(м) ꙁнва(м) да вї е(с), а ѡ(т) инѫ кꙋплѧ да сѧ вꙋрꙋвате. а вїе вамеше ѡ(т) Рꙋке(л), имате вамѫ ѡ(т) мажѫ ѡ(т) рибѫ крапїа, или голѣма или мала, .ꙁ҃. ри(б) и .в҃. пе(р)пирѣ; ѡ(т) морꙋнїа мажа .ѳ҃. пе(р)пи(р) и .к҃. ремѫка; и ѡ(т) постава вила(р) ѡ(т) нипри .а҃. фертꙋ(н) и ѡ(т) хрꙋсꙋлови .а҃. пе(р). и ѡ(т) колꙋни .вї. дꙋ(к); и ѡ(т) це(х) .ѕ҃. дꙋ(к); и ѡ(т) мажѫ восѫ(к) .вї. дꙋ(к); и ѡ(т) возилницѫ вино .ѕ҃. дꙋкаты; и ѡ(т) конѣ, или да сѧ продаде(т) или да кꙋпи(т), бѫди кобила или ко(н) .вї. дꙋка(т); и ѡ(т) говѧда .г҃. дꙋ(к)ты; и ѡ(т) ѡвна .а҃.; дꙋкато ѡ(т) едно свинѧ .в҃. дꙋ(к)ты; мѣ(х) сиренїе .а҃. дꙋкато; и ѡ(т) гꙋбе(р) едно дꙋкато; и пещїа дївїа .а҃. дꙋкато; и .а҃. та(р) .г҃. дꙋ(к); едн(н) ко(н) праꙁде(н) .г҃. бани, и пѣше(ц) .а҃. банъ; и ѡ(т) гадины или вѣверица или жде(р) или лисица, или котка, или ꙁаецъ, ѡ(т) .л҃. дꙋкати едно дꙋкато; и ѡ(т) кꙋплѧ що е(с) ѡ(т) мохѣ или пипе(р) или шофра(н) или бѫба(к) ѡ(т) .л҃.—.а҃. дꙋкато; а ѡ(т) бобо и ѡ(т) желѣза и ѡ(т) лѫкови и ѡ(т) корды и ѡ(т) вѫжа и ѡ(т) платно и ѡ(т) лени и ѡ(т) конопѣ ва(м) да нѣ сѧ не въꙁме(т).

Тѡ(г) ра(д)ї вїе вамеше, що видите ꙁде пизано, на то(м) да стоите; ако ли прѣстѫпите ѡризмо г(с)ва ми, то тако имате прїѧти велико ꙁло и ѡргїѧ г(с)ва ми, ıако невѣрници г(с)ва ми, и по много ѡбраꙁ г(с)ва ми не щете видѣ(т). Инако да не смѣте ꙋчини(т), по ѡризмꙋ г(с)ва ми.

[Arhivele statului din Braşov, nr. 9. Publicat de IOAN BOGDAN, *Relaţiile Ţării Romăneşti cu Braşovul*, d. IX, p. 17—18]

1520 aprilie 10 Tîrgovişte

Hrisovul lui Neagoe Basarab voievod prin care întăreşte mănăstirii Bistriţa stăpînire peste nişte sate.

Въсе стаа писанїа велимꙋдро(с) глю ıако блже(н) ѡбрѣтен прѣмꙋдро(с) нъ нѣ(ст) лꙋчшїи боещаго се ба ıако(ж)е въ притча(х) глетъ: начело прѣмꙋдрост стра(х) г(с)днь да идеже е(с) страх г(с)днь тꙋ въсı бл̃гаа. боеи бо се ба ненави<ди> ꙁлаа нъ въсıко ѡ бл̃гн(х) дѣле(х) ꙋпрѫжнѣе(т) се.

Кааже бл̃га п(д)бает на(м) реши еже въсе ч(с)та и ч(с)тнаа изрекоше ꙋста г(с)днѣ еже любити га ба своего ѡ(т) въсе дꙋше и ѡт въсе крѣпости свое е також(д)е и искрънѣго своего и прочаа. И ıакоже въсе стии дхъ ꙋсти Дви(д)овѣми изрече еже е(с) насла(д)ї се г(с)дви и да(ст) ти прошенїе ср(д)ца твоего коеже е(ст) бо(л)шее, наслаж(д)е нїе сее бож(с)твнїе сладости сиа бо ꙋбо бж(с)твнїе сладо(ст) еже съ любовию срьдечною притичати къ бж(с)твїн(м) свщенїим храмом и ѡ(т) тꙋдꙋ почръпати бж(с)твкое наслаж(д)е ıако ѡ(т) спаснаго источника еже е(ст) дшекное къ кѫпѣжже и тѣлесное здравие. Понеже ꙋбо сїа бл̃га сꙋ(т), ко(л)ми паче еже въсе ч(с)тние и свщенїе храми къꙁ(д)кизати и ꙋкрашати полѣзно е(ст).

Еже ꙋбо азъ въ Хрста ба боговѣрни и хр(с)толю нини іѡ Басараба воико(д)а божїею мил(с)тїю ѡбл(д)ещоми землею Ꙋггровлахїиском и западними ски(м) страна(м) Амлаш и Фагараш херцег бгопроиꙁволихо(м) бла гии(м) проиꙁволенїе(м) и чисти(м) срьдце(м) еже прославити прославлъшаго на(с) га ба и сп(с)а нашего Іс Хр(с)та и того въсе ч(с)тною и прѣнепорочною мате(р) бгр(дї)цꙋ и присно двꙋ Мрїю. видехо(м) велико ꙋсръ(дї)е къ въсе

ч(с)тномꙋ храмꙋ е(ж) е(ст) въ име въсе ч(с)тнаго ꙋспенїе прѣстыа бг҃р(дн)цы и пр(с)но дв҃ы Марїи. елико трꙋдолюбие потъщаше се наше добри и вѣрнии и прѣпочътеннии вла(с)теле жꙋпан Барбꙋл бан крале(в)ски и съ братиами(с) жꙋпа(н) Пръвꙋл велики дворник и жꙋпа(н) Да(н)чю(л) велики арма(ш) и жꙋпа(н) Радоꙋ(л) и въз(д)вигоше ѡ(т) ѡснованїа въсе ч(с)тнии ви(ш) ре(ч)енни хра(м) на рѣцѣ глемои Бистрице и ꙋкрасише такожде достои(т) и приложише села на име Па вичани на Шоа(ш) съ въсо(м) хотаро(м) и виногра(дї) и съ десето(к) ѡ(т) винари(ч) що се достои(т) и виногра(дї) ѡт Ри(б)ник и съ Белоблато и по(л) ѡт челѣю и Пъръꙋ(л) въс и Тꙋ(п)шаи па(к) и Мꙋшчелꙋл въсе и Ръзловь(л) и Обръшиа Дешꙋлꙋи и Ръкита и Мълѣнїи и Гꙋра Колъшещо(м) и Мълорѣнїи въси и Бо(г)дънещии ѡ(т) Ко(д)мѣна въси и М(и)ло(с)тѣ въса и ѡ(т) Сръбе(щ) де(л) Дано(в) и по(л) ѡ(т) Б бѣни и по(л) ѡ(т) Ти(с)мѣна и Тръса съ въсо(м) хотаро(м) и ациганни по имени Бо(р)дѣ съ децами си и Кꙋрки съ децами(с) и Пътрꙋ съ децами(с) и Ивка сръбꙋл съ децами(с) и Їнꙋл съ децами(с) и Рица съ децами(с) и Лꙋпше съ децами(с) и дрꙋ(г) Ивка съ децами(с) и Мина съ децами(с) и Калека съ децами си и Да(н)чꙋ(л) злата(р) съ децами(с). И пакы е(щ) приложи жꙋпанница бано(в) жꙋпанница Нѣгослава и ацигани по име Корꙋ(н)га съ децами(с) и гоблица съ децами(с). тиа въсе приложише тизи вла(с)теле. И еще приложи(л) Станко ло(г)офет е(д)нꙋ виногра(д) ѡ(т) Къꙋъне(щ) да бꙋ(д)е(т) светомꙋ мана(с)тирꙋ е(щ)е при дни Вла(д) воево(да) старога.

Сего радї г(с)во ми дарова(х) тои више писанно въсе стомꙋ монастирꙋ. и еще приложи г(с)во ми кашарство ѡ(т) сꙋ(д)ства Влъце варе колико е(ст) хота(р) сꙋ(д)ствомꙋ Влъче. сїа въса еже ви(ш) приложихо(м) светомꙋ монастирꙋ да бꙋдꙋ(т) въ ѡчинꙋ и въ ѡхабꙋ до живота г(с)ва ми и до живота снова(м) г(с)ва ми да сꙋ(т) въ покрепленїе стомꙋ монастирꙋ и бж(с)венни(м) ино-ко(м) и молебнико(м) ѡцꙋ игꙋменꙋ іеромонахꙋ кѵ(р) Ма(р)ко и по си(х) (х)отещи(м) бити наставнико(м) и въсе еже ѡ хсѣ братие да и(м) сꙋ(т) въ пищꙋ; на(м) же и наше(м) ро(дї)теле(м) въ вѣчнои въспоминанїе. и по си(х) хотещи(м) бити чедо(м) наши(м) и съро(д)нико(м).

Сего ра(ди) съ теми ви(ш) ре(ч)енними сели ни(т)ко да не метехае(т) поне(ж) ѡ(т) въсе(х) слꙋ(ж)ба(х) и да(ж)да(х) и(х) ѡслободи(х) гс(т)во ми кроме да(н)ка и конске а дрꙋго що го(де) се достои(т) ѡ(т) те(х) села(х) све да бꙋдꙋ стомꙋ монастирꙋ или жито или вино или пчели или ино бꙋ(дї) що име глобе. Ни(т)ко ѡ(т) слꙋга(х) и правителе(х) г(сд)ва ми и посланице(х) посилаеми(х) по мил(с)те(х) и по слꙋ(ж)б(х) г(сд)ва ми да не сме(т) нищо възети ѡ(т) те(х) ви(ш) речение(х) (sic) селе(х) монасти(р)ске(х) нꙋ да си метеха(т) игꙋме(н) и съ негове(м)и посланици съ теми селе и що и(м) потреба бꙋде(т) по законꙋ да си ѡ(т) ни(х) ꙋзимаю(т) а ини ни(т)ко ни ѡ(т) е(д)нꙋ ве(щ) да и(х) нещо небантꙋе(т) поне(ж) тко би се покꙋси(л) ѡт правителе(х) и слꙋге(х) г(сд)ва ми да и(м) нещо досади(т) а то такови има(т) въсприети велико зло и ѡ(р)гїе ѡ(т) г(сд)ва ми тако(ж) невѣрни(к) и прѣстъпни(к) и посрамите(л) сїемꙋ въсе ч(с)тномꙋ нами д(р)ованномꙋ хрисовꙋлꙋ, е(ж) дадо(х) въ ꙋтвръж(д)енїе въсе(х) си(х) ви(ш) ре(ч)енни(х). Еже и свѣ(д)етелїе поставлѣе(т) г(сд)во ми: жꙋпа(н) Пре(да) ба(н) крале(в)ски и жꙋпа(н) Кало(т) дворни(к) и жꙋпа(н) Харва(т) лѡ(г)фе(т) и жꙋпа(н) Димитрꙋ ви(с)тиа(р), Ра(дл) спата(р) и Драги(ч) пехарни(к), Ха(м)за коми(с), Житиа(н) сто(л)ни(к) Ба(дї)ка посте(л)ни(к).

И а(з) Въса(н) <Ф>ꙋрковникю сии грамати(к), е(ж) слово съписа(х) въ насто(л)ни гра(д) Тръговище м(с)ца ап. ї дн въ лѣ(т) ҂зки.

Іѡ Басараба воевода милостїѧ божїѧ господинъ.

[Arhivele Statului București, Secția istorică, 243. Pergament orig. slav. Pecete atîrnată, căzută, șnur mătase roșu, cu lbastru]

2. **Documente din Moldova**

<30 martie 1392>

Roman voievod dăruiește lui Ioanăș Viteazul 3 sate pe Siret.

Велики самодержавнъи млⷭ҇ти бжи гн҃ Іѡ романъ воевода обладаѧ землю молдавьскою ѡ(т) пашины до морѧ дал есмь ис моимъ сынъми олександро и богданъ слѹзѣ нашемѹ иванъшю витѧзю за его вѣрнѹю службѹ г҃ села на серетѣ емѹ оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтемъ его и оунѹчатомъ его и праоунѹчатомъ его и прамоурѧтомъ его со оусѣмъ правомъ имени селомъ чюрсачвъци и владимирозъци и бѹкѹрокци. а хотаръ имъ нижнї ѡ(т) марышевъци валъ што поперекъ полѧ до серета та на тѹ сторонѹ серета оу нижнимъ конци полѧны могыла а ѡ(т) толѧ простѣ чересь лѹгъ оу к<р'ь>ници могила а ѡ(т) толѧ простѣ оу бѹковинѹ могила ѡт(то)лѧ по краи бѹковины горѣ до шерьбовьского хотарѧ оу липы могыла ѡт толѧ к теплици тѹта могила а ѡт толѧ к серетѹ середь (н)аа могила а ѡтолѧ <чрѣзъ> серетъ горѣ до великои бѹковины кде вышелъ пѹта ѡтъ добрѣно(вц)ь на конц полѧ а по краи бѹковины дѣломъ ѡ(т) толѧ доловъ до валѹ то емѹ хотаръ всеак<ъи> а на то вѣра моѧ и моихъ сыно<в>-вѣра. вѣра жѹпана юги жю(р)жевича. вѣра жюпана стецькова и съ братиѧми его. вѣра братѹлова натедѹлова. вѣра станиславова, вѣра пана драгоева, вѣра андриѧшева и пана жюржева, вѣра пана драгѹша вѣтѧзека, вѣра стравича, вѣра пана оуладова, пана гидекова, пана грозина, вѣра пана костина, вѣра оуриишева, вѣра оусѣхъ боѧръ молдавьскихъ а н<а> крѣпость томѹ и на памѧтъ велѣлы есмо нашю печать великѹю привѣсити што бы непорѹшено то николиже до вѣкѡ. писанъ листъ оу лѣто шесто тисѧчное полно ч҃ соть мѣ(с)цѧ марта оу л҃ де(н) оу нашемь городѣ оу р(о)мана воеводы.

[Originalul în Arhivele Statului, Peceți 111. Publicat de M. COSTĂCHESCU, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931—1932, p. 7—9]

11 septembrie 1448

Petru voievod întărește negustorilor din Brașov privilegiile acordate acestora de Alexandru cel Bun, Iliaș și Ștefan voievod.

Мл(с)тїю бж҃ею мы петръ воевода г(с)п(д)ръ земли мо(л)давскои чини(м) знаменито и ис сѣм листо(м) наши(м) въсѣмъ кто коли на(н) оузри(т) илї его оуслыши(т) чтоучи, ѡже дорадили сѧ есми и с нашими въсѣми боıари и дали есми се(с) ли(ст) нашъ прїѧтелемъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ на то абы имали оу... земли тотъ законъ што имали въ дни родитель нашего але(к)сандра воево(д) и въ дни братїи наши(х), илїаша и стефана воево(д), що бы имъ оусимъ было слобо(д)но и доброволно прїити, оу нашеи земли, съ торговлю и ходити оу нашеи земли продавати и кѹповати товара везде по нашеи земли, по тръговомъ що имъ надобно бѹде(т). а мыто имаю(т) платити ѡт таръ по .д҃. грошии, коли прїидѹ(т) оу нашеи земли и коли пакъ вынидѹ(т) ѡт нашеи земли тако(ж) по .д҃. гроши да платѣ(т) ка(к) старїи законъ бы(л) а ѡт кола що бы по .в҃. гро(ш) платили а инде по нашеи земли що бы не платили сочавское мыто лише оу сочавѣ що бы платили коли прїидѹ(т) оу сочавѣ, а инде нигде що бы не имали ни платили. и варе ка(к) было право и(х) при ѡ(т)цѣ нашего, такоже и мы по томѹ даемъ и потвръждаемъ имъ ис си(м) листомъ нашимъ тое въсе выписанное да бѹде(т) имъ непорѹшенно до нашего живота. прото(ж) ни ѡди(н) на(ш) боıари(н), а ни мытни(к) нигде по нашеи земли да не смѣе(т) имъ тое порѹшити при свои(х)

шїи и имѣнїе а ѡ(т) сѹкна и ѡ(т) плотна и ѡ(т) въсе торговлю имаю(т) платити мыта іако бы(л) право издавно, а на то е(ст) вѣра г(с)ва ми вышеписанного, ми петра воево(д) и вѣра оусн(х) боѩръ нашихъ велики(х)и мали(х) а на болшею крѣпостъ томѹ въсемѹ вышеписанномѹ привѣсили нашѹ печа(т) к семѹ листѹ нашомѹ пи(с) оу сочавѣ, в лѣто ѕцнѕ м(с)ца се(п) аі.

[După M. COSTĂCHESCU, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II. Iași, 1931—1932, p. 740—741]

<Suceava, 11 martie 1494>

Ștefan voievod confirmă fraților Mihăilă și Ghițul o jumătate din satul Cîrnești cumpărat de la Bonciac, Ana și Rusca, copiii Stanci și nepoți ai lui Mihai Cîrnul.

Мл(с)тїю бж҃їею мы стеф(н) воево(да) г(с)дръ земли мо(л)давскои знаменито чини(м) и с си(м) листо(м) нашн(м) вьсѣ(м) кто на н ѹзры(т) или чтѹчи его ѹслнши(т) ѡже прїидоша прѫ(д) и ми и прѫ(д) ѹсими нашими молдавскими боѩре слѹга на(ш) бончакъ и сестри его а(н)на и рѹска сн҃ве станини енѹкове михѹла кръньнула по и(х) доброи воли никим(м) непонѹжени ани присиловани и продали свою правою ѡ(т)чинѹ ѡт своего праваго ѹрика, ѡт ѹрика дѣда (их) михѹла кръньнула половина село на ковълe(х) на имѣ кръненщїи та продали слѹгам нашим михъилъ и братѹ его гицѹлѹ за п҃ зла(т) татарски(х). и ставше наши слѹги михъилъ и бра(т) его гицѹл та заплатили ѥси тоти вишеписа(н)нїи пинѣзи п҃ зла(т) татарскы(х) ѹ рѹки слѹзѣ нашемѹ бончакѹ и сестра(м) его а(н)ни и рѹски прѫ(д) нами и прѫ(д) нашими боѩре ино ми видѣвше и(х) добрѹю волю и токмe(ж) и по(л)нѹю заплатѹ, а мы тако(ж)дере и ѡ(т) на(с) есмы дали и потвръдили слѹга(м) нашим(м) михъилѹ и братѹ его гицѹлѹ тое прѫ(д)реченое половина село на ковълe(х) на имѣ кръненщїи да е(ст) и(м) ѡ(т) на(с) ѹри(к) и съ въсе(м) доходо(м) и(м) и дѣте(м) и(х) и ѹнѹчато(м) и(х) и прѣщѹрѣто(м) и(х) и въсемѹ родѹ и(х) кто сѧ и(м) изберe(т) и ближ(ж)нїи непорѹшено николиже на вѣки. а хотар тои половино село на ковълe(х) на имѣ кръненщїи: поче(н)ши ѡт ни(ж)нїи конець става кръньнѹлова та по сто(л)па(м) расѹлови(м) на еди(н) дѹ(б) знаме(н)а(н) ѡт дѹба на хлъбниче(л), ѡт хлъбниче(л) чере(с) поле на кръницѹ та прости ѹ дѧ(л), та чере(с) дѧ(л) на глодѹре, ѡ(т) глодѹре на ни(ж)нїи конець става кръньнѹлова ѡ(т) где смо пръко почали. то е(ст) ве(с) хотар тои половини село ѡт кръненщь. а привилїе старое що има(л) бо(н)чакъ и сестри его анна и рѹска, снове станини, на тоти села ѡ(т) ѹнко(в) наши(х) ѡ(т) илиѩша воево(д)ї и ѡ(т) стефана воево(дї) коли били ѹ мирѹ ѡно е(ст) ѹ рѹки тома. а на то е(ст) вѣра нашего г(с)ва вишеписаного ми стефана воево(ді) и вѣра прѣвъзлюблени(х) сн҃ѡ(в) г(с)ва ми алеѯа(н)дра и богдана вла(да) и вѣра боѩр наши(х). вѣра пана дѹма пръкалаб, вѣра пана болдора дворник, вѣра пана хръмана, вѣра пана шефѹла, вѣра пана мѹ(шат)а, вѣра пана шѹреча и пана тоадера пръкалаби ѡ(т) хотин(н), вѣра пана микоть и пана ръцешіа пръкалаби ѡ(т) не(м)ца, вѣра пана чорторовского, вѣра пана шандра пръкалаба ѡ(т) новоград(а), вѣра п на ди(н)га, вѣра пана клъшъѹ спътарѣ, вѣра пана исака ви(с)тѣрника, вѣра пана еремїа посте(л)ника, вѣра пана мохила чашника, вѣра пана фрѹ(н)теша сто(л)ника, вѣра пана петрика колинса и вѣра ѹси(х) боѩр наши(х) мо(л)давскы(х), велики(х) и мали(х). а по нше(м) животѣ кто бѹде(т) г(с)дръ нашеи земли мо(л)давскои, ѡ(т) дѣтеи наши(х) или ѡ(т) нашего родѹ или па(к) бѹ(д) кого бъ изберe(т) г(с)дрь быти тот би и(м) непорѹши(л) нашего данїа и потвърж(д)енїа али би и(м) ѹтвръди(л) и ѹкрѣпи(л) занѹ(ж)е есмо и(м) дали за и(х)

слꙋ(ж)бꙋ и за що ѡни соби кѹпили за свои правїи пинѣзи. а на бо(л)шꙋю крѣпо(с)ть и потвърж(д)енїе том(ꙋ) всем(ꙋ) вышеписаномꙋ велѣли есмы нашемꙋ вѣрномꙋ панꙋ тъѹтꙋлꙋ логофетꙋ писати и [нашꙋ] печат привѣсити к семꙋ листꙋ нашемꙋ. писал мътїіашь въ сꙋчавѣ, в лѣто ꙁѕв мѣсяца

[Biblioteca Acad. R. S. România, mss./14/XL. Publicat de I. BOGDAN, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 34—35]

3. Documente din Maramureş

<Sighet, 1404 mai, 1>

De la românii din Maramureş s-a păstrat, în copie, un singur document, scris odată cu originalul, la Sighet, în ziua de 1 mai 1404. Prin acest act, mai mulţi nobili români din Maramureş (Radul, Banco, Toader, Sandu ş.a.) confirmă că voievozii de Maramureş, Balc şi Drag meşter, au zidit mănăstirea din Peri cu hramul sfîntul Arhanghel Mihail şi i-au dăruit o moară, care este pe pămîntul Cîmpulungului, pe rîul Săpînţa, unde se varsă în Tisa, şi trei sate cu tot venitul: Taras, Crivcici şi Cruşevo (Peri). După moartea acestora, dania a fost întărită de Dumitru voievod şi fratele său Alexandru meşter. Actul este scris în slavona ruso-ucraineană în care sînt prezente arhaisme, elemente dialectale, precum şi elemente româneşti şi maghiare care îi imprimă un aspect local.

Ediţii şi studii:

A. L. PETROV, *Древнейшая церковно-славянская грамота*, Užhorod, 1927; G. GEROVSKÝ, *Jazyk Podkarpatské Rusi*. Československá Vlastivěda, vol. III, Praga, 1938, p. 481 ş. u.; N. S. ANTOŞIN, *Закарпатская грамота, 1404*, în «Научные записки XIII», Ужгород, Гос. Унив. Užhorod, 1955, p. 3—62. L. DESZÖ, *К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI—XVII вв*, în „Studia slavica", I, 1958.

Се азъ панъ радꙋлъ, вицашпанъ мармарешскым и жꙋпанъ банко и тоадѣръ и шандрꙋ, немиши ѿт сарвасова. иванчꙋкъ и драгомиръ и братъ его данъ и лешка белковичъ и косте драгꙋшевичъ и косте попокъ. и нанъ ѡт съпѫнкы.

Дѣемо вѣдомо симъ нашим листомъ въсѣкомꙋ кто посмотритъ на сесь листъ. аже балица воевода и драгъ мещеръ създаше цркокъ въ име стго архагтла михаила на земли тересовской и прѣд нами дадоше ѿт своего оурика три села монастирю и единъ млинъ. едно село тересъ а дрꙋго кривчичъ а третїе крꙋшево и млинъ що ес(т) на земли дългополскои на сопꙋнкы где падаетъ съпѫнца оу тисꙋ да слꙋжет манастирꙋ стго архаггла михаила а по ихъ съмрти и дꙋмитрꙋ воевода и братъ его ал<ек>сандра мещеръ дадоше прѣд нами въсѣми тиа села стмꙋ архагтлꙋ михаилꙋ ѡ<т> своего оурика.

Село тарас и село кривчичъ и село крꙋшево и млинъ що ес<т> на земли дългополскои на сопонкы, кде падает съпѫнца ꙋ тисꙋ а тиа села дадоше прѣд нами и на наше вѣданїе и с полеми и съ лѣсомъ и съ водою и съ васѣмъ прижитком да бꙋдꙋтъ манастирꙋ.

Писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтꙋ въ лѣт<о> ꙁ҃ѕ҃ и ц҃ и в҃і мсца маіа въ а҃ днь.

[După N. S. ANTOŞIN, *Закарпатская грамота*, Ужгород, 1955]

ul de la München

4. Documente din Transilvania

<Oradea-Mare, 29 septembrie 1420>

Sigismund, regele Ungariei, recunoaşte, la cererea transmisă prin Agaton, stareţul de la Tismana, tuturor mănăstirilor şi călugărilor, bisericilor, preoţilor şi întregului popor din Ţara Românească libertatea cultului lor şi dreptul de a rămîne în credinţa lor cea veche. E scris în slavona de redacţie sîrbă.

† Азь кто есмь жигимоундь мл(с)тїωмь бжїωмь, рим(с)кы црь и оугрьски кра(л) и далмацїискы, и чешки, и нѣмечки, и инѣмь землıамь и многѣмь г(с)пдамь г(с)нь моω(м) добромь волω(м) и хотѣнїемь. тои оучиних и дадохь всѣмь кои живоу въ оугровлахїискои земли, що есть басараб(с)ка. за них прошенїе що ме соу проси(л) [и] своимь вѣрнимь попомь агаθωномь. како нихь манастире и все цркве и калоуг(р)е и попове, и вси лю(д)е кои живоу въ тωзы земли да држе свои зако(н), и оу своωи вѣрѣ да прѣбивaю. А намь право да слоуже. И тои дадохь мою вѣроу, и все(х) кои к менѣ дръж [жть нззѣ] щащаю и по на(с) кто хте бити, како ни и са(м), никто ω(т) нашихь да имаь нѣ(с) [т] волнь избавити, за нихь вѣроу, и за ни(х) законь. нь да соу волни прѣбивати оу чем соу и до сьга прѣбивали, вь томь и до вѣка, да прѣбивaю.

Даде се ωвди книга оу велико(м) вараdоу. м(с)ца сектемврїа, кθ днї. по х(с)воу ро(ж)ствоу лѣт хуї и к. а ω(т) конова сьмь кра(л) оугръскои земли лѣ(т) лв, а ω(т) конова смь римскы црь лѣ(т) ї.

М црь рим(с)кы рекохь моимь єзыкомь дати ωлоуи книгоу.

[Original, pergament la Arhivele Statului, pecete mare aplicată, căzută. secţ. istorie, I/23. Transcris după original]

ÎNSEMNĂRI PE CĂRŢI DE CULT

1. Evanghelia slavo-greacă de la mănăstirea Neamţului *(1429)**, *Epilogul*

Благо изволенїемь ωтца и идоучентемь сна. и съврьшенїе(м), стго дха. оучини(с) сїи тетраеу<аге>лъ. въ дни благочьстиваго и хстлюбиваг(о) гна iω Алеξандра воеводы. господарѣ вьсеи земли Молдовлахїискои. и благочьстивои его гж(д)и еже очна желанїемь раждегши сѧ любви хвѣ(х) слωвесъ рачителница. потъщателно даде и написа то влѣ(т) хѕцлз и съвръ(ш)и сѧ м(с)ца мартїа въ гї днь ржкоѫ Гаврїила мωнаха сна оурикола иже написахъ вь нѣмецко(м) м(ω)настири.

[ION BIANU, *Documente de artă românească din manuscripte vechi*, Bucureşti, 1922, Facsimil]

2. Tetraevanghelul mănăstirii Humor, 1473, *Epilogul*

Благочъстивыи и христолюбивыи црь iω Стефанъ воевωда господарь земли Молдовлахїискои, даже и съписа сьи тетроеу(ан)г(е)лъ ржкоѫ еромонаха Никодима, и даде и монастирю иже ни хоморѣ. въ помѧнь за своѫ доушѫ и за роди-

* Pergament slavo-român scris în Moldova, la mănăstirea Neamţului, de către călugărul Gavriil Uricul. Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Bodleiana din Oxford.

тѣлеи своих и чѧд его, и игоуменствоужѫштоу тогда попоу Геронадїю; съвръшин же сѣ м(ѣ)с(ѧ)цѧ їюнїѧ .ѕі. въ лѣто .хѕцп.

[După EMIL TURDEANU, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Cercetări literare", V, București, 1943, p. 121]

3. Tetraevanghelul mănăstirii Putna, 1489, *Epilogul*

Бл(а)гочьстивїи г(о)сп(о)д(и)нь Іwн Стефан воевода, г(о)сп(о)д(а)рю въсеи земли Молдавскои, сътвори и исписа и съкова сии тетроеу(а)г(е)ль монастирю своемоу w(т) Поутнои, въ л-тое и в лѣто г(о)с(по)д(ст)ва его и при архимандритѣ Паисїа Ювзскаг(о), рѫкож многогрѣшн го тах монах Паладїа; в л(ѣ)тѣ х.ѕцчѕ.; и начасѧ м(ѣ)с(ѧ)ца сеп(темврїа) .г. и съвръшисѣ м(а)р(та) .кг.

4. Apostol din anul 1500[1]

Însemnare într-un chenar în aur și alte culori.

Изволенїе(м) wца, и съ поспѣшенїе(м) сна, и съвръшенїе(м) стго дха. Іw Стефа(н) воевода. бжїю мл(с)тїю г(с)п(д)ръ зе(м)ли Мо(л)да(в)ско(и) снъ Богдана воеводї. даде и исписа сѣ сии пра(к)ѕія. и даде его въ молбѫ себѣ. и г(с)ж(д)и своеи Мрїи. и дѣте(м) и(х). въ црквw(в) Нелмцьскаго монатирѣ. идеже е(с) хра(м) стго възне(с)нїа га ба и спса нашего Іу ха. влѣ(т). .хзн. а своего г(сд)ва лѣта. мі. и на четвръто текѫщее. и съвръши сѧ м(с)ца ія(н). дї. днь. и потроужденїе(м) многогрѣшнѣго Ѳеw(д)ра.

[Biblioteca Academiei R. S. România, Mss. slav nr. 93, f. 284v]

5. Tetraevanghelul lui Ioan Golii[2]

Сьи тетроеу(в)аггел би(л) плѣни(л) wт пога(н)ци татари и не зна(е)т сѣ wт которое мѣсто прѣжде би(л) и wт кого би(л) оучини(л).

И искоупил его раб божїи па(н) Іwан Голъи великїи логофе(т) и да(л) за нѣ. хас. аспри и бѣшѧ скажен и направи(л) его и оукраси(л) и даде его въ цръкw(в) божиѧ въ Шискъи тръгь на странѫ идеже е(с)т храм възнесенїе господа и спаса нашего Ісоу Христа за доуша своа и съжителници своеи Анни и чѧдw(м) и(х) и родїтеле(м) и(х) и за доуша того що прѣжде его би(л) оучини(л) и оусоудствова(л). в лѣто. хзпг. март а ѳ.

[Muzeul de artă al R. S. România, fila 83 v]

6. Triod din anul 1525 de la mănăstirea Dobrovăț, *Epilogul*

Въ лѣ(т) хзлг. въ дни благочьстива(г) г(с)п(д)рѣ Іw Стефа(н) воевода млада(г) сл
ѣре(н) іермона(х) Сила(н) (игоумен) потроуди сѧ и даде исписа сїи тріw(д) да е(с) емоу въ памѧ(т) и положи е(г) въ монастыри w(т) Доброваць. въ храмѣ сьшествїа стго дха. и исписа мона(х) Пафнѫтїе протоѱалъть. оу нѣкои келїи. выше монастырѣ. м(с)ца ію(н) .д.

---

[1] Manuscris de redacție medio-bulgară scris în Moldova de diacul Todor Mărășescu. Provine de la mănăstirea Neamț.

[2] Manuscrisul este un pergament din secolul al XVI-lea. Istoricul manuscrisului reiese din însemnarea de mai sus.

Sub această inscripţie apare alta mai tîrzie, scrisă de altă mînă:

В(ъ) лѣтѡ ҂ЗНѲ наста дне(м) злы(м) да(л) есмы да(н) въсего манастирю (sic) по .Г. злат угри или инїи монастири по .М. злати в(ъ) дни Илїаша воевода сна Петра воевѡда. м(с)ца апри(л) по хуропасх[а][1].

[Manuscrisul slav nr. 535 din Biblioteca Academiei R. S. România, fila 235v)

7. Însemnări pe mineie Minei pe luna mai (1534—1536) *Postfaţa*

Слава съвръшителю (гу) Бу и спсу наше(му) Гу (sic) Ху въ вѣкы. съвръшающю(му) всѣко дѣлѡ доброначинаемо(му) ѡ имени его подавае(т)[2] начялу и коне(ц) блгъ. поне(ж) е(с) Хс зачяло и коне(ц). и тому хвала и дръжава чь(с) и покланенїе пѡ(д)бае(т)[3] ѡ(т) всѣкож твари. и ѡ(т) всѣкогѡ дїханїа. иже на нбси и иже на земли. и иже въ мирї живѫщи и движѫщи(с). ѡци и снѣ и сты(м) дск. трѡице стаа спси дше наше. Попи(с) сїю кни(г) рекома(г) на име ма(н) м(с)ца влѣ(т) блгочъстиво(му) Іѡ(а)нь Брага[4] во(и)вода. И съвръши(с) влѣ(т) блгоч(с)твому и хр(с)ѡлюбивому г(сд)ну нашему Іѡань Пътру во(и)вода мла(д)ї),[5] снь великаго и прѣдѡбра(г) и стара(г) Іѡ(н) Ра(д)ула вѡ(и)вода. f. 200r

Да ѡцї и братїе чътѣте исправлѣюще и ба благодарѣте. и мене грѣшна(г) і ѡкаанна(г) не проклънѣте. поне(ж) не писа дхъ сти. нъ рѫка грѣшна и умь плѣне(н) ѡ(т) мнѡ(ж)ство грѣхѡ(в). Нѫ ѡбаче бл(с)вите а ва(с) бъ. И спѡ(д)би ме(н) стати ѡ деснѫ те(б) въ днь страшна(г) ти пришествїа вл(д)кѡ. Попи(с) сїю кни(г) и купуе жупа(н) Елику(л) великї(н) логоѳе(т). и постави ѡ(т) стїе цркве рекома(г) село Писка(н). иако да лѣта бѫде(т) памя(т) ч(с)тнѫ. да су(т) помоцни(ц)ї и покровителїе дша(м) и(х) и рѡ(д)те (sic) и(х) и да дарує(т) и живо(т) вѣчнїи. и пищи нетлѣнни и поко(н) неконч(ѣ)мѣи[6] аминь.

Аще къто дръзне(т). да изведи(т) сїю кни(г) ѡ(т) цркве ѡ(т) Писка(н) и постави на друго место[7], да е(с) проклє(т) триста и ѡсе(м) на десете (стыи) бгоносны(н) ѡцы. Амїнь, амїн амїн.

Прїими се(г) стаго и прч(с)тааго и дше сп(с)наго источника изтичаща(г) из ребръ сп(с)овѣ(х). Ѡ(х) ѡкаанне ззѳиц'ївож[8] съвѣтниче благыи и пр(с)ны друже и вѣрны. иако(ж) ре(ч) нѣкыи ѡ(т) сты(х). другъ вѣрну нѣ(с) измѣни. f. 200v

Тѣмже мла та прини(к) напї(н) сѫ ѡ(т) се(г) безсъмртна(г) источника водѫ живѫ. иако(ж) рекоша стаа и ч(с)тнаа и поклоннаа оуста Іу Ха сна бжїа: въсѣкъ пїѫн ѡ(т) воды ѫже аза дамъ ему, не има(т) въжжж(д)ати(с) в вѣкы, нѫ има(т) живо(т) вѣчныи и вѣружи въ мѫ рѣкы истекѫ(т) из чрѣва его во(дї) живи и аще и умре(т) и жизъ бѫде(т). Ѡ(т) сеѫ воды напивше сѫ ап(с)ли, проницаѫ ве(с) мїр иако мльнїѫ ѡгнь. ѡблѣкуще сѫ ѡ(т) въстока(ж) и до запа(д). настѫпаѫще и попираѫще. лъва и змиеа. и все силѫ вражїа. Ѡ ни(х) бо ре(ч)но е(с): красны ногы благовѣствуѫщи(х) ми(р), благовѣствуѫщи(х) радѡ(с) (sic) и цркьь просвѣтиша, и патрїархї съвръшишѫ. црѧ умѫдриша. велмѫже кърасумниша и въсѧ языкы научиша славити и благодарити и покланѣти сѫ ѡцу и сну и стму дху. Ѡ(т) си(х) медоточны(х) вѡ(д) напишѫ(с) мн(ч)ци и непощѫдѣше тѣлеса своа нѫ ѡгню и мечю прѣ-

[1] Chiropasha, cînd Paştile cad la 25 martie.
[2] La P. P. PANAITESCU, *Manuscrisele...*, p. 361 găsim подобает.
[3] La P. P. PANAITESCU, *op. cit.*: сподобает.
[4] Porecla voievodului Vlad Vintilă (1522—1535).
[5] Radu Paisie numit şi Petru de la Argeş (1535—1545).
[6] La P. P. PANAITESCU, *op. cit.*, p. 361 găsim неконч(ѣ)мыѫ.
[7] La P. P. PANAITESCU, *ibidem*, apare мѣсто.
[8] Criptogramă. Vezi P. P. PANAITESCU, *op. cit.*, care precizează că se înţelege гаврїил.

клонишѧ главы своѧ и вьсѣ красна мира се(г) ни въ что(ж) въмѣнишѧ да Х҃а пр(с)но зрѧщїе ве(с)лѧт сѧ и ра(д)ꙋѧт сѧ в вѣкы. Ѿ(т) се(г) источника раиска(г) напишѧ(с) ц҃рїе и своа црс(т)ва ѡставише. да вѣчномꙋ цр(с)твꙋ съцр(с)твꙋѧтъ. зрѧште ц҃рѣ славы цр(с)твꙋѧща в нє(м). и ве(л)мѫ[1] же свое богатство даше ꙋбогы(м). и цркви съзиждашѧ. и книжїе напишаше. и въ-

f. 201 сѣкоѧ ꙋткарїе оукрасишѧ. да възмогѫ(т) оугодити и ѡвити(с) ц҃рю вѣчномꙋ. слꙋгы и дрꙋѕи ближнїи. и рабы вѣрны и блаѕи въходѧщїе въ радо(с) г҃а своего.

Сего ра(д)ї ѡ(х) ѡкаание Гаврїиле. не забжди рекша(г); прилѣпе д҃ша моа по тебѣ. мене(ж) прїѧ(т) десница твоа. б҃лго бо е(с) истинѣ б҃лго и вьсѣкоѧ хвалы дѡ(с)нно (sic), еже прилипати б҃ꙋ.

А не прилѣплѣти сѧ долꙋ влѣкѫщи(м). и тлѣѭщи(м) мира сего. зане мїр съи мимоходи(т). и похоти его изчезаѫ(т). а твор(ѧ)и волѧ б҃жїѧ прѣбывае(т) въ вѣкы. Сего ра(д)ї и азъ б҃годарѧ тѧ ꙗко въж(д)елѣль еси источника се(г) притежати своеи цркви. въ памѧ(т) вѣчнѫѧ ...[2] въ истинѫ добрꙋ дѣлꙋ въж(д)елѣль еси. чьстнѣиши бо е(с) скровищи многоцѣнны(х). и слаж(д)шее паче меда и сѫта. ꙗко(ж) ре(ч) г҃ь вьсѣкь книжни(к) наꙋчиви сѧ ц҃р(с)твꙋ нб(с)номꙋ по(д)бень ч҃лкꙋ имовитꙋ иже износи(т) ѡ(т) скровищ свои(х) нова и ве(т)ха. Ч҃лкь бе(з)словесень ско(т) е(с). елик доброе ащїе твор(и)(т), без солнца сѫ(т). снце и цркве без кни(г). по(д)на е(с) ѡбразꙋ лѣпꙋ ѡчїю не имеѫщꙋ. чемꙋ е(с) нѣкомꙋ лице слѣпомꙋ, свѣта не видѧще ни того сладости. Мл(ѧ)(с) вьсѣкомꙋ чьтѫщомꙋ и прѣписꙋѭщꙋ исправлѣѭщеи бл(с)вите, а не зло словите. вѣдѧще ꙗко никто съвръше(н) тъкмо един б҃ъ. томꙋ слава к вѣкы амин.

Ѡ(х) ѡ(х) ѡ(х) окааннї(н) и мнѡ(г) трꙋ(д)нїи Гаврїи(л) въсꙋе трꙋж(д)ае сѧ ѡ г҃и прости амин: Ѥлꙋже рѫка е(с) пра(х) и пръсть и пепелъ въ малѣ ꙗвлѣет сѧ. а въ скорѣ погыбае(т).

Б҃ꙋ же нашемꙋ сла(в) к вѣкы амин: ненадеж(д)ны надеж(д)а г҃и слава тебе: сп(с)нъ бѫде. и мѣ вьспоминова(н) бѫди писавї амин.

Нопи(с) м(с)ца. юнїе .к. д҃нь и съвръши(с) м(с)ца авгꙋ(с) .ки. д҃ни.

[Biblioteca Academiei R. S. România, ms. slav nr. 266, f. 200—201]

Minei pe luna aprilie. *Postfața*

Изволенїемь ѡ҃ца и съ поспѣшенїемь с҃на, и съвръшенїем с҃тго д҃ха. Исписа сѧ сїи минею м(с)ць апри(л). съ помощїѧ[3] б҃жїеѧ, рѫкоѧ[4] мнѡ(г)грѣшнаго ра(б) б҃жїи Трифа(н) бывшаго ереи. и коꙋпи(л) ѡ(т) него бра(т) его мона(х) Мисаи(л) за к҃е зла(т). и даде его въ мѡ(л)бѫ[5] себѣ, и за д҃ши своеи. въ Неме(ц)кои монастир(ь). идеже е(с) хра(м) с҃тго възне(с)нїе[6] г҃а б҃а и сп҃а(с) нашего І҃ꙋ Х҃а и въ д҃ни г(с)п(д)нꙋ нашемꙋ Іѡа(н) Петръ воевѡ(д) г(с)п(д)ръ земли Мѡ(л)да(в)скои. егда прїидѡшѧ поганїи тоꙋ(р)ци, и тътари. и оубишѧ Іѡ(н) воевѡ(д) и въси вои его и воевашѧ[7] землѣ Мо(л)да(в)скои, бѡ(л)шее половинѫ. вл҃ѣ(т) ,з҃пв м(с)ца авгꙋ(с) в҃ї днїи. въ ча(с) ѳ҃-тїи.

---

[1] La P. P. PANAITESCU, *op. cit...*, p. 262 este велиѧ же.

[2] Două cuvinte sînt răzuite.

[3] La P. P. PANAITESCU, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959, p. 148 este помощїа.

[4] La P. P. PANAITESCU, рѫкоѧ.

[5] La P. P. PANAITESCU мѡлбꙋ.

[6] La P. P. PANAITESCU, възнесенїе.

[7] La P. P. PANAITESCU, воевашѧ.

Ѿци и братїе аще кто ѡ(т) ва(с) ме(т) чьсти на него а ви простите на(с). и помянанте на(с) въ сты(х) слѹжба(х). и аще кто въсхоще(т) възати его ѡ(т) стои монасти(р). да бѫде(т) непроще(н) ѡ(т) ба.

[Biblioteca Academiei R. S. România, manuscris slav din anul 1574, nr. 124, fila 181]

TEXTE HAGIOGRAFICE

1. **Viața lui Chiril Filozoful** (varianta scurtă)

Varianta scurtă a *Vieții lui Chiril*, scrisă pe baza variantei complete, cu unele adaosuri interesante, s-a păstrat în șase manuscrise[1], dintre care cel mai vechi aparține azi Bibliotecii Academiei R. S. România (mss. slav 164), fiind copiat în anul 1439 de către monahul GAVRIIL de la mănăstirea Neamț, împreună cu alte texte medio-bulgare. O altă copie a fost scrisă de diacul Nichifor de la Suceava, probabil în jurul anilor 1574—1575[2]. Aproape identică cu acest manuscris pare a fi copia păstrată la Biblioteca Universității din Lvov[3]. Celelalte cópii sînt ulterioare, din secolele XVI—XVII.

Manuscrise și ediții:

Lista manuscriselor, în ordinea vechimii, este citată la subsol, împreună cu edițiile.

Житїе и жизнь прп(д)бнаго ѿца нашего кѵрїла фїлософа. блгослови ѿче.

Сего прп(д)бнаго ѿца нашего кѵрїла ѡ(т)чьство имѣше тръсливныи и великыи гра(д) Сѡлоѹнъ, въ нем же и роди сѧ. рѡдомь[4] сын бльгаринъ[5]. ѡ(т) блговѣрныи(х) и блгочьстивы(х) рѡдителе и роди сѧ. имѧ же ѿцоѹ его львъ. и мтри его, || марїа. бѡгати и пръви въ градѣ томь. и блгочьстиви, и стра(х) бжїи имѫще въ себѣ. ѡгрѣбаѫще сѧ ѡ(т) въсѣкого злаго нахожденїа. и рѡдиста сна f. 22 емоѹ же имѧ ѡ(т) стго крщенїа, кѡнстандїнъ. и въдашѧ и доилници да и въспитаеть[6]. он же не хотѣаше сѧ доити ѡ(т) тоѹж(д)его съсца, тькмо ѡ(т) своеѧ мтре. мти же его въспитавши и наказавши въ блгочьст(ї)и, и въ блговѣрїѹ. и доше(д)шоу[7] до възрасти сѫщоу въдашѧ и на оучнїе книгамь[8]. тъи же младенецъ, видѣ въ сънѣ нѣкоторарго мѫжа стоѧща, и показаѫщи емоѹ двцѧ. f. 22

[1] I. mss. de la Biblioteca Academiei R.S. România, nr. 164, f. 221v — 224v, publicat de BONIO ST. ANGHELOV, *Из старата българска, руска и сръбска литература*, Sofia, 1958; II. mss. copiat de Nichifor de la Suceava, publicat de V. A. BILABASOV, *Кирил и Мефодий*, II, St. Petersburg, 1871, p. 238—246; III. mss. de la Prizren (sec. XV—XVI, red. scr.), publicat de GILFERDING, în «Известия ОРЯС», VI, 1858, p. 383—386; IV. mss. de la Petersburg (sec. XVI—XVII, red. scr.) găsit la Biblioteca Publică din Petersburg de I. V. ȘLEAKOV și publicat în «Известия ОРЯС», XV/1910, II, p. 173—178; V. mss. de la Biblioteca Universității din Lvov, nr. 1, B_1, f. 471—477, red. medio-bulgară, publicat de IORDAN IVANOV, *Български старини из Македония*, Sofia, 1931, p. 284—288; VI. mss. de la Academia de Științe din Belgrad, nr. 11, sec. XVI—XVII.

[2] G. MIHĂILĂ, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 28—31.

[3] Cf. P. A. LAVROV, *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*, Leningrad, 1930, p. 154—156.

[4] Ed. Ivanov: рѡдо(м).

[5] Ed. Ivanov: блъгаринь.

[6] Ed. Ivanov: въспита(т).

[7] Ed. Ivanov: дошь(д)шоу.

[8] Ed. Ivanov: книга(м).

и глаѫ[1] къ немоу. кѡнстандіне ѫже хощеши[2], изБери себѣ. он же видѣвь единѫ дѣвцѫ краснѫ. с калиніемь[3] и бисромь[4] ѹкрашенѫ, еиже имѧ софіа. и поѫть ѫ себѣ. тъи же кѡнстандінь, из млада[5] чистотоѫ ѩко аггл(ъ) оукланѣѧ сѧ, и бѣгаѧ житеискы(х) сластеи. и прѣбываѧ пр(с)но въ ѱалмѣ(х) и пѣни(х). и послоушаніи дх҃ѡвны(х). въсегда едино пѫть[6] гонѧ.

Слышая же логѡѳеть црѣвь о добродѣтѣлеи[7] его посла за нь. тъи же прише(д)[8] въ кѡнста(н)тін гра(д), и тꙋ (ꙋ)чиѫ сѧ съ сестричищемь[9] михаила црѣ. и въ третіи мс҃ць навыкь граматикіѫ. и геометріѫ. и омирꙋ оу льва, и фѡтѣ. и въсе филосѡфское оученіе навыкь. и ритѡрикіѫ. и арифмитики[10]. и астрономіи же, и моусіи.

Бѣше же тогда іѡаннъ патріархъ црсгра(д)скыи, ересь въз(д)вигнѫль[11]. и хоулѧ на стыѧ икѡны. и и[12] ѡ(т) стго събѡра ѡ(т) стола съвръженъ бы(с).

f. 222v пришe(д) же кѡнстандінъ филосѡфь къ немоу и посрами(ж), /и поправь[13] злочьстиеѫѧ ересь его.

По том же ше(д) въ брѣгалницѫ[14], и обрѣтъ[15] ѡ(т) словѣнскаго ѩзыка нѣколико крщенѣ(х)[16]. и елицѣ(х) же не обрѣ(т) крщенѣ(х), он же кр(с)тивь и(х) и приведе на православнѫѧ вѣрѫ. и написавь имь, книгы слѡвѣнскымь ѩзыкомь. и сих иже обрати на вѣрѫ хр(с)тіанскѫѧ, нд҃. тысѫщиѧ.

Бы(с) же въ срацинѡ(х) сѫпрѣніе о стѣи троици. и послаша срацинѣне къ михаилоу црю. о стѣи троици, и о православнѣи вѣрѣ. он же (посла) въскорѣ филосѡфа тамо ити. он же ше(д)[17] обличивь[18] махметовѫ нечьстиеѫѧ ересь. и быша посрамлени ѡ(т) философа. и напоиша[19] его ѡбааніемь съ ѩдомь[20]. он же божіеѫ благ(д)тіеѫ невръжденъ бы(с) ѡ(т) обааніа и(х).

Послани же быша посланници ѡ(т) хазаріѫ[21] кнѧѕа гагга(но)[22] къ михаилоу црю. ищѫще чл҃ка, иже наоучити ихь православнѫѧ вѣрѫ хр(с)тіанскѫѧ. поне же и еще имь не сѫщемь хр(с)тіанѡ(м). нападаахѫ на ни(х) срацине, и евреи. привести и(х) на своѫ нечьстиеѫѧ ересь. црь же михаиль посла, кѡнстантіна филосѡфа. съ братомь его меѳѡдіемь. ѡни же ше(д)ше до херсѡнѣ, наоучити сѧ жидѡвскои бесѣдѣ, и книгамь[23]. на ѡсмъ части граматикіѫ прѣложивь.

---

[1] Ed. Ivanov: гла.
[2] Ed. Ivanov: хощеши.
[3] Ed. Ivanov: каменіе(м).
[4] Ed. Ivanov: бисеро(м).
[5] Ed. Anghelov: из млада пожнвѣ (după mss. VI).
[6] Ed. Ivanov: пѫ( ).
[7] Ed. Ivanov: добродѣтелеи.
[8] Ed. Ivanov: при(д)е (după mss. V).
[9] Ed. Ivanov: сестричиче(м).
[10] Ed. Ivanov: арифмики.
[11] Ed. Ivanov: въз(д)вигнѫль.
[12] Repetarea conjuncției este determinată de începerea unui nou rînd în manuscris.
[13] Ed. Ivanov: поправъ.
[14] Rîu în Macedonia.
[15] Ed. Ivanov обрѣ(т).
[16] Ed. Ivanov: крщенѣ.
[17] Ed. Ivanov: ш(д).
[18] Ed. Anghelov: обличи вь.
[19] Ed. Ivanov: напоиша.
[20] Ed. Ivanov: обааніе(м) съ ѩдо(м).
[21] În mss. III, IV, VI: послани же быше ѡт захаріе.
[22] Este vorba de numele гагань la genit. sg. Pisarul a scris inițial prescurtat гагга, după care, pentru elucidarea cuvîntului, suprascris но.
[23] Ed. Ivanov: книга(м).

и обрѣть[1] тоу самарѣнина, и самаренскыѫ книгы. и на матвѫ въложивь себе и ѡ(т) бга разоу(м) въсприемь (чисти) начатъ[2] книгы тыѧ. и кр(с)ти того и сна его.

И слыша тоу, ıако и стыи климентъ и еще въ мори лежитъ. сътворивь матвѫ, и оубѣжда архіеп(с)па херсѡнскаго, съ клирі/сѡмь[3] въсѣмь. и вълѣзь въ кѡрабль. идѫщем же и(м) на мѣсто и отишившоу сѧ морю велми, и начѧша копати и пѣти, и абіе быст воня ıако каділь мнѡжанши(х). и по томь стыѧ его мощи ıавишѧ сѧ, их же възем(ь)ше съ велико чьстіѫ и славоѫ. вънесѡшѧ и(х) въ градъ.

И ѡ(т) того града изше(д) философъ, пѫтьшествоуѧ. и се ратници вѡе вѫгръсти нападѡшѧ на нь. философ же матвѫ сътворивь, и ѡнѣ(х) оувѣщавь, и съсѣ(д)ше поклѡнишѧ сѧ емоу. и ѡ(т)провѡдишѧ[4] и съ чьстіѫ(...).

И тоу обрѣть посланникы послани къ цртю[5], ѡ(т) ратислава (sic!) кнѧѕа, f. 223 великыѫ мѡравіѫ. прѡсѧще крщенїа и оучителѣ православнѣи вѣрѣ.[6] тогда црем посланъ бы(с) въ скорѣ философоу, съ братомь его[7]. и ше(д)шоу до великыѫ мѡравіѫ. и приѧть бывь ратиславомь кнѧѕе(м). и тоу прѣложивь книгы из гръчьскыи(х) въ слѡвѣнскыи(х) ıазыкь[8]. и кр(с)тивь и(х). и приведе къ православнѣи вѣрѣ[9]. и наоучивь и(х) слѡвѣнскыимь книга(м).

И по томь ше(д) въ панопіѫ (sic!) и тоу приѧть бывь, ѡ(т) кѡцела кнѧѕа лѣшьскаго[10] (sic!) и по томь приѧт(ь) тъи .н. оученикь и наоучивь и(х) православнѣи вѣрѣ. и слѡвѣнскыимь книгамь. и мнѡгы еретикы тоу. обрѣть и ересь и(х) облічи и посрами. философ же испроси ѡ(т) кнѧѕа плѣненыи(х) хр(с)тїа(н), .с. дшь и свободи и(х).

И оувѣдѣв же еп(с)пь о философѣ. посла за нь прїити въ римъ. философ же носѧ стго климента тѣло, прїиде въ римъ. слышав[11] же се папа римскыи андрїанъ о тѣлесе стго климента, и о прихождени философа, срѣте его съ чьстїѫ и съ въсѣмь причьтомь, съ свѣщами и каділы блгоѫханными и добро / вѡнными[12]. и (ѡ)влобызав же папа тѣло[13] стго климента, и вънесѡшѧ е въ f. 2: римскыи гра(д)[14]. философа же приѧть папа съ любовїѫ[15], и великоѫ чьстїѫ. послѣ(д)ствоуѫще же емѹ оученици философови ѡ(т) панопіѫ, и ѡ(т) мѡрави. по повелѣнїем же папинѣмь[16], ѡсщенни бышѧ ѡ(т) двѡю еп(с)поу. формѡса же и

[1] Ed. Ivanov: обрѣ(т).
[2] Ed. Ivanov: нач ѧ(т).
[3] Ed. Ivanov: съ клиросѡ(м).
[4] Ed. Ivanov: провѡдишѧ (după mss. V).
[5] Ed. Ivanov: ѡзрѣте посланики ѹ цра.
[6] Ed. Ivanov: кнѣѕа великїе моравн просѣща ѹчителю православнои вѣри и крщенїю.
[7] Ed. Ivanov: тогда посланъ бы(с) философ сь братомь его мефодїемь.
[8] Ed. Anghelov: гръчьскыхъ' вь словѣнскыхъ'. I. Ivanov: книги изь грьчьских вь словенски езикь.
[9] Ed. Ivanov: привѣ(д) на православнѹю вѣрѹ.
[10] Ed. Ivanov: и ше(д) вь панонїю и тѹ прїеть его коцель. кнѣзь лѣшки.
[11] Ed. Ivanov: слишав.
[12] Ed. Ivanov: блгоѹханними кадили и вонями.
[13] Ed. Ivanov: ѡблобиза мощи.
[14] Ed. Anghelov: град'.
[15] Ed. Anghelov: съ любовїю; I. Ivanov: философа прїеть папа сь собою сь великою чьстїю.
[16] Ed. Ivanov: папиномь.

кѡндра(х). жидѡве же, прихѡждаахѫ къ философоу на пр̃ѧ[1]. и еще же и еп(с)пи нѣцїи еретици съ нилли принше(д)ше. и обличааше злочьстивѫѧ и(х) ересъ, и посрамлѣаше и(х)[2]. мнѡѕи же люди ѡ(т) римлѣнъ хѡждаахѫ къ немоу. и оучааше и(х) о православнѣи вѣрѣ. ѡни же въ слоухы своѧ въдагаахѫ егова оученїа[3].

И по томь въсп̃не(м) мнишьскый ѡбразъ и тогда наре(ч)нь быст курїлъ. въ том же мнишьстѣмь[4] ѡбразѣ прѣбы(с), н̃ днеи и оувѣдѣвь о своемь прѣставлени. и призвавь оученика своего иже бы(с) еп(с)п., въ лукїѫ. саввѫ. аггелара. горазда. наоума. и си(х) оувѣщавь о православнѣи вѣрѣ наоучивь и(х). и тако прѣда(с) дхъ свои въ рѫцѣ б̃а жива[6]. его же из млада възлюбив(ь).того же млтвами да оутврьдить г̃ь б̃ъ въсѣ цр(с)тва православныи(х) хр(с)тїанъ, в вкы вѣком. и да спо(д)бить и на(с)[7] г̃ь въ цр(с)твїи своемь в вкы бескѡнечныѧ[8].

Почи же кѡнстандін, нарицаемыи курїлъ, сыи лѣтѡм, м̃ти[9]. м(с)ца февроуарїа, .дı. днь. в лѣ(т) х.ѕтоз. индиктїѡна втораго. и положено бы(с) ч(с)тное его тѣло въ цркви с̃тго климента. идеже лежить и тѣл(о) с̃тго сего. и до
f. 224[v] сели же с̃тыѧ р(а)кы / ею, тѡчита цѣлебныѧ дары, притѣкаѫщимь къ нимь съ вѣроѫ и любовїѫ[10]. имже млтвами да спо(д)бить на(с) г̃ь б̃ъ. полоучити вѣчныи(х) благъ. благ(д)тїѫ и чловѣколюбїемь един(но)родааго своего с̃на и г̃а нашего и іу ха. коупно же и дхомь своимь с̃ты(м). нинѣ и пр(с)но и въ вѣкы вѣкѡм, аминь[11].

Biblioteca Academiei R. S. România, manuscrisul nr. 164, f. 221v — 224, cu raportări la edițiile lui I. IVANOV și B. ST. ANGHELOV]

2. Grigorie Țamblac: Viața sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava

Această operă a lui Grigore Țamblac a fost scrisă în anul 1402 (în timpul primei sale șederi în Moldova), poate cu ocazia aducerii moaștelor sfîntului Ioan cel Nou de la Cetatea Albă la Suceava. Este păstrată într-o copie a călugărului Gavriil de la mănăstirea Neamț, din anul 1439.

Ediții :

Textul și traducerea au fost publicate de: Episcopul MELCHISEDEC, *Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie," anul II (1884), vol. III, p. 163—174;

P. RUSEV — A. DAVIDOV, *Григорий Цатблак в Румъния и в старата румънска литература*, Sofia, 1966.

М(ч)ніе с̃тго и славнаго м(ч)ка іѡанна новаго. иже въ бельградь мѫчившаго сѧ.
f. 324 **съписано грїгѡріемь мнихомь, и презвитеромь въ великои цркви молдовлахїискои.**
благослови ѡче.

[1] Ed. Ivanov: на прѹ.
[2] Ed. Ivanov: еп(с)пи еретичьсци и посрамлаше их Restul frazei (partea subliniată) lipsește.
[3] Ed. Ivanov: ѡни же въ сласть прїемлахѹ оученїа его.
[4] Ed. Ivanov: мнишьскомь.
[5] Ed. Ivanov: вьлкиуе саве аггълара.
[6] Ed. Ivanov: въ рѹцѣ бжи.
[7] Ed. Anghelov: да сподобить и нас'.
[8] Textul subliniat lipsește din celelalte manuscrise.
[9] Ed. Ivanov: л̃в.
[10] Ed. Ivanov: с̃тое тѣло его и с̃тїе раки точить целебнїе дари. приходящимь съ вѣрою. и любовию.
[11] Textul subliniat lipsește din ediția ANGHELOV.

Мишєи оучителства иже добрѣ, и іакоже бг҃олюбезно поживших образи. ѡ(т)
них же оубо єдинь єсть и прьвыи настоящїи, аще и врѣменным много прѣшь-
ствїемь послѣднїи показа сѧ. не бѡ прьваго врѣмене тьчїѫ стр(д)алца вѣнцы
почьте вл(д)ка. нѫ и нинѣ на послѣдок дверь ѡ(т)врьзает произволѣваѫщим и
тѣмижде тѣхь вьздѣваѫ чистїи же и дарованїи. слова оубо ѡ(т) зде начнѫ
повѣсть їѡанноу доблестьвномоу воиноу, хв҃оу, и испльненомоу блг(д)тен дх҃а
кто же бѣ и ѡ(т)кѫдоу. и которьм образомь / стр(д)лечьства ликоу же и вѣнцоу f. 324
сподоби сѧ. трапезѡнта сего изнесе мѫжа. гра(д) славень и великь. вьсточнь
оубо належѧщь и к ьасѵрїѡмь. ближьши. великыѧ же арменїѧ касаѫщ сѧ прѣ-
дѣлѡм. не тькмо же, нѫ и вьсѣхь морскыихь плавателныихь сьсѫдь пристателень.
ради много словимаго и гобзовителнаго вь всела. ѥлма при мори сѫще мѣсто и жи-
телїе града коупльствомь плаванїа жителствѡваахѫ коуплѧ доволнѫ вьземь їѡаннь
пѫчинѫ плаваше. нѫ добродѣтѣль мѫжа невьзможно бѣ оудобь прѣнести врагоу.
зрѧ того часто молѧща сѧ нестѧща. кь вьсѣкомоу благонравна и блгопри-
стѫпна. милоуѧща же и иже вь кораблии лишенїа ради стрꙿаж(д)ѫщих. ѡчїю бѡ
слъзы испльнен и рѫкѫ простираѧ стрꙿаждѫщихь оутѣшааше, сїа кь себѣ
вѣщаѧ. іако помилоуеши, помилован бѫдеши. и іако оутѣшиши, оутѣшень бѫ-
деши. тѣм же вьздвиже на и началника кораблю, латинскыѧ ереси сѫща и мно-
госоурока же и безьчлчии. вражди же вина на мнѡѕѣ вьсполѣвши сѧ, іако вь
бѣлыи град сице нарицаемыи присташа, иже кь всспороу, кь иже тогда упар-
хоу града, шедь ѡклеветоует м(ч)ника перса оубо томоу сѫщоу, и очепрѣданнои
прѣлести топдоу хранителю. / и ѡбльганїе сицево. єсть рече ѡ игемоне мѫжь иже f. 325
сь мнѡжѫ зде прїиде, ѡ(т)чьскаго оубо хотѧ ѡ(т)стѫпити прѣданїа, и хрїстїан-
скыѧ ѡ(т)тоуждити сѧ вѣры, твоеи же вѣрѣ пристѫпити хотѧ, и прѣданїемь
вашимь сьобещника быти извѣстнѣиши.

[Biblioteca Academiei R. S. România, manuscrisul nr. 164, f. 324—325, copia călugărului Gavriil de la Neamț]

TEXTE PARENETICE

a. TEXTE ORIGINALE

1. Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie

Cea mai însemnată scriere românească în limba slavonă, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, compuse de înțeleptul voievod în ultimii ani ai vieții, s-au păstrat, în original, într-un unic manuscris incomplet, fără început și fără sfîrșit, format din 17 fragmente, însumînd 111 file dintr-un total de circa 390 f. Acest manuscris de format mic, cu o semiuncială îngrijită, avînd titlurile capitolelor realizate uneori cu aur, alteori cu chinovar sau cu vopsea albastră, este fie exemplarul oficial executat pentru Theodosie, fie o copie foarte apropiată de manuscrisul original, databilă după filigrane între anii 1518 și 1529 sau, mai precis, între 15 iunie 1520 (data aproape sigură a morții lui Petru, fiul lui Neagoe Basarab, menționat ca atare în cap. III din Partea a doua) și 15 septembrie 1521 (ziua morții lui Neagoe Basarab).

Cea mai mare parte a filelor (90 f.) au fost achiziționate de Biblioteca Națională „Chiril și Metodie" din Sofia în anul 1891, de la fotograful Ivan Karastoianov, care le obținuse probabil de la cineva din România. Alte 8 file fuseseră

înregistrate în bibliotecă cu puțin înainte, iar ultimele 13 file au intrat în 1921, fiind aduse din orașul bulgăresc Samokov, și se păstrează împreună cu primele sub numărul 313.

Cuprinsul integral al *Învățăturilor* în forma lor originală, constînd din două părți, cea de-a doua avînd 13 capitole, a fost reconstituit pe baza traducerii românești, efectuate în secolul al XVII-lea, în timpul lui Matei Basarab, probabil pe la 1635, de către Udriște Năsturel sau de cineva din anturajul său. Această traducere se păstrează în 8 manuscrise, dintre care cele mai vechi și mai bune sînt nr. 109 de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, anterior anului 1716, și nr. 3488 de la Biblioteca Academiei R. S. România (București), din secolul al XVIII-lea.

A doua parte a *Învățăturilor* a fost tradusă aproape integral (fără capitolul 6 și unele fragmente din cap. 1, 4 și 8) în limba greacă și se păstrează într-un unic manuscris de la mănăstirea Dionisiu (Muntele Athos), datat de unii cercetători în secolul al XVII-lea, de alții în al XVI-lea.

Limba originalului — atît cît s-a păstrat — este slavona medio-bulgară tradițională, în părțile compilate, care reproduc aidoma fragmente din manuscrise copiate în Țările Române în secolul al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea, și slavona românească, respectiv medio-bulgara cu unele influențe sîrbești (în grafic, fonetică, morfologie și lexic) și românești (în vocabular și sintaxă), în părțile originale. Atrag atenția, în special, termenii крединчѣре „credinceri, paharnici" (f. 28v) și коуртаны „curteni" (f. 57v), derivate românești de la cuvintele de origine latină *credință* și *curte*, alături de alți termeni specifici orînduirii feudale din Țările Române: воевода, господарь, болıаринъ, властелинъ, вистїарь, катаҳъ, спатарь ș.a.

Textul slavon (98 de file) a fost editat pentru prima dată, cu un studiu introductiv și glosar, de slavistul rus P. A. LAVROV, în volumul *Слова наказательные воеводы валашского Иоанна Нягоя к сыну Феодосию*, St. Petersburg, 1904 (în colecția „Памятники древней письменности и искусства", CLII), și a fost retipărit, cu traducere românească, de P. P. PANAITESCU, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959, Ed. Academiei, 1959, p.215—316. Cele 13 file, semnalate în 1923, au fost publicate, cu un studiu și fotocopii, de G. MIHĂILĂ, sub titlul *Două fragmente inedite din textul slavon al „Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie"*, în „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 359—375 + 26 pl. Ulterior, acestea au fost editate și de D. P. BOGDAN, în „Revista de istorie și teorie literară", t. 17, 1968, nr. 3, p. 487—497.

Versiunea românească veche a fost editată inițial cu „îndreptări" de Ioan ECLISIARHUL, în 1843, și reprodusă de N. IORGA, în 1910, după ce B. P. HASDEU dăduse o ediție parțială în 1865. O ediție științifică a fost publicată în anii din urmă: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Text ales și stabilit de FLORICA MOISIL și DAN ZAMFIRESCU. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. MIHĂILĂ. Studiu introductiv și note de DAN ZAMFIRESCU și G. MIHĂILĂ, București, Ed. Minerva, 1970 (tiraj nou: 1971).

Traducerea grecească, însoțită de o transpunere românească modernă, a fost publicată de V. GRECU: *Învățăturile lui Neagoe Basarab*. Versiunea grecească, București, 1942.

Întreaga argumentare privind autenticitatea *Învățăturilor* și valoarea lor literară și istorică este expusă, cu menționarea contribuțiilor anterioare, în studiul introductiv la ediția citată din 1970 (1971), precum și în: studiul lui G. MIHĂILĂ, *Date noi despre originalul slavon al „Învățăturilor lui Neagoe Basarab"*,

publicat în volumul *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 327—383; studiile și articolele reunite în cartea *Neagoe Basarab. 1512—1521. La 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești.* Volum omagial publicat de Societatea culturală «Neagoe Basarab» din Curtea de Argeș, Ed. Minerva, București, 1972; teza de doctorat a lui DAN ZAMFIRESCU, *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Problemele controversate*, București, 1973.

Mai jos reproducem din Partea a doua a *Învățăturilor*, după manuscrisul de de la Sofia: fragmentul conservat din cap. III, cu titlul original (f. 26r-v) și trei extrase din cap. VIII (ff. 51r-v, 52v-53r, 54v-55v, 56r-58v), cu titlul păstrat numai în românește. În ediția P. P. Panaitescu acestea se află la p. 229, 241 și 243—244.

FRAGMENTE DIN ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE

[Partea a doua

Cap. III

СІЄ ПОСЛАНІЄ ІѾ НЕГОЕ ВОЕВОДЫ КЪ МОЦІЄ(М) МТРИ СВОЕИ НЕГЕ И СНОВѠ(М) СВОИМЬ ПЕТРꙊ И ІѠАННꙊ И ДЪЩЕРИ ЕГО АГГЕЛИНЫ. СЛОВО ОУМИЛЕННО.

Ѿ(т) бж(с)твныѧ бл҃г(д)ти, оч҃е бл҃гы и оучителю и прѣ(д) нами ѕѣлѡ възлюбление, тебѣ избра б҃ъ, оч҃е, и присади тѧ прѣ(д) нами ꙗко свѣ(т) сл҃нчныи, да показуеши намь бж(с)твныи свѣ(т). Ты же, ѡч҃е вл(д)ко, кі(р) Макаріе, и вы, ѡ҃ци бг҃ноизбранны игоумены ѡ(т) ст҃ы(х) монастырь и лавра(х), иже любве ра(ді) Хв҃ѣ остависте нищѧ вѣка сего, нѫ въж(д)елѣсте оулѫчити прѣбл҃гое лице бж҃іе и да постигнете жизнь и животь! Б҃ъ же е(с) мнѡгомл(с)тивь и истинень, да да(с) своимь мл(с)рдїемь, да не оулишит сѧ желаніе ваше ѡ(т) лица его! И вы, сщ҃енници и цр҃ковници и послоушници, иже послоужисте ст҃ымь монастыро(м), и желаніе ваше и троу(д) да пріиме(т) б҃ъ и да процьвтете на нб҃се(х) ꙗко и кринь вѣ вѣкы! И вы, въси мирѣны и властеліе, и богатїи и нищїи, елици есте ѡ(т) хр(с)тїань бг҃обоазниеыи, или мѫжіе, или жены, понеже въси, елици желаете къ щедромꙋ б҃ꙋ, да оулꙋчите бл(г)дть, оулꙋчень бываеть! Сего ради...

Cap. VIII: Învățătură a lui Neagoe voevod cătră fie-său Theodosie voevod și cătră alți domni, cătră toți, pentru solii și pentru războaie

' (...) Тѣмже аще прїидѫ(т) на вы съпротивници ваши и ꙋзрите и(х) крѣпчаишїи(х) ѡ(т) ва(с), и ваши рачителїе не ꙋщадѫть ва(с) ити къ ни(м) без времена или ва(с) оустрашѫ(т), ꙗко да изыдете вънь ѡ(т) землѧ ваше въ прѣбѣг'ство, сїе оубѡ рачителѧ в(а)шѧ да не вѣроуете. Почто? Понеже нѣ сѫ(т) ва(м) съ приꙗтел'ство(м), ꙗко искоуси(х) прѣбѣг'ство и азь съ тѣлѡ(м) моимь. Того ра(дї) вамь засвѣ(д)тел'ствꙋѧ, братїе моа, понеже е(с) храна съ нѫж(д)еѫ и

ѡ(т) въсѣ(х) чл҃къ досаж(д)аемь е(с) и даже и до[1] малы(х) и злы(х), иже сѫ(т). А дроугого не прихваща҆ет сѧ, понеже е(с) имѧ съ срамотѫ. Тѣмже бол'ше съмрть съ чъстїѧ, нежели имѧ срамотно да имате. Не бѫдѣте ꙗко(ж) птица ѡнѣи глемаа коукавица, иже подаваетъ плѡ(д) свои инїимь птица(м) еже плодити птенцѧ еѧ, нѫ бѫдѣте ꙗко соколь и съблюдите гнѣз(д)о ваше (...)

Сего ра(дї), чѧда и братїе моа, и вы есте ꙗкоже и соко(л): На(д) многыми обла(д)ете, и въ рѫкы ваше е(с) ловь, сирѣ(ч) иманїе. Да аще видите нѣкоторы(х) ѡ(т) силны(х) езыкь, наводѧще силы своѧ на ва(с), не противити сѧ им, борити сѧ съ ними въ тъи ча(с), нѫ ѡбмѫвите сѧ что и ѡ(т)пѣстите имь ѡ(т) похтеи вашїхъ ѡ(т) лова реколаго иманїа, да ꙗ(с), еда въсхоще(т) ошаати сѧ вась, ꙗкоже и ѡрель оставлѣашѫ сокола.

Аще ли видите ꙗк(о) не хоще(т) възвратити сѧ, не боите сѧ его ни множаишимь воиска(м) его, нѫ въспрїимѣте Бa въ ср(д)ца ваша и молите сѧ, гл҃ще сице: „Вл(д)ко въсѣ(м) и творче и бл҃гыи гн҃, мы есмы рабы твои и не възлюбихѡ(м) сїе вещи, ꙗко ты еси единъ ср(д)цозѣдець, иже видиши и зриши въсѣмь ср(д)ца праведна же и лѫкаваа. Мы же, гн҃, по запокѣди твоеи нѣсми ради разлмирїю семѹ, ниже кръвы пролїати, ниже омочити рѫкы наше въ кръвь чл҃чскѫѧ, а ѡнїи еда съпротивлѣѫт сѧ выше силы твоеи. Мы же, гн҃ Бе нашь, оуведѣхѡ(м), аще кто грѫ(д)ть к тебѣ съ смѣренїемь, не изганѣеши его ѡ(т) себе. И мы прѣклонили бѣхо(м) смѣренїе наше къ нимь, а ѡны не въсхотѣшѧ въсприети наше смѣренїе, нѫ съпротивишѧ (с), крѣпчаишїи быти ѡ(т) тебе. Таже ты свѣ(д)тел'ствоуеши, Бе нашь: «Възнесаи сѧ смѣрит сѧ, и смѣрѧи се възнесат сѧ». Тѣмже нн҃ѣ, Бе нашь, иного оупованїа не имами, развѣ тебе, едине бл҃гыи правосѫдїа, понеже въсѣ благаа ѡ(т) тебѣ исходѧ(т). И нн҃ѣ к тебѣ припадаемь въ сїе наше прискръбное врѣмѧ, ꙗко да бѫдеши намь въ помощь ѡ(т) съпостатникъ наши(х). Не ра(дї) грѣ(х) наши(х), нѫ за мнѡгаго ра(дї) мл(с)рдїа твоего помоѕи намъ, Бе, спсителю нашь, въ врѣмѧ се нѫ(жд)ное!"(...)

Таже нареди въсѧ орѫжїе твое и възве(с)ли плотѫ твоѫ, комѹж(д)о ꙗкоже е(с) емѹ ре(д) и да оутъкмиши и(х) комоуж(д)о ꙗкоже е(с) редь. Обаче по прѣмнѡгѹ и да молиши сѧ къ гѹ Бѹ, ꙗко ѡ(т) то(г) да ти бѫде(т) оутъкмѣнїе твое. Та(ж) оумь твои да възвисиши горѣ къ нб҃си, ꙗко да ти бѫде(т) Бъ въ помощ. А ты съ тѣлѡ(м) твоимь и съ людми твоими да идеши право лице(м) къ лицѹ, без' ни единого страха, на съпротив'нникы твое, нечсо ра(дї), ꙗко мъѡѕи сѫ(т). И ничтоже да се оусъмниши ѡ(т) ни(х), аще и мнѡѕи сѫть, поне(ж) воинь храбо(р) не ѹстрашает се ѡ(т) множьства лю(дї), ꙗко(ж) единь лъвъ множьство еленъ разганѣеть и единъ въл(к) множьства ста(д) овець оумарѣе(т) и един' каме(н) пѹщанїи мнѡгыѧ плъкы чл҃къ разганѣет' же и съмѧщае(т), не ꙗко е(с) ма(л) каме(н), нѫ ꙗко великоѧ лютостїѧ грѫ(д)ть, то(г) ра(дї) разганѣе(т) множьство плъкокъ чл҃чскыи(х). Також(д)е и воинь лють и мѫжьствень не оустрашает сѧ ѡ(т) множьства лю(дї), поне(ж) мѫжѹ добромѹ въси

[1] Greşit, în loc de ѡт.

людїе ем(ѹ) сѫ(т) въ помощь, мѫжѹ же страшливѹ въси людїе сѫть емѹ съперници, даже и ѡ(т) свои(х) ѡ(т)ганѣемь н(с) и оукорѣе(м).

Ибо, снѹ мои, сице тѧ съвѣтоуѫ, да не съединиши сѧ съ мѫжи страшливыми, да не како погоубиши чъ(с) моѫ и дѣдъ твои(х), ꙗко ѡ(т) съмрти никтоже тѧ може(т) избавити, тъкмо единь бъ, понеже бъ многомл(с)тивь н(с) и своеѫ мл(с)тїѧ осѣнити тѧ хощеть на тѧ и на(д) главоѫ твоеѫ, и враѕи твои побѣж(д)ени бѫ(д)ть(...).

Тѣмже, егда въсхощеши поити къ ни(м)[1], ты же прѣжде да наредиши и оутакмиши страже, по ѡбычѣю да идѫть напре(д); т же за неѫ вторая стража и по неи великаа воиск, и не далече една ѡ(т) дроугыѫ страже, нѫ да се видеть и да сѧ знѫть, что дѣѫть и что творѧть, понеже аще что прилоучит сѧ прѣднеѫщои стражи, да сѧ дасть за вторѫѫ стражѫ; аще ли же видѧть ѡбѡе страже нѣкоторѫѧ повѣдѫ, то въси да сѧ съедините съ воисками въ едино; да не како оудалит сѧ една ѡ(т) дроугыѫ, да сѧ не смѣтѫть и не оустрашѫть, зане пръваа стража еста въсѧ срдце великыѫ воиске, и втораа стража такожде. Да аще видить великаа воиска страже ꙗко побеж(д)аѫт сѧ, ѡни же въ великыи страхь въпадаѫть и (въ) погыбѣль сами въдаѫт сѧ страха ради, зане страже сѫть почѧло и конець воискамъ и глава. И аще ли же видѧть воиске страже не побеждени, нѫ сѫть съ прибыткѡмъ, и тако въ въсѣмь хощете одолѣти врагомь вашимъ. Обаче и прѣдь воискали боиникы, сирѣчь самоборце да не имате, з не въсоуе сѫть и ничтоже ползоуѫть, нѫ и воиске тїи оустрашѫть, нѫ въси да даѫть бѣдры едини къ дроугом съ воискали въ едино съвъкоупленїи. И дондеже видите ваше властеле прѣ(д)стоѫще съ вами съ оусръдїемь и съ приꙗтел'ством, и пръвїи, и вторіи, и третїи, и съ инѣми по-избранными и по-главными велмѫжи твоими, ничтоже да оубоите сѧ, ниже да оусъмните сѧ, зане бъ съ вами есть и побѣдити имате врагы ваше и съпротивникы, борѧщїих сѧ съ вами. А дроуѕїи малїи коуртены, аще и побѣгнѫть, не брѣзите, ниже скръѕите о нихъ, понеже сѧ хощѫть пакы и неоумолени възвратити къ вамъ.

Аще ли же видите властелѧ вашѫ бѣжѫщѫ и остасте сами, тогда с кыми имате прѣдстоати борити сѧ вы? Болше есть, чѧда мои, на единѫ странѫ да сѧ оуклоните, понеже то бѣгнїе, иже сѧ бѣгоу емлать, ѡны и оставлѣѫт вас, еда есть то зл нѣкоторін ваш грѣ(х), или еда хоще(т) бъ искоусити вась, ꙗко да оуз(р)ить ва(с) съ коликымъ оусръдиемь и прилежанїемь есте къ немѹ, понеже сѫдбы бжїе многы и неисчьтена без(д)ни н(с). Сего ради да съблюдаете сѧ, да не въпадѣте въ ѡчаанїе, да сѧ оустрашѫть, ꙗко оставлѣѫть вась ваша, или нѣкоторѫѧ хоулѫ да не како въздвигнете на ба, нѫ аще въздвигнете и сътворите хвалѫ емѹ; аще вы и оставлѣѫть вел'мѫжи ваши, нѫ бъ не оставить ва(с). И елици съ вами бѫдѫть, а вы на единѫ странѫ съ ними да сѧ оуклоните, обаче ѡ(т) землѧ своѫ да не изыдѣте, нѫ съхраните се съ ними къ прѣдѣлѣ(х) ваши(х) съкръвено, идѣже сѫть ваши добрїи мысленици.

Понеже враѕи ваши, кы(и) прїдѫ(т) на ва(с), не мощно имь е(с) мно(г) въ хорѣ пребывати, нѫ възвратити се хощѫ(т) въспѧ(т), г(с)подара хощѫ(т) оставити тѹ и тъ о люде(х) ослабѣе(т). Ты же храбро поиди на нь о имени Іу Хвѣ, понеже имамь надеждѫ на ба, ꙗко аще кто сътвори(т) смѣренїе прѣ(д) бмь, поможеть емѹ бъ, и врагы твоѫ подь ногы твоѫ покорити имаши(....)

[Biblioteca Naţională „Chiril şi Metodie" din Sofia, manuscrisul 313, ff. 26r-v, 51r-v, 52v—53r, 54v—55v, 56r—58v. În ediţia PANAITESCU, fragmentele sînt la paginile 229, 241 şi 243, 244]

---

[1] Este vorba de сѫпротивници „duşmani".

2. Udrişte Năsturel

Predoslovia către mitropolitul Varlaam

[1596—1657]

Predoslovia către mitropolitul Varlaam al Moldovei precede textul traducerii în slavonă a cunoscutei scrieri medievale *De imitatione Christi* de THOMAS A KEMPIS. Udrişte Năsturel tipăreşte cartea cu sprijinul doamnei Elena, în 1647, la Mănăstirea Dealul. Traducerea acestei scrieri reprezenta un generos act de cultură, întrucît introducea în aria culturală a Europei răsăritene o carte care s-a bucurat de o răspîndire extraordinară. A fost preţuită de reprezentanţii umanismului, iar în epoca barocului valoarea ei a crescut. *Predoslovia către Varlaam* ocupă un loc special în contextul celorlalte scrieri în limba slavonă rămase de la Udrişte Năsturel. Este scrisă într-o slavonă savantă, de redacţie ruso-ucraineană. Prefaţa constituie un breviar al concepţiilor umaniste ale logofătului muntean. În afara unor preţioase informaţii referitoare la procurarea originalului şi la învăţarea limbii latine de către Udrişte Năsturel, găsim aici o remarcabilă apologie a limbii latine, făcută în spirit renascentist.

Ediţii:

Pînă acum cercetătorii români nu au intrat încă în posesia textului integral al acestei predoslovii, întrucît din exemplarul aflat la Bibl. Acad. R.S. România (C.R.v. nr. 52) lipsesc foile liminare. I. BIANU şi N. HODOŞ (în *Bibliografia românească veche*, vol. I, Bucureşti, 1903, p. 158—160) reproduc un fragment după I. P. KARATAEV, *Описание славяно-русских книг*, vol. I, St. Petersburg, 1883, nr. 663, p. 529; o copie incompletă a textului, făcută de I. BOGDAN şi însoţită de o traducere bună, este tipărită în vol. IV al *Bibliografiei româneşti vechi*, p. 197—198. Folosindu-se de textul slavon editat de *F. Buslaev* (*Историческая хрестоматия церковнославянского и древнерусского языков*, Moscova, 1861, col. 1097—1098), P. P. PANAITESCU a publicat o traducere în limba franceză, ca anexă la lucrarea *L'influence de l'œuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés Roumaines*, în „Mélanges de L'École Roumaine en France", vol. V, Paris, 1926, p. 83—84. Colaţionînd toate aceste texte şi revăzînd întreaga traducere, G. MIHĂILĂ a dat recent o nouă versiune românească în *Literatura română veche*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 277—279.

Книга w хвѣ подражанїи „*Cartea despre „Imitatio Christi*"

Traducerea slavonă de Udrişte Năsturel, Mănăstirea Dealu, 1647

Предословїе — Prefaţă

Прєwсвєщєнномꙋ/а бг҃онзбранномꙋ, прємꙋдрѣнишємꙋжє/w хр/с҃/тѣ w/т҃/цоꙋ, г/д҃/вн гѣн, варлаамꙋ./бжїю благодатїю, митрополитоꙋ/соꙋчавскомꙋ, и вьсєѧ молдавскоѧ/ зємлѧ архиєп/с҃/поꙋ, тєплѣйшємꙋжє/своємꙋ вл/д҃/цѣ и благодѣтєлю, нжє долѣ/ писанныи, раболѣпнѣ кланѧ сѧ/рaдозатисѧ глѣт ѣ.

Книжицꙋ оꙋбо сїю, w х҃ѣ подражанїи, званїє въ лѣпотꙋ носѧщꙋю, ꙗжє и златом въ ꙗснотꙋ, и по въсѧцѣй правдѣ, имєновати сѧ достойнѣйшаѧ єсть w/т/ мнwгих оꙋбо врємєнъ, w/т/ лѣ(т) да рєкꙋ дѣт/ш/ства моєгw: въ домꙋ нашєм

вапжемѹ и напрашаемѹ, вещь въ истиннѹ никомѹже требѹемоую, ѡ/т/ ѡнагѡ же времене на/м/ стажаннѹю, нашествїа глю сарма/т/скагѡ въ вашѹ землю ѧзыка: егда и по брани съраженїи, пораженнѹ оуже и побѣжденнѹ. вашими же и нашими и агарѧнскими вои, ѧзыкѹ ѡнолѹ бывьшѹ: плѣнена оубы бысть, лютѣ съ своими чады. ѡнагѡ преславнагѡ и пресвѣтлагѡ домѹ могилѡк/ѵ/. ѡ/т/ толѣ оубо нашими ѡнде тогда бывшими користвованнѹю и съ иными въ кѹпѣ книгами ж и вещми принесеннѹю /ѡсщеннѣйшїи пастырѡм начальнице/помню.

По времени же немалѣм, егда юношескїи въ възрасть достигнути ми, многѹю и теплѹю къ римскомѹ, или латинскомѹ на/м/ ѡвѣ съро/д/номѹ ѧзыкѹ, бгоданнѹю власнь въ ср/д/ци моем сътажах любовь толикѡ яко мала не ѡ инѣмь че/м/, въ оумѣ же и въ ср/д/ци помысли ѡбнощима бѣхь, нощїю и днѭ, развѣ ѡ ѧзыка изъвыченїи, непрестаннѡ глѹмлахсѧ.

Дондеже премѹдрости наставникъ, и съмыслѹ давецъ, иже оубо къ ѧзыкѹ любви многопалнѹю, раждегшагѡ сѧ моегѡ ср/д/ца жаждѹ, сцелы/м/ навыкновенїем /еже въ истиннѹ/не ѡ/т/ письменичноѫ хитрости, иль ѡ/т/ частагѡ еже съ въсѣми добрѣ же и неискѹснѣ вѣдѹщими, безстѹдшагѡ моегѡ, временнѣ же и безвременнѡ съ бесѣдованїа, оупотребленїем оутолити блгоизволи.

. . . .

Здравствѹй ѡ/т/це, ѡ/т/цемь, блгостыннѣйшїи, твоегѡ бгоизбраннагѡ превосщенства, ѡбожагѡ спсенїа рачителнѣйшїи рабь,

Оурестъ Настоурель
вторый логоѳе/т/ оугровлахїйскїѧ[земля

b. TEXTE BILINGVE

1. Floarea darurilor[1]

Este cea mai aleasă operă din literatura florilegiilor. A fost compusă la sfîrșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea, în limba italiană. Majoritatea cercetătorilor atribuie opera călugărului catolic TOMASSO GOZZADINI. Pentru compunerea operei autorul a cules, ca o adevărată albină, cugetări, sentințe, pilde, întîmplări, istorioare din cele mai alese opere ale genului parenetic, începînd cu cărțile înțelepților antici, cu Biblia, cu părinții bisericești, cu Ioan Scărarul și continuînd cu Toma de Aquino, cu *Fiziologul* (folosit în versiunile din Occident sub titlul de *Bestiaria)*, totodată *Gesta Romanorum* și alte opere istorice populare, ca *Alexandria*, cărți apocrife, *Palea*, *Esopia* etc. În concepția renascentistă despre nobilitate, reprezentată prin hermelin (cap. 35), autorul a folosit scriitori ca Dante Alighieri, Guido Guinizzelli, Guilliemo Peraldo etc. Opera e scrisă în dialectul italian din împrejurimile

---

[1] *STUDII*

MARIA CORTI, *Le fonti del Fiore di Virtù e la teoria della nobiltà del Duecento*, în „Giornale storico della letteratura italiana", Torino, 1959, p. 1–82; MARIA CORTI, *Emiliano e veneto nel „Fiore di Virtù"*, în „Studi di filologia italiana, Bollettinno annuale dell'Accademia della Crusca", vol. XVIII, Firenze, 1960, p. 29–68; P. OLTEANU, *Fiore di Virtù dans les versions slaves traduites du roumain*, în Rsl, XVI, 1968, p. 273–304; N. CARTOJAN, *Fiore di Virtù în literatura românească*, București, 1928; I. C. CHIȚIMIA și DAN SIMONESCU, *Cărțile populare*, II, E.P.L., București, 1963; M. SPERANSCHI, *Переводные сборники*, în „*Чтения...*", Moskva, 1905, p. 533–546; P. OLTEANU, *Sur les éléments italiens et roumains dans les versions slaves de l'œuvre Fiore di Virtù*, în „Actes du XII-e Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes", II-e vol., București, 1971, p. 1115–1119.

orașului Bologna — regiunea natală a presupusului autor, Tomasso Gozzadini, sau unui „scriptoria" erudit din Bologna. Aspectul graiului bolognez a fost dublat de cel al graiului venețian. Conține și elemente din Italia de nord. Îndeosebi prin Veneția, leagănul tipografiei, opera *Fiore di Virtù* s-a răspîndit în Europa și Asia Mică. Arhitectura și armonia operei sînt deosebite. În 35 de capitole tratează alternativ diferite virtuți și vicii, de exemplu: iubirea - invidia, bucuria—tristețea, pacea—mînia, mila—cruzimea etc.

Fiecare capitol conține un mic tratat independent: definiția viciului sau virtuții, comparația cu un animal sau o pasăre și un exemplu aplicativ. Aceste părți sînt întrețesute cu sentințe, proverbe, cugetări despre virtutea sau viciul respectiv. În versiunile de mai tîrziu, numărul capitolelor a crescut sub influența *Fiziologului*.

Opera *Fiore di Virtù* s-a bucurat de o circulație extraordinară, răspîndindu-se în limba italiană prin manuscrise, incunabule, cărți. S-a tradus de timpuriu în limbile greacă, română, croată-glagolitică, în spaniolă, franceză, catalană, germană, rusă și armeană.

În limba română, opera s-a răspîndit prin traduceri din italiană, din slavona de redacție sîrbă, avînd la bază și versiunile prelucrata la noi din greacă. După versiunea românească, tradusă din italiană, s-a făcut o nouă traducere în slavonă, păstrată în două manuscrise: unul de redacție sîrbă și unul de redacție rusă. În titlul versiunii slavo-ruse, păstrată la Moscova într-o copie mai tîrzie, se precizează clar: „Această carte, «Floarea darurilor și a viciilor» a fost tradusă din limba italiană în limba română sau bogdănească, de *Gherman Românul* și apoi, din limba română în limba slavă, de ieromonahul ucrainean Veniamin, în anul 1592"[1].

Părerea aceasta este acceptată de o serie de specialiști ruși, români[2] etc.

Limba versiunilor slavone conține numeroase italienisme în structura propoziției și, mai ales, în lexic. Influența italiană este mai vădită în versiunea croato-glagolitică. Versiunile slavone traduse din română conțin și „romănisme"[3].

În versiunile românești și slavo-române se constată și influența greacă, îndeosebi în coruperea unor cuvinte și nume proprii, după ortoepia greacă.

Aceasta înseamnează că din italiană opera s-a tradus în limba greacă și din greacă în slavonă sau în croată, care s-a prelucrat apoi și în română. Mai tîrziu se fac traduceri în română și direct din greacă, cum este cea de la 1700[4]. Un interes deosebit prezintă versiunea slavo-română păstrată la Biblioteca Acad. R. S. România, într-o copie de pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea[5], din care reproducem mai jos pilda vulturului din capitolul al IX-lea.

---

[1] Mss. 2748, Biblioteca „V. I. Lenin" Moskva, f. 167:
Книга флорес даровані́амъ и злобамъ преведена з влоскаго языка на волоски албо Богданский чрезъ Германа Волошина а потом з Волошскаго на словенский чрезъ Вениамина иеромонаха русина, року ҂афчв (1592). Vezi facsimil nr. 13.

[2] N. SMOCHINĂ, *O traducere românească din secolul al XV-lea (?) a cărții „Floarea darurilor"*, în „Biserica Ortodoxă Română", nr. 7—8, 1962, p. 712—738; P. P. PANAITESCU, *Începuturile și biruința scrisului românesc*, București, 1965, p. 110—111; P. OLTEANU, *Fiore di Virtù*, p. 276—278; N. CARTOJAN, *op. cit.*, p. 89—90.

[3] Vezi P. OLTEANU, *Floarea darurilor în cadru comparat*, vol. I și vol. II. *Texte*. Editura „Minerva", București (sub tipar).

[4] *Floarea Darurilor* — foarte folositoare fieșcăruia iubitoriu de cetire atît sufletește, cît și trupește, Snagov, 1700. S-a retipărit la Brașov (1807 și 1808), la Sibiu (1834 și 1864).

[5] Manuscrisul nr. 4620 provine din Moldova de nord, din biblioteca lui E. Kozak.

Гл. IX: Благодѣти щедроты

В. Оуподоба к орлꙋ

... Ӏакоже Аристотель рече кто спенчает стѧжанїе свое вышие ѡт правдѫ, скоро падает въ нищеты ıако-же глаголет Іѡвь: жалость въ срьдци и срам въ лици и инаа многа.

И может оуподобити сѧ даръ ще-дроты ѡрлꙋ иже ест евтинѣ ѡт вь-сѣх иных птиць ıако никогда не ѡс-таль ест толико ıако не ѡбрѣсти ловь. И еже принфѫгит вьсегда имѣт ѡбычаи и ѡставлѣет поль и ѡстакшѫѧ чѧсть изыадаѫт дроугыи птици иже лѣтаѫт по нем и не мѡгѫт ѡни ло-вити. И дает им сьи мертикь поне-же ест мнѡг евтинь. Соломѡн рече аще добро сътвариши, вижды комꙋ сътвориши. Тамо идеже сътвариши да имаши велико благодаренїе.

И пакы егда бѫдет милости твоѧ въ пазꙋсѣ нищомоу и хоштет мо-лити господа за тѧ и избави тѧ от вьсѣкого зла.

И пакы ıакоже вода оугашает огнь тако и милость оугашает грѣхы.

И пакы спенчаи сребро твое ради дрѫга твоего егда ест въ нѫжди и не скрывай...

Видїе рече: хоштеши дати, въ скорѣ дажди.

Cap. IX. Virtutea eftiniei (îndurării)

B. *Asemănarea cu vulturul*

Cum și Aristotel dzise: „Cine-ș cheltuiaște avuția mai desupra de măsură, curundŭ cade în sărăcie. Cum grăiaște Iovĭ: jale la inimă și rușine în obrazĭ" și alte multe.

Și poate să se // închipuiască darul eftinii *vlăturului* că iaste evtinĭ mai de toate alalte pasărĭ și nici o dată nu rămîne fără vânat și ce prinde pururea are obîceai și lasă jumătate și merticulĭ ce lasă ia, le mănîncă și alalte pasări ce îmblă după elĭ. Iale nu pot vîna, ce le dă acest merticĭ că iaste foarte evtinĭ.

Solomon dzise: „Cândŭ faci bine vedzi cui le faci și unde faci binele. Să aibî multă mulțemită//".

Și iară: „Cîndŭ va fi mila ta în sînulĭ săracului, și el va ruga Dumnedzău păntru tine și te va izbăvi de tot răul".

Și iarăș: „Cum apa stinge foculĭ așijderé și milostea stinge păcatele".

Și iarăș: „Cheltuiaște argintul tău pentru priiatniculĭ tău, cîndu-i nevoie și nu-l ascunde...".

Vidie dzise: „De veri să dai, *stăjit* (de grabă) dă".

[După manuscrisul Bibliotecii Academiei R. S. România, nr. 4620, f. 501 r—502v]

2. Originalul slavo-ucrainean al Cazaniei I (circa 1567) a diaconului Coresi: Postila de Neagovo

În istoria literaturii române vechi se credea că prima *Cazanie* românească tipărită de diaconul Coresi prin 1567 este o traducere după un original unguresc sau chiar german[1].

S-a afirmat că originalul acestei importante cărți românești ar fi *Predicile* calvinului maghiar IUHÁSZ PETER MELIUSZ, tipărite la Debrețin în 1563, în limba

[1] I. G. SBIERA, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897; N. IORGA, *Istoria bisericii române*..., p. 178; *Istoria literaturii române*, vol. I, Ed. Acad. R. S. România, București, 1970, p. 292 ș.u.

maghiară[1]. Indicaţia aceasta a fost preluată de *N. Drăganu*, care însă nu a confruntat cele două opere pe criterii de conţinut, stil şi prin procedeul textelor paralele.

Părerea lui N. Drăganu a fost apoi preluată de alţi specialişti în istoria literaturii române vechi, ca AL. PIRU[2], P. P. PANAITESCU[3], I. D. LĂUDAT[4] etc., dar fără ca vreunul dintre ei să verifice afirmaţia.

În realitate, predicile lui *Iuhász Peter Meliusz* sînt axate pe scrierile profeţilor şi ale apostolilor şi nu conţin nici o predică duminicală, pe cînd în *Cazania lui Coresi* sînt 49 de predici duminicale şi 9 predici la diferite sărbători. Este vorba deci de două cărţi omiletice fundamental deosebite[5]. Cercetînd originalul în literatura omiletică slavo-carpatică, scrisă sub influenţa husito-calvină în secolul al XVI-lea, P. OLTEANU a stabilit că acest original s-a scris în slava ucraino-carpatică pe la jumătatea secolului al XVI-lea şi se păstrează în cópii mai tîrzii, din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cunoscute sub titlul de *Postilla de Tekovo* şi *de Neagovo*[6]. Din aceste cópii s-au eliminat multe idei calvine şi s-au introdus pe alocuri învăţăturile bisericii ortodoxe (aceste predici, la origine calvine, s-au folosit (şi în biserica ortodoxă)după o adaptare treptată la ortodoxism.

Versiunea românească păstrează vechiul original slavo-ucrainean integral, cu toate învăţăturile lui calvine[7]. De aceea, *Cazania* diaconului Coresi din 1567 prezintă interes pentru istoria curentului husito-reformat[8], a începuturilor scrisului în limba vorbită de popor, pentru istoria limbii şi a culturii româno-slave, în general. Fragmentele reproduse mai jos oglindesc o ideologie nouă, progresistă, democratică, raţionalistă şi un stil polemic.

[CRITICA CLERULUI]

... Штобы пановали надь людьми и с'ѣ правдою, из'ь милуcтю, из'ь правом'ъ добрым'ь, али людюм'ь церковным не лишил'ь панство, што бы пановали у к'ѣпу другых панувъ, али

„... să domnească pre noi şi să biruiască lumea cu dreptate, cu milă şi cu judecată dereaptă, iară oamenilor de besearecă n-au lăsat domnia să domnească în chipul altor

[1] N. DRĂGANU, în *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie*, Bucureşti, 1938, p. 21, indică şi titlul presupusului original unguresc: *Valogátot predikácioc a prophetac és apostoloc irassókbol...*, 1563.

[2] AL. PIRU, *Istoria literaturii române vechi*, ed. a II-a, Bucureşti, 1962, p. 62.

[3] P. P. PANAITESCU, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 145 ş.u.

[4] I. D. LĂUDAT, *Istoria literaturii române vechi*, Iaşi, 1962.

[5] P. OLTEANU, *Presupusul original al Cazaniei I* (1567) *a diaconului Coresi. Corectarea unei erori*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 645—650.

[6] A. L. PETROV, *Поучения не евангелие по Няговскому списку*, 1758, în „Памятники церковно религиозной жизни уггроруссов", XVI-XVII, вв. Тексты, Petrograd, 1921, p. 1—226; G. GEROVSKI *Jazyk Podkarpatské Rusi*, în „Československá Vlastiveda", III, Jazyk, Praga, 1938, p. 485; LASZLO DESZÖ, *К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI-XVII вв.*, în „Studia Slavica", I, 1958.

[7] Vezi P. OLTEANU, *Postilla de Neagovo în lumina Cazaniei I-a a diaconului Coresi* (circa 1564—1567), în Rsl, XIII, 1958, p. 105—131; P. OLTEANU, *Contribution à la littérature homélitique de la Transylvanie et de l'Ukraine carpathique*, în „Sbornik Filozofickej fakulty Univerzity Komenského", XVI, Philologica, Bratislava, 1964, p. 61—80.

[8] Vezi A. L. PETROV, *Отзвук реформации в Русском Подкарпатии*, Praga, 1921; P. OLTEANU, *Postilla de Neagovo...*, p. 111—128.

гварит҄ъ попумъ: „кто хочет булшїи быти межи вами, негай буде вамъ слуга, и кто хочетъ быти межи вами первый негай будетъ-разъ“ чом, кто хоче служити людюмъ май бульше изъ наукою албо хоть другою службою, то май буде великъ.

Чомъ изгрѣшилъ тотъ же папа римьскии, и бою ся, чомъ былъ овунъ антихрестъ, якъ познаваеме изъ писма святого: коли ся тамадовалъ на увеск свѣтъ и потумъ овунъ лежалъ пудъ ногами усѣхъ царевъ и королевъ.

Смотри, за него што мовитъ святый павелъ ко солонян гл. сов. где гваритъ папа, чомъ ему годитъ ся, што бы былъ голова надъ усѣма май великыми, согрѣшилъ дуже, чомъ Їоанъ костянтинополина патриарха извадилъ ся изъ папомъ за панство и за величусть ... (p. 40). Також и нынѣ согрѣшаютъ попове котрый ходятъ у кѣпу панскыми.

domni, ce zice preuţilor: cine va vrea să fie mare întru voi să fie voao slugă şi cine va vrea să fie între voi întăi să fie voao rob. Că cine poate să slujească oamenilor mai mult au cu învăţătura, au cu altă slujbă, acela va fi mai mare.

Greşi tare papa de în Roma şi mă temĭ că fu el uîn Anticrist cum cunoaştem de în Scriptura sfîntă, unde se rădică prespre toată lumea şi calcă supt picioare pre toţi împăraţii şi craii şi domnii despre pămînt.

Caută di el ce grăiaşte *Pavel ku Soloneanom coe*...[1] şi unde zice papa că lui se cade să fie cap şi prespre toţi mai marei. Greşi şi Io Constantinopolitean, patriarh, sfădindu-se cu papa pentru domniia şi premaimariia

...p. 40: Greşesc şi acum papii patriarşii vlădicii episcopii egumenii, care umblî în chipul domnilor şi mai marilor.

[*Postilla de Neagovo, f. 38b—39a*
(S. XVI-a, citat după o copie din 1758)]

[Coresi, *Tîlcul Evangheliilor* (1567), p. 357—358]

Чомъ не были научены выдъ духа святаго папа римскыи изъ патриархомъ цариградскымъ штобы извадили ся за панстко котрыи бы ихъ наи булший быти мавъ...//

суть одны котрыи мовлятъ по людюхъ и угаждаютъ людюмъ, што ся боятъ ихъ, ажъ ихъ исъ честе изьженутъ, та возьмутъ выдъ нихъ владычество...//

...Чомъ и патрїархове и владыци што были у чести... а они май полюбили честь ихъ, паньство и прихудъ, также и цареве, панове, убогыи за одно... дѣля того ся бою ажъ и мы погынеме лихо и будеме потопьтаны пудъ языкы поганыи...

Că n-au fost învăţaţi de în duhul lui Hristos papii de în Rim şi patriarşii de în Ţarigrad să se sfădească pentru domniia, cum cine va fi mai mare...//

Sănt unii carei grăesc că vrînd să placă *dumnilor, boiarilor că se tem de voivodă* că-i va ruşina şi-i va scoate de în cinste, că ce *că şed cu ei la masă* şi vor lua de la ei episcopiia au vladicia...//

... că şi patriarşii, vlădicii, carei au fost în cinste... şi carei au *mai* iubit cinstea lor, domnia şi venitul.

Aşa şi împăraţii, domnii şi mişeii depreună derept acĕia mă tem că vom şi noi pieri călcaţi de limba pagînă...

[1] Pentru mai multă exactitate, Coresi a reprodus „în slavă" trimiterea la spusele „Sfîntului apostol în Epistola către Tesalonicieni, cap. 275".

Нѣговска Постилла

Люде ходятъ до церкве што бы тамъ у мѣстѣ изъ попомъ и изъ усемъ народомъ што бы учили молитву и прузьбу усе одно однымъ голосомъ и онымъ языкомъ...//

Люде ходятъ до церкве што бы тамъ пупъ пропоздѣдавъ слово божее, святое евангеліе, на язык, котрымъ мозлятъ люде, што бы могли розумѣти убогыи. што хоснуетъ имъ, коли пупъ мовитъ по языку чужому, што они не розумеют.

[*Postilla de Neagovo*, p. 114; 153; 132]

Coresi: *Tîlcul Evangheliilor*

Oamenii merg la beseareca ca acolo împreună cu popa şi cu tot norodul să facî rugăciune şi cereri toţi într-una cu un glas şi cu o limbă grăind...//

Oamenii mergь în biseareci cum acolo popa să spuie cuvîntul lu Dumnezeu Sfînta Evanghelie în limba pe *care grăiesc oamenii să putem înţelege noi mişelamea. Ce folosь e lor dacă popa grăiaşte în limbă străinî rumânilor sîrbeşte de nu înţelegu sau pre altă limbă,* ce nu vor înţelĕge ascultătorii.

[Coresi, *op. cit.*, p. 141; 231; 182]

3. Originalul slavon al Cazaniei a II-a a diaconului Coresi *(1581)* Cazania de la Zabludov *(1569)*

Cazania a II-a se consideră cea mai impunătoare dintre toate cărţile lui Coresi, în primul rînd, pentru limba ei corectă şi pentru fondul ei[1]. Prezintă un moment hotărîtor în formarea limbii române literare[2] şi în unirea în cuget a tuturor românilor. S-a tipărit la Braşov în 1581[3].

Această *Cazanie* este o traducere a omiliilor scrise în greacă de patriarhul de Constantinopol IOAN CALECA (1334—1347)[4].

Dar Coresi şi colectivul său din Scheii Braşovului nu au tradus acest original direct din greacă, ci din slavonă, care a lăsat puternice urme în limbă. De altfel, însuşi Coresi afirmă în prefaţă că „scoase „această *Cazanie*" din carte sîrbească pre limba rumânească".

În mod eronat s-a susţinut că originalul slavon ar fi o versiune sud-slavă păstrată în manuscris — incomplet — din 1626 în Biblioteca naţională din Sofia[5]. Dar aceste versiuni sînt ulterioare *Cazaniei* lui Coresi. Slavonismele din limba *Cazaniei* lui Coresi au caractere ruseşti, nu bulgaro-sîrbe. În conţinut s-a introdus o predică pentru înălţarea Domnului, scrisă de monahul rus CHIRIL DIN TUROV[6]. Aceasta ne-a orientat spre o versiune slavă de răsărit a omiliilor patriarhului Ioan Caleca pe care a tradus-o Coresi.

---

[1] N. IORGA, *Istoria literaturii româneşti*, 1929, p. 183.

[2] AL. ROSETTI, B. CAZACU şi LIVIU ONU, *Istoria limbii literare române*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1971, p. 42.

[3] S-a editat în transcriere de S. PUŞCARIU şi A. POPOVICI, *Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914.

[4] Vezi V. GRECU, *Izvorul principal bizantin pentru Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi, din 1581. Omiliile patriarhului Ioan Caleca (1334—1347)*, Bucureşti, 1939.

[5] MARIA RĂDULESCU, *Originalul slav al Evangheliei cu învăţătură a diaconului Coresi*, Bucureşti, 1959. p. 31, 39, 52.

[6] P. OLTEANU, *Contribuţii la studiul unor omilii izolate traduse în limba română*, în „Analele Univ. Bucureşti", Limbi slave, XVIII, 1969, p. 9—22.

Acest original slav de răsărit a fost identificat pe criterii de conținut, lingvistice, miniaturistice[1] în *Cazania* tipărită la Zabludov (în Lituania), în 1569, de primul tipograf al slavilor de răsărit IVAN FEODOROV, ajutat de T. M. MSTISLAVEȚ și cu cheltuiala marelui cneaz de Lituania GRIGORIE ALEXANDROVICI HODKIEVICI. După acest original diaconul Coresi a tradus nu numai omiliile, ci și prefața — introducerea — care e „legitimarea" *Cazaniei*, deci e foarte importantă în identificarea originalului. Coresi a schimbat doar datele tipăririi, numele rusești cu cele românești ale traducătorilor, al judelui Brașovului, Lucas Hirschel etc., cum s-a dovedit recent cu texte paralele analizate filologic[2].

Prefața

Прєдисловиє книги сєѧ

Господь богъ вседержитель многими и различными обычаи писанїемъ оученїє людемъ своимъ далъ. Первое моисеомъ пророкомъ ветхїи законъ и юдѣомъ далъ. Намже христїаном Христосъ спасъ нашь нокое свое благовѣствованїє свѧтое єѵаггелїє предалъ четырми єѵаггелисты: Матѳеомъ, Марком, Лукою и Іѡанном. Ѿт него же пооученїѧ избранна свѧтыми ѡтцы...

Восхотѣхъ ежебы слово божїе розмножилосѧ и наоученїє людемъ закону греческаго шїрилосѧ... и не пощадѣхъ ѿт богодарованныхъ ми сокровищь на сїе дѣло дати... выдруковати сїю книгоу єѵаггелїє учительное. Первое на почесть и похвалоу господиноу богу въ троицы єдиномоу и к наученїю людемъ христианскимъ закону нашего греческаго.

Помыслилъ же былъ єсми и се иже бы сїю книгоу вырозоумленїѧ ради простыхъ людей преложити на простую молвоу и имѣлъ єсми о томъ попеченїє великое и совешташа ми люди мудрые... выдруковати котораѧ людомъ не єсть закрыта и к вырозуменїю нетрудна и к читанїю полезна.

Прєдисловиє книги сию

Domnulŭ Dumnezeu, totŭ ţiitoriulŭ în multe chipuri de scripturi şi de învăţături dat-au oamenilorŭ săi: Întâi lui Moisi proorocŭ leagea veche iudeilorŭ dat-au; iară noao, creştinilorŭ Hristosŭ, Mîntuitorulŭ nostru pentru a sa bunăvestire, sfînta Evanghelie datu-o-au a patru evanghelişti: lu Mathei, lu Marco şi Lucaci şi lu Ioannuu. Dentr-însa aleaseră învăţătură sfinţii *oteţi*...

... Derept ce că vremŭ să se înmulţească în multe părţi şi chipuri cuvîntulŭ lu Dumnezeu şi să se adauge spre învăţătură creştinească... iară eu nu mai cruţai den avere ce-mi era dăruită de Dumnezeu a da la acest lucru, ce dedu lui şi ucenicilor lui de să tipărească această carte Evanghelie cu învăţătură. Întîi spre cinstirea şi lauda sfintei Troiţă unu Dumnezeu şi spre învăţătura legiei oamenilorŭ creştini. C-amŭ fostŭ cugetatŭ şi aceasta ca să fie mai lesne şi mai iuşoru a ceti şi a înţelege pentru oamenii ceia proşti. Şi amu avutŭ foarte grijă mare de aceasta ca să se tipărească cumŭ amŭ sfătuitŭ ca nemunui să fie acoperită, ce să fie mai lesne spre înţelesu şi cătrë cetitu cu folosu şi cu îndemnătură.

---

[1] L. K. KOLIADA, *Иван Федоров и книгопечатание некоторых стран Восточной Европы*, în „Вестник истории мировой культуры", Moskva, 1958, nr. 1, și în „Probleme de istorie", nr. 3, București, 1958, p. 32–54.

[2] Vezi P. OLTEANU, *Les originaux slavo russes des plus anciennes collections d'Homélies roumaines*, în Rsl, IX, București, 1963, p. 163–193.

... А наипаче к нынешнїи мѧтеж мира сего, понеже мнози крестїѧнстїи людїе новыми и различными оучен҄їи в вѣре поколебашаса и мнѣнїеми своимъ расвѣрепѣша и wт единаго согласїѧ в вѣре живꙋщихъ wвратиша сѧ...

... Оукрѣпитъ в вѣре единомысленых быти и не дасть сметатисѧ волнами сего житїѧ и ересемъ бывающимъ к собѣ влѣщатисѧ.

[Cazania de la Zabludov, 1569]

Însă mai vîrtosŭ într-acestŭ greu ce e în lume acumŭ: derep'ce că mulţi oameni creştineşti, întru multe chipuri de credinţe şi de învăţături noaă pleacă-se şi întru părerile loruşŭ sălbătăcescu-se şi dentru o împreunare a credinţeii iar ei se striinează...

... întăreşte în credinţă şi-ntr-un cugetŭ a fi şi nu lasă nice a se turbura cu valurile lumii aceştia firile loru, nice a se mistui întru ei varece *eresure* să voru fi..."

[Cazania a II-a a diaconului Coresi (Braşov 1581)]

Fragmente din *Omilia pentru Înălţarea Domnului* a monahului rus Chiril din Turov.

Прїиди нынѣ дꙋхомъ, свѧщенныи пророче Захарїе. Начатокъ словꙋ дай намъ от своих прорицанїи о възнесенїи на небеса господа и спаса нашего Їс҃а Х҃а не бо притчею, но явѣ оуказалъ еси намъ глаголѧ...//

Но си оставльше о вознесенїи побеседꙋемъ и яже быша на горѣ Елеонстѣи, тамо бо аггелскїя силы и архаггелская воинства овы облакъ крылы вѣтреными приносѧ на взѧтїе от землия Христа...

Вознесыисѧ силою твоею боже поемъ и воспоемъ славꙋ твою аггели всїа поѹщают глаголюще: воскликнѣте богꙋ всѧ земля поите и воспоите имени его патриарси начинают пѣснь. Се богъ нашь вознесетсѧ съмиризъ обоя во едино и совокꙋпивъ обоя земная съ небесными.

[Cazania de la Zabludov, 107r; 108r-v]

Vino acum cu duhulu, luminate proroce Zaharie. Începutul cuvîntului dă naao, dentr-a ta proorocire de suirea la ceruri a Domnului şi mîntuitorului nostru, lu Isus Hristos nu cu pildă, ce aiavea, de ce-ai spus noao grăind...//

... Ca accalea să lăsăm, ce de *văznesenie* să grăimu şi de ce au fostu la codrul Eleonului. Acolo amu îngereştile tării şi voinicii voinicamea: arhanghelilor, unii nuori cu arepile vînturi aducea la rădicarea de pre pămîntu a lu Hristosu...//.

... Înalţă-te cu tăria ta Doamne! Cîntăm şi preacinstim slava ta îngerii toţi ascuţiră-se grăind:
Strigaţi lu Dumnezeu tot pămîntul. Cîntaţi şi preacîntaţi numele lui. Patriarşii începu cîntară „Adecă Dumnezeul nostru înalţă-se, că împacă amîndoi într-una şi împreuna amîndoi pămîntul cu ceriul."

[Coresi, *Cazania a II-a 1581, p. 175; 177 ; 178*]

4. Izvoare și originale greco-slave ale Cazaniei mitropolitului Varlaam (1643)

Cazania mitropolitului Varlaam al Moldovei[1] este una dintre cele mai răspîndite și mai însemnate cărți din cultura română veche. Timp de cîteva veacuri a fost citită de românii din toate ținuturile, unindu-i prin aceeași limbă și prin aceleași învățături.

Totuși, această minunată carte nu este originală, ci reprezintă o traducere de cuvîntări și de fragmente, alese cu multă pricepere și gust, din mai mulți autori greci și din cîțiva slavi. *Cazania* lui Varlaam are astfel caracterul unei antologii de literatură omiletico-parenetică, asemănîndu-se din acest punct de vedere cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Mitropolitul Varlaam a selecționat și a tradus sute de pagini din cuvîntările lui Damaschin Studitul din Salonic, cuprinse în θησαυρός-*Tezaurul*, tipărit prima oară la Veneția[2] și apoi în alte 50 de ediții. *Tezaurul* s-a tradus încă din secolul al XVI-lea în slavona cu particularități macedo-sîrbești, medio-bulgare și rusești. Se cunosc peste 200 de sbornice care conțin cuvîntările lui Damaschin Studitul[3]. În cultura bulgară aceste cuvîntări au generat curentul *damaschinelor*, care se continuă pînă în secolul al XIX-lea[4]. În lumina concluziilor celor mai recente cercetări, putem afirma că mitropolitul Varlaam reprezintă în cultura română veche curentul „damaschinelor“[5]. Într-adevăr, Varlaam a tradus vreo 20 de cuvîntări din opera *Tezaurul*, care însumează cîteva sute de pagini. Varlaam nu citează niciodată pe Damaschin Studitul, pentru că în acest gen de literatură paternitatea autorului nu se respectă. De aceea el nu citează nici alte izvoare cunoscute: *Cuvîntările* lui Calist, ale patriarhului Eftimie de Tîrnovo, ale lui Grigorie Țamblac etc. Varlaam mărturisește însă în titlu că această *Carte românească de învățătură* este „tălmăcită“ din multe scripturi din limba slovenească pre limba „romăniască“. În „Cuvîntul către cititor“ el precizează: „Adunat-am diîn toți tălcovnicii sventei evanghelii, dascălii besearecii noastre.“

Reproducem cîteva fragmente din originalele greco-slave, paralel cu textul corespunzător din *Cazania* lui Varlaam. Se poate vedea astfel cum traducea Varlaam și cum redacta. În același timp, avem posibilitatea să cunoaștem *slavona* folosită la noi în secolul al XVII-lea în acest gen de literatură și îndeosebi în *damaschinele* care au circulat în Moldova.

---

[1] Varlaam, mitropolitul Moldovei, *Cazania* — sau *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643; vezi și ediția J. BYCK, București, 1943.

[2] Βιβλίον ὀνομαζόμενον θησαυρὸς ὅπερ συνεγράψατο ὁ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος Δαμασκῆνος ὑποδιάκονος καὶ Στουδίτης ὁ Θεσσαλονικεύς. Veneția, 1557—1558.

[3] P. A. LAVROV, *Дамаскин Студит и сборники его имени, Дамаскини в юго-славянской литературе*, Odesa, 1889.

[4] Vezi DONKA PETKANOVA-TOTEVA, *Дамаскините в българската литература*, Sofia, 1965; E. DJOMINA, *Тихонравовский Дамаскин, болгарский памятник XVII в.*, исследование и текст, Sofia, 1968.

[5] Vezi P. OLTEANU, *Damaschin Studitul și mitropolitul Varlaam al Moldovei*, în Македонскиот език, Skopje, 1975; P. OLTEANU, *„Damanskinský“ prúd v slovansko-rumunskej literature*. Comunicare la al VII-lea Congres al Slaviștilor, sept. 1973. București, 1973; PETAR CHR. ILIEVSKI, *Кринински Дамаскин*, Skopje, 1972, p. 29 ș. u.

Tînguirea Maicii Domnului — fragment din Cuvîntarea despre Înmormîntarea lui Hristos

Ὦ τέκνον ἐμὸν ὑιέ, μου ἠγαπημένε... Ποῦ μὲ ἀφήνεις τὴν μητέρα σου μοναχὴν εἰς τίνος σπῆτι με ἀποστέλεις τὸ λοιπόν;... Ἀμὴ τίνον νὰ ἔχω ἐγὼ πραμυθίαν; Τίς νὰ εἶναι παρηγορία μου; ἐσένα εἶχα, τέκνον μου, ἐλπίδα, προσδοκύαν, πατέρα, μητέρα, θεὸν, εὐεργέτην, ἐπιτηρητὴν, φροντιστήν.

Καὶ πώρα τίς νὰ εἶναι ἀντὶς ἐσένα, ὑιέ μου, Ἀλήμονον εἰς ἐμὲ τὴν μεμονωμήνην ἀθλίαν!...

Ἀντὶ χαρὰν ἔχω, ὑιέ μου, λύπην; Ἀντίς εὐροσήνην πικρίαν, Ἀντίς ἀγαλλίασιν, ὀδήνην; θλίψιν, ἀντίς εὐτυχίαν· δυστυχίαν ἀντίς τιμήν·

Ἀντὶς καλὴν ἡμέραν ἔχω θλιβερινὴν ὥραν· Ἀντίς ὅσα ἐταῤῥουν, καὶ ἀπαντέχαινα καλὰ, πώρα ἀπόκτησα κόπους καὶ πόνυς ποῦ εἶναι ὁ Γαβριήλ, ὁποῦ μὲ εἶπε: τὸ χαῖρε;...

Damaschin Studitul: [*Thisavrós, p. 108*]

О... сынꙋ мои любимыи... где ме оставлꙗеши, матерь твою въ чию ме храминꙋ отсылаеши?... нъ кого да имамь азъ оутешаюшта ме? кто да есть оутешение мое?

тебе имѣхь, чадо мое, надеждꙋ, чаꙗние, отца, матерь, бога благодеꙗтелꙗ, блюстителꙗ, промыслителꙗ. и ныне кто ми да боудеть въ мѣсто тебе, сыне мои? оувы, мне, оуединившои се ѡт тебе... въ мѣсто радости имамь, сынꙋ мои печаль! въ мѣсто веселиꙗ, горесть! въ мѣсто радованиꙗ, сѣтованиꙗ. въ мѣсто чести скрьбь. въ мѣсто благополꙋчениꙗ, злополꙋчение. въ мѣсто добраго дьне имам печаль исплънеными. въ мѣсто ихже ꙋпозах и чаахь добрих, нынѣ стѧжахах трꙋдыи болезни.

Где есть гавриил, иже ми рече: „радоуи се?"...

[*Vers. slavă, mss. 146, f. 99v*]

O, iubit fiiul mieu, unde laşi maica ta? Într-a cui casă mă trimiţi? Dară pre cine voiu avea măngăeare? Că pre tine fiiul meu am avut nedeajde, pre tine tatăşiîmă şi Dumnedzău de agiutoriu şi de folosire.

Dar acum cine voiu avea în locul tău fiiul mieu? Amar mie sîngurata de mine...

În loc de bucurie, fiiul mieu, iau scrăbâ, în loc de veselie, amar; în loc de desvătare, nevoie, în loc de iuşurare, greutate, în loc de dzi bună, fiiul meu, vădz dzi ré şi cumplitâ.

În loc de căt bine am nedejduit să am, fiiul mieu, pentru naşterea ta acmu atăta rău şi durere.

Unde iaste Gavriil arhanghel, ce mi-au dzis să mă veselesc?..

[Varlaam, *Cazania, p. 85*]

Din omilia la Preobreajenie (Schimbarea la faţă)

«...ὅτι τάχατες, μόνε ἐσὺ, χριστὲ, ἀναπάυσου αὐτοῦ...καὶ ἡμεῖς στέργομεν τό νὰ βρεχώμεσθεν, νὰ χιονιζώμεσθεν, νὰ κρυώνωμεν διὰ τὴν ἀγάπην σου... Καὶ διὰ τοῦτο τοὺς θέλομεν ὅτι ὅταν ἔλθῃ καιρὸς, νὰ ζητίσουν τὸν

...Ꙗко да тачию те тꙋ почиваеши здѣ... мы же изволꙗаемь да и дьждемь обливаемсѧ и да оснѣжеваемсѧ и стꙋдению да помрьзаемь любве твоꙗ ради... и сего ради ихь хоштеть ꙗко егда приидет врѣме

Numai ţie, Doamne, să facem *umbrariu şi acoperemăntъ* să odihneşti numai sfinţia Ta aici, iarâ noi vom răbda şi *zăduvul* şi *pripîcul* şi iarăşi frigul şi gerul. Toate le vomъ răbda pentru numele tău,

χριστὸν οἱ Ἑββραῖοι νὰ τὸν φονεύσου, ἔχομεν καὶ καλεὺς ἐκδικητὰς νὰ τοὺς ἐναντιωθοῦν·

Ὁ μὲν Μωϋσῆς θέλει τοὺς ὀργισθῆ νὰ ἀποθάνωσιν ὡσὰν τὰ πρωτοτόκα τῆς Αἰγύπτου·

Ὁ δὲ Ἠλίας θέλει κατεβάσει πῦρ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς νὰ τοὺς κατακαύσῃ, ὡσὰν καὶ τοὺς ἑκατὸν στρατιώτας τὸν Παλαιὸν καιρὸν...

[Damaschin Studitul, *Thisavrós, p. 169*]

Да възыштоуть еврен христа убити, нмамн добрых отьмстителен да сѧ нмь сьпротнвѧть. Монсн убо хоштет прогневатн сѧ на них да оумрѹть ꙗкоже прьвородные егнпьтскне.

Ілна же хоштеть свести огнь сь небесе н попалнтн нхь ꙗкоже н сто коннь древннхь врѣмень...

[*Versiunca slavă, mss. 146, f. 147*]

numai să nu ne pogorăm de aicea...

Că de te vor căuta jidovii să te ucigă avem aicea agiutori buni... Că Moise va omorâ-i prinși, cum au omorît întâii născuți din Egipet.

Iară Ilie va pogorî foc diîn ceriu și-i va arde cum au arsu pre cea sută de slujitori a lui *Ahav* împărat".

[Varlaam, *Cazania, p. 479*]

Din omilia pentru ziua „Crucii"

...Καὶ ὡσὰν πῶς εἰς στρατοκόπος περιπατεῖ πολλὴν στράταν, καὶ τὸν καίει ο Ἥλιος, καὶ τὸν πειράζει τὸ καῦμα ἔπειτα μετόστρατα εὕρῃ δένδρον εὔμορφον καὶ πολλύφυλλον, καὶ καθῆσει ἀποκάτωτου εἰς τὸν ἴσκιον, καὶ ἀναπαυθῆ, ὁμοίως καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν σήμερον ἡμέραν...

[Damaschin Studitul, *op. cit.*, p. 424]

... И ꙗкоже многотрудный пѫтникь ндеть многь пѫть н жежеть его сльнце, н знон ему досаждаеть... По семь посредѣ пѫта обрѣтаеть дрѣво благообразное н много лнстьвное н тако сѣднть подь ннмь вь сѣнн его н почнваеть...

Подобне н мы вь дьньшный дьнь...

[*Vers. slavă, mss. 146, f. 313v*]

„... că cumu-i un călătoriu ce umblă și călătorește cale multă, și-lĭ arde soarele, și-lĭ păleaște zăduvulĭ și iaste trudită și ustenită de cale, cîndu-i la mijlocul calei, află un copaci frumosĭ și cu umbra deasă și șeade suptĭ dănsĭ de să odihnește și să răcoreaște în umbra lui; într-acela chip și noi într-această dzi de astădzĭ..."

[Varlaam, *Cazania, p. 45*]

Fragment din cuvîntarea despre marele mucenic Ioan cel Nou de la Suceava[1]

Єже н въ слоуха прїндѡшѧ нже тогда благочьстнваго господствоуѭщомоу вьсеѧ молдовлахїѧ н поморїю хрнстолюбезнѣйшомоу н велнкомоу воеводѣ Іѡанноу Алеѯандроу, мѫжоу ньімн оубо оукрашаѭщоусѧ благымн, нѫ н мѫченнколюбноу сѫщоу. Єлма

Pînă ce vini și în urechile celuia ce era domnĭ atunce țărăi Moldovei, direptĭ credinciosĭ Io Alexandru Voevoda, carele era nu numai cu toate lucrurile ceale bune înframsețatĭ, ce și cu liubovulĭ cătră măcenici. Și deaca știu de *moștiile* svân-

---

[1] Text publicat critic de PENJO RUSEV și ANGEL DAVIDOV, *Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература*, Sofia, 1966, p. 107–108.

онь о мѫченичьскихь оувѣдѣ мощи и сихь желанїемь обьѧтъ бывь и съвѣтомь иже тогда црьковнаа правѧщаго свѧщеннѣишаго архїепископа Іѡсифа[1] посилаеть велмѫжа съ довлными воинствомь съ великоѫ чьстїѫ прѣнести съ немоу достоинно славное мѫченика тѣло.

Еже приемь въ скорѣ съ достоинноѫ чьстїѫ и подобаѫщїимь оусрьдїемь срѣтаеть[2] съ всѣми славными своими и многыими народомь людїи божїихь, еще же и архїереомь и въсѣмь црьковныимъ причьтомь, съ свѣщами и кадїлы и мѵры благовонными. припадаеть къ рацѣ свѧтаго обьемлеть многострадалное оно тѣло, прилагаеть свои очи и оустнѣ къ того рѫкамь, слъзы изливаеть ѿт радости доволны.

Того прѣдлагаеть хранителѣ своеѫ дрьжавы и тако въ свѧтѣишои митрополїи полагаеть чьстно въ свѣтлѣмь своемь градѣ Сочавѣ, своемь стѡлѣ.

[Grigore Ţamblac, *mss. 164, f. 329 b — 330 a²*]

tului, de poftâ fu cuprinsĭ şi, cu svatulĭ celuia ce ţinea atunce cărma beaserecei Moldovei (arhiepiscopul Iosif)[1], tremise boiarii cu multă gloată să aducă cu multă cinste cătră sine slăvitul şi svăntĭ trupul măcenicului.

Şi aceasta deacă dobăndi, de srîgĭ cu mare cinste şi cum să cade cu osrădie, cu toţi boiarii săi cei mari şi cu multĭ nărodĭ de oameni credincioşi, încă şi cu arhierei şi preuţi şi cu totĭ clirosulĭ besearecei, cu lumini şi clădiri, cădzu cătră *racla* svîntului şi cuprinse cinstitul şi svăntulĭ trupĭ, gura şi ochii săi cătră mănule svenţiei sale plecănd.

. . . .

Şi pre svintica sa luă şi puse socotitoriu şi feritoriu domniei sale. Şi aşea în svănta mitropolie cu cinste-l puse întru slăvită cetatea sa, în Suceava, unde era scaunulĭ domnii lui.

[Varlam, *Cazania, p. 458*]

Fragment din cuvîntarea despre Viaţa Cuvioasei Paraschiva sau Petca

Cuvîntarea aceasta a fost compusă de patriarhul bulgarilor Eftimie de Tîrnovo. S-a răspîndit larg şi la români, în mai multe versiuni de redacţie medio-bulgară[3] şi sîrbă[4]. A pătruns ca o operă de antologie în multe sbornice şi colecţii ca vol. din colecţia Studion[5] şi chiar în *damaschinele* cu particularităţi de limbă macedo-bulgare de mai tîrziu, ca, de exemplu, în *Handžarskidamaschin*, din sec. al XVII-lea[6]. Varlaam traduce natural, simplu, respectînd totuşi tonul euristic.

---

[1] Părţile subliniate sînt omise în versiunea lui Varlaam.

[2] Părţile subliniate sînt omise în versiunea lui Varlaam.

[3] De exemplu, o versiune din secolul XV, în mss. 302 din Bibl. Acad. R. S. România; alta, de la sfîrşitul secolului XVI, în mss. 309, din aceeaşi bibliotecă.

[4] Se păstrează în cea mai veche formă în mss. 151 din Bibl. Acad. R. S. România. A fost editată de E. KALUŽNIACKI, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthimius* (1375—1393), Viena, 1901, p. 59—77.

[5] De exemplu, în mss. 700 din Bibl. Mănăstirii Dragomirna; ZLATCA IUFU, *За десеттомната колекция Студион*, în „Studia Balcanica", Acad. de ştiinţe bulgare, Sofia, 1970, p. 307—308.

[6] Se păstrează în Bibl. Acad. din Leningrad (24.4.32), unde a intrat din colecţia I. I. SREZNEVSKI; E. DĚMINA consideră că Damaschinul Handžarski este de tip balcanic central strednogorski tip (*op. cit.*, p. 44 u.).

Кто бо тои изречеть сльзни источникы, стенаніе же често и непрѣстаннo низу лѣтаніа и томленіе въсегда, кто скажет?

Не имаше тамо кого бесѣдити тъкмо всевидеште око. не бѣ тамо попеченіе ѡ соупроугох волов, ниже о злато, уздъı конних ниже о одеждах и постелнахь ни о домох и рабынинах нь о душевных очиштеніе, о отвѣтѣ будуштаго суда о срѣтеніи жениховѣ...

[Eftimie, *Handžarski Damaschin*, f 308 v]

Cine va putea să spue trudele şi usteniinţele? Lacrămile, suspinele, închinăciunile cine le va povesti?

Că nu era altul nime acolo să poată vedea faptele ei cele sufleteşti, numai ochiul celuia ce veade toate. Nu era acolo grije de pluguri, de boi, nice de cai cu rafturi scumpe, sau de leagănc, nice de veşmente şi de aşternuturi, nice de casă sau de slujnicc, ce numai de curăţiia sufletului şi de răspunsul giudeţului ce va să hie şi de tâmpinarea mirelui lui Hristos...

[Varlaam, *Cazania*, p. 366]

5. Damaschinul moldovenesc de Nejin

În vremea lui Varlaam, circulau în Moldova *damaschine* de tip mai nou, care conţineau o parte din cuvîntările lui Damaschin Studitul, cuvîntările altor autori greci şi latini, fragmente din *Palca*, din cărţi apocrife etc. Cărturarii români îmbogăţeau conţinutul acestor „damaschine" cu noi cuvîntări, tot în limba slavonă. Acest lucru este foarte important pentru dovedirea concretă a contribuţiei românilor la dezvoltarea culturii în limba slavonă.

Reproducem mai jos o însemnare din 1649 a lui Vasile Corlătescu uricar şi a fratelui său Constantin diac, făcută pe *Damaschinul de Nejin*, scris în Moldova, unde a circulat în secolele XVII—XVIII. Acum acest damaschin se păstrează la Muzeul istoric din Moscova[1]. Însemnarea este scrisă în slavona din Moldova, în care formele medio-bulgare se împleteau cu cele ucraino-polone şi româneşti.

Сія книга рекомие дамаскин поновил пан василие корлътескул оурикарю и брат его константин диак и даде до света монастир зуграви до света гора идеже ест храм светаго и славнаго велико-моученика и побѣдоносца георгіа да бъдет им памет и родителем им и имает ерей и диакони которий послужили до тоа света обителя поманити имя им въ великий поманик и божественнии жертвеник.

А кто се покусит ризурити...[2]

Аз раб божіи василие корлътескул урикарю от молдавскои земли писал въ дни благочестиваго и христолюбиваго іѡ василие воевод божію милостию господарь земли молдавскои. въ лѣто от създаніа мира ҂зрнз҃ ͗а от по плъти рождество христоза ҂ахмѳ (1649) мѣсеца маи. А.

[1] *Сборник слов Дамаскина Студита, писан в Молдавии.* Mss. nr. 130, f. 251v. Исторический Музей, Moscova, f. 251 v. A fost descris de P. A. LAVROV, *op. cit.*, p. 10 ş.u.; DONKA PETKANOVA-TOTEVA, *op. cit.*, p. 238—239; E. DÉMINA, *op. cit.*, p. 44—54. P. ILIEVSKI, *op. cit.*, p. 36 ş.u. Mai pe larg P. OLTEANU, *Damaschin Studitul şi mitropolitul Varlaam*, în Македонскиот език, Skopje, 1975. Noi am consultat manuscrisul original la Moscova.

[2] Blestemul obişnuit contra celor ce vor înstrăina cartea este şters cu chinovar.

...καὶ πάραυτα (ὁ βασιλέβς) ἐπροστάξε καὶ ἤφεραν ἕναν μέγαν τροχὸν, ὁ ὁποῖος εἶχε μπηγμένα ὁλόγυρα ξίφη μεγάλα καὶ εἰς ἐκεῖνον ἔδεσαν τὸν Ἅγιον· ἦτον δὲ ὁ τροχὸς ἐκεῖνος κρεμασμένος ὑψηλά. Καὶ ἀποκάτωτου εἶχε σανίδια στημένα, καὶ εἰς τὰ σανίδια ἐκεῖνα ἦσαν μπηγμένα περώνια περιαστά. Ἄλλα μέν εἶχαν ἴσια καὶ ξηνυτά· ἄλλα δὲ στραβὰ ὥσπερ ἀγκίστρια, ἄλλα δὲ πλατέα ὥσπερ μαχαιρία· ὅταν (γου-νῦ) ἤθελε γυρίσῃ ὁ τροχὸς νὰ ἐγίσῃ εἰς τὰ σανίδια ὀπῶ εἶχαν, τὰ ξίφη κατέκοπταν τὸ κορμί τοῦ ἁγίου εἰς τὰ λεπτά κομμάτια

[Damaschin Studitul, *Thisavrós, p. 209—210*]

И абие повелѣ <царь> принести коло велико и на том привезавше свѣтаго. Бѣше же коло повѣшено висоцѣ и ѿт издолꙋ имꙋщи дъски пригвожд҄ени и въ дъскаꙗ онѣхь бѣхꙋ ножи вънязени прѣвише изоштрени подобни копїю. Дрꙋга ꙗко ноже нїи же кривни ꙗко срьпи и нїи инако различны и егда же ѡбрашташе се коло и приношаше светаго проити над дъсками идеже бѣхꙋ ѡрꙋдїа желѣзна вьнзена, абие съдраблѣхꙋ тѣло светаго на тьнки чести...

[*Damaschinul „de Nejin" scris în Moldova*]

... Şi de srăg dzise împăratul de adusără o roată mare. Şi era îm- împrejurul ei bătute cuţite ascuţite şi prin însa legară svăntulĭ.

Iară acea roată era între doi stălpi sus, şi dedesuptul ei era scănduri încheiate şi într-acealea scănduri era bătute piroane de hier lungi, unele direapte, altele strămbe ca neşte undiţe, iară altele ca neşte coase.

Şi cînd învrătia roata, să apropia de scăndurile acealea ce era cu acealea piroane şi aşea să tăia trupul svăntului în mici fărăme...

[Varlaam, *Cazania, p. 443*]

VOCABULAR

Glosarul în continuare cuprinde cuvintele „normalizate" din textele slave vechi, iar din textele slavone în forma în care apar în manuscrise, adică fără să fie „normalizate". Indicațiile gramaticale sînt sumare și au caracter orientativ. Pentru studierea aprofundată a lexicului slav vechi și slavon, dicționarele mari (citate în lista lucrărilor privitoare la slava veche și la slavonă) sînt indispensabile. Abrevierile nu necesită lămuriri speciale, fiind, în genere, aceleași pe care le-am folosit în lista noastră.

Se dau, în continuare, în ordinea statornicită, literele alfabetului chirilic:

а, б, в, г, д, є, ж, ѕ, ꙁ, и, і, ћ, к, л, љ, н, о, п, р, с, т, оу (ȣ), ф, х, ѡ, щ (шт), ц, ч, ш, ъ, ь, ꙑ, ѣ, ꙗ, ѥ, ю, ѧ, ꙙ, ѫ, ѩ, ѭ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ.

La unele cuvinte se indică și originea. O orientare completă în această direcție reclamă folosirea dicționarelor etimologice ale limbii slave vechi și ale limbilor slave moderne, cît și consultarea studiilor apărute în legătură cu originea lexicului vechi slav.

А

а *conj.* iar, dar, însă, ci (*în red. ceho-moravă:* și)

абиѥ (și **абьѥ**) *adv.* îndată, imediat

абл҄ъка, -ꙑ *f.* măr

абꙑ (și **аби**) *conj.* ca să, și dacă

авити, *vezi* **ꙗвити**

авраамль *adj. poses.* al lui Avram

авѣ, *vezi* **ꙗвѣ**

адовъ, -о, -а *adj.* de iad, infernal

адовьнъ *vezi* **адовъ**

адъ, -а *m.* iad, infern (*gr.* ὁ ᾅδης, -ου.)

азъ *pron. pers. I* eu

акꙑ *adv.* ca, precum, asemenea

алъдии, -ѩ *f.* corabie

али (și **алє**) *conj.* însă, dar, ci

алъканиѥ, -ꙗ *n.* flămînzire, înfometare, lăcomie

алъкати, -алъчѫ, -чєши *ipf.* a flămînzi, a înfometa, a se lăcomi

анєпсєи, -а *m.* nepot

анъкира (**анкира**), **-ꙑ** *f.* ancoră (*gr.* ἄνκυρα)

анцидєшь, -а *m.* Anchises (tatăl lui Aeneas, eroul din *Povestea Troii*).

апоклисаръ și **поклисаръ, -а** *m.* sol, ambasador

апостольскъ, -а, -о *adj.* apostolic

ароматъ, -а *m.* aromă, mirodenie (*gr.* ἄρωμα)

архитриклинъ, -а *m.* naș, nun mare

асирєнъ, -о, -а *adj.* asirian

аспидовъ, -о, -а *adj.* de șopîrlă, de aspidă (*gr.* ἀσπίδων)

аспръ, -а *m.* ban; aspru (numele unei monede)

ациганинъ, -а *m.* țigan

аште (**аще**) *conj.* dacă; **аште ли** *conj.* dacă, însă, dacă cumva

ашоутъ *adv.* zadarnic

Б

бавовна, -ъı *f.* bumbac
баковскъ, а, -о *adj.* de Bacău, băcăuan
балин, -ıа *m.* doctor, vraci
бальство, -а *n.* medicină
бамбукъ, -а *m.* bumbac
банне, -ıа *n.* baie, mină de aramă
баньтовати, -тоуıж, -тоукши *ipf.* a face să sufere, a prigoni; a strica, a bîntui
бархат, -а *m.* catifea
бачити, -чж, -чиши *ipf.* a remarca, a observa
бедро, -а *n.* șold
беззаконие (беззаконье), -ıа *n.* fărădelege, nelegiuire
беззаконъникъ, -а *m.* nelegiuit, tiran
беззаконъновати, -ноуıж, -ноукши *ipf.* a comite o nelegiuire, o fărădelege
беззаконьнъ, -о, -а *adj.* nelegiuit
безгода *adv.* nenumărat, excesiv de mult
безмѣрьно *adv.* nemăsurat, fără măsură
безочьство, -а *n.* cutezanță, obrăznicie, nerușinare
безоумие, -ıа *n.* prostie, nepricepere
безоумьнъ, -о, -а *adj.* prost
безчислено *adv.* fără număr, nenumărat
безъ (без, бесъ) *prep. cu gen.* fără
белоградъскъ, -о, -а *adj.* (al) de Cetatea Albă, de Belgrad
бесконьчьнъ (бесконечьнъ), -о, -а *adj.* nesfîrșit, fără sfîrșit
бесплътьнъ, -о, -а *adj.* imaterial, fără corp
бестоудие, -ıа *n.* nerușinare
бесѣда, -ъı *f.* vorbă, vorbire, discuție, grai
бесѣдовати, -доуıж -доукши *ipf.* a vorbi, a discuta
бештадьнъ, -о, -а *adj.* fără copil, fără copii
биръвъ, -а *m.* primar, birău
бирьчии, -ıа *m.* încasator de biruri, perceptor

бисьръ și бисеръ, -а *m.* mărgăritar
бити, биıж, бикши *ipf.* a bate, a lovi
из-бити *pf.* a omorî (în bătaie)
по-бити *pf.* a lovi
прѣ-бити *pf.* a frînge, a sparge
раз-бити *pf.* a sfărîma, a zdrobi
оу-бити *pf.* a strica, a ucide
благо, -а *n.* binele
благоволение, -ıа *n.* mulțumire, bunăvoință
благоволити, -волıж, -волиши *ipf.* a binevoi
благовѣрьнъ (благовѣренъ), -о, -а *adj.* cuvios, credincios, binecredincios
благовѣстити, -вѣстж (вѣщж), -вѣстиши *ipf.* și *pf.* a binevesti, a anunța o veste bună
благодарити, -рıж, -риши *ipf.* (cu ac.) a mulțumi, a aduce mulțumiri
благодать (благодѣть), -и *f.* har, grație divină
благодатель, -ıа *m.* binefăcător
благодательство, -а *n.* binefacere
благодатьнъ, -о, -а *adj.* plin de har, îndurător, milos
благоизволити, -лıж, -лиши, *ipf.* a încuviința; a socoti, a judeca, a binevoi
благолѣпенъ, -о, -а *adj.* frumos, cuviincios
благообразьнъ, -о, -а *adj.* plăcut la chip, bine făcut, decent
благоподражатель, -ıа *m.* iubitor de bine
благополоучнѣ *adv.* în chip fericit
благородие, -ıа *n.* nobilime, noblețe, aristocrație
благословити, -влıж, -виши *ipf.* și *pf.* a binecuvînta, a blagoslovi
благословление, -ıа *n.* binecuvîntare, blagoslovire
благость, -и *f.* bunătate
благостъıни, -ıа *f.* bunătate
благочинь, -ıа *m.* faptă bună
благочьстивъ (благочестивъ), -о, -а *adj.* dreptcredincios, evlavios, pios

благочьстнин, -ои, -аıа, *vezi* **благочьстивъ**

благынни, -ıѧ *f.* bunătate

благъ, -о, -а *adj.* bun, îndurător

блаженъ, -о, -а *adj.* bun, blînd, blajin, fericit

блажити, -жѫ, -жиши *ipf.* a ferici

блато (**блото**), -а *n.* mlaştină, baltă, noroi

блатьньскъ, -о, -а *adj.* de Balaton, al Panoniei, din Panonia

ближика, -ы *m.* rudă, apropiat

близокъ, -а *m.* rudă, neam

близъ (**близь**) *adv.* aproape (de)

блото, *vezi* **блато**

блѫдьно *adv.* în mod desfrînat

блѫдъ, -а *f.* greşeală, înşelăciune; intrigă; desfrîu

блюдо, -а *n.* blid, farfurie, tipsie; fel de mîncare

бо *conj.* căci, pentru că, deoarece

богасиѹ *m.* postav scump, bogasiu

богасїıа, -ıѧ *f.* bogasiu, stofă sau pînză scumpă, care se importa din Orient

богатьство, -а *n.* bogăţie

богоıавленїе, -ıа *n.* Bobotează

богоносивъ, -о, -а *adj.* purtător de dumnezeu

богоносьнъ, -о, -а *adj.* purtător de dumnezeu, credincios

богопоставленъ, -о, -а *adj.* pus de Dumnezeu

богородица, -ѧ *f.* născătoare de Dumnezeu, Maica Domnului

богословленїе, -ıа *n.* teologie

богословъ, -а *m.* teolog

богъ, -а *m.* Dumnezeu

богыни, -ıѧ *f.* zeiţă

божии (**божьи**), -ие, -ıаıа *adj.* dumnezeesc, divin

божьство (**божество**), -а *n.* divinitate, zeitate

божьствьнъ, -о, -а *adj.* dumnezeesc, divin, sfînt

бои, -ıа *m.* luptă, bătălie

болии, **болие**, **болши** *adj. comp.* mai mare

больнъ, -о, -а *adj.* bolnav

болѣзнь, -и *f.* durere, boală, suferinţă

болѣти, **болѭ**, -иши *ipf.* a boli, a fi bolnav

болıаринъ (**болѣринь**), -а *m.* nobil, boier, demnitar

болıаръ, -а *m.*, *vezi* **болıаринъ**

боронити, *vezi* **бранити** *m.*

борьць, -а *m.* luptător

босъ, -о, -а *adj.* desculţ

босьньскъ, -о, -а *adj.* al Bosniei, din Bosnia (*slavon*)

боıазнь, -и *f.* teamă

боıати сѧ, **боıѭ сѧ**, **боиши сѧ** *ipf.* a se teme

брады, -ъве *f.* bardă, secure

бракъ, -а *m.* nuntă

бранити, -нѭ, -ниши *pf.* a apăra

брань, -и *f.* luptă, bătălie

братичѧдо, -а *n.* copilul fratelui, nepot

братиıа, -ıѧ (**братьıа**, **братрıа**) *f. colect.* fraţi, călugări

братрьство, -а *n.* frăţie

братоучѧдъ, -а *m.* nepot

братъ, -а *m.* frate

братнь, -а, -о *adj.* frăţesc, de frate

братьнвъıи, -ıе, -ıаıа *adj.* frăţesc, de frate

брашьно, -а *n.* mîncare, hrană

брашаньце, -а *n.* hrană

брачинъ, -а *m.* scutec

брачьнъ, -о -а *adj.* de nuntă, nupţial

броварь, -а *m.* fabrică de bere

бродъ, -а *m.* vad

бръвьно, -а *n.* bîrnă

брѣгъ, -а *m.* mal, ţărm

брѣмѧ, -ене *n.* povară

боуздоуганъ, -а *m.* buzdugan

боуесть, -и *f.* naivitate, prostie, neghiobie, furie

боукаръ şi **боукъварь**, -ıа *m.* cărturar

боукоина, -ы *f.* pădure de fag, făget

боуковъ, -о, -а *adj.* de fag

бѹкы, -къве *f.* fag

боукы, **боукъве** *f.* literă, scriere, carte

бѹргмистръ şi **бѹрмистръ**, -а *m.* primar

боутъ, -а *m.* cutie

бъдѣти, -ждѫ, -диши *ipf.* a veghea, a fi treaz, a păzi

бъхъмо *adv.* în întregime

бѫдити, -ждѫ, -диши *ipf.* a obliga, a sili, a constrînge, a forța
бъчела (**бьчела**), **-ы** *f.* albină
бꙑвати, -ваѭ, -ваеши *ipf.* a fi, a exista, a se întîmpla, a locui
бꙑстро *adv.* repede, iute
бꙑти, есмь, еси *ipf.* a fi, a exista
бьдѣти, *vezi* **бъдѣти**
бѣгати, -гаѭ, -гаеши *ipf.* a alerga, a fugi
бѣгоунь, -и *m.* fugar
бѣда, -ы *f.* suferință, nevoie, nenorocire, necaz, primejdie
бѣдро, -а *n.* șold
бѣжати, бѣгѫ, -жиши *ipf.* a alerga, a fugi
бѣлъ, -о, -а *adj.* alb
бѣлость, -и *f.* albeață
бѣсъ, -а *m.* demon, drac, duh rău
бѣсьнъ, -о, -а *adj.* demonizat, demonic, diabolic, îndrăcit
бѫдѫ, бѫдеши *prez.* cu valoare de viitor de la **бꙑти** voi fi, vei fi

В

валка, -ы *f.* război, luptă
валъ, -а *m.* val, meterez de pămînt care servea ca fortificație militară
вамешиньство și **вамшиньство, -а** *n.* vămeșie
варе *pron. nehot.* ori: **варе кто** oricine ; **варе колико** oricît
варош, -а *m.* oraș
варъ, -а *m.* arșiță, fierbințeală
велебнъ, -о, -а *adj.* măreț, venerat
велии, -ие, -иꙗ *adj.* mare
великъ, -о, -а *adj.* mare
великомѫченикъ, -а *m.* mare mucenic
великораꙁоумие, -ꙗ *n.* mare înțelepciune
величие, -иꙗ *n.* mărime, măreție, demnitate
величьно (**величь**) *adv.* măreț, sublim
величьствие, -ꙗ, *vezi* **величьство**
величьство, -а *n.* măreție
вельможьнъ, -о, -а *adj.* puternic, demnitar
вельмꙑсльнꙑи, -ое, -аꙗ *adj.* mare gînditor
вельи, *vezi* **велии**

вельми (**велми**) *adv.* foarte, mult, prea
вельможа, -ы (**вельможь, -ꙗ**) *m.* guvernator, demnitar, boier
вельбѫдъ, -а *m.* cămilă
велѣти, -лѭ, -лиши *ipf.* 1. a porunci, a ordona ; 2. a vrea
веноуша *f.* Venus
вера, *vezi* **вѣра**
верига, -ы *f.* 1. lanț, cătușe ; 2. ghirlandă ; 3. stol
веселити, -лѭ, -лиши *ipf.* a veseli, a bucura ; **-сѧ** a se veseli, a se bucura, a se desfăta
вести, ведѫ, -деши *ipf.* a duce, a conduce
ветъхъ, -о, -а *adj.* vechi
вещь, -и *f.* lucru, element
вечеръ, -а *m.* seară
вечерꙗ, -ѧ *f.* cină
вечерꙗти, -ꙗѭ, -ꙗеши *ipf.* a cina
видьць, -а *m.* privitor, spectator, văzător
видѣние, -ꙗ *n.* viziune, vedenie, vedere
видѣти, вижда, -диши *ipf.* a vedea, a observa
вила, -ы *f.* nimfă, zînă
виларъ, -а *m.* vilar, țesătură de catifea
вина, -ы *f.* cauză, pricină, vină
винаричь, -а *m.* vinărici, dare pe venitul viei (*slavon*)
винарь, -ꙗ *m.* podgorean, comerciant de vinuri, vinar
винарьство, -а *n.* viticultură
виноградъ, -а *m.* vie, podgorie
виръ, -а *m.* vîltoare, vîrtej
висѣти, вишѫ, висиши *ipf.* a atîrna, a spînzura
вити, виѭ, виеши *ipf.* a răsuci, a împleti, a toarce
витъ, -а, *m., nume propriu* Vit, Vitus
вицешпанъ și **вицишпанъ -а** *m.* vicespan, subprefect
влага, -ы *f.* umezeală, vlagă
владание, -ꙗ *n.* stăpînire, domnie
владичьство, а- *n.* vlădicie

владꙑка, -ꙑ *m.* conducător, vlădică, domn
владꙑчица, -ѧ *f.* stăpînă, doamnă
владꙑчьство, -а *n.* stăpînire, domnie
власно, -а *n.* păr, fir de păr
власвимиꙗ, -ѩ *f.* hulă, defăimare
властелинъ, -а *m.* stăpîn, dregător
властель, -ꙗ *m.* stăpîn, stăpînitor, suveran, principe, dregător
власть, -и *f.* putere, domnie
власъ, -а *m.* păr, fir de păr
влъшьствиѥ, -ꙗ *n.* vrăjitorie, magie, fermecătorie
влъна,[1] -ꙑ *f.* undă, val
влъна,[2] -ꙑ lînă
влъхвъ, -а *m.* prooroc, vrăjitor
влѣщи, **влѣкѫ**, -чеши *ipf.* a tîrî, a trage
водоносъ, -а *m.* găleată, cofă, vas de transportat apă
водити, **вождѫ**, **водиши** *ipf.* a conduce
водьнъ, -о, -а *adj.* de apă
водѣница, -ѧ *f.* moară de apă
вождь, -ꙗ *m.* conducător
возъ, -а *m.* car, căruță
воиньство, -а *n.* armată, putere armată
воинъ, -а *m.* ostaș, soldat
воиска, -ꙑ *f.* (**воиско**, -а *n.*) oaste, armată
волити, -лѭ, -лиши *ipf.* a voi, a vrea
воловьнъ, -о, -а *adj.* de boi
волъ, -ꙋ *m.* bou
вольнъ, -о, -а *adj.* liber, voluntar
волѣти, *vezi* **волити**
волꙗ, -ѩ *f.* voință, voie, dorință
вониꙗ, -ѩ *f.* miros, aromă, parfum
вопросити, *vezi* **въпросити**
вормєнскъ, -о, -а *adj.* armenesc
воскъ, -а *m.* ceară
врагъ, -а *m.* dușman, vrăjmaș
вражьда, -ꙑ *f.* dușmănie, ură
вражьскꙑ *adv.* în mod dușmănos, vrăjmășesc
вранъ, -а *m.* corb
врата, -ъ *n. pl. tantum* poartă, ușă
вратарь, -ꙗ *m.* portar
вратити, **вращѫ**, -тиши *ipf.* a întoarce; -сѧ a se întoarce

врачь, -а *m.* doctor, vraci
врачеваниѥ, -ꙗ *n.* lecuire, vindecare, tămăduire
врачьба, -ꙑ *f.* vindecare
врьбиѥ, -ниꙗ *n. col.* răchitiș
врьтопъ, -а *m.* vîrtop, hîrtop
врьхъ, -ꙋ *m.* locul cel mai înalt, vîrf, culme
врьшити, -шѫ, -шиши *ipf.* a perfecționa, a desăvîrși
врьвь (**врьвъ**), -и *f.* funie, frînghie
врьховьнъ, -о, -а *adj.* suprem, superior
врьхꙋ *adv.* sus, deasupra
врѣдити, -ждѫ, -диши *ipf.* a vătăma
врѣменьнъ, -о, -а *adj.* vremelnic, temporar, trecător
врѣмѧ, -мене *n.* timp, vreme
врѣщи, **врьгѫ**, **врьжеши** *ipf.* a arunca
въ *prep. cu ac. și loc.* în, la, spre, pentru
въвести, -ведѫ, -ведеши *pf.* a introduce, a duce înăuntru
въврѣщи, -врьгѫ, -врьжеши *pf.* a arunca în; -сѧ a se arunca în
въгнати, **въженѫ**, -женеши *pf.* a împinge, a alunga, a prigoni
въдати, -дамь, -даси *pf.* a da, a restitui, a reda, a transmite
въдворити, -рѭ, -риши *pf.* a adăposti, a instala; -сѧ a se adăposti, a se instala
въжделаниѥ, -ꙗ *n.* dorință, cerință
въжделѣти, -лѣѭ, -лѣѥши *pf.* a dori, a ura
въжещи, -жегѫ, -жежеши *pf.* a aprinde
възъ *prep. cu ac.* pentru, în schimb, în sus, foarte (*lat.* super)
възалкати (**вьзалькати**), -калѭ, -калиши *pf.* a flămînzi, a înfometa
възбранити, -нѭ, -ниши *pf.* a lupta, a interzice
възвести, -ведѫ, -деши *pf.* a ridica, a urca, a conduce în sus
възвратити, -щѫ, -тиши *pf.* a întoarce, a înapoia; -сѧ a se întoarce
възвращениѥ, -ꙗ *n.* întoarcere

въз вѣстити, -вѣштѫ, -вѣстиши *pf.* a vesti, a înștiința
въzгласити, -глашѫ, -гласиши *pf.* a chema, a striga
въzглашеније, -ꙗ *n.* strigăt, exclamare
въздати, -дамь, -даси *pf.* a da, a restitui, a răsplăti
въздвигати, -гаѭ, -гаѥши *pf.* a ridica, a împinge în sus
въздвигъ, -а *m.* înălțare
въздрадовати сѧ, -доуѭ, -доуѥши *pf.* a se bucura mult, a se veseli foarte, *vezi și* **възрадовати сѧ**
въздрасти, -стѫ, -стеши *pf.* a crește, a se dezvolta
въздревьновати, -ноуѭ, -ноуѥши *pf.* a se strădui, a se lua la întrecere
възлюблениѥ, -ꙗ *n.* iubire mare
възнесениѥ, -ꙗ *n.* înălțare
възимати, -ѥмлѭ, -ѥмлѥши -имаѭ, -имаѥши *pf.* a lua, a duce
възискати, -иштѫ, -иштеши *pf.* *cu gen.* a căuta, a cere
възисканиѥ, -ꙗ *n.* căutare, urmărire
възити, -идѫ, -идеши *pf.* a urca, a sui, a se înălța
възложити, -ложѫ, -ложиши *pf.* a pune, a așeza
възългати, -лъжѫ, -лъжеши *pf.* a minți
възлюбити *pf.*, a iubi mult *vezi* **любити**
възмагати, -гаѭ, -гаѥши *ipf.* a putea; a birui
възмошти, -могѫ, -можеши *pf.* a putea; a învinge
възможьнъ, -о, -а *adj.* posibil, realizabil
възмѣрити, -рѭ, -риши *pf.* a măsura
възненавидѣти, -ждѫ, -диши *pf.* a urî, a invidia
възнести, -несѫ, -несеши *pf.* a duce, a purta; a ridica, a înălța; ~ сѧ a se ridica
възнесениѥ, -ꙗ *n.* înălțare
възношениѥ, -ꙗ *n.* înălțare
възрадовати сѧ, *vezi* **въздрадовати сѧ**
възъпити, -пиѭ, -пиѥши *pf.* a striga, a chema, a exclama, a urla
възьрѣти, -зьрѭ, -зьриши *pf.* a privi
възꙗхати, -ꙗдѫ, -ꙗдеши *pf.* a ieși, a porni, a se îndepărta (cu un vehicul)
възѧти, -зьмѫ, -зьмеши *pf.* a lua, a ridica
вълѣсти, -лѣзѫ, -лѣзеши *pf.* a intra în, a aluneca, a se strecura
вънити, -идѫ, -идеши *pf.* a intra
вькоупьнъ, -о, -а *adj.* împreună, laolaltă, la un loc
вькоусити, -коушѫ, -коусиши *pf.* a încerca, a gusta, a mînca
вълагалиште, -а *n.* pungă, săculeț
вълити, -лиѭ, -лиѥши, *pf.* a turna, a vărsa (în ceva)
вълитиѥ, -ꙗ *n.* turnare, vărsare
въложити, -жѫ, -жиши *pf.* a pune, a așeza
вълѣрмигъ, -о, -а *adj.* pestriț, roșu purpuriu, de purpură; de catifea
вьметати (**вьмѣтати**), -метаѭ, -метаѥши *ipf.* a arunca
вьмѣстити, -мѣштѫ, -мѣстиши *pf.* a cuprinde, a încăpea
вънегда *adv.* cînd; по **вънегда** cîteodată, uneori
вънезаапѫ, въ незаапѫ *adv.* dintr-odată, pe neașteptate
вънити, -идѫ, -идеши *pf.* a intra
вънoукъ, -а *m.* nepot
вънoучѧ, -ѧте *n.* nepot
вънъ *adv.* afară, în afară
въпасти, -падѫ, -падеши *ipf.* a cădea
въпити, -пьѭ, -пиѥши *ipf.* a striga tare, a chema
въплъштениѥ, ꙗ *n.* încarnare, întrupare
въпрашати, -шаѭ, -шаѥши *ipf.* a întreba, a judeca
въпросити, -шѫ, -сиши *pf.* a întreba, a chestiona
въпрось, -а *m.* întrebare
вьразоумѣниѥ, -ꙗ *n.* înțelegere

въсадити, **-саждѫ**, **-садиши** *pf.* a așeza, a pune înăuntru, a arunca înăuntru

въседлити, **-длѭ**, **-длиши** *pf.* a se așeza în, a se instala; *vezi și* **въселити**

въседлꙗти, **-длꙗѭ**, **-длꙗеши** *ipf.*, *vezi* **въселити**

въседръжитель, *vezi* **вьседръжитель** autocrat, de sine stătător, atotțiitor (*gr.* παντοκράτορ)

въселити, **-лѭ**, **-лиши** *pf.* a așeza, a locui, a coloniza; **-сѧ** a se așeza, a se stabili, a se instala

въселенаꙗ, **-ꙗѩ** *f.* lume, univers

въселен.скъ, **-о**, **-а** *adj.* universal, de pe întreg pămîntul, ecumenic

въсклонение, **-ꙗ** *n.* abatere, înclinare, răzvrătire, împotrivire

въскочити, **-чѫ**, **-чиши** *pf.* a sări, a năvăli, a sălta

въскрилие (**въскрилье**), **-ꙗ** *n.* poala hainei

въскрьснѫти, **-нѫ**, **-нешu** *pf.* a învia

въспоминание, **-ꙗ** *n.* amintire, pomenire

въсприꙗти, **-имѫ**, **-имеши** *pf.* a primi, a lua înapoi; a obține

въсприимати, **-приемлѭ**, **-приемлеши** *ipf.* a primi, a lua

въспѧть *adv.* înapoi, îndărăt, din nou

въставити, **-влѭ**, **-виши** *pf.* a ridica, a face să se înalțe, a pune, a așeza

въстание, **-ꙗ** *n.* ridicare, înălțare, înviere

въстати, **-станѫ**, **-станеши** *pf.* a se ridica, a se înălța, a se deștepta, a învia

въстокъ, **-а** *m.* răsărit

въсоуе *adv.* în zadar, zadarnic

въсходити, **-ждѫ**, **-диши** *ipf.* a urca, a sui

въсхотѣти, *vezi* **хотѣти**

въсхранити, *vezi* **хранити**

въсѣсти, **-сѧдѫ**, **-сѧдеши** *pf.* a (se) așeza, a sta, a (se) urca

въсѣꙗти, **-сѣѭ**, **-сѣеши** *pf.* a semăna

въсѫдити, **-ждѫ**, **-диши** *pf.* a judeca

въсѫдоу (și **въсѫдѣ**) *adv.* peste tot

въсѫдъ, **-а** *m.* comuniune, împărtășanie, cuminecătură (*moravism*)

въторице *adv.* a doua oară, îndoit

въторьникъ, **-а** *m.* marți

въторое *adv.* a doua oară

въторыи *num. ord.* al doilea

въходъ, **-а** *m.* intrare

въшоумѣти, **-мѣѭ**, **-мѣиши** *ipf.* a bubui, a vui, a face zgomot, a trosni, a spumega

вънѫ (**въ нѫ**) *adv.* totdeauna, într-una, continuu

высокъ, **-о**, **-а** *adj.* înalt

высота, **-ы** *f.* înălțime, culme

высоцѣ *adv.* în înălțime, sus

выꙗ, **-ѩ** *f.* gît, ceafă, grumaz

вьдова, **-ы** *f.* văduvă

вьзрѣти, **-зьрѭ**, **-зьриши** *ipf.* a vedea, a privi, a se uita

вьнити, *vezi* **вънити**

вьрвь (**вървь**), **-и** *f.* sfoară, frînghie

вьсегда *adv.* întotdeauna

вьседръжитель, **-ꙗ** *m.* autocrat, atotțiitor

вьседръжительство, **-ꙗ** *n.* autocrație

вьселение, **-ꙗ** *n.* locuință

вьселеньскъ, *vezi* **въселеньскъ** general, ecumenic, universal

вьсемогыи, **-ое**, **-аꙗ** *adj.* atotputernic

вьсемогѫштыи, **-ое**, **-аꙗ** *adj.* atotputernic

вьсемощьствие, **-а** *n.* atotputernicie

вьсечьстьнъ, **-о**, **-а** *adj.* preacinstit, venerabil

вьсь, **-и** *f.* sat

вьсь, **вьсе**, **вьсꙗ** *pron.* tot

вьсьде *adv.* pretutindeni

вьсьжде *adv.* pretutindeni

вьсѣко *adv.* în orice fel, în totul

вьсѣкъ (**вьсꙗкъ**, **всꙗкъ**), **вьсѣка**, **вьсѣко** *pron.* oricare, oricine, fiecare, tot

вьсѣмо *adv.* pretutindeni

вьсѫдоу *adv.* pretutindeni

вьсѫдѣ *adv.* pretutindeni

вѣдание, *vezi* **вѣдѣние**

вѣдомъ, -о, -а *adj.* ştiut, cunoscut
вѣдати, -дамъ, -даиши *ipf.* a şti, a cunoaşte
вѣдѣние, -ıа *n.* ştiinţă, cunoştinţă
вѣдѣти, вѣмь, вѣси *ipf.* a şti, a cunoaşte
вѣнити, -нѭ, -ниши *ipf.* a vinde; a da de zestre, a înzestra
вѣньць, -а *m.* coroană, cunună
вѣра, -ꙑ *f.* credinţă
вѣрити, -рѭ, -риши *ipf.* a crede
вѣровати, вѣроуѭ, -иши *ipf.* a crede
вѣрьнъ, -о, -а *adj.* credincios, fidel
вѣсть, -и *f.* veste, ştire
вѣтръ, -а *m.* vînt
вѧщє *adv. comp.* mai mult

Г

гадати, *vezi* гатати
гадъ, -а *m.* reptilă, vierme
газофилакии, -ıа *f.* tezaur
гатати, -таѭ, -таиши *ipf.* a ghici
гвоздь, -и *m.* cui
где (к де) *adv.* unde
глаголати, -лѭ, -лиши *ipf.* a vorbi, a zice
глаголъ, -а *m.* cuvînt
гладъ, -а *m.* foame, foamete
гласити, -шѫ, -сиши *pf.* a grăi, a striga, a glăsui
гласовати, -соуѭ, -соуиши *pf.* a grăi, a glăsui, a vorbi
глобникъ, -а *m.* strîngător de dări
глоухъ, -о, -а *adj.* surd
глѧдати, -даѭ, -даиши *ipf.* a vedea, a cerceta, a supraveghea, a se îngriji
глѫбина, -ꙑ *f.* adîncime, prăpastie
глѫбокъ, -о, -а *adj.* adînc, profund
глѫбочє *adv.* în profunzime, în adîncime
гнои, -ıа *m.* puroi; gunoi
гноинъ, -о, -а *adj.* bubos, acoperit de bube, putred
гнѣвание, -ниıа *n.* mînie
гнѣвати, -ваѭ, -ваиши сѧ *ipf.* a se supăra, a se mîhni
гнѣвъ, -а *m.* supărare, necaz, mînie, furie
гнѣздо, -а *n.* cuib
гобєзие, -а *n.* belşug, abundenţă, prisos
говорити, -рѭ, -риши *ipf.* a vorbi, a spune, a face zgomot
година, -ꙑ *f.* timp, oră, ceas *(moravism)*
годѣ *adv.* în mod plăcut, potrivit
голдовати şi холдовати, -оуѭ, -оуиши *ipf.* a presta jurămînt, a deveni vasal, a plăti dare (ca vasal)
голдовникъ, -а *m.* vasal, birnic
головнꙑи, -аıа, -оє *adj.* principal
голѣмъ, -о, -а *adj.* mare
голѫбь, -и *m.* porumbel
гонити, гонѭ, -ниши *ipf.* a goni, a persecuta
гонєние, -ıа *n.* prigoană, persecuţie
гора, -ꙑ *f.* munte, deal
гораздѣє *adv. comp.* mai bine
горє *interj. urmată de dat.* vai, amar
городъ, -а *m.* (*rusism*); *vezi* градъ, -а *m.* oraş, cetate
горько *adv.* amar
горьцѣ *adv.* amar
горѣ (горє) *adv.* sus, deasupra
горкость, -и *f.* amărăciune
господа, -ꙑ *f.* han, adăpost, casă de oaspeţi
господарь, *vezi* господаръ
господаръ, -ıа *m.* stăpîn, gospodar, domn, domnitor
господинъ, -а *m.* domn, stăpîn, domnitor
господствовати, *vezi* господьствовати
господꙑни, -ѭ *f.* doamnă
господь, -и *m.* domn, stăpîn
господьскъ, о, -а, *adj.* domnesc, *vezi şi* господьнъ
господьство, -а *n.* stăpînire, domnie, putere
господьствовати, -оуѭ, -оуиши *ipf.* a domni, a stăpîni
госпожда, -ѧ *f.* doamnă, stăpînă
госпожинъ, -о, -а, *adj.* al doamnei, domnesc
гость, -и *m.* oaspete
гостьба, -ꙑ *f.* ospăţ

грабити, -блѭ, -биши *ipf.* a jefui, a răpi
градъ, -а *m.* oraș, cetate
градьць, -а *m.* orășel
граждaнинъ, -а *m.* orășean, cetățean
граматикиа, -ѩ *f.* filologie, gramatică
гребиште și **гробиште, -а** *n.* cimitir
гробъ, -а *m.* mormînt, groapă
гроздъ, -а *m.* strugure, ciorchine
грьдъ, -о, -а *adj.* mîndru, arogant, semeț
грьдыни, -ѩ *f.* mîndrie, trufie
грьло, -а *n.* gît
грътаны, -и *m.* gîtlej
грьчьскъ, -о, -а *adj.* grecesc
грѣхъ, -а *m.* păcat
грѣшьникъ, -а *m.* păcătos
грѣшьница, -ѩ *f.* păcătoasă
гривьна, -ы *f.* 1. grivnă (monedă = 48 groși); 2. salbă de monede
грѧсти, грѧдѫ, -деши *ipf.* a veni, a păși, a se apropia
гоубитель, -ꙗ *m.* pierzător, stricător
гыбати, гыблѭ, гыблеши *ipf.* a pieri, a pierde
гыбнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a pieri, a pierde
гыбѣль, -и *f.* pierdere, pagubă

Д

да *conj și particulă* ca să, pentru ca să, să, încît
давати, -ваѭ, -ваеши *ipf.* a da
давити, -влѭ, -виши *pf.* a strînge de gît, a sugruma
давьць, -а *m.* dătător
даже *particulă* pînă, pînă la, chiar; **даже не** înainte de
далекъ, -о, -а *adj.* îndepărtat
далече *adv.* departe, mai departe
даньникъ, -а *m.* dajdie, bir, tribut
дань, -и *f.* dare, tribut
дарованиѥ, -ꙗ *m.* dar, talent
даровати, -роуѭ, -роуеши (și **дароваѭ, -ваеши**) *ipf.* a da, a dărui
дати, дамь, даси *pf.* a da
даꙗти (даати), даѭ, даеши *ipf.* a da
двогласьнъ, -а *m.* diftong
двороба, -ы *f.* slujbă (*slavon*)
дворъ, -а *m.* curte, curte domnească
дворьникъ, -а *m.* vornic, administratorul palatului
дворьць, -а *m.* castel, palat
дворꙗнинъ, -а *m.* dvorean, curtean
двьрь, -и *f.* poartă, ușă; **двирьца** ușiță, portiță
девѧторо și **девѧтеро** *num.* cîte nouă, de nouă feluri
девѧтыи, *num.* al nouălea
девѧть, и *num.* nouă
державa, *vezi* **дрьжава**
держати, *vezi* **дрьжати**
деснъ, -о, -а *adj.* de dreapta, drept
десница, -ѧ *f.* mîna dreaptă
десьнъ (деснъ), -о, -а *adj.* drept, de dreapta; **о деснѫѭ** de-a dreapta
десѧтьникъ, -а *m.* cel care strîngea dijmă, dijmar; comandant a 10 oameni, sergent
десѧтина, -ы *f.* zeciuială, desetină, a zecea parte
десѧторо și **десѧтеро** *num.* cîte zece, de zece feluri
десѧтьковати, -коуѭ, -коуеши, *ipf.* a da zeciuială
десѧтъкъ, -а *m.* zeciuială
десѧтыи *num.* al zecelea
десѧть *num.* zece
диꙗкъ (дїакъ), -а *m.* diac, scriitor de cancelarie, grămătic, uricar, copist (*gr.* διάκος)
дивити сѧ, дивлѭ сѧ, -виши сѧ *ipf.* a se mira, a se minuna
дивьнъ, -о, -а *adj.* minunat, frumos
диꙗдъ, -а *m.* unchiu, moș *(ucrainism)*
дижмарьство, -а *n.* dijmărit
димиꙗнъ *m.* Dimian, Damian
дидевъ, -о, -а *adj. pos.* al lui Tydeus
дльгословьствовати, -ваѭ, -ваеши *ipf.* a lungi vorba
длъгота, -ы *f.* lungime
длъготрьпѣниѥ, -ꙗ *n.* răbdare, perseverență
длъгъ, -а *m.* datorie
длъженъ *adj.*, *vezi* **дльжьнъ**
длъжьникъ, -а *m.* datornic
длъжьнъ (длъженъ), -о, -а *adj.* dator
до *prep. (cu gen.)* pînă, la

доблесть, -и *f*. vitejie, bravură, curaj
добль *adj*. curajos, viteaz
добро, -а *n*. bine
добророднє, -ıа *n*. nobilime, aristocrație
доброродьнъ, -о, -а *adj*. nobil, de neam bun
доброта, -ы *f*. bunătate
добротворити, -рıѭ, -ришн *ipf*. a face bine
добротворєниє, -ıа *n*. binefacere
добръ, -о, -а *adj*. bun, corect
добъıти, **добѫдѫ**, -бѫдєшн *pf*. a atinge, a ajunge, a cîștiga, a realiza, a dobîndi
добъıтъкъ, -а *m*. vită, dobitoc, avere
водитєль, -ıа *m*. conducător, comandant
доводити, -жда, -дишн, *ipf*. a duce, a conduce (pînă la)
довольно *adv*. destul, pe săturate
довольнъ, -о, -а *adj*. mulțumit, satisfăcut, sătul
довьлѣти сѧ *ipf*. a fi satisfăcut, a fi mulțumit
доити[1], -ида, -идєшн *pf*. a ajunge, a sosi la; a ocupa
доити[2], **доѭ**, **доишн** *ipf*. a mulge, a alăpta
доколє (și **доколѣ**) *adv*. pînă ce, pînă cînd
доконьчати, -чаѭ, -чаишн *pf*. a sfîrși, a termina
должникъ, -о, -а *m*. datornic
долоу *adv*. în jos, la vale
долъ, -а *f*. adîncitură, vale, rîpă
дома *adv*. acasă
домови *adv*. spre casă
домовитъ, -о, -а *adj*. gospodar; cu stare
домъ, -оу *m*. casă
домъıслити сѧ, -мъıшлѭ сѧ, -мъıслишн сѧ *ipf*. a înțelege, a pricepe, a-și imagina
донєсти, -нєсѫ, -нєсєшн *pf*. a duce, a conduce, a purta
доньдєжє *conj*. pînă la, pînă cînd
дорога, -ъı *f*. drum
досаждати, -даѭ, -даєшн *ipf*. a certa, a mustra, a ocărî
доспѣти, -спѣѭ, -спѣєшн *pf*. a ajunge la, a reuși, a înainta
достати, **достанѫ**, **достанєшн** *pf*. a fi de ajuns, a ajunge; *impers*.
достанєтъ ajunge, este suficient
достоино *adv*. demn, în mod vrednic
достоинолѣпно *adv*. frumos, impunător
достоинъ, -о, -а *adj*. vrednic, demn, cuvenit
достоıаниє, -ıа *n*. avere, moșie, venit
достоıати, -стоѭ, -стоишн *ipf*. a se cuveni, a fi în stare; a trebui; a conveni; a moșteni; *impers*. **достоитъ** se cuvine, trebuie
доходъ, -а *m*. venit
доходъкъ, -а *m*. venit
дошьствиє și **дошьстиє**, -*n*. sosire, venire
дрєвлє *adv*. *comp*. de mult, mai întîi
дрєвьнъ, -о, -а *adj*. de demult, bătrîn
дроуга, -ы *f*. prietenă, tovarășă
дроугъ[1], -а *m*. amic, prieten
дроугъ[2], -о, -а *pron*. altul
дроужина, -ъı *f*. colectivitate
дроужьба, -ы *f*. prietenie
дръжава, *vezi* **дрьжава**
дръжати, *vezi* **дрьжати**
дрьжава, -ъı *f*. putere, stăpînire; ținut, țară
дрьжати (și **держати**), **дрьжѫ**, -жишн *ipf*. a ține, a deține, a conduce
дрьзати, -заѭ, -заишн *ipf*. a îndrăzni, a cuteza
дрьзнѫти, -нѫ, -нєшн *pf*. a îndrăzni, a cuteza
дрѣколь, -и *m*. suliță, toiag, lemn ascuțit, țeapă
дрѣво, -вєсє (și -ва) *n*. arbore, copac, lemn
дрѣводѣлıа, -ıа *m*. tîmplar (*gr*. τέκτων)
дрѫгаръ, -а *m*. dregător, conducător militar (*gr*. δρουγγάριος)
дрѫгарьскъ, -о, -а *adj*. al conducătorului militar

доубровчанъ, -а *m.* locuitor al Dubrovnicului, raguzan

доулама, -ꙑ *f.* dulamă, haină lungă și îmblănită

доуховьнъ, -о, -а *adj.* duhovnicesc, spiritual

доуша, -ѧ *f.* suflet

доушевьнъ (доушевнъ), -о, -а *adj.* sufletesc, de suflet

доушегоубина, -ꙑ *f.* pedeapsă pentru omor, dușegubină

дъва, дъвѣ *num.* doi, două

дъвашьди (și дважди) *adv.* de două ori

дъвогласьнъ, -а *m.* diftong

дъвогоубьнъ *adj.* dublu

дъводоушиѥ, -а *n.* îndoială, incertitudine

дъвоица, -ѧ *f.* dualitate, grup de doi

дъвоıакъ, -о, -а *adj.* de două feluri

дъждь, -а *m.* ploaie

дъска (дьска), -ꙑ *f.* scîndură, blană, placă, tablă

дъшти, -ере *f.* fiică

дъштица, -ѧ *f.* scîndurică, blana mică

дꙑхати, дꙑхаѭ, -аеши *ipf.* a respira, a sufla ; дъшѫ, -шеши *pf.* a sufla, a respira

дьвоинъ, -о, -а *adj.* dublu, în doi

дьвоичьнъ, -о, -а *adj.* dublu, în doi, geamăn

дьнь, дьне *m.* zi

дьньсь (și дьнесь) *adv.* astăzi

дьньсьнъ, -о, -а *adj.* de astăzi

дьньшьнъ *adj.* de astăzi, de acum, actual

дѣва, -ꙑ *f.* fecioară

дѣвица, -ѧ *f.* fecioară, fată

дѣдина, -ꙑ *f.* moștenire, avere părintească, dedină

дѣдъ, -а *m.* bunic, moș, strămoș, unchi

дѣлатель, -ıа *m.* lucrător, muncitor

дѣлати, дѣлаѭ, -еши *ipf.* a lucra, a munci, a înfăptui

дѣло, дѣлесе (și дѣла) *n.* lucru, lucrare, faptă, operă

дѣлъ[1], -а *m.* colină, deal

дѣлъ[2], -а *m.* parte

дѣльма *prep. (cu gen.)* pentru, din cauză

дѣлıа *prep. (cu gen.)* pentru

дѣти *pl.* copii

дѣти, -дѣѭ, -дѣеши (și деждѫ, деждеши) *ipf.* a face, a săvîrși

дѣтѧ, -ѧте *n.* (*pl.* дѣти) copil

дѣıати, дѣѭ, дѣеши *ipf.* a acționa, a lucra, a săvîrși

дѫбие, -ıа *n.* stejăriș

дѫбрава, -ꙑ *f.* dumbravă, pădure tînără (de stejar)

дѫбъ, -а *m.* stejar

Є

евреискъ, -о, -а *adj.* evreiesc (*gr.* ἑβραῖος)

егда *adv.* cînd

еда *conj.* dacă, oare, pentru ca să nu, nu cumva

единако *adv.* totuși, încă, deopotrivă (*gr.* ἔτι)

единогласие, -ıа *n.* unanimitate, înțelegere, concordanță

единоименитꙑ *adv.* cu același nume, omonim, tiz

единородьнъ, -о, -а *adj.* singur la părinți

единъ *num.* unu

единъıи на десѧте *num.* al unsprezecelea

еи (și ей) *adv.* da, într-adevăr ; și еи, ей, ни, ни da, da, nu, nu (*moravism*)

елико *adv.* cît

елинъ, -а *m.* grec

елѣноушъ, -а *m.* Helenus

енгарıа, -ѩ *f.* angarie, sarcină, greutate materială, necaz, belea, angara

енига, -ѩ *f.* grijă

еноушь, *vezi* елѣноушь

епендитъ (și епеньдитъ), -а *m.* haină, veșmînt de pescar (*gr.* ἐπενδύτης)

ересь, -и *f.* erezie

етеръ, -о, -а *pron.* unul, unul oarecare

ефимерия, -ия *f.* ordine, diviziune eclesiastică, funcție, regiunea asupra căreia se extinde funcția cuiva (*gr.* ἐφημερία)
еще *adv.* încă
ѥходъ, -а *m.* ieșire, plecare, cheltuială

Ж

жадень, -о, -а nici unul
жаловати, -лоуѭ, -лоуеши *ipf.* a plînge, a deplînge, a jeli, a milui, a dori
жалостьнѣ *adv.* jalnic
жалость, -и *f.* jale, tristețe, dor, patimă
жатва, *vezi* жѧтва
же, 1. *conj.* că, așadar, ci, iar, însă ; 2. *particulă întăritoare* (*gr.* δέ)
жел и.е, *vezi* желѣние,
желати, -лаѭ, -лаеши *ipf.* a dori
желѣзо, -а *n.* fier
желѣние, -ıа *n.* dorință, poftă, urare
желѣти, -лѣѭ, -лѣеши, *vezi* желати
жена, -ъı *f.* soție, nevastă, femeie
женити сѧ, -нѭ сѧ, -ниши сѧ *ipf.* a se căsători, a se însura
женихъ, -а *m.* mire, ginere, logodnic
животворьць, -а *m.* dătător de viață, creator de viață
животъ, -а *m.* viață, existență
живъ, -о, -а *adj.* viu
жидати, *vezi* жьдати
жидовинъ, -а *m.* evreu, iudeu
жидовьскъı *adv.* evreiește
жизнь, -и *f.* viață
жила, -ъı *f.* vînă ; жилами ослабленъ paralizat, slăbit de vine
жилище, -а *n.* locuință
житель, -ıа *m.* locuitor
жити, живѫ, живеши *ipf.* a trăi, a locui
житие, -ıа *n.* viață
жито, -а *n.* grîne, cereale, hrană
житьница, -ѧ *f.* hambar
жолдъ, -а *m.* leafă, soldă
жолниръ, -а *m.* soldat, mercenar
жрънъı, -ьве *f.* moară
жрьтва (жрьтва), -ъı *f.* jertfă
жрѣбии (жрѣбьıи), -а *m.* sorți, zar
жрѣбьць, -а *m.* mînz
жрѣти (жрьти), жьрѫ, жьреши *ipf.* a jertfi, a roade, a mînca
жоуганъ, -а *m.* jugan, cal castrat
жѹдечие, -ıа *n.* diviziune administrativă teritorială
жьдати (жидати), жьдѫ (жидѫ), жьдеши *ipf.* a aștepta
жьзлъ, -а *m.* toiag, sceptru
жьрѣти, *vezi* жрѣти
жѧдати, жѧждѫ, жѧждеши (și жадаѭ, жадаеши) *ipf.* a dori, a jindui, a rîvni
жѧдьнъ, -о, -а *adj.* (жадьнь) însetat, acaparator, avid
жѧтва, -ъı *f.* seceriș
жѧтель, -ıа *m.* secerător
жѧти, жьнѫ, жьнеши *ipf.* a secera

Ѕ

ѕвѣзда, -ъı *f.* stea
ѕѣло *adv.* foarte

З

за *prep.* (*cu ac.*) după, de, pentru ; *(cu instr.)* după, în spate, de ; *(cu gen.)* pentru, din cauză
забавити, -влѭ, -виши *pf.* a împiedica, a întîrzia, a petrece
забьвение -ıа *n.* uitare, uitare de sine
з бъıвати, -ваѭ, -ваеши *ipf.* a uita
забъıти, з бѫдѫ, -бѫдеши *pf.* a uita
забъıтие, -ıа *n.* uitare
забъıть, -и *f.* uitare
завистьливъ, -о, -а *adj.* invidios
завѣса, -ъı *f.* draperie, perdea, cortină
завѣска, -ъı *f.* legătură, zavească
завѣсъ, -а *m.* perdea
завѣтъ, -а *m.* testament, legămînt
загоубити, -блѭ, -биши *pf.* a pierde
зади *adv.* în urmă, în spate, înapoi
зазьрѣти, зазьрѭ, -риши *pf.* a bănui, a învinui, a cîrti
заимъ, -а *m.* împrumut

зантн, -надѫ, -надєшн *pf.* a apune *(despre soare)*, a pieri, a trece
заклати, -колѭ, -колєшн *pf.* a înjunghia, a tăia un animal
заклинаниє, -ꙗ *n.* jurămînt, blestem
заклинати, -наѭ, -наєшн *ipf.* a jura, a conjura
заключнтн, -чѫ, -чншн *pf.* a închide, a încheia
законъ, -а *m.* lege
законьникъ, -а *m.* jurisconsult, cunoscător al legilor, legiuitor
закровъ, -а *m.* ocrotire, protecţie, pază, adăpost
закрытн, -крꙑѭ, -крꙑєшн *pf.* a acoperi, a înveli, a ascunde
зала, -ꙑ *f.* sală mare
залогъ, -а *m.* amanet, garanţie, gaj
заложнтн, -жѫ, -жншн *pf.* a depune, a strămuta
заматорѣтн, -рѣѭ, -рѣєшн *pf.*, a înainta în vîrstă, a îmbătrîni
замѣннтн, -нѭ, -ннши *pf.* a schimba
замоудитн, -ждѫ, -днши, *pf.* a şovăi, a zăbovi, a întîrzia
занє (занєжє) *conj.* fiindcă, pentru că, deoarece
заноужє, *vezi* **занє**
западъ, -а *m.* apus, apusul soarelui, decădere
запалнтн, -лѭ, -лншн *pf.* a aprinde, a înflăcăra
запєчатьлѣтн, -лѣѭ, -лѣєшн *ipf.* a pecetlui, a sigila
запланиньскъ, -о, -а *adj.* de peste munţi, de dincolo de munţi
заплатнтн, -штѫ, -тншн *pf.* a plăti, a despăgubi
заповѣдатн, -даѭ, -даєшн *ipf.* a porunci, a da dispoziţie
заповѣдь, -н *f.* poruncă, decret
запрѣтнтн, -штѫ, -тншн *pf.* a interzice
запѧть *adv.* după, din nou
застава, -ꙑ *f.* steag
застєгъ, -а *m.* agăţătoare, copcă
застѫпнтн, -плѭ, -пншн *pf.* a ajuta, a apăra, a ocroti
застѫпьникъ, -а *m.* apărător, ocrotitor
засъвѣдѣтєльствоватн, -воуѭ, -воуєшн *ipf.* a mărturisi, a adeveri, a dovedi
затворнтн, -рѭ, -рншн *pf.* a închide
захвалнтн, -лѭ, -лншн *pf.* a aduce mulţumiri, a lăuda
заходитн, -ждѫ, -днши *ipf.* a apune, a se scufunda, a arunca
заштнтнтн, -штѫ, -тншн *pf.* a apăra
зашчитнтн, *vezi* **заштнтнтн**
зачѧло, -а *n.* început
зачѧтн, -чьнѫ, -чьнєшн *pf.* a începe
заштнтьникъ, -а *m.* apărător
зачѧтн, занмѫ, -мєшн *pf.* a lua, a împrumuta
звати, *vezi* **зъватн**
звѣзда (ѕвѣзда), -ꙑ *f.* stea
звѣздочьтєниє, -ꙗ *n.* astrologie
звѣрь, -н *m.* fiară
здє *adv.* aici
здравиє, -ꙗ *n.* sănătate
зєлєнъ, -о, -а *adj.* verde
зємлємѣрєниє, ꙗ *n.* geodezie
зємлꙗ, -ѩ *f.* pămînt, ţară
зємльнъ, -о, -а *adj.* pămîntesc
зигнꙗ, -ѩ *f.* pereche
зижд, *vezi* **зьдатн**
зима, -ꙑ *f.* iarnă
зискъ, -а *m.* cîştig, venit
златица, -ѧ *f.* monedă de aur, galben
злато, -а *n.* aur
зло, *vezi* **зъло**
зльчь, -н *f.* fiere, venin
змиꙗ, -ѩ *f.* şarpe
знамєниє, -ꙗ *n.* semn, minune
знаниє, -ꙗ *n.* cunoştinţe, ştiinţă
знатн, знаѭ, -єшн *ipf.* a şti, a cunoaşte
зовъ, *vezi* **зъватн**
зрада, -ꙑ *f.* trădare
зракъ, -а *m.* vedere, privire
зрьно (şi зрьно), -а *n.* bob, grăunte
зъватн, зовѫ, зовєшн *ipf.* a chema, a striga
зъло, -а *n.* rău
зълоба, -ꙑ *f.* rău, răutate
зълобивъ, -о, -а *adj.* răutăcios
злодѣи, -ꙗ *m.* răufăcător
злодѣинъ, -о, -а *adj.* care face rău, răufăcător

ꙃьломѹдръ, -о, -а *adj.* rău, prost
ꙃълъ, -о, -а *adj.* rău
ꙃьвати, *vezi* **ꙃъвати**
ꙃьдати, **ꙃиждѫ**, **ꙃиждєши**, *ipf.* a zidi, a construi
ꙃьрѣти, **ꙃьрѭ**, **ꙃьриши** *ipf.* a privi, a zări
ꙃьрѣниѥ, -и *n.* vedere, privire, înfățișare
ꙃѣло (**ѕѣло**) *adv.* foarte
ꙃѫбати, -блѭ, -блєши *ipf.* a încolți
ꙃѧть, -и *m.* ginere
ꙃѫбъ, -а *m.* dinte

И

и *conj.* și, dar, ci
иꙗакшь, -а *m.* Aiax
ибо *conj.* căci, deoarece, din cauză că, cum, precum
иго, -а *n.* jug
играти, -аѭ, -аєши *ipf.* a juca, a dansa
игрєць, -а, *m.* jucător
игѹмєнъ, -а *m.* egumen, stareț
игълинъ, -о, -а *adj.* al acului, de ac
идє (**идєжє**) *adv.* unde ; *conj.* căci, pentru că, deoarece
идєжє *adv.* unde
иждєконьнъ, -о, -а *adj.* de la început, inițial
иждити, -дивѫ, -дивєши *pf.* a cheltui, a consuma, a uza
ижє, **ꙗжє**, **ѥжє** *pron. rel.* care, cine
иꙁ (**иꙁъ**) *prep (cu gen.)* de la, din
иꙁбавити, -влѭ, -виши *pf.* a izbăvi, a salva, a elibera
иꙁбити, -бьѭ, -биєши *pf.* a omorî în bătaie, a ucide, a distruge
иꙁборьнъ, -о, -а *adj.* ales
иꙁборьникъ, -а *m.* sbornic
иꙁбрати, *vezi* **иꙁбьрати**
иꙁбьрати, -бєрѫ, -бєрєши *pf.* a alege, a selecționa
иꙁбꙑвати, -ваѭ, -ваєши *ipf.* a prisosi, a fi din abundență
иꙁбꙑти, **иꙁбѫдѫ**, **иꙁбѫдєши** *pf.* a izbăvi, a elibera
иꙁбꙑтъкъ, -а *m.* rest, rămășiță, prisos

иꙁвєсти, -вєдѫ, -вєдєши *pf.* a conduce, a scoate afară
иꙁводити, -ждѫ, -диши *ipf.* a scoate, a duce afară
иꙁводьство, -а *n.* ieșire
иꙁволити, -лѭ, -иши *pf.* a voi, a binevoi
иꙁволєниѥ, -ꙗ *n.* voință, putere, virtute
иꙁвѣстити, -вѣштѫ, -вѣстиши *pf.* a vesti
иꙁвѣстовати, -стѹѭ, -стѹєши *ipf.* a anunța, a face cunoscut
иꙁвѣстьнъ, -о, -а *adj.* sigur, exact, precis, cunoscut, vestit
иꙁвѣстьнѣѥ *adv. comp.* mai bine, mai cunoscut, mai vestit
иꙁвѣштати, -штаѭ, -штаєши *ipf.* a vesti, a înștiința
иꙁглаголати, -голѭ, -голєши *pf.* a exprima, a pronunța
иꙁгонити, -гонѭ, -гониши *ipf.* a izgoni
иꙁгѹбити, -блѭ, -биши *pf.* a pierde, a strica, a ruina
иꙁгѹблєниѥ, -ꙗ *n.* pierdere
иꙁгънати (și **иꙁгнати**), **иждєнѫ**, **иждєнєши** *pf.* a izgoni, a prigoni, a expulza
иꙁгънаниѥ, -ꙗ *n.* alungare, izgonire, expulzare, exil
иꙁгꙑбнѫти, -гꙑбнѫ, -гꙑбнєши *pf.* a pieri, a pierde
иꙁдалєчє *adv.* de departe
иꙁдати, -дамь, -даси *pf.* a scoate, a da la iveală, a da naștere, a rosti
иꙁдаꙗти, -даѭ, -даєши *pf.* a cheltui, a întrebuința, a da afară, a scoate
иꙁдавьна *adv.* de demult
иꙁдобрити, -рѭ, -риши *pf.* a împodobi, a înfrumuseța
иꙁдрѣшєниѥ, -ꙗ *n.* dezlegare, eliberare
иꙁдрѣшити, -шѫ, -шиши *pf.* a elibera, a dezlega
иꙁдъхнѫти, -дъхнѫ, -дъхнєши *pf.* a-și da sufletul, a muri, a expira

изд'ыхати, -хаѭ, хаѥши *ipf.* a expira, a-și da sufletul, a muri
изити, -идѫ, -идеши *pf.* a ieși, a pleca
излетѣти, излещѫ, излетиши *pf.* a zbura afară
изнести, -несѫ, -несеши *pf.* a scoate afară, a duce afară, a suporta
изрешти, -рекѫ, -речеши *pf.* a spune, a făgădui, a declara
изрѧдьнъ, -о, -а *adj.* deosebit, ales, rar
изънѫтръ *adv.* înăuntru
изѣдение, -а *n.* devorare
изысти, изѣмь, изѣси *pf.* a mînca
изѧти, изьмѫ, изьмеши *pf.* a scoate, a lua, a salva
или *conj.* sau, ori, fie
илиш, -а *m.* iliș, impozit asupra grîului
имамь, *vezi* имѣти
имати, емлѭ, емлеши (rar имаѭ, имаѥши) *ipf.* a lua
именовати, -ноуѭ, -ноуѥши *ipf.* a numi; -сѧ a se numi
имѣние, -ıа, *n.* avere, avut
имѣти, имамь și имѣѭ, имѣѥши (și имаши) *ipf.* a avea
имѧ, имене *n.* nume
инако *adv.* altfel, în alt chip
инамо *adv.* în altă parte
иначе *adv.* altfel, în alt mod
иногда *adv.* odinioară, cîndva
инокость, -и *f.* ședere în țară străină, pelerinaj
инокъ, -а *m.* monah, călugăr
иноплеменьникъ, -а *m.* de alt neam, străin
иностраньникъ, -а *m.* străin
иночѧдъ, -а, -о *adj.* unic (despre un copil), unul născut de alt neam
инъ, -о, -а *pron.* unul, altul, oarecare
инъгда *adv.* odinioară, altă dată
инъде *adv.* în altă parte
иньжде *adv.* în altă parte
инѫдоу *adv.* în altă parte
иродиıа (иродиıада), -ѣ *f.* Irodiada
иселıати, -лıаѭ, -лıаѥши *pf.* a arunca, a trimite, a exila

исказнити, -жнѭ, -зниши *pf.* a pedepsi, a chinui, a executa
искати, иштѫ (искѫ, искаѭ), иштеши (искаѥши) *ipf.* a căuta, a cerceta, a cere
искони *adv.* la început, de la început
исконьчати, -чаѭ, -чаѥши *pf.* a isprăvi, a sfîrși, a termina
искра, -ѣ *f.* scînteie
искрь *adv.* aproape, sincer
искрьнь, -о, -а *adj.* apropiat, sincer
искоупити, -плѭ, -пиши *pf.* a răscumpăra
искоусити, -коушѫ, -коусиши *pf.* a ispiti, a încerca
исписати, -шѫ, -шеши *pf.* a copia, a transcrie, a picta, a colora
испити, -пиѭ, -пиѥши *pf.* a bea pînă la fund, a goli
исплънити, -нѭ, -ниши *pf.* a umple, a realiza; -сѧ, a se umple, a se realiza, a se împlini
испльнь *adj.* (*indeclinabil*) plin
исплѣти, -плѣвѫ, -плѣвеши *pf.* a plivi, a curăța de buruieni
исповѣдание, -ıа *n.* mărturisire, spovedire
исповѣдати, -даѭ, -даѥши *ipf.* a mărturisi, a se spovedi
исповѣдь, -и *f.* mărturisire, spovedanie
исповѣдѣти, исповѣмь, -вѣси *pf.* a mărturisi, a spune, a recunoaște
исполна *adv.* deplin, în întregime
исправити, -влѭ, -виши *pf.* a conduce, a îndruma, a corecta; a face, a realiza
исправление, -ıа *n.* îndreptare, realizare, îmbunătățire
испросити, испрошѫ, -сиши *pf.* a cere, a ruga
испоуштение, -ıа *n.* lăsare, aruncare, eliberare, iertare
испытати, -таѭ, -таѥши *pf.* a întreba, a încerca, a ispiti
истина, -ы *f.* adevăr, dreptate
истинъıи, -оıе, -аıа *adj.* adevărat, drept
истиньнъ, -о, -а *adj.* adevărat, drept

истопити, -плѭ, -пиши сѧ *pf.* a se scufunda, a pieri
источьникъ, -а *m.* fîntînă, izvor
истръгнѫти, -нѫ, нешн *pf.* a smulge, a trage în sus, a scoate
истъ, -о, -а *adj.* adevărat
истъкати, истъкѫ, истъчеши *pf.* a țese
исходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a ieși
исходиште, -ꙗ *n.* ieșire
исходъ, -а *m.* ieșire
исхождение, -ꙗ *n.* ieșire
исцѣлити, исцѣлѭ, исцѣлиши *pf.* a vindeca, a însănătoși
исцѣлѣти, -цѣльѭ, -цѣльеши *pf.* a vindeca, a însănătoși
ити, идѫ, идеши *ipf.* și *pf.* a merge, *part. trec. act.* шьдъ, шьдьши
ицѣлити, *vezi* исцѣлити
ишьдъ *part. trecut activ de la* изити

К

кадилница (și кадильница), -ѧ *f.* cădelniță
кадило, -а *n.* tămîie, cădelniță
кадильнъ, -о, -а *adj.* cădelnițat, tămîiat
кадити, каждѫ, кадиши *ipf.* a tămîia
казати, кажѫ, кажеши *ipf.* a arăta, a iniția
казити, -жѫ, -зиши *ipf.* a ruina, a distruge, a corupe
казнити, -нѭ, -зниши *ipf.* a pedepsi, a chinui, a executa
како *adv.* cum, precum, că
каконо *adv.* cum, că
какъ, -о, -а *pron.* cum, ce fel
каландꙑ, *f. pl. tantum*, prima zi a lunii (*gr.* καλένδες, *lat.* calendae)
калъ, -а *m.* noroi, murdărie
каꙗти, калꙗѭ, -ꙗеши *ipf.* a se murdări
камара, -ꙑ *f.* 1. monetărie; 2. cămară, magazie
камарашъ și камѣрашъ, -а *m.* cămăraș, slujbaș la odăile domnului
камение, -ꙗ *n.* (*sg. tantum*) pietre, pietriș
камень, *vezi* камꙑ
каменьнъ, -о, -а *adj.* de piatră, pietros
камо *adv.* încotro
камха, -ꙑ *f.* camhă, stofă scumpă
камꙑ, камене *m.* piatră; камень *este forma de ac.s. care ulterior se extinde și asupra n.*
капа, -ꙑ *f.* fes, turban
капати, -плѭ, -плеши *ipf.* a picura
капиште, -ꙗ *n.* templu păgîn
капланъ, -а *m.* preot, diacon protestant
каплꙗ, -ѧ *f.* picătură, strop
капь, -и *f.* chip, idol
карати, -раѭ, -раеши *ipf.* a certa, a lupta, și карити a plînge
карвана, -ꙑ *f.* vistierie, cutia milelor (*gr.* κορβανᾶ) vamă
касати, касаѭ, -аеши сѧ *ipf.* a se atinge, a se referi
ката (*gr.* κατὰ) după, conform
кашарство, -а *n.* staul pentru oi, coșarie
каꙗти, каѭ, каеши сѧ *ipf.* a se căi, a regreta
каштеланъ, -а *m.* castelan
кварь, -и *f.* ceartă, lucru de condamnat, rău
кде, *vezi* къде
кезѣшьство, -а *n.* chezășie
келїискꙑи, -ое, -аꙗ *adj.* de (la) Chilia
келиꙗ, -ѧ *f.* chilie (*slavon*)
кефа, -ꙑ *f.* perie, chefă
кефалие, -ꙗ *m.* chefalie, căpetenie
кинъсъ (киньсъ), -а *m.* impozit, tribut (*gr.* κῆνσος)
кланꙗти, -нꙗѭ, -нꙗеши *ipf.* a închina, a face plecăciuni; ~ сѧ a se închina, a se pleca
класти, кладѫ, кладеши *ipf.* a așeza în stivă, a pune, a încărca
класъ, -а *m.* spic
клати, колѭ, колеши, *ipf.* a înțepa, a împunge, a înjunghia

клевр҄ѣтъ, **-а** *m.* tovarăș de muncă (*< lat.* collibertus, *gr.* ὁμοδοῦλος, συδοῦλος sclavul aceluiași stăpîn)
клеще, **-ѥ** *n.* cleşte
клирикъ, **-а** *m.* cleric (*gr.* κληρικός)
клиросъ, **-а** *m.* cler (gr. κλῆρος)
кльнѫ, *vezi* **клѧти**
кл҄ѣть, **-и** *f.* cameră, casă, cursă, capcană
ключаръ, **-ꙗ** *m.* clucer, chelar
ключь, **-и** *m.* cheie
клеветьникъ, **-а** *m.* mincinos, clevetitor, denunțător
клѧтка, **-ꙑ** *f.* jurămînt, blestem
клѧти, **кльнѫ**, **кльнеши** *ipf.* a jura, a blestema; **-сѧ** a se jura
коб҄ꙑла, **-ꙑ** *f.* iapă
ковати, **ковѫ**, **-еши** *ipf.* a fereca
когда *adv.* cînd
кожа, **-ѧ** *f.* piele
кождъ *pron.* fiecare
козьлишта, **-ꙗ** *m.* ied
козьлъ, **-а** *m.* țap
козьлѧ (și **козлѧ**), **-ѧте** *n.* ied
кокотъ, **-а** *m.* cocoș
кокошь, **-и** *f.* găină
коли *adv.* cît, cînd
колико *adv.* cît, cîți cîte
коликъ, **-а** *pron.* cît de mare (mult), atît de mare (mult)
колижде, *vezi* **колижьдо**
колижьдо *adv.* corespunde partic. rom. -ori (*de ex. în* uneori, *lat.* cunque, *gr.* ἄν)
коликъ *pron.* cît
коло, **-лесе** *n.* roată
колъ, **-а** *m.* țeapă, par
коль *adv.* cît
кольми *adv.* cît, cu cît, cît de mult; *e urmat de obicei de*: **паче кольми паче** cu atît mai mult, mai cu seamă, mai ales
кол҄ѣно, **-а** *n.* genunchi
коматъ, **-а** *m.* 1. bucată. 2. avere (bucată de ocină)
конець, *vezi* **коньць**
конь, **-ꙗ** *m.* cal
конь, **-и** *m.* capăt
коньцъ, **-а** *m.* sfîrșit, margine

коньчавати, **-ваѭ**, **-ваеши** *ipf.* a sfîrși, a isprăvi
коньчина, **-ꙑ** *f.* sfîrșit
коньчание, **-ꙗ** *n.* sfîrșit
коньчати, **-аѭ**, **-аеши** *pf.* a încheia, a sfîrși
коньнъ, **-о**, **-а** *adj.* de cal
копати, **-аѭ**, **-аеши** *ipf.* a săpa
коприна, **-ꙑ** *f.* mătase
копринѧнъ, **-о**, **-а** *adj.* de mătase, mătăsos
копръ, **-а** *m.* mărar, anason
корабьникъ (**корабльникъ**), **-а** *m.* corăbier
корабьчий, **-ꙗ** *m.* navigator
корабьць, **-ꙗ** *m.* barcă de pescari, corabie mică
корканъ, *vezi* **каркана**
корение, **-ꙗ** *n.* (*sg. tantum*) rădăciniș, rădăcini
корень, **-ене** *n.* rădăcină
королевство, **-а** *n.* regat
король, **-ꙗ** *m.* vezi **краль**
корьда, **-ꙑ** *f.* sabie
косоръ, **-а** *m.* cuțit
костелъ (și **косцелъ**), **-а** *m.* biserică (*<lat.* castellum)
кость, **-и** *f.* os
костѧнъ, **-о**, **-а** *adj.* de os, osos
которꙑи, **-ои**, **-аꙗ** *pron.* care, cine
котьлъ, **-а** *m.* lighean, cazan, căldare
кофтерие, **-ꙗ** *n.* cofterie, un fel de satin oriental, stofă scumpă din care se făceau caftane
кошьница, **-ѧ** *f.* coș mic, unitate de măsură
кошоула, **-ꙑ** *f.* cămașă
краи, **-ꙗ** *m.* *1.* țară, regiune, ținut. *2.* margine, capăt, țărm
краль, **-ꙗ** *m.* crai, rege, împărat
крамаръ, **-а** *m.* marfă măruntă, mărunțiș
кралѧъ, **-а** *m.* negoț de mărunțișuri
краса, **-ꙑ** *f.* frumusețe
красота, **-ꙑ** *f.* frumusețe, podoabă
красти, **крадѫ**, **крадеши** *ipf.* a fura
красьнъ, **-о**, **-а** *adj.* frumos, plăcut
кратъ, **-оу** *m.* oară (*precedat de un numeral, de ex.* **дъва кратꙑ** de două ori)

кратъкъ, -о, -а *adj.* scurt
крижевникъ *și* **крижеванецъ**, -а *m.* cruciat
крижь, -а *m.* cruce
крижьнъ, -о, -а *adj.* de cruce, al crucii
крилатъ, -о, -а *adj.* înaripat
крило, -а *n.* aripă
кровъ, -а *m.* acoperiș, adăpost
кролица, -ѧ *f.* regină
кроль, -ıа *m.* vezi **краль**
кромѣ *adv.* *și prep. cu gen.* în afară de
кротикъ, -о, -а *adj.* scurt *(slavon)*
кротость, -и *f.* blîndețe
кротъко *adv.* blînd
кротъкъ, -о, -а *adj.* blînd
кроупица, -ѧ *f.* fărîmitură
крѹль, -а *m. vezi*, **краль**
крьлеись *prescurtarea expresiei* κύριε ἐλέησον=Doamne miluiește *(frecvent în slavona moravă)*
кръма[1], -ы *f.* cîrmă
кръма[2], -ы *f.* hrană, mîncare
кръмити, **крьмлѭ**, -иши *ipf.* a hrăni
кръмьчий, -ıа *m.* cîrmaci
кръница, -ѧ *f.* fîntînă
кры *și* **кръвь**, -ьве *f.* sînge
кръсть, *vezi* **крьстъ**
кръститель, -ıа *m.* botezător
кръстити, **крьштѫ**, **крьстиши** *ipf.* a boteza, a creștina
кръстıан[ин]ъ, -о *m.* creștin
крьстıаньскъ, -о, -а *adj.* creștinesc, creștin
крьстити, **крьштѫ**, **крьстиши** *ipf.* a boteza, a creștina; **-сѧ** a se creștina, a se boteza
крьстъ, -а *m.* cruce
крьштати, -штаѭ, -штаеши *ipf.* a boteza
крьштение, -ıа *n.* botez, creștinare
крыти, **крыѭ**, -еши *ipf.* a acoperi, a ascunde
крѣпко *adv.* tare, dur, cu tărie
крѣпость, -и *f.* tărie putere, fortăreață
крѣпъкъ, -о, -а *adj.* puternic, tare
крѫгъ, -а *m.* *1.* cerc, circumferință; *2.* crug. orbită
коукавица, -е *f.* cuc
кѹмеркъ, -а *m.* vamă, taxă vamală
коумиръ, -а *m.* idol
коумирьскъ, -о, -а *adj.* idolatru
коупа, -ы *f.* cupă
коупити, -плѭ, -пиши *pf.* a cumpăra
коупльнъ, -о, -а *adj.* de negustorie, de negoț
коупліа, -ѩ *f.* marfă, tîrguială, cumpărătură
коуповати, -поуѭ, -поуеши *ipf.* a cumpăra
коупъ, -а *m.* grămadă, maldăr, mulțime; **въ коупъ** (**въ коупѣ**) laolaltă, împreună
коупьно *adv.* împreună, laolaltă
коупьць, -ıа *m.* negustor
коурта, -ы *f.* margine
коуръ, -а *m.* cocoș
коустодиıа, -ѩ *f.* strajă, paznic (*lat.* custodia)
коути, **коуѭ**, **коуеши** *ipf.* a făuri, a fereca
кѹхмистръ, -а *m.* stolnic
къ *prep. cu dat.* către, spre, la
кьбль, -а *m.* vadră, măsură pentru birul peștelui sau lichidelor
къбларъ (**кьбларь**), -а *m.* strîngătorul unui anumit impozit (lichide și pește) „căldăritul, gălețăritul"
кьбларьство, -а *n.* un anumit fel de dare; gălețăritul
кьгда *adv.* cînd
къде *adv.* unde
къж(ь)до *pron.* fiecare, oricine
кьзнь, -и *f.* 1. viclenie, uneltire, intrigă, complot, 2. meșteșug, ocupație, faptă
кьнижьдо, **кьнижьде** *pron.* fiecare, oricare
кьнига (**книга**), -ы *f.* scriere, carte, scriptură
кьнигъчии, -ıа, *m.* cărturar, scrib
кьнижьникъ, -а *m.* cărturar, pisar, diac, scrib
кънѧгыни, -ѩ *f.* cneaghină
кьснити, **кьснѭ**, -ниши *ipf.* a zăbovi, a se opri, a întîrzia
къто *pron.* cine

кыбла, -ы *f.* găleată
къи, каꙗ, кое *pron.* care, ce, ce fel de
кычение, -ꙗ *n.* trufie, mîndrie
камо *adv.* pe unde, încotro
кѵр, -а *m.* chir, domn

Л

лагода, -ы *f.* prietenie
ладии, -ѩ *f.* barcă, ambarcaţie
ладиица, -ѧ *f.* bărcuţă, corăbioară
лакомьство, -а *n.* avariţie, lăcomie
лакъть, -и *m.* cot, măsură de lungime
ланита, -ы *f.* obraz, faţă, parte
ласка, -ы *f.* favoare, milă, iubire
ласкавъ, -о, -а *adj.* alintător, linguşitor, drag
ласкати, -аѭ, -аєши *ipf.* a mîngîia, a linguşi
латиньскъ, -о, -а *adj.* latinesc
левьгии, -ѩ *m.* Levi
ледъ, -оу *m.* gheaţă
лежати, лежѫ, -жиши *ipf.* a zăcea, a sta culcat
летѣти, лештѫ, летиши *ipf.* a zbura
ли *part.* oare; *conj.* sau (*vezi şi* или) cumva
либо, *vezi* любо
ликъ, -а *m.* 1. strigăt, gălăgie; 2. horă, dans
липа, -ы *f.* tei
листвиѥ (şi листвьѥ), -ꙗ *n.* (*sg. tantum*) frunze, frunziş
листъ, -а *m.* 1. frunză, foaie; 2. scrisoare, document
лисъ, -а *m.* vulpe
лихва, -ы *f.* dobîndă, profit
лихо *adv.* mult, nemăsurat de mult; *(cu gen.)* mai mult, peste; лихо мѣры peste măsură
лиходѣꙗниѥ, -ꙗ *n.* faptă, acţiune rea
лихопитиѥ, -ꙗ *n.* lăcomie la băutură
лихотворити, -творѭ, -твориши *ipf.* a face rău cuiva
лихоꙗдениѥ, -ꙗ *n.* lăcomie la mîncare
лихъ, -о, -а *adj.* 1. nemăsurat, excesiv, enorm; 2. de prisos, fals; 3. indecent

лице, -еse *n.* obraz, faţă, chip, înfăţişare
лицемѣриѥ, -ꙗ *n.* făţărnicie
лицемѣръ, -о, -а *adj.* făţarnic
лицемѣрьство, -а *n.* ipocrizie, făţărnicie
лишати сѧ, -аѭ сѧ, -аєши сѧ *ipf.* a duce lipsă, a fi la strîmtoare, a îndura sărăcia, a se lipsi
лише *adv.* *(comp. de la* лихъ) mai mult, excesiv
лишити, -шѫ, -шиши *pf.* a lipsi; сѧ a se lipsi
лобьзаниѥ, -ꙗ *n.* sărutare
лобьзати, лобьжѫ, -жеши *pf.* a săruta
ловитва, -ы *f.* vînătoare
ловити, ловлѭ, -виши *ipf.* a vîna, a prinde
ловъ, -а *m.* vînat
ловьць, -а *m.* vînător
ложе, -ꙗ *n.* pat, culcuş
ложьникъ, -а *m.* loc de dormit, pătură, culcuş
лозиѥ, -ꙗ *n.* viţă de vie, vie
лозьнъ, -о, -а *adj.* de viţă de vie
локы, -ъве *f.* mlaştină
лоно, -а *n.* piept, sîn, îmbrăţişare
лоугъ, *vezi* лѫгъ
лоукавъ, -о, -а *adj.* viclean, şiret, rău, *vezi şi* лѫкавъ
лоукъ, -а *m.* arc
лоучии *m.*, лоучьши *f.*, лоуче *n. adj. comp.* mai bun
лоучити, -чѫ, -чиши *pf.* a surveni; ~сѧ a se întîmpla
лоучникъ, -а *m.* arcaş
лъгати, лъжѫ, лъжеши *ipf.* a minţi
лъжа, -ѧ *f.* minciună
лъжесъвѣдѣтельствовати, -воуѭ, -воуєши *ipf.* a mărturisi fals, a minţi
лъживъ (лъжевъ), -о, -а *adj.* mincinos
лъжица, -ы *f.* lingură, linguriţă
лъжь *adj.* mincinos
лъжьнъ, -о, -а *adj.* mincinos
лъвовъ, -о, -а *adj.* al leului, de leu
лъвъ (левъ), -а *m.* leu
лъгати, *vezi* лъгати
лъстивъ, -о, -а *adj.* linguşitor

лъстити, -штѫ, -стиши *ipf.* a înșela, a induce în eroare
лъсть, -и *f.* minciună, vicleșug
льстьць, -а *m.* mincinos, om care ademenește, care înșală
льштаниѥ, -ꙗ *n.* strălucire
льштаниѥ, -ꙗ *n.* viclenie, șiretenie, perfidie
лѣвъ, -о, -а *adj.* stîng; **о лѣвѫѭ** la stînga
лѣнивъ, -о, -а *adj.* leneș, încet
лѣнити сѧ, -нѭ сѧ, -ниши сѧ *ipf.* a lenevi, a fi leneș
лѣность, -и *f.* lenevie, încetineală
лѣпота, -ы *f.* frumusețe, podoabă
лѣпъ, -о, а- *adj.* frumos, plăcut
лѣскїи *adj.* leșesc, polonez
лѣсъ, -а *m.* pădure
лѣто, -а *n.* an; vară
лѣтописъ, -а *m.* cronică *(slavon)*
лѣтописьць, -а *m.* cronicar
любити, -блѭ, -биши *ipf.* a iubi
любо[1] **(либо)** *conj.* sau, fie, ori
любо[2] *adv.* plăcut
любодѣи *adj.* desfrînat
любодѣлънъ, -о, -а *adj.* harnic, cu dragoste de muncă
любодѣꙗниѥ, -ꙗ *n.* depravare
любоништь, -ꙗ *m.* binefăcător, caritabil; persoană milostivă cu săracii
любъ, -о, -а *adj.* iubit, scump
любъвь (любовь), -и *f.* iubire, dragoste
любꙑ, -бъве *f.* iubire, plăcere, dorință
людиѥ, -ии *m. pl. tantum* oameni, lume
людьскъ, -о, -а *adj.* lumesc, popular, laic
людьѥ, *vezi* **людиѥ**
лютость, -и *f.* iuțeală, viteză, agerime
лютъ, -а, -о *adj.* ager, aprig, iute
лютѣ *adv.* în mod crunt, strașnic
лѫгъ (лоугъ), -а *m.* luncă, vale, pajiște
лѫка, -ꙑ *f.* șiretenie, viclenie
лѫкавъ, -о, -а *adj.* viclean, șiret, rău
лѫкавьствиѥ, -ꙗ *n.* răutate, viclenie, șiretenie
лѫкавьство, -а *n.* răutate, viclenie, șiretenie

М

мавринъ, -а *m.* maur
мажа, -ѧ *f.* maje (*unitate de măsură pentru greutăți*)
мазати, мажѫ, мажеши *ipf.* a unge
маисториѥ, -ꙗ *n.* meșteșug, meserie
малама, -ꙑ *f.* aur
малженьство, -а *n.* căsătorie
мало *adv.* puțin
маловѣръ, -а *m.* puțin credincios, necredincios
маломоштъ, -и *m.* bolnav, neputincios, infirm, sărac, sărman
малъ, -о, -а *adj.* mic
малꙑ *adv.* puțin
мамона, -ꙑ *f.* Mamona, nume dat diavolului; *fig.* lăcomie de bani (*gr.* Μαμονᾶς)
мангръ, -а *m.* bani mărunți, măruntiș
марха, -ꙑ *f.* marfă
масло, -а *n.* ulei, grăsime
мастити, -штѫ, -стиши *ipf.* a unge
матерь, -е, -ꙗ *adj.* al mamei, matern
матерьнь *adj.* de mamă, matern
мати, -ере *f.* mamă
матизмъ, -а *m.* haină, îmbrăcăminte, veșmînt (*gr.* ἱματισμός)
матка, -ꙑ *f.* mamă
мачь, -а *m. vezi* **мьчь**
медвѣдь, -и *m.* urs
медъ, -оу *m.* miere
межда, -ѧ *f.* margine, hotar, hat
междю (междоу) *adv.* între; *prep. cu instr.* între
мении, *vezi* **мьнии**
мерзечка (*și* **мерзѧчка**), **-ꙑ** *f.* ură, dușmănie
мертикъ, -а *m.* mertic, obroc, tain, danie anuală
мести, метѫ, -теши *ipf.* a arunca, a mătura
метати, -таѭ, -таѥши *ipf.*, *vezi* **мести**

мєтєхати, -хаѭ, -хаѥши *ipf.* a fi părtaș, a se amesteca
мєтєхь, -а *m.* amestec, parte
мєчитъ, -а *m.* geamie, mecet
мєчинѣшьство, -а *n.* vecinătate, megieșie
мєчь, *vezi* мѣчь
мѣщанъ, -а *m.* orășean
миловати, -лоуѭ, -лоуѥши *ipf.* a milui, a avea milă, a iubi
милосрьдиє, -ꙗ *n.* milă
милосрьдовати, -доуѭ, -доуѥши *ipf.* a avea milă, a se milostivi
милосрьдъ (милосрьдьнъ), -о, -а *adj.* milostiv
милостыни, -ѩ *f.* milostivire
милость, -и *f.* milă, îndurare
милъ, -о, -а *adj.* demn de milă, drag
мимо *adv.* pe lîngă
мимоити, -идѫ, -идєши *pf.* a trece pe alături
мимоходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a trece pe lîngă, a trece pe alături
минѫти, минѫ, минєши *pf.* a trece
мирно *adv.* în pace
миро *și* мѵро, -а *n.* mir
миръ, *m.* -оу 1. pace; 2. lume
мирьскъ, -о, -а *adj.* lumesc, laic
митничь, -а *m.*, *vezi* мꙑтьникъ
митрополиꙗ, -ѩ *f.* mitropolie
младєнищь, -а *n.* copil, băiat
младъ, -о, -а *adj.* tînăr
младьньць, -а *m.* copil, tînăr
млинъ, -а, *sau* -оу *m.* moară
мльвити, мльвлѭ, -виши *ipf.* a se neliniști, a face zgomot, gălăgie, gîlceavă; a vorbi
мльнии, -ѩ *f.* fulger, trăsnet
мльчати, мльчѫ, -чиши *ipf.* a amuți, a tăcea din gură
млѣко, -а *n.* lapte
млѣти, мєлѭ, мєлєши *ipf.* a măcina
мног, *vezi* мьногъ
многочьстьнꙑи *adj.* preacinstit
мог-, мож-, моѕ-, моз-, *vezi* мошти
могила (могꙑла), -ꙑ *f.* morman, ridicătură de pămînt, movilă
модлитва, -ꙑ *f.*, *vezi* молитва

модлити, *vezi* молити
мозгъ, -а *m.* creier, minte
мои, моꙗ, моє *pron.* al meu, a mea
мокръ, -о, -а *adj.* ud, umed
молєниє, -ꙗ *n.* rugăciune
молитва, -ꙑ *f.* rugăciune, rugăminte, dorință, cerere
молити, -лѭ, -лиши *ipf.* a ruga
мольба, -ꙑ *f.* rugăciune, rugăminte
молѣбникъ -а *m.* preot
момчє, -а *n.* băiat
момъкъ, -а *m.* băiat, argat
монисто, -а *n.* mărgea, perlă
моравьскъ, -о, -а *adj.* morav, al Moraviei, din Moravia
моръ, -а *m.* moarte, molimă, ciumă
морьскъ, о, -а *adj.* marin, de mare, al mării
морє, -ꙗ *n.* mare
мостиштє, -а *n.* punte, pod (*slavon*)
мостъ, -а *m.* punte, pod
мошти[1], могѫ, можєши *ipf.* a putea
мошти[2] *f. pl. tantum*, tema *-i*, moaște, oseminte
мошть, -и *f.* putere, forță
мразъ, -а *m.* ger, gheață
мразьнъ, -о, -а *adj.* geros, friguros
мракъ, -а *m.* întuneric, nor
мрьзъкъ, -о, -а *adj.* scîrbos, rușinos, supărător, urît
мрьтавъ, *vezi* мрьтвъ
мрьтвъ (мрьтвь), -о, -а *adj.* mort
мрьтвьць, -а *m.* cadavru
мрѣти, мьрѫ, мьрєши *ipf.* a muri
моудити, моуждѫ, моудиши *ipf.* a zăbovi, a întîrzia
моудръ, -о, -а *adj.* înțelept, inteligent
моужь, *vezi* мѫжь
моунакашь, -а *m.* lucrătură
моуха, -ꙑ *f.* muscă
мъзда, *vezi* мьзда
мънаса, -ꙑ *f.* mină, monedă care valora 100 de drahme sau 1/6 dintr-un taler (*gr.* μνᾶ)
мънихъ (михъ), -а *m.* călugăr
мъногашьдꙑ (мьногашди) *adv.* adeseori, de multe ori
мъногогрѣшьнъ, -о, -а *adj.* foarte păcătos

мрътавъ *adj.*, *vezi* мрътвъ
моудръ *adj.*, *vezi* мѫдръ
мъногостръпътьнъ, -о, -а *adj.* foarte aspru
мъногъ, -о, -а *adj.* mult
мъножьствие, -ıа *n.* mulţime
мъножьство, -а *n.* mulţime
мьнѣти сѧ, *vezi* мьнѣти сѧ
мъшица, -ѧ, *f.* musculiţă
мꙑслити, мꙑшлѭ, мꙑслиши *ipf.* a gîndi
мꙑсль, -и *f.* gînd, cugetare
мꙑтарь, -ıа *m.* vameş
мꙑтоница, -ѧ *f.* vamă, locul unde se încasa vama
мꙑто, а- *n.* venit, vamă, dobîndă, mită
мꙑтьникъ, -о, -а *adj.* vameş, încasator al dărilor.
мꙑшь, -и *f.* şoarece
мьзда, -ꙑ *f.* recompensă, retribuţie, salariu
мьздоимьць, -а *m.* vameş, strîngător de dări
мьнѣти, мьнѭ, мьниши *ipf.* a gîndi, a crede; мьнѣти сѧ a părea, a se părea, a fi de părere.
мьрѣти, *vezi* мрѣти ... uri
мьстити, мьштѫ, мьстиши *pf.* a răzbuna, a pedepsi
мьсть, -и *f.* răzbunare, ură
мьчь, -ıа *m.* sabie
мьша *(red. ceho-moravă)*, -ѧ *f.* liturghie (<*lat.* missa)
мьштати, мьштаѭ, -таеши *ipf.* a răzbuna, a pedepsi
мѣдь, -и *f.* cupru, aramă, bani de aramă
мѣдьнъ, -о, -а *adj.* de aramă
мѣна, -ꙑ *f.* schimbare
мѣнити[1], -нѭ, -ниши *ipf.* a memora, a socoti, a numi
мѣнити[2], мѣнѭ, -ниши *ipf.* a schimba
мѣра, -ꙑ *f.* măsură
мѣрило, -а *n.* măsură
мѣрити, -рѭ, -риши *ipf.* a măsura
мѣстичь, -а *m.* orăşean
мѣсто, -а *n.* loc, oraş, tîrg
мѣсѧць -а *m.* *1.* luna, subîmpărţire a anului; *2.* Luna, satelitul natural al Pămîntului
мѣхъ, -а *m.* piele, sac, burduf
мѧкъкъ, -о, -а *adj.* moale
мѧсо, -а *n.* carne
мѧсти, мѧтѫ, мѧтеши *ipf.* a nelinişti, a amesteca, a încurca
мѫдити, мѫждѫ, мѫдиши *ipf.* a zăbovi, a întîrzia
мѫдрьство, -а *n.* înţelepciune
мѫдрость, -и *f.* înţelepciune
мѫдьнъ, -о, -а *adj.* încet, leneş, lent
мѫжь, -а *m.* bărbat, soţ
мѫжьскъ, -о, -а *adj.* bărbătesc
мѫжьство, -а *n.* bărbăţie
мѫка, -ꙑ *f.* *1.* făină *2.* chin, tortură, suferinţă
мѫченикъ, -а *m.* mucenic, martir
мѫченица, -ѧ *f.* mucenică, martiră
мѫчение, -ıа *n.* chin, suferinţă, mucenicie
мѫчити, -чѫ, -чиши *ipf.* a chinui
мѫчьнъ, -о, -а *adj.* chinuit, chinuitor
мѵро, -а *n.* mir (*gr.* μύρον)

Н

на *prep.* (*cu ac. şi l...*) la, pe, în, de, împotriva, în contra, peste
набъдѣти, -ждѫ, -диши *pf.* a veghea, a păzi
навадити, -важдѫ, -диши *pf.* a îndemna, a instiga
навести, -ведѫ, -ведеши *pf.* 1. a îndrepta, a conduce, a duce la; 2. a vărsa, a revărsa
наврапь, -а *m.* ostaş călare trimis să prade într-o ţară străină
навꙑкнѫти, -кнѫ, -кнеши *pf.* a se obişnui, a învăţa
навꙑчение, -ıа *n.* deprindere, obicei, învăţare
навѧзати, навѧжѫ, навѧжеши; *pf.* a lega, a face legătură
нагорьнъ, -о, -а *adj.* muntos, de munte

нагота, -**ы** *f*. goliciune
нагъ, -**о**, -**а** *adj*. gol, dezbrăcat
надрагы (**надраци**) *m. pl. tantum* pantaloni largi, nădragi
надръшпанъ, -**а** nadorşpan, comes palatinus
надъ *prep. (cu ac. şi instr.)* deasupra, peste, pe, la
надълежати, -**жѫ**, -**жиши** *ipf*. a sta deasupra
надъложити, -**жѫ**, -**жиши** *pf*. a pune, a aşeza deasupra
надъстоıати, -**стоѭ**, -**стоиши** *pf*. a sta de faţă, a fi prezent, a sta lîngă, a sta pe
надъıмıатиса, **надъıмаѭ**, **надъıмаеши** *pf*. a se umfla, a creşte, a se îngîmfa
надѣıати са, -**дѣѭ**, -**дѣеши** *ipf*. a avea speranţă, a nădăjdui
назвати, *vezi* **назъвати**
назирати, -**зираѭ**, -**зираеши** *ipf*. a urmări cu privirea, a privi
назъвати, -**ваѭ**, -**ваеши** *ipf*. a numi
назърѣти, **назърѭ**, **назъриши** *pf*. a privi
наимьникъ, -**а** *m*. argat, năimit, mercenar
наити, -**идѫ**, -**идеши** *pf*. a veni, a se apropia, a se întoarce, a coborî, a găsi
наказаник, -**ıа** *n*. sfat, poruncă, învăţătură, pedeapsă
наказати[1], **и кажѫ**, -**жеши** *pf*. a învăţa, a povăţui
наказати[2], **наказаѭ**, -**заиши** *ipf*. a învăţa, a sfătui
накладати, **накладаѭ**, **накладаеши** *ipf*. a pune deasupra, peste, a impune, a sili
накръмити, -**млѭ**, -**миши** *pf*. a hrăni, a întreţine
налбантъ, -**а** *m*. nalbant, potcovar
належати, -**жѫ**, -**жиши** *ipf*. a fi culcat, a acoperi, a apăsa
наложити, -**жѫ**, -**жиши** *pf*. a pune, a aşeza
намочити, **намочѫ**, -**чиши** *pf*. a uda
намѣнити, **намѣнѭ**, -**ниши** *pf*. a numi, a spune
намѣстьникъ, -**а** *m*. înlocuitor, succesor
нанести, -**несѫ**, -**несеши** *pf*. a aduce
нападати, -**даѭ**, -**даеши** *ipf*. a ataca, a cădea peste
напасти, -**падѫ**, -**падеши** *pf*. a ataca, a surprinde, a cădea, a sări
напасть, -**и** *f*. primejdie, nenorocire, rău, năpastă
написаник, *vezi* **напьсаник**
написати, *vezi* **напьсати**
напити, -**пиѭ**, -**пиеши** *pf*. a bea
напльнити, -**нѭ**, -**ниши** *pf*. a umple
напльнıати, **напльнıаѭ**, **напльнıаеши** *ipf*. a umple ; ~ **са** a se umple
направити, -**влѭ**, -**виши** *pf*. a dirija, a îndrepta
направлıати, -**влıаѭ**, -**влıаеши** *ipf*. a conduce, a îndrepta
напрасно *adv*. subit, neaşteptat
напрасьнъ, -**о**, -**а** *adj*. neaşteptat
напрѣдъ, *adv*. înainte, în faţă, în viitor
напьсаник, -**ıа** *n*. inscripţie, titlu
напьсати, -**пишѫ**, -**пишеши** *pf*. a scrie
наредити, -**редѫ**, -**редиши** *pf*. a pune în rînd
нарешти, -**рекѫ**, -**речеши** *pf*. a numi, a defini, a spune ; -**са** a se numi
нарицати, -**цаѭ**, -**цаеши** *ipf*. a numi, a zice, a porecli ; -**са** a se numi
народъ, -**а** *m*. neam, popor ; *pl*. **народи** mulţime
нарокъ, -**а** *m*. numire, chemare, hotărîre, determinare, fixare
нарочитъ, -**о**, -**а** *adj*. constituit, însărcinat, definitivat, destinat, anumit, pretenţios
нарѫквица, -**а** *f*. mînecuţă, rucaviţă
нарѫчити, -**чѫ**, -**чиши** *pf*. a încredinţa, a însărcina, a recomanda
насадити, -**саждѫ**, -**садиши**, *pf*. a sădi
населити, -**селѭ**, -**селиши** *pf*. a popula, a coloniza
насилити, -**силѭ**, -**силиши** *pf*. a sili, a forţa
насилик, -**ıа** *n*. constrîngere, siluire

насладити, -сладжѫ, -сладиши *pf.* a îndulci ; ~ сѧ a se îndulci, a se bucura, desfăta, a se folosi
наслаждение, -ꙗ *n.* bucurie, desfătare, folosință
наслѣдити, -ждѫ, -диши *pf.* a urma, a moșteni
наслѣдие, -ꙗ *n.* moștenire
наслѣдовати, -доуѭ, -доуеши *ipf.* a urma, a moșteni
наслѣдьникъ, -а *m.* urmaș, moștenitor
наслѣдьствовати, -воуѭ, -воуеши *ipf.* a urma
наставити, -влѭ, -виши *pf.* a așeza, a îndrepta, a învăța, a îndruma
наставление, -ꙗ *n.* îndemn, îndrumare
наставьникъ, -а *m.* conducător, cîrmuitor, administrator
настольнии, *adj. m. folosit numai în expresia* **настольнии градъ** cetate de scaun
настольникъ, -а *m.* urmaș, succesor
настѫпити, -плѭ, -пиши *pf.* a călca peste, a avea loc, a surveni
насыштение, -ꙗ *n.* săturare, îndestulare, îmbuibare
насытити, -сыштѫ, -сытиши *pf.* a sătura : ~ сѧ a se sătura, a mînca pe săturate
насыштати, -штаѭ, -штаеши *ipf.* a sătura ; ~ сѧ a se sătura
наоустити, -оуштѫ, -стиши *pf.* a îndemna, a ațîța, a convinge, a forța, a obliga
наоучати, -оучаѭ, -оучаеши *ipf.* a învăța
наоучение, -ꙗ *n.* învățătură, știință
наоучити, **наоучѫ**, -оучиши *pf.* a învăța pe cineva; a-și însuși din material, a învăța pentru sine
наѹцати, -аѭ, -аеши *pf.* a îndemna, a sfătui
находити, -ждѫ, -диши *ipf.* 1. a veni, a se apropia, a merge ; 2. a afla
нашь *pron. pos.* al nostru
начинати, -наѭ, -наеши *ipf.* a începe
начрьтание, -ꙗ *n.* însemnare, semn
начѧльникъ, -а *m.* căpetenie (*slavon*)
начѧло, -а *n.* început
начѧлство, -а *n.* cîrmuire, conducere
начальнъ, -о, -а *adj.* de frunte, conducător
начѧти, -чьнѫ, -чьнеши *pf.* a începe
начѧтъкъ, -а *m.* început
наимьникъ, *vezi* **наимьникъ**
наѩти, -имѫ, -имеши *pf.* a năimi, a angaja
не *part. neg.* nu
небес, *vezi* **небо**
небесьнъ, -о, -а *adj.* ceresc
небесьскъ, -о, -а *adj.* ceresc, al cerului
неблагодарие, -ꙗ *n.* nerecunoștință
небо, **небесе** *n.* cer
небогъ, -о, -а *adj.* sărman, sărac, biet
небожчикъ *adj.* răposat
небонь *conj.* căci, deoarece, pentru că
небрѣшти, -брѣгѫ, -брьжеши *ipf.* a dispreţui, a desconsidera
небытие, -ꙗ *n.* neființă, vid, inexistență
невидимъ, -о, -а *adj.* nevăzut, invizibil
неводъ, -а *m.* năvod
неволꙗ, -ѩ *f.* nevoie, trebuință
невъзможьно *adv.* nu se poate, imposibil, interzis
невѣдомо *adv.* necunoscut
невѣдѣние, -ꙗ *n.* neștiință, ignoranță
невѣдѣти, -вѣмь, -вѣси *ipf.* a nu ști
невѣрникъ, *vezi* **невѣрьникъ**
невѣрьникъ, -а *m.* necredincios
невѣрьнъ, -о, -а *adj.* necredincios, ateu
невѣрьствие, -ꙗ *n.* necredință
невѣрьство, -а *n.* necredință
невѣста, -ы *f.* logodnică, mireasă, femeie tînără, noră
недалече *adv.* aproape, în apropiere
недостоинъ, -о, -а *adj.* nevrednic, nedemn
недрьшть, -а *m.* postav
недръшь, -и *f.* pereche
недѣлꙗ, -ѩ *f.* săptămînă, duminică

нєдѫгъ, -а *m.* boală, suferință, infirmitate

нєдѫжьникъ, -а *m.* suferind, bolnav, infirm

нєдѫжьнъ, -о, -а *adj.* suferind, bolnav

ниже (**ли**) *adv.* decît, *se întrebuințează după comparativ*

нєзазорьнъ, -о, -а *adj.* fără fățărnicie, fără cusur

нєзълоба, -ꙑ *f.* naivitate, nevinovăție

нєзълобивъ, -о, -а *adj.* naiv, nevinovat, fără răutate

нєискоусьнъ, -о, -а *adj.* fără experiență, nepriceput

нєисчьтєнъ, -о, -а *adj.* nemăsurat

нєключимъ *part. prez. pasiv* nedestoinic, smerit

нємєцьскъ, -о, -а *adj.* din Neamț (Piatra Neamț)

нємощь, -и *f.* slăbiciune, neputință

нємощьнъ, -о, -а *adj.* slab, neputincios, bolnav

нєнавидѣниє, -ꙗ *n.* ură

нєнавидѣти, -ждѫ, -диши *ipf.* a urî, a invidia

нєнависть, -и *f.* ură, invidie

нєосѫждєнико *adv.* nejudecat

нєплодꙑ, -ъвє *f.* femeie sterilă

нєплодьнъ, -о, -а *adj.* nefertil, sterp

нєпобѣдимъ, -о, -а *adj.* invincibil, neînfrînt

нєповиньнъ, -о, -а *adj.* nevinovat

нєпокорьнъ, -о, -а *adj.* nesupus

нєполѣзьно *adv.* nefolositor

нєпороушєно *adv.* nestrămutat

нєпотъкновєнъ, -о, -а *adj.* neatins

нєпотъкновєно, *adv.* de neatins, mod intangibil

нєправьда, -ꙑ *f.* neadevăr, nedreptate

нєправьдьнъ (**нєправьдєнъ**), -о, -а *adj.* nedrept, necinstit, injurios

нєприꙗзниинъ, -о, -а *adj.* al diavolului *(moravism)*

нєприꙗзнь, -и *f.* ură, dușmănie ; demon, satana, duh rău

нєпрѣбродомꙑи *adj.* infinit, enorm, imens, care rămîne fără îndeplinire ; v. **бредѫ**, **брести**

нєпьштєвати (**нєпъштєвати**), -вањ, -вꙗєши *ipf.* a presupune, a judeca, a considera, a crede

нєраздрѣшєнъ, -о, -а *adj.* nerezolvat, nedesfăcut

нєраздѣльнъ, -о, -а *adj.* nedespărțit

нєразоумиє, -ꙗ *n.* prostie, nepricepere

нєродити, -рождѫ, -родиши *ipf.* a nu lua în seamă, a nu se preocupa, a disprețui

нєсрамѣнъ, -о, -а *adj.* nepîngărit, nemurdărit

нєсти, -сѫ, -сєши *ipf.* a purta, a duce, a aduce

нєстроєниє, -ꙗ *n.* discordie, neînțelegere

нєстꙑдьнъ, -о, -а *adj.* nerușinat

нєсъвѣда, -ꙑ *f.* miriade, număr foarte mare

нєсьмꙑсльнъ, -о, -а *adj.* nepriceput, nebun, neînțelept, fără înțeles, fără minte

нєтьлѣниє, -ꙗ *n.* nemurire, neputrezire

нєоумолєнъ, -о, -а *adj.* nerugat

нєоумꙑтьнъ, -о, -а *adj.* incoruptibil, necorupt

нєчистота, -ꙑ *f.* necurățenie

нєчистъ, -о, -а *adj.* necurat, murdar

нєчьстиє, -ꙗ *n.* necinste, necredință

ни *part. neg.* nu, nici

нива, -ꙑ *f.* ogor, țarină

ниже[1] *conj.* nici

ниже[2] *adv.* mai jos

нижьнии, -є, -ꙗ *adj.* de jos, de la fund

нижьнъ, -о -а, *adj.* de jos

низоу *adv.* jos

низъ *adv.* jos, în jos

низъвєсти, -вєдѫ, -вєдєши *pf.* a duce în jos, a doborî ; ~ сѧ a se rostogoli

низъвѣсити, -вѣшѫ, -вѣсиши *pf.* coborî, a lăsa în jos

низъкъ, -о, -а *adj.* de jos, josnic, umil

низъложити, -жѫ, -жиши *pf.* a doborî, a pune jos

нізъходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a coborî, a merge în jos
никако *adv.* în nici un chip, nicicum
никакоже *adv.* în nici un fel, nicicum
никогда *adv.* niciodată
николи *adv.* niciodată
николиже, *vezi* **николи**
никъдеже *adv.* nicăieri
никън(же), -аꙗ(же), -оѥ(же) *pron.* nici unul
никъто(же) *pron.* nimeni, niciunul
нинѣ, *vezi* **нынѣ**
ништета, -ы *f.* sărăcie
ништелюбиць, -а *m.* iubitor de săraci
ништии, -ѥѥ, -ꙗꙗ *adj.* sărac
ништь *adj.* sărac
ниць *adj.* înainte, în jos, cu fața în jos
ничии *pron.* al nimănui
ничь(же) *pron.* nimic
ничьто (же) *pron.* nimic
новъ, -о, -а *adj.* nou, recent
нога, -ы *f.* picior
ногъть, -и *m.* unghie, copită
ножь, -ꙗ *m.* cuțit
ножьница, -ѧ *f.* teacă, foarfecă
носити, **ношѫ**, **носиши** *ipf.* a purta, a duce
ношть, -и *f.* noapte
ноштьнъ, -о, -а *adj.* nocturn, de noapte, al nopții
ноуждьми *adv.* de nevoie, obligatoriu, necesar
ноужда, *vezi* **нѫжда**
нъ *conj.* însă, dar, ci
нъıне (нъıнꙗ) *adv.* acum, imediat, îndată
н *ac. sing. de la * jь, * ja, * je cu n eufonic după o vocală*: **на нь** asupra lui, împotriva lui
нѣговати, -гоуѭ, -гоуѥши *ipf.* a dori, a ruga, a insista cu rugămintea
нѣкако *adv.* cumva, într-un fel
нѣкогда *adv.* odată
нѣколикъ, -о, -а *adj.* cîtva, ceva
нѣкъто *pron.* cineva
нѣкыи *pron.* cineva, vreunul, unul, oarecare
нѣмость, -и *f.* muțenie
нѣмъ, -о, -а *adj.* mut
нѣмьчьскъ, -о, -а *adj.* german
нѣстъ (нѥстъ) nu este
нѣчии *pron.* al cuiva
нѣчьто *pron.* ceva
нѫжда, -ѧ *f.* necesitate, trebuință, nevoie, constrîngere
нѫдити, **нѫждѫ**, -диши *ipf.* a sili, a constrînge

O

о *interj.* o, of, oh
о *prep. (cu ac., loc.)* la, lîngă, împrejur
об *prep. (cu ac.)* de, despre
оба, **обѣ** *num.* ambii, amîndoi
обава, -ы *f.* încîntare, farmec
обавати, **обаваѭ**, **обаваѥши** *ipf.* a fermeca ; a seduce
обавити, **обавлѭ**, -виши *pf.* a arăta, a îndruma
обавлѥниѥ, -ꙗ *n.* îndrumare, sfat
обаче *conj.* dar, însă, ci, totuși
обида, -ы *f.* injurie, insultă, obidă, supărare
обидьливъ, -о, -а *adj.* supărător, cel care insultă
обидѣти, -ждѫ, -диши *ipf.* a asupri, a nedreptăți, a supăra, a jigni
обилье și **обилиѥ**, -ꙗ *n.* abundență, belșug, prisosință, prosperitate
обимати, -маѭ, -маѥши (**обимлѭ**, **обимлѥши**) *ipf.* a îmbrățișa, a strînge împreună, a culege
обиновениѥ, -ꙗ *n.* timiditate, nesiguranță, șovăială
обити, -идѫ, -идеши *pf.* a înconjura, a ocoli
обитѣль, -и *f.* locuință, locaș, mănăstire, adăpost
обладаниѥ, -ꙗ *n.* domnie, stăpînire
обладати, -даѭ, -даѥши *ipf.* a stăpîni, a domni
облакъ, -а *m.* nor
область, -и *f.* putere, stăpînire, stat, teritoriu asupra căruia se exercită stăpînirea cuiva

облачати, -чаѭ, -чаѥши *ipf.* a îmbrăca
облачити, облачѫ, -чиши *ipf.* a îmbrăca
облачьнъ, -о, -а *adj.* de nor, din nor
облачьць, -а *m.* nouraș
облашь *adj.* mirean, laic
облѣтѣти, -штѫ, -тиши *pf.* a zbura în jurul unui obiectiv
облизати, -лизѫ, -лижеши (облизаѭ, -лизаѥши) *ipf.* a linge, a lingusi
обличати, -чаѭ, -чаѥши *ipf.* a arăta, a învinui
обличити, -чѫ, -чиши *pf.* a arăta, a învinui, a demasca, a da pe față, a descoperi
обличьникъ, -а *m.* reclamant, cel care acuză, care aduce învinuiri
облобъзати, облобъжѫ, -жеши *pf.* a săruta
облобызати, -аѭ, -аѥши *ipf.* a săruta, a îmbrățișa
облѣшти, облѣкѫ, облечеши *pf.* a înveli, a înfășura, a îmbrăca
обложити, обложѫ, -жиши *pf.* a așeza, a pune (împrejur), a obloji
обнавлıати, -влıаѭ, -влıаѥши *ipf.* a reînnoi
обништавати, -ваѭ, -ваѥши *ipf.* a sărăci
обновити, обновлѭ, обновиши *pf.* a înnoi
обновлѥниѥ, -ıа *n.* înnoire, reînnoire
обобызати, *vezi* облобызати
обои *num.* de două feluri, de două ori, ambii, cîte doi
обоıакъ, -о, -а *adj.* de două feluri, în două feluri, în ambele feluri
образъ, -а *m.* tablou, figură, formă, simbol; chip, față
образьнъ, -о, -а *adj.* figurat, format, simbolic
обратити, -штѫ, -тиши *pf.* a întoarce
обраштениѥ, -ıа *n.* întoarcere, reîntoarcere, revenire
оброкъ, -а *m.* plată, salariu, porție
обрѣзати, обрѣжѫ, -жеши *pf.* a tăia împrejur, a circumcide

обрѣсти, обрѧштѫ, обрѧштеши *pf.* a găsi, a afla
обрѣтати, -таѭ, -таѥши *ipf.* a găsi, a cîștiga, a dobîndi
обрѣтѣль, -и *f.* obiect găsit
обрѫчениѥ, -ıа *n.* logodnă
обрѫченъ, -о, -а *adj.* logodit
обрѫчь, -ıа *m.* inel, brățară
обоути, обоуѭ, -ѥши *pf.* a încălța
обоутиѥ, -ıа *n.* încălțăminte
объ *prep. (cu ac.)* de dincolo de, din -объ онѫ странѫ, din partea aceea
объглѧдати, -даѭ, -даѥши *ipf.* a privi în jur, a cerceta
объслꙑшати, -нѫ, -нѥши *pf.* a deveni vestit
объстоıати, -стоѭ, -стоиши *ipf.* a sta în jur, a sta în cerc
объстѫпити, -стѫплѭ, -стѫпиши *pf.* a ceda, a se îndepărta, a se retrage
объходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a umbla în lung și în lat pe un anumit teren, a înconjura mergînd
объходъ, -а *m.* înconjur, ocol
объсѣдати, -сѣждѫ, -сѣждеши *pf.* a asedia, a înconjura, a ocupa
обьıати, обьимѫ, обьимеши, *vezi* обıати
обьıатиѥ, -ıа *n.* îmbrățișare, strînsoare
обꙑкнѫти, -нѫ, -нѥши *pf.* a obișnui
обꙑчаи, -ıа *m.* obicei, deprindere
обьштина, -ꙑ *f. colect.* obște, colectivitate
обьштиѥ, -ıа *n.* obște, comunitate
обьшть *adj.* comun, obștesc, general
обѣдовати, обѣдоуѭ, обѣдоуѥши *ipf.* a prînzi
обѣдъ, -а *m.* prînz
обѣдьникъ, -а *m.* oaspete, comesean
обѣсити, обѣшѫ, -сиши *pf.* a agăța, a atîrna
обѣтованиѥ, -ıа *n.* promisiune, vestire, jertfire
обѣтовати, -тоуѭ, -тоуѥши *ipf.* a promite, a prevesti, a jertfi
обѣтъ, -а *m.* vot, făgăduință, jertfă

обѣштавати, -ваѭ, -ваѥши *ipf.* a făgădui, a promite
обѣштанис, -ꙗ *n.* făgăduială, promisiune, mărturisire
обѣштати, -штаѭ, -штаѥши *pf.* a făgădui, a promite
обѣцати, *vezi* **обѣштати**
обѣцѣнис, -ꙗ *n., vezi* **обѣщанис**
обꙗвлєнис, -ꙗ *n.* apariţie, arătare, revelaţie
обѧзати, обѧжѫ, -жєши *pf.* a lega, a pansa
обѧти, обьмѫ, обьмєши *pf.* a lua, a apuca, a prinde, a cuprinde, a primi
обѧтрити, -рѭ, -риши *pf.* a înflăcăra, a aprinde
обѧтрꙗти сѧ, обѧтрꙗѭ, -ѥши *ipf.* a înflăcăra, a irita, a aprinde
овамо *adv.* aici
овладѣти, -дѣѭ, -дѣѥши *pf.* a stăpîni
овогда *adv.* atunci, cîndva, odată
овощис, -ꙗ *n.* pomet, fructe
овчарь, -ꙗ *m.* cioban, oier
овъ *pron.* acela, unul ... altul
овъгда *adv.* atunci
овьдє *adv.* aici
овьнь, -а *m.* berbec
овьца, -ѧ *f.* oaie
овьчии *adj.* de oaie, al oilor
овьчѧ, -тє *n.* miel
овѫдоу *adv.* pe acolo
огласити, оглашѫ, огласиши *pf.* a învăţa, a anunţa
оглѧдати сѧ, -даѭ, -даѥши *ipf.* a privi în jur, a se uita
огнь, -и *m.* foc, temperatură; friguri (frisoane)
огньнъ, -о, -а *adj.* de foc, al focului
оградити, -ждѫ, -диши *pf.* a înconjura cu gard, a îngrădi
огрѣбати сѧ, -баѭ, -баѥши *ipf.* a se îndepărta, a se abţine, a scăpa, a se ascunde
огрѧсти, -грѧдѫ, -грѧдєши *pf.* a umbla în jur, a se apropia
одєлѣти (отдєлѣти), -ѣѭ, -ниши *pf.* a deosebi, a despărţi
одолѣти, -лѣѭ, -лѣѥши *pf.* a învinge, a birui, a rezista
одѣти, одєждѫ, одєждєши *pf.* a îmbrăca
одѣꙗти, одѣѭ, одѣѥши *ipf.* a îmbrăca
ожє[1] *conj.* că
ожє[2] *în loc de* **єжє**
оженити сѧ, оженѭ, ожениши *pf.* a se căsători, a se însura
оживити, -влѭ, -виши *pf.* a învia, a însufleţi, a înviora
оживлꙗти, -лꙗѭ, -лꙗѥши *ipf.* a învia, a reveni la viaţă
ожити, оживѫ, оживєши *pf.* a învia, a reveni la viaţă
ожитис, -ꙗ *n.* înviere, însufleţire
окаꙗнъ, -о, -а *adj.* nenorocit, sărman, păcătos
окаꙗньнъ, -о, -а *adj.* nenorocit, sărman
окаꙗти, окаѭ, окаѥши *ipf.* a deplînge, a plînge, a regreta, a boli, a jeli
оклєвєтати, -вєштѫ, -вєштєши *pf.* a calomnia, a cleveti
око, очєсє *n.* ochi
оковати, окоую, окоуєши *pf.* a încătuşa, a lega, a înlănţui, a făuri
около *adv.* de jur împrejur
околнь, -к, -ꙗ *adj.* învecinat, din împrejurimi
околъ, -а *m.* loc împrejmuit, tabără militară
оконьчати, -чаѭ, -чаѥши *pf.* a termina
окопати, -паѭ, -паѥши *pf.* a săpa de jur împrejur
окрьсть *adv.* împrejur ; *prep. cu gen.*
окрѫгъ *adv.* în jur, în cerc
октоумврии *m.* octombrie
олакъ, -а *m.* olac.
оловиръ, -а *m.* purpură, stofă scumpă, vopsită cu purpură
олѣи, -ꙗ *m.* ulei, untdelemn
омазати, омажѫ, -жєши *pf.* a unge
омочити, -чѫ, -чиши *pf.* a uda, a stropi
омрачити, омрачѫ, -чиши *pf.* a întuneca, a se face negru înaintea ochilor, a pierde vederea

омꙑвати, омꙑваѭ, -ваѥши *ipf.* a spăla

онамо *adv.* încolo, într-acolo

онъ, она, оно *pron. dem.* acel, acea (*pron. pers. 3* el, ea)

онъгда *adv.* în vremea aceea

онъде *adv.* acolo

онѫдоу *adv.* pe acolo

оплатъ, -а *m.* anaforă, ofrandă, jertfă (*lat.* oblatum)

оплотъ, -а *m.* gard, gard de nuiele

оплъчити сѧ, оплъчѫ, -чиши *pf.* a se pregăti de război, a aşeza oastea în pîlcuri, în formaţie de război

опоити, опоѭ, опоиши *pf.* a da de băut, a îmbăta

опона, -ꙑ *f.* perdea, catapeteasmă, cortină

опоꙗсати, -саѭ, -саѥши *pf.* a încinge

оправьданиѥ, -ꙗ *n.* hotărîre, lege, rînduială, dreptate

опровръщи, опровръгѫ, опровръжеши *pf.* a întoarce, a răsturna

опѧть *adv.* înapoi, iarăşi, din nou

орало, -а *n.* brăzdar, plug

орати, орѭ, орѥши *ipf.* a ara

оризмо, -а *n.* poruncă *(gr.)*

орисати, орисовати şi **орисꙋвати, -оуѭ, -оуѥши** *ipf.* a porunci

ороужиѥ, *vezi* **орѫжиѥ**

орьганъ, -а *m.* orgă, instrument muzical

орьлъ, -а *m.* vultur

орѣхъ, -а *m.* nuc

орѣшиѥ, -ꙗ *n.* nucet

орѫжиѥ, -ꙗ *n.* armă, sabie

освѧтити, -штѫ, -тиши *pf.* a sfinţi, a purifica

освѧштениѥ, -ꙗ *n.* sfinţire

оселити, -лѭ, -лиши *pf.* a aşeza, a coloniza, a popula

осень, -и *f.* toamnă

оскврънити, -нѭ, -ниши *pf.* a murdări, a păta

ослабити, -блѭ, -биши *pf.* a slăbi, a paraliza, a se îmbolnăvi

ослабленъ, -о, -а *adj.* (*part. verb* **ослабити**) paralizat

ослободити, -ждѫ, -диши *pf.* a elibera, a slobozi

ослꙋхаръ, -а *m.* osluhar

осморо (осмеро) *num.* cîte opt, de opt feluri

осмꙑи *num.* al optulea

основаниѥ, -ꙗ *n.* temelie

основати, -вѫ, -вѥши *pf.* a întemeia, a funda

особити сѧ, особлѭ, -биши *ipf.* a a trăi singur, retras

особьнъ, -о, -а *adj.* personal, particular, special, deosebit, separat

осолити, осолѭ, -лиши *pf.* a săra

оставити, -влѭ, -виши *pf.* a lăsa, a părăsi

оставлениѥ, -ꙗ *n.* lăsare, părăsire, iertare

останъкъ, -а *m.* rest

остати, останѫ, останеши *pf.* a rămîne

островъ, -а *m.* insulă

острота, -ꙑ *f.* ascuţiş, tăiş

остръ, -о, -а, *adj.* ascuţit

острьѥ, -ꙗ *n.* ascuţiş; **остръѥ меча** ascuţişul săbiei

осьлъ, -а *m.* asin, măgar

осьлѧ, -те *n.* asin, măgar, măgăruş

осѫдити, -ждѫ, -диши *pf.* a judeca, a osîndi

осѫждениѥ, -ꙗ *n.* judecată, osîndă

отврѣсти, -врьзѫ, -врьзеши *pf.* a deschide, a dezlega

отврѣшти, *vezi* **отъврѣшти**

ѡти *conj.* căci, deoarece, pentru că

отимати, отьемлѭ, отьемлеши *pf.* a lua, a scoate

отити, отидѫ, отидеши *pf.* a pleca, a merge

отокъ, -а *m.* insulă

отроковица, -ѧ *f.* fetiţă, copilă, roabă, sclavă

отрокъ, -а *m.* băiat, copil, slugă, argat, sclav, rob

отрочина, -ꙑ *f.* copilărie, robie

отрочьство, -а *n.* copilărie, sclavie

отрочѧ, -ѧте *n.* copil

отчина (отьчина, отина, очина), -ꙑ *f.* avere moştenită, moşie, ocină

отъ *prep. (cu gen.)* de la, din, de, dintre

отъвести, -ведѫ, -ведеши *pf.* a conduce, a duce

отъвратити, -враштѫ, -вратиши *pf.* a întoarce, a înapoia, a respinge

отъвраштати, -штаѭ, -штаеши *ipf.* a întoarce ; ~ сѧ a se întoarce, a refuza

отъврѣзати, -заѭ, -заеши *ipf.* a deschide, a dezlega

отъвръсти, *vezi* отврѣсти

отъврѣшти, -връгѫ, -вражеши *pf.* a lepăda, a împrăştia, a respinge ; ~ сѧ a se lepăda, a se dezice

отъвѣтъ, -а *m.* răspuns

отъвѣштаниѥ, -ıа *n.* răspuns, replică

отъвѣштати, -штаѭ, -штаеши *pf.* a răspunde

отъвьсѫдоу *adv.* de pretutindeni

отъдати, -дамь, -даси *pf.* a da înapoi, a restitui, a îndepărta

отъдаıати, -даѭ, -даеши *ipf.* a da înapoi, a restitui

отъдыхати, -хаѭ, -хаеши *ipf.* a respira

отъимати, -отъемлѭ, -отъемлеши *pf.* a lua

отъ кони *loc. adv.* de la început, de la începutul lumii, ca şi искони

отъ конова *loc. adv.* de cînd, din care moment

отъкѫдоу *adv.* de unde

отъложити, -ложѫ, -ложиши *pf.* a aşeza mai departe, a pune la o parte

отълѫчити, отълѫчѫ, -чиши *pf.* a despărţi, a separa

отъмьштениѥ, -ıа *n.* răsplată, răzbunare

отъметати, -таѭ, -таеши *ipf.* a arunca, a lepăda, a refuza

отънѫдъ (отънѫдь) *adv.* definitiv, de tot, în întregime

отъпадати, -даѭ, -даеши *ipf.* a cădea, a pierde

отъплатити, -штѫ, -тиши *pf.* a plăti, a răscumpăra, a răsplăti

отъправити, -влѭ, -виши *pf.* a expedia, a trimite, a îndruma

отъпоустити, -штѫ, -стиши *pf.* a ierta, a elibera, a da drumul

отъпоустанъ, -о, -а *adj.* iertat, eliberat

отъпоуштениѥ, -ıа *n.* iertare, eliberare

отърада, -ы *f.* bucurie, libertate

отърадьнъ, -о, -а *adj.* uşor, plăcut

отърешти, отърекѫ, отъречеши *pf.* a răspunde, a renunţa, a se lepăda

отъринѫти, -ринѫ, -ринеши *pf.* a respinge, a împinge, a izbi, a arunca

отърицати, -цаѭ, -цаеши *ipf.* a respinge, a nega, a dezvinovăţi, a scuza

отъросьнъ, -о, -а *adj. (part.)* scuzat, iertat

отърѣзати, -рѣжѫ, -рѣжеши *pf.* a tăia

отъстѫпити, -плѭ, -пиши *ipf.* a se îndepărta, a părăsi un loc, a se da la o parte

отъсълати, отъсылаѭ, -аеши *pf.* a trimite

отъходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a pleca, a se duce, a se îndepărta

отъходъ, -а *m.* plecare, ieşire

отъıадъ, -а *m.* leac, antidot

отъıати, -имѫ, -имеши *pf.* a lua, a ridica, a rupe, a despărţi

отъвъ, -а *m.* ostrov, insulă

отьць, -а *m.* tată, părinte

отьчина, -ы *f.* patrie, patrimoniu, avere moştenită, ocină, moşie

отьчь *adj.* al tatălui

отьчьство, -а *n.* neam, trib, paternitate, patrie

отѧгчати, -чаѭ, -чаеши *ipf.* a îngreuia

отѧти, *vezi* отъıати

охабьнъ, -о, -а *adj.* ohabnic, care nu poate fi înstrăinat, pe veci

оходити, охождѫ, оходиши *ipf.* a pleca, a (se) îndepărta

очезна *şi* очизна, -ы *f.* ocină, ţară, patrie

ѡчина, -ы *f.* ocină, avere

очишчениѥ, -ıа *n.*, *vezi* очиштениѥ

ошаати, -ѭ, -еши, *ipf.* a se abţine

ощоутити, ощоуштѫ, ощоутиши *pf.* a simţi, a şti

оцьтьнъ, -о, -а *adj.* de oţet

оцѣстити, оцѣштѫ, оцѣстиши *pf.* a curăţa, a ierta

очиштати, -таѭ, -таиши *pf.* a curăţi, a purifica

очистити, -штѫ, -стиши *pf.* a curăţa; **~ сѧ** a se curăţa

очиштение, -ıа *n.* curăţire, curăţenie, purificare

П

падание, *vezi* **падение**

падати, -даѭ, -даиши *ipf.* a cădea

падение, -ıа *n.* cădere

падина, -ы *f.* vale, padină

пазаръ, -а *m.* bazar, piaţă

паивань, -а *m.* funic

пакость, -и *f.* tiranie, pacoste, încăpăţînare, rezistenţă

пакъ (пакь, опакь) *adv.* din nou, iarăşi, invers

пакыбытие, -ıа *m.* refacere, primenire

палити, -лѭ, -лиши *ipf.* a arde, a aprinde

паматие, -а *n.* pomenire, amintire

памѧть, -и, *f.* pomenire, amintire

паноньскъ, -о, -а *adj.* din Panonia

панъ, -а *m.* pan, domn

папежь, -ıа *m.* papa

параскевьгиıа (параскевьгии) *f.* vineri (*gr.* παρασκευή)

паропсида, -ы *f.* farfurie mică (*gr.* παροψίς).

паства, -ы *f.* cireadă, turmă

паствина, -ы *f.* păşune

пасти$_1$, падѫ, падеши *pf.* a cădea

пасти$_2$, пасѫ, пасеши *ipf.* a paşte (animale), a păzi (animale)

пастоухъ, -а *m.* armăsar

пастоухъ, -а *m.* păstor, cioban

пастырь, -а *m.* păstor, cioban

пасха, -ы *f.* 1. pască; 2. sărbătoarea paştelui

пахта, -ы *f.* paftă

паче *adv.* îndeosebi, mai ales, mai mult

пашмакъ, -а *m.* paşmag, papuc

пепелъ, -а *m.* cenuşă

передъ *prep., vezi* **прѣдъ**

прежний, -ие, -ıаıа *adj.* de mai înainte, anterior

перекопъ, -а *m.* şanţ

перина, -ы *f.* perină *(slavon)*

перпиръ, -а *m.* perper (monedă)

перьперь, -а *m.* perper (monedă)

перьсѣнинъ, -а *m.* persan, locuitor al Persiei

пештера, -ы *f.* peşteră

пешти$_1$, пекѫ, печеши *ipf.* a coace

пешти$_2$ сѧ, пекѫ, печеши *ipf.* a se îngriji

пешть$_1$, -и *f.* cuptor

пешть$_2$, -и *f.* peşteră

печаль, -и *f.* tristeţe, mîhnire

печальнъ, -о, -а *adj.* întristat, îndurerat, turburat, îngrijorat

печать, -и *f.* sigiliu, pecete

печара *(slavon), vezi* **пештера**

пианьство, -а *n.* beţie

пиво, -а *n.* băutură, bere

пивьца, -ѧ *m.* beţiv

пилатовъ, -о, -а *adj.* al lui Pilat

пилипъ, -а *m.* Filip

пира, -ы *f.* traistă, pungă (*gr.* πυρὰ,)

пиргъ, -а *m.* turn

пиръ, -а *m.* banchet, masă dată oaspeţilor

писание, -ıа *n.* scriere, epistolă, carte

писати, *vezi* **пьсати**

писаць, -а *m.* scriitor, grămătic

пискоупъ, -а *m.* episcop

писмѧ, -мене *n.* literă, scriere

питати, -таѭ, -таиши *ipf.* a hrăni, a alimenta

пити, пиѭ, пиеши (пьѭ, пьеши) *ipf.* a bea

питие, -ıа *n.* băutură

питомъ, -о, -а *adj.* îngrăşat de sînge, gras, hrănit

питѣти, -тѣѭ, -тѣеши *ipf.* a hrăni, a îngrăşa

пишта, -ѧ *f.* hrană, mîncare

пица, *vezi* **пишта**

пиıаница, -ѧ *m.* beţiv

пианъ, -о, -а *adj.* beat

плавогривѣсть, -о, -а *adj.* cu coamă galbenă

плавъ, -о, -а *adj.* plăvan, blond, galben
плакати$_1$, **плачѫ**, **плачеши** *ipf.* a plînge, a deplînge
плакати$_2$, -чѫ, -чеши *ipf.* a clăti, a spăla
пламень, *vezi* **пламы**
пламы, -мене *n.* flacără, văpaie
планина, -ы *f.* munte, plai
платити, -штѫ, -тиши *ipf.* a plăti
платно, -а *n.* pînză
плачь, -а *m.* plîns, plîngere
племѧ, -мене *n.* neam, generaţie, trib
плениница, -ѧ *f.* împletitură, lanţ
плести, **плетѫ**, -теши *pf.* a împleti
плеште, -а *n.* umăr
плодити плождѫ, **плодиши** *ipf.* a rodi, a da roade
плъконачѧлникъ, -а *m.* căpetenie
плънъ, -о, -а *adj.* plin
плъть, -и *f.* carne, trup, corp
плътьнъ, -о, -а *adj.* trupesc, corporal
плѣва, -ы *f.* pleavă
плѣвелъ (**плѣвель**), -а *m.* neghină
плѣвьница, -ѧ *f.* paiernişă, şopron, vînturătoare
плѣнити, -нѭ, -ниши *pf.* a lua pradă, a lua prizonier
плѣнъ, -а *m.* pradă, pradă de război, răpire, captivitate
плѣнаникъ, -а *m.* prizonier
плѣнаница, -ѧ *f.* prizonieră
плѧсание, -ıа *n.* dans, zburdare
плѧсати, **плѧсаѭ**, **плѧсаеши** (**плѧшѫ**, **плѧшеши**) *ipf.* a juca, a dansa, a zburda
по *prep.* *(cu dat., ac., loc.)* prin, pe, potrivit cu, după, în conformitate cu, pentru, peste
побити, -ѭ, -еши *pf.* a bate, a lovi, a ucide ; a învinge
поблѣдати, -даѭ, -даеши *pf.* a îngălbeni, a deveni palid
побѣгати, -аѭ, -аеши *ipf.* a fugi, a alerga
побѣдити, -бѣждѫ, -диши *pf.* a învinge, a ieşi victorios
побѣдоносьць (**побѣдоносецъ**), -а *m.* învingător, purtător de victorii

побѣжати, -жѫ, -жиши *pf.* a fugi, a se refugia
побѣждение, -ıа *n.* victorie
повелѣние, -ıа *n.* poruncă, voinţă, învăţătură
повелѣти, -лѭ, -лиши *pf.* a porunci, a ordona, a comanda, a recomanda
повеселити сѧ, -лѭ, -лиши *pf.* a se veseli
повести, -ведѫ, -ведеши *pf.* a duce, a conduce
повесть, -и *f.* poveste, istorisire
повиноватн, -ноуѭ, -ноуеши *ipf.* a supune, a subjuga
повиньнъ, -о, -а *adj.* vinovat, supus
повити, -виѭ, -виеши *pf.* a îmbălsăma, a acoperi, a ascunde, a înfăşura, a înfăşa
повозъ, -а *m.* transport
повратити, -штѫ, -тиши *pf.* a întoarce, a restitui
поврѣшти, -врѣгѫ, -врѣжеши *pf.* a arunca
повѣдѣти, **повѣмь**, **повѣси** *pf.* a povesti, a comunica, a spune
поганинъ, -а *m.* păgîn
поганъ, -а *m.* păgîn (*lat.* paganus)
поганыни, -ѧ *f.* păgînă
поганьскъ, -о, -а *adj.* păgînesc, barbar
поганьство, -а *n.* păgînism, păgînie
поглавьнъ, -о, -а *adj.* de căpetenie, de frunte, mai în faţă, mai important
поглоумити сѧ, -млѭ, -миши *pf.* a glumi, a spune nimicuri
погорѣти, -рѭ, -риши *pf.* a arde
погребение, -ıа *n.* înmormîntare
погрести, -гребѫ, -гребеши *pf.* a înmormînta, a îngropa
погрети, -гребѫ, -гребеши *pf.* a înmormînta
погрѣбание, -ıа *n.* înmormîntare
погрѣбати, -баѭ, -баеши *ipf.* a îngropa
погрѣшити, **погрѣшѫ**, -шиши *pf.* a da greş, a greşi
погрѧзнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a cufunda ; ∼ **сѧ** a se scufunda

погрѫжати сѧ, -жаѭ, -жаѥши *ipf.* a se cufunda, a se afunda
погоубити, -блѭ, -биши *pf.* a pieri, a duce la pieire, a păgubi, a pedepsi
погьнати, поженѫ, поженеши *pf.* a duce, a mîna, a goni
погъıбати[1], -блѭ, -блеши *pf.* a pieri, a pierde
погъıбати[2], -баѭ, -баѥши *ipf.* a pieri, a pierde
погъıбнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a pieri, a se ruina, a se pierde
погъıбѣль, -и *f.* pieire, pierzanie
познати, -знаѭ, -знаѥши *ipf.* a cunoaşte, a recunoaşte
подавити, -влѭ, -виши *pf.* a înăbuşi, a sufoca, a sugruma
подати, -дамь, -даси *pf.* a da, a dărui, a trimite
подвигнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a mişca a clătina, a pune în mişcare; ~**сѧ** a se grăbi, a se lupta, a năzui
подвигъ, -а *m.* luptă, stăruinţă, năzuinţă, faptă măreaţă
подвода, -ъı *f.* călăuză, podvoadă, transport
подобати, -баѭ, -баѥши *ipf.* a se cuveni, a trebui
подобити, -блѭ, -биши *pf.* a fi asemenea, a semăna, a imita
подобьнъ, -о, -а *adj.* asemănător
подроугъ, -а *m.* om apropiat, tovarăş, prieten
подроужиıа, -ѩ *f.* soţie
подроужиѥ, -ꙗ *n.* familie, căsătorie
подъ *prep. (cu ac., instr.)* sub, dedesubt
подъклонити, -нѭ, -ниши *pf.* a apleca; ~**сѧ** a se apleca
подъкованиѥ, -ıа *n.* potcovitul, potcovirea
подъкопати, -паѭ, -паѥши *pf.* a săpa (în), a săpa (sub), a submina
подъземиѥ, -ıа *n.* subteran
подъложити, -жѫ, -жиши *pf.* a pune dedesubt
подъръжчьство, -а *n.* supunere

пожьдати (пождати), пожидѫ, пождеши (пождѫ, пождеши) *pf.* a aştepta
позабавити, -влѭ, -виши *pf.* a împiedica, a opri, a acoperi
поздѣ *adv.* tîrziu
позлатити, -штѫ, -тиши *pf.* a auri, a sufla cu aur
позлаштенъ, -о, -а *adj.* aurit
познати, -знаѭ, -знаѥши *pf.* a cunoaşte, a recunoaşte
позоратаи, -ıа *m.* spectator, privitor
позоровати, -роуѭ, -роуѥши *ipf.* a privi, a se uita
поизбранъ, -о, -а *adj.* ales
позлатити, позлаштѫ, позлатиши *pf.* a auri
позьрѣти, -зьрѭ, -зьриши *pf.* a privi, a vedea, a zări
поити$_1$, -идѫ -идеши *pf.* a pleca, a merge, a ajunge
поити$_2$, поıѫ, поиши *pf.* a adăpa, a da de băut
поихати, *vezi* **поити$_1$**
показати, -жѫ, -жеши *pf.* 1. a arăta, a spune; 2. a mustra, a dojeni
покадити, покаждѫ, покадиши *pf.* a tămîia, a cădelniţa
покаıаниѥ, -ıа *n.* pocăinţă
покаıати сѧ, покаѭ, покаѥши *pf.* a se pocăi
поклисарь, -ıа *m.* sol, trimis
поклисарьство, -а *n.* solie
поклониѥниѥ, -ıа *n.* închinare, închinăciune, plecăciune
поклонити сѧ, -нѭ, -ниши *pf.* a se pleca, a se închina în faţa cuiva; a se ploconi
покои, -ıа *m.* linişte, odihnă, repaus
покора, -ъı *f.* umilinţă
покорити сѧ, -рѭ, -риши *pf.* a se supune
покровитель, -ıа *m.* ocrotitor, protector
покрьвениѥ, -ıа *n.* acoperiş, acoperire
покръıвало, -а *n.* înveliş, acoperămînt
покрыти, -крыѭ, -крыѥши *pf.* a acoperi, a ascunde
покоупити, -плѭ, -пиши *pf.* a cumpăra

покоусити, -шѫ, -сиши *pf.* a atinge, a pune mîna, a ispiti
покꙑдати, -даѭ, -дакши *pf.* a acoperi, a atîrna, a presăra
полагати, -аѭ, -акши *ipf.* a te baza pe ceva, a miza, a aștepta ceva, a pune, a da
полата, -ꙑ *f.* palat, casă mare (*gr.* παλάτιον, *lat.* palatium)
полно *adv.* plin, deplin, întreg
полнꙑи, -оіе, -аіа *adj.* plin, deplin, întreg
полоѕина, -ꙑ *f.* jumătate
положити, -жѫ, -жиши *pf.* a așeza, a pune, a da
полонъ, -а *m.* răpire, captivare
полоу-ношти *adv.* la miezul nopții
полотно, -а *n.*, *vezi* **платно**
полъ, -оу *m.* parte, jumătate
польза, -ѧ *f.* folos
пользевати (пользовати), -ваѭ, -вакши *ipf.* a folosi, a utiliza
полѣна, -ꙑ *f.* poiană, cîmpie
полє, -іа *n.* cîmp, ogor, teren arabil, pămînt
помазати, -жѫ, -жеши *pf.* a unge
поманѫти, -нѫ, -нєши *pf.* a face semn (cu mîna sau cu capul)
пометати, -таѭ, -такши *ipf.* a arunca, a pune în față
помиловати, помилоуѭ, помилоуєши *pf.* a milostivi, a milui, a îndrăgi
поминати, -наѭ, -накши *ipf.* a-și aduce aminte
помолити, -лѭ, -лиши *pf.* a ruga ; **∼сѧ** a se ruga
поморие, -іа *n.* țărmul mării, coastă
помошти, -могѫ, -можеши *pf.* a ajuta, a acorda ajutor
помошть, -и *f.* ajutor
помоштьникъ, -а *m.* ajutor, persoană care ajută
помочь, -и *f.*, *vezi* **помошть**
помꙑслити, -шлѭ, -слиши *pf.* a gîndi
помꙑшлıати, -шлıаѭ, -шлıакши *ipf.* a gîndi
помꙑшлѥние, -іа *n.* gîndire, cugetare, dorință
помѣникъ (поменикъ), -а *m.* pomelnic
помѣнѫти, -нѫ, -нєши *pf.* a pomeni, a aminti
помѣтати, -таѭ, -такши *ipf.* a azvîrli, a arunca
помѧнѫти, -нѫ, -нєши *pf.* a-și aduce aminte, a pomeni
поне (понеже) *conj.* căci, pentru că, deoarece, de cînd
понедѣльникъ, -а *m.* luni
пониже *adv.* mai jos
поновити, -влѭ, -виши *pf.* a înnoi, a renova
понести, -несѫ, -несеши *pf.* a duce
поносити, поношѫ, -сиши *ipf.* a insulta, a huli
поношение, -іа *n.* rușine, insultă
поноудити, -ждѫ, -диши *pf.* a împinge, a sili, a obliga
поноуждати, -даѭ, -дакши *ipf.* a sili, a obliga
понѣ *adv.* măcar, numai, chiar, cel puțin
поне(же) *conj.* fiindcă, pentru că
попирати, -раѭ, -ракши *ipf.* a călca în picioare, a strica
пописати, -шѫ, -шеши *pf.* a scrie
попьрати, -перѫ, -переши *pf.* a călca în picioare, a distruge
поперекъ *adv.* de-a curmezișul
попьсати, попишѫ, попишеши *pf.* a zugrăvi, a descrie
поработати, -таѭ, -такши *pf.* a lucra, a sluji
поразити, -жѫ, -зиши *pf.* a lovi, a izbi, a dărîma, a nimici, a învinge
порода, -ꙑ *f.* rai, paradis
порокъ, -а *m.* viciu, cusur, defect, pată, neajuns
пороучение, -іа *n.* poruncă, sarcină
пороушити, -шѫ, -шиши *pf.* a strica, a distruge
поръ, -а *m.* țăran
порѧдъ, -а *m.* ordine, orînduială
порѧдьнъ, -о, -а *adj.* ordonat, rînduit
порѧднѣ *adv.* în ordine, ordonat
порѫчити, -чѫ, -чиши *pf.* a încredința, a recomanda, a porunci
посада, -ꙑ *f.* posadă, garnizoană, punct fix militar, așezare

посадити, -саждѫ, -садиши *pf.* a așe-za, a fixa
послоужение, -ıа *n.* serviciu
послоужити, -жѫ, -жиши *pf.* a sluji, a servi
послоухъ, -а *m.* martor
послоушание, -ıа *n.* ascultare, supunere
послоушати, -шаѭ, -шаиши *ipf.* a asculta
послѣдникъ, -а *m.* urmaș, moștenitor
послѣдовати, -доуѭ, -доуиши *ipf.* a urma, a urmări
послѣдь *adv.* apoi, în cele din urmă
послѣдьнь *adj.* ultimul
посмиѥти сѧ, **посмѣѭ**, **посмѣиши** *ipf.* a lua în rîs, a-și bate joc
пособити, -блѭ, -биши *pf.* a ajuta, a lupta
пособление, -ıа *n.* ajutor
поспольство, -а *n.* populație, popor
поспѣшение, -ıа *n.* succes, progres, folos, activitate
посрамитель, -ıа *m.* cel care încalcă buna cuviință, nerușinat
посрамити, -млѭ, -миши *pf.* a rușina, pe cineva
посрѣдъ (**посрѣдь**) *adv.* în mijloc, printre
поставити, -влѭ, -виши *pf.* a pune, a așeza
постати, -станѫ, -станеши *pf.* a (se) ridica, a înălța, a începe, a lua ființă
постигати, -гаѭ, -гаиши *ipf.* a urmări, a ajunge
постигнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a ajunge
пострадати, -ждѫ, -деши *pf.* a suferi
построıати, -ѭ, -ıаиши *ipf.* a se corecta, a se îndrepta, a se acorda
постригати, -аѭ, -аиши *ipf.* a tunde
постъ, -а *m.* post
постигнѫти, *vezi* **постигнѫти**
постыдити сѧ, -стыждѫ, -стыдиши *pf.* a se rușina
постыдѣти сѧ, -стыждѫ, -стыдиши *pf.* a se rușina
посъланикъ, -а *m.* trimis, delegat, vestitor
посълати, -лѭ, -леши *pf.* a trimite
посъмотрити, -трѭ, -триши *pf.* a cerceta, a privi, a lua în seamă
посылати, -аѭ, -аиши *ipf.* a trimite
посѣкати, -каѭ, -каиши *ipf.* a tăia, a reteza
посѣкъ, -а *m.* tăiere
посѣсти, -сѧдѫ, -сѧдеши *pf.* a se așeza
посѫдити, **посѫждѫ**, -диши *pf.* a considera, a crede, a judeca
потаплıати, -лıаѭ, -лıаиши *ipf.* a îneca, a cufunda ; ~ **сѧ** a se îneca
потвеждати, *vezi* **потвръждати**
потворити, -рѭ, -риши *pf.* a îndrepta, a reface, a corecta, a schimba
потвръждати, -даѭ, -даиши *ipf.*, *perf.* a întări, a aproba
потвръждение, -ıа *n.* confirmare, întărire
потещти, -текѫ, -течеши *pf.* a alerga, a curge, a fugi
потирати, -раѭ, -раиши *ipf.* a șterge, a nimici
потокъ, -а *m.* pîrîu, rîu, izvor, torent
потомь *adv.* apoi, după aceea
потопъ, -а *m.* potop
потроужение, -ıа *n.* trudă *(slavon)*
потрьпѣти, -плѭ, -пиши *pf.* a răbda, a suferi
потрѣба, -ы *f.* folos, necesitate, trebuință, nevoie
потрѣбити, **потрѣблѭ**, -биши *pf.* a prăpădi, a ispăși, a distruge, a scutura
потрѣбьнъ, -о, -а *adj.* de trebuință, necesar
потрѧсти, -сѫ, -сеши *pf.* a zgudui, a cutremura, a emoționa
потъ, -а *m.* transpirație
потъкнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a lovi, a lupta ; ~ **сѧ** a se împiedica, a se poticni
потъщание, -ıа *n.* grabă, urgență
потъщати, -щѫ, -щиши *pf.* a îngriji, a purta grijă
поучение, -ıа *n.* sfat, îndemn
поучити сѧ, -чѫ, -чиши *pf.* a învăța, a studia
похвала, -ы *f.* laudă

похвалити, -лѭ, -лиши *pf.* a slăvi, a lăuda

походити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a umbla dintr-un loc în altul, a înconjura, a rătăci

похоть, -и *f.* dorință, pasiune

похотьнъ, -о, -а *adj.* lacom, pofticios

похотѣти, -хоштѫ, -хоштеши *ipf.* a pofti, a dori

поштѧдѣти, -штѧждѫ, -штѧдиши *pf.* a păzi, a feri, a cruța, a salva

почати, *vezi* **почѧти**

почитати, -аѭ, -аеши *ipf.* a citi, a cunoaște, a socoti

почити, -чиѭ, -чиеши *ipf.* a se liniști, a se odihni

почрьпати, -аѭ, -аеши *ipf.* a extrage, a scoate (apă), a goli

почьсть, -и *f.* demnitate, cinste

почьстьнъ, -о, -а *adj.* cinstit, onorat

почисти, -чьтѫ, -чьтеши *pf.* 1. a număra, a socoti, a citi ; 2. a onora, a cinsti

почьто (по чьто) *conj.* pentru ce, de ce

почѧло, -а *n.* început

почѧти, -чьнѫ, -чьнеши *pf.* a începe

поıасати, -саѭ, -саеши *ipf.* a încinge

поıасъ (поıасъ), -а *m.* cingătoare, brîu, chimir

поıѧти, -имѫ, -имеши *pf.* a lua, a primi

праведьнъ, -о, -а *adj.* drept, adevărat

правило, -а *n.* lege, regulă, canon, pravilă

правитель, -ıа *m.* dregător, îndrumător, omul legii

правити, -влѭ, -виши *pf.* a conduce, a îndruma

право₁ *adv.* drept

право₂, -а *n.* drept, lege

правовѣрьнъ, -о, -а *adj.* drept-credincios

православьнъ, -о, -а *adj.* ortodox

правъ, -о, -а *adj.* drept

правъда, *vezi* **правьда**

правъıни, -ıѧ *f.* dreptate

правьдьникъ, -а *m.* om drept, cinstit, credincios

правьдьнъ, -о, -а *adj.* drept, adevărat, corect

прадѣдъ, -а *m.* strămoș

праздьникъ, -а *m.* sărbătoare, praznic

празд̑ьновати, -ноуѭ, -ноуеши, *ipf.* a serba, a sărbători

праздьнъ, -о, -а, *adj.* gol, liber ; de sărbătoare

праотьць, -а *m.* strămoș, străbun

прахъ, -а *m.* praf, pulbere

праштоурѧ, -ѧте *n.* răstrănepot

прелатъ, -а *m.* preot, prelat

преторъ, -а *m.* pretoriu, palatul procuratorului roman în provincii (*gr.* πραιτώριον; *lat.* praetorium)

при *prep.* *(cu loc.)* lîngă, la, spre

приближати сѧ, -жаѭ, -жаеши *ipf.* a se apropia

прибытъкъ, -а *m.* cîștig, venit, folos

прибѣганиıе, -ıа *n.* refugiu, adăpost

прибѣгати, -бѣгаѭ, -бѣгаеши *ipf.* a fugi, a alerga, a se refugia, a pribegi

прибѣжати, -бѣжѫ, -бѣжиши *pf.* a alerga

прибѣжиште, -а *n.* scăpare, fugă, salvare

привести, -ведѫ, -ведеши *pf.* a aduce la, a duce, a conduce

привлѣшти, -влѣкѫ, -влѣчеши *pf.* a atrage, a trage

приводити, привождѫ, -водиши *ipf.* a aduce, a conduce

привѣсити, -шѫ, -сиши *pf.* a atîrna

пригласити, -глашѫ, -гласиши *pf.* a chema, a striga, a invita

приготовати, -ваѭ, -ваеши *ipf.* a pregăti

придаıати, -даѭ, -даеши *ipf.* a da lîngă, a da, a adăuga

прижитокъ, -и *m.* venit, folos

призъвати, призовѫ, -зовеши *pf.* a chema, a striga

призьрѣти, -зьрѭ, -зьриши *pf.* a căuta, a privi spre

приимати, -имаѭ (-емлѭ), -имаеши (емлеши) a lua, a primi, a adăposti, a accepta

приити, приидѫ, приидеши *pf.* a veni, a sosi, a se apropia

приkиıе, -ıа *n.* zestre

приключан, -ıа *m.* întîmplare
приключити сѧ, -чѫ -чиши *pf.* a se întîmpla
прикоснѫти сѧ, -коснѫ, -коснеши *pf.* a se atinge de a se referi la
прилежаниꙗ, -ıа *n.* stăruință
прилежати, -жѫ, -жиши *pf.* a sta lîngă, a îngriji, a se ocupa(de ceva), a aparține, a se învecina
прилежьнъ, -о, -а *adj.* silitor, stăruitor
прилогъ, -а *m.* adaos
приложениꙗ, -ıа *n.* dar, ajutor, asistența dată, adăugare
приложити, -жѫ, -жиши *pf.* a adăuga, a alătura
приложьнъ, -о, -а *adj.* adăugat
прилоучити сѧ, -чѫ, -чиши *pf.* a se întîmpla
прилѣпити сѧ, -плıѫ, -пиши *pf.* a se lipi, a se alipi, a se pripăși, a se aciua
принесениꙗ, -ıа *n.* aducere, oferire, ofertă
принести, -сѫ, -сеши *pf.* a aduce
приносити, -шѫ, -сиши *ipf.* a aduce
приобрѣсти, -рѧштѫ, -рѧштеши *pf.* a dobîndi, a cîștiga
припададати, -даѭ, -даиши *pf.* a cădea, a îngenunchia
припрать, -и *f.* pronaos
присилокати, -лоуѭ, -лоуıеши *ipf.* a sili
прискрьбьнь (прискръбенъ), -о, -а *adj.* întristat, îndurerat, scîrbit
присно *adv.* pururea, veșnic
приснопомѧнѫемыи, -оıе, -аıа *adj.* veșnic pomenitul
приснодѣва, -ъı *f.* pururea fecioară
пристѫпити, -плıѫ, -пиши *pf.* a se apropia, a înainta, a veni, a ajunge
присьно *adv.* totdeauna, pururea
присѧга, -ъı *f.* jurămînt
присѧгати, присѧгаѭ, присѧгаıеши *ipf.* a jura, a depune jurămînt
прити, -идѫ, -идеши *pf.* a veni, a sosi
притицати, -чѫ, -чеши *pf.* a năzui, a tinde
притъча, -ѧ *f.* pildă, parabolă, poveste
прихващати, -щѫ, -щеши *ipf.* a prinde, a apuca
приходити, -ждѫ, -диши *ipf.* a veni, a sosi
приходъ, -а *m.* sosire, venire
пришествиꙗ, *vezi* пришьствиꙗ
пришьльць, -а *m.* nou venit, venetic, străin
пришьствиꙗ, -ıа *n.* sosire, venire
причьтьникъ, -а *m.* cleric
причѧсть, -и *f.* participare, porție, împărtășire
причѧстьнъ, -о, -а *adj.* părtaș
причѧштениꙗ, -ıа *n.* împărtășanie
приıатель, -ıа *m.* prieten
приıательство, -а *n.* prietenie
приıати, приимѫ, -имеши *pf.* a lua, a prinde
пробости, -дѫ, -деши *pf.* a străpunge
проводити, -вождѫ, -водиши *pf.* a conduce, a petrece
прорѣштениꙗ, -ıа *n.* prevestire
прогнѣваниꙗ, -ıа *n.* îndîrjire, mînie, indignare
прогнѣвати сѧ, -ваѭ, -ваıеши *pf.* a se mînia
прогънати, -женѫ, -женеши *pf.* a goni, a alunga, a mîna
продавати, -ваѭ, -ваıеши *ipf.* a vinde
продати, -дамь, -даси *pf.* a vinde
продаıати, -даѭ, -даıеши *ipf.* a vinde
продлъжати, -жаѭ, -жаıеши *ipf.* a prelungi, a continua
прозьрѣти, -зьрѭ, -зьриши *pf.* a vedea bine, a pătrunde lucrurile
прозѧбати, -баѭ, -баıеши *ipf.* a încolți, a răsări
прозѧбнѫти, -бнѫ, -бнеши *pf.* a răsări, a încolți
произволениꙗ, -ıа *n.* bunăvoință, voință, permisiune
проити, проидѫ, проидеши *pf.* a trece (prin)
проклѧти, -кльнѫ, -кльнеши *pf.* a blestema
проклѧтъ, -о, -а *adj.* blestemat
проливати, -ваѭ, -ваıеши *ipf.* a vărsa
пролиıати, -лѣѭ, -лѣıеши *pf.* a vărsa

промꙑслъ, -а *m.* providență, cugetare
пропадь, -и *f.* prăpastie
пропасть, -и *f.* prăpastie, abis, genune
проповѣданиѥ, -ꙗ *n.* predică, propovăduire
проповѣдати, *vezi* **проповѣдѣти**
проповѣданикъ, -а *m.* propovăduitor
проповѣдѣти, -вѣмь, -вѣси *pf.* a predica
пропѧти, -пьнѫ, -пьнеши *pf.* a crucifica, a răstigni
пропѧтиѥ, -ꙗ *n.* răstignire, crucificare
пророчица, -ѧ *f.* profetă
пророчь *adj. pos.* al prorocului
пророчьство, -а *n.* profeție
просвѣтити, -свѣштѫ, -свѣтиши *pf.* a lumina, a ilumina
просити, -шѫ, -сиши *ipf.* a cere, a ruga
прославити, -влѭ, -виши *pf.* a proslăvi, a preamări
прославлꙗти, -влꙗѭ, -влꙗѥши *ipf.* a proslăvi
простость, -и *f.* simplitate
пространъ, -о, -а *adj.* larg, extins
простъ, -о, -а *adj.* simplu
противити сѧ, -влѭ, -виши, *ipf.* a se împotrivi
противьнъ, -о, -а *adj.* adversar, potrivnic, neascultător
противѫ *adv.* împotriva, în întîmpinare, după, conform ; *prep. cu dat.*
протръꙃати, -ꙃаѭ, -ꙃаѥши *ipf.* a rupe ; ~ **сѧ** a se rupe, a se sfîșia
проходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a străbate, a trece (prin), a parcurge
проходъ, -а *m.* trecere, scurgere ; **проходомь глаголѧ**—spunînd în trecere
прошениѥ, -ꙗ *n.* cerere, rugăminte
прочий *adj.* celălalt, altul, următor
проусьць, -а *m.* cal buestru
прочь *adv.* în afară, în lături
проꙗвити, -влѭ, -виши *pf.* a descoperi, a arăta, a scoate la iveală
прьвоѥ *adv.* mai întîi
прѣдалика, -ꙑ *f.* prădalica, acțiune de vînzare
прьвъ (прьвъ) *num.* primul
прьвѣньць, -о, -а *adj.* întîiul născut
прьвꙑньць, -а *m.*, *vezi* **прьвѣньць**
прьвѣѥ *adv.* în primul rînd, mai întîi
прьстень, -ене *m.* inel
прьстъ, -а *m.* 1. deget ; 2. țărînă
прѣбꙑвати, -ваѭ, -ваѥши *ipf.* a fi adesea sau permanent într-un loc, a locui, a fi, a rămîne
прѣбѣгство, -а *n.* pribegie
прѣворъ, -ꙑ *f.* tindă, pridvor
прѣвъзлюбити, -блѭ, -биши, *pf.* a preaiubi
прѣвьноукъ, -а *m.* strănepot
прѣвьноуча, -ѧте *n.* strănepot
прѣгрѣшениѥ, -ꙗ *n.* mare păcat, greșeală mare
прѣданиѥ, -ꙗ *n.* predare, prindere, trădare
прѣдатель, -ꙗ *m.* trădător
прѣдати, -дамь, -даси *pf.* a preda, a da, a încredința, a transmite, a trăda
прѣдобръ, -о, -а *adj.* prea bun, foarte bun
прѣдрагъ, -о, -а *adj.* prea scump, prea cinstit
прѣдрьжати, -жѫ, -жиши *ipf.* a ține, a cuprinde, a poseda
прѣдъ *prep. (cu ac., instr.)* înainte, în față
прѣдъдвориѥ, -ꙗ *n.* pridvor, tindă
прѣдъити, -идѫ, -идеши *pf.* a merge înainte, a premerge
прѣдъкъ, -а *m.* strămoș, înaintaș
прѣдъложити, -жѫ, -жиши *pf.* a pune înainte, a așeza în față
прѣдъписаниѥ, -ꙗ *n.* scriere de mai înainte
прѣдърешти, -кѫ, -чеши *pf.* a vorbi înainte, a prezice
прѣдъстати, -станѫ, -станеши *pf.* a sta înainte
прѣдътеча, -ѧ *m.* precursor, înaintaș
прѣдьнии, -ѥѥ, -ꙗꙗ *adj.* dinainte, înaintaș
прѣдѣлъ, -а *m.* granița, hotar

прѣжде *adv.* mai înainte, mai devreme, mai întîi ; *prep. cu gen.*
прѣждьнь, -о, -а *adj.* de mai înainte
прѣити, -идѫ, -идеши *pf.* a trece, a merge pe lîngă
прѣлагати сѧ, -аѭ, -аеши *ipf.* a muta, a întoarce, a suci, a transmite
прѣложити -жѫ, -жиши *pf.* a traduce, a preface, a schimba
прѣльстъ, -и *f.* înşelare, amăgire
прѣльштение, -ꙗ *n.* viclenie, şiretenie, perfidie
прѣмагати, -аѭ, -аеши *ipf.* a birui, a învinge
прѣмо *adv.* drept, înainte ; *prep. cu dat.* înainte, în faţă
прѣмоудити, -ждѫ, -диши *ipf.* a zăbovi, a întîrzia, a şovăi
прѣмѣна, -ꙑ *f.* schimbare
прѣмѫдрость, -и *f.* înţelepciune
прѣмѫдръ, -о, -а *adj.* înţelept, prea înţelept
прѣнепорочьнъ, -о, -а *adj.* cu totul fără păcat, cu totul fără prihană
прѣображенние, -ꙗ *n.* transfigurare, schimbare la faţă
прѣполовление, -ꙗ *n.* înjumătăţire
прѣпоꙗсати, -поꙗшѫ, -поꙗшеши *pf.* a încinge ; ~ сѧ a se încinge
прѣродитель, -ꙗ *m.* bunic, strămoş
прѣсвѧтъ, -о, -а *adj.* preasfînt
прѣславьнъ, -о, -а *adj.* prea slăvit
прѣставити, -влѭ, -виши *pf.* a muta, a împinge, a schimba
прѣставити сѧ, -влѭ, -виши *pf.* a deceda
прѣставление, -ꙗ *n.* moarte, strămutare
прѣстати, -станѫ, -станеши *pf.* a înceta, a opri
прѣстоупити, *vezi* прѣстѫпити
прѣстѫпати, -паѭ, -паеши *ipf.* a călca, a trece peste
прѣстѫпити, -плѭ, -пиши *pf.* a călca, a trece peste
прѣстѫпьникъ, -а *m.* criminal, încălcător (al legii)
прѣтъкнѫти, -тъкнѫ, -тъкнеши *pf.* a izbi, a lovi ; ~ сѧ a se izbi, a se lovi
прѣфацнꙗ, -ѩ *f.* prefaţă (*lat.* praefatio)
прѣходити, -хождѫ, -ходиши *ipf.* a străbate, a trece dincolo, a umbla
прѣчистъ, -о, -а *adj.* preacurat
прѧсти, прѧдѫ, прѧдеши *ipf.* a toarce, a urzi
поустити, -штѫ, -стиши *pf.* a da drumul, a trimite, a slobozi, a lăsa
поустъ, -о, -а *adj.* pustiu, deşert, nelocuit
поустꙑни, -ѩ *f.* pustiu, deşert
поуть, -и *m.*, *vezi* пѫть
поушка, -ꙑ *f.* tun
поуштение, -ꙗ *n.* aruncătură
пчела, -ꙑ *f.* albină, stupi de albine
пчеларьство, -а *n.* crescătorie de albine, prisacă
пьтица (птица), -ѧ *f.* pasăre
пьра, -ꙑ *f.* pîră, reclamaţie
пьсание, -ꙗ *n.* pisanie, scriere, scriptură
пьсати (писати), пишѫ, пишеши *ipf.* a scrie
пьсъ, -а *m.* cîine
пьсьскꙑ *adv.* cîineşte, ca un cîine
пьтица, *vezi* пътица
пьшеница, -ѧ *f.* grîu
пѣние, -ꙗ *n.* cîntat, cîntec, imn
пѣнѧжьникъ, -а *m.* zaraf
пѣнѧѕь, -а *m.* ban, monedă
пѣснь, -и *f.* cîntec
пѣсъкъ, -а *m.* nisip
пѣтелъ, -а *m.* cocoş
пѣти, поѭ, поеши *ipf.* a cînta
пѣшь *adj.* pe jos (a merge) cu picioarele, pedestru
пѧта, -ꙑ *f.* călcîi
пѧтикость, -и *f.* cincizecime
пѧторо (пѧтеро) *num.* cîte cinci, de cinci feluri
пѧтъкъ, -а *m.* vineri
пѧть, -и *num.* cinci
пѫть, -и *m.* cale, drum
пѫтьникъ, -а *m.* drumeţ, călător, pelerin

рабა, -ы *f.* sclavă, slujnică
работа, -ы *f.* muncă, sclavie
работати, -таѭ, -таѥши *ipf.* a munci, a sluji, a lucra
работьникъ, -а *m.* slugă, argat, lucrător, sclav
рабъ, -а *m.* rob, slugă
рабынꙑ, -ѩ *f.* roabă, slujnică
рабьскꙑ *adv.* ca un rob
равꙋна, -ы *f.* arvună, acont
равви *(indecl.) m.* învățat
равьно *adv.* deopotrivă, egal
равьнъ, -о, -а *adj.* egal, uniform
рада, -ы *f.* sfat (domnesc), consiliu
ради (радьма) *prep. (cu gen.)* pentru, din cauză
радити, -ждѫ, -диши *ipf.* a se îngriji, a se ocupa, a se strădui
радовати сѧ, радоуѭ, радоуѥши *ipf.* a se bucura
радость, -и *f.* bucurie
радостьно *adv.* cu bucurie
радъ, -о, -а *adj.* bucuros, plăcut, vesel
радьма, *vezi* ради
раждеꙗти, -ждеѭ (-ждьѭ), -ждеѥши *ipf.* a arde, a se încinge
раздрꙗти, -рꙗѭ, -рꙗѥши *ipf.* a dărîma, a distruge, a transforma în ruini
разбити, -биѭ, -биѥши *pf.* a distruge, a dărîma, a sparge
разбоиникъ, -а *m.* tîlhar, bandit, ucigaș
разболѣвати сѧ, -ваѭ, -ваѥши *ipf.* a se îmbolnăvi
разбѣгнѫти сѧ, -бѣгнѫ, -бѣгнеши *pf.* a se împrăștia, a se risipi
развраждати, -даѭ, -даѥши *pf.* a trage, a duce, a ațîța, a despărți
развалити, развалѭ, развалиши *pf.* a răsturna
развѣ *adv.* afară, afară de (*prep. cu gen.*)
разгнѣвати сѧ, -ваѭ, -ваѥши *ipf.* a se mînia
раздати, -дамь, -даси *pf.* a da, a împărți
раздаꙗти, -даѭ, -даѥши *ipf.* a împărți, a distribui
раздроушити, -шѫ, -шиши *pf.* a distruge
раздъраті (раздьрати), -дерѫ, -дереши a rupe, a sfîșia
раздѣлениѥ, -ꙗ *n.* împărțire, dezbinare
раздѣлити, -лѭ, -лиши *pf.* a împărți, a despărți
разити сѧ, -идѫ, -идеши *pf.* a se despărți, a se împrăștia
различь *adj.* diferit
различьно *adv.* diferit, în mod diferit
различьнъ, -о, -а *adj.* diferit
разлѫчениѥ, -ꙗ *n.* separare, despărțire
разлѫчити, -чѫ, -чиши *pf.* a despărți
размирꙗ, -ꙗ *f.* răzmeriță, discordie
размъішлениѥ, -ꙗ *n.* gîndire, chibzuire
размъішлꙗти, -шлꙗѭ, -шлꙗѥши *ipf.* a gîndi, a medita
размѣсити, -шѫ, -сиши *pf.* a amesteca
разорити, -рѭ, -риши *pf.* a distruge, a răsturna, a nimici
разноличь *adv.* de aspect diferit
разоумъ, -а *m.* înțelepciune, minte, rațiune
разоумьнъ, -о, -а *adj.* înțelept, înțelegător
разоумѣвати, -ваѭ, -ваѥши *ipf.* a înțelege
рака₁, -ы *f.* raclă, mormînt
рака₂, -ы *f.* prost, tîmpit, cuvînt de ocară
рало (орало), -а *n.* plug
рамо, -а *n.*, umăr, braț
рамѧ, -мене *n.* braț
рана, -ы *f.* rană, suferință durere
рано *adv.* de dimineață, devreme, în zori
раскопати, -паѭ, -паѥши *ipf.* a săpa, a răsturna
распѧти, -пьнѫ, -пьнеши *pf.* a crucifica, a răstigni
распѫтиѥ, -ꙗ *n.* răspîntie, drum larg
растачати, -чаѭ, -чаѥши *ipf.* a împrăștia, a risipi

расти, -стѫ, -стєши *ipf.* a crește
расточити, -чѫ, -чиши *pf.* a împrăștia
растрьгнѫти, -нѫ, -нєши *pf.* a sfîșia
растрьѕати, -ѕаѭ, -ѕаѥши *ipf.* a sfîșia, a rupe
расходити сѧ, -ждѫ, -диши *pf.* a se împrăștia, a se dizolva
расъıпати, -паѭ, -паѥши *pf.* a răspîndi, a risipi
расѣкати, -аѭ, -аѥши *pf.* a tăia, a despica
расѫждєниѥ, -ꙗ *n.* judecată, sentință, hotărîre
рать, -и *f.* război, luptă, bătălie
рачитєль, -ꙗ *m.* binevoitor, amator
рачити, рачѫ, рачиши *ipf.* a voi, a dori, a binevoi
рвати, *vezi* ръвати
рєбро, -а *n.* coastă
рєчити, *vezi* рєшти
рєшти, рєкѫ, -чєши *pf.* a vorbi, a zice
риꙁа, -ꙑ *f.* haină, veșmînt
римлꙗнинъ, -а *m.* roman, locuitor al orașului Roma
римьскъ, -о, -а *adj.* roman, latinesc
ритєрь, -а *m.* cavaler, nobil
риторьство, -а *n.* arta retorică, retorica
рихлє *adv.* repede
ровьнъ, -о, -а *adj.* egal, drept credincios, fidel
рогъ, -а *m.* corn
родитєль, -ꙗ *m.* părinte tată
родитєльскъ, -о, -а *adj.* părintesc
родити, рождѫ, родиши *pf.* a naște
роꙁѹмьнъ *adj.*, *vezi* раꙁѹмьнъ
роꙁѹмъ, -а *m.*, *vezi* раꙁѹмъ
рождьство, -а *n.* naștere, ziua nașterii
рожьство, *vezi* рождьство
рожьць, -а *m.* roșcovă
роꙁьство, *vezi* рождьство
рохъ, -а *m.* număr, cantitate, termen
рота, -ꙑ *f.* jurămînt, legămînt
рѹка -ꙑ *f.*, *vezi* рѫка
рꙋкавица, -ѧ *f.*, mănușă
рѹно, -а *n.* 1. iarbă ; 2. lînă
рꙋтишє, -а *n.* haină
ръвань, -и *f.* luptă
ръвати, -вѫ, -вєши *ipf.* a smulge, a rupe, a bate
ръпътати, -штѫ, -штєши *ipf.* a murmura, a mormăi ; a ropoti ; a cîrti
ръпътъ, -а, *m.* ropot
рътъ, -а *m.*, vîrf ; gură, limbă
рꙑба, -ꙑ *f.* pește
рꙑбарь, -ꙗ *m.* pescar
рꙑбитовъ, -а *m.* pescar
рꙑбица, -ѧ *f.* peștișor
рꙑдати, -даѭ, -даѥши *ipf.* a geme, a plînge cu hohote
рꙑсь, -и *m.* rîs, linx
рьвьниѥ, -ꙗ *n.* rîvnă, silință
рьвьнъ, -о, -а *adj.* silitor
рѣдъкъ, -о, -а *adj.* rar
рѣꙁа, -ꙑ *f.* tăietură, crestătură
рѣка, -ꙑ *f.* fluviu
рѣсьнота, -ꙑ *f.* adevăr
рѣснотивьнъ, -о, -а *adj.* adevărat, drept
рѣчь, -и *f.* vorbă, vorbire, cuvînt
рѧдъ, -ѹ *m.* rînd
рѫка, -ꙑ *f.* mînă
рѫкавъ, -а *m.* mînecă
рѫкописаниѥ, -ꙗ *n.* manuscris
рѫкописати, -пишѫ, -пишєши *ipf.* a scrie cu mîna
рѫкавица, -ѧ *f.* mînecuțe, mănuși

С

сагъ, -а *m.* covor
садити, -ждѫ, -диши *ipf.* a sădi
садъ, -а *m.* grădină
самоборьць, -а *m.* om care luptă de unul singur
самовидьць, -ꙗ *m.* martor ocular
самодръжавьнъ, -о, -а *adj.* autocrat
самодръжєць, -ꙗ *m.* autocrat
самъ, -о, -а *pron.* singur, însuși
сандалосъ, -а *m.* mătase
санџакъ, -а *m.* sangeac
сановникъ, -а *m.* dregător, funcționar
санъ, -ѹ *m.* rang, cin, ierarhie
сапогъ, -а *m.* încălțăminte
сважати, -аѭ, -аѥши *ipf.* a certa
свирѣль, -и *f.* fluier, flaut
свита, -ꙑ *f.* veșmînt, pînză, postav

свитати, -**таѥтъ** *ipf.* a se lumina, a se face ziuă
свобода, -**ꙑ** *f.* libertate
свободити, -**ждѫ**, -**диши** *pf.* a elibera
свободьнъ, -**о**, -**а** *adj.* liber
свои *pron. pos.* al său
свѣтилальна, -**ꙑ** *f.* rugăciunea (imnul) din timpul postului, svetealnă
свѣтильникъ, -**а** *m.* sfeșnic, candelabru
свѣтити, -**штѫ**, -**тиши** *ipf.* a lumina
свѣтлъ, *vezi* **свѣтьлъ**
свѣтоносьнъ, -**о**, -**а** *adj.* purtător de lumină
свила, -**ꙑ** *f.* mătase
свильнъ, -**о**, -**а** *adj.* de mătase
свиниꙗ (**свинии**), -**ѩ** *f.* porc
свѣтъ, -**а** *m.* 1. lumină ; 2. lume
свѣтлъ, -**о**, -**а** *adj.* luminos, strălucitor
свѣтьло *adv.* în mod strălucit, strălucitor
свѣшта, -**ѧ** *f.* lumină, lumînare, lampă
свѣщица, -**ѧ** *f.* lumînare, lumînărică
свѣштьникъ, -**а** *m.* sfeșnic
свѧзывати, -**ваѭ**, -**ваѥши** *ipf.* a lega
свѧтити, -**штѫ**, -**тиши** *ipf.* a sfinți
свѧтъ, -**о**, -**а** *adj.* sfînt
свѧштати, -**аѭ**, -**аѥши** *ipf.* a sfinți
се$_1$ *pron. dem. n.* acela
се$_2$ *interj.* iată
седмице *adv.* a șaptea oară
седмѥрице *adv.* a șaptea oară
седморо (**седмѥро**) *num.* cîte șapte, de șapte feluri
седмꙑи *num.* al șaptelea
седмь, -**и** (**седмъ**, -**а**) *num.* șapte
сеицифъ, -**оу** *m.* garnitură de blană, seigif, blană de jder
сеице *adv.* acum
селиште, -**ꙗ** *n.* seliște, așezare, vatră de sat, reședință
село, -**а** *n.* 1. sat ; 2. ogor, pămînt
селоунѣнинъ, -**а** *m.* locuitor al Salonicului
селѣнъ, -**о**, -**а** *adj.* de cîmp
сєребро, -**а** *n.* argint *(slavon)*
сєребрѣнъ, -**о**, -**а** *adj.* de argint *(slavon)*
сестра, -**ꙑ** *f.* soră
сзади *adv.* în spate, din spate
сикера *nedecl.* băutură alcoolică (*gr.* σίκερα)
сико *adv.* astfel
сила, -**ꙑ** *f.* putere, forță
синоръ, -**а** *m.* hotar
сирмѣнъ, -**о**, -**а** *adj.* de sîrmă, țesut cu fir de argint
сиромахъ, -**а** *m.* servitor, om în slujba cuiva
сирѣчь *adv.* adică
сице *adv.* astfel
сиꙗти, **сиꙗѭ**, **сиꙗѥши** *ipf.* a lumina, a străluci
сказати, *vezi* **съказати**
скала, -**ꙑ** *f.* scală, taxa vamală la descărcarea mărfurilor
скан(ь)далъ, -**а** *m.* sminteală, ispită, ademenire, supărare
скарбъ, -**а** *m.* avere, tezaur
сквозь (**скозь**) *adv.* de-a lungul *(prep. cu ac)*.
скврьность, -**и** *f.* rușine, murdărie
скилѣръ, -**а** *m.* schiler, vameș
складъ *și* **исклад**, -**а** *m.* depozit (de mărfuri)
скоръ, -**о**, -**а** *adj.* repede, iute
скотъ, -**а** *m.* animal, vită
скрьбь, -**и** *f.* supărare, tristețe, scîrbă
скоула, -**ꙑ** *f.* sculă, obiect de preț, giuvaer
скѫдство, -**а** *n.* scurtime
скѫдельникъ, -**а** *m.* olar
скѫдельниковъ, -**о**, -**а** *adj.* al olarului
славити, -**влѭ**, -**виши** *ipf.* a slăvi, a preamări
славьнъ, -**о**, -**а** *adj.* slăvit
сладость, -**и** *f.* dulceață, blîndețe, plăcere
сладцѣ *adv.* dulce
сладько *adv.* dulce
сладькъ, -**о**, -**а** *adj.* dulce
слама, -**ꙑ** *f.* paie
сламѣньнъ, -**о**, -**а** *adj.* de paie, din paie

слобосїꙗ, -ѩ *f.* sat de coloniști, care se bucurau, pe un timp oarecare, de scutire de bir, de prestații
слово, -весе *n.* cuvînt, vorbă
словоположьникъ, -а *m.* logofăt
словѣнинъ, -а *pl.* словѣне *m.* slav
словѣньскъ, -о, -а *adj.* slav, slavonesc
слꙋбити, слꙋблѭ, слꙋбиши *ipf.* a făgădui, a jura
слоужение, -ꙗ *n.* serviciu
слоужити, -жѫ, -жиши *ipf.* a servi, a sluji
слоухъ, -а *m.* auz, veste
слъза (сльза), -ꙑ *f.* lacrimă
слъньце, -а *n.* soare
слꙑшати, -шѫ, -шиши și (-шѫ, -шаеши) *ipf.* a auzi, a asculta
слѣдъ, -а *m.* urmă
слѣпота, -ꙑ *f.* orbire
слѣпъ, -о, -а *adj.* orb
слѣпьць, -а *m.* orb
смоковьница, -ѧ *f.* smochin
смотрѣти, *vezi* съмотрити
смѣренъ, -о, -а *adj.* smerit
смѣхъ, -а *m.* rîs, bucurie
смѣти, -ѣѭ, -ѣеши *ipf.* a îndrăzni
смѣꙗти сѧ (смѣати сѧ), смѣѭ, смѣеши *ipf.* a rîde
содомлѣнъ, -а *m.* sodomean, locuitor al orașului Sodoma
сонмъ și сенмъ-а *m.* seim, parlament, adunare generală extraordinară a țării
сокачи, -ѩ *m.* bucătar
соколъ, -а *m.* șoim
соломоничь *m.* Telamoniades, Telamonius
солотвина, -ꙑ *f.* sărătură
солоунъ, -а *m.* Salonic
солоуньскъ, -о, -а *adj.* salonician, din Salonic
соль, -и *f.* sare
сомо, -а *m.* soma, greutate întrebuințată pentru cîntărirea argintului
сотона, -ꙑ *m.* Satana (*gr.* Σατανᾶ)
сотонинъ, -о, -а *adj.* al satanei, diavolesc
спенжати, спенжѫ, спенжиши *pf.* a cheltui
сподъ, -а *m.* grup, rînd
спонти, -нѭ, -ниши *ipf.* a spoi, a uni, a lega
спреди *adv.* în față
спрꙗти *pf.* a tinde spre, a primi, a favoriza, a începe să
спꙑти *adv.* zadarnic
спꙑтьнъ, -о, -а *adj.* nevrednic, nedrept, zadarnic
спѫдъ, -а *m.* obroc, baniță
срака, -ꙑ *f.* haină, îmbrăcăminte
срамота, -ꙑ *f.* rușine
сребро, *vezi* сьребро
сребрѣнъ, *vezi* сьребрьнъ
срьдцовѣдьць, -а *m.* cunoscător al inimii
срьдьчьнъ, -о, -а *adj.* de inimă
срьдьце, -а n. inimă,
срѣда, -ꙑ *f.* miercuri, mijloc
срѣдина, -ꙑ *f.* mijloc
срѣдѣ *adv.* în mijloc
срѣтение, -ꙗ *n.* primire, întîmpinare
срѣдь (срѣдѣ) *adv.* în mijloc
стадии, -ꙗ *m.* stadiu, unitate de măsură pentru lungime, aproximativ 180 m
стадо, -а *n.* turmă
старость, -и *f.* bătrînețe
старъ, -о, -а *adj.* bătrîn, vechi
старица, -ѧ *f.* femeie bătrînă, stareță
старѣишина, -ꙑ *m.* om în vîrstă, căpetenie, conducător, egumen, stareț
стати, станѫ, станеши *ipf.* a sta, a se așeza
створити, *vezi* сътворити
стегъ, -а *m.* globuleț, bumb
стигнѫти, стигнѫ, стигнеши *pf.* a dobîndi, a obține
стлъпотворение, -ꙗ *n.* turnul lui Babel, crearea stîlpului (turnului)
стлъпъ, -а *m.* stîlp, turn, turn de pază
столъ, -а *m.* scaun, tron
стольникъ, -а *m.* stolnic
стольнъ, -о, -а *adj.* de scaun, de capitală

стопа, -ъı *f*. talpă, urmă
сторона, -ъı *f*., *vezi* страна
стоıати, стоѭ, стоиши *ipf*. a sta în picioare
страдати, -ждѫ, -ждеши *ipf*. a suferi, a îndura
стражьба, -ъı *f*. strajă, pază
стражьда, -ъı *f*. strajă, pază
страна, -ъı *f*. parte, ţinut, ţară
страньнъ, -о, -а *adj*. străin
страсть, -и *f*. patimă, suferinţă, chin
стратигъ, -а *m*. strateg, conducător, militar (*gr*. στρατηγός)
страторьникъ, -а *m*. stratornic (mai mare peste oşti)
страхъ, -а *m*. frică, teamă
страшьнъ, -о, -а, *adj*. groaznic, înspăimîntător, îngrozitor, teribil
стремѧ, -мени *n*. scară (la şa)
строити, -ѭ, -иши *ipf*. a construi, a conduce, a aranja, a pregăti
стрѣмь *adv*. drept înainte
стрѣкати, -чѫ, -чеши *ipf*. a aţîţa, a stimula
стрѣла, -ъı *f*. săgeată, suliţă
стрѣлѣти, -лѣѭ, -лѣеши *ipf*. a săgeta, a străpunge
стоудъ, -а *m*. ruşine
стоуждь, *vezi* штоуждь
стьгна, -ъı *f*. stradă, uliţă
стыдъ, -а *m*. ruşine
стыдѣти сѧ, стыждѫ, стыдиши, *ipf*. a se ruşina
стьѕа, -ѧ *f*. cărare, potecă
стѣгъ, -оу *m*. steag, unitate militară mică
стѣна, -ъı *f*. zid, perete
соубаша, -ѧ *m*. subaşa, primar
соугоубь *adv*. îndoit, dublu
соудити, *vezi* сѫдити
соудиште, -а *n*., *vezi* сѫдиште
соудъ, *vezi* сѫдъ
соуи, -и, -ıа *adj*. zadarnic
соуседъ, -а *m*., *vezi* сѫсѣдъ vecin
соуша, -ѧ *f*. uscăciune, secetă, uscatul
соуета, -ъı *f*. deşertăciune, vanitate
съ *prep*. (*cu gen. şi instr.*) cu, din, de pe, de la
събирати, -раѭ, -раеши *ipf*. a aduna, a strînge
съблазнити, -жнѭ, -зниши pf. a ademeni, a ispiti ; ~ сѧ a se ademeni
събрати, *vezi* събьрати
събьрати, *vezi* събрати
събывати сѧ,-ваѭ, -ваеши *ipf*. a se înfăptui, a se realiza, a se petrece
събыти сѧ, съѬѫдѫ, съѬѫдеши *pf*. a se îndeplini, a se realiza
съѕьрати, -берѫ, -береши *pf*. a aduna, a strînge
съвести, -ведѫ, -ведеши *pf*. a coborî ; ~ сѧ a se da jos
съвлѣшти, -влѣкѫ, -влѣчеши *pf*. a trage, a scoate, a dezbrăca
съвръсть, -и *f*. leat, aceeaşi vîrstă
съвръшение, -ıа *n*. desăvîrşire, perfecţiune, îndeplinire
съвръшити (съвршити), -шѫ, -шиши *pf*. a isprăvi, a sfîrşi, a împlini, a desăvîrşi, a realiza
съвъкоупление, -ıа *n*. masă, tot unitar grupare
съвѣды *adv*. cu ştiinţă, într-adins
съвѣдѣние, -ıе *n*. mărturie, depoziţie, mărturisire
съвѣдѣтель, -ıа *m*. martor
съвѣдѣтельствие, -ıа *n*. mărturie, dovadă
съвѣдѣтельство, -а *n*. mărturie, mărturisire
съвѣдѣтельствовати, -оуѭ, -оуеши *ipf*. a mărturisi, a dovedi
съвѣдѣти, -вѣмь, -вѣси *ipf*. a cunoaşte, a şti
съвѣсть, -и *f*. cuget, conştiinţă
съвѣтъ$_1$, -а *m*. lumină
съвѣтъ$_2$, -а *m*. sfat, consiliu
съвѣтьникъ, -а *m*. sfetnic
съвѣштавати, -аѭ, -аеши *ipf*. a sfătui
съвѧзати, -заѭ, -заеши *ipf*. a lega
съвѧзати, -вѧжѫ, -вѧжеши *pf*. a lega
съглѧдати, -ѭ, -иши *ipf*. a privi, a se uita
съгрѣшати, -аѭ, -аеши *ipf*. a greşi, a păcătui
съгрѣшити, -шѫ, -шиши *pf*. a greşi
съдравъ, -о, -а *adj*. sănătos
съдравьствовати, -оуѭ, -оуеши *ipf*. a fi sănătos

съжагати, -ѭ, -ıеши *pf.* a arde
съжалити, -лѭ, -лиши *pf.* a se întrista
съжешти, -жегѫ, -жежеши *pf.* a incendia, a arde
съзидати, -даѭ, -даıеши *ipf.* a zidi, a construi
съзьданиѥ (създаниѥ), -ıа *n.* facere, zidire, creaţie
съзьдати, съзиждѫ, съзиждеши *pf.* a zidi
съѥдинити сѧ, -нѭ, -ниши *pf.* a se uni
съказаниѥ, -ıа *n.* povestire, lămurire, explicare, expunere
съказатель, -ıа *m.* povestitor
съказати, -кажѫ, кажеши *pf.* a explica, a povesti, a arăta, a expune
съказати, -заѭ, -заıеши *ipf.* a explica, a povesti, a arăta, a expune
съковати, -вѫ, -веши *pf.* a fereca, a făuri
съконьчати, -чаѭ, -чаıеши *pf.* a termina, a isprăvi
съкровиште, -а *n.* comoară, tezaur
съкроушати, -шаѭ, -шаıеши *ipf.* a zdrobi, a sfărîma, a distruge
съкроушити, -шѫ, -шиши *pf.* a zdrobi, a sfărîma, a distruge
съкрьбити, -блѭ, -биши *pf.* a fi trist, a fi supărat, a fi scîrbit
съкрьвено *adv.* ascuns, în ascuns
съкътѹра, -ы *f.* secătură, pădure tăiată ca să se usuce şi locul să poată fi transformat în fîneaţă
сълати, -лѭ, -леши *ipf.* a trimite
съложениѥ, -ıа *n.* facere, creare, alcătuire
сълъ, -а *m.* sol, trimis, precursor
сълъгати, -лъжѫ, -лъжеши *pf.* a minţi (împreună)
сълѣзити, -жѫ, -зиши *pf.* a se da jos, a descăleca, a coborî
сълѣсти, -лѣзѫ, -лѣзеши *pf.* a coborî, a descăleca
сълюбити сѧ, -лѭ, -лиши *pf.* a se înduioşa, a se împăca
съмирениѥ, -ıа *n.* împăcare
съмирити сѧ, -рѭ, -риши *pf.* a se împăca
съмирıати сѧ, -рıаѭ, -рıаıеши *ipf.* a se împăca
съмотрити, -штрѭ, -триши *pf.* şi *ipf.* a privi
съмрьдь, -о, -а *adj.* puturos, care miroase urît
съмрьть, -и *f.* moarte
съмысль, -а *m.* gînd, cugetare, idee
съмышлѣти, -шлѭ, -шлıеши *ipf.* a gîndi cu înţelepciune, a raţiona
съмѣрениѥ, -ıа *n.* smerenie
съмѣрити сѧ, -рѭ, -риши *pf.* a se umili, a se smeri
съмѣти, съмѣѭ, съмѣıеши *ipf.* a avea curaj, a îndrăzni
съмѫтити, съмѫштѫ, съмѫтиши *pf.* a zgudui, a turbura, a nelinişti, a scutura
съмѫштати, -штаѭ, -штаıеши *ipf.* a turbura, a nelinişti
съмѧсти, -мѧтѫ, -мѧтеши *ipf.* a se cutremura, a se turbura
сънити, -идѫ, -идеши *pf.* a coborî, a se aduna
сънъ, -а *m.* somn, vis
сънѧмиште, -а *n.* loc de adunare, templu, sinagogă
сънѧмь, -а *m.* adunare
сънѣсти, сънѣмь, сънѣси *pf.* a mistui
сънѧти, сънємѫ, сънємеши *pf.* a scoate ; ~ сѧ a se aduna, a se întîlni, a se strînge la un loc
съпаниѥ, -ıа *n.* somn, adormire
съпасениѥ, -ıа *n.* salvare, mîntuire
съпасти$_1$, -пасѫ, -пасеши *pf.* a mîntui, a salva
съпасти$_2$, -падѫ, -падеши *pf.* a cădea
съпась, -а *m.* mîntuitor, mîntuire
съпасьнъ, -о, -а *adj.* mîntuitor, de salvare
съпати, спѭ, -пиши *ipf.* a dormi, a adormi
съпериикъ, -а *m.* potrivnic, rival, duşman
съписатель, -ıа *m.* scriitor, pisar, zugrav
съплести, -плетѫ, -плетеши *pf.* a împleti
съповѣданиѥ, -ıа *n.* expunere, explicaţie, lămurire

съподобити, **-блж**, **-биши** *pf.* a socoti demn, a stima, a preţui, a asemăna ; **~ сѧ** a se socoti demn, a se învrednici, a se asemăna

съпоспѣшениѥ, **-ніа** *n.* ajutor

съпоспѣшити, **-шж**, **-шиши** *pf.* a ajuta

съпотроудити, **съпотроуждати**, **-ѭ**, **-аѥши** *pf.* a lucra împreună, a colabora

съпротивьникъ, **-а** *m.* potrivnic, duşman

съпротивьнъ, **-о**, **-а** *adj.* potrivnic, duşman

съпрѣникъ, **-о**, **-а** *adj.* pîrîtor, potrivnic, adversar

съпрѣниѥ, **-ніа** *n.* pîră, proces, ceartă, judecată

сърażениѥ, **-іа** *n.* încăierare, luptă

сърєбролюбьць, **-а** *m.* iubitor de argint, arghirofil

сърод҄никъ, **-а** *m.* rudă de sînge

сърѣсти, **-рѧштѫ**, **-рѧштеши** *pf.* a întîmpina, a întîlni

съставити, **-влѭ**, **-виши** *pf.* a alcătui, a compune

съсѫдъ, **-а** *m.* vas de slujbă

сътворениѥ, **-іа** *n.* facere, creare

сътворити, **-рѭ**, **-риши** *pf.* a face, a realiza, a crea

съто *num.* sută

сътори ците *adv.* de o sută de ori, însutit

сътрѣбити, **-блѭ**, **-биши** *pf.* a pregăti de înmormîntare, a prohodi

сътьникъ, **-а** *m.* sutaş, conducătorul unei companii cu 100 de ostaşi, căpitan

сътѧжаниѥ, **-іа** *n.* avere, bogăţie

сътѧжати, **-жѫ**, **-жиши** *pf.* a cîştiga, a obţine

сътѧжати, **-жаѭ**, **жаѥши** *ipf.* 1. a cîştiga, a obţine, a agonisi; 2. a strîmtora, a inoportuna, a se sfii

сътѧѕати сѧ, **-ѕаѭ**, **-ѕаѥши** *ipf.* a se lupta, a disputa ; **~ сѧ о словеси** a cere socoteală

сътѫжити, **-жѫ**, **-жиши** *pf.* a întrista, a chinui ; **~ сѧ** a se întrista

съходити, **-хождѫ**, **-ходиши** *ipf.* a coborî

съхранити, **-нѭ**, **-ниши** *pf.* a păstra, a apăra, a păzi

съчетаниѥ, **-іа** *n.* legătură, unire

сьжде *pron.* acelaşi

сꙑнъ, **-оу** *m.* fiu

сь, **се**, **си** *pron. dem.* acesta

сьвѣштати, *vezi* **съвѣштати**

сьде *adv.* aici

сьди *adv.* acum

сьжде (**сь+жде**) *pron.* acelaşi

сьребро, **-а** *n.* argint

сьребрьнъ, **-о**, **-а** *adj.* de argint

сꙑрениѥ, **-іа** *n.* brînză

сꙑръ, **-о**, **-а**, *adj.* jilav, umed, ud

сꙑръ, **-а** *m.* brînză, caşcaval

сѣдалиште, **-а** *n.* scaun, jilţ

сѣдѣти, **сѣждѫ**, **сѣдиши** *ipf.* a şedea, a sta

сѣмо *adv.* încoace, aici

сѣмѧ, **-ене** *n.* sămînţă

сѣнарь *şi* **сенаръ**, **-а** *m.* fînar

сѣно, **-а** *n.* fîn, iarbă

сѣнокосиѥ, **-іа** *n.* cositul fînului

сѣсти, **сѧдѫ**, **сѧдеши** *pf.* a se aşeza, a sta jos

сѣть, **-и** *f.* laţ, cursă, plasă

сѣшти, **сѣкѫ**, **сѣчеши** a tăia

сѣꙗниѥ, **-іа** *n.* semănătură

сѣꙗти, **сѣѭ**, **сѣѥши** *ipf.* a semăna

сѫдии, **-иꙗ** *m.* judecător

сѫдитель, **-іа** *m.* judecător

сѫдити, **-ждѫ**, **-диши** *ipf.* a judeca

сѫдиште, **-іа** *n.* tribunal, judecată

сѫдоу и овѫдоу pe aici şi pe acolo

сѫдъ, **-а** *m.* judecată, judecătorie

сѫдьнъ, **-о**, **-а** *adj.* de judecată

сѫдьство, **-а** *n.* judecată

сѫдьць, **-а** *m.* judecător

сѫдѣ *adv.* aici, pe aici

сѫпротивьникъ, **-а** *m.* adversar, potrivnic

сѫпрѫгъ, **-а** *m.* pereche (de animale)

сѫпьрь, **-а** *m.* potrivnic, duşman

сѫпьрьникъ, **-а** *m.* potrivnic, duşman, adversar

сѫсѣдъ, -а *m.* vecin
сѫсѣдынн, -ѩ *f.* vecină
сѫчьць, -а *m.* așchic

Т

тажє *adv.* apoi și astfel
тан *adv.* tainic, în ascuns
таити, -аѭ, -аиши *ipf.* a tăinui, a ascunde
тако *adv.* astfel, așa cum
таковъ, -о, -а *adj.* un astfel de, un asemenea
такожде *adv.* în același mod, astfel, de asemenea
такождере *adv.*, *vezi* такожде
такъ *pron.* astfel, asemenea
тамо *adv.* acolo, într-acolo
тамъ *adv.* acolo
тарканъ, -а *m.* scutire, privilegiu
тать, -и *m.* hoț, tîlhar
татьба, -ы *f.* hoție, furt, jaf
татьбинѣ, -ы *f.* hoție, tîlhărie
тахиграфъ, -а *m.* caligraf
тачє *adv.* apoi
таѥти, таѭ, таѥши *ipf.* a ascunde, a tăcea
тварь, -и *f.* creație, creatură
твореннѥ, -ꙗ *n.* facere, alcătuire
творити, -рѭ, -рнши *ipf.* a face, a crea
творьць, -а *m.* făcător, creator
тврьдо *adv.* tare
тврьдь, -и *f.* tărie, firmament, boltă cerească
тело, -а, *vezi* тѣло
тельць, -а *m.* vițel
телѧ, -те *n.* vițel
темникъ, -а *m.* căpitan
темьѣнннѥ, -ꙗ *n.* tămîiere
темьѣнъ, -а *m.* tămîie (*gr.* θυμίανα)
тента, -ы *f.* cort (gr. τέντα)
тепеннѥ, -ꙗ *n.* lovire, lovitură (*vezi* тети)
теплица, -ѧ *f.* izvor de apă caldă
тепло *adv.* cald
терпѣти, -плѭ, -пиши *ipf.* a suporta, a îndura (*vezi* трьпѣти)
тети, тепѫ, тепеши *ipf.* a lovi, a bate
тешка, -ы *f.* geantă, traistă, teașcă
тешти, текѫ, течеши *ipf.* a curge, a se vărsa, a alerga
ти *conj.* și
тиѵоуцеръ, *vezi* тивоуцеръ
тивоуцеръ, -а *m.* Tivucer, Teucer
тихость, -и *f.* liniște
тихота, -ы *f.* liniște
тихъ, -о, -а *adj.* liniștit
тишина, -ы *f.* liniște
тко *pron.*, *vezi* къто
тлъкнѫти, -нѫ, -нєши *pf.* a bate, a ciocăni
тлѣшти, тлъкѫ, тлъчеши *ipf.* a bate
то *conj.* și, așadar, atunci, deci
товаръ, -а *m.* marfă, bogăție
тогда *adv.* atunci
тождьство, -а *n.* identitate
толь (толѣ) *adv.* atît, într-atît
от толи de atunci, de acolo
до толи pînă atunci, pînă acolo
тольми *adv.* astfel, așa, atît, atît de mult
торговати, *vezi* тръговати
торговчанъ, -а *m.* tîrgoveț
тотъ, *vezi* тъ
точило, -а *n.* teasc, presă de struguri
трава (трѣва), -ы *f.* iarbă
трагъ, -а *m.* urmă
трапеза (трепеза), -ы *f.* masă
трепетъ, -а *m.* tremur, frenătare
третина, -ы *f.* a treia parte, treime
третицє *adv.* a treia oară
три, триѥ *num.* trei
тришди (триштн) *adv.* de trei ori
троица, -ѧ *f.* grup de trei, troiță
троудити, троуждѫ, троудиши *ipf.* a trudi, a munci, a se chinui ; ~ сѧ a se osteni, a se chinui
троудолюбиѥ, -ꙗ *n.* dragoste de muncă, hărnicie
троудолюбивъ, -о, -а *adj.* iubitor de muncă, harnic
троуждати, -ждаѭ, -ждаѥши *ipf.* a trudi, a osteni ; ~ сѧ a se trudi, a se chinui
троупъ, -а *m.* cadavru, stîrv
тръжиште, -а *n.* loc de tîrg, piață
тръжьникъ, -а *m.* negustor, zaraf

трѫмбиташъ, -а *m.* trîmbiţaş
трѣсть, -и *f.* trestie
трьгоубъ, -о, -а *adj.* triplu
трьние, -ꙗ *n.* *colect.* spin, mărăciniş
тръпѣти, -плю, -пиши *ipf.* a răbda, a îndura
трьсвѧтъ, -о, -а *adj.* de trei ori sfînt
трѣбовати, **трѣбоуѭ**, **трѣбоуеши** *ipf.* a trebui, a fi necesar, a se cuveni
трѣбьникъ, -а *m.* sanctuar, templu, altar
трѣвьнъ, -о, -а *adj.* de iarbă
трѣзвление, -ꙗ *n.* trezire, luciditate
трѣзвъ, -о, -а *adj.* treaz, conştient, lucid
трѧсти, **трѧсѫ**, **трѧсеши** *ipf.* a scutura, a cutremura
трѫсъ, -а *m.* cutremur
тоу *adv.* aici, acolo
тоужде *adv.* acolo, în acelaşi loc
тоуждеплеменьникъ, -а *m.* străin
тоуждь *adj.* străin
тоужь, *vezi* **тоуждь**
тоузь, *vezi* **тоуждь**
тоунде *adv.* împreună, deodată, îndată
тоукъ, -а *m.* grăsime, slănină
тоурчинъ, -а *m.* turc
тоуръ, -а *m.* taur, bour
тоуть *adv.* acolo
тъ, **та**, **то** *pron. dem.* acesta, acela
тъгда *adv.* atunci
тъгдажде *adv.* atunci
тъгдаже *adv.* atunci, pe atunci
тъжде, **тожде**, **тажде** *pron.* acelaşi
тєкнѫти, -кнѫ, -кнеши *pf.* a curge
тъкъма (**тъкъмо**) *adv.* numai, doar
тъкъмежние, -ꙗ *n.* tocmeală, pact
тъкъмежь, -и *m.* tocmeală, pact
тьма, *vezi* **тьма**
тъштание, -ꙗ *n.* grabă, sîrguinţă
тъштъ *adj.* grăbit, silitor ; deşert, zadarnic
тьлити, -лѭ, -лиши *ipf.* a strica, a putrezi, a rugini
тьлꙗ, -ѩ *f.* tăciune ; boală a unor cereale
тьма, -ы *f.* întuneric, mare mulţime, zece mii
тьсть, -и *m.* socru (tatăl soţiei)
тъштета, -ы *f.* zădărnicie, deşertăciune
тьмьнъ, -о, -а *adj.* întunecos
ты *pron. pers.* tu
тысѫшта (**тысѧшта**), -ѧ *f.* şi *num.* o mie
тѣ *conj.* atunci
тѣлесьнъ, -о, -а *adj.* trupesc, corporal
тѣло, **тѣлесе** *n.* corp, trup
тѣмь (**тѣмьже**) *conj.* deci, de aceea, prin urmare, aşadar
тѧгота, -ы *f.* povară, sarcină, greutate
тѧжько *adv.* greu
тѧжькъ, -о, -а *adj.* greu
тѧжьць *adv.* greu
тѫдоу (**тѫдѣ**) *adv.* pe acolo, de acolo
тѫдѣ *adv.* pe acolo

ОУ

оу *prep.* (*cu gen.*) lîngă, la, de la
оубивати, -ваѭ, -ваеши *ipf.* a ucide, a omorî
оубииство, -а *n.* omor, ucidere
оубиица, -ѧ *m.* ucigaş
оубити, **оубиѭ** (**оубьѭ**), **оубиеши** *pf.* a ucide, a omorî
оублажити, -жѫ, -жиши *pf.* a binecuvînta, a proslăvi, a ferici
оубо *conj.* deci, prin urmare, aşadar
оубогъ, -о, -а *adj.* sărac, sărman
оубожьство, -а *n.* sărăcie
оубоꙗти сѧ, **оубоѭ сѧ**, **оубоиши сѧ** *pf.* a se teme, a se îngrozi, a se înspăimînta
оубѣжание, -ꙗ *n.* fugă la, refugiu
оубѣжати, **оубѣжѫ**, **оубѣжиши** *pf.* a fugi
оува (**оуева**) *interj.* vai, aoleu, au, huo!
оувраштати, -аѭ, -аеши *ipf.* a îndepărta, a da la o parte, a întoarce

оувѣдѣти, -вѣмь, -вѣси *pf.* a ști, a afla, a cunoaște
оувѣрити, -рѭ, -риши *pf.* a crede, a avea încredere
оувѣщавати, -ваѭ, -ваєши *ipf.* a sfătui, a îndemna, a prevesti
оувѣщати, -аѭ, -аєши *pf.* a convinge, a îndupleca
оугобьѕити сѧ, оугобьжѫ, оугобьѕиши *pf.* a rodi din belșug
оугодити, оугождѫ, оугодиши *pf.* a place
оугождєниє, -ꙗ *n.* plăcere
оуготованиє, -ꙗ *n.* pregătire
оуготовати, -ваѭ, -ваєши *pf.* a pregăti, a prepara
оугрьскъ, -о, -а *adj.* unguresc
оудавлєнина, -ꙑ *f.* mortăciune, trup mort
оударити, -рѭ, -риши *pf.* a lovi, a izbi, a ataca
оудобь *adv.* ușor, plăcut, potrivit, convenabil
оудова, -ꙑ, *vezi* вьдова
оудобьзнъ -а, -о *adj.* ușor, potrivit, comod
оудобьнъ, -о, -а *adj.* ușor, comod
оудрьжати, оудрьжѫ, оудрьжиши *pf.* a apuca, a reține, a pune stăpînire, a acapara
оужасати, -саѭ, -саєши *ipf.* a înspăimînta, a îngrozi ; ~ сѧ a se înspăimînta, a se îngrozi, a se mira
оужасъ, -а *m.* teamă, spaimă
оуже (юже) *adv.* de acuma, de atunci, deja
оузда, -ꙑ *f.* frîu
оузєти, *vezi* възѧти
оузнати, -аѭ, -аєши *pf.* a cunoaște, a ști, a recunoaște
оузрѣти, *vezi* оузьрѣти
оузьвєлѣти, -лѭ, -лиши (възьвєлѣти) *pf.* a înfățișa, a arăta
оузълъ, *vezi* ѫзълъ
оузьрѣти, -рѭ, -риши *pf.* a vedea, a privi, a zări
очистити, очищѫ, очистиши *pf.* a curăța ; ~ сѧ a se curăți, a se justifica
оуказати, -жѫ (și -заѭ), -жєши (și -заєши) *pf.* și *ipf.* a arăta, a învăța
оуклонити сѧ, -нѭ сѧ, -ниши сѧ *pf.* a îndepărta, a apleca, a închina, a saluta
оукрасити, -шѫ, -сиши *pf.* a înfrumuseța, a împodobi
оукрасти, -дѫ, -дєши *pf.* a fura
оукрасѣти, -ѣѭ, -ѣєши *ipf.*, *vezi* оукрасити
оукрашєниє, -ꙗ *n.* înfrumusețare
оукротѣвати, -ваѭ, -ваєши *ipf.* a ocroti
оукроухъ, -а *m.* fărîmitură
оукрꙑти, -ѭ, -єши *pf.* a ascunde
оукрѣпити, -плѭ, -пиши *pf.* a întări
оуложити, -жѫ, -жиши *pf.* a așeza, a rîndui
оумѣшати, -ѭ, -єши *pf.* a amesteca, a încurca
оумножити, *vezi* оумъножити
оумова, -ꙑ *f.* acord, convenție
оумолити, -молѭ, -молиши *pf.* a ruga
оуморити, -рѭ,- -риши *pf.* a istovi, a obosi, a omorî
оумрѣти, -мьрѭ, -мьрєши *pf.* a muri
оумоударити, *vezi* оумѫдрити
оумъ, -а *m.* minte, înțelepciune
оумъножєниє, -ꙗ *n.* înmulțire
оумъножити, -ножѫ, -ножиши *pf.* a înmulți ; ~ сѧ a se înmulți
оумꙑвати, -ваѭ, -ваєши *ipf.* a spăla
оумꙑслити, -мꙑшлѭ, -мꙑшлиши *pf.* a cugeta, a inventa, a unelti
оумꙑти, -мꙑѭ, -мꙑєши *pf.* a spăla ; ~ сѧ a se spăla
оумꙑшлꙗи, -ꙗ *m.* gîndire
оумьрѣти, *vezi* оумрѣти
оумѣти, -мѣѭ, -мѣєши *ipf.* a ști, a se pricepe, a putea
оумѫдрити, -рѭ, -риши *pf.* a deveni înțelept
оунити, *vezi* вънити
оуничижєниє (și оуничьжєниє), -ꙗ *n.* nimicire, distrugere ; sfidare
оуничижити, -жѫ, -жиши *pf.* a distruge, a nimici
оуноукъ, -а *m.* nepot

оуныниѥ, -ꙗ *n.* neglijență, părăsire, tristețe

оуныти, -ꙑѭ, -ꙑѥши *pf.* a descuraja

оупасти, -падѫ, -падеши *pf.* a cădea

оупити сѧ, -пиѭ сѧ, -пиѥши сѧ *pf.* a se îmbăta

оупитѣти, -тѣѭ, -тѣѥши *pf.* a hrăni, a îngrășa

оупованиѥ, -ꙗ *n.* nădejde, speranță

оуподобити (сѧ), -блѭ сѧ, -биши сѧ *pf.* și *ipf.* (*cere cazul dat.*) a (se) asemăna, a (se) potrivi

оупражнꙗти, ꙗѭ, -ꙗѥши *ipf.* a da, a face nefolositor, ineficacc, a aplica, a cxercita

оупрашати, *vezi* **въпрашати**

оупрѣдити, -ждѫ, -диши *pf.* a lua înaintea cuiva, a preceda

оупъваниѥ, -ꙗ *n.* speranță, nădejdc

оупъвати, -аѭ, -аѥши *ipf.* a spera, a nădăjdui

оурвати, -вѫ, -веши *pf.* a răsturna, a trînti, a rupe, a smulge

оурикъ, -а *m.* uric, privilegiu

оуръ, -оу *m.* domn, boier

оурѧдити, -жѫ, -диши *pf.* a dispune, a orîndui

оуслꙑшати, -шѫ, -шиши *pf.* a auzi, a asculta

оусрамлꙗти, -млꙗѭ, -млꙗѥши *ipf.* a rușina ; ~ **сѧ** a se rușina

оусрьдиѥ, -ꙗ *n.* silință, rîvnă, grabă, osîrdic

оуста *n. pl. tantum* gură, buzc

оуставити, -влѭ, -виши *pf.* a fixa, a stabili, a prescric, a hotărî

оуставъ, -а *m.* determinare, stabilire, principiu, dogmă ; condiție ; limită

оустаменити, -нѭ, -ниши ipf. a așcza, a schimba locul

оустати, *vezi* **въстати**

оустиѥ, -ꙗ *n.* gură, deschiderc

оустрамлениѥ, -ꙗ *n.* rușine

оустроити, -строѭ, -строиши *pf.* a întocmi, a conduce

оустроѥниѥ, -ꙗ *n.* ordine, așezare, organizarc

оустрѣмити сѧ, -млѭ сѧ, -миши сѧ *pf.* a sc arunca, a se avînta, a sc repczi

оустоудити, -ждѫ, -диши *pf.* a răcori, a răci

оусъпѫти, -нѫ, -неши *pf.* și

оусъпати, -плѭ, -пиши *ipf.* a adormi

оусъпениѥ, -ꙗ *n.* adormire, liniștire

оусъхнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a (se) usca

оусѣкновениѥ, -ꙗ *n.* decapitare

оусѣкнѫти, -нѫ, -неши *pf.* a tăia, a decapita

оусѣкъ, *vezi* **вьсѣкъ**

оусѣчениѥ, -ꙗ *n.* tăiere

оусѫмьнѣти сѧ, -мьнѭ сѧ, -мьниши сѧ *pf.* a se îndoi, a nu da crczare

оутаити, -таѭ, -таиши *pf.* a tăinui, a ascundc

оутвръждениѥ, -ꙗ *n.* întărire, confirmare

оутврьдити, -ждѫ, -диши *pf.* a întări, a confirma

оутвръзениѥ, *vezi* **оутврьждениѥ**

оутопити, -плѭ, -пиши *pf.* a îneca, a scufunda

оутро, -а *n.* dimincață

оутрѣ *adv.* mîinc, a doua zi

оутрьнь, -о, -а *adj.* dc dimineață, de mîine, de a doua zi

оутъкмити, -млѭ, -миши *pf.* a tocmi, a rîndui

оутѣха, -ꙑ *f.* mîngîiere

оутѣшениѥ, -ꙗ *n.* mîngîicre, alinarc, consolare

оутѣшити, -шѫ, -шиши *pf.* a mîngîia

оутѧжити, -жѫ, -жиши *pf.* a trage greu, a îngrcuia

оухватити, -штѫ, -штиши *pf.* a prinde, a apuca

оухо, **оушесе** *n.* urechc

оухранити, -нѭ, -ниши *pf.* a apăra, a păstra, a salva

оученица, -ѧ *f.* nccnică, clevă

оучениѥ, -ꙗ *n.* învățătură, învățămînt, știință

оучера, *vezi* **вьчера**

оучинѥкъ, -а *m.* faptă, acțiunc, operă, efcct

оучинити, -нѭ, -ниши *pf.* a face ; a facc ordine

оучитель, -ꙗ *m.* învățător, magistru

оучити, -чѫ, чиши *ipf.* a învăța pe cineva ; ~ сѧ a studia, a învăța
оучѧстиѥ, -иꙗ *n.* participare, parte, comuniune
оущидь, -и *m.* fugar
оуць, -а *m.* unchi

Ф

фанаръ. -а *m.* felinar
фелосъ, -а *m.* folos
ферталь, -а *m.* pătrime
финичьскъ, -о, -а *adj.* fenician
фтасати (*și* втасати), ~ сѧ, -сиши *pf.* a sosi, a veni
фоушка. -ы *f.* tărîțe

Х

хаванъ, -а *m.* piuliță
хаздеꙗ, -ѧ *f.* hazdee, un fel de mătase sau catifea
халева (холева), -ы *f.* încălțăminte
халѫга, -ы *f.* gard, curte
харагиꙗ, -ѧ *f.* haraghie, hereghie, monetărie
харсъ, -а *m.* harsă
харъ, -а *m.* mulțumire
хвала, -ы *f.* laudă, mulțumire, satisfacție
хвалити, -ѭ, -иши *ipf.* a lăuda, a slăvi
хвила, -ы *f.* clipă, moment
херетизмо, -а *n.* salutare, hiritisire
херетисаниѥ, -ꙗ *n.* salutare, hiritisire
хилиада. -ы *f.* o mie
хитонъ, -а *m.* cămașă, îmbrăcăminte pe dedesubt ; tunică
хладити. -ждѫ, -диши *ipf.* a răci, a răcori
хлѣбъ. -а *m.* pîine
хлѣвина, -ы *f.* casă, locuință, adăpost
хлѣвъ, -а *m.* grajd, staul
хлѫпати, -паѭ, -п ѥши *ipf.* a cerși
ходатаи. -ꙗ *m.* mijlocitor, trimis, sol, protector
ходатаити, -таѭ, -таиши *ipf.* a împăca, a mijloci, a proteja
ходити, хождѫ, -диши *ipf.* a merge, a umbla
ходъ, -а *m.* mers, umblet
холева, -ы *f.* încălțăminte
холопъ, -а *m.* rob, șerb
холопьство, -а *n.* robie, șerbie
хоразинъ, -а *m.* Horazin, localitate în Galileea
хорѫгы, -ъве *f.* drapel, prapor
хотѣ *conj.* deși, cu toate că
хотѣниѥ, -ꙗ *n.* dorință, voie
хотѣти (*și* хътѣти), -щѫ, -щеши, *ipf.* a voi, a dori
хочатъ, -а *m.* contract, zapis, adeverință
храберъ, *vezi* храбръ
храбръ, -о, -а *adj.* viteaz, războinic, curajos
храбрьскы *adv.* vitejește
храмина, -ы *f.* casă
храмъ, -а *m.* templu, biserică, hram, patronul unei biserici
хранилище, -а *n.* loc de păstrare, hambar
хранити, -нѭ, -ниши *ipf.* a păstra, a îngriji, a apăra
хрисма, -ы *f.* ulei parfumat
христолюбивъ, -о, -а *adj.* iubitor de Hristos
хромъ, -о, -а *adj.* șchiop, infirm, paralitic
хромьць, -а *m.* șchiop
хоудость, -и *f.* slăbiciune, micime ; sărăcie
хоудъ, -о, -а *adj.* slab, mic, neînsemnat
хътѣти, хощѫ, хощеши *ipf.* a voi, a dori
хыжа, -ы *f.* casă, colibă, chilie
хызина, -ы *f.* chilie, căsuță
хытрость, -и *f.* viclenie, dibăcie, abilitate, șiretenie
хѫдожьство, -а *n.* artă, iscusință

Џ

џамъръ, -о, -а *adj.* geamăr, geamăn

Ц

царьствие, -ꙗ *n.* împărăţie
царьство, -а *n.* împărăţie
цата, -ы *f.* ban, *vezi şi* **цѧта**
цвѣтъ, -а *m.* floare
цвѣтьць, -а *m.* floricică
цена, *vezi* **цѣна**
цесала, -ы *f.* ţesală
цина, *vezi* **цѣна**
цръкъвьнъ, -о, -а *adj.* bisericesc
цръковьникъ, -а *m.* dascăl, ţîrcovnic
цръкы, -къве *f.* biserică
цръкъвица, -ѧ *f.* bisericuţă
цръкъвиште, -а *n.* templu
цѣлити, -лѭ, -лиши *ipf.* a vindeca
цѣлованиѥ, -ꙗ *n.* sărutare, salutare, închinăciune
цѣлъ, -о, -а *adj.* întreg, sănătos
цѣлы, -ьве *f.* vindecare
цѣлениѥ, -ꙗ *n.* vindecare, însănătoşire
цѣна, -ы *f.* preţ, valoare
цѣнити, -нѭ, -ниши *ipf.* a preţui
цѣсарити, -рѭ, -риши *ipf.* a domni, a stăpîni, a guverna
цѣсарица, -ѧ *f.* împărăteasă
цѣсарь, -ꙗ *m.* împărat (*din lat.* Caesar)
цѣсарьствиѥ, -ꙗ *n.* împărăţie, domnie
цѣсарьство, -а *n.* împărăţie, domnie
цѣсарьствовати, -воуѭ, -воуѥши *ipf.* a domni
цѧта, -ы *f.* ban, monedă de aur
цѧтавъ, -о, -а *adj.* făcut din monede de aur ; **гривьна цѧтава** salbă de aur

Ч

чарованиѥ, -ꙗ *n.* farmec, vrajă
чаровати, -роуѭ, -роуѥши *ipf.* a fermeca, a vrăji
чаръ, -а *m.* farmec
чатма, -ы *f.* ceatmă, mătase brodată
чаша, -ѧ *f.* pahar, cupă
чашникъ, -а *m.* paharnic, demnitar
чаꙗниѥ, -ꙗ *n.* aşteptare
чаꙗти, чаѭ, чаѥши *ipf.* a aştepta
челꙗдинъ, -а *m.* sclav
чесникъ, -а *m.* dregător
честникъ, -а *m.* demnitar
четверокъ, -а *m.* joi, *vezi şi* **четвръ-тъкъ**
четворице *adv.* a patra oară
четворо (**четверо**) *num.* cîte patru, de patru feluri
четврьть, -а *m.* sfert, a patra parte
четврьтыи *num.* al patrulea
четврътовластьникъ, -а *m.* tetrarh, guvernatorul unei pătrimi de ţară
четврътовластьць, -а *m.* tetrarh
четврьгоубъ *adj.* cvadruplu, împătrit
четврѣдьневьнъ, -о, -а *adj.* de patru zile
четврѣногъ, -о, -а *adj.* patruped, cu patru picioare
четыре, **четыри** *num. card.* patru
четырижды *adv.* de patru ori
чефть, -и *f.* un fel de mătase
чизма, -ы *f.* cizmă
чинити, -нѭ, -ниши *ipf.* a compune, a forma, a face, a lucra, a scrie
чинъ, -оу *m.* rang, cin, ordine, dregătorie, ierarhie, rînd
число, -а *n.* număr, cifră
чисти, **чьтѫ**, **чьтеши** *ipf.* 1. a citi, a număra, a socoti ; 2. a cinsti
чистина, -ы *f.* curăţenie
чистота, -ы *f.* curăţenie
чистъ, -о, -а *adj.* curat, inocent, pur
чловѣколюбьство, -а *n.* iubire de oameni
чловѣкъ, -а *m.* om
чловѣчь *adj.* omenesc
чловѣчьство, -а *n.* omenie
члонекъ, -а *m.* articol ; mădular
чрьноризьць, -а *m.* călugăr, monah
чрънъ, -о, -а *adj.* negru
чръта, -ы *f.* semn, trăsătură, linie, crestătură
чръвленъ, -о, -а *adj.* roşu
чрьвь (**чрьвъ**), -а *m.* vierme
чрьгоубильство, -а *n.* dregătorie
чрьгоубиꙗ, -ѩ *m.* cergubil, dregător
чрьнило, -а *n.* cerneală
чрьница, -ѧ *f.* călugăriţă
чрьньць, -а *m.* călugăr, monah

чьсть -и, *f.* cinste
чрѣво -а, *n.* stomac, pîntece, burtă
чрѣда, -ы *f.* rînduială, rînd, acțiunile din care se compune slujba preoțească
чрѣжденик, -ꙗ *n.* ospăț
чрѣсла *n. pl. tantum* șale, șolduri
чрѣсъ (чрѣзъ) *prep.* prin, cu ajutorul, peste
чюдити сѧ, чюждѫ сѧ, чюдиши сѧ *ipf.* a se mira, a se minuna
чюдо, чюдесе *n.* minune, splendoare
чюдотворение, -ꙗ *n.* minune
чюдотворьць, -а *m.* făcător de minuni
чюждь, -о, -а *adj.* străin
чюти, чюѭ, чюиши *ipf.* a simți, a observa
чьстити, -щѫ, -стиши *ipf.* a cinsti, a adora, a venera, a onora
чьсть, -и *f.* cinste, onoare
чьстьнъ, -о, -а *adj.* cinstit, onorat, venerat
чьто *pron. inter. și rel.* ce
чюдо, *vezi* чюдо
чюти, *vezi* чюти
чѧдо, -а *n.* fiu, copil
чѧдь, -и *f.* neam, popor
чѧдьце, -а *n.* copilaș
чѧстити, -щѫ, -стиши *ipf.* a serba, a cinsti; a frecventa
чѧсто *adv.* des, ades
чѧсть, -и *f.* parte, soartă

Ш

шаръ, -а *m.* culoare purpurie, vopsea
шестокрилатъ, -о, -а *adj.* cu șase aripi
шестоꙗро (шестеро) *num.* cîte șase, de șase feluri
шестꙑи *num.* al șaselea
шесть *num.* șase
широта, -ы *f.* lărgime, lățime
широта, -ы *f.* lărgime, întindere
шити, шиѭ, шиеши *ipf.* a coase
шитие, -ꙗ *n.* cusut, cusătură
шкода și ишкода, -ы *f.* pagubă, stricăciune
шлѣхотьн, -о, -а, *adj.* nobil

шоломоничевъ, *vezi* соломоничь
шолтѹз, -а *m.* primar, conducător al unui oraș
шпанъ, -а *m.* îngrijitor de moșie, administrator
штедрота, -ы *f.* generozitate, îndurare
штедрꙑи, -ое, -аꙗ *adj.* darnic
штитити, -щѫ, -тиши *ipf.* a apărea
штитъ, -а *m.* scut
штобꙑ *conj.* ca să
штюждь *adj.* străin
шюи *adj.* stîng ; о шюѭ în stînga
шьлъ *part. tr. activ. 1 de la* ити
шьпътъ, -а *m.* susur, șopot, reclamație, denunț

Ѥ

ѥгда *adv.* cînd, pe cînd, în timp ce
ѥгѹменьствовати, -вѹѭ, -вѹеши *ipf.* a fi egumen
ѥдиногласие, -ꙗ *n.* acord, unanimitate
ѥдинъ *num.* un, unul
ѥдъва *adv.* abia
ѥда *particulă inter.* oare?
ѥзеро, -а (și ѥзеръ, -а *m.*) *n.* lac, iezer
ѥи (ей) *interj.* așa, da, negreșit
ѥлеоньскъ, -о, -а *adj.* al măslinului, de măslin
ѥлико *adv.* cît
ѥли *adv.* cît
ѥлишди *adv.* de atîtea ori
ѥлѣ *adv.* abia
ѥмьц, -а *m.* chezaș
ѥпистолиꙗ, -ѩ *f.* epistolie, scrisoare (*gr.* ἐπιστολή)
ѥре (ере) *conj.* căci, fiindcă
ѥсенъ, -и *f.* toamnă
ѥсмь, *vezi* бꙑти
ѥтеръ *pron.* oarecare
ѥште *adv.* încă
ѥль *adv.* cît, atît cît
ѥльма, *conj.* fiindcă, pentru că, deoarece, întrucît
ѥльми *adv.* cît, atît cît

Ѧ (Ѩ)

ѩдро *adv.* repede, în grabă, iute, imediat

ѩдръ, -о, -а *adj.* repede, iute

ѩѕа (ѩза), -ы *f.* boală

ѩзыкъ, -а *m.* limbă, grai, vorbire ; neam, popor

ѩти, имѫ, имеши *pf.* a lua

ѩтры, ѩтрьве *f.* cumnată

Ѫ (Ѭ)

ѫгль, -и *m.* cărbune

ѫгълъ, -а *m.* unghi, ungher, colț

ѫже, -а *n.* legătură

ѫза, -ы *f.* cătușă, lanț, legătură

ѫзъкъ, -о, -а *adj.* îngust, strîmt

ѫродъ, -о, -а *adj.* nebun, prost, smintit, monstru

ѫтроба, -ы *f.* pîntece

ѫтрь *adv.* înăuntru, în viitor

ѫтрѫдоу *adv.* înăuntru

ѭдоу (ѭдоуже) *adv.* de unde, unde, încotro

Ꙗ

ꙗвити, ꙗвлѭ, ꙗвиши *pf.* a arăta ; ~ сѧ a se arăta

ꙗвлениѥ, -ꙗ *n.* dezvăluire, apariție, arătare vestire

ꙗвѣ *adv.* aievea, în realitate

ꙗдениѥ, -ꙗ *n.* mîncare

ꙗдъ$_1$, -оу *m.* iad, infern

ꙗдъ$_2$, -оу *m.* otravă

ꙗдьца, -ѧ *m.* mîncău

ꙗзва, -ы *f.* rană, plagă

ꙗзикъ, *vezi* ѩзыкъ

ꙗко (ꙗко же) *adv.* cum, precum, că, după ce, de îndată ce, cînd, încît, de, așa ca

ꙗмо *și* ꙗможе *adv.* unde

ꙗрость, -и *f.* violență, mînie, agerime

ꙗсли *f. plur. tantum* iesle

ꙗсти, ꙗмь, ꙗси *ipf.* a mînca

Ю

ю *și* юже *adv.* încă, deja

югъ, -а *m.* sud

юдѣи, -ꙗ *m.* iudeu

юность, -и *f.* tinerețe

юноша, -ѧ *m.* tînăr, adolescent

юнъ, -о, -а *adj.* tînăr

юнь, -ꙗ *m.* iunie

юньць, -а *m.* juncan, taur

ютро *adv.* de dimineață, *vezi* оутро

Ѣ

ѣ-, *vezi* ꙗ-

Щ

щ-, *vezi* шт-

Ѳ

ѳѵмианъ, -а *m.* tămîie

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

I. Manuale de limba slavă și slavonă în limba română

Bărbulescu, Ilie. *Istoria literaturii și gramatica limbii bulgare vechi*, Iași, 1930 (Vezi și recenzia lui E. Petrovici, în „Dacoromania", X, nr. 1, 1941, p. 125—127).
Negrescu, I. D., *Limba slavă veche*, București, 1961.
Nikiforov, S. D., *Limba paleoslavă* (trad. din limba rusă de I. D. Negrescu, Craiova, 1956).

II. Manuale, gramatici și antologii în limbi străine

Besedina-Nevzorova, V. P., *Старославянский язык*, Harkov, 1962.
Bielfeld, H. H., *Altslavische Grammatik*, Berlin, 1961.
Diels, P., *Altkirchenslavische Grammatik*, t. I—II, Heidelberg, 1932—1934.
Brajerski, T., *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lublin, 1964.
Dobrovský, J., *Institutiones linguae slavicae, dialecti veteris*, Viena, 1829.
Elkina, N. M., *Старославянский язык*, Moskva, 1960.
Gorșkov, A. I., *Старославянский язык*, Moskva, 1963.
Hamm, J., *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1958.
Hamm, J., *Staroslavenska čitanka*, Zagreb, 1960.
Horálek, K., *Základy staroslověnštiny*, Praga, 1953.
Kul'bakin, S., *Le vieux slave*, Paris, 1929.
Kurz, J., *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praga, 1969.
Lehr-Spławiński, T. — Bartula, Cz., *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym*, ed. 4, Wrocław-Kraków, 1959.
Leskien, A., *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, ed. I, Heidelberg, 1909; ed. a II-a, Heidelberg, 1920.
Leskien, A., *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, ed. 7, Heidelberg, 1955.
•Lunt, A. G., *Old Church Slavonic Grammar*, ed. 2, Haga, 1959.
Matveeva-Isaeva, L. V., *Лекции по старославянскому языку*, Leningrad, 1958.
Miklosich, Fr., *Vergleichende Syntax der slawischen Sprachen*, Viena, 1868—1874.
Mircev, K., *Историческа граматика на българския език*, ed. 2, Sofia, 1963.
Mošin, Vl., *Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо*, Skopje, 1966.
Nandriș, Gr., Auty, R., *Handbook of Old Church Slavonic*. Part I: *Old Church Slavonic Grammar* by Gr. Nandriș; Part II: *Texts and Glossary* by R. Auty, London, 1960—1965.
Selișcev, A. M., *Старославянский язык*, t. I—II, Moskva, 1951—1952.
Stanislavskij, M. F., *Старославянска мова*, Lvov, 1964.
Stojanov, St., Janakiev, M., *Старобългарски език. Текстове и речник*, ed. 2, Sofia, 1960.
Stefanić Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi jugoslavenske Akademije*, I, Belgrad—Zagreb, 1969.
Trubetzkoy, N., *Altkirchenslavische Grammatik*, Viena, 1954.
Vaillant, A., *Manuel du vieux slave*, t. I—II, Paris, 1948 (trad. rusă a vol. I: *Руководство по старославянскому языку*, Moskva, Изд. Иностранной литературы, 1952); ed. a 2-a, 1965.
Vaillant, A., *Textes vieux-slaves*, t. I—II, Paris, 1968.
Vajs, J., *Rukovět hlaholské paleografie*, Praga, 1932.
Verdiani, C., *Manuale di slavo antico*, Roma, 1956.
Vondrák, V., *Altkirchenslavische Grammatik*, ed. 2, Berlin, 1912.
Vondrák, V., *Církevněslovanská chrestomatie*, Brno, 1925 (cu un glosar bogat).

Weingart, M. — Kurz, J., *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*, Praga, 1949.
Wijk, N. van, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1931 (trad. rusă: *История старославянского языка*, Moskva, 1957).

III. Lucrări de orientare generală, studii, monografii, istorii literare, istoria limbii etc.

Bulahovskij, L. A., *Исторический комментарий к русскому литературному языку*, Moskva, 1959.
Bernstein, S. B., *Gramatica comparată a limbilor slave*. Traducere din limba rusă și note de G. Mihăilă, București, E.D.P., 1965.
Borkovskij, V. I., *Синтаксис древнерусских грамот*, t. I. *Простое предложение*, Lvov, 1949; t. II, *Сложное предложение*, Moskva, 1958.
Bunina, I. K., *Система времен старославянского глагола*, Moskva, 1959.
Cerepnin, L. V., *Русская палеография*, Moskva, 1956.
Dostál, A., *Študie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praga, 1954.
Georgiev, E., *Кирил и Методий — основоположници на славянските литератури*, Sofia, 1956.
Grivec, Fr., *Žitja Konstantina in Metodija*, Ljubljana, 1951.
Хиляда и сто години славянска писменост, 863-1963, Sofia, 1963.
Havránek, B., *Genera verbi*, t. I—II, Praga, 1937.
Hodova, K. I., *Система падежей старославянского языка*, Moskva, 1963.
Horálek, K., *Evangeliáře a čtveroevangelia. Příspěvek k textové kritice a k dějinám staroslověnského evangelia*, Praga, 1954.
Ilievski, Ch. P., *Крнински Дамаскин*, Инст. за мак. јазик, Skopje, 1972.
Il'inski, G. A., *Опыт систематической Кирило-Мефодической библиографии*, Sofia, 1966.
Isacenko, A. V., *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*, Bratislava, 1968.
Isacenko, A. V., *Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej ríši*, „Jazykovedný Sborník", Martin, t. I—II, 1946—1747, p. 137—178 și 265—317.
Ivanov, I., *Български старини из Македония*, ed. 2, Sofia, 1931 (ed. fototipică, Sofia, 1970).
Исследования по синтаксису старославянского языка, Praga, 1962.
История на българската литература, t. I, sub red. lui V. Velcev, E. Georgiev, P. Dinekov (red. resp.), Sofia, 1962.
Jagić, V., *Enstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, ed. 2, Berlin, 1913.
Климент Охридски, *Събрания съчинения*, I. B. St. Angelov, K. M. Kuev, Chr. Kodov, Sofia, 1970.
Κυρίλλῳ καὶ Μεθοδίῳ *(Lui Chiril și Metodie, volum festiv cu prilejul celei de-a 1100-a aniversări)*, t. I—II, Salonic, 1966—1968 (cuprinde și articole ale unor slaviști români ca D. P. Bogdan, T. Ionescu-Nișcov, G. Mihăilă, I. Pătruț, M. Dan).
Свети Кирил-Константин философ (volum jubiliar), Sofia, 1971.
Koneski, Bl. *Историа на македонскиот јазик*, Skopje-Belgrad, 1965.
Константин-Кирил философ. Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината от смъртта му, Sofia, 1969.
Константин-Кирил философ. Доклади от симпозиума, посветен на *1100-годишнината от смъртта му*, Sofia, 1971.
Kuznețov, P. S., *Очерки по морфологии праславянского языка*, Moskva, 1961.
Lavrov, P. A., *Материалы по истории возникновения древнейшей письменности*, Leningrad, 1930.
L'vov, A. S., *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Moskva, 1966.
Magna Moravia, Praga, 1965.
Mareș, Fr., *Česká redákce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velkého*, în „Slavia", nr. 32, Praga, 1963.
Mareș, Fr., *Древнеславянский литературный язык в Великоморавском государстве*, în „Voprosy jazykoznania", Moskva, nr. 2/1961.
Meillet, A., *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, t. I—II, Paris, 1902—1905 (ed. a 2-a vol. II, Paris, 1961).
Meillet, A., *Le slave commun*, Paris, 1934.
Nahtigal, R., *Staricerkevnoslovenske studije*, Liubliana, 1936.
Otázky slovánske syntaxe, t. I, Praga, 1962; t. II, Brno 1968.
Pastrnek, Fr., *Dějiny slovanských apoštolů Cyrila a Metoda s rozborem a otiskem hlavních pramenů*, Praga, 1902.

Pauliny, E., *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, Bratislava, 1964.
Poprujenko, M. — St. Romanski, *Кирило-Методиевска библиография за 1934 до 1940 год*, Sofia, 1942.
Pravdin, A. V., *Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках*, Moskva, 1965.
Ružička, R., *Das syntaktische System der altslavischen und sein verhaltnis zum Griechischem*, Berlin, 1963.
Stanislav, J., *Dejiny slovenského jazyka*, Bratislava, t. I—III, 1967.
Stanislav, J., *Slovenská historická gramatika*, vol. IV, časť 1—2, Bratislava, 1965.
Stanislav, J., *Slovienská liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo*, Bratislava, 1941.
Stanislav, J., *Životy slovanských apostolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*, Martin, 1950.
Stanislav, J., *Osudy Cyrila a Methoda v živote Klimenta Ohridského*, Bratislava, 1948.
Симпозиум 1100-годишнина от смъртта на Кирил Солунски, t 1—2, Skopje, 1970.
Творительный падеж в славянских языках, Moskva, 1958.
Toporov, V. N., *Локатив в славянских языках*, Moskva, 1961.
Trávníček, *Historická mluvnice česká*, III, Skladba, Praga, 1961.
Тържествена сесия за 1100-годишнината на славянската писменост. 863—1963, Sofia, 1965.
Toteva, D. P., *Дамаскините в българската литература*, Sofia, 1965.
Tolstoj, N. I., *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, în «Вопросы языкознания», 1961.
Trubacev, O. N. *История славянских терминов родства*, Moskva, 1959.
Vaillant, A., *Grammaire comparée des langues slaves*, t. I şi II, partea I şi II, Paris, 1960, 1968.
Večerka, R., *Syntax aktivních participií v staroslověnštině*, Praga, 1961.
Večerka, R., *Velkomoravská literatúra v Premyslovských Čechách*, în „Slavia", nr. 30, fasc. 3, 1963.
Vašica, J., *Literární památky epochy Velkomoravské*, Praga, 1966.
Weingart, M., *Československý typ cirkevnej slovančiny*, Bratislava, 1949.
Weingart, M., *Rukověť jazyka staroslověnského*, t. I—II, Praga, 1937—1938.

IV. Dicţionare ale limbii slave vechi şi slavone

Lexicon linguae palaeoslovenicae, t. I (fasc. 1—14), t. II (fasc. 15—20), red. princ. J. Kurz Praga, Academia, 1958—1970 (publicarea continuă); bibliografia se dă în fasc. 2, Praga, 1959, p. LXII—LXX.
Miklosich, Fr., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865.
Sadnik, L. — Aitzetmüller, R., *Handwörterbuch zu den altkirchen-slavischen Texten*, Heidelberg, 1955.
Sreznevskij, I. I., *Материалы для словаря древнерусского языка*, t. I—III şi *Дополнения*, St. Petersburg, 1893—1912 (retip., Moskva, 1958; un *Index a tergo* la acest dicţionar, sub red. Antoninei Obrębska-Jabłońska, a apărut la Varşovia, 1968).

V. Glosare slavo-române

Bogdan, I., *Glosar* la *Cronica lui Constantin Manasses*. Traducere din limba greacă în medio-bulgară, Bucureşti, 1922.
Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc şi tîlcuirea numelor din 1649*. Publicate... de Gr. Creţu, Bucureşti, 1900.

VI. Raporturi lingvistice şi culturale slavo-române; slavona românească, cultura şi literatura română în limba slavonă

Bărbulescu Ilie, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XIV şi XVII...*, Bucureşti, 1904.
Bărbulescu Ilie, *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, Bucureşti, 1928.

Bernstein, S. B., *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. I. Язык валашских грамот*, Moskva-Leningrad, 1948.
Bianu, I., Hodoş, N., Simionescu, D., *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, t. I—IV, Bucureşti, 1898—1944.
Bogdan, D. P., *Compendiu al paleografiei româno-slave*, vol. I—II (litogr.); Universitatea din Bucureşti, 1969.
Bogdan, Ioan, *Scrieri alese*, cu o prefaţă de Emil Petrovici. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968.
Cartojan, N., *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1940.
Ciobanu, St., *Istoria literaturii române vechi*, I, Bucureşti, 1967.
Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de I. Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1959.
Djamo-Diaconiţă, Lucia, *Limba documentelor slavone din Ţara Românească în secolele al XIV-lea — al XV-lea*. Ed. Academiei, Bucureşti, 1971.
Documenta Romaniae Historica. A. Ţara Românească, vol. I (1247—1500), întocmit de P. P. Panaitescu şi Damaschin Mioc, Ed. Academiei, Bucureşti, 1966.
Linţa, Elena, *Cele mai vechi manuscrise slave din ţara noastră*, în „Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 246—264.
Literatura română veche (1402—1467). Introducere, ediţie îngrijită şi note de G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, vol. I—II. Ed. Tineretului, colecţia „Lyceum", nr. 63—64, Bucureşti, 1969.
Mihăilă, G., *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*. Ed. Academiei, Bucureşti, 1960.
Mihăilă, G., *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972.
Mihăilă, G., *Dicţionar al limbii române vechi*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1974.
Olteanu, P., *Limba Povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1961.
Olteanu, P., *Rumunská kultúra a slovanstvo*, Bratislava, 1947.
Olteanu, P., *K fonetickému súvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou*, Martin, 1947.
Olteanu, P., *Nume slave în Transilvania de Nord-Vest*, Bucureşti, 1957. (Extras din „Limbă şi literatură", II, 1957.)
Olteanu, P., *Aux origines de la culture slave dans la Transilvanie du Nord et la Maramureş*, în „Romanoslavica", I, Bucureşti, 1958.
Olteanu, P., *Некоторые особенности славянского языка Трансильвании*, în „Romanoslavica", II, Bucureşti, 1958.
Olteanu, P., *Contribuţii la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante*. I. *Substantivele*, în „Studii şi cercetări lingvistice", IX, Bucureşti, 1960; II, în „Limbă şi literatură", VI, Bucureşti, 1965.
Olteanu, P., *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, în „Romanoslavica", IX, Bucureşti, 1963.
Olteanu, P., *Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania*, în „Revista Arhivelor", Bucureşti VII, 1964.
Olteanu, P., *Postilla de Neagovo în lumina Cazaniei I-a (1567) a diaconului Coresi*, în „Romanoslavica", XIII, 1966.
Olteanu, P., *Contribuţii la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară şi română* în „Romanoslavica", XIV, 1967.
Olteanu, R., *Fiore di Virtù dans les versions slaves traduites du roumain*, în „Romanoslavica", XVI, 1968.
Olteanu, P., *Chiril-Constantin „filosoful" ca omilet şi scriitor* (BOR, 1969); Юбилейний сборник, Sofia, 1970.
Olteanu, P., *Metoda filologiei comparate în studierea izvoarelor şi în identificarea versiunii neogreceşti a operei „Scara" tradusă de mitropolitul Varlaam*, în „Mitropolia Olteniei", 1970.
Olteanu, P., *Izvoare, originale şi modele bizantino-slave în operele Mitropolitului Varlaam*, BOR, 1970, p. 113—151.
Olteanu, P., *Izvoare şi versiuni bizantino-slave ale omiliei lui Varlaam despre „Înmormîntarea lui Hristos"*, în „Studii de slavistică", II, Bucureşti, 1970.
Olteanu, P., *Criterii stilistice în studiul comparat al literaturii omiletico-parenetice*, în vol. *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară*, Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1970.
Olteanu, P. *Sintaxa şi stilul paleoslavei şi slavonei*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1974.
Olteanu, P., *Les éléments italiens et roumains dans les versions slaves de l'oeuvre Fiore di Virtù*, extras din Actele celui de-al XII-lea congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică, .. Ed. Academiei R. S. România, Bucureşti, 1971.

Olteanu, P., *Sur les versions neo-graeques de l'oeuvre L'Echelle, traduite du slavon en roumain*, in „Contribution", Scopje, 1972.
Olteanu, P., *Sur les anciennes oeuvres croato-glagolotiques chez les Roumains*, în *Glagolijica jedana estsle jeća jedne velike tradicije*, Zagreb, 1971.
Olteanu, P., *Elemente de folclor și de literatură populară din „Cazania" Mitropolitului Varlaam în lumina izvorului neogrec „Cuvîntările lui Damaschin Studitul"*, în Philologica II, p. 133—156. Extras. Ed. Academiei R. S. România, București, 1972.
Olteanu, P., *Damanskinský prúd v rumunskej kultúre* Centrul de multiplicare, Universitatea București, 1973.
Panaitescu, P. P., *Manuscrisele slavo-române din Biblioteca Academiei Republicii Populare Române*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1959.
Panaitescu, P. P., *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, Ed. Academiei, București, 1965.
Panaitescu, P. P., *Introducere la istoria culturii românești*, Ed. Științifică, București, 1969.
Panaitescu, P. P., *Contribuții la istoria culturii românești*, București, Minerva, 1971.
Pătruț, I., *Cu privire la vechimea influenței slave asupra limbii române*, în „Romanoslavica", XVI, 1968.
Pătruț, I., *Primele relații slavo-româno-grecești și durata limbii slave comune*, în „Romanoslavica", XVII, 1970.
Petrovici, E., *Les éléments d'origine savante en roumain et les suffixes* -anie, -enie, în „Balcania", I (1938), p. 83—87.
Petrovici, E., *Les Slaves en Grèce et en Dacie*, în „Balcania" VII (1944), p. 466—473.
Petrovici, E., *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, în „Romanoslavica", I (1958), p. 9 —26.
Petrovici, E., *Studii de dialectologie și toponimie*, Ed. Academiei R. S. România, București, 1970.
Piru, Al., *Istoria literaturii române*, I. *Perioada veche*, E.D.P., București, 1970.
Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, E.P.L., București, 1968 (Vol. III. *Limbile slave meridionale*).
Seidel, E., *Elemente sintactice slave în limba română*, București, Editura Acad. R. S. România, 1958.
Stahl, H. și Bogdan, D. P., *Manual de paleografie slavo-română*, București, 1936.
Turdeanu, E., *La littérature bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947.
Turdeanu, E., *Les Principautés Roumaines et les Slaves du Sud. Rapports littéraires et religieux*, München, 1959.
Virtosu, Emil, *Paleografia romano-chirilică*, București, Ed. Științifică, 1968.
Vrabie, Emil, *Mediobulgara dintr-un hrisov slavo-român de la începutul sec. al XV-lea*, în „Culegere de studii" ale Inst., „M. Gorki", București, 1958.
Vrabie, Emil, *Au fost copiate Savvina Kniga și Codex Suprasliensis în Dacia?*, în „Studii și cercetări lingvistice", București, nr. 2, 1971.

VII. Periodice românești de slavistică

„Analele Universității din București", *Limbi slave*, anul XVIII, 1969; anul XIX, 1970.
„Romanoslavica", I—XVI, București, 1958—1970.
„Studii de slavistică", vol. I—II, Ed. Academiei, București, 1959—1971.

Plan ed. 5157. Apărut 1975. Bun de tipar 19. X. 1975
Tiraj 2580 ex. Coli de tipar 29

Tiparul executat sub comanda
nr. 714 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97,
București,
Republica Socialistă România

Planșa 1: Foile de la Kiev (Literární památky, planșa 7).

Planșa 2. Codex Assemanianus (foaie).

Planşa 3: Psalterium Sinaiticum.

[В]ъ оно вр(ѣ)м(е). вьслѣдъ і(су)са идѫ народи
мнози. и исцѣлѣаше вса и за
прѣти имъ да не ꙗвѣ его творѧ
тъ. да сѧ бѫдетъ реченое прро
ромъ исаиемь глѫщемъ. се отрокъ
мои егоже изволихъ. вьзлюбенꙑ
мои. на немьже благоизволи д(у)ша
моꙗ. положѫ д(у)хъ мои на немь.
и сѫдъ ꙗзꙑкомъ вьзвѣститъ.
не прѣречетъ ни вьзъпиетъ.
не оуслꙑшитъ никтоже. на ра
спѫтиихъ гласа его. трьстие съ
кроушена не прѣломитъ. и
прьта бьнꙑмъшаса не оугаси
тъ. доньдеже вьзведетъ на по
бѣдѫ сѫдъ. и на имѧ его ꙗзꙑци

Planșa 4: Savina kniga.

ХЛѢБЪ·ИДА
СТЬИМЪ ИРꙐ
БѪТАКОЖДЕ
СЕОУЖЕТРЕТИЕ
Ѥ·ꙖВИСѦНІСОУ
ЧЕНИКОМЪСВО
ИМЪ· ВЪСТАВЪ
ОТЪМЬРТВꙐ
ИХЪ ⁘—

АІ ѤВА·ОТЪИОАНА·ГЛА·СКЅ·

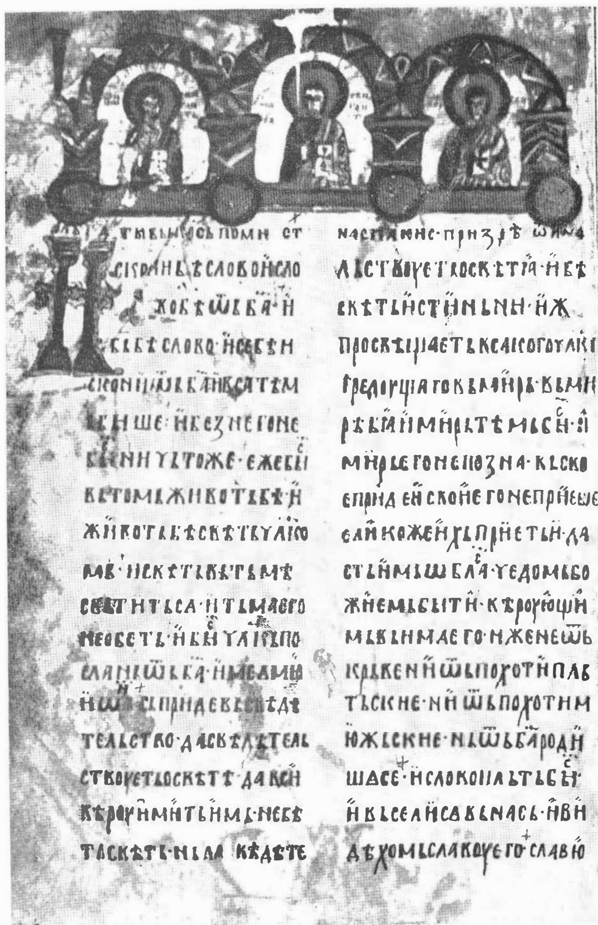
ВЪВРѢМѦОНО·
ꙖВИСѦНІСОУ
ЧЕНИКОМЪ
СВОИМЪ·ВЪ
СТАВЪОТЪМЬ
РТВꙐХЪ·ИГЛА
СИМОНОУПЕТР ⁘—
ПРѢКЕСТЬИНСА· КЪСѪ·

З· НЕДѢ· ОТЪВЕЛИ·ДЬ ⁘—

ѤСЪБОРЬНИКЪЦЬРКЪВЬНꙐ
⁘ И·НАЧИНАѤТЬСѦОТЪМЦА
ѤСЕПТѦБРА·ДОМЦААВГОСТА·
⁘РЕКОМААГОЗАРЕВА ⁘—
А МЦА·СЕПТѦБРА·ПА
МѦ·СТААГОСѴМЕ
ОНАСТЛЪПЬНИКА·
ИСТЪІИХЪ·П҃·ЖЕНЪЧРЬ
НИЦЬ·ИСТААГОДВОНА·
ИСТААГОМНИКА ѤТА
ЛѦ ⁘ ИПОКОИНІСѦНАЧ
ИНМА· НИОКОУОУМОУ
ЛѢТОУ· ИНАЧАТЪКЪ·
ИНЪДИКТОУ ⁘—
ѤВА·ОТЪЛОУ·ГЛА·НІ ⁘

Planşa 5: Evanghelia lui Ostromir.

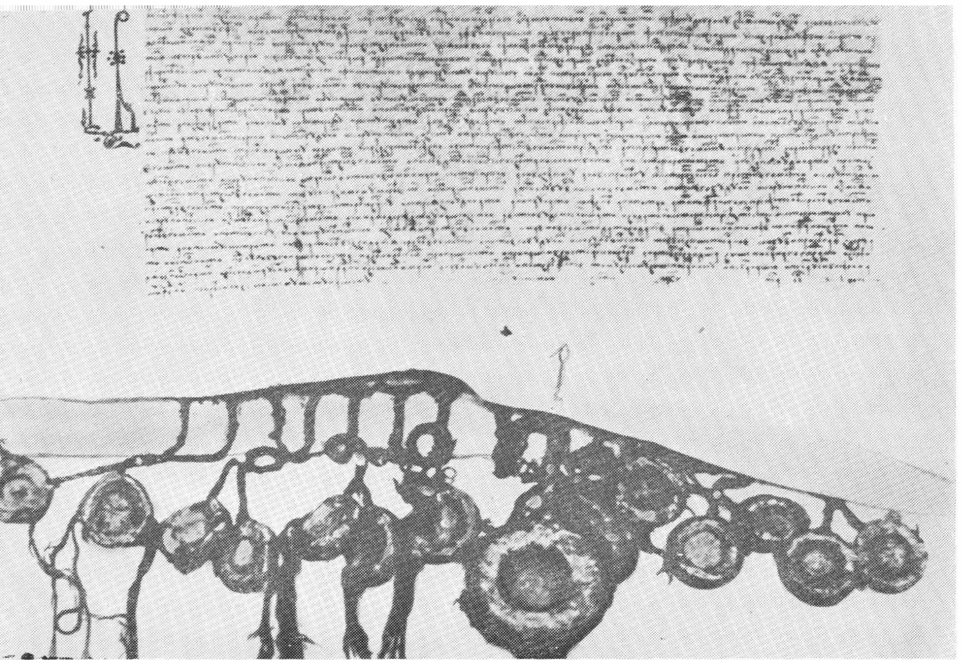

Planșa 6: Evanghelia lui Miroslav.

Planşa 7: Cronica lui Manases.

Planşa 8: Document voievod Vladislav (1374).

Planşa 9: Document Maramureş (1484).

Planșa 10: Document voievod Ștefan cel Mare (1485).

[illegible]

Planşa 11: Evangheliar slavo-român (Sec. XVI-lea).

гнѡбратимажебпосланїю
пастырю добрыи · ипогыб
шагопрѣжечаславнаго · и
неѡставимнепогыбнатн
доконца · нжадароунмпосла
нїювремє, ипомадимъ
млтїасвоєж · такотыбєсн
єдиньщерьимщегомлтва ·
итеьєславжвзенламосѧ
бєзначалнымѡцемьтвоим ·
исвпрѣстымиблгыми ижнво
творѧщимьєгодхомь з ·
всегданннѣипрноивѣкы
кывѣкѡм амин :
Слово наказателно їѡнѣ
гоєвоєводы · кьвьзлюбле
нномоуснвсвоємоуѳеѡсію ·
иннмипомазаннигоспо
бжїи · ѡматынин иѡпослн :-
Снемонсїаскажатебѣ · ска
кохощешгмрмиловатнслоуги

Planşa 12: Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie.

Planşa 13: Floarea Darurilor.

златоплетенными. и даⷭ
повелѣнїа ѿдати. Покои-
ци приснопоминаемѣм,
и въ мѫжествѣ пресла-
внаго Іѡанна Стефана во-
еводы, въсприа цртвїа
скиптри прѣславъ его па-
Богдань воевода. Лѣта
слнцу тогда ѿдаѫщу.
тысѧща вемо осугубна.
и единапаксы сугубнаѫ
сатница. и второе ношение
познавашѣ авѣ. въ то-
рыи іуски сллан(д)ъ:
и попрѣтечении лѣто же единнѡ
ѿ радоу лаетрѣчень бы воз-
горскаго воевода. на немже
крѣпко опраѫ чнеѫ нобон
еже хртїано. въ сѣ сколц...

Planşa 14: Cronica lui Macarie.

Сказанїе вькратцѣ

о молдавскыи г҃сподарехь.
от лѣто шестотысѧщно
осмосѧтное. и шестьде
сѧтенеседмое. от създанїа ми
ра. бж҃їимь произволенїе
начѧсѧ молдавскаа землѧ.
начѧжесѧ сице. Прїиде а
драгош воевода от оугорскаа
землѧ. от мараморѫша
на лов за тоуром. и бѣ
в лѣта. понемже г҃спод в
ствова с҃нь его, сась воево
да. д лѣта. и оумрѣ. и
г҃дтвова богдань воевода,
в лѣта. и оумрѣ. С҃нь его г
лацко воевода г҃двова и лѣ

пд

і

Planșa 15: Letopisețul de la Putna.

Житїе и жизнь · [illegible]

Прпⷣбнꙋ ѿцꙋ нашꙋ
Варлаама и Иоасафа:

Списано ѿ прпⷣбнаго
ѿца нашего Иоанна
Дамаскина · дꙋшевныѧ
ради пользы ·
Иже ѿ еллинскаго
ѧзыка, на влашскїи
преведено бысть · ино
[illegible] рако
[illegible]
[illegible]
логоѳетомъ ·

а прѣкꙋвїошилор пъ
рінцилор ноштри · алꙋ
Варлаам · ши алꙋ Іоасаф.
Скрисъ де прѣкꙋвїосꙋл
пърінтеле ностръ Іоан
Дамаскин · пентрꙋ фо
лосꙋл сꙋфлетескъ ·
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
логофътꙋл,

Planşa 16: Varlaam şi Ioasaf

Lei 27,10